

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TEBRİZ ÂŞIKLIK GELENEĞİ VE ÂŞIK EDEBİYATI

Nabi KOBOTARIAN

I.CİLT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2008

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Erman ARTUN

(Danışman)

Üye: Yrd. Doç Dr. Refiye OKUŞLUK ŞENESEN

Üye: Yrd. Doç. Dr. Bülent ARI

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

..../...../2008

Prof. Dr. Nihat KÜÇÜKSAVAŞ

Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

TEBRİZ ÂŞIKLIK GELENEĞİ VE ÂŞIK EDEBİYATI

Nabi KOBOTARIAN

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Erman ARTUN

Haziran 2008, 383 sayfa + 380 Ek

Tezimizin içeriğini “Tebriz âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı” oluşturmaktadır. İran’da yaşayan Türkler arasında yoğun bir âşık edebiyatı ve âşıklık geleneği görülmektedir. Bölgede yaşayan büyük Türk nüfusu geniş bir sözlü edebiyata sahiptir. Tezimizin giriş bölümünde İran’da yaşayan Türkler hakkında genel bir bilgi verdikten sonra İran sınırları içerisinde bulunan Azerbaycan bölgesiyle ilgili coğrafi ve tarihi bilgiler vermeyi uygun gördük. Bölge tarihi ve bölge kültürü yönünden genel bilgiler verilmiştir.

Tezimizde Türkiye ve Azerbaycan’da yayımlanan âşıklar konulu yazılı kaynakların yanı sıra Tebriz’den derlenen sözel kaynaklardan yararlandık. Anadolu ve Orta Asya coğrafyasını birleştiren Azerbaycan bölgesinde yoğun Türk kültürü yaşanmaktadır. Âşıklık geleneği konusunda araştırma yapan uzmanların ifade ettiği gibi âşıklık geleneği iki sahada aynıdır. Anadolu sahasında gördüğümüz usta-çırak ilişkisi, saz çalma, destan söyleme, Tebriz ve Azerbaycan yöresindeki âşıkların arasında da daha güçlü ve yaygın olduğu konusunda örnekler verildi. Şikâri Destanı örneğini vererek, destan söyleme geleneğinin bölgede önemli olduğunu vurgulamaya çalıştık. Bu bölümde bölge âşıklarının musiki aletleri çeşitliliğini üzerinde durulmuştur. Bölgenin kültürel durumu ve âşıklarının toplumdaki işlevleri hakkında bilgi vermeye çalıştık.

Üçüncü bölümde Azerbaycan âşık şiirinde görülen bazı biçimlerin ve türlerin örneklerini ortaya koyduk. Dördüncü bölümde Tebriz âşıklarının üslûp ve dil özellikleri üzerinde durduk. Dil ve üslûp özellikleri incelenmesinde sözel kaynaklardan yararlandık. Daha sonraki bölümlerde Tebriz’de yaşayan âşıklardan ve âşıkların şiirlerinden örnekler verdik. Çalışmamızın son bölümünde Azerbaycan ve Tebriz’in en uzun âşık destanı olarak bilinen Şikâri Destanı’nı TDK’nin önerdiği ortak Türk alfabesiyle yazıya çevirdik. Türkiye Türkçesine aktardıktan sonra destandaki motifleri, kişileri ve yer adları konusunda bilgi verildi.

Anahtar Sözcükler: Tebriz, Âşıklık Geleneği, Âşık Edebiyatı, Şikâri Destanı.

ABSTRACT

“TEBRİZ ASHIG TRADITION AND ASHIG LITERATURE”

Nabi KOBOTARIAN

Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Prof. Dr. Erman ARTUN

June 2008, Page 383+380 Addition

This study is about Tabriz ashig tradition and ashig literature. We saw frequent ashig tradition and literature between Iran's Turks. In this region live Turk's people, that they have great oral traditions. We have introduced Iran's Turks in introduction. Then we give knowledge about culture and history Iran's Azerbaijan region.

In this work we used Ashig's books that printed in Azerbaijan and Turkey. Also we use Ashig oral tradition in Tebriz. Azerbaijan region is between Anatolia and Middle Asia. So this area has roots Turk's culture. Turkey and Azerbaijan Ashig tradition is same. Thus we saw very similarity between two areas. Telling story by Azerbaijan's ashigs is better and more powerful than Turkey's ashigs. For example "Shikari's Epic" is the longest Ashig tradition stores that telling by Tebriz's Ashigs.

Also we give information about Ashig instrument such as Saz, Kaval and Balaban. We give sample about Tebriz's Ashig poem in third part. We introduce "Shikari Epic" such as oral literature. In fact, it's the longest ashig's stories. We study ashig's poem form and kind in other part. we give about a few Tebrizi ashigs and their poem in other part.

And last we translate Shikari's Epic to shared Turkish alphabet. After translated to Turkish, we give information about motif, personal pronoun and place pronoun.

Key Words: Tebriz, Ashig Tradition, Ashig Literature, Shikari's Epic.

ÖN SÖZ

Azerbaycan ve İran; Asya ve Avrupa kıtalarının geçit yolu üzerinde bulunan ve önemli bir konuma sahip olan bölgelerdir. Bu bölgeler tarih boyu çeşitli medeniyetlerin beşiği olmuştur. Türk kültürü açısından baktığımızda, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya geçişini sağlayan bölge, aynı zamanda tarih boyunca Anadolu Türklerinin kültürel destekleyicisi olmuştur. Tarihî ve kültürel yönden Azerbaycan ve Anadolu, birçok ortak değere sahip olup aynı kültürden beslenen bölgelerdir.

İran Azerbaycan'ı bazı Türkologların dikkatini çekmiştir. XVII. yy'da Alman gezgini Adam Olearus bölgede incelemede bulunduktan sonra, Dede Korkut Kitabı'nın üç önemli kahramanı olan Dede Korkut, Kazan Han ve Burla Hatun'un mezarlarının Azerbaycan'da olduğunu tespit etmiştir. Dede Korkut'un mezarı Azerbaycan'ın Derbend kentinde, Burla Hatun'un mezarı Urmiye Kalesi'nde ve Kazan Han'ın mezarı Tebriz'deki Acıçay ırmağının kenarında bulunmaktadır. Rus bilim adamı Aleksandr Hodezko'nun Köroğlu destanlarını ilk kez bu bölgeden toplayıp 1804 yılında Farsça ve Türkçe olarak yayımlaması, Minorsky'nin Halaç Türklerini bilim dünyasına tanıtması, Gerhard Dorefer'in İran'daki Halaç Türkleriyle ilgili yayımları bölgede yoğun Türk kültürünün yaşandığının göstergesidir.

Sözlü halk edebiyatı milletlerin kültür varlığının önemli bölümünü oluşturmaktadır. İran'daki büyük Türk topluluğunun yazılı edebiyattan çok sözlü edebiyata sahip olmaları, geniş bir halk edebiyatı ürünlerini doğurmuştur. Âşıklar, şiiirleriyle, destanlarıyla sözlü edebiyatın önde gelen temsilcileridir. Çalışmamızda bölgede yaşayan zengin sözlü edebiyatın örneklerinden olan “Şikari Destanını” tanıtmaya çalıştık.

Bu çalışmada bana yol gösteren, tecrübelerine ve değerli bilgilerine başvurduğum danışman Hocam Prof. Dr. Erman ARTUN'a sonsuz teşekkürlerimi bildiririm. Ayrıca Şikari Destanının çevrisinde bana yardımcı olan öğretmen arkadaşım Burak TOLU'ya teşekkürlerimi bildiririm

Proje No: FEF2006YL54

Nabi KOBOTARIAN
ADANA- 2008

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR	xii
0. GİRİŞ	1
0.1. Konu	1
0.2. Amaç	1
0.3. Kapsam ve Sınırlar	2
0.4. Yöntem	2
0.5. Araştırma Alanı İle İlgili Genel Bilgiler	3
0.5.1. İran Türkleri Hakkında Genel Bilgiler.....	3
0.5.1.1. Azerbaycan Türkleri	7
0.5.1.2. Türkmen Türkleri	10
0.5.1.3. Kaşkay Türkleri	11
0.5.1.4. Afşar Türkleri	13
0.5.1.5. Halaç Türkleri	14
0.5.1.6. Kaçar Türkleri.....	15
0.5.1.7. Karapapak Türkleri	16
0.5.1.8. Ebi Verdi Türkleri	17
0.6. Azerbaycan ve Tebriz’e Ait Genel Bilgiler	18
0.6.1. Azerbaycan Coğrafyası	18
0.6.2. Tebriz’in Coğrafyası	19
0.6.3. Tebriz’in Tarihi	20
0.6.4. Tebriz’in Ekonomik ve Kültürel Durumu	21
0.6.5. Osmanlı - Safevi Mücadelesinde Tebriz	23
0.6.6. Bölgenin Kültürel Durumu	24
0.6.7. Azerbaycan Bölgesinin Türk Kültüründe Önemi	26

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE TEBRİZ ÂŞIKLIK GELENEĞİ

1.1. Âşıklık Geleneğine Genel Bir Bakış	28
---	----

1.1. Bahşı - Ozan	31
1.2. Ozan – Âşık	34
1.2. İran’da Âşık Edebiyatı ve Âşık Muhiti	38
1.2.1. Türkmen Bölgesi Âşık Muhiti (Horasan sahası)	40
1.2.2. Kaşkay Bölgesi Âşık Muhiti	41
1.2.3. Azerbaycan ve Tebriz Bölgesi Âşık Muhiti	42
1. 3. İran Azerbaycan’ı ve Tebriz Âşıklık Geleneği	48
1.3.1. Âşık Sözcüğü	49
1.3.2. Âşıklık Geleneği ve Âşığın Yetiştirilmesi	50
1.3.2.1. Bade İçme ve Rüya Motifi	52
1.3.2.2. Usta Çırak İlişkisi	55
1.3.2.3. Mahlas Alma (Tapşırma)	56
1.3.2.4. Saz Çalma	60
1.3.2.5. Destan Söyleme	62
1.3.2.5.1. Tebriz’de Destancı Âşıklar	63
1.3.2.6. Atışma (Değişme)	65
1.3.2.6.1. Âşık Hüseyin ile Âşık Çoban’ın Değişmesi.....	66
1.4. Azerbaycan ve Tebriz Âşıklarının Hikâye Anlatma Geleneği.....	67
1.4.1. Azerbaycan Âşıklarının Hikaye Anlatma	67
1.4.2. Tebriz Âşıklarının Hikaye Anlatma	70
1.4.2.1. Şahsenem ve Garib Destanından	70
1.4.2.2. Şikari Destanından	73
1.4.2.3. Köroğlu Destanından	74
1.5. Tebriz de Faaliyet Gösteren Âşıklar Grubu	79
1.6. Âşıkların Müzik Aletleri	80
1.7. Azerbaycan ve Tebriz Âşıklarının Musiki Aletleri	82
1.7.1. Saz	83
1.7.1.1.Sazın Kılıfı	84
1.7.1.2. Sazın Kulağı	85
1.7.2. Balaban (Ney)	85
1.7.3. Def (Kaval).....	86
1.8. Tebriz Âşıklarının Saz Havaları	86
1.9. Azerbaycan ve Tebriz Âşıklarının Kılık Kıyafetleri.....	88
1.10. Seslendikleri Kitle ve Âşıklılıklarını Sürdükleri Ortamlar	88

1.11. Sosyal Değişim ve Gelişimin Azerbaycan Âşıklık Geleneğine Etkisi	90
1. 12. Âşıkların Türk Kültüründe Yeri	91
1.13. Âşıkların Tarihe Kaynaklık Etmeleri	96
1.14. Kültür Taşıyıcı Olarak Âşıklar	98
1. 15. Azerbaycan Âşıklarının Etkiledikleri Alanlar	100

İKİNCİ BÖLÜM

TEBRİZ ÂŞIKLIK GELENEĞİNDE BİÇİM ve TÜR

2.1. Azerbaycan Âşık Şiirinin Türleri	103
2.1.1. Bayatı	103
2.1.2. Deyişme	104
2.1.3. Divani	108
2.1.4. Varsağı	109
2.1.5. Geraylı	124
2.1.6. Gıfılband	112
2.1.7. Goşma	114
2.1.8. Herbe Zorba	130
2.1.9. Mühammes	118
2.1.10. Müseddes	119
2.1.11. Tecnis	121
2.1.12. Ustatname	124
2.1.13. Vucutname	126
2.1.14. Yaşname	128
2.1.15. Dudakdeymez	129
2.1.16. Heyderi	130
2.1.17. Duvaggapma	130

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEBRİZ ÂŞIKLIK GELENEĞİNDE ÜSLÛP

3.1. Âşıkların Üslubu	132
3.1.1. Tebriz Âşıklarında Fars Dilinin Etkisi	133

3.1.2. Tebriz Âşıklarının Şiirlerinde Arapça Terkipler	136
3.1.3. Tebriz Âşıkların Şiirlerinde Arkaik Sözcükler	137
3.2. Kelime Kadrosu	140
3.2.1. Şikari Destanında Kelime Kadrosu	141
3.2.1.1. Kişi Adları	141
3.2.1.2. Yar Adları	142
3.2.1.3. Hayvan Adları	142
3.3. Anlatım Kalıpları	143
3.3.1. Ata sözler	144
3.3.2. Deyimler	145
3.3.3. Alkış ve Kargış	146
3.4. Âşıkların Şiirinde Yerel Sözcükler	147
3.4.1. Tebriz Âşıklarının Şiirlerinde Yerel Sözcükler	148

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE TEBRİZLİ ÂŞIKLAR ve ESERLERİNDEN ÖRNEKLER

4.1. Günümüzde Tebriz’de Yaşayan Âşıklar	149
4. 1. Âşık Hesên İSKENDERİ	149
4. 2. Âşık Yedullah EYVEZPUR	150
4. 3. Âşık Muhtar KURBANPUR	151
4. 4. Âşık Sıdkali BABAIYAN	152
4. 5. Âşık Hüseyin HADİM	153
4.6. Âşık Rahman KARA MELİK	153
4.7. Âşık Resul KURBANİ	154
4.8. Âşık Mehmed MEHEMMEDİ	155
4.9. Âşık Salman MEHEMMEDPUR	156
4.10. Âşık Cengiz MEHDİPUR	156
4.11. Âşık Ali KARADAĞLI	157
4.12. Âşık Hüseyin SAYI	158
4.13. Âşık Cebrayıl HALİLİ	159
4.2. Günümüz Tebriz Âşıkları Eserlerinden Şikâri Destanı	161
4.2.1. Şikari Destanının Tanıtımı	161
4.2.1.1. Şikari Destanın İncelenmesi	164

4.2.1.2. Şikari Destanında Tespit Edilen Motifler	170
4.2.1.3. Şikari Destanında Kişiler	172
4.2.1.4. Şikari Destanında Yer Adları	179
4.2.2. Şikari Destanının Türkiye Türkçesine Çevirisi.	181
SONUÇ	352
KAYNAKÇA	353
ÖZGEÇMİŞ	379

EK

ŞİKARİ DESTANININ ORTAK TÜRK ALFABESİYLE YAZIYA ÇEVİRİSİ

FOTOĞRAFLAR

KISATMALAR

- a.g.b** : adı geçen bildiri
a.g.e : adı geçen eser
a.g.m : adı geçen makale
a.y : aynı yer
A.z : Azerbaycan Türkçesi
b.k.z : bakınız
C. : cilt
Çev. : çeviren
KKTC: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.
Nu. : Numara.
S. : sayı
s. : sayfa
s.s :sayfa araları
TDK : Türk Dil Kurumu
TTK : Türk Tarih Kurumu
y.y : yüzyıl
YKY. Yapı Kredi Yayınları.
vd. : ve diğer

0. GİRİŞ

0.1. Konu

Tezimizin konusunu “Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı” oluşturmaktadır.

Ozan-baksı geleneğinin devamı niteliğinde olan Âşıklık geleneği eski tarihi işlevlerini kaybetse de günümüzde Türk topluluklarında canlılığını sürdürmektedirler. Bu gün de eskisi gibi Azerbaycan’da âşıklara büyük saygı duyulmaktadır. Azerbaycan bölgesi Türk kültürünü en yoğun yaşayan bölgelerinden biri olarak bu geleneğin sahada yaşadığını görmekteyiz. Bu günde bu bölgenin âşıkları Türk kültürünün güçlü simgelerinden olan âşıklık geleneğinin verdiği inanç ve hevesle kendi özverileriyle bu kutsal geleneği sürdürmektedirler.

Azerbaycan sahası Türk folklor ve geleneğinin en yaygın ve yoğun yaşayan bölgelerindendir. Bu nedenle âşıklık geleneğinin Azerbaycan’da önemli bir yeri vardır. Azerbaycan’da âşıklar çeşitli şenliklerde, toylarda ve kutlamalarda bu geleneği yürütmektedirler. Özellikler “Âşıklar Kahvehaneleri”, bu geleneğin sürdürülmesinde önemli bir işlev görmektedirler.

İslamiyet öncesinden beri yaşayan bu gelenek eski inanç ve kültürleri içinde yoğunlaşarak günümüze kadar süregelmiştir. Kam- Şamandan esintiler alan Dede Korkut geleneğini günümüze taşıyan âşıklar bu gün de halkın arasında büyük saygı görmektedirler. Bu gelenek İslamiyet ile birlikte Türkler arasında zayıflasa da köklü kültür öğelerinden olduğu için günümüze kadar gelip ulaşmıştır.

0.2. Amaç

Âşık edebiyatı Anadolu’da olduğu gibi Azerbaycan’da da 16. yüzyılın başlarından itibaren nefesini güçlü bir şekilde hissettirmeye başlamıştır. 15. yüzyılın sonlarında yaşayan Âşık Kurbanî Azerbaycan’da âşık şiirinin ilk temsilcisi kabul edilmiştir.

Eski zamanda ozanların başlattıkları bu uğurlu sanat yolu Kurbanî, Miskin Abdal, Kul Mahmud, Âşık Cunun, Karacaoğlan, Sarı Âşık, Âşık Elesger, Âşık Şenlik gibi nice ustaların oluşturdukları nağıllar (masallar), destanlar, hikâyeler, koşmalar meydana getirdikleri yeni şiir şekilleri ile zenginleşerek süregelmiştir.

Bu çalışmamızın amacı, İran'ın Azerbaycan bölgesinde yaygın olarak yaşayan âşıklık geleneğinin ortaya koyulmasıdır. Bölgede bulunan âşık muhitleri, âşıkların kullandıkları musiki aletleri, saz havaları, üslup, şiirlerindeki biçim ve âşıkların destanları, sözlü gelenekten yararlanarak ele alınacaktır. Tebriz âşıklık geleneğinin en uzun destanı olan “Şikâri Destanı” ilk defa ortaya koyulmuştur.

0.3. Kapsam ve Sınırlar

İnceleme sahası İran sınırları içerisindeki Azerbaycan eyaleti ve merkezi Tebriz olmuştur. Güney Azerbaycan adlanan bu bölge eskiden beri Azerbaycan Türklerinin yaşadığı bölge olmuştur. Kültürel yönden baktığımızda Anadolu ile birçok ortak değerlere sahip olduğunu görmekteyiz. Anadolu'nun uzantısı olarak adlandırılan bu bölge aynı zamanda Anadolu ve Orta Asya'nın birleştirdiği köprü görevinde olmuştur. Türklerin Anadolu'ya yegâne geçit yolu olan bu bölge aynı zamanda Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük rolü olmuştur. Bölge âşıklarının Kafkasya ve Anadolu sahasına kaynaklık etmeleri önemli bir husustur.

0.4. Yöntem

“Azerbaycan ve Türkiye sahasında âşıklık geleneği aynıdır” tespitinden yola çıkarak, Türkiye sahasında gördüğümüz âşık geleneğiyle ilgili tespitlerin aynısı Azerbaycan bölgesinde de görülmektedir. Çalışmamızda Azerbaycan ve Türkiye de âşıklık geleneği ile ilgili yayımlanan kitapların yanı sıra bölgenin sözlü kaynaktan yararlanmıştır.

Yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler, âşıkların gelenekle ilgili kaya alınmış kasetler ve CD'ler, sözlü kaynaklar, âşıklarla yapılan görüşmelerde alınan bilgilere tezimizde yer verilmiştir.

Bu bölgede yaşayan âşıklarla görüşmemizde bölge âşıklık geleneğiyle ilgili bilgi toplamaya çalıştık. Tebriz âşıklarından olan âşık Yedullah'ın söylediği “Şikari Destanı”nı yazıya aktarıp ve tanıtmaya çalıştık.

0.5. Araştırma Alanı İle İlgili Genel Bilgiler

0.5.1. İran Türkleri Hakkında Genel Bilgiler

İran Türkleri üzerine bu güne dek ciddi bir araştırma yapılmamıştır. Türk bilim adamı Fuat Köprülü “Edebiyat Araştırmaları II” adlı kitabında İran’da Türk varlığı hakkında önemli bilgiler vermiştir (Köprülü, 1989: 17–37). Faruk Sümer ise “Oğuzlar” adlı eserinde İran ve Anadolu Türkleri arasında ilişkileri, göçleri ve bölgede Türk nüfusu konusunda önemli bilgilere rastlamaktayız (Sümer, 1965: 132). W. Barthold, İran’ın tarihî coğrafyasına dair kitabında dağınık olsa da bilgiler verilmiştir (Köprülü, 1989: 33). Bu kitabın Farsça tercümesi Tahran’da 1928’de yayımlanmıştır. İran etnografyası hakkında da N. De Khanikoff 1866 yılında Paris’te basılmış eserinde bilgi vermiştir. Ahmet Caferoğlu 1932-1940 yılları arasında yayınlanan “Azerbaycan Yurt Bilgisi” dergisinde (1932, 97-104) ve Türk kültürü dergisindeki (1966: 125-133), yazılarında İran Türkleri hakkında değerli bilgiler vermiştir. Ayrıca Türkler Ansiklopedisinde Christian Bulut, Cemal Hesenli, Enver Uzun, Muhittin Çelik ve Brenda Shafer, İran Türkleri hakkında bilgi verilmişler.

V. Minorski’nin İran’da yaşayan Halaç Türklerinin keşfinden sonra Alman bilim adamı Dorefer, bizat bölgede incelemelerde bulunmuş ve bu konuda önemli derlemeler yapmıştır Halaç Türkçesi üzerinde çalışmaları olmuştur. Dorefer’in öğrencisi Sultan Tulu Almanya’nın Mains Üniversitesi desteğiyle İran’daki ağızlar hakkında çalışma yapmakta ve bu bağlamda “Türkçenin İran’daki Evrimi” adlı bilgi şöleni düzenlenmiştir. Tulu Horasan Türkleri ağızları üzerinde çalışmalar yapmıştır.

İran’ın büyük bölümü eski zamanlardan beri Türk yurdu olmuştur. Türkistan ve Anadolu coğrafyasını birleştiren bu önemli bölge, göçler sırasında Türklerin Türkistan’dan Anadolu’ya geçiş yolunu sağlamıştır. Rafael’in belirttiği gibi, Anadolu’nun Türkleşmesinden önce İran Türkleşmesi tamamlanmış ve bu durum Anadolu’nun Türkleşmesine önemli katkılarda bulunmuştur (Rafael, 1997: 312). İbni Haldun Tarih-i İbni Haldun eserinde “İran Türklerin yurdudur, ancak Fars bilginleri bunu inkâr ediyorlar.” ifadesini kullanmıştır. İran Türklüğü gerek halk edebiyatı

ürünleri gerekse inanç yönünden Anadolu'ya bir kaynak olmuştur. Horasan erenlerinin Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Müslümanlaştırılmasında büyük etkisi olmuştur. Muharrem Ergin'in tabiriyle Horasan erenleri Anadolu'nun damarlarına ilim ve irfan kanını pompalamak görevini yapmıştır (Ergin, 2005: 41).

Bazı tarihçiler İran'ın tamamının milattan 4400 yıl öncesinden Türk yurdu olduğunu ortaya koymaktadırlar. Ünlü tarihçi Mahmut Taki Zehtabi "İran Türklerinin Eski Tarihi" adlı eserinde şu bilgilere yer vermiştir: "Bugün tarih gösterir ki, Hint-Avrupa dilli Parsların on kabilesi ilk defa milattan 900 yıl evvel Doğu tarafından İran bölgesine gelmiş ve İlâm şehzadelerinin hâkimiyeti altında olmuş çağdaş Fars ve Kirman eyaletlerinde, İlâm Hükümeti'nin icazetiyle, yurt salıp, yaşamışlar. Onlardan takriben 3500 yıl evvel Türkler İran arazilerinde medeniyetler ve hükümetler yaratmışlar" (Zehtabi, 2000: 1).

İran nüfusunun % 43'ü kırsal yerleşim yerlerinde yaşamaktadır. % 10'u hâlâ göçebe hayatı sürer (Rafael, 1997: 11). Bu göçebe insanların tamamına yakını Türklerdir (Kafkasyalı, 2002: 20).

İran'da Türkler, Selçuklular, Gazneliler, Kara Koyunlular, Ak Koyunlular, Safeviler ve Kaçarlar gibi büyük Türk devletleri kurmuşlar. Selçuklu İmparatorluğundan önce bu bölgede Türk varlığı görülse de, Selçuklu İmparatorluğu ile birlikte Türk topluluklarının Horasan, Kirman, Fars, Irak ve Azerbaycan bölgesinde yoğunlaştığını görüyoruz. Ordu ve saray dilinin Türkçe olması dönemin Farsça edebî dilini etkilemiş ve birçok Türkçe sözcük Farsçaya geçmiştir. Bu dönemde Selçuklu sarayında Fars edebiyatı gelişmiş ve Şehname gibi önemli eserler ortaya çıkmıştır.

XIV – XV. yüzyılda İran'da Oğuz boylarından olan Kara Koyunlular ve Ak Koyunlular güçlü devletler kurdular. Kara Koyunlular Baranlı ve Ak Koyunlular Bayındır boyundandırlar. Avşarlar, Salurlar, gibi diğer büyük Oğuz boyları da bu dönemde etkilerini kaybetmemişlerdi. Olearis XVII. asırda İran'ın çeşitli bölgelerinde Türk varlığını tespit etmiştir. Onun tespitine göre; "Halhal'da Kaçarlar, Marağa'da Hülagü ulusundan Turgaylar, Erdebil'de Kıpçaklar ve Oyratlar, Hoy'da Ivalılar, Hemedan kenti ve civarında Kara Koyunlulardan olan Baharlu boyu bulunmaktadır" (Köprülü, 1989: 24).

Moğol istilasıyla birlikte, bölgeye Türk-Moğol göçleri başlamıştır. Bu dönem Tebriz, Marağa ve Sultaniye gibi Türk kentleri gelişimini sürdürmüşlerdir. Moğol İlhanlılar 1230 yılında Tebriz'i kendilerine başkent seçmişlerdir. Bu dönemde bilim ve sanata yüksek değer verilmiş, önemli bilim merkezleri kurmuşlardır.

İlhanlılardan sonra Celayirliler ve Timurlular döneminde, Moğol unsuru tamamıyla Türkleşmiş ve Türk nüfusu artmıştır. Bu dönemde Anadolu ve Suriye’den de bu bölgeye Türk göçleri olmuştur (Köprülü, 1989: 27).

İran, X. asrın son çeyreğinden XX. asrın ilk çeyreğine kadar yaklaşık 950 yıl Türk hâkimiyetinde ya da Türk hanedanı idaresinde bulunan ve orada iskân olunan Türklerin ülkesidir. Dolayısıyla Türklerin ve Türk kültürünün en yoğun olduğu ülkelerin başında İran gelmektedir (Özkan, 2003: 77).

İran’da Türk varlığı ve Türk edebiyatı konusunda Mehmet Fuat Köprülü “Edebiyat Araştırmaları II” eserinde ayrıntılı ve önemli bilgiler vermiştir (Köprülü, 1989: 53). İran’da Türk nüfusu ve Türkçe konuşan halklar konusunda birçok seyyahın ifadesine rastlayabiliriz. Fransız Seyyah “Chardin” ifadesine yer vermiştir.¹ Ona göre Safeviler döneminde İran ordu dilinin Türkçe idi ve İran’ın Güney ve Batı sınırlarından başlayarak birçok yerde, Farsçadan daha çok Türkçe konuşulduğunu tespit edilmiştir (Köprülü, 1989: 17). XVII. asrın ilk yarısında seyyah “Olearius”, Derband’de Dede Korkut hikâyelerini duyduğundan, A. Chodzko da İran sarayında Köroğlu hikâyesinin okunduğundan bahsetmektedir (Köprülü, 1989: 30). Bu ifadelerden, İran’da Türklerin bir azınlık değil, büyük ve etkili bir kitleye sahip olduğunu anlayabiliriz.

Orta Asya ve Kafkaslarda Moğol istilasını bölgede nüfus yapımında değişikliklere neden olmuştur. Bu dönem Anadolu’ya yapılan göçlerin büyük kısmı Türkistan’dan İran yolu ile olmuştur. Faruk Sümer bu dönemde İran’dan aydınlar, tacirler ve sanatkârlardan oluşan büyük bir kitlenin geldiği kanısındadır. Horasan Erenleri, Anadolu ve Türkistan erenlerinin sofiliğinde büyük etkisi olmuştur (Artun, 2002: 36).

Moğolların İran istilasını, bölgede Türk varlığını güçlenmesine neden olmuştur. Bu dönemde İran’da Moğolca ve Türkçe konuşuluyordu. Türk çoğunluğu içerisinde bulunan Moğollar gittikçe Türkleşmişlerdir (Sümer, 1980: 155). İlk Moğol hanları Hülagü, Akaba ve hatta Argun’un Türkçe bildikleri şüpheli olsa da, (Sümer, 1980: 156), Tebriz’i başkent seçen Gazan Han Türkçeyi öğrenmiştir. Moğol askerleri ve

¹. Fuat Köprülü konuyla ilgili şu bilgileri eklemiştir: “Fransız seyyahı Chardin, Sefevi İran’ında Türkçenin saray ve ordu dili olduğunu ve İran’ın büyük bir bölümünde garp ve cenup hudutlarından başlayarak, eski Parslar memleketlerinin daha ötelere kadar, Farsçadan daha çok Türkçe konuşulduğunu müşâhede etmiştir. Gaznelilerden başlayarak, XX. asırda Kaçarların sükutuna kadar, hemen umumiyetle Türk sülaleleri tarafından idare edilen İran’da ve cenubi Kafkasya’da Türkçenin böyle bir ehemmiyet kazanması pek tabii idi. Hükümdarların, büyük askeri ricalın ve ordunun ana dili olan, memleketin birçok yerinde, büyük şehirlerde, kasabalarda, köylerde ve göçebeler arasında söylenen Türkçe, büyük ve kuvvetli bir ilim ve edebiyat dili olan, mektep, medreselerde ve devlet dairelerinde hâkimiyetini daima muhafaza eden Farsçanın nüfuzuna rağmen, ehemmiyetini asla kaybetmedi ve yalnız konuşma dili olarak değil, yüksek bir edebiyat dili olarak da, Farsçanın yanında ikinci mevki aldı.

komutanların arasında bulunan Türkler ve Moğolların İslamiyeti kabul etmelerinin Moğolların Türkleşmesinde önemli rolü olmuştur.

XVI. y.y da kurulan Safevi devletinin kuruluşundan başlayarak, son zamana kadar İran'ın etnik yapısında büyük değişiklik olmamıştır (Köprülü, 1989: 30). XVI. asırda bir İran tarihçisinin “Azerbaycan'ı bütün İran'ın özeti ve askerî kuvvetinin kaynağı” ifadesinin kullanması, (Köprülü, 1989: 26) İran'da Türk varlığının önemini göstermektedir.

Türklerin göçleri yalnız İran'dan Anadolu'ya olmamış, zamanında Anadolu'dan da İran'a göçler olmuştur. Faruk Sümer'in ifade ettiği gibi Anadolu oymaklarının kollarını İran da görebiliriz. Bugün Kuzey Azerbaycan'da ve İran Azerbaycan'ı ile diğer eyaletlerinde yaşayan Türklerin büyük kısmını Anadolu'dan gelmiş köylü ve göçebe oymaklar teşkil etmiştir (Sümer, 1980: 156).

900 yıl İran'a hâkim olan Türkler günümüzde de çoğunluğu teşkil etmektedirler. Tarih ve nüfus itibarıyla İran aslında bir Türk ülkesidir. 32 milyondan fazla Türk İran'da yaşamaktadır. Türkler İran nüfusunun %50'sinden fazlasını oluşturmaktadırlar. Ancak özellikle Şah döneminde Fars dili ve kültürü etkisi altında kalmışlardır. (Güler, Akgül, Şimşek, 2001: 518).

İran'da yaşayan Türkler yalnız Azeri Türkleri değildir. İran'ın yer yer her tarafına yayılan, Avşarlar, Bahtiyariler, Halaçlar, Eşgan Türkleri, Kaçarlar, Karakalpaklar, Türkmenler, Özbekler, Şahsevenler, Kayarlar, Kaşkaylar (Resulzade, 1995: 149), göçebe veya yerleşik şekilde İran'ın çeşitli kentlerinde yaşamaktadırlar.

1925 yılında yönetimi Kaçar Türklerinden devralan Pehlevî ailesi, 1979'daki İran İslam Devrimi ile yerini bu günkü yönetime bırakmıştır.

İran'ın her tarafına yayılan Türkler daha sonra üç bölgede yoğunlaşmıştır:

- Kuzey Batı Türkleri (Azerbaycan Türkleri.).
- Kuzey Doğu Türkleri (Horasan Türkleri).
- Güney ve Merkez Türkleri (Kaşkay, Hamse ve İsfahan Türkleri) (Sarrafı, 2002: 641).

1. Kuzey Batı Türklerini Avşar, Bayat, Begdili, Bayındır, Kıpçak, Halaç, Tekeli, Şamlı, Usanlı, İspirili, Karagözlü, Buçarlı, Ak Koyunlu, Kara Koyunlu, Rumlu, Ustaclu, boyları oluşturmaktadır. Bu boylardan Kıpçak ve Halaçlar hariç diğerleri Oğuz boylarındandır.

2. Kuzey Doğu Türklerinin çoğunu Türkmenler oluşturmaktadır. Ayrıca Geraylı, Temirtaş, Çağatay, Celayir, Karşıkuzey, Avşar ve Bayat boyları da bu bölgede yaşamaktadır.

3. Güney ve Orta İran Türklerinde Kaşkaylar, Hamseler, Huzistan Türkleri, Kirman Türkleri ve İsfahan Türkleri yaşamaktadırlar.

0.5.1.1. Azerbaycan Türkleri

İran'da çoğunluğu teşkil eden Türklerin başında Azerbaycan Türkleri gelmiştir. Azerbaycan Türkleri Doğu, Batı ve Merkez Azerbaycan eyaletlerinde yaşamaktadırlar. Güney Azerbaycan olarak adlandırılan bu bölge II. Dünya savaşında bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu dönemde Türkçe resmi dil olarak okullarda okutuldu, ilk üniversite Tebriz'de kuruldu, kadınlara oy hakkı verildi ve ağaların toprakları köylüler arasında paylaştırıldı. Fakat İngiliz, Rus ve İran etkileri sebebiyle bu girişimlerden sonuç alınamamıştır (Özkan, 2003: 76). 1945 yılında kurulan Güney Azerbaycan millî hükümet 1946 yılında yıkılmıştır.

Azerbaycan Türkleri İran Tarihinde önemli yerleri vardır. İran kültürü Azeri Türklerinden olan Safeviler himayesinde gelişti. Şah İsmail'in bizzat kendisi Hatayî ya da Şah Hatayi mahlasıyla Azeri Türkçesinde pek çok şiirler yazdı. Şah İsmail Hataylı Türkçe şairlerindendir ve Osmanlı padişahına Türkçe mektup yazmasına rağmen Osmanlı padişahı Farsça cevaplandırıyordu.

Şah İsmail Hatâyî ister Azerbaycan isterse İran tarihinde büyük rol oynamıştır. Erdebil'de Safevi devletini kuran ve Tebriz'i başkent seçen Şah İsmail Şii mezhebini İran'da resmileştirdi. Türkçe şiirler yazan Şah İsmail aynı zamanda Azerbaycan Türkçesinin gelişmesinde önemli payı olmuştur. Başkent Tebriz Safeviler devrinde Osmanlı İmparatorluğu sınırlarından uzak tutulması için, önce Kazvin daha sonra İsfahan'a taşınmıştır. Başkent'in taşınmasıyla birlikte sanatkârlar, tacirler ve bilim adamlarının İsfahan'a göç etmesi Tebriz'i olumsuz yönde etkilemiştir.

1828 yılında İran-Rusya antlaşmasıyla İran'da Azerbaycan bölgesinin ikiye ayrılması, kuzey kısmının Rusya topraklarına eklenmesi ve güney kısmı İran sınırları içerisinde kalması bir milletin kaderini ikiye ayırmıştır.

Günümüzde İran Azerbaycan'ı Türkleri İran'ın kuzeybatı bölgesinde Tebriz, Urmiye, Erdebil, Zencan, Gazvin, Marağa, Hoy, Maku, Sulduz, Goşaçay, Miyane,

Astara, Culfa, Merend, Halhal, Sovukbulak, Hemedan, Bicar, Gurve, Tikantepe ve diğer kentlerde yaşamaktadırlar.

Azerbaycan Türk edebiyatından Örnekler:

Nâme, geder olsan yârın kuyine,
Derdi-dilim o cânâna degilen.
Bülbülyem gönçe gülünden ayrı,
Bağrım dönüb gızıl gana, degilen.

Gurban olum kirpiyine gaşına,
Sel oluben karşı akan yaşına,
Pervaneler kimi dolan başına,
Ateş tutub yana-yana, degilen.

Din - imanım düz ilgara bağlıdır,
Hesret canım bir cüt nara bağladır,
Mürg-i ruhim zülfi-yara bağladır,
Çok çekmesin zülfe şana, degilen!

Gılmış hüsnün şövgü derdimi efzun,
Ayrılık geminde gözyaşım Ceyhun,
Ağlım başdan getmiş, olmuşam Mecnun,
Bu Vâgîf'e sen divana degilen.

“Vâgîf” (Divan-ı Vâgîf)

Zerre-yi mehrinde daim, ey cemali afitab,
Ebr yüzünden götürgil, tutmagil menden hicâb.

Dur dedim yârin köyünden, ey regib-i rû siyâh,
Haste bülbül var iken, neyler gülüstanda gurab?

Ey gözü nergiz, yüzü gültek, boyu serv-i revan,
Ta ki, senden ayrı düşdüm hesteyem, halım herâb.

Cennet-i veslinden ey canım, meni dūr eyleme,
Men ferâgın ateşinden çekmişem derd ü ezâb.

Bu Hatâyî heggine dayım tutubdur çoh ümid.
Agîbet rehm eyle ana saet-i yovm-ül'hesâb.

Şah İsmail Hatâyî (Hatâyî Külliyyatı).

Tebrizli Âşık Hüseyin Cavan'ın Âşık Elesger hakkında söylediği şiir:

Ne geder dünya var, beşeriyet var,
Güneş kimi galasıdır, Elesger.
Âşık var, sevgi var, saf mehebbet var,
Mehebbetin bâdesidir Elesger.

Söz mehengi, serrafların ustadı,
Kızıl sehifede hekk olub adı,
Könüller sevinci, ağızlar dadı,
Anaların laylasıdır Elesger.

Sözüyle gelbleri edib çırağan,
Eşkin bimarına olubdur loğman.
Kiçik sinesinde böyük bir ümman,
Behrlerin dalğasıdır Elesger.

Semendimi her terefe çapmışam
Gövherin me'denin bunda tapmışam.
Söz mülkünde bürcü-gala yapmışam,
Sözlerimin galasıdır Elesger.

Tükenmez hezneli, hatem sehâli,
Kelmesi yagutdan, dürden bahâli,
Bu Cavan Hüseyin cahi celâlî,
Gözlerinin şö'lesidir Elesger.

Âşık Hüseyin Cavan

Dilberâ, derdime derman senden özge kimse yoh,
Hem dahi könlümde derman, senden özge kimse yoh.

Hicr evinde men kiminle hemdem oldum, ey senem,
Könlümün şehrinde mehman, senden özge kimse yoh.

Hızır tek zülmetde galdım, bir meded gıl tanrıçün,
Teşne üçün abi-heyvân senden özge kimse yoh.

Her ne kim, hökm eylesen, eyle mene ey şehriyâr,
Könlümün tehtinde sultân senden özge kimse yoh.

Bu Hatâyî hestenin vergil müradın, ya ilâh
Kim, mene lütf ile ehsân senden özge kimse yoh.

Şah İsmail Hatâyî (Hatâyî Külliyyatı).

Dilber, ne deyim, sen kimi cânân ele düşmez,
Zülfün kimi heç zülf-i perişân ele düşmez.
Lelin kimi bir lel-i bedehşân ele düşmez,
Bir yerde bele hâkimi-Lokmân ele düşmez,
Biçarelerin derdine derman ele düşmez.

Bir eyle nezer leşkeri-müjgân elemine,
Gör nece keçib hökmü onun ruyi-zemine.
Tebriz, Şeki, Gence vü Kâbil şehirine,
İran ile Turan, Heleb ü Mekke Medine,
Bunlarda bele sencileyin can ele düşmez.

Men aşig idim, şövgi onun var idi mende,

Öz aşiginin gerdenini saldı kemende,
 Kışmir, Heta, Misr, Buhârâ vu Hütende,
 Musul şeheri, Çin ile Maçin ü Yemende,
 Gerçi gezeler Rum, Erebistân, ele düşmez.

El-kısse ki yüz kafer ola, yüz de Müselmân,
 Tövret ile incil, zebur, ayeti-kuran,
 Tiflis, İrevan, Şam ü Cebel, Cümle Trabzan,
 Derbend, Kuba, Bakı, Şamahyile Sifahân,
 Yüz seyr oluna küll-i Dağıstân, ele düşmez.

Ne mazi, müzare'de nevâ-hân-ı hoş-elhân,
 Ne Meğrib ü Meşrik'de ecayib bele insân,
 "Fihinne ve min heys ü hüve leyse kamakân,"²
 Bilse gedirin Vâgîf'in, eyler ona ehsân,
 Ez ruz-i ezel men kimi etşan ele düşmez.
 "Vâgîf" (Divan-ı Vâgîf)

0.5.1.2. Türkmen Türkleri

Azerbaycan Türklerinden sonra en büyük Türk nüfusuna sahip olan Türkmen Türkleridir. İran'ın Kuzey Doğusunda yoğunlaşan Türkmenlerin din ve bilim adamlarıyla da Türk kültüründe ve Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük etkisi olmuştur. (Rafeal, 1997: 312). Dil bakımından İran Türkmen ağzı, Doğu Oğuz Türkçesinin devamı olup, Türkmen Türkçesinden çok, Batı Türkçesinin devamı olan Türkiye ve Azerbaycan Türkçesine yakındır (Dorefer, 1987: 241).

Türkmenistan sınırları yanında yaşayan İran Türkmenleri, adet ve geleneklerini korumuşlardır. İran Türkmenleri hakkında Prof Dr. Sultan Tulu önemli araştırmalarda bulunmuştur. Güney Azerbaycan Türkleri ve İran Türkmenleri her zaman bir dayanışma içerisinde bulunmuşlardır. Güney Azerbaycan'da Azerbaycan Türklerinin çıkardığı "İnkılap Yolunda" adlı bir dergi, 1981–1988 arasında Türkmenler için "Galam Ucu" adıyla 2 sayısı yayımlanan bir özel ek çıkarmıştır. Bu sayıda İran Türkmenleri hakkında tanıtıcı bilgiler verilmiştir. (Tulu, 1988: 80).

Sıpah bolup, ata çıkan her erden,
 Aklı kenden kesenbaşı gerekdir.
 Bir Müslüman kaçsa iki kepirden,
 Kellesine sansar daşı gerekdir.

Mert oldur ki, bolsa kenli rehimli,
 Gövresi gin gerek, özi pehimli.
 Gin yerde garga dey bolsun vehimli,

² فی هن و من حیث هو لیس کماکان .

Yerinde hüneri, işi gerekdir.

Gaplan kimin arlap girse meydana,
Tilki kimin bazı berse her yana,
Duranda gaya dek durup merdana,
Alar yerden at salışı gerekdir.

Yiğidin hıyalı bolsa serinde,
Çıkar bir gün, çöküp galmaz garında,
Hile hem bir batırlıktır yerinde,
Oni başarmağa kişi gerekdir.

At gerek kaçarga, kovsa yeterge,
Yovni gorkuzarga, tirik tutağa,
Meydanda sangısız her iş bitirge,
Yigirmi, otuzlu yaşı gerekdir.

Bürgüt guş dey ganat kakıp gülde,
Muhannesler geçer candan, oğuldan,
Gurt dek girip, yovni koy dek dağıdan,
Er yiğidin mert yoldaşı gerekdir.

“Magtulgulı” goç yiğitler çapılıp,
Gök damardan gırmız ganlar sepilip,
At salanda donuz kimin toplup,
Ayı kimin asılışı gerekdir.

“Mahtumkulu” (Mahtumkulu Dinanı)

0.5.1.3. Kaşkay Türkleri

Kaşkay adının Kaşgar şehri ve Özbekistan’daki Kaşka Derya ile bağlantılı olduğu görüşleri var. Ahmet Caferoğlu’na göre Kaşkaylar soy olarak Oğuz Türklerinden gelen Kaşkay Türkleri, Hülagü Han zamanında Kaşgar’dan İran’a gelip yerleşmişlerdir.³ Ancak Minorsky, Kaşkayların esas kütlesinin Moğol devrinden önce Selçuklular zamanında İran’ın orta kesimlerine yerleşmiş olduğunu yazıyor (Minorsky, 1950: 103). İranlı tarihçi Said Nefisi, Kaşkayların Şah İsmail veya Şah Abbas tarafından İran’ın güney illerine göçürüldüğünü, 1607- 1618 yılları arasındaki Osmanlı-İran savaş esnasında Kaşkayların ve Kaçarların Osmanlılarla olan yakınlığı olduğunu (Sünni oldukları için) bu yüzden Azerbaycan’dan uzaklaştırıldığını yazmıştır (Nefisi, 1965: 178). Balayan’a göre Kaşkay adının Azerbaycan’da bulunan “Gaşga Dağ” adı ile bağlantısı var (Balayan, akt. Çelik 2005: 658).

³ . Caferoğlu, Ahmet, “Türk Kavimleri”, adlı eserinde bu konuda ayrıntılı bilgi vermiştir. Ayrıca Türk Kültürü dergisi 50. sayısında “İran Türkleri” makalesinde konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

İran Türklüğünde Merkez Türklerden olan Kaşkaylar, Gomse, Burçin, Ramhormoz, Behbahan ve diğer kentlerde yaşamaktadırlar (Caferoğlu, 1966: 126). Kaşkay Türkleri İran tarihinde Rıza Şah aleyhine ayaklanmaları ve Tahran'a çıkarma yapmaları ile bilinmektedirler. Ne yazık ki Rıza Şah onları önce silahsızlandırmış, daha sonra katliamlarına başlamıştır. Son zamanlara kadar yarı göçebe hayatı süren Kaşkaylar, birbirlerine olan bağlılıkları, plânlı ve teşkilatlı hareketleri ile tanınmışlardır. İkinci Dünya Savaşı esnasında cereyan eden ve Kaşkaylar ile İran hükümetini karşı karşıya getiren önemli bazı hadiseler, Türk hükümetinin araya girmesi ile yatıştırılmıştır.⁴ Fakat Kaşkayların bu hareketleri İran hükümetleri tarafından hoş görülmemiş ve onların başka bölgelere sürgüne gitmelerine sebep olmuştur. Bu arada, son İran-Irak savaşında, yaşadıkları Basra Körfezi kıyıları harp sahasına yakın olduğu için, Kaşkaylar büyük zayıat görmüşlerdir.

Kaşkayların dilleri Oğuz grubu ve Azerbaycan Türkçesine yakındır. Mezun Kaşkayî'nin oğluna verdiği öğütler ünlüdür:

Gel ey ciğer gûşem, bağım semeri,
Gocalmış atadan, eşit söz oğlum.
Doğru verim heyr ve serin haberin,
Ol ezelden Allah'ıye düz oğlum.

Tehsil ve hâsıl et ilm-i yagini
Nemazı, tâeti, imanı, dini.
Sürfesiz geçirme, akşamı, günü,
Gece, gündüz, okugınan, yaz oğlum.

Kâmil olub, kâmillere enis ol,
Bâ-edib, bâ-kemâl, gelbi temiz ol.
Fehm u kemâl, tehsiline heris ol,
Mal yığmağa heris ol sen, az oğlum.

Dünya malı hamısı külfet kederdir.
Malı neyler, o ki sâhib hünerdir?
Zeri neder 'ârif kim vücûdi zerdîr,
Sen vücudun kimyâya, döz oğlum.

Gedr bilen adamı, veli-ne'met et,
Tâ cânın var, hilaf etme, hizmet et.
Nemek yedin, nemekdâne hörmət et,

⁴ . Bu olayların biri Metin Ören'in "İran Türklüğü" adlı eserinde bulunmaktadır: "1950 yılında Kaşkay Türklerinin bölgesinde acil iniş yapan müttefik uçağının pilotu Kaşkaylara sığınınca Kaşkaylar onu İran'a iade etmek istemiyorlar. İran hükümeti bölgeye asker yürütür. Kaşkayların pilotu yalnız büyük hakan (Türkiye Cumhurbaşkanı'na) verecekleri söyleyince dönemin Türkiye büyükelçisi Ankara ile temasa geçip büyük faciayı önlemiş olur. Ancak bu olaydan sonra Şah İran Türklerini yok etme politikasını Kaşkay Türklerinden başlamıştır.

Kılma öz te’rifin, etme nâz oğlum.

Dehlivi bil, hercin eyle sezavar,
Tutiye kend versin, kerekse merdar.
Huba hub ol, güle gül, kara kar,
Her gözele salmaginan, göz oğlum.

Şeytanın meskeni, hub cemaldadır,
İşvede, gemzede, keddi galdadır.
“Me’zun” bu sözlerde başı galdadır,
Olma atan kimi, hevesbaz oğlum.
“Mezun Kaşkayi”

0.5.1.4. Avşar Türkleri

Kaşgarlı Mahmut, 24 Oğuz boyu içinde Avşarı da sayarken “işlerini çabuk yapan” anlamına geldiğini belirtir. Reşideddin’e göre Avşar, “ava hevesli” anlamına gelmektedir. Ayrıca “Avşar” kelimesi kuş ile avlanan anlamında kullanılmıştır.

Avşar Türklerinin İran’ın tarihinde Nadir Şah Avşar vesilesiyle ile önemli bir yeri vardır. XII. yüzyılda İran’ın Huzistan eyaletinde Avşarların yaşadığı bilinmektedir. Safevi devleti döneminde de Suriye Avşarlarından İran’a göç etmiştir. Faruk Sümer’in tespitine göre İran’daki büyük Avşar topluluğu, Anadolu’dan ve Halep’ten göç eden Avşarlar oluşturmuştur (Sümer, 1965: 286).

16. yüzyılın başlarında Anadolu’dan yine İran’a göçerek Urmiye’den Herat’a kadar olan geniş bir bölgede yerleşmişlerdir. Şah İsmail bu Avşarları özellikle Horasan sınırını korumakla görevlendirmiştir. Daha sonra, 1736’da Nadir Şah bu Avşar boyları ile Avşarlar hanedanını kurmuştur.

Nadir Şah Avşar (1736–1747) Avşarların Kırklu oymağından idi. Türklüğe önem veren Nadir Şah, Osmanlı hükümdarı I. Mahmut’a gönderdiği mektupta Türk olduğunu vurgulayıp, aynı kökten geldiklerini söylese de Osmanlı devlet adamlarından istediği yanıtı alamamıştır.

Avşarların büyük çoğunluğu göçebe bir hayat tarzını sürdürmekte, belli bir bölümü ise tarım ve hayvancılıkla geçinmektedir. İran’ın geniş sınırları içerisinde dağınık ve düzensiz bir hâlde yayılmış olduklarından kavim havasını oluşturamamışlardır. Avşarların bir bölümü Selçuklular ile birlikte Anadolu’ya gelmiştir. İran Avşarları, günümüzde, Urmiye gölünün kuzey batısında Hemedan, Kirmanşah, Nişabur, Kirman’ın güneyinde dağınık halde yaşamaktadırlar.

Faruk Sümer Oğuzlar adlı eserinde İran Avşarlarının boylarını şöyle sıralamıştır:

1. Mansur Beğ (Kuh-Gilûye) Avşarları, 2. İmamlı Avarları, 3. Alplu, 4. Usalu, 5. Eberlu (Sümer: 1965).

Özünnen kiçiyi işe buyurma,
Sözün yere düşer, heç migdar olmaz,
Her ne ki kâr görsen, öz elinle gör,
İnsan öz işinde cefakâr olmaz.

Özünnen böyüğün sahla yolunu,
Düşen yerde soruş erz-i hâlini,
Amanat amanat gonşu malını,
Gonşu yoh isteyen, özü var olmaz.

Soruşun Kul Abbas, hâlin necedi?
Gündüzleyin ay гаранлг gecedi,
Serv agacı her agacdан ucadı,
Esli gıtdı, budagında bâr olmaz. (Âşık Kul Abbas)

0.5.1.5. Halaç Türkleri

En eski Türk boylarından olan Halaç Türkleri bu gün İran'ın Tahran, Kum, Erak kentleri çevresinde yaşamaktadır. Bu Türkler 20. yüzyılın başlarında Minorski'nin Halaç Türklerinden yaptığı derlemelerle bilim dünyasına tanıtılmıştır (Özkan, 2003: 83). Minorski'nin çalışmalarının bir kısmı Türkiye'de Türk Dili ve Edebiyatı dergisinde yayımlanmıştır (Minorsky, 1950). Daha sonra Alman Türkolog Dorefer bu bölgede araştırmalarda bulunmuş ve Halaç Türkçesi ile ilgili birçok malzeme toplamıştır Dorefer'in bu çalışmalarını 1969'da tanıtmıştır.⁵ Halaç Türklerinin yaşadığı yerler Kum, Tefriş, Erak çevresidir. Silifça'nın etrafında bulunan 50 – 60 köyde Halaçlar bulunmaktadır.

Fars eyaletinde yaşayan ve Salgurlu hanedanını oluşturan Türkmen ve Halaçlar, Salgurlu Devleti ortadan kalktıktan sonra da varlıklarını sürdürmüşlerdir. Halaç Türkçesinin Eski Türkçe ile bağlantıları bulunmaktadır. Birçok arkaik Türkçe sözcükler bu ağızda hâlâ kullanılmaktadır.

Felek mene bi hoş vurdu,
Vurdu belime belime,
Gulağomu aldu golum,
Tilde kelime kelime.

⁵ . Profesör Gerhard Dourfer 1968–69 ve 1973 yıllarında İran'daki Halac ve Horasan Türklerinin dillerini araştırmak için İran'da bulunmuş. Bu gezilerde önemli malzemeler toplamıştır. 2001 yılına kadar Almanya üniversitelerinde Güney Azerbaycan, Halac ve Horasan Türkleri hakkında seminerler vermiştir. İran Türkleri hakkında önemli bir görüşleri bulunmaktaydı.

Küz yaşımu revan etdim,
Heqledim men feğan etdim
Derdim düstqa beyan etdim
Küldü haluma haluma.

Yürekime yara vurdu,
Düstloğu üzgesanadu ,
Üzleqladurin havul ç,
Mene bigana bigâne.

Hogmağlarda bilim aldım,
Belim golluğğa vayudım,
Yurdu düşmenlerde aldım,
Kadrin bilmede bilmed.

Bilim hayır neber etdim,
Dostlugumu eyan etdim,
Didelerim ganlug etdim,
Kürmez yolumu yolumu.

Derd elinde kündü canım,
Yaralarda ağdo gamım,
Haydom kale perişanom,
Heleç eline eline.

0.5.1.6. Kaçar Türkleri

İran tarihinde son Türk hükümdarı olan Kaçarlar 1925'e kadar İran'da hüküm sürmüşlerdir. Bu sülaleden sonra yabancı güçler vasıtasıyla İran yönetiminden Türkler çıkarılmışlardır.

1794'ten 1920-1925'e kadar İran'da hüküm süren Kaçarlar, İran tarihinde çok etkili olmuştur. Zeki Velidi Togan, Kaçarlar'ın Azerbaycan'daki en eski Türk uruğu (boyu) olduğunu söylemekte ve Ağaç-Eriler adlı bir Türk boyuyla alakalı olduklarını belirtmektedir. (Togan,1981: 44). Faruk Sümer, Kaçarların Anadolu'da Yozgat bölgesinde yaşayan Boz-Ok Türklerinden oldukları ve Ak Koyunlu devrinde İran'a göç ettikleri kanısındadır (Sümer 1965: 156). İran'ın merkez bölgesinde bulunan Ağacari (Ağaç-eri) kenti bu düşünceyi desteklemektedir.

Men seni gönderdim salam duayla,
Erz-i halım yara dedin, ne dedi?
Ömrüm gara keçdi yene ah u vayla,
Çeken intizara dedin, ne dedi?

Özü el çekmedi, zövg ü sefadan,

Men de kurtulmadım cövr ü cefadan,
Bes ne üçün döndü ehd ü vefadan,
Sen o bî-vefaya dedin, ne dedi?

Mehemmed'em, derde çara bilmese,
Ağlar iken, didem yaşın silmese,
Men de öllem, yardan derman gelmese,
Bes, derdime çara dedin, ne dedi.

0.5.1.7. Karapapak Türkleri

Karapapaklar, İran'ın kuzeybatısında Azerbaycan Türkleri içinde yaşamaktadırlar. Siyah astragan kalpak giydikleri için Karapapak olarak adlandırılmışlardır. Sulduz kentinde ve çevresinde hâlâ göçebe hayatı yaşamaktadırlar. Bugün Türkiye'nin Kars ili ve ilçelerine bağlı 140 köyde, Ağrı ve Sivas civarında da Karapapaklar yaşamaktadırlar.

Gel atanın sözlerine gulag as,
Yetir esrlere sen digget, oğul,
Unutma ki, biz gonağıg dünyada,
Ömrümüzden gedir her saat, oğul.

Kiymetli vahtların getmesin boşa,
Kamil senetkar ol, hemişe yaşa,
Namusla ömrünü vergilen başa,
El sene beslesin mehebbet, oğul.

Sen ya bir âlim ol, ya bir senetkar,
Öyün senetinle eyle iftihar,
Yazıb-yaratdığın galsın yadigâr,
Yaşadar insanı, iş, senet oğul.

Halgın sevsin seni öz oğlu kimi,
Öz üreyi kimi, öz ağı kimi,
İgid Babek kimi, Köroğlu kimi,
Olsun üreyinde metanet, oğul.

Dağılmasın fikrin, çaşmasın huşun
Bir işi başlasan ezelden düşün,
Mezemmet etmesin seni tay-tuşun,
Olma dost yanında hecalet, oğul.

Aşığ Hüseyin deyer, gelecek sabah,
Sabahın nebzini tut, ol bir cerrah,
Bilmeze yol göster, olgilen hemrah,
Sahla bu sözümü emanet, oğul.

0.5.1.8. Ebi Verdi Türkleri

Ebi Verdi sözü, hem kişi hem de yer adı olarak İran’da kullanılmaktadır. Nevâî’nin “Nesâyimü’l Mahabbe” adlı eserinde de bu ad geçmektedir (Özkan, 2003: 86). Ebi Verd bölgesi Şiraz kentinin yakınlarında bulunmaktadır. Osman Nedim Tuna 1987 yılında Türk Dil Kurumunun yayınladığı “Ebi Verdi, İran’da bir Türk diyalekti” makalesinde Ebi Verdi lehçesinin özelliklerini incelemiştir (Tuna, 1987: 246). Şiraz ve çevresinde yaşayan Türkler, Fars edebiyatında da etki bırakmışlardır. Hafız’ın şiirlerinde Türk-i Şiraz adının geçtiğini görüyoruz.

Bu Türk topluluklarından, başka İran’da Baharlı, Eynallulu, Şahsevenler, Karadağlılar, Kıpçaklar, Bayatlar (Resulzade, 1993), Kengerli, Karaçorlu, Boçağçiler ve Karayiler⁶ gibi Türk toplulukları İran’ın çeşitli kentlerine yayılmış şekilde yaşamaktadırlar (Caferoğlu 1966: 55). Halk edebiyatında Bayatı, Geraylı, Varsak gibi nazım türlerinin İran’da Türk topluluğu adları arasında yer alması, bu nazım türlerinin kökünün İran’da olduğunun belirtisi sayılabilir.

Safevi döneminde İtalyan gezgini Pietro Della Vale, 18 Aralık 1617 yılında İsfahan’dan yazdığı bir mektupta o dönem Türk hâkimiyeti ve Türk dilinin konusunda önemli bilgiler vermektedir. “İran’da genellikle Persçe yerine Türkçe konuşulmaktadır. Özellikle de bu dil sarayda ve yöneticiler arasında yaygındır. Türkçeyle anlaşmanın nedeni İranlıların bu dile daha fazla değer verdiklerini göstermez. Bu daha ziyade ordunun tümünün Türk kökenli Kızılbaşlardan oluşmasından ileri gelmektedir. Çeşitli kavimlerden oluşan şahın kulları da bu dilde konuşmakta ve Persçe bilmemektedirler. Bu nedenle sadece emirler orduyla ilgili konumunda değil, aynı zamanda Şah da onlarla sıkı irtibatla olduğu için kendi isteklerini anlatması bakımından Türkçe konuşmaktadır...” (Babek: 1981: 24).

Sonuç olarak bu gün İran’ın çeşitli bölgelerinde göçebe Türk varlığını yanı sıra Kuzey Batı, Kuzey Doğu ve Merkez de bulunan birçok yerleşik Türk kentleri bulunmaktadır. İran’ın Kuzey batısında bulunan Azerbaycan bölgesinde, Tebriz, Urmiye, Erdebil, Sulduz (Neğede), Koşaçay (Miyandab) Eher, Erdebil gibi büyük kentlerin yanı sıra birçok kent ve kasaba bulunmaktadır.

18. yüzyıldan beri İran’a egemen olan Türk Kaçar hanedanının otoritesi zayıflayınca seçimle gelen hükümetler iktidarın fiili sahibi konumuna yükseldi.

⁶ . Caferoğlu, Ahmet Türk Kültür Dergisinde “ İran Türkleri” adlı makalede konuyla ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir.

Ülkedeki tek tek disiplinli askeri birlik olan Kazak alayının komutanı Rıza Han 21 Şubat 1921’de Savunma Bakanı oldu ve bu hükümetler içinde güç odağı haline geldi. Rıza Han 1923’te bir darbeyle başbakan oldu ve fiili iktidarı tümüyle ele geçirdi. (Akdevelioğlu: 2001: 206). Böylelikle İran’da Türklerin 900 yıllık hâkimiyetine son verildi.

900 yıl İran’a hâkim olan Türkler günümüzde de çoğunluğu teşkil etmektedirler. Tarih ve nüfus itibarıyla İran aslında bir Türk ülkesidir. Fars azınlığının Türk çoğunluluğuna tahakkümü İran’da yaşanmaktadır. 32 milyondan fazla Türk İran’da yaşamaktadır. Türkler İran nüfusunun %50’sinden fazlasını oluşturmaktadırlar. Ancak özellikle Şah döneminde Fars dili ve kültürü etkisi altında kalmışlardır. (Akgül: 2001: 518). XVI asırda bir İran tarihçisinin “Azerbaycan’ı bütün İran’ın özeti ve askeri kuvvetinin kaynağı” ifadesinin kullanması, (Köprülü,1989: 26) İran’da Türk varlığının önemini göstermektedir.

0.6. Azerbaycan ve Tebriz’e Ait Genel Bilgiler

0.6.1. Azerbaycan Coğrafyası

Azerbaycan coğrafyasının adını ilk olarak Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ı Luğat’it-Türk eserinde dünyayı yuvarlak çizdiği haritada geçtiğini görüyoruz. Daha sonraki dönemlerde Kâtip Çelebi Azerbaycan coğrafyasını tanımlamıştır.

Kâtip Çelebi (1609–1658) “Cihannüma” adlı eserinin 38. bölümünde Azerbaycan’a ayırmıştır. Kâtip Çelebinin bu eseri 17. yüzyılda Osmanlı bilginlerinin Azerbaycan’ı nasıl gördüğünü ve anladığını göstermesi bakımından önemlidir. Kâtip Çelebi çeşitli kaynaklardan yararlanarak ve kendi gözlemleriyle Azerbaycan hakkında önemli bilgiler vermektedir. (Erdoğan, 2002: 124). Kâtip Çelebi Azerbaycan coğrafisini şöyle tanımlar: “Batıda Ermeniye (Van) ve Diyarbakır, güneyde Irak-ı Acem ve Şehrizur, Kuzeyde Deylem, Tabaristan, Mazenderan beldeleri ve kuzeyde Şirvan ve Hazar denizi (Bahr-i Hazar) ile çevrili sahaya Azerbaycan denilmektedir” (Dağlı, 2002: 193).

Azerbaycan coğrafyası Rusya ve İran arasında yapılan 1829 Türkmençay anlaşmasıyla ikiye ayrılmıştır. Büyük bölümü İran sınırları içerisinde kalmış ve Kuzey bölgeleri Rusya Federasyonuna eklenmiştir. İran’ın Kuzey Batı bölgesinde bulunan

Güney Azerbaycan bölgesi, daha sonra Batı Azerbaycan, Doğu Azerbaycan, Erdebil, Zencan ve Hemedan illerine ayrılmıştır.

Azerbaycan, jeolojik yapı itibariyle genelde dağlık ve volkanik bir bölgedir. Tebriz'in güneyi ile Serab'ın batısında yer alan Sahand; Erdebil'in batısında bulunan ve bütün mevsimlerde yüksek kısımları karla örtülü bulunan Sebelan – Savalan ve Karacadağ, güneydeki önemli dağ silsilelerini oluştururlar. Böylece Güney Azerbaycan bir yaylak görünümü arz eder. Kuzeyde ise Karabağ dağları, Aras'ın sol kenarındaki Karadağ ve sayısız insan toplumlarını barındıran Kafkas silsilesinin bu sahaya düşen bir sıra yüksek dağları yer alır. Kür ve Aras arasındaki bu bölge, aynı zamanda ova ve delta steplerini de ihtiva ettiğinden, bir kışlak mahalli olmuştur. Aras ve kollarıyla, Kızıl-Ören, Acı Çay ve Kür gibi önemli nehir ve akarsular, ülkenin hayat damarlarını oluştururlar. Hazar denizi ve Urmiye gölü ise Azerbaycan için ayrıca değer taşır (İpek, 2007: 20).

0.6.2. Tebriz'in Coğrafyası

Tebriz kenti Azerbaycan eyaletinin merkezi olarak İran'ın Kuzey batı bölgesinde bulunmaktadır. Bu kent tarih boyunca Türklerin önemli kültürel kentlerinden biri olmuştur. Sehend dağının Kuzeyinde Hazar denizi ve Urmiye gölünün tam arasında bulunan Tebriz, deniz seviyesinden 1748 metre yükseklikte bulunmaktadır.

İslam Ansiklopedisinde Tebriz maddesinde şu bilgiler verilmiştir: İran Azerbaycan'ı eyaleti merkezidir. Coğrafi mevkisi hakkında şöyle yazıyor: Şehir Urmiye gölünün şimal-i şarki kıyısında, Savalan dağının cenub-i garbisinde ve Karaca Dağın (Karadağ'ın) cenubunda bulunmaktadır. Acı Çay'ı teşkil eden birçok su kolları ile sulanmaktadır.

Kâtip Çelebi Cihannüma" adlı eserinde Azerbaycan coğrafyasını ve kentlerini tanıtarak Tebriz kentini diğer kentlerden daha çok yer vermiştir. Onun tanımına göre şehir uzun bir sahranın sonunda, Sahand isimli dağın batı eteklerinde, düze yakın yerde, cennet bahçeleri (Bağçe-yi Aden) gibi bahçeler içinde yerleşmektedir. Kâtip Çelebi bu eserinde Azerbaycan âlimleri, Azerbaycan kentleri ve kasabaları, oralarda bulunan nehir, göller ve yollar, farklı bölgelerde yetişen meşhur ürünler hakkında bilgi vermiştir.

Tebriz'deki birçok tarihi eser, şehirde yaşanan depremlerle yıkılmış ve kaybolmuştur. Safeviler döneminden sonra gelen İlhanlılar, Kaçarlar döneminde gene

başşehir olarak kalmıştır. Bu dönemlerde Osmanlı ve Rus ordularının sık sık akınlarına uğramıştır.

0.6.3. Tebriz'in Tarihi

Tebriz'in tarihsel geçmişi konusunda tartışmalı fikirler vardır. Bazı tarihçiler M.Ö sine kadar giden bir geçmişten bahseder (Zehtabi, 2002). Arkeolojik kazılara göre ise Tebriz'in 5 bin yıllık bir geçmişi olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Tebriz kenti Ak Koyunlu, Kara Koyunlu ve El Denizli'ler hanedanı zamanında İran'ın başkent olmuştur. Şemseddin El Deniz 1146 yılında Selçuklu imparatorluğu döneminde Tebriz'de El Deniz devletini kurdu. Nahcivan, Gence gibi büyük yerleri kapsayan bu devlet daha sonra Harezmşah devletine karıştı. Zeki Velid Togan'ın belirttiği gibi Kara Koyunlu ve Ak Koyunlu Azerbaycan'daki hâkimiyeti devri bu ülkenin en parlak ve Türk nüfusunun en çok bulunduğu devirdir (Togan, 1981: 38). 1230 da Moğol İlhanlıları, Kara Koyunlu ve Ak koyunlu ve en sonunda 1500 yılında Safevilerin başkenti olmuştur. Tebriz'de minyatür okulu 14. y.y başında İlhanlılar tarafından kurulmuş ve 16. yüzyıl ortalarına değin devam etmiştir. İbn-i Battûte ve Hamdullah Kazvini Tebriz ve çevresinde Türk varlığından bahsetmişlerdir(Köprülü, 1989: 24).

İslam Ansiklopedisinde Güney Azerbaycan Türkleri tarihi hakkında şu bilgilere yer vermiştir: “Cenubi Azerbaycan'ın Türk şiveleri tetkik edilecek olursa, bu tesirin ne kadar geniş olduğu da görülebilir. Fakat Kafkas ve İran Azerbaycan'ındaki Türkçenin, esas itibarıyla, Türkmence olması, Selçuklulardan önceki Ağaçeri ve Borçalı gibi, Hazar zümresine mensup Türklerin de bu “Türkmen” muhitinde erimiş olmaları, Azerbaycan'ın Türkleşmesi tarihinde kaydedilmesi icap eden bir vakadır. İlhanlılar devrinin devamı olan Timuriler devrinde Azerbaycan'a garptan bazı Türkmen aşiretleri getirilmek suretiyle, Oğuz unsurları biraz daha artmıştır. Şamlı, Musullu ve Rumlu kabilelerin Timur tarafından getirildiği rivayet edilir. İlk Moğollar devrinde Şam ve Halep taraflarından nakledilmiş olan Kaçarlarda, Timur ve Kara Koyunlular devrinde Azerbaycan'a getirilmişlerdir. Şahruh zamanında Gence ve Barda'a civarında Yar Ahmed Karaman isminde birinin bazı hareketleri zikredildiğine göre Karamanlıların bir kısmı o zaman Azerbaycan'a gelmiş bulunuyordu.” (İslam Ansiklopedisi,1979: 107).

Tebriz daha sonra Kara Koyunlu ve Ak Koyunluların başkenti olmuştur. 1514'te Çaldıran savaşından sonra Yavuz Selim ve 1548'te Sultan Süleyman Tebriz'i Osmanlı topraklarına katılmıştır. Safeviler başkent Tebriz'i Osmanlı topraklarından uzak tutması için önce başkenti Tebriz'den Kazvin'e daha sonra İsfahan'a göçürmüşler. Bu göçmelerle birlikte sanatkârlar ve bilim adamları da bu kentlere götürülmüştür. Böylelikle Osmanlı-Safeviler savaşında Tebriz kenti olumsuz etkilenmiştir. Tebriz tarihte her zaman önemli kentlerden olmuştur.

Son 100 yılda Tebriz'in İran tarihinde önemli rolü olmuştur. 1906 yılındaki Anayasal hareketlenmede siyasi hareketin merkezi durumunda olmuştur. 1950 yılındaki petrolün millileştirilmesi hareketlerinde ve 1978 yılından itibaren yaşanan İslam Devrimi sırasında da Tebriz hep önemli bir merkez olmuştur.

0.6.4. Tebriz'in Ekonomik ve Kültürel Durumu

Tebriz, Doğu Azerbaycan eyaletinin merkezidir. Türkiye sınırına uzaklığı 320 km.dir. Nüfusu 3 milyon sınırına gelmiştir. Gelişme ve modernleşme yönünde şehir yeniden yapılandırılmaya başlanmış. Şehrin her yerinde inşaatlar yükselmekte buda gözden kaçmıyor.

Tebriz kenti ipek yolu üzerinde bulunduğu için gerek kültürel alışveriş gerekse dünya ekonomisi bakımından önemli bir kent olmuştur. Azerbaycan bölgesi değerli ve zengin topraklara sahiptir. Bu nedenle bölgede stratejik ürünlerin yetişmesi (örneğin, buğday, arpa, pamuk, patates, pancar) burayı her bakımdan önemli kılmıştır.

Bu kentin Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyeti sınırlarına yakın olduğu için de önemli konumu vardır. Eski zamanlardan beri geçit bir kent olarak, Orta Asya-Anadolu yolu üzerinde olduğu için İran'ın ticari ve siyasi başkenti görevini de yapmıştır. Bu gün bile dünyanın en büyük kapalı çarşısı bu şehirde bulunmaktadır.

Tebriz'in bulunduğu coğrafya nedeniyle İran'ın batı kapısı olarak görülür. Bu yüzden yüzden Tebriz, İran'ın ilk modern hayata geçen şehri olarak tanınmıştır. İran'da İlk matbaa Tebriz'de 1811 tarihinde kurulmuştur. Ayrıca 1888'de Tebriz'de ilk modern okul Hasan Rüştüye tarafından yapılmıştır. Böyle yeniliklerin İran'da ilk defa Tebriz kentinde görülmesi bu kenti ilkler kenti olarak tarihte tanınmıştır.

Tebriz bir bilim ve kültür merkezi olarak Orta doğunun önemli kentlerinden olmuştur. Evliya Çelebi bu kentte 47 medresesi ve 400 mektebin bulunduğunu belirterek buranın bir kültür merkezi olduğunu belirtmiştir (Caferoğlu, 1967: 1112).

Cavat Heyet, Fuzuli Divaninin ilk taş basma eseri 1828 de Tebriz’de olduğunu bildirerek, bu eserin üç kere ardı ardına baskısını bu bölgede Türk edebiyatına değer verdiğini bildirmektedir (Heyet, 1997: 8).

Halkın geçim kaynağı başlıca tarım, halıcılık, hayvancılık ve ticaret olmuştur. Olumlu hava şartları ve toprakları ile İran’ın birinci tahıl üreten illeri arasında yerini almıştır. Tebriz kentinde hala eski yöntemlerle halı dokuma işleri yapılmaktadır. Evlerde iş yerlerinde halı tezgâhları kurulmuş ve halkın büyük çoğunluğu bu işle uğraşmaktadır. Tebriz halısı dünya çapında ün salmış bir üründür. Caferoğlu bu halıların 19.yüzyıla İstanbul üzerinden tüm dünya kentlerine sevk edildiğini belirtmiştir (Caferoğlu, 1967: 1112).

Anabritannica ansiklopedisinde Tebriz halısı konusunda şu bilgilere rastlamaktayız: “Tebriz halısı “Gördes” düğünüyle yapılmaktadır. Desenleri çeşitlidir, eğrisel çizgili madalyonlarının yanında İran’ın başka yörelerine özgü klasik desenlerin taklitleri de vardır. Kullanılan yün İran’ın diğer yerlerindeki yünlerden daha serttir. Düğünler parmaklarla değil kancalı bir bıçakla atıldığı için daha hızlı düğünler atılabilir.”

Tebriz kenti Kara Koyunlu, Ak Koyunlu ve Safevi devletlerinin başkenti olmuştur. Bu devirlerde yapılan eserler Tebriz kentinin süsü olmuştur. Bu dönemler Türk kültürünün en ihtişamlı çağları Tebriz’de yaşanmıştır. Moğol İlhanlıları da bu kenti kendilerine başkent seçmişler, bu dönemde önemli yapıtlar yapılmıştır. Tarihi eserlerin çoğu yıkıcı depremlerde yok olsa da bu gün Erk Kalesi dimdik ayakta durmaktadır.

Bu kentin bir diğer özelliği bir bilim ve sanat kenti olarak birçok şair, aydın ve yazar yetiştirmiş olmasıdır. Kentte Şairler için özel mezarlık bulunmaktadır. “Makberet’üş-şüarâ” veya “Şairler Mezarlığı” adlanan yerde bine yakın şair defnedilmiştir. Son dönem İran’ın en büyük şairi Şehriyar’ın ve diğer şairlerin mezarı bu yerde bulunmaktadır.

Tebriz şehiri âşıkların şiirlerine de konu olmuştur:

Kervan geder Tebriz’e
Yolu düşübdür düze,
Dünen dedim gelmedin,
Bu gün barı gel bize.

Tebriz üstü Marağa,
Zülfün gelmez darağa,
Ahtarıram yarı men,

Gezib, sorağ sorağa.

0.6.5. Osmanlı - Safevi Mücadelesinde Tebriz

Tebriz kenti Ak Koyunlu, Kara Koyunlu ve Safeviler döneminde İran'ın başkenti olmuştur. Tebriz kentinin Osmanlı sınırları yakınlarında bulunması bu kente stratejik bir konum vermiştir. Osmanlı-Safevi savaşlarında birkaç kez tarafların elinde değişmiş ve savaştan en çok etkilenen bölge olmuştur.

1501'de Tebriz'i başkent yapan Şah İsmail'in kurduğu Safevi devletiyle Osmanlı devleti arasında sürekli çatışmanın nedenlerinden biri de İstanbul'un Sünni İslam'ı ve Tebriz'in de Alevi İslâmi temsil etmesiydi. Osmanlılar yerleşik bir ekonomik örgütlenmeye sahipken Safeviler yarı-göçebe ekonomik örgütlenme içerisindeydiler. Oysa Osmanlı hanedanı İstanbul'u aldıktan sonra yarı-göçebe üretim sistemini ortadan kaldırarak tümüyle yerleşik bir yapıya geçmeye çalışıyorlardı (Akdevelioğlu: 2001: 206).

Osmanlı-Safevi arasında çekişmeler her iki tarafı olumsuz etkilemiştir. Bu savaşlarda dönemin başkenti olan Tebriz kentini en çok etkilenen bölgelerden olmuştur. 1514'te Çaldıran savaşından sonra Yavuz Selim ve 1548'te Sultan Süleyman Tebriz'i Osmanlı topraklarına katmıştır. Sultan Süleyman İstanbul'a döndüğü zaman kentten birçok sanatkâr ve bilim adamını kendisiyle İstanbul'a götürmüştür.

Osmanlı- Safevi savaşlarını incelediğimizde bu savaşların Şii-Sünni savaşı olduğunu görüyoruz. Akdevelioğlu "Türk Dış Politikası" adlı eserinde bu konuda şu bilgilere yer vermiştir: "Osmanlı- Safevi mücadelesinde görülen Sünnilik-Alevilik çatışmasının yerleşik göçebelik çatışmasıyla örtüşmesi bir rastlantı değildi. Sünnilik yerleşik üretim biçiminin hiyerarşik ihtiyaçlarına cevap verirken, Alevilik yarı-göçebe üretim biçiminin daha yalın ihtiyaçlarına cevap veriyordu. Şiilik de Sünnilik gibi yerleşik üretim biçimine hitap eden bir inanç sistemiydi" (Akdevelioğlu, 2001: 206).

Safevi hanedanı, başkent Tebriz'i Osmanlı İmparatorluğu sınırlarından uzak tutmak için önce başkenti Tebriz'den Kazvin'e daha sonra İsfahan'a göçürmüştür. Bu göçmelerle birlikte sanatkârlar ve bilim adamları da bu kentlere götürülmüştür. Osmanlı- Safevi savaşlarında birkaç kez Osmanlı eline geçmiştir. Şehrin sanatkârları ve bilim adamları İstanbul'a götürülmeleri ve daha sonra Safevilerin başkenti İsfahan'a götürmeleri kentin içini ve beynini boşaltmıştır. Böylelikle Osmanlı-Safevi savaşları Azerbaycan Türklerini direk etkilemiştir.

Faruk Sümer Oğuzlar adlı eserinde İran'da Türkçenin saray dili olduğunu hatırlatarak başkent Tebriz'in İsfahan'a geçmesiyle Türkçenin olumsuz etkilenmeyeceği kanısındadır (Sümer, 1965: 132), ancak Türkçenin, Türk olmayan bölgede gelişmesi ve yayılması zorlaşabileceği kaçınılmazdır.

Bölgenin âşıkları Tebriz kentini şiirlerinde yaşatmaktadırlar. Tebriz Âşıklarından Âşık Cebreyil, Âşık Adalet ile görüştüğünde bu şiiri doğaçlama söylemiştir:

Boranlı tufanlı kış fesilinde,
Sandım ki baharmış, yazmış Adalet.
Ellere Vâgıf'ın gözeli kimi,
İşveymiş, gamzeymiş, nazmış Adalet.

Âşıklar inanıb, inanıb yegin,
Aşk dergâhıdır, Adalet kapın,
Tebriz özü boyda hicran kitabın,
Senin hasretinde yazmış Adalet.

Biz evezden sen öpersen Kepez'i,
Devran yaman yakıb yandırıp bizi,
Azadlığa hesret galan Tebriz'i,
Hicran derdi yaman üzmüş Adalet.

"Cebreyil" âleme bunu söyle ki,
Tebriz Bakı'ya hasret, Tebriz'e Bakı.
Visal hasretiyle bu iki sevgi,
Bunca ayrılığa dözmüş Adalet.

0.6.6. Bölgenin Kültürel Durumu

Bölgede keşfedilen tarihi ve kültürel antika eşyalar bölgenin zengin bir geçmişe sahip olduğunun kanıtlamaktadır. Tahran'da eski İran uygarlığı müzesinde ve Lovor Müzesinin İlam Tarihi bölümünde iki binyıllık küçük saz çalan heykellere rastlıyoruz. Bu küçük heykeller ayakta ve göğüslerinde saz bizim bugünkü âşıkları andırmaktadırlar. Prof. Dr. Mehemed Tağı Zehtabi "İran Türklerinin Eski Tarihi" eserinde elinde saz olan bu heykelin resmini vermiştir (Zehtabi, 2000: 345).

Azerbaycan bölgesi Türk kültürünün en canlı yaşayan bölgelerindendir. Güney Azerbaycan bölgesi zengin bir halk edebiyatına sahiptir. Araştırmacı yazar Serrafi bildirdiği gibi Azerbaycan âşık şiiri yaratıcılarından önemli simalarının çoğu son 500 yılda Güney Azerbaycan'dan çıkmıştır: Şah İsmail Safevi ile çağdaş olan

Azerbaycan'ın ilk tanınmış aşığı Âşık Kurbanî, Âşık Abbas Tufarganlı, Hasta Kasım Tikmedaşı, bu bölgeden çıkmıştır. Savali Telim Han ve Türkmenistan'ın en büyük şairi Mahdum Kulu Frengî İran Türkmenlerindendir (Serrafi, 2002: 645). Prof. Dr. A. İnan'a göre Doğu Anadolu'daki Ahlât harabelerinde Dede Korkut'un kabir veya makamı bulunmaktadır (Ögel, 1991: 8). Dede Korkutun bir diğer makamı da eskiden Azerbaycan toprakları sayılan bugün Rusya federasyonu sınırları içerisinde kalan "Derbent" dedir.

Pertev Naili Boratava Azerbaycan'da yetişip oradan başka yerlere gittiği söylenen ozanlardan Tufaeganli Abbas, Dede Kasım, Emrah ve Kurbanî başköşeyi tutarlar. Kurbanî'nin deyişleri yaşamını süslemiş ve öyküsü böylece doğmuştur (Birdoğan, 1973: 6676). Âşık Abbas Tufarganlı Tebriz'in yakınlarında bulunan Tufargan kasabasından olmuş, Abbas ile Gülgez destanı aşığın Tebriz'e gelmesi ve orada Gülgez Hanım'a âşık olmasıyla başlamıştır (Âşık Cebreyil).

Bu gün İran'da Türk kültürü araştırmaları birkaç yabancı gruplar tarafından yapılmaktadır. Yerli araştırmacılar ise bireysel kültürel çalışmalar yürütmektedirler. Ali Kemali, Ali Tebrizli Dr. Hüseyin Feyzullahi, Heyder Bayat, Prof. Dr. Cevat Heyet, Hüseyin Güneyli, Ali Berazende Türk ve birçok araştırmacı İran'da Türk kültürü hakkında değerli çalışmalar yapmışlar. Âşıklar bu kültür çevresinde çok önem taşımaktadırlar. Behruz Himmeti'nin yaptığı büyük bir âşık heykeli bir ara Tebriz şehrinin girişinde şehre giren misafirleri selamlardı. İslam devriminden sonra Tebriz müzesinin bir köşesine bırakıldı.

Yusuf Yıldız "Azerbaycan Saz Şairleri" adlı makalesinde bölgenin ünlü âşıklarını sıralayarak şu bilgilere yer vermiştir: "İran Azerbaycan'ı ve Tebriz'in en güçlü âşıkları: Âşık Geşem, Eziz Şehnazi, Hüseyin Namver, Âşık Hüseyin Tebrizi, Âşık Hasan Gaffarı, Âşık Adalet, Âşık Yedullah, Âşık Hasan ve Âşık Hatem'dir. Bu âşıkların eserlerinde buram buarm hasretlik, dostluk ve özlem kokmaktadır. Hepsinin yüreği köyrek (yanık), marazı gözündedir. Bulunduğu bölgenin ağzı ile çalıp, çağırırlar. Kimisi Azeri kimisi Terekeme-Karapapak âşığıdır. Yanlarında balabancılar vardı. Sazları dokuz telli olup, dil düdüğü (ney) ile beraber on bir kökte (akort) çalarlar. Bu âşıkların hepsinin "sözü özünden" irticalen-doğmaca söyledikleri de unutulmamalıdır." (Yıldız, 1981: 181).

İran'da ilk Âşıkları konu alan kitap 1967'de Hüseyin Mehemed Zade Sıddık yayımlamıştır. Ayrıca Mehemed Ali Ferzane ve Semed Behrengi halk edebiyatı

konusunda araştırmalar ve derlemeler yapmışlar. 1964'te İran'ın büyük halkbilimcisi Mehemed Ali Ferzane “Bayatılar” adlı kitabını yayımlamıştır. Ayrıca Tahran'da Ahmed şamlu sorumluluğunda yayınlanan “Huşe” dergisinde Azerbaycan âşık edebiyatı üzerine makaleler çıkarmıştır (Mehemmedzade, 1967: 13).

İran'ın başkenti olan Tahran'da yaşayan Azerbaycan Türkleri âşık sanatına önem vermektedirler. Tahran'da da âşıkların izlerine raslamak mümkündür. Bu kentin Lâlezar caddesinde Azerbaycan adlı kahvehanede Arif Gasimi yönetiminde âşıklar ve Türk müziğiyile uğraşan şahıslar bir yere toplanırlar. Buraya toplanan âşıkların önde gelenleri Âşık Cavadi, Âşık Sulduz, Âşık İmran gibi âşıkları adlandırabiliriz. Özellikle Save Türkleri düğünlerine buradan âşık götürmektedirler.

0.6.7. Azerbaycan Bölgesinin Türk Kültüründe Önemi

Azerbaycan bölgesi Asya ve Avrupa kıtalarının geçit yolu üzerinde olduğu için önemli bir konumu vardır. Bu bölge tarih boyu çeşitli medeniyetler beşiğı olmuştur. Türk kültürü açısından baktığımızda Türklerin Anadolu'ya geçit yolu olmuştur. Aynı zamanda tarih boyunca Anadolu Türklerinin kültürel destekleyicisi de olmuştur. Muharrem Ergin'in tabiriyle Horasan erenleri Anadolu'nun damarlarına ilim ve irfan kanını pompalamak görevini yapmıştır.

Fars ve Arap kültürünün tesirinden halkını korumak ve onların edebiyat ve musikilerine karşı kendi edebiyat ve musikilerini geliştirme gayreti içerisinde olan Türk han ve hükümdarları ozan/âşık geleneğini devamlı korumuşlar ve halk edebiyatı geleneğine çok önem vermişlerdir. Bununla da destan döneminden halk hikâyelerine geçişte köprü vazifesi gören Dede Korkut Hikâyeleri'nden halk hikâyelerine geçilmiştir. Kurbanî, Abbas ve Gülgez, Âşık Garip, Köroğlu hikâyeleri ardı ardına halk arasında dolaşmaya başlamıştır (Kafkasyalı, 2002: 22).

Dede Kokut hikâyelerinin bazıısı bu bölgede geçtiğı bilinmektedir. Meherrem Kasımlı bölgedeki yer adlarından yola çıkarak konuyla ilgili araştırmalar yürütmüş ve bölgenin kültürel zenginliğı üzerinde durmuştur (Kasımlı 2007). Tebriz civarında bulunan Elince Dağı ve Urmiye'de bulunan Burla Hatun'un mezarı Dede Korkut hikâyelerine görölmektedir.

İran'da bulunan bazı yer isimlerinin “Kurkut”, “Gerger” ve “Baba Gerger Türbesi” gibi özel yer adlarının Korkut baba ile ilgili olduğu ortaya koyulmuştur. Bölge âşıkları Dede Korkut hakkında şu bilgileri aktarmışlar: “Korkut Dede, peygamber (a.s)

ziyaret ettikten sonra İslam dinini Oğuz Türkleri arasında yaymak için dönüşte bu yerlerden geçmiş ve bu yerlere kendi ismini vermiştir. İran'ın Azerbaycan, Kirmanşâh, Huzistân ve Irak'ta bulunan “Baba Kurkur”, “Baba Gorgur” gibi yer adları bu yerlerin âşıkların anlattıkları yerlerle uyduğu bilinmiştir. Kurkur ve Gurgur, Korkut sözcüğünün Arapça ve Farsça şekilleridir (‘Ayine Teleb, 2001: 21).

Alman seyyahı Adam Olearus bölgede incelemede bulunduktan sonra,⁷ Dede Korkut Kitabı'nın üç önemli kahramanlar; Dede Korkut, Kazan Han ve Burla Hatun'un mezarlarının Azerbaycan'da olduğunu tespit etmiştir. Olearus 1638 yılında bu gün Rusya'nın Dağıstan bölgesi haritasında bulunan ve o dönem Azerbaycan toprağı sayılan Derbend kentinde bulunduğu sıralarda şöyle yazıyor: “ Azerbaycan halkı Dede Korkut destanlarındaki konu olan Oğuz boyunun savaşların, Salur Kazan'ın kahramanlıkların ve eşi Burla Hatun'un kahramanlıklarını bizzat bana anlatıyorlardı.” Kitabın başka bölümlerinde bu bilgilere yer verilmiştir: Dede Korkut'un mezarı Azerbaycan'ın Derbend kentinde, Burla Hatun mezarı Urmiye Kalesinde ve Kazan Han mezarı Azerbaycan'ın başkenti Tebriz'de Acı Çay ırmağının kenarında bulunmaktadır. Meşhur Osmanlı seyyahı Evliyâ Çelebi “Şehâdetnâme” adlı eserinde Dede Korkut mezarının Derbent'te olduğunu belirtmiştir (www. turkoloji.uzerine.com, 07.12.2006).

Meherrem Kasımlı da İran Azerbaycan'ına yaptığı bilimsel gezilerde Adam Olearus ve Evliya Çelebinin verdiği bilgilerle, Burla Hatun'un mezarını Urmiye kalesinde olduğunu doğrulamıştır. Muharrem Kasımlı'nın dediği gibi Azerbaycan şifahi halk edebiyatının kolu Kuzey Azerbaycan'da olsa gövdesi İran Azerbaycan'ındadır.

Prof. Dr. A. İnan'a göre Doğu Anadolu'daki Ahlât harabelerinde Dede Korkutun kabir veya makamı bulunmaktadır (Ögel, 1991: 8). Dede Korkutun bir diğer makamı da eskiden Azerbaycan toprakları sayılan bugün Rusya federasyonu sınırları içerisinde kalan “Derbend” de bulunmaktadır.

Sahada araştırmada bulunan bir diğer bilim adamı Gerhard Dorefer, bölgede yoğun Türk kültürünün bulunduğunu vurgulamıştır. Minorsky'nin Halaç Türklerini bilim dünyasına tanıttıktan sonra bölgede incelemeler yapan Alman bilim adamı Dorefer Halaç Türkleri ile ilgili “İran'da Türklerimiz yok olmaktadır” ifadesini kullanmıştır.

⁷ . Alman seyyahı “Adam Olearus” 1633 yılında Azerbaycan, Rusya ve İran'a yaptığı seyahatlerde görüşlerini “Moscovitische und Persanische Reisebeschreibung” adlı kitabında 1696 yılında Hamburg da yayımlatmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE TEBRİZ ÂŞIKLIK GELENEĞİ

1.1. Âşıklık Geleneğine Genel Bir Bakış

İslamiyet öncesi Türk ozanları hakkında çok geniş bilgi olmasa da Divan u Lügat-it-Türk'te geçen Çuçu'nun dışında, Turfan kazılarında ele geçen Mani dönemi metinlerinde Aprinçur Tigin, Kül Tarkan, Singku sesli Tutung, Ki-ki, Pratyaya Şiri, Asıg Tutung, Çısuu Tutung, Kalım Keyşi, gibi Türk ozanlarının isimleri yapılan araştırmalarla ortaya çıkmıştır (Arat, 1986: 22).

Kaşgarlı Mahmut'un on birinci yüzyılda yazıya geçirdiği bir sagu (ağıt) son derece önemlidir. Yedinci yüzyılda Türklerin İran ordularına karşı yaptıkları savaşta ölen Alp Er Tunga için söylenen bu ağıt belki de Türk halk şiirinin ilk örneğidir.

Alp Er Tunga öldü mü?
Kötü dünya kaldı mı?
Zaman öcün aldı mı?
Şimdi yürek yırtılır.

Felek fırsat gözett,
Gizli tuzak uzattı,
Beylerbeyin şaşırttı,
Kaçsa nasıl kurtulur?

Uludu erler kurtça,
Bağırıp yırttılar yaka,
Çağırdılar ıslakla,
Yaştan gözler örtülür.

Beyler atların yordular,
Kaygudan zayıf düşdüler,
Sarardı betler benizleri,
Sanki zaferan dürttüler.

Zamane hep bozuldu,
Zayıf, tembel güçlendi,
Erdem yine azaldı,
Acun beyi yok olur.

Felek günü davrandırır,
İnsan gücünü söndürür,
Dünyayı erden boşaltır,
Ne kadar kaçsa er ölür.

Bilge bilgin yoksun oldu,
Acun atı azgın oldu,
Erdem eti çürük oldu,
Yere değip sürtülür.

Onun adeti böyle,
Gayrısı hep bahane,
Acun gelip ok atsa,
Dağlar başı kertilir.

Âşıklık geleneğinin temelini teşkil eden Ozan-Baksılar hakkında bilgiler M.S. 5. yüzyılın ilk yarısında olan Hun dönemine aittir. Ozanlar, göçebe Oğuz topluluklarında kopuz eşliğinde destan türkü okuyan yarı kutsal kişilerdir. Atilla’dan itibaren eski Türk ordularında hükümdarın yanı başında mutlaka Ozanların bulunduğu Latin kaynaklardan tespit edilmiştir (Köprülü, 1976: 82, Akt. Artun 2005: 112). Bu Ozanlar orduyla birlikte dolaşarak orduya ve askere kahramanlık şiirler söyleyerek moral kaynağı oluyorlar, ölen kahramanların ardından ağıtlar söylüyorlardı. Atilla’nın ölüm töreninde de Ozanlar ağıtlar düzmüştür. Jean Paul Rouk’a göre en eski ağıt Atilla’nın ölümü için söylenmiştir (Artun 2005: 112).

Meherrem Kasımlı “Ozan Âşık Sanatı” adlı eserinde, kam-bahşı-ozan-âşık çizgisinin tekâmülü ve tarihi gelişimleri konusunda ayrıntılı bilgiler vermiştir. Kam – Şaman kompleksi başlığı altındaki bölümde Dede Korkut hikâyelerindeki Kam Şaman hakkında şu bilgileri vermektedir: “Kitab-i Dede Korkut boylarından açıkça görülür ki, Oğuz elinin başçısı Bayındır Han Kam-Şaman neslindendir. Onun atası Kamğan-Kam-Kağandır (Kasımlı, 2003: 11). Eski Türklerde “Yug” (ölüm) törenlerinde “Sığır” (av) törenlerinde ve “Şölen (genel ziyafette) mutlaka şairlerin yer aldığı bilinmektedir (Köprülü, 1976: 11). Bu törenlerde yer alan Ozanlar her zaman kopuzlarıyla birlikte anılmıştır.

Âşıkların tarihi kökünü araştırdığımızda kökenleri Kam, Toyun, Baksı ve Ozanlara dayandığını görüyoruz. Bunlar eski Türk inancı Şamanizm’in elçileridirler (Babek, 1981: 13).

Türklerin eski inanç sistemi olan Şamanizm’i âşıklık geleneğinin bade içme ve rüya motifinde görebiliriz.

Ozanlar, Oğuzların en eski râhip-sâhir-şairleridirler. Tunguzlar aynı vazifeyi yapan adamlara Şaman, Altay Türkleri Kam, Kırgızlar Baksı derler. Sihirbazlık, rakkaslık, musikişinaslık, hekimlik gibi birçok vazifeleri kendilerinde toplayan bu adamların halk arasında büyük ehemmiyetleri vardı; fakat muhtelif zaman ve yerlerde bunlara verilen ehemmiyet, derecesi, kıyafetleri, musiki aletleri, yaptıkları işlerin şekli tabi değişiyordu; fakat semada mabutlara kurban takdim etmek, ölünün ruhunu yerin dibine göndermek, kötü cinler tarafından gelen fenalıkları önlemek, ölümlerin hatıralarını yaşatmak gibi çeşitli vazifeler hep ona aitti ve bunlar için ayrı ayrı ayinleri vardı. Bunların bazıları hala Altay Türklerinde Kırgız'larda yaşamaktadır. Ozan bu ayinlerde coşkun bir hale gelerek bir takım şiirler koşar ve kopuzu ile bunları çalar. Beste ile birlikte sihirli bir tesiri haiz olan bu güfteler, Türk şiirinin en eski şeklidir. Çeşitli yerlerde İslam medeniyeti etkisi altında kaldıkları zamanlarda bile bu Ozanların sosyal mahiyetleri değişmedi. Hele iptidai ve milli dinin muhafaza edildiği yer ve zamanlarda onların sosyal nüfuzu çok büyüktü; fakat sonralar bu önem azalmıştı.

Bunlarla beraber ta Atilla'nın ordusundan başlayarak eski Türk hükümdarların yanı başında mutlaka ozanlar da bulunuyor, onların kopuzlarla çaldıkları kahramanlık şiirleri bütün bir kavim zevkini okşuyordu; Atilla'nın ordugâhında bu destanî şiirlerin dinleyenler üzerinde ne derin bir tesir yaptığını Latin kaynakları vasıtasıyla pekiyi biliyoruz. Onlar yalnız kahramanlık menkıbelerine ait şiirler, ölümler vasfında mersiyeler yazmakla kalmazlar, Oğuz Destanı'na ait eski manzumeler de terennüm ederlerdi. Bu ozanlar İslamiyet'in etkisinden sonra da ortadan kalkmadılar; sosyal iş bölümü neticesinde büyük merkezlerde şairlik, bakıcılık, afsunculuk, müneccimlik, hekimlik, birbirinden ayrıldı; hastaları hekimler tedavi ediyor, musiki aletlerini musikişinaslar çalıyor, şiir ve edebiyat ile uğraşmak medreselerde Arap ve Acem ilim ve edebiyatını öğrenmiş bilim adamlarına düşüyor, eski baksı-ozanların menkıbeleri mutasavvuflara isnat olunuyordu; fakat ozanlar yine birer Müslüman halk şairi olarak kalmışlardı. Biz 15. yüzyıla kadar Anadolu'da ozanlara rastlıyoruz; ondan sonra ozanların yerini âşıklar tutuyor (Köprülü, 1976: 55).

On altıncı yüzyılda Alevî ve Bektaşî tarikatlarına yapılan baskı, dini pratiklerin gizli yapılmasına neden oldu. İslâmî kültür etkisiyle Türk kültürü yeni yurt edindiği Anadolu coğrafyasında yeni bir kültürel kimlik kazanınca millî öze bağlı, epik şiirler yazan ozanın yerini İslâmî öze bağlı lirik şiirler yazan âşık aldı. İslâmiyet öncesi kültüre ait bazı pratiklerin İslâmî renge bürünerek tarikatlara taşındığını görüyoruz. En kuvvetli

etkiyi de Bektaşî edebiyatında hissediyoruz. Âşık tarzı Türk edebiyatı bir yönüyle İslâmiyet öncesi Türk şiirine diğer yönüyle Bektaşî şiirine dayanmaktadır. Anadolu'da oluşan yeni kültürel kimlik, halk şiirinde sanatçı tipini doğurmuştur. Epik şiir göçebe kültürünün Âşık şiiri de Anadolu yerleşik düzeninin ürünüdür. Epik şiir kaybolurken, lirik şiir ortaya çıkmıştır. Geleneğin süreklilik kazandığı yıllarda sanatçı adının âşık, hak âşığı, şair gibi adlarla ayrılması; Divan, tekke ve Âşık tarzı edebiyat sanatçılarının ortak kültür kaynağından beslenmelerine rağmen, farklı şiir çevrelerine mensup olmaları, farklı kitlelere seslenmeleri nedeniyle yollarının ayrıldığının önemli bir göstergesidir. Âşığın olağanüstü güçlerle donatılması, onu sanata hazırlayan dolu içme törenlerinin yapısı, bizi şaman kültürünün pratiklerine kadar götürür (Başgöz,1977:252).

Meherrem Kasımlı “Ozan-Âşık Seneti” eserinde âşık sanatının bölgede inkişafını iki kola ayrıldığını bildirmiştir. Birinci kol Safevi devleti himayesi altında, ikinci kol ise Osmanlı devletinin himayesi altında olmuştur. Her iki devletin medeni ve siyasi gelişmeleri âşık sanatını etkilemiştir. Azerbaycan âşık kolu tekke kolundan etkilenmiştir, ancak Anadolu âşıkları, âşıklaşmış ozanlar adlandırılmıştır (Kasımlı, 2003: 297-298).

Bu gün İran'da olan âşıklık geleneği Tebriz, Urmiye Zencan ve Erdebil gibi büyük kentlerde oluşan ve büyüyen şehir âşıklarından oluşmaktadır. Âşık seferlerine baktığımızda âşıkların Tebriz, Karadağ, Karabağ, Gence ve Derbent seferlerini görmekteyiz (Kasımlı, 2007).

1.1.2. Bahşi- Ozan

Radloff'un belirttiği gibi Bahşi veya Baksi sözcüğünün kökü bakmak filinden gelmektedir (Köprülü, 1989: 153). Şamanlık geleneğine bağlı olan baksılar esas olarak dini şiir söylerler. Baksıların şiirleri hasta tedavi sırasında söylendiği için bir nevi duadır. Âşık tarzı şiir geleneğinin Kazak Türkleri arasındaki en eski temsilcileri baksılar, cıravlardır. İlim adamları cıravlardan önce baksı tipinin şekillenip ortaya çıktığını belirtse de baksıların esas fonksiyonu âşık tarzı şiirler icra etmek değildir. Onlar fonksiyon itibarıyla hekim ve gelecekte haber veren falcı hekimlerdir. Baksılar eskiden doğum yaptırırken, bir hastalığı tedavi ederken, gelecekte haber verirken, insanların yıldıznamelerine bakarken veya Gök Tanrıya ve iyelerine kurban sunarken kamlar, şamanlar gibi kopuz eşliğinde dua ederlermiş. Gök Tanrıya kurban sunmasalar

bile günümüzde de bazı bölgelerde hastalık tedavisi seansları uygulamakta ve bu seans sırasında “sarın” çalıp söylemektedirler (Ergun, 2002: 2–5).

Bahşi sözcüğü eski Uygur metinlerinden başlayarak, eski ve yeni Türk lehçelerinde çeşitli söyleyişlerde görülmektedir (Köprülü, 1989: 145). Fuat Köprülü “Edebiyat Araştırmaları” adlı eserinde Bahşi konusunda ayrıntılı bilgi sunmaktadır (Köprülü, 1989: 145–156). Köprülü bu eserinde Bahşi sözcüğünün İran ve Orta Asya’daki çeşitli Türk topluluğunda kullanımını ve Hindistanda Babürlülere ait tüm kaynaklarda bahşi sözcüğünün “kâtip” anlamına geldiğini, bahşigeri sözcüğün de “kâtiplik anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Ayrıca bu sözcüğün Azerbaycan ve Anadolu yöresinde saz şairlerinden farksız olduğunu da belirtmiştir (Köprülü, 1989: 152).

Radloff, Baksı konusuyla ilgili ayrıntılı araştırmalar yapmıştır: Radloff, Kırgız baksıların şöyle anlatmıştır: “Baksa, çok eski şamanların zamanımıza kadar gelen örneklerinden biridir. Hastalıklarda yardımcı olmak için çağırılırdı. Baksıların şamanların davulu yerine, iki telli bir kemençeleri vardı. Kenarları zillerle ve ses veren maden parçaları ile süslenmiştir. Buna “Kobus” derler. Bir de asa taşılırdı. Değnek şeklindeki bu asanın da başında bir çingirik ile maden parçaları vardı. Kopuzunu çalmağa başlar ve çevresindekileri, etkisi altında tutmak isterdi (Proben, III, s. 60. Akt. Ögel, 1991: 7).

Şamanlık geleneğine bağlı olan baksılar, esas olarak dini şiir söylerler. Baksıların şiirleri hasta tedavi sırasında söylendiği için bir nevi duadır. Baksılar fonksiyon itibarıyla hekim ve gelecekte haber veren falcı kimselerdir. Baksılar doğum yaptırırken, bir hastalığı tedavi ederken, gelecekte haber verirken kamlar ve şamanlar gibi kopuz eşliğinde dua ederlermiş (Ergun, 2002: 21).

Bahaettin Ögel “Türk Kültür Tarihine Giriş” eserinin sekizinci cildinde saz ve kopuzu “tedavi eden, ruhları dinlendiren, iradelere güç etkisi veren, aynı zamanda toplulukta birlik yaratan, sosyal alet olarak” tanımlamıştır (Ögel, 1991: 5). Ayrıca eski Türklerde kopuz ruhları çağırma, kötü ruhları kovma, yardım dileme, haberleşme gibi işlevleri vardı. Türklerin yaygın inanışına göre sarı albastı sarışın bir kadın, keçi veya tilki donuna girer ve loğusaların ciğerini alırdı. Albastı’yı yakalayan baksı, eline kopuzu alarak şöyle söylerdi: “Ey albastı zalim! Koy ciğeri yerine! Zavallının ciğerini geri ver! Sözümü tutmazsan, bana saygı göstermezsen, gözlerini çıkarırım!(Ögel, 1991: 13).

İran ve orta Asya'daki tarih boyunca kullanılan bu sözcük, daha sonra kâtip ve kâtiplik anlamını kazanmıştır. Farklı dönemlerde orada bahşilik mesleğine giren bazı İran Türklerini “Tezkire-yi Nasir Abadî”den öğrenebiliriz (Destgerdi, Akt. Köprülü, 1989: 151).

Bahşi sözcüğü Farsça tarihi metinlerde de rastlayabiliriz. İran şairi Pur-i Bahâ'-i Câmî'nin Farsça- Türkçe- Moğolca mülemma bir kasidesinde de geçmektedir (Devlet-Şâh, Tezkira, Browne neşri, s. 182, Akt, Köprülü, 1989: 145).

Bahşi sözcüğü Kırgız ve Kazak Türkleri arasında “Bakşı”, “Baksi” şeklinde hala devam etmekte ve adeta Şamanlık devrinin kalıntılarını ve hatıralarını yaşatan sihirbaz, üfürükçü, halk hekimine bu isim verilmektedir. Türklerin eski paganizm devrindeki kam, şaman'larından hemen hemen farksız olan bu baksılar, İslam Kültürünün çok sathi tesiri altında kalan ve Müslümanlık namı altında eski Şamanî akide ve ananelerini yakın zamanlara kadar Kırgız-Kazaklar da saklamaktaydılar (Köprülü, 1989: 154). Köprülü çeşitli araştırmacılarından⁸ elde ettiği bilgiye dayanarak baksıların dua ile beraber kopuz çaldığını, ellerindeki asa ile raks ettiklerini ve kötü ruhları kaçırmak için kızgın demir yalamak gibi işler yaptığını belirttikten sora baksıların sathi bir Müslümanlık cilası altında eski paganizm kalıntılarını yaşatan büyücü ve efsuncular olduğunu bildirmiştir (Köprülü, 1989: 154).

Bu gün İran'da “Bahşi” sözcüğü yer adları ve kişi adları olarak karşımıza çıkmaktadır. “Bahşi”, “Bahşeli”, kişi adları yanı sıra “Bahşi dağı”, ve “Bahşi kendi” yer adları olarak kullanılmaktadır. Bu adların bulunması “Baksi”nın İran'da izlerini sürdürmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca I. Sultan Selim'in “Bahşi” mahlasını seçmesi de bu geleneğin Anadolu'daki izlerinden sayabiliriz (Kasımlı, 2003: 79). Bahşilerin İran bölgesinde görünmeleri bir zamanlar bölgenin Kıpçak Türklerinin etkisi altında olduğunu göstermektedir.

Bahşilerin izlerin bu gün Azerbaycan ve Tebriz'de görmekteyiz. Yarı kâhin yarı din adamı olan “Bakıcı” veya “Bahıcı” çeşitli görevler üstlenmişler. Olağan üstü güçlere sahip olduklarını söyleyen Bahıcılar, çeşitli dualar yazma, kayıp eşyaları bulma, gelecekte haber verme ve birçok işlerin üstesinden geldiklerini söylemektedirler.

Yarı din adamı ve yarı sahir olan Bahıcılar çeşitli dualarını hayvanların farklı kemikleri ile etkili olduğunu düşünmektedirler. Özellikle büyük baş hayvanların sırt kemikleri onlar için çok önemlidir. Bazı Bahıcılar halk arasında kutsallık kazanmak için

⁸ . Levchine, Nironiyeff, Radloff, Kustanyeff, Alekteroff, Divayev, J. Castangne baksıların sosyal rolleri, kıyafetleri ve kullandıkları aletleri hakkında bilgi vermişler.

kendilerini peygamber soyundan geldiğini bildirmektedirler. Bu Bahicilar dini inançlar gereğince çağlı aleti kullanmamaktadırlar.

İran'ın Horasan bölgesinde âşıklara Bahşi de söylenmektedir. Bu bölgenin ünlü bahşilerinden: Bahşi Hacı Kurban Süleymani, Bahşi Ali Rıza Süleymani (Kurban Süleymani'nin oğlu), Bahşi Muhammed Hüseyin Yegâne, Bahşi Oliya Kuli Yegâne, Bahşi Nazarlı Mahcubi, Bahşi Kulu Kurbanı'yi söyleyebiliriz.

1.2. Ozan-Âşık

Ozan sözcüğü muhtelif Oğuz sahalarında eskiden beri yaşamış ve galiba Azeri sahasında, XIV. asırda ozanların kullandıkları kopuza da bu ismi verilmiş, böylece bir de ozancı kelimesi meydana çıkmıştır. (Köprülü, 1932: 140). Çeşitli kaynaklardan öğrendiğimize göre Atilla ordusunda ve sarayında da ozanlar vardır. 5. yüzyıldan 15. yüzyıl Selçuklularına kadar da muhtelif şekillerde ozanların saraylarda olduğunu bilmekteyiz. Saray ve ordudaki ozanların birinci vazifesi saraydaki toplantı ve şenliklere katılmaktır, ordudaki vazifesi ise askerlerin moralini düzeltmek, kahramanlık şiirleri söylemektir. Zaten bütün ski Türk devletlerinin saraylarında, ordusunda ozan-şairler ve musikişinaslar vardır (Sakaoğlu, 1986: 7).

Fuat Köprülü ozanla ilgili araştırmalarında kelimenin Selçuklu devletinden daha önce Oğuz boylarında kullanıldığını belirterek Anadolu ve Azerbaycan sahasında “ozan”, Türkmen sahasında “baksı” olduğunu ve diğer Türk boylarının da bu sözcüğü Anadolu ve Azeri sahasından aldığını belirtmiştir (Köprülü, 1966: 142).

Bahaettin Ögel'in belirttiği gibi Ozan'ın Farsça karşılığı Hunyager olmuştur (Ögel, 1991: 410). Ozan 17. yüzyıl'da geveze ve bazen de yalan söyleyen bir kimsedir. Boş söyleyen geveze ilim adamları için de “âlim iken eyler adın ozan” deniyordu. Osmanlı bilginlerinin halk ozanlarına böyle bakmaları olağandır (Ögel, 1991: 411). Çoğunluğu yabancı kaynakların teşkil ettiği seyahatnamelerle tarih kitaplarından elde edebildiğimiz bilgilere göre Atilla'nın ordusunda ve sarayında ozanlar vardı. Beşinci yüzyıldan on beşinci yüzyıl Selçuklularına kadar ozanların saraylarda çalıp söylediklerini bilmekteyiz. Barış zamanlarında şenlik ve eğlencelere katılan bu sanatkârlar savaş zamanında da ordunun moralini yüksek tutmaya çalışmaktadır. (Efendiyev, 1981:175).

Efendiyev ozan hakkında yapılan çeşitli araştırmalardan çıkarılan sonuçları şöyle sıralamıştır:

1. “Ozan” sözcüğü, Oğuzların halk şairi, musikişinası anlamında çok eskiden beri kullanılmakta olan bir sözcüktür.
2. Bu sözcük çeşitli Oğuz sahalarında eskiden beri yaşamış ve belki Azeri sahasında on dördüncü yüzyılda ozanların kullandıkları kopuza da bu ad verilmiş böylece bir de “ozana” sözcüğü meydana çıkmıştır.
3. On Beşinci yüzyıldan sonra “ozan” sözcüğü yerini Azeri ve Anadolu sahalarında “âşık”a Türkmen sahasında da “baksı”ya bırakmıştır.
4. Anadolu ve Azerbaycan Oğuzları arasında bu eski anlamı unutulduktan sonra, ozan sözcüğü “çok söyleyen”, “herze söyleyen” anlamlarında son zamanlara kadar, gerek edebi dilde, gerek halk dilinde devam edip gelmiştir.
5. Diğer Türk bölgelerinde bu sözcük kullanılmamıştır. Azerbaycan da âşıklara şu adlar verilmektedir: Varsag, dede, ağ saggal, ozan. Prof. Dr. M. Seyidov’a göre “Varsag” adı 6–7. yüzyıllarda kullanılmıştır; 8–14. yüzyıllarda ise “ozan” ön plana çıkmıştır (Efendiyev, 1981:175).

Âşık Elesker şiirinde aşığı şu şekilde tanıtmaktadır:

Âşık olub diyar-diyar gezenin,
Ezel başda pür-kamali gerekdi.
Oturub duranda edebin bile,
Me’rifet elminde dolu gerekdi.

Halka hegigetden metleb kandıra
Şeytanı öldüre, nefsin yandıra,
El içinde pak otura, pak dura.
Dalısınca hoş sedalı gerekdi.

Danışdğı sözün kıymetin bile,
Kelmesinden le’l ü gövher süzüle,
Mecazi danışa, mecazı güle,
Tamam sözü müemmal gerekdi.

Arif ola, iyham ile söz kana,
Na-mehremden şerm eyleye, utana,
Saat kimi meyli hakka dolana,
Doğru gelbi, doğru yolu gerekdi.

Elesger, hakk sözün isbatın vere,
Emelin melekler yaza deftere,
Her yanı istese, bahanda göre,
Teriketde bu sevdalı gerekdi.

“Âşık Elesger”

Âşık Elesger’in şiirinde gösterilen âşık tipi bize Dede Korkut tipini anımsatmaktadır.

İslam kültürü etkisi altında ozan tipinin âşık tipine geçmesi bilinmektedir. Efendiyev Ozan-âşık ilişkisini şöyle tanımlamıştır: “Dün toplumun sözcüsü ozan iken bugün yerini âşık almıştır. Oğuzların en eski şairi olan ozanla, aslında birkaç işi birden yapabilen insanlardır. Onlar şairliklerinin yanında sihirbazlık musikişinaslık, rakkaslık, hekimlik ve benzeri işleri de üstlenirlerdi. Yüz yıllarca kopuzlarıyla sanatlarını icra eden ozanların, yaşadıkları dönemlerle takip eden dönemlerde büyük ilgi gördüğüne inandığımız şiirlerinden günümüze kadar gelebilenleri son derece azdır. Altay Türklerinin “Kam”, Tunguzların “Şaman”, Moğol ve Burgatların “Bo” ve “Bukuc”, Yakutların “Oyun”, Samoyetlerin “Tadıben”, Fum- Ugurların “Tiotoeji” (bakıcı), Kırgızların ise “Bahşi”, “Bahsi” adını verdikleri bu sanatkârın günümüzdeki temsilcileri de sayısı azalmıştır. (Efendiyev, 1981:175).

Memluk ordusunda Türk şair ve musikişinaslar hakkında Kuatremere önemli bilgiler vermiştir. “Ozan sözcüğünün Türk-Oğuz menşinden geldiğini bilmeyerek bunu yabancı menşelerden gelme davul veya nakkare gibi bir musiki aletinin ismi addeden Fransız müsteşriki, bunu çalmakla mükellef olan musikişinasın Türkçe olarak eski hükümdarların tarihini, harp hikâyelerini, meşhur kahramanların menkıbelerini terennüm ettiğini ve yine onun yanında bir takım şairlerin de nöbetle ve telli sazlarla – ki bunun kopuz olduğu sarihtir- yine Türkçe şiirler inşa ettiklerini anlatıyor (Köprülü, 1932: 135).

Memlükiler’in askeri alaylarındaki bu ozanlarla Osmanlı ordularında gördüğümüz saz şairleri arasında bir mukayese yapacak olursak, Memlukilere Selçukilerden geçtiği şüphesiz olan bu eski Oğuz âdetinin Osmanlılarda da hemen aynen devam ettiği sarîh surette anlaşılır (Köprülü, 1932: 136).

Tahir Olgun “Ozan” konulu bir şiirde ozanı böyle tanıtmaktadır:

“Ozan kelimesi bilgiç demektî,
Ozanı olmayan boy hiç demektî,
Doktordu, hekimdi, sahir di ozan,

Çalgıcı, oyuncu, şairdi ozan,
Ozanda her türlü marifet vardı...”

Sadece şiir yazarlara ozan denilemez, çünkü ozanlar ellerindeki sazları ile kendi deyişleri, anında besteleyerek, çalıp söyleyen kişilerdi. Hatta ozanlar, Orta Asya’daki hayatımızda büyük etkinliği olan kişilerdir. Tahir Olgun üstadın dizeleştirdiği gibi, ozanlar; doktordu, kâhindi, sâhirdi, çalgıcıydı, oyuncuydu ve türlü marifet sahibi insanlardı. O kadar ki, ozanı olmayan boy adeta bir hiçti. (Nasrettinoğlu, 1981: 112).

Türk dilinin en büyük eserlerinin başında gelen Kitab-i Dede Korkut’ta bu ozanların dikkati çeken özelliklerini bulabilmekteyiz. Onlar, ellerinde kopuzları, dillerinde şiirleri çalıp söylemektedirler. Bir Kırgız atasözünde “Ozanı olmayan boy devlet kuramaz” şeklinde ifade bulunmaktadır. Bu atasözü Kırgız Türklerinin ozan’a verdikleri büyük önemi göstermektedir.

İranlı araştırmacı Rıza Niyâyiş’in Ozan sözcüğü konusunda şu bilgileri vermiştir. “Ozan sözcüğü kimilerine göre “Koşan” sözcüğünden türetilmiştir. Bu sözcük Deri dilinde de Gûsan şeklinde kullanılmaktadır. Ünlü Azerbaycan bilim adamı Ziya Bunyad’a göre âşık sanatı dört bin yıl geçmişe sahiptir ve ilk olarak göçmen Türkler arasında ortaya çıkmıştır. (Niyâyiş:1999: 22).

XVI. yüzyılda “geveze, söz ebesi, herze söyleyen” manalarında kullanılan ozan kelimesi, ozanların ortadan kalkmasıyla anlam kaymasına uğrayarak geveze, saçma sapan söz söyleyen, hatta çingene ve çalgılı çingene gibi küçültücü ve horlayıcı bir anlama bürünmüştür (Dizdaroğlu 1969: 193). Bu gün Azerbaycan’da boşuna konuşan adama boy söyleyen derler.

XVI. yüzyıldan itibaren göçebe ve köylü halk çevresinde varlıklarını sürdürmekte olan ve eski bir geleneğin son temsilcileri sayılan kopuz eşliğinde kahramanlık türküleri ve destan okuyan ozanlardan kendilerini ayırmak isteyen saz şairleri, âşık unvanını almışlar. 15. Yüzyıldan sonra “Ozan”ın yerini âşık Kopuzun yerini “Karadüzen, Bağlama, Çöğür, Tambura, Cura” almıştır (Köprülü, 1981: 186).

Paşa Efendiyev’in tespitine göre âşıklar halk arasında “saya, uğur, üstat, aksakal, dede, ışık, pirüstat, gırbaba, varsak, yanşak, elanası” gibi adlarla anılmışlardır Bu tespitten anlaşıldığı gibi âşıklar Azerbaycan halkının arasında çeşitli işlevler ve büyük saygıya sahiptilerdi (Efendiyev, 1992: 230). Bu gün bile Azerbaycan da âşıklara büyük değer verilmektedir. Âşıklar kendilerini halkın dedesi olarak görüyorlar. Toplumun sözcüsü ve aynı zamanda Türk kültürünün temsilcileri olarak görev yapmaktadırlar.

Tebriz de halk arasında ozan hakkında bu şiirler dilden dile gezmektedir.

Gızım gızım gız ana,
Gızımı verrem ozana,
Ozan ahça gazana,
Gızım giye bezene.

Evimize ozan gelibdi,
Pereni bozan gelibdi,
Gündüz olan işleri,
Gece yazan gelibdi.

Bu şiirler hala Azerbaycan'ın birçok kentlerinde bilinmektedir.

Âşıkların başlıca özelliklerin aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

- a. Genellikle okuma yazmaları yoktur,
- b. Şiirlerini saz eşliğinde okurlar.
- c. Şiirlerini irticalen (hazırlıksız olarak) söylerler,
- d. Şiirlerini genellikle hece ölçüsüne bağlı kalarak söylerler,

1.2. İran'da Âşık Edebiyatı ve Âşık Muhitleri

İran'da büyük Türk nüfusunun yaşaması bölgede köklü bir âşık geleneğini doğurmuştur. İran'ın farklı bölgelerinde yaşayan Türkler kendilerine özgü âşık ortamları yaratmışlar. Türkmen Türkleri Horasan bölgesinde, Kaşkay Türkleri İran'ın merkezinde ve Azerbaycan Türkleri İran'ın Kuzey Batı bölgelerinde farklı âşık muhitleri ortaya koymuşlar.

İran'da hece vezniyle söylenen âşık tarzı şiir, Safeviler zamanında yaygınlaşmaya başladı. Şah İsmail divan şiiri yanı sıra hece vezniyle şiirler söylemiştir. Bu dönem hece vezniyle söyleyen şairlerin sarayda büyük saygı gördüklerini biliyoruz. Kurbanı bu dönemin âşıklarındandır.

Ali Kafkasyalı İran Türkleri âşık muhitleri adlı eserinde İran âşık muhitlerini yedi bölgede araştırmıştır: 1- Tebriz-Karadağ âşık muhiti. 2- Urmiye âşık muhiti. 3- Sulduz âşık muhiti. 4- Zencan âşık muhiti. 5- Kum-Save âşık muhiti. 6- Horasan-Türkmen Sahra âşık muhiti. 7- Kaşkay âşık muhiti (Kafkasyalı, 2006: 25).

Yoğun Türk nüfusunun yaşaması, bölgede Türk kültürünün geniş yayılmasına neden olmuştur. İran'ın birçok bölgesinde âşık sanatını görmek mümkündür. Türklerin

olduğu yerde saz ve sazın olduğu yerde Türklerin olduğu bilinmektedir. Ancak en yoğun üç bölgede bu gelenek ile karşılaşmaktayız: İran'da Azerbaycan Türkleri, Türkmen Türkleri ve Kaşkay Türklerinin kendilerine özgü âşık gelenekleri vardır. Bu sahalarda gelenek aynı olsa da farklılıklar görülmektedir. Örneğin Türkmen bölgesi alıkları yerde oturarak saz çalmaktadırlar, ancak Azerbaycan bölgesi âşıkları ayakta ve sazı sinesine basarak şiirlerini söylerler.

İran'da geçen zamanlar saz çalmak haram sayılsa da bu gün devlet radyo ve televizyonda âşıklar sanatlarını ortaya koymaktadırlar. Son dönemde Tebriz, Zencan, Tahran, Erdebil, Urmiye ve Sulduz gibi büyük kentlerde âşıklara daha çok önem vermeye başlanmıştır. Bunun nedeni Türk kültürüne önem vermek değil, Batı kültürünün gittikçe gelişmesi ve yayılmasını engellemek amacıyla olduğu bilinmiştir. Âşıklar geleneğinin temsilcileri olarak devlet radyo ve televizyonlarda, çeşitli kutlamalarda, Milli ve dini bayramlarda rol almaya başladılar. Âşıklar ise şiirlerinde daha çok dini ve öğütlemeye konuları ele almışlar. Bu konular halk ve yönetim tarafından beğenilmektedir.

Büyük kentlerden daha çok küçük köy ve kasabalarda geleneğin sürdüğü görülmektedir. Sanayileşme ve kentleşme süreci âşıkları olumsuz etkilemektedir. Köy ve kasabalardan göç eden âşıklar büyük kentlerde âşıklık geleneğinin genişlenmesine ve güçlenmesine neden olmuştur. Tebriz âşıklarının birçoğu Karadağ bölgesinden göç eden ve Tebriz'de yerleşen âşıklardan oluşmuştur. Bu nedenle bu bölgede Karadağ âşıklarının daha yoğun olduğu görülmektedir.

Bir zamanlar âşıklar geri itilseler de son dönemlerde âşıkların ağırlama törenleri, âşıklar bayramı ve benzeri kutlamalar ile birlikte âşıkların toplumdaki değeri yükselmeye başlamıştır. Âşık sanatı artık yavaş yavaş toplumda yerine oturmaktadır. Âşıklar halk sanatçısı gibi değer kazanmaya başlamışlar. Tebriz'in ünlü âşıklarından olan Âşık Hesên İskenderi'nin yetmişinci yaş günü münasebetiyle büyük bir tören düzenlenmiş ve aşığın hayatı ve eserleri tanıtılmıştır. İran'da bir ilk olarak Zencan kentinde "Âşıklar Bayramı" düzenlenmiş ve çeşitli kentlerden âşıklar bir araya toplanmış sanatlarını ortaya koymuşlar.

1.2.1. Türkmen Bölgesi Âşık Muhiti (Horasan sahası)

Bu bölgenin en ünlü âşıklarından biri Âşık Süleymani olmuştur. Âşık Süleymani yıllar boyu âşıklık sanatına hizmet etmiş bir âşık olmuş. Ancak dini inançları istismar eden kimseler tarafından, saz çalmanın günah olduğu ve müzikle uğraşanların cehenneme gideceği sözleri aşığı derinden etkilemiştir. Yirmi sene boyunca sazını evin bir köşesine bırakan âşık son dönemlerde cehalet perdesin yırtarak tekrar sazını ele almış ve yıllar boyu âşıklık geleneğine özlemini gidermiştir.

Bölge âşıklarının saz aletleri dutar ve kemençedir. Vertkov bu bölgenin dutarların şöyle anlatmıştır: “Türkmen dutarları iki tellidir. Özbek ve Tacik dutarlarına çok benzerler. Uzunluğu 90 cm’dir. Ancak Türkmen dutarları Özbek dutarlarına göre biraz daha küçüktür. İpek tel kullanılır (Ögel, 1987: 130). Bahaettin Ögel’in de bildirdiği gibi Türkmen folklor ve medeniyetini İran’ın Horasan, Türmensahra bölgesinde aramak gerekmektedir.

Mahtum Kulu, İran’da yaşayan Türkmen Türklerinin büyük şairi olmuştur. Hece ölçüsüyle yazılan şiirleri bölgenin âşıkları tarafından söylenmektedir:

Hızır kimin çöllerde,
İkyas kimin köllerde,
Kovus kimin dağlarda,
Yagşı-yamanı görsem.

Yokarıda Hindistan’ı,
Arkada Türkistan’ı,
Övliyeler ummanını,
O Rumistan’ı görsem.

Can deli cahan Şeyda,
Munda heç yokdur peyda,
Yedi dağ, yedi derya,
Deli dünyeni görsem.

Magtulgulı hoş bolsa,
Agsa didem, yaş bolsa,
İmanım yoldaş bolsa,
Barsam, Kabenı görsem.

Mahtumgulu

Gam dumanı basıp garip gönlümni
Göz yaşın saklamay geçip baradır.
Kimdir rahm eyleyen sorup hâlimni
Bozık gönlüm öyin yıkıp baradır.

Gerçi od yaksalar âşık yagından
 Ölüm âsân erer dost firâgından
 Hicrân meni kovdu sabır dagından
 Firâk bogum bogum söküp baradır.

Evvelde devr-i devrânım bulaşdırdı.
 Gam canım guruddı ot tutuşdırdı,
 Aşk seni coşdırıp hadden aşırđı,
 Yüregim içimden çıkıp baradır.

Ferâgat yatırdım nefsimni beslep
 Turdı gönül yâr cemalin heveslep
 Hakdan hâcet dilep murdın islep
 Gözüm ol yollara bakıp baradır.

Mahtumgulu mecâlim yok söyleyin
 Dostlara derdimni âyân eyleyin
 Ey yaranlar aglamayın, neyleyin
 Aşk meni yandırıp yakıp baradır.

Mahtumgulu

1.2.2. Kaşkay Bölgesi Âşık Edebiyatı ve Âşık Muhiti

İran'ın merkezinde bulunan Kaşkay Türklerinin en ünlü şairi Mezun Kaşkayı olmuştur. Şair İran'da yaşayan birçok şair gibi Farsça ve Türkçe şiirler söylemiştir. Mirza İbrahim, Farsça şiirlerinde “Mahzun”, Türkçe şiirlerinde ise “Me'zun” mahlasını kullanmıştır.

Mirza İbrahim'in Türkçe şiirinden bir örnek:

Vadi-yi mehnethde men oldum Mecnun,
 Kime deyim bu divane derdimi?
 Çerhin siteminden bağrım oldu hun,
 Demek olmaz her na-dane derdimi.

Sir sözüm heylidir, sırdaş bulunsa,
 Bir ehl-i derd, merhem yoldaş bulunsa,
 Bir üregi yanan yoldaş bulunsa,
 Yare diye, yane yane derdimi.

Bülbül ki ayrı düşer gülünden,
 Daim nale çeker hicran elindem,
 Bad-i seba zindaniler dilinden,
 Beyan eyle gülüstane derdimi.

Perişanam egl-i möhkem yohumdur,
 Hoş demim geçibdir hemdem yohumdur,
 Men ki sır sözüme merhem yohumdur,

Goy bilmesin her bigâne derdimi.

Bülbül şevki gülüstandan tükenmez,
Eşgin şuru dimağımdan tükenmez,
“Me’zun” sözü demağından tükenmez,
Gerek yazan dasitane derdimi.

Kaşkay Türkleri arasında birçok âşık yaşamaktadır. Azerbaycan sahası âşık geleneği bu bölgede de görülmektedir. Köken itibariyle Azerbaycan Türklerinden olan Kaşkayların dili ve edebiyat yönünden Azerbaycan Türkleri arasında değerlendirilmektedirler.

İran’ın merkez Türklerinden olan Telim Han’ın şiirleri de halk arasında sözlü gelenek şeklinde günümüze gelip ulaşmıştır. Bölgenin âşıkları Telim Han’ın şiirlerini söylemektedirler.

1.2.3. Azerbaycan ve Tebriz Bölgesi Âşık Muhiti

A. Azerbaycan Bölgesi

Âşık tarzı şiirin kökü çok eskilere dayansa da onun Azerbaycan’daki ilk temsilcisi Kurbanıdır. (Gerek Kurbanı, gerekse onun takipçileri olan Tufarganlı Abbas, Hasta Kasım), Âşık Valeh, Dellek Murad klasik şiire vakıftılar. Bunlar şiirlerinde dini kaidelerden ve çeşitli tarikatların görüşlerinin etkisi altında kalmışlar. Ancak dini düşünce bu âşıkların esas gayesi olmamıştır. Onlar atışma, koşma ve tecnisleri ile saz ve söz meclislerinin sevilen simaları olmuşlardır. (Sakaoğlu, 1986: 11). Şah İsmail (1487-1524) Türk dilini saray dili ve İran’ın resmi dil ilan ettikten sonra İran’da Türk dili yaygınlaşmaya başlamıştır. Hatayi mahlasıyla yazdığı Türkçe şiirler ile diğer şairlere ilham kaynağı olmuştur.

“XX. yüzyılda yaşadıkları bilinen ancak doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmeyen Âşık Kerim Karagüneyli, Âşık Polat, Âşık İsfendiyar, Âşık Hayrullah ile Âşık Hüseyin Cavan (1929–1985) , Âşık Aziz Şehnazi (1929–1995), Âşık Hüseyin Namver (1922–2000), Âşık Ali Feyzullahi Vehid (1908–1995), Âşık Cebrail Daniş (1908–1986), Âşık Abdüleli Nuri (ölüm 2003) gibi üstatlar Dede Korkut geleneğini büyük bir ustalıkla günümüze getirmişler”(Kafkasyalı, 2005:145).

Azerbaycan bölgesinin şifahi halk edebiyatı yönden zengin olduğu bilinmektedir. Şifahi halk edebiyatının da öncü temsilcisi âşıklar olduğuna göre, yörede zengin bir âşık edebiyatı ürünleriyle karşılaşmaktayız. Âşık edebiyatı, Azerbaycan halk edebiyatının en zengin kolunu teşkil etmektedir. Bu gelenek eski olduğu kadar geniş bir sahaya da yayılmıştır.

Azerbaycan edebiyatının en zengin kolunu teşkil eden “Âşık edebiyatı” geleneğinin kökeninin çok geriye götürebildiğimiz gibi geniş bir sahaya yayıldığını da görürüz. Kaynağını ozanlık geleneğinden alan ve bu mirastan beslenen âşık, günümüzde de kopuzun devamı olan telli sazlarla sanatını ortaya koymuştur. Dün “ozan” olarak bizleri duygulandıran sanatkâr, bugün “âşık” olarak karşımıza çıkmaktadır (Kasımlı, 2003: 46). Kimi araştırmacılar İran’da Azerbaycan şifahi edebiyatı ve âşık edebiyatının Şah İsmail ile birlikte canlanmaya başladığını ifade etmişler (Babek: 1980: 25). İran’da Türkçeyi devlet dili ilan eden Şah İsmail kendi yazdığı şiirleri aruz vezni yanı sıra hece vezninde de olmuştur.

Azerbaycan yöresinde âşık tarzı şiirin ilk temsilcisi Kurbanı olarak kabul edilir. O ve yakın takipçilerinden olan Tufarganlı Abbas, Hasta Kasım, Âşık Valeh ve Dellek Murad aynı zamanda klasik şiiri de biliyorlar. Bunlar; atışma, koşma ve tecnisleriyle meclislerde büyük ilgi görmüşlerdir.

Anadolu sahasında ilk örnekleri 16. yüzyılda görüldüğü gibi Azeri sahasında da aynı devrede canlanmaya başlamıştı. Âşık Kurbanı o devrenin sesini günümüze kadar ulaştırabilen başlıca simasıdır. Biz Anadolu ile birlikte bu geleneği en iyi şekilde yaşatan Azerbaycan bölgesine çok şeyler borçluyuz. Tıpkı Garip’te, Köroğlu’da, Kerem’de olduğu gibi Kurbanı’nın, Hasta Kasım’ın, Tufarganlı Abbas’ın hayatları etrafında teşekkül ettirilen hikâyeler, onların unutulmamasını sağladığı gibi Anadolu’ya bir bakıma takviye etmiş, geleneği çok geniş bölgede yaşatmaya başarmıştır (Sakaoğlu, 1985: 5).

Azerbaycan âşık şiirinin üç önemli kaynağından birincisi sözlü kaynaklardır; bunların temsilcisi büyük ölçüde günümüzde âşıklardır, ikinci kaynağı cönkler ve mecmualar gibi yazılı kaynaklar teşkil etmektedir. Sonuncu kaynak ise bu sahada “destan” diye adlandırılan ve büyük çoğunluğu âşıkların hayatları etrafında tasnif edilen halk hikâyeleridir. Bu destanların girişlerinde yer alan “Ustadname”ler ile son bölümü meydana getiren “Duvaggapma”lar da Azerbaycan âşık şiirinin önemli kaynaklarından (Veliyev, 1985: 145).

Veliyev yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak bu sonuçları almıştır:

1. Âşıklar daha çok, “halk” yahut da “el” şairi olmuş, söyledikleri şiirler ise, âşık şiirinin bütün özelliklerini bünyesinde taşımıştır.
2. Âşıkların tesiri oldukça çok olmuştur; onların hayatları etrafında oluşan halk hikâyeleri bu fikrimizi daha güçlendirir.
3. On altıncı yüzyılda “Lele” ve “Bala”, 17–18. yüzyıllarda “Sarı Âşık” ve “Azizi”, mani türünde yazdıkları şiirleri ile şöhret kazanmışlardır. (Veliyev,1985:147–148).

İran Azerbaycan Türklerinin en büyük çağdaş şairlerinden Şehriyar, “Haydar Baba’ya Selam” manzumesin on bir heceli ve beşer mısralı şiir şeklinde ortaya koymuştur. Bu şiir Azerbaycan tabiatının güzelliklerini, halkın geleneklerini, şairin ana yurduna beslediği büyük sevgisini son derece canlı bir üslupla dile getirilir.

“Heyder Baba” ıldırımlarvşahanda,
Seller sular şaggıldayub, ahanda,
Kızlar ona sef bağlayub, bahanda,
Selam olsun şövketime elize,
Menim de bir adım gelsun diluze.

“Heyder Baba” keklklerin uçanda,
Köl dibinden dovşan galhıb, gaçanda,
Bahçaların çiçeklenib, açanda,
Bizden de bir mümkün olsa yâd ele,
Açıkmayan ürekleri şad ele.

“Heyder Baba” dünya yalan dünyadı,
Süleyman’nan Nuh’dan galan dünyadı,
Oğul doğan, derde salan dünyadı,
Her kimseye her ne verib alıbdı,
Eflatun’nan nir kuru ad galıbdı.

Âşık edebiyatı bireysel bir edebiyat olduğu kadar bir gelenek edebiyatıdır. Çağlar boyu halk şiirinin temsilcileri olan âşıklar son zamanlarda eski yaşam biçimini değişmesiyle azalmaya başladı. Sosyal yaşam değişince ona ait uzuvların değişmesi de doğaldır. Her edebî şekil, düşünce, belirli bir topluluğun belirli bir zamanda oluşturduğu üründür. Âşık şiirinin son yıllarda büyük kentlerin kenar mahallerinde, kasabalarda ve köylerde az da olsa seslenecek bir kitle bulabilmektedir. Köyden kente hızlı göç, şehre giden köylünün şehir kültürüyle tanışmasını sağlamıştır. Aynı zamanda iletişim araçları sayesinde aydın kültürü ile köy kültürü arasındaki açığı hızla kapanmaktadır. Bu hızlı

değişimden âşık şiiri de etkilenmiştir. Âşıklar doğaçlama yerine yazarak şiir yazmaya başlamışlardır. Bu durum, geleneğin kendilerinde sunduğu hazır gereçlerden kurtulmalarına yol açmış ve kişisel yaratıyı yakalamalarını sağlamıştır. Bu hızlı değişme ile tapşırma geleneği de ortadan kalkmaya başlamıştır. Âşık şiirinin konularım geleneksel konuların yanı sıra, kent kültürünün öğeleri de girmeye başlamıştır. Bugün gelenekten geriye halk şiirinin şekil özellikleriyle şiir -müzik beraberliği kalıyor dense yanlış olmaz (Başgöz,1977:256).

Bu saha aynı zamanda Anadolu âşıklarına ilham kaynağı olmuştur. Hem Türkiye’de hem Azerbaycan’da tanınan ortak âşıklardan Garacaoğlu, Âşık Şenlik, Âşık Garip, Kerem Dede, Tahir Mirza, Yahya Bey Dilgem, Âşık Ali, Âşık Hüseyin Cavan, Han Çoban, Hasta Kasım, Âşık Alesger, Tufarganlı Âşık Abbas... adlandırabiliriz (Alptekin, 1999: 31). Meherrem Kasımlı’nın dediği gibi birçok âşık destanını incelediğimizde, âşıkların bu bölgede yetiştikleri ve daha sonra diğer bölgelere gittikleri anlaşılmaktadır.

B. Tebriz Âşık Edebiyatı ve Âşık Muhiti

Ak Koyunlu, Kara Koyunlu, Safeviler döneminin başkenti olan Tebriz, bir zamanların kültür başkenti olarak da adlandırılmıştır. Safeviler döneminde âşık tarzı şiir söyleme geleneği Şah İsmail tarafından yaygınlaştığı bilinmektedir. Bu saha âşık edebiyatına büyük ustalar yetiştirmiştir. Âşık Tufarganlı Abbas, Tebriz kentine bağlı bulunan Tufargan kasabasıdır. Tebriz bir kültür merkezi olarak şairler beşiği olmuştur. Şairleri Farsçe şiirlerin yanı sıra arı Türkçe şiir söylemekten geri kalmamışlar.

Tebriz âşıklık muhiti İran’da yaşayan aşkılık geleneğinin en güçlü ve en canlı muhitlerinden biridir. Tebriz çevresindeki Türk kentlerinden aldığı göçlerle, Türk nüfusunun yaşadığı en büyük kentlerden biri olmuştur. Bir zamanlar başkenti olan Tebriz, her zaman bilim ve kültür merkezi olmuştur.

İran’da Azerbaycan şifahi edebiyatı ve âşık edebiyatı Şah İsmail ile birlikte canlanmaya başladı. İran’da Türkçeyi devlet dili ilan eden Şah İsmail kendi yazdığı şiirleri aruz vezni yanı sıra hece vezninde de olmuştur.

Tebriz’in 19.y.y ozanlarından Nebati, Üştübün kasabasıdır. “Mecnunşah” ya da “Hançobanı” tapşırmasıyla deyişleri vardır (Birdoğan: 1973: 6676). Nebati hem

divan edebiyatı ve hem aşık edebiyatına hakim olduğu söyleniyor. Nebati'nin iyi saz çaldığı ve döneminin ünlü âşıkları arasında olduğu da bilinmektedir (Kasımlı, 2007).

Ali Kafkasyalı “İran Türkleri Âşık Muhitleri” eserinde Erdebil, Eher ve Keleyber gibi büyük ve köklü âşık geleneğine sahip olan bölgeleri Tebriz âşıklık muhiti içerisinde göstermiştir. Bu eserde Tebriz âşıklık muhiti şöyle tanıtılmıştır: “Hazar Denizi, Aras Nehri ve Urmiye Gölü arasındaki Culfa, Merend, Muğan, Marağa, Goşaçay, Karaağaç, Miyana, Halhal, Erdebil, Germi, Keleyber ve Alemdar-Gerger (Hadişehir) adlı şehirlerin çevrelediği ve içinde Tebriz, Şebister, Heşteri (Azeran), Serab, Meşkinşehr, Eher gibi şehirlerin bulunduğu bölge Tebriz Âşık Muhitini oluşturmaktadır. İran Âşıklarının ilham kaynağı olan Aras nehri, bu muhitin kuzey sınırını çizer ve Savalan ve Sehend dağları bu bölgede bulunmaktadır.” (Kafkasyalı, 2005:145). Bu geniş coğrafi alanında bulunan bölgede dil, üslup bakımından farklılıklar bulunduğunu söyleyebiliriz. Eher, Keleyber ve Erdebil bölgeleri kültür merkezinden uzak olduğu için daha öz ve arı bir Türkçeye sahiptirler. Bu bakımdan Eher, Erdebil ve Keleyber bölgelerini farklı bir âşıklık muhitinde değerlendirebiliriz.

Karadağ bölgesinden Tebriz’e göç eden âşıklar Tebriz âşıklık geleneğine önemli katkılarda bulunmuşlar. Ali Kafkasyalı “İran Türkleri Âşık Muhitleri” kitabında bu iki bölgeyi aynı bölge şeklinde ele alınmıştır. Bu eserde şu bilgilere yer vermiştir. “Tebriz Âşıklık Muhitini Karadağ-Tebriz Âşıklık Muhiti de adlandırabiliriz. Bu muhit geçmişte olduğu gibi bu gün de âşıkların çokluğu ve geleneğin canlı olarak yaşaması bakımından Türk âşıklık geleneğinin önemli bir merkezi durumundadır.” (Kafkasyalı, 2005:145).

Günümüzde bu bölgede beş yüzden fazla âşık faaliyet göstermektedirler. Tahran’a göçüp orada faaliyet gösteren onlarca aşığı eklersek bu sayı daha da artacak.

Tebriz âşıklarının çoğunun yazıp okuma bilmediklerini tesbit ettik. Yaşlı âşıkların yazıp okumaları olmasa da genç âşıklarda yazıp okuma oranı yüksektir. Farsça eğitim almayan âşıkların şiirin dil duru Türkçe olmakla birlikte, âşıklar Farsçe tamlamalar ve terkipler şiirlerinde kullanmaktadırlar. Cönk yazma geleneği yaygın değil ancak kimi âşıklar şiirlerini deftere yazmışlar.

Tebriz âşıklarıyla görüşmemizde onların dini şiirinin yanı sıra milli ve öğütleme konulu şiirler söylediklerini bildirmişler. Âşıkların şiirinde dini motiflerin de işlendiğini görmekteyiz. Özellikle Hz. Muhammed, İmam Ali, İmam Hesen ve İmam Hüseyin hayatını anlatan şiirler dini inançlar gereği çok işlenen konular arasında olmuştur.

Örnekler:

Ay ağâlar selli 'elâ Mehemmed,
 Erenler serveri geldi, ha geldi,
 Düldülün sâhibi Gember ağası,
 Cansıza can veren geldi ha geldi.
 (4+4+3)

Ne gözel açıbdı beheştin güli,
 Hesên, Hüseyin o cennetin bülbülü,
 Daş yarıldı çıhdı Şahın Düldülü,
 Aslanı yanında geldi ha geldi.

Kur'ânı ohullar âye üzünnen,
 Gül töküler peygemberin sözünnen,
 Abbas diyer düşdü heggîn gözünnen,
 Ali'yel-Murtezâ⁹ geldi ha geldi.

Âşık Abbas Tufarganlı, (Şikari destanı, s. 58)

Ehkem'il-hâkiminsen ey kân-ı kerem,
 Yetiş dâdime ey Subhân benim,
 Üreyim bağılyb derdinen verem,
 Yetiş harayıma lâ-mekân benim.

Kimim vardı kime gedim haraye,
 Tebib ola merhem sala yaraye
 Şâhlar şahı özün yetiş haraye,
 Verginen murâdim Şâh Merdân benim.

Terifin eylesem gelmez şumâre,
 Düşmanın elinde galdım âvâre,
 Şikâriyem eyle çağırırım haraye,
 Yetişer hayıma ey subhân benim.

(Şikari Destanı, s.117)

Tebriz'de kimi âşıklar şiirlerini kitap haline getirip basmışlar, ancak birçoğu aşığın şiirleri sözlü edebiyatı şeklini korumaktadır. Son zamanda bireysel çalışmalar sonucunda âşıkların eserleri toplanmaya başlamıştır. Tebriz âşıklarından, Âşık Yedullah'ın söylediği Şikari Destanının kasetleri yoğun diske aktarıldıktan sonra yazıya geçirilmiştir. Ayrıca âşıkların deyişme, atışma ve destan ürünleri kaset ve yoğun disk şeklinde yayıldığını görmekteyiz. Bu ürünler araştırmacılar tarafından arşivlenmektedir.

Son dönemlerde âşıklar çeşitli imkânlardan yararlanarak kendilerini göstermeye başlamışlar. Tebriz radyo ve televizyon programlarına katılıp sanatlarını ortaya koymaktadırlar.

Şah İsmail Hatayi Tebriz kentinin ihtişamı hakkında söylediği tek bent şiiri:

⁹ . Âli'yel-Murtâzâ: Haz. Ali.

Hem Husrev-i Tebriz taht-ı İran,
 Mülkümde gerektir âb-ı Ceyhan.
 Şirvan halayık kamu Tebriz’e taşınsın,
 Mülk-i Acem sorar ki kıyamet kaçan kopar?

1.3. İran Azerbaycan’ı ve Tebriz Âşıklık Geleneği

Azerbaycan bölgesi birçok araştırmacıya göre Anadolu’nun bir uzantısı olarak sayılmış, kültürel ve sosyal gelişmeler konusunda paralellik görülmektedir. Âşık edebiyatı Anadolu sahasında olduğu gibi âşıkların beslediği bir edebiyat olarak kendi varlığını bu güne dek devam ettirmiştir. Erman Artun’un Anadolu sahası âşık edebiyatı tesbitine göre “16. yüzyıl sonlarına doğru yazıldığını sandığımız örnekler, ilk örnekler olarak niteleyemeyeceğimiz kadar olgunlaşmış örneklerdir” (Artun, 1996: 15). Azerbaycan sahasında Âşık Kurbanı, Âşık Elesker, Âşık Abbas Tufarganlı, Dede Kasım gibi büyük âşıkları görmekteyiz. Bu âşıkların şiiri yalnız Azerbaycan değil Anadolu ve Kafkas âşıklarının ilham kaynağı olmuştur. Bu âşıkların çoğu, âşık şiirinin çeşitli şekillerini meydana getirdikleri yüzlerce lirik şiirlerin yanında halk hikâyelerinin de musannifleri olarak tanınmışlardır.

İran Azerbaycan’ı bölgesinde büyük bir Türk nüfusunun yaşaması, geniş bir sözlü kültür varlığını ortaya koymuştur. Masallar, ninniler, destanlar, atasözleri ve deyimler halkın arasında yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bu bölgede Ali Kemeli, Ali Tebrizli, Cavat Heyet, Hüseyin Güneyli, Hüseyin Feyzullahi gibi büyük araştırmacılar önemli derlemeler ve araştırmalar yapsalar da bölgede kapsamlı bilimsel araştırmalar yapılmamıştır. Bu sahada tespit edilen dört bine yakın âşık, bölgede yoğun âşıklık geleneğinin yaşamasının göstergesidir.

Kafkasyalı, İran Türkleri âşık muhitinin önemini bu ifadelerle vurgulamaktadır; “Türk Dünyası’nın elimizde eseri bulunan en eski aşığı olan Dirili Âşık Kurbanı (1470?-1535?) ve onun devamcıları olan Âşık Abbas Tufarganlı (XVII. yy.) ile Tikmedaşlı Hasta Kasım (1684–1760) ve Meşkinli Muhammet (XVIII. yy.) bu bölgede (İran Azerbaycanı’nda) yaşamış saz çalıp türkü söylemiş, hikâyeler, destanlar tasnif etmiş ve Türk âşıklık geleneğini en yüksek seviyeye çıkarmışlardır. Bu âşıklara devam eden âşıklık geleneği zincirine XVIII. yüzyılda Âşık Nemet, Âşık Garib, Gergerli Âşık Mehmed ve Âşık Tagi, XIX. yüzyılda Âşık Cefer ve Âşık Miskin Eset, XIX.

yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında Âşık Necef Binisli ve XX. yy.da Âşık Geşem Ceferi (1901–1989), altın halkaları şeklinde eklenmiştir.”(Kafkasyalı, 2005: 145).

“Azerbaycan ve Türkiye sahasında âşıklık geleneği aynıdır” (Kasımlı, 2007) tesbiti üzerine Türkiye sahasında gördüğümüz âşık geleneğiyle ilgili tespitlerin tamamı Azerbaycan bölgesinde de geçerli olmaktadır. Azerbaycan âşıklık geleneği konusunda önemli çalışmaları olan Meherrem Kasımlı bölgede yaptığı araştırmalar sonucu bu geleneğin kökünün İran Azerbaycanı’nda olduğunu tesbit etmiştir (Kasımlı 2007).

1.3.1. Âşık Sözcüğü

Âşık sözcüğünün ıfık, aşk kökünden geldiğini ifade eden araştırmacıların yanı sıra Türkçe aşlamak filinden türediğı bildiren araştırmacılar da vardır. Mehmed Hüseyin Tahmasib konuyla ilgili bu bilgileri vermektedir: “Âşık kelimesi kökü Türkçede artık kullanılmayan “aşdır”. Aşlamak hala kullanılmaktadır. Aşlamak veya aşulamk nağme anlamına da gelir. Özbeklerde aşula veya aşıla nağme, aşuleci ise nağmeci anlamında kullanılmaktadır (Tahmasib, 1972: 41).

Âşık sözcüğünün ilk kullanışı, bazı araştırmacılara göre 13. yüzyıl, bazılarına göre ise 15–17. yüzyıl arasındadır. 13. yüzyılın sonu ve 14. yüzyılın birinci yarısında yaşayan Yunus Emre’nin tesirinde kalarak şiir yazan Ali Âşık Paşa adında âşık kelimesi kullanan ilk şairdir. 15 ve 16. yüzyıllarda Ahmet Çelebi ve İbrahim gibi halk şiiri sahasında eser verenler adlarının yanında âşık kelimesi de kullanmışlardır.

“Âşık” sözcüğünü çeşitli açılardan ele almamız gerekecektir. Bu terim hem yukarıda sayılan terimlerle gösterdiği anlam yakınlığı sebebiyle, hem de bazı sanatkârlara mahsus olarak kullanılması sebebiyle dikkati çekmektedir. “Âşık” teriminin ilk kullanılışını on üçüncü yüzyıla kadar götüren araştırmacılar vardır. On beşinci ve on altıncı yüzyıllarda yaşayan bazı şairlerin adlarının önünde bu mahlasın da yer aldığı gözden kaçırılmamalıdır (Tahmasib, 1972: 42). Ayrıca “aşık” sözcüğü hayvanların dizlerinde olan kemik ve sazın akordunu ayarlayan küçük tahtalara verilen addır.

Emin Abid âşık sözcüğünün ilk kullanımını XI. ve XII. yüzyılda Ahmet Yesevi’nin aşağıdaki şiirinde görüldüğünü belirtmiştir (Abid, 1930: 17).

On sekiz min âlemde,
Heyran Bolgan âşıklar,

Tapmag maşuk soragin,
Seyran bolgan âşıklar.

Her dem başı urgalup,
Gözü halka tırmulup,
Hu-hu tiyür çorgulup,
Giryan bolgan âşıklar.

Koyup yanıp kul bolgan,
Eşkde bülbül bolgan,
Kişi görse kul bolgan,
Merdan bolgan âşıklar.

Azerbaycan yöresinde yetişen âşıkların dede unvanıyla taltif edilenler Dede Korkut başta olmak üzere, Dede Kasım, Dede Kerem, Dede Elesger, Dede Yedigâr, Dede Şemşir gibi birkaç isimle sınırlıdır. Azerbaycan’da dede unvanı birçok çırak yetiştiren, ekol oluşturan, âşık şirine yeni biçin kazandıran, halk hikâyesi tasnif eden, dolayısıyla meslekte kendini her yönüyle ispat eden âşıklara verilir (Makas, 2000: 16). Dede unvanının dini inançlardan ziyade Dede Korkut geleneğinin devamcılarına verildiğini düşünüyoruz.

Bu sanatkârlar, kendi eserlerini söyleyip yaymalarının yanında Türk dünyasının çok sevilen destanlarını da nesilden nesil’e aktararak bizlere ulaştırmayı başarmışlardır. Onlar ayrıca Türk toplumunun önemli olan “sığır” ve “şölen”lere katılır, matem ayinlerini yönetirlerdi. (Efendiyev, 1981:175).

1.3.2. Âşıklık Geleneği ve Âşığın Yetiştirilmesi

Azerbaycan ve Tebriz sahasının köklü bir âşık geleneğine sahip olduğu bilinmektedir. Birçok araştırmacıya göre bu saha âşık geleneğinin doğup geliştiği bölgedir (Kasımlı- Tahmasib). Kasımlı bölgede yaptığı incelemelerinden sonra birçok âşık destanının bu bölgede tesnif edildiğini ve âşıkların bu bölgeden Kafkasya ve Anadolu’ya hareket ettiğini belirtmiştir (Kasımlı 2003). Tebriz’de görüştüğümüz âşıklardan Âşık Cebreyil’in bildirdiğine göre Tebriz ve İran sahası âşıklık geleneğinin ortaya çıktığı yerlerdir (Âşık Cebreyil).

Âşık geleneğinde sazlı (telden), sazsız (dilden), doğaçlama yoluyla kalemle (yazarak) veya birkaç özelliği birden taşıyan geleneğe bağlı olarak şiir söyleyenlere âşık,

bu söyleme biçimlerine âşıklık- âşıklıma, âşıkları yönlendiren kurallar bütününe âşıklık geleneği adı verilir (Artun, 2000: 68).

Âşık mistik birlik arayan dervişle dans ve müzik eşliğinde İslamiyet öncesi inanç sistemleriyle beslenen destan kültürünün taşıyıcısı ozandan işlevsel olarak ayrılır. Âşıklar halkın sesini, duygu ve düşüncelerini duyurma işlevini üstlenirler (Başgöz, 1977: 252). Azerbaycan’da âşıklar hala Dede Korkut’ta anlatılan tiplerini korumaktadırlar. Âşıklar kendi görevlerini kendileri şöyle anlatmaktadırlar:

Hoş günlerde, toy bayramda,
Ohur sazın, çalar âşığ.
Sazınan meclise girer,
Bir hoşluğu salar âşığ.

Âşığ söyler şeriatdan,
Terikat ü marifetden,
Ayrı düşmez hekikatdan,
Doğru yolda kalar âşığ.

Âşığ merd oğlannan söyler,
Na-merdin bağrını teyley,
Hakkın sözün byan eyler,
Haktan ilham alar âşığ.

Âşığ merdlerinen gezer,
Ürekde gemleri ezer,
Honça-yi şadlığı bezer,
Hoş günü arzular âşığ.

Aşıkda olur muhabbet,
El içine salar vahdet,
Sözlerine eder dikkat,
El içinde galar âşığ.

Divan edebiyatı üst kültüre seslenmesine karşılık âşık tarzı edebiyat geniş halk kitlelerine seslenir. Her bölge ve yörenin kültür, dil ve beğenisiyle oluşan âşıkların şiir çevresinde az da olsa farklılıklarla âşıklık geleneği şekillenmiştir. Bireysel yaşantının toplumsal örnekleri olan anonim ürünler âşıklık geleneğini besler (Artun, 1996: 14). İran’da âşıklar Şah İsmail Hatayi ile birlikte sarayda bulunmuşlar. Dönemin ünlü âşıklarından Âşık Kurnbanı Şah İsmail’in yanında bulunmuş ve ona şiirler söylemiştir. Şah İsmail’in budönemde Türkçeni resmi dil ilan etmesi, âşıklara büyük saygı göstermesi Türk kültürünü İran’da güçlendirmiş ve canlandırmıştır.

Ozanlığın yanında zor işler halleden, obanın aksakalı, yaşlı kimselerine verilen “Dede” tipinin en önde gelen örneği “Dede Korkut”tur. Önceleri “âşık”, daha sonra ise

“çok konuşan” anlamına gelen “yanşag” sözcüğü ise bugün Azerbaycan’ın bazı yer adlarında görmektediriz. Kelbecer vilayetindeki “Yansag” köyü, âşıkların çokluğu ile dikkat çekmektedir (Efendiyev, 1981:175). Ozanlık sanatının piri olarak kabul edilen Dede Korkut’u hatırlatan Dede Kerem’i, on altıncı yüzyılın Dede Yedigâr’ını on sekizinci yüzyılın Dede Gasım’ı da Dede Korkut’un devamcıları olmuşlar (Efendiyev, 1981:175).

Bu gün Anadolu sahasında gördüğümüz âşıklık geleneğindeki usta-çırak ilişkisinin zayıf olduğu Azerbaycan yöresinde de görülmektedir. Teknoloji ve iletişim araçlarının gelişmesi âşıklık geleneğini bir taraftan olumlu yönden etkilese de, genç âşıkların ustaların yanında bulunmaması, radyo ve televizyon vasıtasıyla saz havaların öğrenmesi gelenekteki bulunan usta-çırak ilişkisini zayıflatmaktadır.

1.3.2.1. Bade İçme ve Rüya Motifi

Rüya motifi âşıklık geleneğinde sık karşılaştığımız bir motiftir. Bazı âşıklar maddi aşktan manevi aşka geçerken saz çalıp söylemeye başlarken ilahi araçlarla yani bir mürşidin, bir pirin, Hızır peygamberin rüyada görmesiyle âşık olup saz çalmaya başladıklarını söylerler (Köprülü, 1986:217). İlhan Başgöz rüyalar ve Şamanların sihri özellikleriyle bağlam kurmuştur (Başgöz,1952: 238).

Âşık geleneğinde rüya nedeniyle âşık olmak oldukça yaygındır. Bazı âşıklar gelenek gereği rüyasını anlatmamakta, bazıları rüyasını hatırlatmamakta, bazıları her gece rüyasında saz çaldığını söylemekte, bazıları pir elinden dolu içtiğini söylemektedir. Bazı âşıklar ise badeli âşıklığa inanmamaktadırlar. (Günay, 1992:110). İran’da dini inançların yoğun yaşadığı bölgelerden olan Tebriz’de âşıkların çoğu bade içmediklerini bildirmişler. Ancak

Mehmet Yardımcı âşıklık geleneğinde rüya motifinin aşamaların şöyle sıralamıştır:

- a. Kutsal kişilerle kutsal sayılan bir yerde karşılaşma,
- b. Pir elinden bade içme,
- c. Sevgili veya sevgilinin resmi ile karşılaşma,

- d. Aday'ın kutsal kişiler tarafından eğitilmesi, bilmesi gereken bütün bilgileri öğrenmesi,
- e. Aday'a mahlâs ve dilinin çözülmesi için ruhsat verilmesi (Yardımcı, 2004).

Azerbaycan yöresinde rüya motifi farklı şekillerde de görülmektedir. Ahmet Caferoğlu âşık Abbas'ın âşık olmasını şöyle anlatmıştır: “Halk arasında rivayete göre Abbas daha genç iken bir gün sabahleyin bayılmış ve ağzından yeşil köpükler akmıştır. Köyün hekimleri ve ahalisi buna ilaç bulamamış. Nihayet bir ihtiyar karı Abbas'ı hasta görerek buna hak vergisi verildiğini söyler ve şifa bulması için bir cura (küçük saz) alınmasını tavsiye eyler. İhtiyar kadın oğlu vasıtasıyla derhal bir cura tedarik ettiriyor ve bu sazı Abbas'a gösterir göstermez o derhal baygınlıktan ayılıp onu çalmağa başlar. Abbas bu sazıyla, Tebriz'de yaşayan ve zengin bir aileye mensup olan Peri adlı bir kıza âşık olduğunu anlatır. Rivayete göre Abbas'ın “Ağası” (imamı) baygın iken ona iki parmağı arasından Periyi göstermiştir ve aynı zamanda Peri'ye de aynı tarikle Abbas'a gösterilmiştir.” (Caferoğlu, 1932: 99).

Karl RechI “Türk Boyları Destanları” adlı eserinde Tebriz âşıklarından olan Âşık Resul'un rüya motifini şu şekilde anlatmaktadır: “Tebrizli Âşık Resul, rüyasında küçük bir saz taşıyan bir figürün ona yaklaştığını söyler. Bu adam Resul'e saz çalıp çalamadığını sorar. Resul hemen adamın elinden sazı kapar ve çalmaya başlar. Resul uyandığında ilk defa denemesine rağmen gerçekten saz çalabildiğini görür” (Albright 1967; 221–222 – Akt. RechI, 2002, 60).

Anadolu sahasında âşıkların bade içerek geleneğe ayak basması, Erdolusu ve Pir dolusu bade motifleri, Tebriz sahasında görülmemektedir. Bu bölgenin âşıkları inançlarına uygun olarak rüyalarında elma, ayva ve diğer yiyeceklerin Mevla (Hz. Ali)nin elinden aldığını söylemektedirler (Âşık Yedullah, Âşık Ali Karadağı, Âşık Hesên, Âşık Cebrayıl, Âşık Kurbanpur, Âşık Hadim).

Anadolu sahasında er dolusu içen âşıklar, rüyada âşık olmanın yanı sıra kahramanlık kimliği de kazanırlar. Artık çok zorlu savaşların, yiğitliklerin adayı sayılırlar. Bunlar halkın iyiliği uğruna baş kaldırır, sınırda devlet için dövüşler, sevdikleri için ölümü göze alırlar. Pir dolusu içen âşık uyku ile uyanık arasında bir düş görür. Düşünde bir pir gelip başında durur. Kimi anlatılanlara göre aşığa üç dolu aşk badesi sunar. Kimi anlatılanlara göre de pir ya saz verir, ya elma verir ya da bir söz

söyleyip yol gösterir (Günay, 1992: 14). Er dolusu bade içme bu gün Tebriz âşıklarında yaygın olmasa da âşıkların anlattığı destanlarda yaygın bir motif olarak görmekteyiz. Şikari Destanında, Şikari hem âşık ve hem kahraman tipini canlandırmaktadır (Şikari Destanı).

Eşkin bâdesini içip hesteyem,
Şeydâ bülbül kimi bir gül üsteyem,
“Şikâriyem” mende kemer-besteyem,
Ağamın ellinnen bâde işmişem. (Şikari, s. 352)

“Şikâriyem” işdim elinnen bâde,
Ezelden gülmüyüb üzüm dünyade,
Ağlaram Simizâr düşübdü yade,
Bilirem sevgimin gözü yoldadı. (Şikari, s. 265)

Türklerin İslamiyet öncesi inanç sistemleri ve Ozan-Baksı geleneğindeki âşıklık uygulamaları ile badeli âşık geleneği arasında bir bağ kurabiliriz. Âşıkların bade içmesini destan anlatıcısı, kutsal kişiler olarak nitelenen Ozan-Baksılarla bade içerek kutsallaşan badeli âşıklar arasında bağ olduğunu düşünebiliriz (Yazıcı, 1992: 133).

Azerbaycan âşıkları arasında bade içerek âşık olma bir ayrıcalıktır. Bade içen âşıklar deyişmelerde badeli aşk olduklarını ve pirin elinden bade içtiklerini bir üstünlük olarak vurgularlar (Âşık İskenderi). Birçok âşık Hızır peygamberin elinden bade içtiğini söylese de Alevi âşıklarının çoğu Mevla Ali’nin elinden bade içtiğini söylerler (Âşık Yedullah).

Bazı âşıklar ise bade içmediklerini ve hak tarafından bu verginin onlara verdiklerini söylemişler. Şikari destanında, Şikari hem bade içmiş ve hem Hızır peygamber tarafından ona âşıklık ünvanını verdiğini bildirmektedir (Şikari Destanı).

Azerbaycan da bade içme motifinin değişik şekilleri görülmektedir. Hasta Kasım bade içme motifini şiirde bu şekilde anlatmıştır:

Hasta Kasım diyer dest-i rast oldum,
Şah elinden bade içip mest oldum.
Kırk yedi gün Şeyh Sefi de best oldum,
Onda beyan oldu dört kitap mene.

Burada Hasta Kasım dini inançlarını vurgulayarak bade içtiğini anımsatmıştır. Bilindiği gibi Şeyh Sefi, Şii inancının doğuş yeri Erdebilkentinde bulunmaktadır. Âşık burada kırk yedi gün kaldıktan sonra Mevlası elinden bade içtiğini söylemektedir (Âşık

Ali Karadağı). Bazı âşıklar rüyalarında elma, ekmek ve başka yiyecek aldığını da bildirmişler (Âşık Askeri).

Bade içme motifinin yanısıra “vergi” adlandırılan motif de karşımıza çıkmaktadır. Kimi âşıklar hak tarafından onlara vergi verildiklerini ve âşık olduklarını bildirmişler (Âşık Hesen İskenderi).

1.3.2.2. Usta Çırak İlişkisi

İran Azerbaycan’ında köklü bir âşıklık geleneğiyle karşılaşırız. Genç âşıklar ustalarının yanında saz çalmayı öğreniyorlar. Bazı âşıkların birkaç üstattan ders aldığını da görmekteyiz. Âşık Ali Karadağı Karadağ bölgesindeki âşiklerden yararlandıktan sonra Tebriz’e göç etmiş ve bu bölgenin âşıklarının yanında kendini geliştirmiştir. Tebriz âşıklarının birçoğu diğer Türk bölgelerde geldiği görülmektedir.

Usta çırak ilişkisinin zayıflamasına bakmayarak Tebriz âşıkları usta-çırak ilişkisini şöyle anlatmaktadırlar: Âşık adayı olan kişiler ilk başta bir usta aşığın yanında geleneği öğrenmesi gerekir. Âşık olmak isteyen kimsenin âşıklığa karşı hevesi, isteği ve yeteneği olması gerekir. Tebriz’e göçen âşıklar bir taraftan bu geleneğe renk katmış diğer taraftan geleneği güçlendirmiştir (Âşık Cebrayıl).

Âşıklar çıraklıktan başlayarak âşık oluncaya kadar belli bir eğitimden geçerler. Eski dönemlerde âşık olmak isteyen kişi, usta bir aşığın yanında gezerek âşıklığın inceliklerini öğrenirdi. Günümüzde bu olaya rastlanılmamaktadır. Ancak genç aşığın usta bir aşığın yanında bu sanatı öğrendiğini görebiliriz (Özdemir, 1986: 41). Âşıkların yetişmesi, hemen daima bir ustanın yanında yetişmekle gerçekleşebilmiştir. Pek çok âşık bu dönemde çektiklerini, ustası ile olan ilgisini daha sonraki dönemin şiiirlerinde dile getirmiştir. (Efendiye, 1981:175).

Çıraklıktan ustalığa yükselen her âşık bir yüksek okul bitirmiş gibidir. Âşığın ustalığa nasıl yükseldiği ve diğer hatıraları aşığın şiiirlerinde bulunur. Bu hikâyeleri el yazmalarında, cönklerde, halk edebiyatı araştırmacılarının derledikleri metinlerde görmemiz imkân dâhilindedir.

Âşık sanatını öğrenmek isteyen öğrenme yeteneği, bellek kuvveti, yaratıcılık ve hazır cevap olma, iyi ve etkili konuşma bilmesi ve şiiir söyleme yeteneği bulunması gerekir. Bunun yanında iyi bir müzik kulağı belirleyici olan başlıca unsurlardandır. (Başgöz,1952: 238).

Uzun süre usta aşğın yanında öğrenim gören genç âşık yavaş-yavaş ustasının şiirleri okumaya başlar. Bu dönemde parmakları saza, dili söze alışmış olan genç âşık bir taraftan öğrenmiş olduğu geleneksel ezgilere yenilerini katar, usta malı adlandırılan şiirleri öğrenmeye çalışır, diğer taraftan geleneksel nazım biçimlerini kafiye örgülerini, ölçü, teme ve motifleri ve bunların şiirde işlevini ve diğer söz kalıplarını ayırt etmeğe başlamıştır. (Özdemir, 1986: 41). Bu güm usta- çırak ilişkisi zayıflasa da seyrek olarak görmek mümkündür. Tebriz de saz çalma kurslarının bulunması geleneğin bu şekilde devam ettiğinin göstergesidir. Genç ve hevesli âşıklar özel kurslarda saz çalmayı öğrenmektedirler.

Usta çırak ilişkisi bazen olmayabilir. Âşık kendi çabaları ve gayretiyle saz çalmaya, şiir söylemeye başlar. Azerbaycan'ın ünlü âşıklarından Âşık Hüseyin Boz Alkanlı kendi ifadesine göre hiç usta çıraklık görmeden âşık olmuştur (Kuluyev 2005: 24).

Kırklar piri özü verib dersimi,
Şair cergesinde sene düşmüşem,
Arif meclisinde, 'âlim yanında,
Neçe neçe imtahane düşmüşem.

Bu gün artık âşıklık geleneğini usta aşğın yanında kalark öğrenen âşık adayına raslayamadık. Genç âşıklar saz çalmayı özel kurslardan öğrendikten sonra kendilerine âşıklığa başlamaktadırlar. Azerbaycan'da Teknoloji ilerlemesiyle birlikte yeni âşıklar radyo, televizyon gibi araçların yanı sıra âşıkların çıkardıkları kaset ve CD'leri dinleyerek, usta aşğın yanında olmadan da saz çalmaya ve şiir söylemeye başlamışlar.

1.3.2.3. Mahlas Alma (Tapşırma)

Mahlas, divan ve âşık edebiyatında sanatçıların eserlerinde kendi adı yerine kullandığı takma addır. Azerbaycan yöresinde mahlas yerine emanet etmek anlamına gelen “tapşırma” kullanılmaktadır. Eskiden ustaların çıraklara verdikleri tapşırmalar bu gün usta-çırak geleneğinin zayıflamasıyla âşıklar takma adlarını kendileri seçmektedirler. Tapşırma âşıklık geleneğinin vazgeçilmez öğelerindendir.

Âşık destanlarında kahraman genelde söylediği şiirin sonunda mahlasını veya adını kullanır. Şikari destanında kahramanların şiirlerinin sonunda adlarının kullandığını görmekteyiz:

“Şikâriyem” çok dolandım dünyanı,
Geriblik eyledi ömrümü fânı,
Deyiller adıma Süleyman Sâni,
Göyül istir veten sarı yerisin.
(Şikari, s. 366).

Bahar olacak süsân sünbül bitişi,
İki sultân bir biriynen tutuşı,
Vay haberin geder Firengistâne yetişi,
“Cehângir” deyir olarsan baht-i kare sen.
(Şikari, s. 282).

“Reyhâneni” koydun yana yana,
Bağrımın başın dönderdin kana,
Gâh tilisme düşdün gâh zindana,
Ne Cehângir ne Cehândâr gelmedi.
(Şikari, s.312).

Dedem nenem yâda düşüb ağlaram,
Felek elinnen sine dağlıyam,
“Cehândârâm” Şikâri’nin oğluyam,
O dediğin cavan ölmeyib sağdı.
(Şikari, s. 292)

Göy geyiben karaları bağlayam,
Sinem üstün çari çapraz dağlıyam,
“Cehânbehşem”, Humâyûn Şâh oğluyam,
Eger düşman olsaz hazirem cenge.
(Şikari, s. 307)

“Şemkûr” deyir Şikâri’ye nökerem,¹⁰
Ecel bâdesini doldurub içerem,
Ügâb¹¹ olup ganat çalıp uçaram,
Felek salıb gene belâye meni.
(Şikari, s. 322).

“Süleymân Sâni’ye” düşman gülmesin,
Menim sözüm sene ağır gelmesin,
İstirem meydanda kan tökülmesin,
Mennen ceng eliyak merd-i merdâna.
(Şikari, s. 374).

“Sünbülem” gözüm intizârdı,
Bu göylümü alan gem gubârıdı.
Nece deyim adı Şer Şikârıdı.
Geydiğim o cevânın karasıdır.
(Şikari, s. 375)

¹⁰ . Nöker: Hizmetçi.

¹¹ . Ugab: Kartal.

Mahlas, şairlerin yazdıkları şiirlerde asıl adlarının yerine kullandıkları takma ada denir. Halk edebiyatında mahlas geleneğe bağlı uygulanan bir kuraldır. Âşıkların çoğunun asıl ismi unutulmuş, mahlasları isim olarak kullanılır olmuştur. Dadaloğlu'nun asıl adı Veli, Sümmani'nin Hüseyin, Gevheri'nin Mehmet olduğu bilinmiştir. Âşık geleneğe uygun olarak kullanacağı mahlası değişik yollarla alınır. Âşıklık geleneğinin zayıfladığı dönemde, genç âşıklar mahlaslarını kendileri aldıkları görülmektedir. Bu bağlamda Tebriz âşıklarında mahlas alma üç şekilde görülmektedir:

a) Mahlasını kendi seçerek alma

Bu âşıklar adını, soyadını mahlas olarak kullanır veya yaşayışına ve sanatına uygun olarak kendi seçtiği herhangi bir ismi mahlas olarak kullanır. Genelde usta âşık yanında bulunmayan genç âşıklar bu yoldan mahlaslarını seçerler.

Bazı âşıkların birkaç mahlas kullandığını tesbit edilmiştir. Tebriz âşıklarından Âşık Cebreyil, “Cebrayıl” mahlasını kullanmaktadır, ancak bazı şiirlerinde hece ölçüsünü tuturmak için “Cebi” mahlasını da kullanmıştır (Âşık Cebrayıl).

b) Bir usta âşıktan, imam, pir ya da mürşitten alma

Azerbaycan âşıklık geleneğinde usta çırak ilişkisinde usta âşık çırağı sınava tabi tutar. Usta âşık, çırağının durumuna göre bir mahlası uygun görür. Mahlası ona verirken ona usta sillesi vurur.

Usta âşık çırağının yetiştiğini görünce ona “usta sillesi” adı verilen silleyi vurarak ona uygun olan mahlası söyler. Bu gelenekte Şamanizm belirtilerin görmekteyiz. Usta Şaman elindeki kırbaç veya değeneği genç Şamana vurarak ona Şamanlık gücünü verdiğinin inancındadır (Kasımlı, 2002).

Bazı âşıkların şiirlerinde mahlas kullanmadığı da görülmektedir.

Dinleyin, ağalar, te’rif eleyim.
Heç yaza çıhmasın kış na-merdin.
Kör olsun gözleri, batsın oylağı,
Alagarğa olsun kuşu na-merdin.

Ovsunun içinde yeyer çöreyi,
Kapıdan çağırsan titrer üreyi,

Kurusun meyvesi, bağı teneyi,
Heç aşı deymesin dişi na-merdin.

İstemez yanında yarı, yoldaşı,
Heç gelmez evine gohum-gardaşı.
Nagah gelse salar talaşı,
Açılmaz gabağı, gaşı na-merdin.

Sanım kurban olsun merd oğlu merde,
Me'rifet dilinde, kamalı serde.
Nagah bir kulluğun düşse na-merde
Çal kabana döner başı na-merdin.

Akşam olur, molla verir azanı,
Heç kaynamaz otağında gazanı,
Kınarmısız bu sözleri yazanı?
Bundan beş-beterdi işi na-merdin.

Men adımı bildirmerem ellere,
Namerd düşsün sılay veten çöllere.
Kazandığım ne'met getsin yellere,
Kalmasın daş üste daşı na-merdin.

c) Rüyasında bade içerken alma

Kimi âşıklar rüyasında bade içerken onlara verilen adı mahlas olarak kullanırlar. Bazı âşıkları, şiirlerinde birden fazla mahlasa yer vermiştir. Gurbani'nin "Yetim Kurbanı", "Dirili Kurbanı", "Yazık Kurbanı" mahlaslarının kullandığını biliyoruz.

Bu gün Tebriz âşıklarının bazıları bade içmeden âşık olduğunu bildirmekte olsalar da birçoğu Mevla (Hz. Ali) elinden bir elma, saz ve diğer eşya aldığını söylemektedirler(Âşık Yedullah, Âşık Ali Karadağı, Âşık Hesên, Âşık Cebrayıl, Âşık Kurbanpur, Âşık Hadim).

Kimi âşıklar söylediği bayatılarda da kendi mahlaslarını kullanırlar. Âşık Veli'nin cinaslı bayatılarından örnekler:

Şam yanar a yağ ile,
Gel, gözüm, eyağıle,
Geldi "Veli" başına,
Gelmeyen ay ağıla.

"Veliyem" kanad ile,
Üz tutdum kan adile,

Hayâlîm geden yere.
Kuş getmez kanadile.

Veliyem, ay kazağlar,
Derd sızlar, ay göz ağlar,
Tülek terlan yurduna
Konmasın ay gaz, ağlar.

“Veliyem,” sena dile,
Üz tutdum sen adile,
Dövrân mene zülm etdi,
Gelmişem sana dile.

Âşık Veli

Neler gördüm, geşt eledim dünyanı;
Her bir işin gil ü galı varıymış.
Yahşı günün olurmuşsa yamanı,
Yaman günün yahşı halı varıymış.

Hakk söze gerekdi düz kıymet olsun,
Kıymeti vermeye me’rifet olsun,
İnsanda insanlık, sehavet olsun,
Neylerem ki, cah-celalı varıymış.

Çoh gezmişem, az görmüşem danende,
Demeliyem sözün yeri gelende,
İnsan üzün görmeyesen dönende,
Açılarda hoş camalı varıymış.

Ataş alıb çoh da yanma, Elesger,
Senetinden heç usanma, Elesger,
Öz-özüne gubarlanma, Elesger,
Dünyanın Urustam’ı Zal’ı varıymış.

Âşık Elesger

1.3.2.4. Saz Çalma

Âşıklar manzum ürünlerini genellikle saz eşliğinde sunarlar. Şiirlerin belirli bir ezgi ile dinleyiciye aktarma mecburiyeti, âşıkların saz çalmayı öğrenmelerini de orunlu kılmıştır. Âşıklık geleneği içinde ve halk arasında saza kutsallık atfedilmiştir. Saz çalabilen âşıklar, diğerlerinden daha çok itibar görmüşler (Düzgün, 2004: 193).

Saz çalmanın Türk kültüründe önemli bir yeri vardır. Moğolların İran’da hâkim olduğu devirde Zencan’ın Sultaniye kentinde Moğol hanı Olcaytu’nun oturduğu yerin yanına yıldırım düşer. Bunu, hanın çok günah işlediğini ve günahlardan arınması

gerektiği şeklinde yorumlarlar. Bu nedenle âşıklar saz çalarak közermiş bir ateşin üzerinden hanı geçirirler. Böylelikle han günahlarından arınmış olur (Feyzullahi 2002: 25).

Ögel'in belirttiği gibi eskiden Tedavi fal ve sihir duaları da, yaylı kopuzlar ile çalınıyordu. Yayları kutlu ağaçlardan yapılmıştır. Kolları ise, belirli bir yürük atın kollarından tutam halinde çıkarılmış veya takılmıştır. Bu tutumların da eski Türk dini ile inanışında bazı yerleri vardır (Ögel, 1991: 269). Şamanizm inancının bir göstergesi olan bu geleneğe Türk destanlarında rastlamamız mümkündür. Köroğlu atını sakinleştirmesi için ona saz çalmaktadır. Şikari destanında da Şikari atını sakinleştirmek için ona saz çalmaktadır.

Şamanlık geleneğinde musikiyle beraber hastaya kamçı ile vurulmaktadır. Kamçı büyük ihtimalle ilk zamanlar kam'a mahsus olmuştur. Manas Destanında, Manasın yeni doğmuş oğlu olan Semeteyin, alnına kamçıyı dokundurması da ona olağan üstü gücü aktarmak istediğinden olmuştur. Böylelikle Manas ölmeden önce olağan üstü gücünü oğluna vermiştir. Azerbaycan da halk arasında "cinli kamçı" ibaresi de aynı motifin ürünü olmuştur (Kasımlı, 2003: 23).

Tebriz'de görüştüğümüz âşıkların hepsi saz çalmayı biliyor ve önemsiyor. Hatta birkaç aşığa "saz çalmayı biliyormusunuz?" sorusunu yönettiğimizde; "Saz çalmayı bilmeden âşık olur mu?" cevabını aldık. Âşıklar atışmalarında bir birinin sazını elinden almakla tehdit etmeleri de saz çalmanın önemli olduğunu göstermektedir (Âşık Yedullah, Âşık Ali Karadağı, Âşık Hesên, Âşık Cebrayıl, Âşık Kurbanpur, Âşık Hadim).

Âşık olmak isteyen ilk saz çalmayı öğrenir. Âşık adayı saz çalmayı âşık yanında veya saz kurslarında öğrenir. Saz çalmak âşıklık geleneğinde çok önemlidir. Her aşığın kendine has bir sazı vardır. Atışma sırasında âşıklar bir birbirlerinin sazlarını ellerinden almakla tehditte bulunurlar (Âşık Cebreyil). Tebriz de bu gün birçok yerde saz çalma kursları olduğu için genç âşıklar saz çalmayı buradan öğrenmektedirler. Âşık Çengiz Mehdişpur saz yapmakla yanı sıra Tebriz de meraklı kişilere saz çalmayı da öğretmektedir.

Âşıklar atışmalarında bir birinin sazlarını almakla tehdit ederler. Yenilen âşık sazını teslim etmek zorundadır. Bazen âşıklar kendi aralarında yenilen aşığın belirli

miktarda para vermesini de kararlaştırırlar (Âşık Yedullah ve Âşık Şehnazı atışmasında olduğu gibi).

1.3.2.5. Destan Söyleme

Azerbaycan âşıklarında destan söyleme geleneği oldukça yaygındır. Dügünler ve çeşitli kutlamalara davet olunan âşıklar bildikleri destanları dinleyicilere sunarlar. Dinleyiciler aşğın bildiği destanlardan birini seçerler. Daha sonra âşık o destanı söylemeye başlar. Birkaç gün süren toylarda, âşıklar bildikleri destanı kendi yorumlarını ve şiirlerini ekleyerek uzatırlar (Âşık Cebreyil, Âşık Karadağlı).

Destan söyleme Azerbaycan âşıklık geleneği içinde önemli konumu vardır. Kırk gün kırk gece veya yedi gün yedi gece süren eski toylarda, âşıklar bu süreni destan söylemekle doldurmaları gerekiyordu. Destan arasında âşık farklı konulardan söz açsa da destan ardıcılığını kaybetmez. Bazen yanındaki balaban çalan da kısa destan anlatır. Ancak aşğın söylediği destan oyun asıl destanıdır ve destan bittiği zaman toy da bitmiş oluyor. Destanı erken bitiren âşık iyi âşık sayılmaz ve halıkn tepkisini bile alabilir (Âşık Ali).

Âşıklar destanlarda gördükleri, yaşadıkları ya da duydukları bir olayı bütün ayrıntılarıyla yansıtmazlar. Onlar olayla ilgili görüşlerini açığa vurup sıralarlar, savaş destanlarında gerçeğe bağlı kalma çabası gözlenir, gözlemlerini, duygulu heyecan dolu bir anlatımla dile getirirler. Savaş destanları bir tarihi olaydan kaynaklandıkları için gerçeklik payı vardır. Ancak destanlardan tarihi kaynak olarak yararlanırken dikkatli olmak gerekir. Diğer kaynaklarla da desteklenmedikçe destandan çıkarılacak bilgilerle tarihi olaylar hakkında kesin yargılara varmak yanıltıcı olabilir (Artun, 1996: 27).

Birçok âşık ustasından duyduğu destanları genişleterek anlatmaktadırlar. Âşık Yedullah, “Şikari” destanının bir kısmını ustası Âşık Hac Ali den öğrendiğini ve onu genişlettiğini söylemiştir (Şikari destanında anlatılmıştır).

Destan söyleme bir üstatlık belirgilerinden sayılmaktadır. Her âşık ne kadar destan bağlamışsa o kadar bilgili sayılmaktadır. Öyleki âşık atışmalarında üstünlük göstergesi olarak âşıklar bir birinden kaç tane destan bağladığını sorarlar.¹² Burada da destan söyleme geleneğinin önemli konumu olduğunu anlayabiliriz (Feyzullahi görüşmemizde anlatmıştır).

¹² . Destan bağlamak veya destan koşmak, ifadesi âşıkların destan ortaya koymakları demektir.

1.3.2.5.1. Tebriz’de Destancı Âşıklar

Destan anlatma geleneği çok yaygın olduğundan “Destancı Âşıklar” kavramı ortaya çıkmıştır. “Destancı âşık” çeşitli halk hikâyelerini bilen âşıklara söylenmektedir. Bu âşıklar diğer âşıklara göre daha bilgili ve saygın durumdalar, daha çok düğünler ve törenlere katılırlar ve diğer âşıklardan daha çok n kazanırlar. Tebriz’de önde gelen destancı âşıklar şunlardır: Âşık Hesên İskenderi, Âşık Yedullah Eyvezpur, Âşık Paşayı, Âşık Ali Asker Merendi, Âşık İlyas Yusifi, Âşık Mahmut Kurbanzade, Âşık Mustafa Abbaszade, Âşık İsmail Kanberi, Âşık Hazretkulu Hudadadi, Âşık Ferid Cehani, Âşık Eynullah Cehani, Âşık Hacı Muhammed Bağır, Âşık Ali Muğadem, Âşık Eşref Hüseyinpur, Âşık Cebreil, Âşık Mikayil, Âşık Hac Ali, Âşık Ali Selimi, Âşık Mahmut, Âşık Abdullah.

Destanlar genelde üstat-name adlandırılan manzum parçalar ile başlar. Âşık üstadı veya çok değer verdiği bir aşığın şiirini destandan önce okur. Bazı âşıklar iki ve bazı âşıklar üç üstat-name okudukları da görülmektedir. Âşıklar :”Üstatlar üstat-nameyi bir dememiş iki demiş biz de diyelim iki olsun, düşmanın gözü kör olsun” ifadesini kullanarak ikinci üstat-nameyi söylerler. Üç üstat-name söyleyen âşıklar ise: “Üstatlar üstat-nameyi iki değil üç demiş, biz de diyelim üç olsun, düşman ömrü puç olsun” ifadesini kullanırlar.

Şah İsmail Destanını âşık aşağıdaki üstatnameler ile başlar:

Üç yaşından beş yaşına varanda,
Yenice açılan güle benzersen.
Beş yaşından on yaşına varanda,
Arıdan saçılmış bala benzersen.

On dördünde sevda yener başına.
On beşinde yavan girer düşuna,
Çünkü yetdin iyirmi dörd yaşına,
Boz, bulanık akan sele benzersen.

Otuzunda kehlik kimi sekersen,
İyidlik eyleyib kanlar tökersen,
Kırkında sen el haramdan çekersen,
Sonası ovlanmış göle benzersen,

Ellisinde elif keddin çekilir,
Altmışında ön dişlerin tökülür,

Yetmişinde keddin, belin bükülür;
Karvanı kesilmiş yola benzersen.

Sekseninde sinir yener dizine,
Doksanında kubar konar gözüne,
Koroğlu der: çünkü yetdin yüzüne,
Usa dağ başında kola benzersen.

Ustadlar ustadnameni bir demezler, iki deyerler, biz de deyek iki olsun, dostların
könlü tok olsun.

Hökümet-i Zöhhak, ol Rüstem-i Zal,
Ohun kara daşa çaldı da getdi.
Üzü kara iblis heyal eyledi.
Tanrı gezebini aldı da getdi.

Yetmiş iki dilden eyledi ezber,
Kuşlar dili ile apardı keber,
Söyle, hanı o Süleyman peygamber?
Elinden kamçını saldı da getdi.

Yunis çekdi o tanrının sebrini,
Gemiye koydular Nuhi-nebini,
Endi, geşd eyledi derya dibini,
Bir müddet balıkda kaldı da getdi.

Ay ile gün bir-birile ötüşüb,
Müşkül işi dua ile bitişib,
Erizün indi növbet sene yetişib,
Çoklar bu dünyaya geldi de getdi.

Ustadlar ustadnameni iki demeyib, üç deyerler, biz de deyek üç olsun, düşman
ömrü puç olsun.

Ay ağalar, bir nigarın oduna
Deli gönül yane-yane düşübdür.
Men ki, düşüb bu hal ile yanaram,
Ne semender, ne pervane düşübdür.

Açılıb cennet tek camalın gülü,
Öter çevresinde şeyda bülbülü.
Bu gülşenin yasemeni, sünbülü
Ne bir bağa, ne bostane düşübdür.

Lel-i lebi benzer gövher kanına,
Düzülüb gövher tek dür dehanına,
Siyeh teller a buhağın yanına,

Hırda hallar zenehdane düşübdür.

Könül dost kuyine etdikce güzer,
Kanlı gemzesinden etmezmi hezer?
Çıhdı gözüüm birden eyledi nezer,
Gör nece kesilmez kane düşübdür.

Kaşı, gözü durub kanın almağa,
Zülf tökülmüş din, imanın almağa,
“Vidadi” hastenin canın almağa
Hat bir yana, hal bir yane düşübdür.

Eberhard destan söyleme geleneğinin Doğu Anadolu’da yaşadığını, Batı Anadolu’ya gittikçe bu geleneğin kaybolduğunu belirttikten sonra Doğu Anadolu’nun İran kültürünün ve Batı Anadolu’nun Bizans- Yunan kültürünün yerleşim yeri olarak bildirmiştir (Eberhard, Akt, Başgöz: 1998).

1.3.2.6. Atışma (Deyişme)

Tebriz âşıklık geleneğinin bir diğer önemli kolu “atışmalar” veya “deyişmeler” oluşturmaktadır. Meclislerde usta âşıklar diğerlerinden üstünlüklerini ispatlamak için atışmaya girerler. Atışmalarda âşıklar bir birlerinin bilgi seviyesini ölçmek amacıyla çeşitli konulardan sorular sorarlar(Âşık Hesen İskenderi).

Ustalık seviyesine yükselen âşıklar biri birinden üstünlüğü göstermek için atışma (deyişme) yoluna başvururlar. Atışma başlamadan önce âşıklar yenilen âşığın sazını elinden alacaklarını bildirip, bazen bir para miktarı da yenilen âşıktan alınacağını belirtirler. Âşıklar bu atışmalarda çeşitli konularda şiirler söylerler. Karşısındaki âşık aynı havada cevap vermesi gerekir. “Dodak Deymez”, “Dil Terpenmez” bu karşılaşmalarda çok kullanılan şiir türleridir. Âşıkların bilgi seviyesi bu tür atışmalarda ortaya çıkar.

Atışmalarda âşıklar tüm hünerlerini ortaya koyarlar. Âşıkların söyledikleri her bölüm şiire “gatar” denilir. Atışmayı başlayan âşık bir gatar öne düşer. Gatarlar tecnis, cığalı tecnis, divani, dodakdeymez, dilterpenmez ve diğer şiir türlerinden olabilir. Âşık hangi türde şiir söylemişse karşısındaki âşık aynı türden söylemelidir (Âşık Ali Karadağlı).

1.3.2.6.1. Âşık Hüseyn ile Âşık Çoban'ın Deyişmesi

Âşıklar arasında ciddi atışmalar yaisıra halkı eğlendirmekiçin atışmalar da görülmektedir.

Atışmalardan Örnekler:

Âşık Hüseyn:

Menden salam olsun Âşık Çoban'a,
Gel ikimiz bu canandan danışag.
Hansı günde dünya ber-kerar oldu?
Yerden, göyden, asimandan danışag.

Âşık Çoban:

Menden salam olsun Âşık Hüseyn'e,
Gel ikimiz bu koyundan danışag,
Beşyüz koyun bir yatağa sığışar,
Şoraketden, biyabandan danışag.

Âşık Hüseyn:

Hakkın dergâhından ki kaçak oldu,
Kimi hündür oldu, kim alçak oldu?
Kemer bestelerde kim goçak oldu?
Rüstcm Zal'dan, Kahramandan danışag.

Âşık Çoban:

Menim pehlivanım goçdu, goyundu,
Kara koyun südü yahşı öyündü,
Aksağm dermanı dağdı, düyundu,
Sağaltmasa o getrandan danışag.

Âşık Hüseyn:

Kim idi dünyanı beş elli tutdü?
Kim kimi cennetden atıb kovlatdı?
Kim idi dinini, dindara satdı?
Merifetden gövher kandan danışag.

Âşık Çoban:

Çok bed olar ağ koyunun küresi,
Ovşar vermez ter gümrâhın memesi,
Olmaz kaçak koyun çoban göresi.
Kzusunu almayandan danışag.

Âşık Hüseyn:

Âşık Hüseyin adı dile gelmedi,
Getdi gözel sonam göle gelmedi,
Çok çalışdım, Çoban ele gelmedi,
Dedim belke yol, erkandan danışag.

Âşık Çoban:

Ecel kuşu, geldi geçdi garşımdan,
Ab-i neysan, car oldu göz yaşımdan,
Çoban dedi, gel açıl sen başımdan,
Ne istersen verim, ondan danışag.

1.4. Azerbaycan ve Tebriz Âşıklarının Hikâye Anlatma Geleneği

1.4.1. Azerbaycan Âşıklarının Hikâye Anlatma Geleneği

Âşıkların anlattığı halk hikâyelere Azerbaycan da destan denilmektedir. Bunların hikâyelerden farkı nazın nesir bir arada olmaları ve manzum kısımlarının saz eşliğinde söylenmesidir. Yeni bazı hikâyelerin müellifleri bilinirken yüz yıldan daha eski olanların müellifleri belli değildir. Halk hikâyelerini, kahramanlık hikâyeleri aşk hikâyeleri ve belli âşıkların hayatlarını maceralarını anlatan hikâyeler oluşturur (Artun 2005: 69).

Köroğlu, Tufarganlı Abbas, Hasta Kasım, Emrah ile Hurilika, Âşık Garib ile Şah Senem ve Şikari İran Azerbaycan'ı âşık destanlarındandır. Bu destanların önemli bir özelliği destanların uzun olmalarıdır. Destanların anlatılması bir gecede bitmez, bazen bir destan anlatımı aylar sürer. Tebriz Âşıklık Muhitinde anlatılan “Şikari Destanı” 55 kasete aktarılmıştır. Bu destan aynı zamanda âşıklık geleneğinin en uzun manzum ve Mansur destanı çzelliğini de taşımaktadır.

Prof Dr. İlhan Başgöz “İran Azerbaycan'ında Hikâye Anlatma Geleneği” başlıklı makalesini Amerika Birleşik Devletleri, İndiana Üniversitesi'nde yayımlamıştır (Başgöz, 1970). Ayrıca “Âşıkların Hayatları Etrafında Teşekkül eden Hikâyeler”, Türk Halk Hikâyelerinde Rüya Motifi ve Şamanlığa Giriş”, “Hikâyeci Âşık ve Dinleyicileri”, “Türk Halk Hikâyelerinin Yapısı”, başlıklı İngilizce olarak yayınlanan araştırmaları halk hikâyelerini tahlil ve değerlendirmede olduğu kadar âşıklık geleneğinin tarihini ve tekâmülünü hem sosyal ve hem psikolojik yönleriyle açıklayan önemli ve değerli çalışmalardır.

Tüm Türk dünyası âşıklarında hikâye söyleme geleneğini görmekteyiz. Hikâye yarı göçer ve yerleşik düzenin insan tipini merkez alan kahramanlık ve duygusallık temalarının bir arada işlendiği anlatıdır. Masallar bireyin ön plana çıktığı bireyin isteği, hırsı, amacına ulaşması doğrultusunda seçtiği araç, aracın kullanımını aktarır. Kahramanlık destanları anlatım biraz daha genişletilirse epik tür, sıcak savaşın ve buna bağlı olarak gelişen kahramanlık, savaş sahneleri, silah kullanımı, savaş öncesi, sırası ve sonrası, savaşın sonuçları, paylaşılmayan kozun yeri, savaşlara neden olması zafer ve hayal gücünü zorlayan ve ulaşılmaması güç barışın tadına varmak, keyfini çıkarmak temaları etrafında oluşan sözlü edebiyat ürünleridir (Türkmen, 1998: 488, Akt. Artun 2005: 69).

Azerbaycan Âşıkları toylarda ve kahvehanelerde veçeşitli toplantılarda destanlarını anlatmaktadırlar. Aşığın bulunduğu toplantıya “Âşık meclisi” denilir. Âşıklar meclisi divaniyle başlar. Âşık İskenderi bu konuda şu bilgileri vermiştir:

“Âşıkların meclis ehline üç borcu var; Baş divani veya baş perde’de denilir (âşıkların sesi ısınması için). İkincisi tecnistir. Üçüncü borcu el havasıdır, buna rahmetlik Âşık Mikayıl Azaflı “Karaca” adı vermiştir (Karaca Çoban adından olabilir). Bu üç borcunu verdikten sonra âşık bildiği hikâyelerin adını söyler, mecliste oturanların seçimine göre hikâyeyi anlatmaya başlar. Âşık hikâyelerinin sonu mutlu biterse meclis muhammes havasıyla kapanır, sonu mutlu şekilde bitmeyen hikâyelerden sonra muhammes çalınmaz (muhammes havası uymaz), ancak Anadolu âşıklarında bu kurala uyulmaz, meclisin kapanışı koçaklamadır”. (Âşık Ali Karadağlı).

Âşıkların destanları üç bölümden oluşmaktadır:

- Ustadname
- Destanın asıl kısmı
- Duvaggapma.

Ustadnamede âşık beğendiği şiiirlere yer vermektedir. Meclisin açılışı da sayıldığı için önemlidir. Bir başka yönden baktığımızda âşık sesini ve boğazını destan söylemeye hazırlar. Genellikle öğütleme konulu şiiirler söyler. Üç farklı divanı şeklinde şiiir den oluşabilir. Daha sonra âşık destanın asıl konusuna geçer. Duvaggapma bölümünde destanı mutlulukla bitirdikten sonra şenlik havasında bir hava çalır (Âşık Karadağlı, Âşık Cebreyil).

Âşıkların destana başlaması genelde divanı adı verdikleri üstatnama ile olur. Birdoğan’ın belirttiği gibi “Kerem ile Aslı” hikâyesi 3 üstadname ile başlıyor. Bunlar sırasıyla Hasta Kasım, Âşık Mehemmet ve Ululu Kerim tapşırımlarıyla verilmektedir.

Daha sonra da “Size hardan danışım, Gence şehrinden, Gence şehrinden kimden
“Ziyad Handan”, cümleleriyle konuya giriliyor.

Âşık Tahir ve Zöhre destanının üstatnamelerini şöyle okumaktadır:

Birinci üstatname:

“Gelin size men erzimi eyleyim,
Ağıl olan, bu dünyada var nedi?
Dünya bir bostandı, pozular geder,
Çiçek nedi, yemiş nedi, bar nedi?

Bu dünyada çoh-çoh şirin mal olur,
Tamahkârın halı müşkül hal olur,
Kol burulur, kulak batır, lal olur,
Gohum nedi, gardaş nedi, yar nedi?

“Dellek Murad”, bu yollarda sürünmem,
İndi gedişimdi, ne vaht görünmem?
Altım torpak, üstüm de daş, hörünmem,
İsti nedi, soyuk nedi, kar nedi?

(Dellek Murad)

Ustadlar ustadnameni bir demez, iki deyer, biz de deyek iki olsun, düşmenlerin gözü
oyulsun.

Fürset elde iken yahşılık ele,
Hemişe elinde ihtiyar olmaz.
Gel güvenme dövletine, malına,
Mala, mülke, ömre etibar olmaz.

Dörd yanımız bağça ola, bağ ola,
Sinem üstü düyün ola, dağ ola,
Bir küçük ki, büyüüne ağ ola,
Düşer el gözünden, bahtiyar olmaz.

“Ululu Kerim”i ahtaran tapar,
Bir gönülü tiken min Kabe yapar,
Sen çalış işini hakk ile apar,
Hakdan geyri kimse sene yar olmaz.

(Ululu Kerim)

Ustadlar ustadnameni iki demez üç deyer, biz de deyek üç olsun, düşmen ömrü puç
olsun.

Ezel başdan senle sevda eledim,
Çoh da verdim sene nesihet, gönül!
Ecel meydanından, can bazarından
Kurtarmak lazımdı salamat, gönül!

Her meclisde sen hercayı söyleme!
 Hançal alıb bağrım başın teyleme!
 Daldalarda lafi-kezaf eyleme!
 Sahla herze dilin amanat, könül!

Bir gün olar hayr-şerler seçiler,
 Boya göre yahşı halet biçiler,
 Bu dünyadan o dünyaya köçüler,
 “Abbas” onda eler şikâyet, könül.”

(Âşık Abbas)

1.4.2. Tebriz Âşıklarının Hikâye Anlatma Geleneği

Tebriz âşıklık geleneğinde, hikâye (destan) anlatma büyük öneme sahiptir. Âşıklar toylarda, kutlamalarda, kahvehanelerde hikâyelerini anlatırla. Tebriz, Urmiye, Zencan, Erdebil gibi büyük kentlerin yanı sıra köylerde, kasabalarda âşıklar kahvehaneleri bu geleneği sürdürmektedirler. Özellikle Tebriz’de bulunan kahvehaneler bu geleneğin öncüleri olarak bilinmektedirler. Âşık “Ayet Genberi” ve “Hüseyin Tirendaz” kahvehaneleri âşıkların toplandığı yerlerdir. Düğün, sünnet ve diğer törenlerde bu kahvehanelerden âşık davet edilir.

Halk hikâyeleri hakkında çalışma yapanlar, hikâyeleri genellikle söyleyeni bilinmeyen (anonim) halk edebiyatı ürünlerinden saymışlardır. Buradan hareketle bunların halk içinde doğup geliştiğini söylemek mümkündür. Otto Spies, halk hikâyelerini halk edebiyatının gerçek eserleri kabul etmiş, yazarları belli olmayan bu hikâyeleri saz şairlerinin aktardığını belirtmiştir. Kendilerini, maceralarını aktardıkları ozanların halefi sayan âşıklar, halk hikâyelerinin yaşayıp yayılmasında büyük rol oynamışlardır. Âşık hikâyelerin halk hikâyelerini yalnız nakletmekle kalmayıp birçok yeni motifi de maceralara eklemeleri halk hikâyelerinin değişmesine, varyantların oluşmasına bunun sonucu olarak da otantik özelliklerinin kaybolmamasına yol açmış, bu da halk hikâyelerinin kaynağı ve oluşumunun tespitini oldukça karmaşık bir hale getirmiştir (Türkmen, 1998: 488).

1.4.2.1. Şahsenem ve Garib Destanından

Tebriz bölgesinde âşıklar arasında destan anlatma geleneği çok yaygındır. Anadolu sahasında destan kavramı kahramanlık konulu şiirler içerse de Azerbaycan sahasında âşıkların anlattığı kahramanlık ve aşk konulu hikâyelere de destan

söylenmektedir. Destan anlatma geleneği âşıklar arasında “destancı âşıklar” kavramını ortaya çıkarmıştır. Destancı âşıklar çok destan bilen âşıktır. Genelde toylarda, sünnet törenlerinde bu âşıkları destan anlatmak için davet ederler.

Âşıklar destan anlatırken manzum ve mensur karışık anlatım biçimini kullanırlar. Âşık Garib ile Şah Senem destanında Garib Şahsenem den ayrılıp Rum’a gitmek istediği bölüm âşık böyle anlatılıyor:

“Şahsenem Gerib’i görende dedi:

- Gerib, indi hara getmek isteyirsen?

Gerib dedi:

- Rum’a getmek fikrindeyem.

Gerib bele deyende Şahsenem fikirleşdi ki, Gerib Rum’a getse, menden de güzelini tapacak. Ona göre alıb, görek ne dedi:

Başına döndüyüm, Gurban olduğum,
Amandı, Geribim, getme Ruma sen!
Gezdiyin yerlerde yâd eyle meni,
Amandı, Geribim, getme Rum’a sen!

Aldı Gerib:

Eyer mövlam mene kömek olarsa,
Ağlama, sevdiyim, yine gelerem!
Ecel şerbetini canım dadmasa,
Ağlama, sevdiyim, yine gelerem!

Aldı Şahsenem:

Lanet olsun o günlere, o deme,
Yazığ canım nece dözsün siteme,
Sen getsen bürünnem garaya, geme,
Amandı, Geribim, getme Rum’a sen!

Aldı Gerib:

Yazılmış alnıma eşgin ezeli,
Payız olar, bağlar töker hezeli,
Neyleyirem senden Geyri gözeli,
Ağlama, sevdiyim, yine gelerem!

Aldı Şahsenem:

Senem deyir: halım hayli yamandı,

Uca dağlar başı tozdu, dumandı.
Bu ayrılık bize hayli zamandı,
Amandı, Geribim, getme Rum'a sen!

Aldı Gerib:

Resul idim, Gerib dedin adıma,
Mövlam yetsin kömeyime, dadıma,
Gurbet elde Senem düşer yâdına,
Canım oda atıb, yine gelerem.

Söz tamama yetdi. Gerible Şahsenem yeniden görüşüb ayrıldılar. Gerib buradan birbaşa anasının yanına geldi. Anası gördü ki, oğlu geyinib, sefer libasındadı, heber aldı:

Oğul, hara gedirsen?

Gerib dedi:

Garib dedi: Ana, gulag as deyim:

Aldı Gerib:

Gurban olum sene, gül üzlü ana,
Gedirem gürbetde gezem bir zaman.
Bir sefer sövdası vardı başımda,
Gedirem gürbetde gezem bir zaman.

Aldı Gerib'in anası:

Ne sövdadı yine düşüb başına,
Ağlar goyma bizi, getme gürbete.
Bağrımı dönderdin tey gızıl Gana,
Ağlar goyma bizi, getme gürbete.

Aldı Gerib:

Canım ana, gel eyletme sen meni,
Eyleyirem hagga emanet seni,
Tapşıriram sene butam Senemi,
Gedirem gürbetde gezem bir zaman.

Aldı Gerib'in anası:

Men kömek isterem sene Huda'dan,
Ferec versin sene büyük yaradan.
Ölsem kim götürer meni aradan?
Ağlar goyma bizi, getme gurbete.

Aldı Gerib:

Geribem, demadem ağlayıram men,
Sinem eşg oduna dağlayıram men.

Senemsiz dünyanı neleyirem men?
Gedirem gurbetde gezem bir zaman.

Aldı Gerib'in anası:

Gece-gündüz yollarında ağlaram,
Al geyerem, başa gara bağlaram,
Oğul deyib, men sinemi dağlaram,
Ağlar goyma bizi, getme gürbete.

Gerib anası, bacısı ile halallaşıb, gehvehanaya geldi. Aldı, görek Deli Mahmuda ne dedi:

Gürbet elde baş yasdığa gelende,
Gayet yaman olar işi Geribin.
Gelen olmaz, geden olmaz yanına,
Siyah torpağıyla daşı Geribin.

Yazık derler bu Gerib'in adına,
Doymag olmaz lezzetine, dadına,
Her saldıgca yaraların yâdına,
Durmaz asla çeşm-i yaşı Geribin.

1.4.2.2 Şikari Destanından

Şikari, Keyvan Sovdager'e başından geçenleri şöyle dedi:

Sana kurbân olum Keyvân Sovdâger,
Elimden gülümden aralıyam men.
Sana kömeh¹³ olsun bir Perverdigâr,
Gohumdan¹⁴ gardaşdan yaralıyam men.

Felek verib mene bol ahi zâri,
Artırıp derdimi dindirme¹⁵ bâri,
Şâh-ı Dârê oğluyam adım Şikâri,
Atamın gelbinin gerâriyam men.

Keyvân Sovdager dedi: Ben senin adını sanını duymuştum, ancak yakından seni görememiştım, sen Şâh-ı Dârê oğlu Şikâri'sin. Senin gafiilde olman bize gurur vericidir. Şikâri başından geçen olayları anlatıp, Keyvân Sovdager ve diğeri tacirlerle yola koyuldu...

¹³ . Kömeh, kömek: Yardım.

¹⁴ . Gohum: Akraba.

¹⁵ . Dindirmek: Konuşturmak

Şikâri akşam abdest alıp, namazda Allaha bu sözlerle yalvarıp yakarır:

Ehkem'il-hâkiminsen ey kân-ı kerem,
Yetiş dâdime ey subhân benim,
Üreyim bağılyıb derdinen verem,
Yetiş harayıma lâ-mekân benim.

Kimim vardı kime gedim haraye,
Tebîb ola merhem sala yaraye
Şâhlar şahı özün yetiş haraye,
Verginen murâdim Şâh-ı merdân benim.

Terifin eylesem gelmez şumâre,
Düşmanın elinde galdım âvâre,
Şikâriyem eyle çağırırım haraye,
Yetişer hayıma ey subhân benim.

Bu esnada bayılır ve rüyasında Hızır peygamberi görür. Hızır peygamber Şikariye İsim-i Azamı ve Bâtıl-ı Sihri öğretir ve ona büyücülerden korunması için özel bir giysi verir. Ertesi gün giysini geym-i çârâyne'nin altından giyip meydana ayakbastı. İsm-i Azami ve Bâtıl-ı Sihri okuyup üfleyerek Tûfân-ı Câdu ve Serheng-i Şâmi'nin koşununa doğru gelip onları yok eder (Şikari Destanı).

1.4.2.3. Köroğlu Destanından

İran'ın Reşt kentinde Rus konsolosu olan “Aleksandır Hodezko” Azerbaycan'ı dolaşp ilk kez Köroğlu destanını toplamıştır. Onun derlediği “Köroğlu Destanları” şimdi Paris müzesinde korunmaktadır. 1804 yılında Farsça ve Türkçesini basmıştır. “Hodezko” eserinin ön sözünde yazıyor: Köroğlu esas itibariyle Güney Azerbaycan'ın Salmas ve Hoy kentlerinde olmuştur. Buna kanıt olarak da Hoy'da (Kotur Deresinde) Köroğlu'nun yaptırdığı kalenin harabelerin gösterir. (Danışver, 2002: 230).

Köroğlu destanı sık söylenen destanlar arasındadır. Tebriz âşıkları yanı sıra Azerbaycan, Türkiye, Türkmenistan ve birçok ülkede söylenmektedir.

Köroğlu'nun Kır atını övmesi:

Uca dağ başında yel kimi eser,
Bu günümde mene ürek, Kır atım.
Bir aylık menzili bir günde keser,
Kehlen beslemişem gerek, Kır atım.

Yolların tozunu göğe kaldırır,
Muhanes üstünü birden aldırır,

Meydânın içinde düşmen saldırır,
Olar yiyesine direk Kır atım.

Goç Köroğlu konar olsa yehere,
Yağı düşmanları salar gehere,
Ahûrda aparsın koymaz sehere
Dara düşsem benim kömek Kıratım.

Köroğlu'nun Çenlibel'i Nigar'a anlatması:

Çingimli dağların başı,
Nigâr, Çenlibel budur bu,
İyitlere açar savaşı,
Nigâr, Çenlibel budur bu.

Çekub bezirgân soyduğum,
Gafileler boş goyduğum,
Paşalar gözü oyduğum,
Nigâr, Çenlibel budur bu.

Hudkârlar bata bilmeyen,
Cümerdler duta bilmeyen,
Köşkine bata bilmeyen,
Nigâr, Çenlibel budur bu.

Ucalardan uca dağı,
Hergiz gele bilmez yağı,
Köroğlu'nun tek ovlağı,
Nigâr, Çenlibel budur bu.

Âşık Yedullah'ın anlattığı bir olay, âşıklık geleneğinde destan söyleme geleneğinin önemli olduğunu anlıyoruz; “Geçmiş senelerde Zencan'ın Tarım köyünde düğün töreni yapılacaktı. Köylüler destancı âşıklardan birinin getirmesine karar verirler ve Âşık Yedullah'ı toya getirirler. Âşık tan destan söylemesini isterler. Âşık Yedullah “Behram Destanı”nı anlatmaya başlar. Üç gün üç gece düğün töreninde âşık destanını anlatmış. Üç günden sonra toy töreni biter ancak hikâye bitmez. Âşık köyü terk etmek istediğinde köylüler Hikâyenin sonuna getirmesini isterler. Âşık hikâyeyi yalnız düğünde söylediğini ve düğün haricinde hikâye söylemediğini bildirir. Bunu işiten köy halkı, “köyde zaten evlenme yaşına gelen iki genç ver onları evlendirelim.” Demişler. Gene üç gün üç gece düğün baştan başladı. Yalnız bu düğünün sonunda da hikâye bitmemiş. Âşık Yedullah sazını beline atmış, yola koyulmuş. Köylüler yolunu kesip ve hikâyenin devamını anlatmasını istemişler. Âşık hikâyeyi yalnız düğünde

söyleyeceğini tekrarlar. Bu defa köylüler onun yolunu keserek, bir sonraki düğüne kadar aşığın köyden çıkmasına izin vermeyeceklerini söylerler. Âşık Yedullah tatsız olay olmaması için hikâyesini anlatıp bitirmiştir” (Âşık Yedullah).

Daha eski zamanlarda bazı han ve ağaların düğünleri kırk gün kırk gece sürerdi. Bu süre içinde düğüne davet olan âşık davetlilerin gönlünü almak için uzun destanlar söylemek zorunda idiler. Bu destanlar kırk gün kırk gece sürmesi gerekirdi, yoksa davetliler aşığın iyi âşık olmadığına ve bir daha o aşığı düğüne davet etmezlerdi. Bu gün düğünler maddi sıkıntılar nedeniyle bu kadar uzun sürmemektedir.

Ayrıca Tebriz’in önde gelen âşıklarından Âşık Hesen İskenderi ile görüşmemizde âşıklık geleneği ve destan söyleme konusunda önemli bilgiler elde ettik. Aşığın anlattığına göre; “Bir zamanlar Tebriz’de birkaç yerde âşıkların sürekli destan söyledikleri kahvehaneler var idi. Bu kahvehanelerde sabahdan akşama âşıklar hikâye anlatırlardı.¹⁶ Bu kahvehanelerde düzenli ve programlanmış bir şekilde âşıklar hikâyelerini anlatmaktaydılar. Öyle ki her kahvehanede hangi saatte hangi hikâye hangi âşık tarafından anlatılacağı daha önceden belirleniyordu.” Bu sistem günümüzde sinema ve tiyatro programlarını anlatmaktadır. Bu konudan hikâye anlatma geleneğinin ne kadar köklü ve güçlü olduğunu anlayabiliriz.¹⁷ Ayrıca Âşık Yedullah ile görüşmemizde şu bilgileri elde ettik: “Âşıklar, toylarda, merasimlerde halkın istekleri hikâyeleri anlatırlar. Düğünlerde merasimi yöneten (aparıcı) sayılırlar. Düğünlerde halktan hangi hikâyeyi dinlemek istediklerini sorarlar. Çoğunluk isteyen hikâye anlatılırdı. Davetlilerin istekleri âşık tarafından yerine getirilmelidir. Âşık birçok hikâye bilmesi gerekir, yoksa halkın istediği hikâyeyi bilmezse, halk tarafından dayak bile yenebilir. Düğünler eski zamanlar üç gece gündüz sürdüğü için uzun hikâyeler anlatılırdı.”¹⁸

Tebrizli yazar ve bilim adamı Dr. Feyzullahı¹⁹ ve âşıkların anlattığına göre âşıkların destan söyleme geleneği daha yaygın bir şekilde Tebriz’de görülmekteydi. Tüm düğünler ve kutlamalar âşıkların yönettiği törenlerde geçerdi. Âşıklar kahvehanelerinde sistematik biçimde destanlar anlatılırdı. Yani hangi aşığın hangi kahvehanede ne destan söyleyeceği daha önceden belirlenmekteydi. Böylelikle insanlar sinema ve tiyatroya gider gibi kahvehanelerde âşık destanını dinlemeye giderlerdi (

¹⁶ . Günün her saatinde hikâye anlatılan Tebriz kahvehanelerine İlhan Başgöz de makalesinde yer vermiştir.

¹⁷ . Tebriz âşıkları ile görüşmede kayda alınmıştır.

¹⁸ . Âşık Yedullah ile görüşmemizde kayda alınmıştır.

¹⁹ . Dr. Hüseyin Feyzullahı Âşık edebiyatı konusunda birkaç makale ve kitap yayınlamıştır.

2007 görüşmemizde öğrenilmiştir). Tebriz’de bu gün de birkaç kahvehanede âşıklar destan söyleme geleneğini sürdürmektedirler. Bu kahvehaneler aynı zamanda âşıkların mekânı olarak bilinmektedir. Düğün, kutlama, sünnet ve her türlü kutlamalarda buradan âşıkları davet ederler.

Halk hikâyelerinin asıl anlatıldığı yerler kahvehaneler olmuştur. Eskiden âşık kahvehanelerinin sayısı daha çok idi. Siyasi ve sosyal nedenler bu kahvehanelerin kapanmasına neden olmuştur. Bu gün Tebriz’de yalnız birkaç kahvehanede hikâye anlatma geleneği devam ediyor. İlhan Başgöz Tebriz Âşıklarının kahvehanelerde sabahdan akşama kadar hikâye anlattığını bildirmiştir. Buradan bu geleneğin köklü olduğunu da anlayabiliriz. Hüseyin Feyzullahi’nin anlattığı gibi kahvehanelerde düzenli bir biçimde ve programlanmış bir şekilde çeşitli yerlerde anlatılıyordu.

Kahvehanelerde istenilen hikâyeler de anlatılıyordu. Kahveye gelenler bazen aşığa belirli para vererek ondan istedikleri hikâyeyi dinliyorlardı. Âşık bazen dinleyicileri tuzağa düşürür. Hikâyeye ara verdiği zaman dinleyicilerden nerde kaldığını sorar. Âşık ortaya atılıp, hikâyenin nereye geldiğini söyleyen şahısa sazını uzatarak: “Buyur sen bizden iyi biliyorsun” der. Âşık sazını onun önüne koyar ve bahşiş almadan hikâyeye devam etmez. (Âşık Cebrail). Bazı yerlerde âşık dinleyici tarafından verilen bahşiş karşılığında onun istediği destanı söyler.

Âşıklar düğün sahibi ile anlaştığında, düğünde toplanan paralar veya anlaştıkları ücret ile düğünlere gidiyorlar. Günümüzde düğünleri çoğu orkestra müzik ile olduğu için bu tür düğünler azalmıştır.²⁰

Âşıklar destanlarının başlangıcında genelde kalıplaşmış ifadeler kullanırlar. “Size hardan haber verim?”, “Size Kimden deyim?” gibi kalıplar en çok kullanılanlardır. Âşık İskenderi Âşık Garip ile Şah Senem destanını şöyle başlar:

“Size kimden ve haradan danışım, Tebriz vilayetinden. Tebriz vilayetinde Memmed sövdeger adında bir kişi vardı. Bunun bir Gızı, iki oğlu vardı. Büyük oğlunun adı Resul, kiciyinin adı Heyder, Gızının adı da Nergiz Hanım idi.” (Âşık İskenderi).

Destanın son bölümü “Duvaggapma” adlandırılır. Bu bölümde mutlu biten destanların sonunda duvaggapma adlanan hava çalınır. Genelde hareketli havalar kullanılır. Bu bölüme duvaggapma kurtarmak ifadesi kullanılmaktadır (Âşık Müslüm Askeri) .

Kurbani ve Peri destanının duvaggapma bölümü:

²⁰ . Âşık Yedullah ile görüşmede kayda alınmıştır.

“Kurbani sözünü tamameledi. Toy başladı, yeddi gün, yeddi gece, yediler, içdiler, çaldılar, oynadılar, hamısı da Kara Vezir’in hesabına. Sekkizinci gün kecaveler bezendi, Kurbani ile Peri Karadağa yola düşdüler. Karvan yola düşende bir âşık sazını döşüne basıb, Kurbaninin buradaki toyunu bu duvaggapma ile kurtardı:

Gaşı kamer, gümüş kemer,
Kurşayıb bele yaraşır.
Üzünde hal, dodağı bal,
Ham şeker dile yaraşır.

Bir beri bah, beyaz buhag
Darçına, hile yaraşır.
Derin kamal, güllü desmal,
Al gözel ele yaraşır.
Ay gabağa, gül yanağa,
Yanağı güle yaraşır.

Gözler ala, başa bela,
Çekilib gara gaşları.
Oğrun bakdı, evim yıkdı,
Etmedi çara gaşları.
Zülmü çok, insafı yok,
Aparır dara gaşları.
Şuh getdi, mecnun etdi,
Saldı diyara gaşları.
Ağıl zayı, gıldı sayıl,
Düşmeye çöle-yaraşır.

Gaş oynatdı, işve satdı,
Mayıl oldum gül camala.
Bi-mürvet, verib ziynet,
Ter endama, hetti-hala.
İlğar verdi, kesde girdi,
Sonra düşdü kec heyala.
Sevdim yaman, çekdim aman,
Eceb düşdüm geylü gala.
Herze sözü, cadu gözü
Fitneye, bele yaraşır.

Kaman gurub, oğrun durub,
Mene işve-naz eyleyir.
Corab tokur, ceh-ceh okur,
Kumru tek avaz eyleyir.
Yanağı gül, saçı sünbül,
Zimistanı yaz eyleyir.
Derdim bilir, şirin gülür,
Pozğun kefim saz eyleyir.

Sevdim ezel, eceb gözel,
Mahala, ele yaraşır.

Kurban ona örtüb cuna,
Göresen haralıdı bu?
Fal açıb, ovçudan kaçıb,
Dağların maralıdı bu.
Yan-yan bahır, kirpik kalkır.
Kaşları garalıdı bu.
Dostun atıb, yasa batıb,
Hüseyn tek yaralıdı bu.
Ömrün üzür, eceb süzür,
Sonadı, göle yaraşır.

1.5. Tebriz’de Faaliyet Gösteren Âşıklar Grubu

Tebriz Âşıkları günümüzde toylara davet edilerek hayatlarını sürdürmektedirler, ancak son zamanlarda âşıkları davet eden toyların sayısı azalmıştır. Çoğu âşıklar halı dokuma, bina işlerinde çalışarak kendi ve ailesinin geçimini sağlamaktadır. Kısacası âşıklar hiçbir sosyal güvencesi olmadan hayatlarını ve geleneği sürdürmektedirler.

Tebriz âşıkları bireysel faaliyetleri yanı sıra çeşitli guruplar ve dernekler kurarak âşıklık geleneğini sürdürmektedirler.

Bu gün Tebriz’de bulunan ünlü âşıklar grupları şunlardır:

1. “Tebriz Âşıkları Grubu”; Âşık Hesen İskenderi sorumluluğunda,
2. “Mişov” Âşıklar Grubu”; Âşık Ahed Alişâhi sorumluluğunda,
3. “Deniz Âşıklar Grubu”; Âşık Ali Hanbabayi sorumluluğunda,
4. “Savâlan Âşıklar Grubu”; Âşık Behbud Nezeri Avşar sorumluluğunda,
5. “Hoş-Haber Âşıklar Grubu”; Âşık Ayaz Şucâ’i sorumluluğunda,
6. “Babek Âşıklar Grubu”: Âşık Güldürlü Veli sorumluluğunda.
7. “Veten Âşıklar Grubu”; Âşık Kudret Mirzâpur sorumluluğunda.

Âşık Ayet Kanberi Tebriz’de Âşıklar Kahvehanelerin birinin işletmeci görevini yürütmektedir. Âşıklar bu kahvehanede otururlarç Düğünü olan kimseler bu kahvehaneye gelerek anlaştıkları aşığı düğüne götürürler. Bu gün bu kahvehaneye gelen âşıklar şunlardır: Âşık Yedullah Eyvezpur, Âşık Paşayi, Âşık Ali Asker Merendi, Âşık İlyas Yusifi, Âşık Mahmut Kurbanzade, Âşık Mustafa Abbaszade, Âşık İsmail Kanberi, Âşık Hazretkulu Hudadadi, Âşık Ferid Cehani, Âşık Eynullah Cehani, Âşık Hacı Muhammed Bağır, Âşık Ali Muğadem, Âşık Eşref Hüseyinpur.

Azerbaycan âşıklık geleneğinde destan söyleme geleneği çok güçlü bir şekilde devam etmektedir. Öyle ki Destancı Âşıklar kavramı ortaya çıkmıştır.

Bu gün yaşamakta olan Tebriz'in ünlü âşıklarından: Âşık Hesen İskenderi, Âşık Yedullah Eyvezpur, Âşık Paşayi, Âşık Ali Asker Merendi, Âşık İlyas Yusifi, Âşık Mahmut Kurbanzade, Âşık Mustafa Abbaszade, Âşık İsmail Kanberi, Âşık Hazret Kulu Hudadadi, Âşık Ferid Cehani, Âşık Eynullah Cehani, Âşık Hacı Muhammed Bağır, Âşık Ali Muğadem, Âşık Eşref Hüseyinpur ve Âşık Cebreil'i adlandırabiliriz.

Geçen sene Tebriz'in ünlü Âşıklarından Hesen İskenderi'nin 60. yaş gününde büyük törenlerle kutlanmıştır. Ayrıca geçen aylarda "Birinci Zencan Âşıklar Bayramı" töreninde Azerbaycan'ın her tarafından âşıklar toplanarak kutlanmıştır. Bu tür törenler âşıklık sanatının yeniden canlanmasının göstergesi olabilir.

Âşıklar şiirlerinde toplumda olan görevlerini ve toplumdaki yerlerini şöyle anlatmaktadırlar:

Mecnun dözerdimi hicran gehrine
Üreyinde bir murâdı olmasa?
Ferhad çapardı mı Bisütun dağı?
Şirin kimi servinazı olmasa?

Hekiki aşıklar yolundan çaşmaz,
Gen günde görünüb, dar günde kaçmaz,
Laleler kızarmaz, gönçeler açmaz,
Teze ilin gözel yazı olmasa.

Bülbül ceh-ceh vurur gül arasında,
Şane ferehlener tel arasında.
Aşığ sevilermi el arasında
Şirin lehce, hoş avazı olmasa?

Âşığ ayrılarmı öz senetinden,
Elin söhbetinden, elin medhinden?
Halgın küdretinden, el âdetinden
Kim danışar, halgı razı olmasa?

Ganadsız şahinler dağlar aşar mı?
İnsan da vetensiz, elsiz yaşar mı?
Cavan Hüseyin meclislerde coşar mı?
Sinesinde telli sazı olmasa?

Âşık Hüseyin Cavan

1.6. Âşıkların Müzik Aletleri

Tarihin bir devrinde ozan, bir devrinde halk şairi, saz şairi, âşık gibi isimlerle anılan bu geleneğin temsilcilerinin değişmez bir musiki aletleri vardır: saz. Yine

âşıkların cemiyet içinde değişmez bir görevi vardır: o da halkın sözcüsü olmasıdır (Sakaoğlu, 1986: 5).

Kopuz ve saz Türk geleneklerinin en başta gelen sembollerinden biridir. Bu gelenek bu gün yine saz ile duygu, sevgi ve saygısını sürdürüyor. Kopuz ile saz arasında aslında büyük bir ayrılık yoktur. En eski Türk kopuzları ile Anadolu'daki sazlar şekil ve biçim bakımından da ayrı değiller (Ögel, 1991: 4). Eski kopuzlar geyik boynuzundan, hayvan tırnağından ve özel ağaçlardan yapıldığını biliyoruz (Ögel, 1991: 2). En eski bir Türk özünü taşıyan geyik boynuzlu bir kopuzu Vertkov yayınlamıştır (Atlas, 709, resim 1-1, Akt. Ögel, 1991:3). Buna yöre halkı Komis, yani Kopuz diyorlardı. Teknesine göre sapı kısa olan bu kopuz, bir usta yapısıydı.

Bahaettin Ögel “Türk Kültür Tarihine Giriş” eserinin sekizinci cildinde saz ve kopuzu “tedavi eden, ruhları dinlendiren, iradelere güç etkisi veren, aynı zamanda toplulukta birlik yaratan, sosyal alet olarak” tanımlamıştır (Ögel, 1991: 5). Ayrıca eski Türklerde kopuz ruhları çağırma, kötü ruhları kovma, yardım dileme, haberleşme gibi işlevleri vardı. Türklerin yaygın inanışına göre sarı albastı sarışın bir kadın, keçi veya tilki donuna girer ve loğusaların ciğerini alırdı. Albastı'yı yakalayan baksı, eline kopuzu alarak şöyle söylerdi: “Ey albastı zalim! Koy ciğeri yerine! Zavallının ciğerini geri ver! Sözümü tutmazsan, bana saygı göstermezsen, gözlerini çıkarırım!” (Ögel, 1991: 13).

Gelenek içinde saz dışında başka bir çalgı ile icra yapan âşık yoktur. Başka bir ifade ile âşıklık geleneğinin yegâne çalgısı bağlama ve bağlamanın türleridir. Âşık çalgısı, gelenek içinde saz olarak adlandırılmaktadır. Bu genel isimlendirme de, çalgı genel anlamıyla değil âşık çalgı karşılığında kullanılmıştır (Özarslan, 2001: 167). Anadolu sahasında âşıkların çalgı aletleri saz olsa da Azerbaycan ve özellikle İran Azerbaycan'ı yöresinde âşıklar üçlü (saz, def ve kaval) alet kullandıklarını görüyoruz. Azerbaycan yöresinde bağlama yerine saz sözcüğü kullanılmaktadır.

Türk kültürünün izlerin taşıyan sazda, Türk geleneği, atlı ve göçebe hayat tarzının izlerini açıkça görmekteyiz. Bahaettin Ögel Türk Kültürüne Giriş eserinde bu konuda ayrıntılı bilgiler vermiştir: “Sazın telleri at kılı ve koyun bağırsağından yapılıyordu. Türkiye dışındaki Türkler dutar ve tamburalarının tellerini bağırsaktan yapan kimseler pek çoktur. Kurt bağırsağından yapılmış kopuz telinden yalnızca eski Anadolu'da yazılmış bir kitap söz etmektedir. Belki de bu söz sembolik olarak söylenmiştir: “Kurt bağırsağından kiris düzüp, kopuza taksalar da, çalsalar, kalan kopuz kılları kırıla”. XV. yüzyılda söylenmiş ve yazılmış bu sözler yalnızca bir mecaz ve

benzetme olmasa gerekti. Bunun dayanağı, halk ve saz bilgileri olsa gerek (Ögel, 1991: 26).

Âşık edebiyatında, “tobşur” denilen Altay Türk sazları çok önemli bir rol oynarlar. Bu Türk kültür çevresinde sazsız bir âşık düşünülemez. Destanlar ile türküler bu sazların eşliğinde söylenir. Bu Türk kültür çevresindeki Türkler, kahramanlık ve alplık destanlarına “kay” derler. Aslında kay “mırıldanarak, boğuk, ısıklıla karışık bir ses” demektir. Bunun içinde bir masalı sesle ve makamla söylemek de vardır (Ögel, 1991: 65). Azerbaycan yöresinde de sazsız bir âşık düşünülemez. Her âşık mutlaka saz çalmayı biliyor. Kuzey Azerbaycanda bazen sazsız âşık görülse de İran Azerbaycan’ı bölgesinde ve Tebriz’de sazsız aşığa rastlayamadık.

1.7. Azerbaycan ve Tebriz Âşıklarının Müzik Aletleri

İran’da Azerbaycan bölgelerinin birçok yerinde âşıklar üçlü aleti bir yerde (saz, def ve balaban) kullanmaktadırlar. Kuzey Azerbaycan’da bazı bölgelerde görülüyor. Meherrem Kasımlı âşıkların üçlü alet çalma sebebini geleneğin tasavvuf tan etkilenmiş olduğunun göstergesi olarak bildirmiştir.²¹ Gerçekten de bir zamanlar Tasavvuf merkezi olan Azerbaycan bölgelerinde en çok Erdebil ve Tebriz de bu üçlü aletleri görmekteyiz. Ancak Urmiye, Hoy ve Maku gibi yerlerde tekli alet (sazı) da görebiliriz.

Bahaettin Ögel “Türk Kültür Tarihine Giriş” eserinin dokuzuncu bölümünde saz çeşitlerinin adlarını ve özelliklerini “Türk Telli Sazlar Sözlüğü” başlığı altında ayrıntılı tanıttıktan sonra (Ögel, 1991: 70- 85) İran Türklerinde çöğür hakkında şu bilgileri vermiştir; “Çöğür İran Türklerinde de görülmektedir. Farmer’e göre şimdiki Türk çöğürü altı telli ve altı perdelidir. İran çöğür’ü ise, iri karınlı ve oldukça kısa saplıdır (Ögel, 1991: 75).

Azerbaycan âşıklarının sazı göğüslerinde ve ayakta çalmaları da dikkate değer bir diğer konudur. Saz bir kayış vasıtasıyla belden geçirilir ve aşığın göğsünde durur. Böylelikle âşık sazı tutmadan kendiyle taşıyabilir ve hareket edebilir. Bazen de sazı silah gibi arkalarında hamail şeklinde taşırlar. Bu hareketler söz söyleme esnasında aşığa ellerini kullanmaya, hitabet gücünü arttırmaya yardım eder.

Anadolu sahasında âşıkların yere oturarak saz çalmaları ve Azerbaycan âşıklarının ayakta ve yürüyerek saz çalmaları iki sahadaki yaşam anlayışının göstergesi şeklinde yorumlayabiliriz. Azerbaycan âşıklarının ayakta saz çalmaları bir nevi göçebe

²¹ . Görüşmesinde kayda alınmıştır.

hayat yaşamını anımsatmaktadır. Hâlbuki Osmanlı döneminden başlayan yerleşik hayat tarzı bu saha âşıklarının, ayakta değil oturarak saz çalmayı tercih etmelerine neden olmuştur.

1.7.1. Saz

Anadolu içinde ve dışında devam eden âşıklık geleneğinde kullanılan sazların farklı ebatlarda ve akort düzenlerinde olduğu bilinmektedir. Alevi âşıklarda ve dedelerde, iki sırada toplam dört tel bulunan curalarda alt sıradaki tellerle üst sıradaki tellerden altta olanı aynı sese, en üsteki tek tel ise diğerlerine göre tam beşli aralık petse akort edilmektedir. Azerbaycanlı âşıklarının saz akortlarına verdiği isimlerde farklı akort sistemlerini göstermektedir. Mesela karaca akordu, dilgem akordu, urfani akordu ve ayak divanı akordu vb. Ayrıca Azerbaycan âşık sanatında sazın sapına bağlanan perdelere de çeşitli adlar verilir. Sarı tel, baş sarı tel, orta sarı tel ve ayak sarı tel havaları ise âşık sazlarına takılan tellerle ilgili ezgi çeşitlidir (Özarslan: 2001: 169).

Saz iki bölümden oluşmaktadır: Kâse ve sap. Kâse bölümü dut ağacından yapılıyor. Bunun nedeni dut ağacının eğilmeye yatkın olduğu bilinmektedir. Ancak dut ağacının sazın sesini güzelleştirme inancı da vardır (âşık İskenderi ve âşık Aslan). Mızrap eskiden kiraz ağacından yapılıyordu. Geyik boynuzundan da yapıldığı söylenmektedir (âşık Cebail), ancak bu gün genelde plastikten yapılan mızraplar kullanılmaktadır.

Eski kopuzlar geyik boynuzundan, hayvan tırnağından ve özel ağaçlardan yapıldığını biliyoruz (Ögel, 1991: 2). En eski bir Türk özünü taşıyan geyik boynuzlu bir kopuzu Vertkov yayınlamıştır (Atlas, 709, resim 1–1, Akt. Ögel, 1991:3). Buna yöre halkı “Komis”, yani Kopuz diyorlardı. Teknesine göre sapı kısa olan bu kopuz, bir usta yapısıydı. Mütercim Asım Efendi Anadolu’da ki çobanların hayvan tırnağından yapılan kopuzları bildirmiştir (Ögel, 1991: 3). Sazın telleri at kılı ve koyun bağırsağından yapılıyordu.

Türkiye dışındaki Türkler dutar ve tamburlarının tellerini bağırsaktan yapan kimseler pek çoktur. Kurt bağırsağından yapılmış kopuz telinden yalnızca eski Anadolu’da yazılmış bir kitap söz etmektedir. Belki de bu söz sembolik olarak söylenmiştir: “Kurt bağırsağından kırış düzüp, kopuza taksalar da, çalsalar, kalan kopuz kopuz kılları kırıla”. KV. yüzyılda söylenmiş ve yazılmış bu sözler yalnızca bir mecaz

ve benzetme olmasa gerekti. Bunun dayanağı, halk ve saz bilgileri olsa gerek (Ögel, 1991: 26). Bahaettin Ögel “Türk Kültür Tarihine Giriş” eserinin dokuzuncu bölümünde saz çeşitlerinin adlarını ve özelliklerini “Türk Telli Sazlar Sözlüğü” başlığı altında detaylı bilgilerle vermiştir (Ögel, 1991: 70- 85). Güney Anadolu’daki yörük kemençelerinin telleri de, güz aylarında, genç atların kuyruklarından seçilerek hazırlandığına aynı eserde belirtilmiştir.

Âşık şiirinde saz:

Usta, meni gözlerine fedâ gıl,
Senden saz isterem, amma saz ola.
Dindirende imran dille danışa,
Şeyda bülbüller tek hos avaz ola.

Yamanı yamana, yahşını merde,
Terifini edim her düşen yerde,
Dolaşmaya simler, vurmaya perde,
Gözeller tek onda işve, naz ola.

Heste Gasım, sözüm söylerem ayan,
Ele car eylerem, beyân be bayân.
Kiymetin soruşsan, tamam on tümen,
Ne ondan çok ola, ne de az ola.

“Hasta Gasım”

Azerbaycan’da âşıklık geleneği içinde çoğu aşığın saz çalabildiğini tespit ettik. Düğün ve diğer kutlama meclislerinde ağır havalar yalnız saz ile çalınır. Oyun ve diğer hareketli havalarda sazın yanı sıra def ve zurna eşliği çalındığı görülmektedir.

1.7.1.1. Sazın Kılıfı

Sazın kılıfına Azerbaycan’da “Sazın Köyneği” denilir. Bu kılıf âşıkların belindeki saz fiziki darbelerden koruduğu için onu her zaman kılıfında taşırlar. Bazı yörelerde âşık bahşiş almadan sazı kılıfından çıkartmaz. Azerbaycan yöresinde “sazı köyneğinden çıkar” deyimini, “asıl konuya gel” anlamını taşımaktadır. Ayrıca “saz olmak”, “uygun olmak, (Altaylı: 2005: 461), iyi olmak anlamına gelmektedir. İnsanlar arasında “keyfin sazdı?” Keyfin yerinde mi” anlamına gelen soruya da rastlayabiliriz. “Sazın kırmak” deyimini de bir şeye itiraz etmek anlamına gelmektedir.

Âşıklar sazın kılıfına “Köynek” veya “Sazın Köyneği” denilir. Genelde âşık meclislerinde âşıklar sazlarını köynekten çıkarmak için başlık ve bahşiş alırlar. Bazı âşıklar altın veya yüksek paralar aldıktan sonra sazlarını köyneğinden çıkarırlar (Âşık Cebrail).

1.7.1.2. Sazın Kulağı (aşığ)

Sazın telleri sayısına göre kulağı vardır. Azerbaycan'da bu kulaklara “aşığ” deniliyor. Sazın tellerini perdelere uygun olması için saz çalan tarafından köklenmesi gerekmektedir. Âşıkların bir şeye kızdıkları zaman sazlarının kulağın burarlar (Âşık Askeri).

Azerbaycan atasözlerinde ve deyimlerinde “saz” sözcüğü bir kaç ifadede kullanılmıştır. “Sazını sındırmak” deyimini bir şeye itirazını göstermek anlamında halk arasında kullanılmaktadır. Ayrıca “sazı köyneğinden çıkart” deyimini açık konuşmak, “saz olmak” uygun ve iyi olmak anlamına gelmektedir (Altaylı, 2005: 461). Sazını kırmak bir şeye itiraz etmek anlamında kullanılmaktadır. Radloff'un belirttiği gibi bu anlayış, Anadolu, Kırım ve Azerbaycan'da yaygındır.

Ögel kopuzun tanıtımını şu şekilde vermiştir: kopuz İç ve Kuzey Asya Türklerinde, bir kemençedir. Zaman zaman parmakla çalınan bir saz da olabilir. Güney Anadolu'daki yörük kemençeleri ile eğitim denen kabak kemençeler de kopuzun batıdaki serpintileri olmalıdır. Ancak tarihin en derinliklerinden gelen, bizi bu derin ve bizi bu derin sihir ile biraz ürperten, bir az da korkutan, kopuzun en eski tipleri, Kazak kopuzları idiler. Kırgız, Kuzey Asya ve hatta Kuzey Afganistan'daki kopuz tipleri bu eski ve köklü kültür merkezine bağlı olmalıdır. (Ögel, 1991: 253). Bahaettin Ögel kopuzu bu tanımla tanıttıktan sonra Radloff ve Vertkov'un eserlerinde adı geçen kopuzları ve diğer kaynaklarda adı geçen kopuzları tanıtmıştır. Ayrıca bu eserde kopuz çeşitleri ve hayvan tırnağından kopuzlar hakkında bilgi verilmiştir.²²

1.7.2. Balaban

Azerbaycan geleneksel musikisinde, çok yaygın nefesli müzik aletidir. Yaranma tarihi ise çok eskilere dayanır. "Dede Korkut" destanında da Balaban ismine rastlamak mümkündür. Etkileyici sesi sayesinde komşu halkların (Gürcistan, Dağıstan ve Ermenistan) müziğinde de geniş çapta kullanılmaya başlanmıştır. Balaban hakkında

²² Asım Efendi, Farsça “pây-i sûtür” sözünü yorumlarken şöyle diyor: “...Çobanlara mahsustur. Bir nevi kötü sesli bir çöğürdür. Hayvan ayağının tırnağını oyup, içlerini boşaltıp, kuruttuktan sonra üzerine tahta edip ve at kılı geçirip çalarlar” (Bürhan, s. 27 akt. Ögel, 1991: 254). İçi boşaltılmış tırnağın tahta ile mi kapatılıyordu? Yoksa deri veya başka bir madde ile mi tahta ediliyordu? Yaygın geleneklere göre, bir deri ile kaplanmış olmalıydı.

Azerbaycan’da birçok yazarlar, araştırmacılar, besteci ve müzisyenler, makaleler yazmıştır.²³

Balaban sözcüğü “Bala” yavru ve “Ban” banlamak ve ötmek anlamına gelmektedir. Küçük ve yavru ses anlamına gelen bu sözcük âşık sazına hazin bir ses eklemektedir. Azerbaycan’ın birçok yerinde özellikle Tebriz’de saz eşliğinde balaban çalınmaktadır. Balabanın müzik olanakları geniş ve çok yönlüdür. Bu müzik aletinde tüm makamlar, halk musikileri (türkü), rakslar, sözsüz müzikler tüm ayrıntılarıyla ifa ediliyor. Balabanın uzunluğu: 280–370 mm. kadar, kamışı ise 90–100 mm olup, genişliyi yassılanarak iki kat kamış (Dil) formunda oluyor. Kamışın ortasında sıkıcaç (herek) olur ki, bu da onu hareket ettirerek Balabanın ses tonunu ayarlamaya yardımcı oluyor. Balabanın ön tarafında 8–9, arkasında ise 1 delik var. Profesyonel bir balaban Erik ağacından yapılıyor. Ses düzüümü küçük oktavin "La" sesinden, ikinci oktavin "Do" sesine kadardır (Samedov, 1999). Balabanın diğer bazı nefesli aletlerden farkı, üzerinde hiç bir metalin olmamasıdır (Şuşinski 1970: 125).

1.7.3. Def (Kaval)

Üzerinde deri (esasen balık derisi) çekilen dairevi kasnaktan (çapı: 340-450) ibarettir. Özel ses efekti oluşturmak için kasnağın iç tarafına metal halkalar asılır. Genellikle kasnağın yüzü sedefle bezenir. Kaval parmaklar deriye vurularak çalınır. Solo ve eşlik çalgı aleti olarak kullanılır. Anadolu, Kafkaslar ve Orta Asya halkları arasında yaygındır (Kafkasyalı, 2006: 37).

1.8. Tebriz Âşıklarının Saz Havaları

Âşık havaları âşıkların sazlarıyla çaldıkları havalardır. “Saz havası”, “ezgi”, “hava”, “makam” gibi isimlerle anılmaktadır. Azerbaycan’da genellikle “makam” sözcüğünün yerine “âşık havaları”, “saz havaları” ve “âşık hacamatı” gibi adlar

17 Balaban hakkında Azerbaycan’da çıkan kitaplar: 1. “Musiki lügatı” (E. Bedelbeyli) Bakü “Elm matbaası” 1969, 2. “Azerbaycan halk çalgı aletleri orkestrası için orkestralaştırma” (Süleyman Aleskerov, S. Abdullayeva) Azerbaycan Neft ve Kimya Enstitüsü matbaası.1977. 3. “Azerbaycan Halk musikisinin esasları” (Üzeyir Hacıbeyov) Bakü, Azerbaycan Devlet Matbaası.1962. 4. “Azerbaycan Halk Müsikiçileri” (F. Şuşinskiy) Azerbaycan Devlet Matbaası.1970.

verilmekte olup musiki folklorunun esas sahalarından biri olarak değerlendirilmektedir (Gasımlı 2003: 22).

Fahrettin Kırzioğlu saz makamlarını üç bölüme ayırmıştır:

1. Ayrılık ve ölümle ilgili şiirlerin okunup çalındığı ağır ve uzun havalar.
2. Öğüt, övme ve hicivle ilgili şiirlerin ele alındığı orta havalar.
3. Neşe, sevinç ve oyun havalarının okunup çalındığı yüngül (hafif) havalar.

Fahrettin Kırzioğlu 216 saz havasını adını vermektedir (Kırzioğlu:1964, 200–203).

Zeynelabidin Makas Azerbaycan’ın üstat âşıklarının icat ettiği 79 saz makamının adlarını kaydetmiştir (Makas;1982, 22–28).

Mürsel Hekimov, “Âşık Şiirinin Növleri” adlı eserinde Azerbaycan havaları hususunda teferruatlı bilgiler vermektedir. Hekimov bu eserinde 193 âşık havasının adını, bunların bilinen başka adlarını, bu saz havalarıyla hangi şiir türlerinin ve şekillerinin okunduğunu, sazın hangi kök ve perdesinde çalındığını ve hangi âşıklar tarafından icat edildiğini belirtmiştir (Hekimov: 1987,58).

Azerbaycan’da âşık havaları konusunda en fazla inceleme yapan araştırmacılardan biri de Seddik Paşayev’dir. Paşayev Azerbaycan âşık musikisinde acı, gam ve kederi ifade eden 33 hava, neşe ve sevinci ifade eden 44 hava, kahramanlıkla ilgili olarak da 23 âşık havasının bulunduğunu ifade etmektedir (Paşayev: 1985, 9).

Sedik Paşayev Azerbaycan havalarını yedi ana başlık altında toplamıştır: “Geraylı havaları”, “Goşma havaları”, “Tecnis havaları”, “Bayatı havaları”, “Halk Mahnısı havaları”, “Divani Havaları”, “Muhammes Havaları”.

Âşık Yedullah Şikari destanında birçok âşık havasının kullandığını belirtmiştir. Yanık Kerem, Karadağ Ağabeyi, Karadağ Şikestes, Şah Hatayi, Köroğlu Kaytarması, Zari Kerem, Yanık Kerem, Ceyrani Kerem gibi havalar bu destanda kullanılmıştır (Âşık Yedullah).

Âşık havaları Âşık Cunun tarafından nezme çekilmiştir:

Âşık götür telli sazı “Baş Divani” de gelsin,
Marifete yollar açan bir irfâni de gelsin.
“Baş Saritel”²⁴ sızıldasın, yardan metleb alanda,

²⁴ . Âşık havalarındandır.

Gam yükünü taşıyanda, “Nehcivâni”²⁵ de gelsin.

“Gurbeti”de²⁶ sızıldasın, garib canın ağlasın,
 “Dü-beyti”ni dile getir, yaraları bağlasın.
 “Dilgami”de²⁷ yara yalvar, goy sineni dağlasın,
 Sel saranı aparanda, “Han Çobanı”²⁸ de gelsin.

“Cunun” kaldır “Cengi”²⁹ sesin, meydan oku düşmene,
 “Tabl-i Ceng-i Köroğlu”³⁰ çal, ürek olsun goy sene.
 “Mirsi”³¹ büyük bir döyüşden haber verir vetene,
 El- obanın dar gününde “Gehremani”³² de gelsin.

İlgar İmamverdiyev “Güney Azerbaycan Âşık Sazlarının Perde Düzeni” adlı makalesinde Güney bölgesinde Zencan ve Hoy âşıklarının sazlarının perdeleri³³ hakkında bilgi vermiştir. (İmamverdiyev, 2006: 74).

1.9. Azerbaycan Âşıklarının Kılık Kıyafetleri

Azerbaycan ve Tebriz âşıklarının özel giysileri vardır. Genelde toy ve başka törenlerde âşık giysisiyle ortaya çıkarlar. Bu gün maddi zorluklar nedeniyle pek çok aşığın kıyafeti bulunmasa da Kuzey Azerbaycan âşıklarının hemen hemen hepsi kıyafetleri ile sanatlarını sergilerler. Uzun ve özel çizimleri, kemerleri ve şapkaları bize bir savaşçı kıyafetini anımsatmaktadır.

Eskiden Azerbaycan’da bütün toylar âşıklar tarafından yapılıyordu. Bu gün bu gelenek zayıflasa da hala âşıkları toylarda görmemiz mümkündür. Âşıklar köy ve kasabalarda toyların vazgeçilmezlerinden sayılmaktadırlar. Teknolojinin geliştiği büyük kentlerde toylarda elektronik enstrümantaller yaygındır.

1.10. Seslendikleri Kitle ve Âşıklıklarını Sürdürdükleri Ortamlar

Tebriz Âşıkları hem köy ve hem şehire halkına hitap etmektedirler. Âşıkların çoğu Tebriz’e göç eden köylü kesimden oluşsa da Tebriz’in yerli halkının âşıklara ilgisi

²⁵ . Âşık havalarındandır.

²⁶ . Âşık havalarındandır.

²⁷ . Âşık havalarındandır.

²⁸ . Âşık havalarındandır.

²⁹ . Âşık havalarındandır.

³⁰ . Âşık havalarındandır.

³¹ . Âşık havalarındandır.

³² . Âşık havalarındandır.

³³ . Perde; “Bazı telli musiki aletlerinde kol kısmında olan bölümlerden her biri” olarak tanıtılmaktadır.

az değildir. Âşıkların hitap ettiği kitlenin başında köylüler ve şehire göç eden köylüler gelmektedir. Yüksek eğitim almış kesimlerin bu sanata ilgisiz olduğu da görülmektedir. Bazen dini inançlar bu sanatı olumsuz yönde etkilemektedir. Müzüğin haram ve sazın şeytan aleti olduğunu söyleyen kesimler de vardır.

Şehir kültürüne açık yerlerde klasik edebiyatın âşık edebiyatı üzerinde etkisi olmuştur. Bu hem dilde hem şiir imajlarında hem biçimde kendini gösterir. Âşık edebiyatı bir bileşim, bir sentezdir. Âşık mistik birlik arayan dervişle dans ve müzik eşliğinde şaman kültürünü sürdüren ozandan işlevsel olarak ayrılır. Onlar din dışı şiirler söyleyen eski ozan-baskı tipinin görevlerinden arınmışlardır. Bazen yalnızca halkı eğlendirme halkın sesini şiirlerinde duyurma işlevini üstlenirler (Başgöz,1977:254).

Hüseyin Sıddık 1967 de Tahran’da Farsça yayınladığı “Âşıklar” adlı eserinde dönemin âşık edebiyatı hakkında bu bilgilere yer vermektedir: “Bu gün Azerbaycan düğünlerinde âşiksiz köylere çok az rastlamaktayız. Âşık bulunmayan uzak köylerde bile uzun yollar aşılır ve köye âşık getirilerek, aşığın hikmetli sözüyle ve telli sazıyla meclis yürütülür” (Sıddık:1967: 4). Aynı kaynakta Şah Hatâyi zamanında âşık edebiyatının parlak dönemi başladığını belirterek, Şâh İsmail Hatâyi ve Kara Koyunluların Azerbaycan’da hükümeti zamanında ilk âşık divânı olarak Âşık Kurbânî’nin eseri ortaya koyulmuştur (Sıddık:1967: 24).

Azerbaycan da Âşıklar düğünler ve sünnet törenlerinden başka kahvehanelerde de kendilerini ifa ettiklerini belirttik. Bundan başka âşıklar gramofon sayfası, plak ve kasetler ve son dönemlerde CD ler ile âşıklık geleneğini sürdürmüşler. Âşıklar ister Türkülerin, ister destanların kaset ve plaklarda yayınlamışlar. Özellikle kasetlerde yayınlanan Türküler, destanlar, deyişmeler (atışmalar) halk tarafından beğeniyle dinlenmiştir. Böylelikle âşıklar aynı zamanda ekonomik gelir sağlayarak geleneğin sürdürmesinde katkıda bulunmuşlar. Âşık Yedullah tarafından söylenen “Şikari Destanı” 1969 yılında kaset şeklinde yayınlanmıştır. 55 kasetten oluşan bu destan, 2 sene süresinde bitmiştir. Tezimizin bir bölümünü bu destana ayırdık. Bu destanın kasetleri toplanıp CD şekline dönüştürülmüştür.

Azerbaycan âşıkları yalnız kahvehanelerde faaliyetlerin yürütmemektedirler. İster büyük kentlerde ve ister köy kasabalarda âşıklar toylarda, sünnet ve diğer kutlamalarda yönetici olarak katılırlar. Özellikle köy ve kasabalarda toyların tamamı âşıklarla yapılır. Köylerde düğünlerin yöneticisi olan âşıklar uzun destanlar anlatarak toylarda görev yapmaktadırlar (Âşık Yedullah).

Âşıkların şiirlerini diğer müzik sanatıyla uğraşanların eserlerinde görmek mümkündür. Sanatçılar âşıkların şiirlerinden yararlanarak kendi repertuvarlarını genişletmişler. Âşık Elesgerin bu şiiri mahnılar arasında yerini almış:

Cilvelenib ne garşımda durubsan.
Anam sene kurban, ay sarı köynek.
Meleksen, çıhibsan cennet bağından,
Heç kim olmaz sene tay, sarı köynek.

Doymak olmur işvesinden, nazından,
Fere keklik kimi hoş avazından,
Yel vurdu, ürbendi atdı üzünden,
Ele bildim doğdu ay, sarı köynek.

Gözelsen, te'rifin düşüb mahala,
Zer kemer yaraşır kameti-dala,
Leb gönçe, diş inci, yanağın lala.
Çekilib kaşların yay, sarı köynek.

Gerdene yaraşır gızıl hamayıl,
Görenin ağlını eyleyir zayıl,
Hesretin çekenler olubdu sayıl,
Yığır kapılardan pay, sarı köynek.

Tuti dilli, serv boylu salâtın.
Yokdu merhemeti bu seltenetin.
Gönder gelsin Elesgerin heletin,
Eyleme emeyin zay, sarı köynek.

“Âşık Elesger”

1.11. Sosyal Değişim ve Gelişimin Azerbaycan Âşıklık Geleneğine Etkisi

Sanayileşme ve şehir hayatı âşıklık sanatını etkilemiştir. Halk kırsal bölgeden şehirlere iş aramak için, fabrikada çalışmak, çocuk okutmak için göç etmişler. Şehirler genişlemiş, fabrikaların yapılmış. Köy hayatından şehir hayatına geçmek âşıklık geleneğinin olumsuz etkilemiştir.

Azerbaycan âşıkları çağın değişimine göre hareket etmeyi başarmışlar. Bu bağlamda Âşıklar kasetler ve yoğun disketler çıkararak kendilerini ortaya koymaktadırlar. Âşık destanları bu gün de kaset ve yoğun disketlerde yayılmaktadır. Şikari destanı eskiden 55 kasette yayılmış ve halkın arasında çok tutulmuştur. Bu destan daha sonra yoğun diske aktarılmıştır. Âşıkların bir diğer faaliyetlerinden, deyişme ya atışma şeklinde çıkarılan kasetler olmuştur. Bu tür kasetler aynı zamanda âşıkların üstünlüğü ispatlamak meydana olmuştur. Âşık Yedullah ve Âşık Aziz Şehnazi

değişmesi bunlardan bir örnektir. 12 kasette yayınlanan bu atışma Tebriz’de beğeniyle dinlenen kasetler olmuştur. Bu tür atışmalarda âşıklar çeşitli âşık şiir türlerini ortaya koymuşlar. Âşık Remezanî Kum kentinde 1987 de “Telim Han” kasetçiliğini kurmuş ve çıkardığı kasetleri buradan hala yaymaktadır.

Araştırmacı yazar Hüseyin Güneşli’nin hazırladığı Dede Korkut hikâyeleri âşıklar tarafından düğünlerde söylenmektedir. Ayrıca bu hikâyeleri Âşık Cebail kasete almıştır.

Tebriz’in önde gelen âşıklarından “Âşık Ali Feyzullahi” (1908–1995) âşıklık geleneğinin ifasının yanı sıra Tebriz’de iki filmde oynamıştır. Bu filmlerin biri Dede Korkut filmi olmuş ve bu filmde Dede korkut rolünde oynamıştır. Bu film İran devlet televizyonu tarafından yurt dışı programları içinde Azerbaycan’a yayımlanmıştır. Bir diğer filmi Ekber Nikmerd yönetmenliğinde film festivallerinde ödüle layık görülmüştür (Feyzullahi, 2002: 12).

İran’da İslam devriminden sonra âşıkların faaliyetleri daraltılmıştır. İslam kültüründe aşığın yeri olmaması gerekçesiyle saz çalmak yasaklanmış, tüm âşıklar kahvehaneleri kapanmış ve düğünlerde âşıkların bulunması yasaklanmıştır. İran-Irak arasında süren sekiz sene savaş bu olumsuzlara eklenince âşıkların sosyal faaliyetleri tamamıyla durdurulmuştur. Bu dönemde âşıkların daha önce çıkardıkları kasetler halkın arasında beğeniyle dinlenmiş ve geleneğin canlı tutulmasını sağlamıştır. Daha sonra katı inançların yumuşaması âşıkları harekete geçirmiştir. Âşıklar düğünlerde bulunmuş, birkaç âşık kahvehaneleri yeniden açılmış ve âşıklar müziklerini kaset ve CD’ye aktararak piyasaya sürmüşler.

1. 12. Âşıkların Türk Kültüründe Yeri

Âşıklık geleneği, kültür varlığının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Âşıklık çağlar süren deneyimlerden geçerek biçimlenmiş, kendine özgü icra töresi, geleneğe dayalı yapısı, âşık olmak ve âşıklığı sürdürmek için uyulması gereken kuralları olan bir gelenektir. Bu kültürel zenginlik âşık tarzı şiir geleneğine de yansır. Bu geleneğin ürünleri toplumun yaşama biçimini olaylar ve durumlar karşısındaki tavrına, çevresine dünyayı algılayışına ışık tutar. Tarihsel gelişim sürecinde Türk insanının sanat beğenisinin, kimliğinin belirlenmesinde önemli rol oynar. Âşıklık geleneği toplum yaşamında kaynaşmayı, birlikteliği sağlar. Âşıklık geleneğinin halkın ortak

düşüncelerini dile getirmesi yönüyle Türk kültürünün korunmasında yaşatılmasında önemli işlevi vardır (Artun, 2006 turkoloji.cu.edu.tr 03.02.2006).

Teknoloji araçlarının fazla gelişmediği topluluklarda âşıkların daha belirgin bir etkileri olur. Radyo televizyon, gazete ve benzeri kitle haberleşme araçları olmadığı zaman âşıklar köylerden köylere giderek haberleri aktarırlar. Şehirlerde ise kahvehanede anlatılan destanlar kasetlere aktarılıp ve halk arasında büyük rağbetle dinlenilmekteydi (Feyzullahi ile görüşmede kaydedilmiştir).

Âşıklar şiirlerinde insanlara öğüt vererek onları kötü işlerden uzak durmaya davet ederler. Âşık şiirleri toplumun aynasıdır. Âşıklar toplum insanlarını şiirlerine konu edip onlara yergi ve övgü yağdırırlar.

Tebriz âşıklarından Tufarganlı Abbas farklı insanları şöyle sıralamıştır:

Ay ağalar gelin size söyleyim:
Ala garga suh terlanı beyenmez.
Oğullar atanı, kızlar ananı,
Gelinler de gaynananı beyenmez.

Adam var, dağları gezir serseri,
Adam var, geyiner püsteynen deri,
Adam var, ma'rifetden yokdu heberi,
Adam var, sultanı, hanı beyenmez.

Adam var, dolanar sehranı, düzü,
Adam var, döşür, gülü, nergizi,
Adam var, geymeye tapamamaz bezi,
Adam var, al geyer, şalı beyenmez.

Adam var çok işler eyler irada,
Adam var ki, yetebilmez murada,
Adam var ki, çörek tapmaz dünyada,
Adam var, yağ yeyer, balı beyenmez.

Adam var ki, adamların nahşıdı,
Adam var ki, anlamazdı, nâşıdı,
Adam var ki, heyvan ondan yahşıdı,
Dindirersen, heç insanı beyenmez.

Adam var, destine veresen güller,
Adam var, gözüne çekesen miller,
“Tufarganlı Abbas”, başına küller,
Ne güne galmısan, garı beyenmez.

“Âşık Tufarganlı Abbas”

Âşıklık geleneği Türk dünyasında tüm ihtişamıyla devam eden geleneklerimizdendir. Azerbaycan sahası Türk folklorunun en yaygın ve yoğun olan bölgesidir. Bu nedenle bu geleneğin Azerbaycan’da önemli bir yeri vardır.

Âşık edebiyatı Anadolu’da olduğu gibi Azerbaycan’da da 16. yüz yılın başlarından nefesini güçlü bir şekilde hissettirmeğe başlamıştır. 15. yüzyılın sonlarında yaşayan Âşık Kurbanı Azerbaycan da Âşık şiirinin ilk temsilcisi kabul edilmiştir.

Sanat ürünleri toplumun yapısıyla iç içedir. Her toplumun kendine özgü acıları, sevinçleri, umutları, özelemleri, iç dünyası vardır. Bunlar sanat ürünlerinde dile getirilir. Âşıkların şiirleri yaşadıkları toplumun ortak dünya görüşüne ve değerler sistemine göre şekillenir. Âşıklar halkın duygularını dile getirerek, geniş kitlelere yayarlar (Artun,1996: 296).

Âşıklar öğütlemeye türündeki şiirlerde insanları iyilik ve erdemliğe çağırarak onları kötü işlerden uzak durmalarını isterler. Âşık şiirlerinde ilahi aşktan çok insan aşkı konu edilmiştir.

Dedim: gönül, içme eşgin camını,
İçsen, dünya sene dar olacaktı,
Ya dost olma, ya zehmetden incime,
Dost yolunda boran, gar olacaktı.

Aldanma dövlete, uyma dünyaya,
Halaldan kesb eyle özüne maya,
Zina-kar, haramhor yetişmez baya,
Dosta hain bakan kör olacaktı.

Sergerdan kalmışam men bu hesaba,
Felek kurğusuna ehzen, merheba,
Növreste gözeller tapmasın hava,
Gönçenin hem-demi har olacaddı.

Hesabdarlar geler çeker hesabı,
Günahkarlar nece getirer tabı,
Mizan sirat, sual, gebir ezabı,
Bu işler gabagda var, olacaktı.

Elesger, bilirsən kudretim sirrin,
Zülmətə işık var, acıya-şirin.
Zikr eyle dilinde merdlerin pirin
Korkma, dar gününde yâr olacaktı.

“Âşık Elesger”

Halk edebiyatımızın hususiyetlerinden biri de zengin ve devamlı oluşudur. Başka milletlerde böyle zengin ve günümüze kadar devam eden halk edebiyatları yoktur. Onların halk şairleri bizimkiler ayarında zengin ve kuvvetli değildir. Mesela Fransızların “Truver” ve “Trubadur”ları Türk halk şairleri yanında bir hayli sönüktür (Timurtaş, 1999: 26). İran’da yaşayan diğer milletlerin de sözlü edebiyatlarının aşık edebiyatının yanında sönük olduğunu anlayabiliriz. Fars edebiyatının güçlü yazılı edebiyata sahip olmasına rağmen sözlü edebiyat ürünlerinin güçlü olmadığı bilinmektedir.

Âşık edebiyatının temel özelliklerinden en önemlisi sözlü oluşudur. Bu yönüyle anonim Türk edebiyatı geleneğinin birçok özelliğini taşır. Sözlü geleneğin kural ve ilkelerine âşık da bağlıdır. Âşıklık geleneğinde söz hece ile tartılır, dörtlük içinde anlamsal bir bütünlüğe kavuşur, dize başı ve sonu kafiyeyle ritim kazanır (Artun, 2004: 56). Hece vezni ile şiir yazma geleneğine, halk edebiyatı nazım türlerine ve halk müziğinin gelişimine büyük önem gösterilmiştir. Çeşitli Türk boylarının adını taşıyan, Bayati, Gerayli, Avşari, Varsağı, nazım ve musiki şekilleri öyle bir sağlam temele oturtulmuştur ki, günümüze kadar gelebilmişlerdir (Kafkasyalı, 2002: 22).

İranlı araştırmacı Rıza Niyâyiş’in belirttiğine göre ozan sözcüğü “Koşan” sözcüğünden türetilmiştir. Bu sözcük Deri dilinde de Gûsan şeklinde kullanılmaktadır. Ünlü Azerbaycan bilim adamı Ziya Bunyad’a göre âşık sanatı dört bin yıl geçmişe sahiptir ve ilk olarak göçmen Türkler arasında ortaya çıkmıştır (Niyâyiş, 1999).

Âşık, hem döneminde hem de sonraki dönemlerde sesini geniş kitlelere duyurmuş bir sanatçıdır. Her edebiyat akımı gibi, âşık şiiri de kendi döneminin zihinsel atmosferinin bir sonucu olarak oluşmuştur. Âşık yaşadığı kültürel ortamla iç içedir, âşık şiiri toplumun ihtiyacına bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Âşık destanları Türk milli edebiyat geleneğinin en eski şiir formlarından biridir. Ozan-baksı geleneğinden âşıklık geleneğine ve âşık şiirine intikal etmiştir (Çobanoğlu 2000:333). Âşıklar, toplumsal konuları en çok destanlarda işlemişlerdir. Günlük hayatın küçük olaylarından büyük sosyal hareketlere kadar destanlar her türden olayı içine alır (Artun: 1996: 127).

Âşık edebiyatının mimarları halk sanatkârları âşıklardır. Âşıklar halka en yakın insanlardır. Âşıklar halkın dili halkın sözüdürler. Onları iyiliğe yönetirken kötülükten uzak durmalarını ister. Âşık Elesger diyor:

Âşık olup terk-i veten olanın
Ezel başdan pür kemeli gerektir

Oturub durmakda edebin bile
Merifet emelinde dolu gerektir.

Halka hakiketden metleb kandıra
Şeytani öldüre nefsi yandıra
El içinde pak otura pak dura
Dalısınca hoş sedası gerektir.

Âşık Ekber ise âşıkların toplumdaki yerini bu şekilde anlatmaktadır.

Âşık olub oba oba gezenin,
Gelbi meclislerde şâd olsun gerek
Kâmil ustalardan alsın dersini,
Söhbetinde şirin dad olsun gerek.

İnsan olan yağlı dile bahmasın,
Çalışsın sözünde gelet³⁴ çıhmasın,
Gız gelin görende gözü ahmasın,
Adı elde temiz ad olsun gerek.

Üreyim açılar toyda nişan da,
Beyinen geline mâhnı goşanda,
Ekber eşge gelib sazla coşanda,
Üreyinde sönmez od olsun gerek.

(Şikari, s. 70)

Ozan-baksı geleneğinin devamı niteliğinde olan Âşıklık geleneği eski tarihi işlevlerini kaybetse de günümüzde Türk topluluklarında canlılığını sürdürmektedirler. Bu gün de eskisi gibi Azerbaycan'da âşıklara büyük saygı duyulmaktadır. Bu gün İran'da âşıklar kendi çabaları ve gayretleriyle varlıklarını korumakta ve geleneği tütütmektedirler. Hiçbir sosyal güvenceleri ve maddi destekleri olmayan âşıklar, halkın desteği ve âşıklık geleneğinin verdiği inanç ve hevesle bu kutsal geleneği sürdürmektedirler. Azerbaycan'da "Âşıklar Kahvehaneleri", bu geleneğin sürdürülmesinde önemli bir işlev görmektedirler.

Âşık sanatının özelliklerini Kara Namazov şöyle sıralayabiliriz.

1. Kendinden önceki söz ve musiki servetini hafızasına kazıp, korumak.
2. Söz koşmak ve ona musiki bestelemek.
3. Hikâye ve destan tasnif edip bunları saz eşliğinde ifa etmek.
4. Çalınan havaların ahengine uygun hareket etmek (oynamak).

³⁴ . Gäelet: Yanlış.

5. Âşık sanatının devamı için bir anane olarak bildiklerini öğrencisine öğretmek.

Kırım'da derlenmiş masallarda “sazın kırdı üç parçaya, koydu torbasına” gibi deyişler geçmiştir(Ögel, 1991: 112). Azerbaycan'da da “sazın kırmak” ifadesi bir şeye itiraz etmek anlamına gelmektedir (Âşık Karadağlı).

Evlya Çelebi'nin Seyahatnamesinde “Sazendegân-ı Şeştariyan” adı geçmektedir. Ona göre bu saz İran'da Ali Han Tebrizi'nin yapımıdır. Çartâ gibi perdeli bir sazdır. Amma altı teli olduğundan “Şeştâr” dediler (Ögel, 1991: 83).

Ögel İran'da çalınan Şeşhane hakkında şu bilgileri vermiştir: “Şeşhane: Altı evli, yani altı telli demektir. Bu da İran Türklerinden gelen bir çalgıdır. Evliya Çelebi bunun için şöyle diyordu: “Bu dahi tel sazıdır. Ud gibi burgu yerleri eğridir. Kolu uddan uzunca bir sazdır. Gövdesinde balık kursağı çekilmiştir. Amma perdeleri yoktur. Altı kılıklı olduğundan “Şeşhane” derler. Müşkil sazıdır. Amma cümle makamları icra olunur.” Görülüyor ki halk arasında yaygın bir saz değildir. Türk altı telli sazlardan ayrı görülüyor. Ancak Farmer'in kaynaklarına göre bu sazlar Türkistan ve İran'da çok sevilmişler” (Ögel, 1991: 83).

1.13. Âşıkların Tarihe Kaynaklık Etmeleri

Âşık edebiyatında destanlar tarihsel yönleri bulunan ürünlerdir. Fuat Köprülü destanların tarihi ve kültürel yapımızın araştırılmasında önemini vurgulayarak destanları siyasi tarih çalışmaları açısından belge kabul eder (Köprülü1981:192). Erman Artun “Âşıkların sosyal tarihe kaynak etmeleri başlıklı yazısında bu konuda bilgiler vermiştir (Artun, 2005: 216).

Bazen âşıkların şiirlerinden yola çıkarak büyük şahsiyetler hakkında bilgi elde edebiliriz. Eski Türklerin, Hun, Köktürk ve Uygurların efsane ve destanlarının (Alp Er Tonga, Oğuz Kağan, Bozkurt, Türeyiş, Göç vs.) yayıp bize kadar ulaşmasında ozanların büyük rolü olmuştur. Yine ozanlar halkın dünya görüşünün temsilcileri olmuşlardı. Bunların dışında ozanlar muhtelif merasimlerin icrasında bilhassa sığır, av (sığır, öküz avı, oğuzların esas esas merasimlerinden olmuş ve bu ilk devirlerde ziyafet şekline geçmiştir), şölen, kurban, yuğ ve matem ayinlerine katılmışlar ve yönetmişlerdi. (Sakaoğlu, 1986: 7).

Destanlar umumiyetle tarihi hadiseler, savaşlar kahramanlıklar için söylenmiştir. Destanlar topluluk hayatı ile ilgili konuları da ele alırlar. Halk arasında adet ve gelenekleri aksettiren, züğürt, cimri, dalkavuk gibi tipler ve gülünç karakterleri ortaya koyan; zelzele gibi tabiat afetlerini ve hastalıkları hikâye eden, eşkıyalardan bahseden, cemiyet içindeki çeşitli meslek ve zümrelerin esnafların dikkat çekici tarafını işleyen destanlar bulunmaktadır. Destanlar tarih ve sosyoloji incelemeleri için son derece mühim eserlerdir (Timurtaş, 1999: 28). Azerbaycanın tarihi kahramanlarından olan Nebi'ye Âşıklar bu şiir ile ebedileştirmişler:

Nebi'nin gözleri aladı ala,
Goç Nebi olubdu düsmene bela,
Nebi'nin mesgeni uca bir gala,
Goy sene desinler ay Gaçag Nebi,
Hecer'i özünden ay Gaçag Nebi.

Dağların başları dumandı duman,
Nebi'den çekirler zâlımlar aman,
Goç Kôroglu kimi Nebi gehreman,
Goy sene desinler ay Gaçag Nebi,
Hecer'i özünden ay Gaçag Nebi.

Nebi'nin gaşları garadı gara,
Düşmen üreyine vurubdu yara,
Beyleri, hanları getirib zâra,
Goy sene desinler ay Gaçag Nebi,
Hecer'i özünden ay Gaçag Nebi.

Gün çıkıbdı gün ortanın yerine,
Hecer Hanım galhıb atın beline,
Eşrefi, mirvarı düzüb teline,
Goy sene desinler ay Gaçag Nebi,
Hecer'i özünden ay Gaçag Nebi.

Ozan gibi âşık da, halk sözcüsü olmuştur. Azerbaycan halkı arasında mühim bir yeri olan ozanlar, Oğuzların eski şairidir. Ozanlar şairlik yanında sihirbazlık, rakkaslık, musikişinaslık hekimlik ve buna benzer işler de üzerlerine almışlardı. Ozanlar en eski devirlerden bu yana kopuzları eşliğinde çalıp söylemişler ve bize birçok miras bırakarak dünyadan göçmüşlerdi. Ancak bu gün bu mirasın çok az kısmı elimizdedir. Bu eski şairlere Altay Türkleri Kam, Tunguzlar Şaman, Moğol ve Buryetler Bo veya Bukue, Yakutlar Oyun, Samiyoitler Tadıben, Fin-Uğurlar Tiotoejoe (bakıcı), Kırgızlar ise Bahsi, Bahşi adını vermişlerdi.

Âşıkların söyledikleri destanlarda, dönemin siyasi ve kültürel yönden ipuçları bulmamız mümkündür. Âşık Abbas Tufarganlı'nın şiirlerinde Şâh Abbas'la veziri Allahverdi hakkında bilgi verilmiştir.

Ağa Beycan her ne desem bilisen,
Kesme ağzımdaki şiirin dili sen,
Gazap-nâksan Şâh Abas'ın gulusan,
Endir yere kecâvani men görüm.

Vezir Allahverdi Han'a geldikte, bu zat hakikaten şiirde gösterildiği veçhile Şâh Abbas'ın zamanında yaşamış ve saray naziri olmuştur.

Bu Abbasdı Vezir Allahverdi Han,
Men dedim metlebimi sen yahşı gan,
Alışıp tutuşup eresette yan,
Endir yere kecâveni men görüm. (Caferoğlu, 1932: 98).

1.14. Kültür Taşıyıcı Olarak Âşıklar

Teknolojinin ve özellikle televizyon ve radyonun, basının fazla gelişmediği dönemde Âşıklık geleneğinde âşıklar bir haber taşıyıcısı gibi köyden köye gezip duydukları haberleri anlatır ve kış gecelerinde kahvehanelerde veya bazen belli evlerde halkla bir araya gelip duydukları veya kendilerine ait hikâyeler anlatmaktaydılar. Gagavuzlarda da kış gecelerine iyi anlatıcı sayılan ve genellikle erkek olan kişi evlere çağırılır ve akşamları dernek kurulup masallar, hikâyeler anlatılırdı. Bu şahsın ismi genellikle “masalcı”, “türkücü” adını taşımaktaydı.

Bir toplulukta eskiden olmalarından ötürü saygın tutulup, kuşaktan kuşağa iletilen kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar olarak ifade edilen âşıklık geleneği diğer kültür değerlerinde olduğu gibi, belirli bir işlevi yerine getirmek, bir ihtiyacı karşılamak üzere geleneksel kültürün yarattığı kültür değeridir. Halk şiirinde âşıkların şiirlerini dörtlük düzenine göre söylemesi gelenektir. Yine dörtlük düzeninde hece ölçüsünü ve bu ölçünün yedili, sekizli, on birli olanlarını kullanmaları geleneğin belirgin örneklerindendir (Artun, 2005: 33).

Eski zamanda ozanların başlattıkları bu uğurlu sanat yolu Kurbanî, Miskin Abdal, Kul Mahmud, Âşık Cunun, Karacaoğlu, Sarı Âşık, Âşık Alesger, Âşık Şenlik,

gibi nice ustaların oluşturdıkları nağıllar (masallar), destanlar, hikâyeler, koşmalar ve meydana getirdikleri yeni şiir şekilleri ile zenginleşerek süregelmıştır.

Eski ozanların yerlerini âşıklara bırakmalarından sonra kahramanlık konuların yanı sıra aşk konuları anlatılmaya başlanır. Destandaki dışa dönük mücadele halk hikâyelerinde topluma yönelik, zenginlik-fakirlik padişahlık kulluk gibi sosyal farklılaşma ve problemler bu hikâyelerde yer almaya başlamıştır. Ayrıca destanlardaki manzum yapı giderek mensur hale gelmiş, bunun sonucu olarak destan ve masal unsurlarının yerine yavaş yavaş gerçeğe daha yakın yeni konular almıştır. Böylece halk hikâyeleri destanla roman arasında geçişi sağlayan bir tür olmuştur. Halk hikâyelerinde içerik olarak önceleri sadece kahramanlık konular işlenirken giderek kahramanlık ve aşk daha sonra sadece aşk konuları işlenmiş, son dönemde ise realist halk hikâyelerine doğru bir gelişme görülmüştür (Türkmen, 1998: 488).

Âşıklar sözlü geleneği nesilden nesile aktararak, Türk dilinin sürekliliğini sağlamışlar ve bir tür kültür taşıyıcılığı görevini üstlenmişler. Âşıkların kullandıkları arı Türkçe, dili diri tutmuş ve gelişmesine ortam yaratmıştır.

Kaynağı ozanlık geleneğinden alan bu mirastan beslenen Âşık günümüzde de büyük bir heyecanla süslediği hayatımızın güzelliklerini kopuz dünyasının yadigarı, telli sazın dili ile terennüm eden bir sanatkâr olarak faaliyet göstermektedir. Bu faaliyet çerçevesinin ozanla birleştirdiği âşık, şüphe yok ki kendi geçmişini yine selefi olan ozana borçludur (Sakaoğlu, 1986: 5).

Gerek “Orta asır”da gerek 19- 20. yüzyılda olsun Güney Azerbaycan’da faaliyet gösteren halk şairlerinin, âşıkların, saz şairlerinin eserleri Azerbaycan âşıklık ananesinin esasını oluşturur. Gittikçe zenginleşerek gelişen bu anane Azerbaycan halk şiirinin zengin bir kolun teşkil etmektedir (Kasımlı, 2002: 48).

Azerbaycan’ın âşık geleneğinde özel yeri olan Kurbanı, Tufarganlı Abbas, Hasta Kasım Azerbaycan şifahi edebiyatında da önemli yerleri vardır. Hatta bazı yörelerde bu ürünler âşıklık geleneğinin yapı taşlarından olmuş ve bu hikâyeleri bilmeyen âşık olamazmış (Âşık İskenderi).

Fars ve Arap kültürünün tesirinden halkını korumak ve onların edebiyat ve musikilerine karşı kendi edebiyat ve musikilerini geliştirme gayreti içerisinde olan Türk han ve hükümdarları ozan-âşık geleneğini devamlı korumuşlar ve halk edebiyatı geleneğine çok önem vermişlerdir. Bununla da destan döneminden halk hikâyelerine

geçilmiştir. Kurbâni, Abbas ve Gülgez, Âşık Garip, Köroğlu hikâyeleri ardı ardına halk arasında dolaşmaya başlamıştır (Kafkasyalı, 2002: 22).

Tebriz Âşıkları günümüzde toylar ve çeşitli kutlamalara davet edilerek geçimlerini sağlamaktadırlar. Toylarda âşıklar yönetici rolünü üslenerek toyun akışını düzenlerler. Ancak son zamanlarda bu toyların sayısı azalmıştır. Çoğu âşıklar halı dokuma, bina işlerinde çalışarak kendi ve ailesinin geçimini sağlamaktadırlar. Kısacası âşıklar hiçbir sosyal güvencesi olmadan hayatlarını ve geleneği sürdürmektedirler.

Âşık Ekber düğünlerde âşıkların işlevini şöyle anlatmaktadır:

Üreyim açılar toyda nişan da,
Beyinen geline mâhnı goşanda,
Ekber eşge gelib sazla coşanda,
Üreyinde sönmez od olsun gerek.

Düğünlerde gelinin beli kayını tarafından bağlanması âşıkların şiirinde yerini almıştır. Tebriz âşıklarından Âşık Yedullah, Şikari destanının duvaggapma bölümünde belirttiği gibi:

Ay âşık terifle bizim gelini,
Kaynına deyin bağlasın belini,
El oba desin bey toyun mubarek,
Bey sevindirsin obasını elini.

Burada Türk geleneğinin bir parçası âşıklar tarafından şiir şekline dönüşmüştür.

Türk dünyasının elimizde eserleri bulunan en büyük âşık\şairlerinden birisi olan ve Çaldıran Savaşı sonunda Yavuz Selim tarafından, bazı ilim ve sanat adamlarıyla birlikte, Türkiye'ye getirilen, sonunda yurduna geri dönen Kurbâni de Türk Dünyası'nın kültürel bereketi bol bu muhitinin insanıdır (Kafkasyalı, 2002: 23).

1.15. Azerbaycan Âşıklarının Etkiledikleri Alanlar

Azerbaycan âşıkları çok geniş bir alanı etkilemişlerdir. Bunların etkilerini yakın doğu ülkeleri ile Anadolu da görmek mümkündür. Bazen de Anadolu âşıklarının Azerbaycan âşıklarını etkilediğini görüyoruz. 17. yüzyıl Anadolu âşıklarının en güçlü olan Karacaoğlan Azerbaycan da çok sevilmiş, hatta şiirlerinin şekilleri değişerek yeni varyantı ortaya çıkmıştır. Anadolu'yu gezen Azerbaycanlı âşıklardan Gurbanı, Tufarganlı Abbas, Hasta Kasım, Âşık Elesger gibi ustalar, buralarda karşılaşma imkânı da bulmuşlar, hatta onların şiirleri 20. yüzyılda dergilerde ve kitap halinde yayımlanma imkânını elde etmişler. (Efendiyev, 1981:175). Bunlardan Kurbani, Tufarganlı Abbas,

Hasta Kasım, Âşık Ali, Âşık Elesger gibi âşıklar Türkiye’yi gezmişler, bazıları Anadolu’daki âşıklarla karşılaşma imkânını da elde etmişlerdir. Böylece onların şiirleri günümüze gelip yetişmiştir. Bu âşıklar aynı zamanda gittikleri yerlere Türk kültürünü götürmüşler.

Birçok araştırmacı ve yazara göre Güney Azerbaycan bölgesi âşıklık geleneğinin kaynak bölgesi olmuştur. Büyük âşık destanlarının başlangıç noktasının bu bölge olduğunu ve kahramanlarının bu bölgeden Kafkasya’ya ve Anadolu’ya hareket etmeleri bu konuyu ispatlamaktadır (Kasımlı). Bölgede bulunan zengin halk edebiyatı ürünleri de Muharrem Kasımlının bu sözünü onaylamaktadır.

Azerbaycan’da âşıklık geleneğinin gücünü ve yaygınlığını diğer milletler ve kültürlerle etkisinden de anlayabiliriz. Aynı yüzyılda yaşayan Ermeni, Gürcü ve Dağıstan âşıklarının yetişmesinde Azerbaycan Âşık edebiyatının büyük tesiri vardır. Azeri Türkçesiyle şiir söyleyen Ermeni âşıklarının sayısı 400 kadardır. (Sakaoğlu, 1986: 11).

Âşık edebiyatının diğer uluslarda aynı adla görülmesi bu geleneğin köklü olduğunu ispat etmektedir. Arşak Çobanyan 1906 da basılan “Ermeni Âşıkları” adlı küçük bir kitap çıkmıştır. Ermeni Aşuğları konusunda Fuat Köprülü Edebiyat Araştırmaları I de ayrıntılı bilgi vermiştir (Köprülü, 1989: 34). Bu gün Urmiye de yaşayan birkaç Ermeni âşıklar Türkçe şiirler okuyarak geleneğe katkıda bulunmaktadır.³⁵

Hem Türkiye’de hem Azerbaycan’da tanınan ortak âşıklardan Karacaoğlu, Âşık Şenlik, Âşık Garip, Kerem Dede, Tahir Mirza, Yahya Bey Dilgem, Âşık Ali, Âşık Hüseyin Cavan, Han Çoban, Hasta Kasım, Âşık Alesger, Tufarganlı Âşık Abbas... adlandırabiliriz (Alptekin, 1999: 31).

Âşıklar arasında etkileşim tek taraflı olmayıp iki taraflı olmuştur. Azerbaycan âşıklarının Anadolu âşıkları etkilediği gibi, Anadolu âşıkları da Azerbaycan âşıklarını etkilemiştir. Tebriz âşıklarından Âşık Cebreyil ile görüşmemizde televizyon vasıtasıyla Anadolu âşıklarını izlediklerini bildirmiştir (Âşık Cebreyil)

Anadolu ve Azerbaycan ozanlık/âşıklık geleneğinin en büyük temsilcisi olarak Dede Korkut kabul edilir. Onun konuşmaları adeta şiir diliyledir. Dedem Korkut, Türk toplumunda çocuklara ad vermenin, zor işlerin halletmenin yanında kopuz çalıp şiir de söylemektedir.

³⁵ . Ali Kafkasyalı Urmiyede Ermeni âşıklardan Âşık Ohannes ve Âşık Antranik’i tanıtmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TEBRİZ ÂŞIKLIK GELENEĞİNDE BİÇİM ve TÜR

Âşık edebiyatı ürünlerinin, tür ve şekil bakımından bir takım özellikleri vardır. Araştırmacıların bu konuda çeşitli düşünceler ileri sürdüğü bilinmektedir. Bazı araştırmacılar tür ve şeklin farklı kavramlar olduğunu, bazıları da bu terimlerin aynı anlama geldiğini ve ezgileriyle, okunuşlarıyla birbirinden ayrıldığını ileri sürerler (Artun, 2005: 116).

Enver Aras “Azerbaycan ve Anadolu Âşık Şiirinde Tür ve Şekil Meselesi” adlı eserinde şu bilgilere yer vermiştir: “Günümüzde araştırmacılar tür’ün içe, şekil’in de dışa ait öğelerin taşıdığına birleşmektedirler. Anadolu sahasında şekil kelimesi biçim, form; tür de enva ve nev anlamında yaygın olarak kullanılmaktadır. Fakat Azerbaycan sahasında bazı araştırmacılar şekil ve nev kelimesi karşılığında numune, biçim, tip, yapı, növ ve çeşit gibi farklı anlama gelebilecek kelimeleri de kullanmaktadırlar (Aras, 2001: 3).

Şiirde ahenk ölçüsü olan vezin, çok eski çağlardan beri şiirin temeli sayılmıştır. Hece ölçüsü, Türkçenin yapısına uygundur. Hece vezni hecelerin sayısına göre kurulmuş bir vezindir. Nazımla söylenen bütün halk ürünlerinde eldeki en eski örneklerden bugünkü halk şiirine kadar hep bu vezin kullanılmıştır. Halk edebiyatının ister İslamiyet öncesi gerekse İslamiyet sonrası ürünlerinde nazım birimi dördlüktür. Düşünceler dörder dizelik kümeler halinde anlatılır. Kelimelerin bütün heceleri hemen hemen aynı değerde söylenir. Hece vezninde ard arda gelen dizeler arasında hecelerin yalnız sayı bakımından denkliği aranır. Dizelerin belli bölüm ayrılmasına “durak” adı verilir. Duraklar hece ölçüsüne uyum sağlar. Dizede tek düzeliği önler. Dizenin duraklara ayrılması kalıbın özelliğini verir. Dizelerin duraklamasında hece bölünmez, durak yapılabilmesi için kelimenin bitmesi gerekmektedir (Artun, 2004: 83).

Türk dilinin asıl ölçüsü hece ölçüsüdür. Yabancı kültürlerin etki etmediği ilk devre şiirlerinde hep bu ölçü kullanılmıştır. Türklerin İslam uygarlığını kabul

etmesinden sonra aydın kesim Arap ve Fars kültürlerinin etkisinde kalmış, böylelikle yeni uygarlığın birçok ögesiyle birlikte aruz ölçüsünün hece ölçüsü üzerine etkisi görülmüştür. Şairler aruzu aynı zamanda hece ölçüsü etkisi uyandıracak tarzda kullanmışlardır. Zaman içinde aynı şairler hece ölçüsünü bırakırlar, tümüyle aruza yönelirler. Diğer yandan âşıklar hece ölçüsünü kendi geleneklerinde sürdürmüşlerdir (Mutluay, 1979: 89).

Azerbaycan âşık şiirinde Anadolu sahasına karşın daha çeşitli bir türlerle karşılaşmaktayız. Zeynelabidin Makas “Çağdaş Azerbaycan Âşık Şiiri Biçimleri Anadolu âşık Şiirinde Bulunmayan Biçimler ” adlı kitabında Azerbaycan bölgesinin âşık şiir hakkında ayrıntılı bilgi vererek, Azerbaycan âşıklarının kullandığı şiir biçimleri hakkında bilgi vermiştir (Makas, 2000: 23).

2.1. Azerbaycan Âşık Şiirinin Türleri

2.1.1. Bayatı

Dört mısradan kurulu olup birinci, ikinci ve dördüncü mısralar kendi aralarında kafiyelidir (aaxa). Az da olsa koşmaların ilk dördlüğünü (abab, xaxa) ve mesnevi (aabb) gibi kafiyelenleri de vardır. Genellikle yedi heceli mısralarla kurulur. Azerbaycan sahsında bu tür şiirleriyle şöhret kazanan âşıklardan biri de Sarı Âşıktır. (Veliyev,1985:147–148). Bayatı şiir türü olarak adını Bayat elinden almıştır. Bayatlar Selçuklular dönemi İran, Anadolu ve Güney Kafkasya bölgesine yerleşik hayata geçmişler. Moğol istilasıyla birlikte büyük bir çoğunluğu Anadolu’ya göç etmiştir. Bayatlar, Tahran, Horasan, Gence, Bedre, Karabağ ve Makü’de yoğun nüfusa sahipler.

Bayatılar âşık edebiyatında diğer türlerden form ve şekil özelliklerine göre farklıdır. Dört mısralı ve yedi hecelidir. 1, 2, 4. mısralar kendi aralarında kafiyeli, 3. mısra ise serbesttir. Burada 1. ve 2. mısralar, 3, 4. mısralarda verilen poetik fikri kuvvetlendirmek için zemin hazırlar (Oğuz, 2001: 79).

Örnekler:

Elinde fener geder,
Baktıkça yanar geder,
Bir dost bi-vefa çıksa
Dostundan kenar geder.

Yok Eziz'in balabanı,
 Yasda çal balabanı,
 Hamının balası geldi,
 Bes benim balam hanı?
 (Şikari, s. 355)

Bu dağda maralım var,
 Ok deyib yaralım var.
 Ne gece yuhum gelir,
 Ne gece gararım var.
 (Şikari, s. 273, 391)

Men aşig balam ağlar,
 Arı şan bala bağlar,
 Bir ata yara alsa,
 Yarasın bala bağlar.
 (Şikari, s. 354)

Erzurum'a, hay Erzurum'a
 Bu yollar geder Erz-i Rum'a,
 Devesi ölmüş Erebem,
 Dözerem her zülüma.
 (Şikari, s. 327, 384).

O güneyler, o kuzeyler,
 O guzeyler, o gün eyler,
 Hesret hesretin görende,
 Bayramın o gün eyler.
 (Şikari, s. 30, 13, 82, 404),

Men âşık derde Kerem,
 Dertliyem derd ekerem.
 Goşaram gem cütünü,
 Özüme derd ekerem.
 (Şikari, s.207)

Azizim yara bağlar,
 Yar gözün yara bağlar,
 Âşık yüz söz söylese,
 Ahirin yara bağlar.

Bu dağınan, bu dağınan
 El gezer bu dağınan,
 Sene yahşı demezler,
 Men ölsem bu dağınan.
 (Şikari, s. 294)

2.1.2. Deyişme

İki aşığın karşı karşıya gelip şiir söylemeleridir. Örneklerini hem yazılı ve hem sözlü edebiyatta görmekteyiz. Klasik divan şiirinde daha çok “dedim- dedi”li şiirler olarak görünen atışmanın ilk örnekleri Divan ü Lügat-it Türk’te görebiliriz. Atışma son derece dikkat isteyen, bilgi gerektiren bir daldır. Âşıkların birinin öbürünü davet etmesiyle başlar; davet edilen aşığın cevabıyla devam eder. Daha sonrada her iki aşığın bütün maharetlerini gösterecekleri üçüncü bölüm gelir. Burada açılan ayağa, konu ve şekle uygunluk göstermeyen âşık kaybetmiş olur. Bazen kaybeden aşığın sazi alınır. (Veliyev,1985:147–148).

Örnek: Âşık Mikail Azaflı ve Âşık Hüseyin Arif deyişmesi:

Hüseyin Arif:

Âşık dostum, bu dünyada,
Biri gülmez, biri güler.
Var yokunu, yar yoldaşa,
Biri bölmez, biri böler.

Mikayil Azaflı:

Şâir kardaş, yahşıları,
Nadan bilmez, anan³⁶ biler.
Varı, yoku, Hayri, şerri,³⁷
Danan³⁸ bilmez, anan biler.

Hüseyin Arif:

Elden ele konak gedek,
Can söyleyek can eşidek,
İnsanlara hörmet edek,
Biri bilmez biri biler.

Mikayil Azaflı:

Gezdim Kafkaz mahalını,
Gördüm goca,³⁹ cahalını,⁴⁰
Elif derdi, melanını,
Yaman bilmez yanan biler.

Hüseyin Arif:

Hüseyin doğmadır sene,
Sanattan söz düştü yene,
Çoktur döyen⁴¹ sinesine,

³⁶ . Anan: Anlayan.

³⁷ . Şerr: Kötülük.

³⁸ . Danmak: İnkâr etmek.

³⁹ . Goca: Yaşıl.

⁴⁰ . Cahal: Cahil.

Biri öymez, biri öyer.⁴²

Mikayil Azaflı:

Azaflı'nın hürmetini,
Esil biler kıymetini.
Söz sanatın kıymetini,
Nadan bilmen, duyan biler.

Deyişme Tebriz ve Azerbaycan âşıklarında daha yaygın görülmektedir. Âşıkların deyişmeleri kahvehanelerde veya başka herhangi bir yerde olabilir. Âşıklar biri birinden üstünlüğünü göstermek amacıyla deyişme yaparlar. Genelde iki âşık arasında görüyoruz. Âşıklar deyişmeye başlamadan önce, bağlanan aşığın sazını elinden alacaklarını, elden sürgün edecekleri gibi tehditlerde bulunurlar (Âşık Aziz).

Tebriz de âşık deyişmeleri kaset ve CD şekline dönüştürülmüş ve halk arasında beğeniyle dinlenmektedir. Âşıklar doğaçlama şiirleriyle karşısındaki aşığı bağlamaya çalışırlar. Tecnis, cığalı tecnis, cığalı dudakdeğmez tecnis gibi zor şiirler söylerler. Son zamanda Tebriz âşıklarından Âşık Sirius “Cığalı dudakdeymez noktasız tecnis” gibi şiir türü söylemiştir (Âşık Sirius).

Tebriz Âşıklarından Aşk Yedullah Eyvezipur ve Âşık Aziz Şehnazi'nin deyişmesi çok ünlüdür. Bu deyişme 12 kaset şeklinde yayınlanmış bir bölümü: (Cığalı dudakdeymez tecnis türünde)

Âşık Aziz Şehnazi:

Hekk eyledi heçden cehanı halk,
Yarananda cehan ne aye geşti?
Âşık diyer ne aye?
Ne seyyare ne ay'e?
Çağır Şahlar Şahını,
Tez yetişsin haraye.
Ezelde ne yazdı erş-i alaye?
Ah çekdi, ne dedi? Ne aye geşti?

Âşık Yedullah:

Ezelde halg edende halık insanı,
Geldi hak-i zare ne aye geşti?
Aşık diyer ne zari?

⁴¹ . Döymek: Vurmak.

⁴² . Öymek: Övmek.

Ne heç ağla ne zari,
 Halgın işine digget et,
 Digget et sen nezari.
 Yetdi nare heg zamanda nezari,
 Kahr ile ne dedi? Ne aye geşti?

Âşık Şehnazı:

Ne tehri attılar nare Halili?
 Deginen aşikâre nedir delili?
 Âşık diyer aşikâr,
 Seyyad gezer ha şikâr,
 Hagigete secde gıl,
 Ya gizli, ya aşikâr.
 Hag nari eyledi cennet aşikâr,
 Erşden ses geldi, ne aye geşdi?

Âşık Yedullah:

Celeglen Halili nare atdılar,
 Şeytan dedi kesdi nare atdılar.
 Âşık diyer ne çare?
 Dertlilere ne çare?
 Ele gelse reyaset,
 Çare eyler ne çare.

Hasisler sehanı kenare atdılar,
 Ne delil eşitdi? Ne aye geşti?

Âşık Aziz Şehnazı:

“Aziz” diyer aş gezer sınanı,
 Hansı kes eyledi seyr-i Sinanı?
 Âşık diyer sinanı,
 Yar yar ile sınanı,
 Hey, Yey, Dal, Rey çağır,
 Çek eğyarı sınanı.

Galhız ayağa göylü sınanı,
 Heg Şahlar Şahına ne aye geşdi?

Âşık Yedullah:

“Yedullah” gezende eller içinde,
 Haraylar ağasın diller içinde,
 Âşık diyer haraylar,
 Yar yarınan haraylar,
 Darda galan iyitler,
 Şahlar Şahın haraylar.
 Kışın çilesinde yazık kanare,
 Hicran çeken şeyda ne aye geçdi?

2.1.3. Divani

“Divan” söyleme geleneği, Türk halk şiirlerinin Divan şiiri tarzında söylemelerinden kaynaklandığı için bu şiirlere “divani” biçiminde de anılmaktadır. “Divan” ya da “Divani”ler üzerine edebiyat ve musiki araştırmacıları tarafından çeşitli görüşler belirtilmiş, bilgiler aktarılmıştır (Yakıcı, 2002: 685). Pirsultanlı divan şiir türünün Hatayi’nin âşıkları saraya davet etmesiyle yarandığını bildirmiştir (Pirsultanlı 2002: 128). Bir başka görüşe göre divanı tür şiirin Şah İsmail Hatayi’nin yanında bulunan Kurbanı tarafından ortaya çıktığı bildirilmiştir.

Doğu Anadolu ve Azerbaycan sahalarında sıkça kullanılan bir nazım şekli olup 15 heceli mısralarla kurulur. Durakları (8+7) veya (4+4+4+3) şeklinde olabilir. Mısra sayıları dörtlükten az veya fazla olan örnekler de vardır. Dört mısralık hanelerle kurulanlarda kafiye düzeni, ilkinde birinci, ikinci ve üçüncü mısraların, diğerlerinde ise ilk üç mısraının kafiyeli olması şeklindedir (aaka, bbba, ccca). Muhammes gibi destanî konuların tasvirinde, sevginin ifade edilmesinde, sosyal konuların ele alınmasında başvurulan bir şekil olmakla birlikte muhammesler kadar işlenmemiştir. Bazen yedi bende kadar ulaştığı görülür. Hece sayısının ve durak sistemindeki özellikleri klasik divan şiirinin (Failatün Failatün Failatün Failün) kalıbını hatırlatmaktadır. (Veliyev,1985:147–148).

İlk divani Kurbânî’nin, Hatâyî’nin ölümü için söylediği “Ola” redifli divani mersiyesi ve “Güzel” redifli divani üstadnâmesidir. Divaniler: “Gıfılbend Divânî”, “Cigali Divani”, “Divani Mersiye”, “Divani Fehriyye (Öğüdleme-Ustadnâme)”, “Divanı Muhammes Bayan-ı Hal Tarihi Manzume”, “Divani Muhammes Elif-lâm” gibi adlara bağlı şekillerle anılırlar (Oğuz, 2001: 84).

Örnek:

Oyan daha, yatan seyyad, bil ki şikâr elden geder,
Bel bağlama na-necibe, namus u âr elden geder.
Budur insan kervanları, gece gündüz göç eyleyir,
Bu dünya bele dünyadı, her ne var elden geder.
Bir daha yaratmayacak bil ki yaradan bizi,
Kaza kahri eyleyecek yer ile yeksan bizi,
Gah endirir, gah kaldırır vakt bizi, devran bizi,
Hükümdarlar öyünmesin, ihtiyar elden geder.

Gel gel “Azaflı Mikayil” na-necibe söz deme,
Yahşı-yaman ne bilecek, kanmayanı bizleme,
Bu dünyada çek keyfini, o dünyayı gözleme,
Felek çalar çengalini, devlet ü var elden geder.

Âşık Mikayil Azaflı

Moc⁴³ verib heggin keremi deryâ-yı ‘Ummâne bah,
Altında dünya salınıb, titreyir her yane bah,
İlâhi bir kuş yaratıb rûzisi hegden yeter,
Dimdiğinde⁴⁴ den alıb, den yiyen dendâne⁴⁵ bah.

Bir gün olar görersen cehân-ı zülmet olar görmag olmaz göz gözi,
Şems û gamer bürüyübdî seng⁴⁶ û sehrâni⁴⁷ düzi,
Gör ne gözel helg eyleyib ayı günü ulduzi,⁴⁸
Yetti yerdî yetti⁴⁹ göydi, yetti de ‘erş-i zemin,
Dolanır çerh-i mu‘allâ o âsimâne bah.

Âb û âteş, hâk û bâddân yarandı Âdem ata,
Uydu Şeytânın sözüne den yedi etdi hatâ,
Buyurdu mennin vesidi, siz buyurun ümmete,
Atdılar cennetden kenâre o beden-i üryâne bah.

Yazığ “Kûl Ebâzer” bah hudâ’nın işine,
Ağlayuben ümmân edib göz vurub göz yaşine,
Hâbil⁵⁰ öldürdü Kâbili⁵¹ kasd edib gardaşine,
Olarda beş gün bu fânî dünyade o melûn şeytâne bah.

(Kul Ebuzer, Şikari Destanından, s. 36).

⁴³ . Moc: Dalğa

⁴⁴ . Dimdiğinde: Gagasında

⁴⁵ . Dendân: Dış

⁴⁶ . Seng: Taş.

⁴⁷ . Sehr: Çöl.

⁴⁸ . Ulduz: Yıldız.

⁴⁹ . Yeddi sözcüğü “yetti” biçiminde de söyleniyor.

⁵⁰ . Habil, Kâbil olayına işaret etmektedir.

⁵¹ . Kâbil: Kardeşi tarafından öldürülen.

2.1.4. Varsağı

Âşk edebiyatında Güney Anadolu’da “Varsak” boyu halkınca özel bir ezgi ile söylenen koşmalardır. Bir bakıma koşmanın Varsak’lara özgü ezgi ile söylenen biçimidir. Varsağılarda yiğitçe bir hava vardır. Talihten şikâyet, tabiata meydan okuma, yiğitçe değişler varsağının başlıca konularıdır (Artun, 2004: 68).

Geyibden delil göründün,
Dedim hoş geldin hoş geldin!
Bizi sevip sevindirdin,
Dedim hoş geldin hoş geldin!

İki can idik birleştik,
Mehebbet kapısın aşdık,
Şükür didare erişdik,
Dedim hoş geldin hoş geldin!

Üstümüze yol uğratdın,
Göher aldın, göher satdın,
Erliğini isbat etdin,
Dedim hoş geldin hoş geldin!

Bir ağacda güller biter,
Dalında bülbüller öter,
Şahıma ber-güzar geder,
Dedim hoş geldin hoş geldin!

Böyle “Şâh Hatâyim” böyle,
Pirim destur versin söyle,
Şaha menden niyaz eyle,
Dedim hoş geldin hoş geldin!

Hatâyî

Gel gönül incime bizden,
Kalsın gönül, yol kalmasın.
Evvel aher yol kadimdir,
Kalsın gönül, yol kalmasın.

Erenler bize busudur,
Yalan söyleyen asidir,
Bu gerçekler nefesidir,
Kalsın gönül, yol kalmasın.

Bağçada açılan güldür,
Menayı söyleyen dildir,
Pes, ezelden kadim yoldur,
Kalsın gönül, yol kalmasın.

Başındadır altın tacı,
Budur erenler meracı,
Keskindir yolun kılşıcı,
Kalsın gönül, yol kalmasın.

Ey divane, ey divane,
Âşık olan kıyar cana,
“Hatâyi” der tacı hana,
Kalsın gönül, yol kalmasın. (Hatâyi)

2.1.5. Geraylı

Sekizli hece vezniyle söylenen, yapı itibariyle Anadolu sahasındaki semaileri hatırlatan bir şekildir. Birinci dörtlüğünde birinci, ikinci ve dördüncü mısraları kafiye olup üçüncü mısra serbesttir (aaka). Bazen çift sayılı mısraların kafiye, diğerlerinin serbest olduğu da görülür (kaka). Diğer dörtlüklerde ise ilk üç mısra kafiye olup sonuncu mısralar yukarıya bağlıdır (bbba, ccca). Durak sistemi (4+4) veya (5+3) dır. Dörtlük sayısı 3–5 arasında değişir. “sallama geraylı”, “nagrat geraylı” ve “geraylı rubai” gibi çeşitleri vardır. Bazı yerlerde “Sekizli” diye de adlandırılır. (Veliyev,1985:147–148).

Geraylı, Greyli, Kurayi türü halk arasında Gileyli veya Gireyli biçiminde söylenmektedir. Azerbaycan ‘âşık edebiyatında Geraylı Türkiye âşık edebiyatında Semai ve Varsağıya tekabül etmektedir. Geraylı Azerbaycan Âşık edebiyatının en eski ve en yaygın türlerindendir. Faruk Sümer bu tür şiirin Türk oymaklarından olan Gereylilerden olduğunu bildirerek Gereylilerin Çağatay oymaklarından biri olarak tanıtmıştır (Sümer 1999: 157).

Geraylı ve Bayatı gibi âşık şiir türleri adlarını eski göçebe Türklerden aldığı bilinmektedir. Bu gün İran’ın İsfahan, Fars ve Kirman eyaletlerinde bulunan Geraylıların, Safeviler zamanında Horasandan göç ettikleri bilinmektedir. Ayrıca Gülistan eyaletinin Ramiyan kentinde Geri veya Geraylar yaşamaktadırlar.

Türk kültürünün etkisiyle, Geraylı sözcüğü Fars musikisine de geçmiştir ve bir makam bu adla bulunmaktadır. Ancak bu sözcüğün yanlışlıkla Farsçada “Giryey-i Leyli” (Leyla’nın Ağlaması) alındığı geldiği söyleyenler vardır (www.elobamkaşkayi: 20.12.2006).

Geraylılar bentlerindeki mısra sayılarına ve bunların kafiyeleşmiş biçimlerine göre “Cigalı Geraylı”, “Sallama Geraylı”, “Mürvetli Geraylı”, “Elif-lam Geraylı”,

“Gaytarma Geraylı”, “Tecnis Geraylı”, “Negeretli Geraylı”, “Geraylı Dildeymez”, “Geraylı Rübâî” gibi alt dallara ayrılmıştır (Oğuz, 2001: 80).

Örnekler:

Yahşı dostun acı sözü,
Derd ehline kar etmaz mı?
Od vurub yandırdı bizi,
Gen dünyanı dar etmez mi?

Bülbül idim gül içinde
Ganan arif dil içinde
Bele mektub el içinde,
Ohuyanı har etmez mi?

Şan-şan olar göz yarası,
Heç soyur mu köz yarası?
Sağalar mı söz yarası?
Şemşir ah u zar etmez mi?

Âşık Şemşir.

Goca gartal ne geziehen,
Dağlar koynunda koynunda,
Bala gördüm anasının,
Ağlar koynunda koynunda.

Niye gelbin garalıbdır,
Gül üstünü har alıbdı,
Şamamalar saralıbdır,
Dağlar koynunda koynunda.

Bir hekim yara bağlayır
Sinemi çapraz dağlayır,
Bağban gördüm, gan ağlayır,
Bağlar koynunda koynunda.

“Azaflı” yaz dile gelmez,
Uçdu bülbül güle gelmez,
Geçen geçdi ele gelmez,
Çağlar koynunda koynunda.

Âşık Mikayıl Azaflı

2.1.6. Gıfılbend

Azerbaycan âşık şiirinde “muamma”ya verilen addır. Hazırlanması ve cevaplandırılması için bilgi ve maharete ihtiyaç vardır. Gıfılbendi ortaya atan aşığın olduğu kadar ona cevap verecek olanın dini, tasavvufi ve felsefi bilgilere donanımlaşması gerekmektedir. Soru ile cevabın benzer hususları ele alınması gerekir. Daha çok

11 heceyle söylenir kafiye düzeni de geraylıda olduğu gibidir (abab (kaka), cccb, çççb). Karşısındakine gıfılbend açan âşık, sözüne “O ne?”, “O nedir ki?”, “O kimdir ki?” gibi soru ifadelerle başlar. Divani şeklinde açılan gıfılbandler de vardır. (Veliyev,1985:147–148).

Bu gibi şiirlerden maksat rakibi güç duruma düşürmektir. Âşık karşılaşmalarında bu gibi şiirlerde sorulan özel ad veya nesneyi bulamayan âşık yenik sayılır.

Muammalardan örnekler:
Bugünleri bir hikmete tuş oldum,
Adı sanı her âlemde deyilir.
Şeriyet etini haram buyurup,
Helal olan sümükleri yenilir.

Müdam ayağından kesilmez abı,
Abını kesende heç olmaz tabı,
Çok aziz yaradıp kerem sahabı,
Tokmağınan tepesine döyerler.

Elesger arz eyler arifler kana,
Üç ayda dörd ayda o gelir cana,
Letifdi horeyi karışır kana,
Dermanı var cesedinde yayılır. (Cevap: pirinç)

O ne kuşdu, ilde çeker bir giye?
Giyesinde yüz min nâ-hak gan olu?

Ne galadı, dörd yüz kırk dörd bürcü var?
Onda üç yüz altmış altı kan olu?

O kimdi ki, hamı zaddan ucadı?
O kimdi ki, istekleri bicadı?

O kimdi ki, ondördünde gocadı?
Otuza yetende nov-cavan olu?

Ne anadı, yeyer balasın özü?
Ne eli var, ne ayagı, ne gözü?

O kimdi ki, iki başı, dörd üzü?
Üç, beş, yeddi nedi nümayan olu?

Ne cansızdı, dindirceyin veri ses?
Onda yokdu et, gan, sümük, heç nefes.

Meşkinli Mehemmed'nen her kim etse behs,
Bir müemmma deyer sergerdan olu.

Âşık deyişmelerinde de bu tür şiirlerin bolca kullanıldığı tespit edilmiştir. Tebriz âşıklarından Âşık Yedullah ve Âşık Şehnazı deyişmelerinde kullanılan gıfılbend örneği:

Âşık Yedullah:

Mağrurluk eyleyip ustadam deme,
Ne ağaçtı çiçek açmaz barı olar?
O nedir ki gadir Allah göremmez?
Görmüyen canınnan tez bezâr olar?

Âşık Şehnazı'nın cevabı:

Ustadam diyenler mağrur olmasın,
O encirdi, çiçek açmaz bar verer.
O yuhudu, gadir Allah göremmez,
Kim yatmasa canınnan tez bezâr olar.

2.1.7. Goşma

Anadolu ve Azerbaycan âşık şiirinin en çok örneği olan ve sevilen nazım şeklidir. En az üç dörtlükten meydana gelen koşmaların ondan fazla dörtlüğe kadar varanları da görülür. Daha önce ilk dörtlüğünde tek ve çift sayılı mısralar kendi aralarında kafiyeli iken (abab), sonraları sadece çift sayılı mısraları kafiye olarak kalmıştır (kaka). Tabii bu durum genel olmayıp çoğunlukça benimsenmiştir. Diğer dörtlükleri ise, geraylıda olduğu gibi kafiyeleşmiştir (cccb, çççb). Anadolu sahasında olduğu gibi Azerbaycan'da da koşmalar(goşma) 11 heceli olup 6+5 veya 4+4+3 şeklinde duraklı olurlar. Aşk ve sevgilinin ön plana geldiği konular arasında tabiat güzellikleri de ihmal edilmemiştir. Koşmanın pek çok çeşidi vardır: “Goşa yarpag goşma”, “Tekrar misralı goşma”, “Dodakdeymez goşma”, “Goşma müstezad/ oyaglı goşma”, “Yedekli goşma”, v.b. Koşmaların Anadolu sahasında da pek çok çeşidi olduğu unutulmamalıdır. (Veliyev,1985:147–148).

Azerbaycan sahasında 3, 4, 5, 6 heceliler “Tesnif”, 7 heceliler “Bayatı”, 16 heceliler “Muhammes” olarak adlandırılmakta ve diğer şekillerin bunlardan çıktığı benimsenmektedir. Bu cümleden olarak heceli bütün şiirler koşma demek ve Türkiye sahasındaki “Destan”, “Koçaklama”, “Güzelleme”, “Taşlama”, “Türkmani” gibi şiir türlerinin mevcudiyeti Hekimov tarafından sorgulanmaktadır (Oğuz, 2001: 80).

Örnekler:

Kırklar piri, özün yetis dâdıma,
Bir de meni yetir yâr ayagina.
Üzün görüm, könül alsın teselli,
Kına tek yakılım el ayagina.

Semada ulduzlar, sana gelibdi,
Yüz ilin hastasi cana gelibdi,
Ay hezerat, bir zamana gelibdi,
Yoksul üzün sürtür mal ayagina.

Abbas bu sözleri deyer özünden,
Doymamışam yârın o gül üzünden,
Ağlamagdan bir perinin gözünden,
Düsüdü Gülgez'in kâl ayagina.

Abbas Tufarganlı

Könül dostum, vefasızın andına,
Birde şirin dillerine inanma.
Yüz fitneli, yüz bir dilli gözelin,
Yüz el değen ellerine inanma.

Asil tapıp mehebetle heyat kur,
Hile gerden, fitne kardan uzak dur,
Ameli şer gelbi murdar, üzü nur
Fendgirlerin fitnelerine inanma,

Bu "Azaflı" neler gördü ne çekdi,
Sinesinde vefa adlı gül ekdi,
Min gözelin belki biri çiçekdi,
Tez tez açan güllerine inanma.

Âşık Mikayıl Azaflı

Ay nazenin, hatırına deymesin,
Gerdenden ayrılıb kara zülflerin.
Ala gözlerine mayıl olmuşam,
Günahkaram, çekir dara zülflerin.

Gözel, sen de muradına çatmadın,
Benna olub, sınık könül yapmadın,
Terlan idin, öz tayını tapmadın,
Getdi, kısmet oldu sara zülflerin.

Elesger de eşge düşüb okuyur,
Müjganların sinem üste tokuyur,
Endamından gızıl güller kokuyur,
Koyma dağılmağa, dara zülflerin.

Âşık Elesger

Meğrurluk eyleyib, ustadam deme,
Vakt olar, bir yerde dara düşersen,
Baş tülek deyilsen, çolpa balasan,
Sergerdan kalarsan tora düşersen.

Alçakda dayan ki, çıhasan başa,
Tülküsen, aslanla girme savaşa,
Gel yapışma gücün çatmayan daşa,
Götürebilmezsen, zora düşersen.

Bize satmagınan işve-nazını,
Zimistana döndererem yazını,
Soyaram libasın, allam sazını,
Yal-guyruğu yolug, yola düşersen.

Sahla dilin, özün üçün yağdı,
Âşık Elesgerin odlu çağıdı,
Çalar kaynağına, seni dağıdı,
Göyden yere para-para düşersen.

Âşık Elesger

2.1.8. Herbe- Zorba

En az üç dörtlükten meydana gelen, kafiye yapısı ve diğer özellikleriyle koşmaya benzeyen bu şiirlerin başlıca özelliği, âşıkların kendilerini övmeleri, kahramanlıklarını dile getirmeleridir. Söyleyeceği sözü fazla olan âşıklar, bir destan kadar şiiri uzatır ve bazen 15 dörtlüğe kadar varabilir. Bazı harbe-zorlar beşer mısralık bencilerle yazılırlar. Bunların kafiye düzeni ise muhammesinkinin aynıdır. Daha çok deyişme yapacak olan kendilerini rakipleri karşısında övmek için kullandıkları bir şekildir. (Veliyev,1985:147–148).

Atışmalarında âşıklar karşısındaki aşığı baskı altında tutmak için bu kendini öven ve rakibi yeren şiirler söylerler (Âşık Müslüm Askeri).

Örnek:

Her kim menem deyir dursun ayağa,
Okusun “Eşhedin” gelsin meydana,
Dersimi almışam kâmil ustadan,
Söz coşup sinemde dönüp ummana.

Karşımda dayanmaz deryada neheng,
Meşelerde aslan, dağlarda peleng,
Her kim bu meydanda menle etse ceng,

Yakin bilsin doyup o şirin vana.

“Cavanmerd” sıhılıp Şah-ı Merdan’a,
Nuhun tufanı tek gelip tuğyana,
Her kim menem deyir gelsin meydana,
Bu sâ’at meydanda boyansın kana.

Âşık Baba Ali Cavanmerd

Muhammes herbe-zorba türü şiirin örneği:

Şairem, söz deyerem, mennen uzak dur, geri dur,
Ağzımdan od tökülür, naram, ataşam, geri dur,
Bez, gedek müşterisi, alam, gumaşam, geri dur,
İstesen terpedesen, terpenmez daşam, geri dur,
Terpensem ev yıkaram, bir ağır sengem, sene ne?

Get, atlasın yahşısdan, yaşılından da al, getir,
Men, özüm alıb satanam, mene sen tirme şal getir,
Serrafam tez seçerem, göher ile le’l getir,
Girmişem meydanına, meydanıma kel getir,
Deryalar boylamışam, men bir nehngem, sene ne?

Dünyaya tek gelmişem, dal İbn-i Dal kimi,
Aleme adım düşüb ol Rüstem-i Zal kimi,
Sözden kale yapmışam, Kal’e-yi Selsal kimi,
Eridib saf etmişem, kumriye misal kimi,
Ohumuşam min bir dili, çok da Firengem, sene ne?

Şemkirli Âşık Söyün’em men burada yer eyledim,
Urmu, Salmas, Marağa, İsfehan’ı zar eyledim,
Gezdim Çeçen, Çerkez’i, ne korkdum, ne ‘ar eyledim,
Demir kapı, Derbend, Kuba, Gürcüstan’ı har eyledim,
Tülküsen geride dur, şir ü pelengem, sene ne?

Âşık Şemkirli

Herbe-zorba şiir türünü âşıklar deyişme sırasında çok kullanmaktadırlar. Âşıklar karşısındaki aşığa psikolojik baskı yapmak için bu tür şiirleri kullanırlar. Âşık Yedullah ve Âşık Aziz Şehnazi atışmasından bir harbe-zorba örneği:

Âşık Yedullah:

Dolmuşam baharda bulutlar kimi,
Her yeten meydana gele koymaram,
Bol bulanlık akan coşkun selem men,
Uçan kuş ganat çala koymaram.

Âşık Aziz Şehnazi:

Aşkın semendin sürüp gelmişem,
Her gelen meydanı ala koymaram,
Tökerem gözünne ganlı yaşını,

Üzün ölenecen güle koymaram.

Âşık Yedullah:

Bilmerem şair nedi şuale nedi,
Çoşkun deryalar tek tab' sinemdedi,
Yüz on dört sureden aye mendedi,
Sözlerim çok bu şehd-i lal'e goymaram.

Âşık Aziz Şehnazi:

Menem ilim içinde derya-yi Umman,
Ezberimdi beşkitab-i asiman,
Meydanımda tab getiremez her nadan,
Elinde sazını çala goymaram.

Âşık Yedullah:

Yedullah pirinden alıbdı dersi,
Fikrim seyr eyler arş inen kürşi,
Okumuşam Arab, Türküenen Farsi,
Her kim gelse bu meydane goymaram.

Âşık Aziz Şehnazi:

Ezelden düşmene menem bir pıçak,
Hanı benim kimi gendi goçak?
El ulusundan salaram gaçag,
Olarsan ferari, ele goymaram.

2.1.9. Muhammes

Âşık edebiyatına klasik edebiyattan geçen bu şeklin her bendi beşer mısradan meydana gelmektedir. Hece vezni ile yazılanların yanında aruz vezni ile yazılanlar da vardır. 16 hece ile yazılanları ortadan bölünmek suretiyle onar mısralık bentler şeklini alır. Birinci benden bütün mısraları kendi aralarında kafiyelidir (aaaa); diğer bentlerin ilk dört mısraları kendi aralarında kafiyeli olup, beşinci mısraları yukarıya bağlıdır (bbbba, cccca). Muhammeslerin hece vezni ile yazılanlarında bazı değişiklikler görülür; bunların başında ortaya konulan yeni şekiller gelmektedir. Ayrıca, bu şeklin, goşma ve geraylıya göre daha epik konulu şiirlere daha uygun olduğu görülür. “Cıgalı Muhammes”, “Dudakdeymez Cıgalı Mühemmes” gibi çeşitleri vardır. Ayrıca Azerbaycan halk hikâyelerinin sonu da “duvaggapma” adı verilen bir muhammesle biter. (Veliyev,1985:147–148).

Bu tür şiirlerde Âşık Valeh, Ağ Âşık, Âşık Ali, Hüseyin Şemkirli, Âşık Musa, Varhiyanlı Âşık Mehemed, Âşık Alesker, Molla Cuma, Bozalğanlı Hüseyin,

Ağdabanlı Âşık Gurban, Âşık Penah Seyferli, Âşık Esed, Âşık Mirze, Şair Veli, Âşık Hüseyin Cavan, Mayıl, Âşık Koca, Âşık Necef Elimerdanli, Âşık Hüseyin ve başkalarının şiirlerinde önemli yer tutmaktadır. (Oğuz, 2001: 84).

Âşık Cunun'dan muhammes örneği:

Üstünüze kölge⁵² salan, bulutlardır karlı dağlar,
Sininizde ekin biter, bol mahsullü barlı dağlar.
Eteğiniz bağça⁵³ barlı, alma heyva,⁵⁴ narlı dağlar.
Kayanızdan kartal inmez, keklik, cöyür, sarlı dağlar.
Varlığınız tükenmezdir, ihtişamlı, varlı dağlar.

Kökü yerde, başı göyde,⁵⁵ her görene kudret verir,
Kara kölge, dize çökmez, iğitlere cüret verir,
Boz bulağı,⁵⁶ şelalesi cemaline ziynet verir.
Başdan başa sal kayadır, ülkemize şöhret verir,
Asırların yâdigâri, adlı itibarlı dağlar.

Sinenizde cıgır yollar, herden gelir kervan geçer,
Gül çiçekli yamacızdan, çisgin galhır, duman geçer,
Eşge gelir Âşık "Cunun", neşeli bir zaman geçer,
Bulag üstün maral ötdü,⁵⁷ ele bildim canan geçer,
İlhâm alır sizden eller, koç iğitli erli dağlar.
Âşık Cunun.

Bilmenem menden neçün ol sevgili canan küsüb,
Üzüme bahmaz dahi, bir gözleri mestan küsüb,
Ağladır kanlar mene, rühsaresi hendan küsüb,
Kara günlerde koyub meni, meh-i taban küsüb,
Könlümün şehrin seraser eyleyib viran, küsüb.

Bağrımı vermiş keser kirpiklerin elmasına,
Ağlamagdan gözlerim dönmüş iki kan tasına,
Gece-gündüz düşmüşem derdi gemin deryasına,
Rehm kılmaz, ah kim, öz aşığı-şeydasına,
Derdi öldürdü meni, bir eylemez derman, küsüb.

Hatâyi

⁵² . Kölge: Gölge.

⁵³ . Bağça: Bahçe.

⁵⁴ . Heyva: Ayva.

⁵⁵ . Gök: Gök.

⁵⁶ . Bulak: Çeşme.

⁵⁷ . Ötmek: Geçmek.

2.1.10. Müseddes

Altışer mısralı bentlerden meydana gelir. İlk bendin bütün mısraları kendi aralarında kafiyelidir (aaaaaa). Diğer bentlerin ise ilk beş mısraları kendi aralarında kafiyeli olup, sonuncu mısralar yukarı bağlıdır (bbbbbba, ccccca). Farklı kafiye düzenine sahip olanları da vardır. “Cigalı zencirli müseddes” , “Muhammes divani müseddes” gibi çeşitleri vardır. (Veliyev,1985:147–148).

Örnek:

Yaradan be-kudret gök ile yeri,
Melaik hem Âdem, div ilen peri,
Erenler güzini cehan serveri,
Nebiler içinde odur mehteri,
Ali'dir, Ali'dir, Ali'dir, Ali,
على العظيم و شريف الولي

Hemişe Huda ile hem-dem olan,
Sirinde Muhemmed'le merhem olan,
Zuhur-i sıfatında Âdem olan,
Hem evvel, hem ahirde hatem olan,
Ali'dir, Ali'dir, Ali'dir, Ali,
على العظيم و شريف الاولی

Vilayet sırrını zuhur eyleyen,
Bu âlem zunubun gefur eyleyen,
Peyemberler içinde umur eyleyen,
Cehanı zuhurunda nur eyleyen,
Ali'dir, Ali'dir, Ali'dir, Ali,
على العظيم و شريف الولي

Var iken ilah ile sirri be-hem,
Getiren vucuda ez edem,
Anunlen şerif oldu beytü'l-herem,
Mekânı vilayet, mekân-i kerem,
Ali'dir, Ali'dir, Ali'dir, Ali,
على العظيم و شريف الولي

Adı min sıfatı hezaran hezar,
Döner hökmi birlen bu leyl ü Nehar,
Ki ismi Ali'dir özi kirdigar,
Dutubdur sözünden yer ü gök karar,
Ali'dir, Ali'dir, Ali'dir, Ali,
على العظيم و شريف الولي

Kemine Hatayi'ni kul eyleyen,
Cemi'-i muradın husul eyleyen,
Dilinde sıfatın nuzul eyleyen,

Hesudı zelumen cehul eyleyen,
 Ali'dir, Ali'dir, Ali'dir, Ali,
 على العظيم و شريف الولی

“Hatayi”

2.1.11. Tecnis

Azerbaycan âşık edebiyatında en çok müracaat edilen şiir formasıdır. Tecniste kafiye cinaslı sözlerden oluşur. Koşma şekline çok yakın olduğu için koşmadan ayrıldığı fikri ileri sürülmüştür. Azerbaycan sahasında çeşitliliği bilinmektedir: “Gara Tecnis”, “Ayaglı Tecnis”, “Tecnis Müstezad”, “Cıgalı Tecnis”, “Nefesçekme Tecnis”, “Dodagdeymez Tecnis”, “Dilterpenmez Tecnis”, “Zincirleme Tecnis”, “Cıgalı Nefesçekme Tecnis”, “Tecnis Şaki”, “Nögtesiz Tecnis”, “Öyüdleme Cıgalı Tecnis”, “Tecnis Evvel-aher”, “Herf Üstünden Tecnis” gibi çeşitler var. (Paşayev, 1986: 13).

Daha çok “goşma” şeklinde dörtlüklerle, bazen farklı sayıdaki mısralarla kurulan bentlerle meydana gelen tecnis, Anadolu sahasının aksine koşmanın bir çeşidi olmayıp başlı başına bir şekil olarak kabul edilmektedir. Temelinde cinaslı söyleyişlerle kafiye meydana getirme düşüncesi yatar. Bunda da başarılı olabilmek için, dilin inceliklerini bilmek, zengin bir kelime hazinesine sahip olmak gerekir. Azerbaycan yazılı ve sözlü şiirinde örneklerini sıkça görebileceğimiz tecnis, Özbek ve Türkmenler arasında pek yaygın değildir. (Veliyev, 1985: 147–148).

Lirik tarzın bu türünde şiir koşturmak, âşıktan söz sanatında sınırsız bir yetkinlik, beceri ister. Başlangıçta tecnis, koşmanın içinde yer alırken günümüzde ulaştığı derece bakarak onu yeni bir tür olarak kabul etmek gerekli hale gelmiştir (Oğuz, 2001: 82).

Âşıkların Tecnis şiir türlerinden örnekler:

Gözel boylu, gözel huylu, gözel yar,
 Ne gözelsen, geyinibsen alı sen.
 Gözel gözün herden gıya bahanda,
 Gözel canı gözel tenden alısan.

Gözel kamet, gözel gerden, gözel üz,
 Gözel olmaz sen tek, olsa gözel yüz,
 Gözel canı munca yeter, gözel, üz,
 Gözel deyil, etme, gözel, alı sen.

Gözel durub, gözel gezib, gözel bah,
 Gözel kelmem, sal boynuma gözel bağ,

Gözel seyrü keşt eyleyib gözel bağ,

Gözel, der budagdan gözel alı sen.
Gözel sagı, gözel tutub, gözel kes,
Gözel doğra kebab bağrım, gözel kes,
Gözel canan, gözel adam, gözel kes,

Bir gözel kimsenin gözel alısen.
Gözel gapındadır, gözel hey derin,
Gözel sev demişem gözel hey, derin,
Gözel, “Vâgıf” gulun, gözel Heyderin,
Gözel, yetiş dade, gözel Alı sen.

“Vâgıf”

Âşık götür dogguz telli sazını,
Ya divanı yâda tecnis çal ha çal,
Düşmen için seç gılcın sazını,
Esirgeme kellesinden çal ha çal.

Yahşı aşpez tanır yahşı düyünü,
Gamlı âşık gelbin neden döyünür,
Ele bağla açılmasın düyünü,
Bir ilmek yoh için möhkem çal ha çal.

Ne vahtacan felek mene ağ çalar,
Faydasızdır zer gızıla ağçalar,
“Cavan Hüseyin” kara hattın ağ çalar,
Diyeler ki, goca âşık çal ha çal.

Âşık Hüseyin Cavan.

Bi-mürüvet yar meni candan eyledi,
Tutubdu destinde ay ağ almasın,
Yarın bağçasının seyrine vardım,
Heç görmedim yarın ağ almasın.

Bayram ayı demek olmaz her aya,
Tabib gerek derman ede her aya,
Şahlar şahı özün yetiş haraya,
Düşmen üstümüze ayağ almasın.

Âşık Ali diyer yara bağlıya,
Yahşı tabib gerek yara bağlıya,
Yar ki meylin gayrı yara bağlara,
Hefteye varmasın, aya kalmasın.

Âşık Ali

Seher tezden ezm-i gülşen eyledim,
 Gem meni çulgağı, ay hayıf hayıf.
 Âşık deyer: Ay hayıf!
 Kimler oldu ay, hayıf!
 Seniynen men sevişdim,
 Ayrı düşdüm, ay hayıf.

Bağban oldum, bağ besledim, çifayda,
 Dermedim gülünü, ay hayıf hayıf!
 Serrafın destinde ne dane gördüm,
 Murgun dehanında ne dane gördüm.
 Asık, ne dane gördüm,
 Halın ne dane gördüm,
 Tülek terlan tuş oldu,
 Ahır nadana gördüm.

Gövheri verdiler nadana gördüm,
 Bilmedi kiymetin, ay hayıf hayıf.
 Okudum dersimi, çıhdım Yasin'e,
 İyid olan ihlâs bağlar yasına.
 Asık deyer: Yasına,
 Namerd boynu ya sına,
 Nanecibe söz deme,
 Ya inciye, ya sına!
 "Gasım" eller, eller gelir yasına,
 Eşidenler deyer: Ay hayıf hayıf.

Âşık Hasta Gasım

(Cıgalı tecnis)

Bir gözelsen, şövkün düşüb cahana,
 Yokdur senin kimi güzel göz ala.
 Men asigem cahana,
 Canım gurban cahana,
 Hakk'ın eziz bendesi,
 Hos gelmisen cahana!
 Yaradan yaradıb salmış cahana,
 Yohdu senin kimi güzel, göz ala.

Bağbansan bağa bak, bak isini gör,
 Bağ besle, bağ becer, bağ isini gör,
 Asık, bak, isini gör,
 Bağa bak işini gör,
 Ne yatdın kâmil ovçu,
 Maralın bakışını gör.
 Hele sen terlanın bakışını gör,
 İsteyir canımı güzel göz ala.

"Abbas" deyer: Men gurbanam sene yâr,
 Uzun boylu, tuti dilli sene, yâr.
 Men âşigem sene yâr,

Sened verdim sene yâr,
 Gerib aşık, gûrbet el,
 Canım aldın sen, a yâr.
 Dolandım dünyanı neçe sene yâr,
 Görmedim sen kimi gözel, göz ala.

Âşık Abbas Tufarganlı

(Cıgalı Tecnis)

Hekiket behrinde gevvassam deyen,
 Gevvas isen, gir deryaya üzhaüz.
 Âşık deyer: Üzhaüz,
 Sonam, gölde üzhaüz.
 Garı düşmen dost olmaz,
 Yalvararsan üzhayüz.
 Bir merd ile ilgarını vur basa,
 Nâmerd ile kes ülfeti üz ha üz.

Parçalandı gemim ganlı derinde,
 Gerg oldu ümmana, kaldı derinde,
 Âşık deyer: Derinde,
 Dayazında, derinde,
 Sidki, kelbi düz olan
 Hergiz kalmaz derinde.
 Kismet olsa o Mövla'nın derinde,
 Üz döseyek, secde gılag üz ha üz.

“Hasta Gasım” cânanına can deye,
 Can danışa, can eşide, can deye.
 Âşık deyer: Can deye,
 Vefalıya can deye,
 Görmedim hercayılar
 Cânanına can deye.
 Yok vefalım, can deyene can deye,
 Bi-vefasan, çek elini üz ha üz

Âşık Hasta Gasım

2.1.12 Ustadname

Halk hikâyeleri anlatan âşıklar hikâyesinin daha etkili olması için destanın (hikâyenin) başında bir kaç bent etkileyici sözler söylemişlerdi ve böyle şiir söyleme geleneği zaman içinde bir gelenek haline gelmiştir. Halk hikâyesini anlatan âşıklar şiirlerin usta âşıklara mahsus olduğunu vurgulamak için bu şiirlere “Ustâdnâme” demişler. Böylece ustadnâme kendi kendine bir terim haline gelmiştir (Hacıyev, 2002: 375).

Azerbaycan folklor terminolojisiinde ustadnâme'ye şöyle açıklamalar verilmiştir: Âşıklar içtimai muhitte, cemiyette baş veren hadiselerin muhtasar tahlilini verir, umumileştirmeler aparır, muayyen ahlaki neticelere gelir ve bunun esasında nasihat, meslehet ruhlu şiirler yaradırlar. Öğüt, nasihat aksakal maslahatlı âşık yaratıcılığında çok geniş yer tutar. Ustadânme veya nasihatname adlandırılan bu tür şiirler âşık sanatının zirvesi sayılabilir. (Namazov, 1984: 110–111).

Âşık Yedulah Şikari Destanını Mucrim Kerim'den söylediği ustadnâme ile başlar:

Dostum deyir sene selâm verenin,
Nice baştan kemâl u 'ârî gerek,
Anlı açık ola yüreği temiz,
Doğru sözüyle itibarî gerek.

Gamımda ağlaya toyumda güle,
Özü öz kadrini kıymetin bile,
Hâlımı soruşup kadrimi bile,
Doğru sözüyle düz ılgarı gerek.

Öyle allanmaya pula devlete,
Hile ile sokulmaya gayrete,
Dostunu salmaya heç hacâlete,⁵⁸
Namus u gayreti 'arî gerek.

(6+5)

Bâr ilahim zat-ı pâkın 'eşkine,
Heş merdi nâ-merde eyleme muhtaç.
Kamuya rezzâgsan cümle-yi 'âlem,
Yüz tutupdu sana hem gani hem aç.

Kelâm-i fâzılsan otuz cüz-i Kur'ân,
Seni ber-hak bilen heç görmez yaman.
Çün dedin yarandı zemin u asuman,
Küll-i şey her ne var emrine revâç.

İns ü cinn ü melek temâm ne ki var,
Okurlar methini leyl u ven-n'ehâr.
Olupdu dilimde zikir u hem güftâr,
"İn-nelezin-e âmenu ve zil min hat."⁵⁹

Ehedsen samedsen ey kayyum u kadir,
'Âdilsen hekimsen semi' u besir.
İnsâni yarattın dört şeyden beşir,
Zahir oldu onda org u ruh u nâz.

⁵⁸ . Hacalet: Utanmak.

⁵⁹ . ان الذين آمنوا و ذیل من خط Kur'ân ayetlerindendir.

“Mucrim Kerim” sana tutubdur yüzün,
 Ne ki üzün her ne ki varsa sözün.
 ‘Âlem dergâhına tutubdur yüzün,
 Hem ‘âdil hem fâzil hem bi-ihitiyâç.

(4+4+3)

Bir şekil veya tür kabul etmekten daha çok, konusu açısından değerlendirebileceğimiz ustadnâmeler, usta âşıkların dünya görüşlerini olaylar karşısındaki tavırlarını, insanlara verdikleri nasihatleri, ele alan şiirlerdir. “Ustâd sözü”, “ustâd nasihati” demek olan bu şiirlerde dünyanı geçiciliği, kötülöklere gerek olmadığı, her şeyin iyilik ve güzellikle halledilmesi gerektiğini düşünceleri işlenir. Şekil olarak geraylı ve goşmalar gibidir. Azerbaycan âşıkları destana başlamadan ustadnâmelerin okurlar. Bu geleneği Dede Korkut kitabının başında görebiliriz. Halk hikâyelerinin başında görölen bu bölümler daha sonraları ustadnâme adıyla anılmaya başlanmıştır. Ustadnâmelerde her türlü konu ele alınır ve işlenir. Bu açıdan bütün türlere yakınlığı vardır. Atasözü değeri taşıyabilecek olan nice mısra, bu özel söylenişleri sebebiyle nesilden nesile nakledilip gelmiştir. (Veliyev,1985:147–148).

Adam oğlu yol erkânı tanı bil,
 Yol erkân bilen yeri dar olmaz,
 Sırrını söyleme gamu âleme,
 Bivefa dilberden sene yar olmaz

Dellek Murad

Bir şiir türü olan ustadnamenin yapı bakımından değişik çeşitleri mevcuttur. Marife Hacıyev ustadnâme çeşitlerini şöyle sıralamıştır:

1. Koşma ve çeşitlerinden (cinaslı koşma, ayaklı koşma, cıgılı koşma vs.) kurulan ustadnameler,
2. Geraylılardan (semailerden) ve çeşitlerinden (cıgılı geraylı, geraylı rübai, geraylı dildönmez vs.) kurulan ustadnameler,
3. Divanilerden kurulan ustadnameler,
4. Manilerden kurulan üstadnameler,
5. Heyderi, cehannâme, muhammes üzerinde kurulan üstadnameler ve s. (Hacıyev, 2002: 379).

2.1.13. Vucudnâme

Anadolu’da “Yaş Destanı” veya “Yaşname” olarak bilinen şiirlere Azerbaycan’da bu ad verilir. Âşıklar kendileriyle ilgili bilgileri bu tür şiirler vasıtasıyla bize ulaştırırlar. Vucudnâmelerde âşıkların ana ve babasını, dünyaya gelişini, çocukluk yıllarını, gençliğini, sıkıntı ve sevinçlerini bulabiliriz. Bu şiirlerin yardımıyla, aşığın yaşadığı dönemi de tanıyabiliriz. Her âşık vucudnâme yazmamıştır. Köroğlu’nun Kır atı için söylediği vucudnâme, bir atın hayatını anlatılması gibidir. (Veliyev,1985:147–148).

Âşık Vidadı gurbette kendi halini böyle anlatıyor:

Heste düşdüm, gelen yohdur üstüme,
Gerib öldüm, bikes öldüm, yad öldüm,
Heber olsun yaranıma, dostuma,
Gerib öldüm, bikes öldüm, yad öldüm.
Ey sevdiyim, senden geyri kimim var,
Gel üstüme, aman öldüm, dad öldüm.

Hırdacalar yığıldılar yanıma,
Fıkr eledim odlar düşdü canıma,
Başdan bele yazılıbdır şanıma,
Gerib öldüm, bikes öldüm, yad öldüm.
Ey sevdiyim, senden geyri kimim var,
Gel üstüme, aman öldüm, dad öldüm.

Derdim çohdur, birin doğru sanan yok,
Meger bunda gem herfini ganan yok?
Bir ah çekib Sigerinden yanan yok,
Gerib öldüm, bikes öldüm, yad öldüm.
Ey sevdiyim, senden geyri kimim var,
Gel üstüme, aman öldüm, dad öldüm.

Ağla, didem, kanlı yaşın sel olsun,
Söylemeye gizli derdin dil olsun.
Kimim vardır gohum-gardaş, el olsun,
Gerib öldüm, bikes öldüm, yad öldüm,
Ey sevdiyim, senden geyri kimim var,
Gel üstüme, aman öldüm, dad öldüm.

“Vidadiyem”, tebib derdim bağlamaz,
Sinem başın düyünlemez, dağlamaz,
Yad yığılar, serin bakar, ağlamaz.
Gerib öldüm, bikes öldüm, yad öldüm,
Ey sevdiyim, senden geyri kimim var,
Gel üstüme, aman öldüm, dad öldüm.

Âşık Vidadı

Abbas Tufarganlı, Köroğlu, Âşık Valeh, Melikanlı Kurbanı, ve başkalarının vucudnâmeleri meşhurdur. Vucudnâme bütün âşık şiir şeklerinde olabilir. Vucudnâme diğer şiir şekillerine göre sayıca daha çok bende sahiptir. Kafiye kuruluşu 1. bentte birinci-üçüncü mısralar serbest, ikinci-dördüncü mısralar hem kafiye olur. Kalan bentlerde de birinci-ikin-üçüncü mısralar birbiriyle, dördüncü mısra, birinci bendin ikinci-dördüncü mısraları ile hem kafiye (Oğuz, 2001: 83).

Otuzunda keklik kimin sekersen,
İyidlik eyleyib ganlar tökersen
Gırhında sen el haramdan çekersen,
Sonası ovlanmış göle benzersen.

2.1.14. Yazışma

Azerbaycan sahasında manzum mektuplar bu ad ile anılır. Âşıklar; duygu ve düşüncelerini dörtlüklerle dile getirirken “goşma” şeklini tercih ederler. Bu tür şiirlere verilecek cevaplar da aynı şekilde şiirler şeklinde olacaktır. Bu şiirleri bir şekil ve tür olarak kabul etmekten çok yenilik veya farklı söyleme olarak kabul edebiliriz. Örnekleri pek fazla değildir. Azerbaycan âşık edebiyatındaki en güzel yazışmalar Âşık Peri ve Mehmed Bey Âşık’ın imzalarını taşır (Veliyev, 1985:148).

Neler gördüm, geşt eledim dünyanı;
Her bir işin kilü-kalı varıymış.
Yahşı günün olurmuşsa yamanı,
Yaman günün yahşı halı varıymış.

Hakk söze gerekdi düz kıymet olsun,
Kıymeti vermeye me’rifet olsun,
İnsanda insanlık, sehavet olsun,
Neylerem ki, cah-celalı varıymış.

Çoh gezmişem, az görmüşem danende,
Demeliyem sözün yeri gelende,
İnsan üzün görmeyesen dönende,
Açılarda hoş camalı varıymış.

Ataş alıb çoh da yanma, Elesger,
Senetinden heç usanma, Elesger,
Öz-özüne gubarlanma, Elesger,
Dünyanın Urustam-Zalı varıymış.

Âşık Elesger

2.1.15. Dudakdeğmez

Azerbaycan âşıklarının bir başka türü de dudakdeğmezdir. Bu tür şiirler âşık şiirinin en zor örneklerindendir. Âşıklar şiirlerinde b, p, m, f, gibi dudak ünsüzlerin kullanmaması kuralıyla şiir söylerler. Bazen atışmalarda âşıklar bu tür şiirleri sunarlar, karşısındaki âşık aynı biçimde şiir söylemesi gerekir. Atışmalarda bazen âşıkların dudaklarına iğne yapıştırılır. Kendi içinde çeşitleri bulunmaktadır. (Veliyev,1985:147–148).

Bazen âşıklar iki tür şiir biçimini birleştirip yeni bir tür yaratırlar. Aşağıda dudakdeğmez cığalı tecnis örneği verilmiştir:

Aylar iller degigeler içinde,
Yazı çiçek gışı kar olar geçer.
Âşık gar alar geçer,
Ağalar garalar geçer,
Yer titreten dağ atan,
Ecel garalar geçer.
Aylar iller degigeler içinde,
Yazı çiçek gışı kar olar geçer.

Herden herden sala yada talehin,
Çetin derdi sata yada talehin.
Âşık yâda talehin,
Kahrın yâda talehin,
Çetin darda yetişsin,
Salsın yada talehin
Ya çerh-i gerdişin yada talehin,
Yandırır çırağın garalar geçer.

“Azafılı” şikari atanda yahşi,
Anadan yahşıdır, atadan yahşi,
Âşık atanda yahşi,
Seyyad atanda yahşi,
Eğri Eğriyi sesler,
Deyir atadan yahşi,
Kaza kehelere atanda yahşi,
Kananların kanı karalar geçer.

Âşık Mikayık Azafılı

2.1.16. Heyderi

Âşık edebiyatında işlenen cinas cıgılı şiir türlerinden biri de heyderidir. Heyderi hem klasik hem de çağdaş âşık edebiyatında çok az işlenen lirik bir türdür. Âşık edebiyatının diğer türlerinde olduğu gibi bunda da beşeri sevgi, vatan aşkı gibi en önemli arzu ve istekler ön planda tutulur. Heyderinin birinci bendi altı mısra ve bir bayatıdan ibaret olur. Birinci mısra serbest, ikinci-beşinci bir, üçüncü-altıncı mısralar birbiriyle kafiyeleştirilir. Heyderinin sonraki bentlerinde ise her bir bent beş mısra ve bir bayatıdan meydana gelir:

İbtida elifden dersim alanda,
Gösterdiler mene ne gara yahşi.
Ohudum dersimi her aye gazez,
Yok âşık her ayine,
Halların heraye ne?
Âşık söyün ne dedi,
Dost yetdi herayine.
Görse canım beyenmez her ayine,
Seyredip geyibsen ne gara yahşi,
Nalesi yetişsin haraya gezer.

2.1.18. Duvaggapma

Âşıkların destan söyleme geleneğinde destanı bitirdiklerinde söyledikleri şiir türüdür. Bu şiirler destanın akışına göre belirlenir. Destanı hoş ve neşeli bitirmek için söylendiğine göre hareketli ve neşeli müzikler kullanılır. Destandaki iki sevgilinin düğünü duvaggapma türü şiirlerle sona erer (Âşık Müslüm Askeri).

Duvaggapma kurtarmak” terimi âşıkların destan sonunda duvaggapma söylemesi anlamına gelmektedir (Âşık Cebreyil).

Şikari destanında duvaggamadan önce âşık dua kısmını söyler. Dinleyenlere Allah’tan can sağlığı ve uzun ömür diler. Daha sonra Cemceme Cadu’nun düğününde söylenen sözler oluşturmaktadır.

Şikari Destanının duvaggapma bölümü:

Dağdan düze yenmişem,
Al elvân geyinmişerm,
El bey tayfa arası,
Oğlanı beyenmişem.

(Nakarat)

Ay âşık terifle bizim gelini,

Kaynına deyin bağlasın belini,
 El oba desin bey toyun mubarek,
 Bey sevindirsın obasını elini.

Bu dere derin dere,
 Sularu serin dere,
 Yardan cavab alınca,
 Yalvarmışam min kere

Başlayıb toy akşamı,
 Gelin yandırın şemi,
 Geline bezek verin,
 Gelir oğlan adamı.

(Nakarat)

Ay âşık terifle bizim gelini,
 Kaynına deyin bağlasın belini,
 El oba desin bey toyun mubarek,
 Bey sevindirsın obasını elini.

(Şikâri Destanı)

ÜÇÜNCÜ BÖÜM

TEBRİZ ÂŞIKLIK GELENEĞİNDE ÜSLUP

3.1. Âşıkların Üslubu

Âşıklar; tabiatı, insanı ve olayları, konuşma dilinin rahatlığı içinde, özgün imgelerle anlamlandırırılar (Artun,1995: 62). Osmanlı kültür dairesi içinde yerleşik hayat biçimi etkisinde kalan Anadolu âşıkları şiirlerinde divan edebiyatı etkisi görülmektedir. Hatta Anadolu sahası âşıkların oturarak saz çalmaları, yerleşik hayat tkisinden olmuştur. Buna karşın Azerbaycan âşıklarının ayakta saz çalmaları göçebe hayat etkisinden olmuştur. Azerbaycan sahası âşıkları, Şah İsmail'in İran'da Türkçeyi resmi dil ilan etmesiyle birlikte sarayda görülmeye başladılar. Bu bir taraftan âşıkların itibar görmesini sağlamış, diğer taraftan âşıkların şiirlerinde divan edebiyatı etkisini güçlenmiştir. Divanı şiir biçiminin Âşık Kurbanı tarafından bu dönemde ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Âşık şiirinin biçimini âşık geleneği belirler. Biçim kırıp yeni biçimlere varmak, özü değiştirmekten zordur. Her milletin dil yapısına uygun şiir ölçüsü oluşmuştur. Hece ölçüsü Türk diline en uygun ölçüdür. Âşıklar çağlar boyu hece ölçüsünü en güzel şekliyle kullanarak ahenk ve anlam yönünden gelişmesini sağlamışlar (Artun, 2007: 3). Azerbaycan ve Tebriz âşıkları da genelde şiirlerini hece ölçüsünde söylemişlerdir.

Azerbaycan ve Tebriz âşıkları şiirlerini “barmak ölçüsüyle” (hece vezniyle) söylerler. Daha çok 7, 8, 11, 15, 16 heceli şiirler söylemektedirler (Âşık Müslüm Askeri).

Tebriz âşıklarından, Âşık Yedullah'ın “Şikari Destanı” şiirlerinden örnekler:

Sekiz Heceli: (4+4)

Menim adım Şâh-ı Dâra,
Felek salıb ah-ı zâra,
Çıkmışdı şirim şikâra,
Dağlar nece oldu Şikari?
(Şikari, s. 10).

Esir olduk bunan bele,
Yardan düşdük kenâre biz.

Didâr galdı kıyâmete,
Göremmerik dübâre biz
(Şikari s. 239).

Ne yaymısan hâb içinde,
Getirmişem heber sene.
Bülbülül ayrılıb gülünnen,
Getirmişem heber sene.
(Şikari, s.248)

On bir heceli (4+4+3)

İskenderden vardı mende nişâne,
Bu yer gerek gannan döne ümmâne,
Çok iltimâs etdim men o Sübhâne,
Felek hesret koydu o yâre meni.
(Şikari, s.242)

Kâdir Allah budur sennen dileyim,
Özün düzelt bu işleri düzelden.
Sâkit ola belke benim üreyim,
Özün düzelt bu işleri düzelden.
(Şikari, s. 250)

On bir hece (6+5)

Dolanım başıva gül üzlü ata,
Dolandı zemânem zîmistân⁶⁰ oldu,
Çok ağladım gözüm yaşım sedrime,
Karışdı deryâyê sel Ümmân oldu.
(Şikari, s. 7)

Hökm eyleme üstüme gele cellâd,
Men cavanam, ata öldürme meni.
Şirin yolun gözlür dâyim Ferhâd,
Men cavanan ata öldürme meni.
(Şikari, s. 245).

3.1.1. Tebriz Âşıklarında Fars Dilinin Etkisi

Bölge Âşıkları dil ve üslup yönünden Fars dilinden çok etkilenmiştir. Bazı âşıkların Farsça tamlamalar çok sık görülmektedir. Bazen âşıklar atışmalarında Farsça ve Arapça sözcükler kullanarak daha bilgili olduklarını ima etmeye çalışırlar.

İster şiirlelerde ister konuşmalarında Tebriz âşıkları Farsça kalıplar kullanmaktadırlar. Şikari Destanında Âşık Yedullah Farsça kullanılan kalıpların bazıları:

⁶⁰ . Zimistan: Kış.

pervâz eliyib: Uçtu (Şikari, s. 10)

Gözellikde Yusif-i sâni, dilâverlikde Rüstem-ı destân ... (Şikari, s. 35).

Sözü tûl vermiyek: Sözü uzatmayalın. (Şikari, s. 5).

Ne der kabileyi âdem ne der beheşt-i Hudâ, doğmuyub rüzgârın anası bele bir oğlan (Şikari, s.55)

Emir û ümerâ vezir û vüzerâ (Şikari, s.10).

Heyli Hub: Çok güzel (Şikari, s. 21, 25, 71, 101, 111, 254, 267, 368, 383).

Ceşn tutmak: Kutlama (s. 106, 107, 116, 122, 131, 186, 264, 291,302, 329).

Kôvl vermek: Söz vermek (63, 130, 133, 162, 167, 193, 333).

Hey be merkeb zed.⁶¹ Revân şod be meydân.⁶² (173, 272)

Beş penc tân “Âl-e Abâ: Hz. Huhammed’in sulalesinden beş kişi⁶³: (5, 74)

Nâ-rahand olmak: rahatsız olmak, üzölmek (13).

Çadır nesb elemag: Çadır kurmak (5).

Asib vurmag: Yaralamak (7).

Cehenneme vasileledi: Öldürdü (Şikari, s. 239).

Asüde olmak. Rahat olmak: (Şikari, s. 44).

Furseti fôvt eylemek: Kaçırarak (30).

Reftar eylemag: Davranmak (31).

Mû be mû: Teker teker (49).

Rû-be-rû: Yüz yüze (66).

Bâng vurmak: Seslenmek (67).

Bi-hûş-dârû: Bayıltıcı ilaç (71).

Esnâyî râh da: Yolda giderken (71).

Hurre-yi hâbâ bülând olmak: Uykudan horlama sesine kalkmak (74).

Bi-icâze: İzinsiz (82).

Ate-yi mehrîbân: Mihriban ata (99).

⁶¹ . Hey be merkeb zed: (Farsça) Merkebinî heyledi.

⁶² . Revan şod be medyân: (Farsça) Meydana gitti.

⁶³ . Hz. Muhammed, İmâm Ali, İmâm Hasan, İmâm Hüseyin ve Hz. Fatime.

Bâlâ-yi ser: Yukarı başda (100).

Zeng-i bâzgeşt: Geri dönüş zili (104).

Peşvâz elemek: Karşılamak. (114)

Ez- gazâ-yi rebbâni: Rast gâlmek, Allah tarafından rast gelmek (119).

Nâ-şinas: Kimliği belirsiz. (142).

Sözü deyib, gözünün yaşın baharın bulutu kimi ruhsârine revân eliyib. (155).

Gedem nehâdeledi goydu meydâne...(s. 378).

Ferâreledi, goydu gaşdı.(s.385).

Firsendi fovt eylemez, Agil meger nâ-dân ola.(s. 114).

Tebriz Âşıklarının çoğu Fars dilinde eğitim almasalar da Fars dilini dinleyerek öğrenmişler. Fars dilini kulaktan öğrenen yaşlı âşıklar kendini yüksek kültürlü biri göstermek, hâkim kültürü Fars kültürüne hitabetmek için bazen eserlerinde Frsça şiirlere yer vermişler. Şikari destanında Âşık Yedullah Farsça şiirler de söylemiştir:

ز صولت پلنگ و ز هیبت که آن که یزدان پرستان همان رهروان

“Zi sovlet peleng û zi heybet çinân,

Ke yezdân-perestân hemân reh revân.” (159), (173)

Görünüşü kaplan gibi, heykeli iriydi. Bütün Pehlivanlar ona hayran idi ve onu taklit ederlerdi.

گرفتند هر دو دوال کمر به کشتی گرفتند نهادند سر

“Be küşti giriftend nehadend do ser,

Girifend her do devâl-i kemer.” (360, 111)

Birbiriyle baş başa vererek güreşmeye başladılar, birbirinin kemerlerin tuttular.

سیاهی لشکر نیاید به کار یکی مرد جنگی به از صد هزار

“Siyâhi leşker neyâyed be kâr,

Yeki merd-i ceng-cui beh ez sed hezâr.” (154)

Savaş için çok asker bir işe yaramaz, bir gerçek savaşçı yüz bin askere bedeldir.

علمداران علم بالا کشیدند دلیران اسب بر صحرا کشیدند

“Elem-dârân elem balâ keşidend,

Diliirân esb ber sehrâ keşidend.” (88)

Bayrak taşıyanlar bayrakların kaldırdılar, Yiğitler atların meydana sürdüler.

از دامن دشت اوج رنگ

گرد برخواست طوطیا رنگ
از پرتو ان چنین غباری
رخساره نمود پهلوانی

Ez dâmen-i deşt ovc oreng
Gerd berhâst tutya reng
Ez pertov an çinin gubâri,
Ruhsâre numude nândâri. (157), (228)

Çölde bir toz toprak göründü, o toz toprağın içinden bir kahraman göründü.

هم اکنون به خاک اندرم سرت بسوزم دل مهربان مادرت

“Hem eknun be hâk enderm seret,
Besuzem dil-i möhrüban mâderet.” (359)

Şimdi başımı yere sürerim ve ananın yüreğine ateş düşürürüm.

بزد هی به مرکب روان شد به جنگ ز روی دریا به رو شد نهنگ

“Bezede hey be merkeb revân şod be ceng,
Ze rûye deryâ be rû şod neheng.” (272)

Merkebini heyleyip savaşa gidi, neheng derya dibinden su yüzüne çıktı.

آشنا داند صدای آشنا

آری آری جان فدای آشنا

“Aşina daned seda-yi aşina,
Ari arî-arî can feda-yi aşina.” (65, 359)

Tanıdık tanıdığın sesinden anlar, evet tanıdığa canım kurban.

3.1.2. Tebriz Âşıklarının Şiirlerinde Arapça Terkipler

Âşık Yedullah Farsçanın yanı sıra Arapça terkipler ve Arapça Türkçe mülemma şiirler de destanda kullanmaktadır.

Mülemma şiir örneği:

İns ü cinn ü melek temâm ne ki var
Ohurlar medhini leyl ü ven-n’ehâr
Olubdu dilimde zıkr u hem güftâr

64. ”ان الذين آمنو و ذيل من هات“

(Şikari, s.2).

Ne mazi, müzare’de nevâ-hân-ı hoş-elhân,
Ne Meğrib ü Meşrik’de ecaýib bele insân,
65. ”فى هن و من حيث هو ليس كماكان“
Bilse gedirin Vâgîf’in, eyler ona ehsân,
Ez ruz-i ezel men kimi etşan ele düşmez.
Vâgîf

Yaradanın sene olsun dâd-res,
Bu gün sennen eyleyirem behs,
İstesen sen olasan İslam perest,
Diyesen ”لااله الاالله“ ol müselmân.
(Şikari, s.110)

إلى ما شاءه İlâ mâşâllah: Sonuna kadar: (Şikari, s.49)

العارف من الاشارة “El ‘ârifu min’el-işâre”: Araça cümle: Arif işareden anlar.
(Şikari, s.133)

3.1.3. Tebriz Âşıkların Şiirlerinde Arkaik Sözcükler

Âşıklar Türk dilini nesilden nesile aktarmakta Türk kültürünün önemli bölümünün taşıyıcı görevini yapmaktadırlar. Tebriz âşıklarının dilinde saf Türkçeyi bulmak mümkündür. Şikari destanı 35 yıl önce kayda alınsa da o dönem kullanımda olan ancak bugün Azerbaycan Türkçesinde kullanım alanının daraldığı bazı sözcüklere rastlamaktayız. Bunların bazı örneklerini verelim:

Gıvrak (Kıvrak): Hızlı (27, 97, 304, 331).

Garavul-Yasavul: Bekçi, gözetmen (159, 160, 218, 224, 234, 359, 409).

Dadaş (Kardeş): (Şikari: 4, 5, 6, 94, 126, 127, 130, 131, 140, 170, 171, 188, 199, 296, 305, 357, 383, 384, 385, 390, 391, 411).

Beli! Yolun **yöndemin** nişan verib... (Şikari, s. 193)

Deveni çömçeýnen suvarmahla, deveye **ganık vermez** ki su.

Oturag etmek: Bir yerde geceleme, kalmak (Şikari, s.22, 37)

64. Kur’ân ayelerindendir.

65. فىهيننه ve min heys ü hüve leyse kamakân

Atları kulaklaştırmak: At yarışı yapmak (Şikari, s.12)

Bu gün kullanılmayan ve seki Anadolu Türkçesinde de görülen –Uban eki Şikari destanında bazı yerlerinde kullanılmaktadır:

Dolandırıp peymanemi doldurram,
Saralduben gül rengivi soldurram,
 Oğulsuz koyaram özüm öldürrem,
 Söyle görüm benim atam kimdi?
 (Şikari, s.136).

“Câmâsib” deyir şâd oluben gülmürem,
 Bu gemli göylümün pasın silmerem,
 Çok telâş eylirem yerin bilmirem,
 Yegin bil ki, Reyhâne selâmetdi.
 (Şikari, s.326)

Dolu dolu peymâneler doldurram,
Saraltuben gül rengini soldurram,
 Yegin bil ki durram seni öldürrem,
 Gel meni batırma na-hak kana.
 (Şikari, s.34).

Gurban olum kirpiyine gaşına,
 Sel oluben karşı akan yaşına,
 Pervaneler kimi dolan başına,
 Ateş tutub yana-yana, degilen.
 (Vâgîf) Divan-ı Vagîf)

O peyamber çuluben memberde durdi
Çekiben Zülfikâri kâferi girdi,
 Göyün melehleri sef çekib durdi,
 O sırât köprüsün kim geçer indi?
 (Hasta Gasım, Şikâri destanından, s. 35)

Yazığ “Kûl Ebâzer” bah hudâ’nın işine,
Ağlayuben ümmân edib göz vurub göz yaşine,
 Hâbil⁶⁶ öldürdü Kâbeli kâd edib gardaşine,
 Olarda beş gün bu fânî dünyade o melûn şeytâne bah.
 (Kul Ebuzer, Şikari Destanından, s. 36).

Salanuben yine vurdu,
 Gaşlarının kaman vurdu,
 Muğânın sineme vurdu,
 Gamzesi cânâ yeridi.

⁶⁶ . Hâbil, Kâbil olayına işare etmektedir.

(Âşık Alesker, Şikari Destanından, s. 81).

Dolanuban peymânesin doldurmaz,
Saraluban gül rengini soldurmaz,
 Ayrı adam onun dilini bülmez,
 İndi o cevâne yazıram kağız.

(Şikari, s. 90).

Dolandırıp peymânesin doldurram,
Saralduben o hun-hâri soldurram,
 Men Müsälmanam o kâfâri öldürsam,
 Ölmemişem bele tutmusan yası.

(Şikari, s.113)

Dolduruban peymanasın doldurram,
 Saraldunan bu ifriti soldurram,
 “Simizaram” gücümü sene bildirram,
 Aman cāvân öldür bu cādugeri.

(Şikari, s. 121).

Yapmak filli Azerbaycan Türkçesinde çörek yapmak şeklinde görünmektedir.
 Destanda derman yapmak şeklinde de bulunmaktadır:

Goy sürüdân bir tek guzu gapım men,
 Sınıh göyüllere **derman yapım** men,
 Ferhad olum, gayaları çapım men,
 Gelib geden goy desin Ferhad mene.

Kılmak filli bu gün namaz kılmak şeklinde kullanılsa da Şikari Destanında “çare kılmak” şekli de görülmektedir:

Mâh-ı Zemin dur eyağ **gıl çâre**,
 İndi o cevâne yazıram kağız,⁶⁷
 Goy gelsin eylesin pâre pâre,
 İndi o cevâne yazıram kağız.

(Şikari, s. 89)

Gedr bilen adamı, veli-ne‘met et,
 Tâ cânın var, hilaf etme, hizmet et.
 Nemek yedin, nemekdâne hörmət et,
Gılma öz te‘rifin, etme nâz oğlum.

(Mezun Kaşkayı)

⁶⁷ . Kağız: Burada mektub.

Eski Türkçede kullanılan “Bud” veya “Budun” âşıkların dilinden eşitmemiz mümkündür. Âşıklar nakarat olarak “ölürem ay budun” ifadesini kullanmaktadırlar (Şikari).

Âşıkların şiirleri toplumun yaşama biçimini, sosyo-kültürel olaylar ve durumları ele almaktadır. Âşık kendi şiirini veya başkaları’nın şiirlerini sazıyla okur. Bu değişler özellikle usta âşıklarının elinde âşık şiirine çok şeyler kazandırmıştır. Usta âşıklar geleneğin sunduklarına özgün duygu ve duyuşlarını katmışlar. Acemi âşıklar kolay ayaklar seçerek, kalıplaşmış imgeleri sıralayarak tekrara düşmüşlerdi (Boratav, 1968: 350).

3.2. Kelime Kadrosu

Sürekli halkın arasında olan âşıklar, kullandıkları sözcükleri halkın dilinden alırlar. Azerbaycan âşıkları bu yönden dilin doğal gelişimine yardım etmektedirler. Fars ve Arap kültürü içerisinde olan âşıklar bu dillerden etkilenseler de sözcükleri Türkçe ye uygun bir biçimde söylemeye çalışırlar. Birçok âşık şiirlerinin arasında Farsça şiirler de kullanmışlar. Şikâri destanında âşık sekiz beyit Farsça şiir tespit edilmiştir. Birçok âşık Farsça şiirler ezberleyerek daha bilgili olduklarını ima etmek istemektedirler.

Divan edebiyatı şairleri gibi Türkçe yazıp yaratan Azerbaycan klasik şairleri de aruz vezninde şiir söyledikleri için Arapça-Farsça sözcük kullanmak zorunda idiler. Bu da Fars dilini daha da etkin konum kazandırıyordu. Ayrıca Fars dili yüksek kültür dili algılanarak bazı âşıklar Farsça sözcük ve tamlamaları kullanmasında özentî göstermişler. Buna rağmen bazı âşıkların kullandıkları temiz Türkçe, dilin gelişimini ve canlılığını korumaktadır.

Âşıkların kendilerine özgü bir dil dünyası olan söyleyicidir. Erman Artun’un belirttiği gibi âşıkların anlatım dilinde etkili olan nitelikleri şöyle sıralayabiliriz: 1. Yerel sözcükler, 2. Yerel deyimler, 3. Yeni yaratımlara yöneliş, 4. İkilemeler, 5. Pekiştirmeler, 6. İmgesel kelime öbekleri, 7. Atasözleri ve deyimler (Artun, 2005: 151–152).

3.2.1. Şikari Destanında Kelime Kadrosu

3.2.1.1. Kişi Adları

Tebriz âşıklarından Âşık Yedullah Şikari Destanında geniş bir kişi kadrosu kullanmıştır. Destanda 140 kişinin adın tesbit ettik. Kişi adlarına baktığımızda çoğu adların Farsça veya Arapça tamlamalardan oluştuğunu görüyoruz.

Şikari Destanında kişi adları: Şâh-ı Dârâ (Melik Şâh-ı Rûmi), Erçe, Şikâri, Cehangir, Cehandar, Keyvân Sovdager, Menzer Şâh-ı Yemeni, Pöhrüz Pehlivan, Hurşid Banû, Kays-i Remmah-ı Arab, Efser Banû, Hocand Vezir, Behmen Vezir, Behram-ı Zincir Har, Şirzâd-ı Tig-zen, Kahraman, Simzâr, Hurşid Bânû, Hurşid Bânû, Mâh-ı Zemin, Hoceste Bânû, Perizâd, Seyyâh, Pehlivan, Firûz Ayyar, Ferheng Ayyar, Şeberbg AyyârArablar Padişahı, Serheng-i Şâmi, Kartâs-i Filsevâr, Kûh-peyker-i Şâmi, Esger-i Şâmi, Keyvân Dilâver, Şeb-rû Ayyâ, Oreng, Koreng, Râyiz-i Şâmi, Kâmil Vezir, Kerbâş, Nâzik Beden, Nâzik, Endâm, Tûfân-ı Câdû, Zühhâk Pâdişah, Sâbit, Vezir-i Azem, Muhtâr, Şâh-ı Şücâ, Gonça Leb, Hüşşâm-ı Şâmi, Lel-i Şâmi, Keyvân Pehlevân, Zelzele Zengi, Müsrük ve Müzrüb, Serefrâz Şâh, Encüm Peri, Reyhâne Peri, Simin Peri, Emir-i Cezire Firûz, Sarik Ayyar, Nene Câdû, Şehbâz, Humâyûn Şâh, Şehnâz, Kamer Rûh, Ember Dâý, Çâlâk, Elâve Şâh, Zerdân, Câmâsib Hekim, Emir-i Cezire, Firûz, Pirâne Peri, Gullar Padişahı, Ergevân Şâh, Şebâheng Ayyar, Vesvâs, Câdû, Reyhâne Câdû, Kubâd, İskender-i Râstin, İskender-i Sâni, Demdeme Câdû, Hemheme Câdû, Pir-i Vakif, Künnâs Câdû, Rûhâni, Şahâb, Almâs, Zefrân Câdû, Üzzâr, Fitne Câdû, Hehime Câdû, İfrit-i Büzürg, Şemkur Ayyar, Zeh-i Acem, Bedehşan Peri, Hezârdestan, Hekim-i Kaf, Almâs-ı Gülzâd, Asif ibni Balhiyân, Mâh-ı Can, Portakâl-ı Firengi, Efser Bânû, Hezâr Destan, Efsâne Câdû, Ester-i Gültreng, Eflâk Dev, Cemceme Câdû, İrec, Turec, Alburz, Rizvân, Şir-efken, Nur'ül-eyn, Ugâr, Belgiyâ, Erçeng, Herçeng, Dilgeme, Râh-dâr, Feruhzâd-ı Arab, Cemceme Câdû, Nûr-bahş, Portakâl-ı Firengi, Huşeng, Peşeng, İsfendiyâr Han, Tâlib-i Mağribi, Kullâb-ı Ahen-Hâr (Şikari Destanı).

Üslubu dilden ayrı düşünemeyiz. Dil göstergelerden ve bunların kullanışlarını belirleyen kurallar bütününden oluşur. Herhangi bir dil ögesinin veya bir kavramın aşığın şiirine kazandırdığı anlamı değerlendirebilmek için şiirin tamamı, yani varlık nedeni gereklidir. Şiiri oluşturan dil malzemesinin şiir içinde yüklendiği işlevler kazandığı değer ve dinleyende bıraktığı etki önemlidir. Şiir, dilin kurallarının verdiği

olanaklar ölçüsünde sistem özelliği kazanır. Şiirde dilin kazandığı değerler kendi aralarında da bir ilişkiler ağı kurarlar. Şiirde kelimelerin yan anlamları, yüklendiği duygu ve değerler, okuyucuda uyandırdığı izlenimler, hatırlattığı, düşündürdüğü özellikler onun düz anlatımının dışındadır (Artun, 2007: 3).

Bir aşğın yaradılışı, kültür yapısı, şiir söylediği andaki ruhsal durumu, söyleme nedeni, seslendiği kitleyle ilişkisi ve dilin sunduğu olanaklar arasında yaptığı seçim üslubunu belirtir. Her şiirin bir içeriği birde şekli vardır. Şekil ve içeriğe ait öğelerin bir terkip halinde birleşmesi sonucunda şiir ortaya çıkar. Konu ile içerik aynı şeyler değildir. Aynı konuda birçok eser yazılabilir, ama bunların içeriği birbirinden farklıdır. İçerik incelenirken kendisini ifade eden söz varlığı, şekle ait özellikler birlikte ele alınmalıdır. Her şiirde bir söz varlığı vardır. Bu söz varlığı yazılma nedeni olan iletişim işlerini yerine getirir. Üslup aşğın şiire yansımasıdır (Artun 2005: 145).

3.2.1.2. Yer Adları

Şikari destanında tesbit ettiğimiz yer adların sayısı otuzdur. Yer adlarına baktığımızda hayali yer adların yanısıra Şam, Kabil ve Hindistan gışbiyer adların da görüyoruz. Destan olaylarının geçtiği yer Anadolu bölgesi olduğunu anlayabiliriz.

Destanda geçen ve tesbit ettiğimiz yer adları şunlardır: Rûm Diyarı, Dârâ Vilayeti, Yemen, Gülbağ, Şâm, Seheng Abâd, Hilâliye Kenti, Gülbâr Vilayeti, Kâf Dağı, Firengistan, Meşe-yi Mehleke, Gülistân-ı Erem, Serendib, Serendib Deryası, Hedd-ı sedd-ı divzâd ve perizâd, Bâğ-ı Süleymâni, Kâh-ı Süleymâni, Zengibâr, Kavâsib, Kâbil, Tılsım-ı Reyhân, İskenderiye, Tılsım-ı Yâdigâr-i İskender, Gülzâr, Hemişe Bahar, Kasr-ı Bilkays, Kûh-i Ahebrubâ, Heft Kule-yi Kaf, Hedd-i Sedd-i Lal, Yeddi Derbend, Cezire-yi Hindistan, Derbend-i Ejdahar.

3.2.1.3. Hayvan Adları

Şikari destanında çeşitli hayvan adları bulunmaktadır. Ejderha, Simurg, Div gibi hayali hayvanların yanı sıra, at, deve, Şahin ve çeşitli kuşların adını görmekteyiz.

Şikari Destanında hayvan adları: Ejdeha Har, Kuh-Peyker (at), Murg-i Humâyûn, Şâh-ı Murgân, Tâvûs, (kuş), Ekvân Dev, Mancalûs Dev, Şütür-ser Dev, Şâh-ı Gûlân (dev).

Bir aşğın üslup özelliğini belirlemek için aşğın biyografisi, bağlı bulunduğu âşıklık geleneği, içinde bulunduğu şiir çevresi, yaşadığı ortamı bilmemiz gerekir. Tebriz’de yaşlı âşıklarının çoğu Farsça eğitim almadığını ve şiirlerinde Farsça tamlama kullanmadığını görüyoruz. Ancak Âşık Yedullah gibi bazı âşıklar şiirlerine renk katmak için Farsça eğitim almadıklarına rağmen Farsça terimler ve sözcükler kullanmışlar.

Umay Günay âşık tarzı şiirleri iki şekilde ele almıştır:

1. Serbest deyişler
2. Sistemli deyişler.

Serbest deyişlerde âşıkların irtical gücünü kullanmadan geniş bir zaman içinde oluştuğunu ve sistemli deyişlerin dinleyici kitle önünde herhangi bir hazırlığa dayalı olmadan söylediklerini belirtmiştir (Günay: 1986: 29–30). Bu tanıtıma göre atışma, deyişme, gibi irticalen söylenen şiirler sistemli deyişler olarak tanımlanmaktadır.

Günümüzde Tebriz âşıklık geleneğinde sistemli deyişleri görmekteyiz. Âşıkların deyişmeleri kaset ve cd şeklinde bulunmaktadır. Âşık Yedullah ve âşık Şehnazı’nın 22 kasetten oluşan deyişmeleri Tebriz’de 1989 yılında yayınlanmıştır.

Aşğın şiirlerindeki konular kendi aralarında ana ve alt başlıklara ayrılmalıdır. Bir aşğın üslubu üzerinde çalışma yaparken hayal ve mecaz dünyası, semboller, yeni imgeler, çarpıcı söyleyiş özellikleri, kelime çeşitliliği, çağrışım tutkusu, yalın ve dokunaklı söyleyişi, hayal ve duygu dünyasını kurarken anlam ve söz sanatlarını kullanması, şiirlerinde aşğın kimliğini taşıma dışında belirleyen biçim ve görünüşler, ayak, kafiye ve rediflerde kurduğu ses kuruluşu, yinelemelerde ses, konu ve dil birliği, ayak, kafiye ve rediflerde dış ahenk, kelime seçiminde iç ahenk sağlanıp sağlanmadığı, dil- anlam birlikteliğinin nasıl sağlandığı sorularının cevapları aranmalıdır (Artun: 2005: 149).

3.3. Anlatım Kalıpları

Tebriz âşıklar Türkçe de bulunan anlatım kalıplarını (atasözü, deyimler, alkış-kargış) kullanarak ifadelerine zenginlik katmışlar.

Aşğın anlatım biçimi, sözcük seçimi, söz dizimi ve anlatım yollarıyla ortaya çıkar. Aşğın düşünce dünyası, aldığı eğitim, içinde bulunduğu sanat ve kültürel ortam, aşğın dilini ve anlatım biçimini belirler. Ayrıca âşıklar işledikleri konulara göre anlatım biçimi belirlerler. Kahramanlık şiirlerinde epik-lirik, güzellemelelerinde lirik anlatım kullanırlar (Artun 2005: 145).

3.3.1. Atasözleri

Âşıklar halkla iç içe oldukları için onların kederlerinin, sevinçlerinin aktarıcısı olmuşlar. Âşık şiiri halk arasında mayalanmış, yaşadığı toplumun kültür dokusunun en önemli belirleyici öğelerindendir. Azerbaycan âşıklarının çoğu Farsça eğitim almadıkları için Farsça sözcükler az olmuştur, ancak Fars diline özenen birçok aşığın şiirlerinde Farsça sözcük çok kullanılmıştır.

Âşıklar din, ahlak, hukuk, eğitim, gelenek ve doğa olaylarını dile getirirken kısa ve anlamlı anlatım yolu olan atasözlerinden yararlanırlar. Âşıklar anlatımı renklendiren kısa kalıp sözler olan alkış ve kargışları kullanırlar. (Artun 2005: 145). Azerbaycan bölgesi şifahi edebiyat yönünden zengin olduğu için, bölgenin âşıklarında da atasözlerinin bol kullandığını görmekteyiz.

Tebriz Âşıklarının kullandığı bazı atasözleri:

Bir palaza bürün elilen sürün.

Garun olsan Ahir kabirdir yerin,

Cehd eyle dünyada incitme birin,

Olsa da boynunda dar nişanesi

Âşık Cevanmerd

Tek elin neyi var? İki elin sesi var. (Âşık Şehnazi)

Aşığın dili yügrek olur. (Âşık İskenderi)

Dedi göz neden korkar; Gördüyünnen. (Şikari, s. 80)

Dadaşım; hegg inceler ammâ Allah terefinnen üzülmez. (Şikari, s.130)

Dadaşım; aslanın erkek dişisi olmaz. (Şikari, s.209)

Sınanmamış atın dalı gabağına geçmeginen. (Şikari, s.157)

Atalar deyib: Kişi kızı olmayasan, kişi arvadı olasan. (Şikari, s. 199)

Ağac bar verdikçe başını eğer.

Meğer sende yohdur bar nişânesi?

İnsanı ucaldar el arasında,

Abrı, geyret, namus, ‘âr nişânesi.

Âşık Karadağı

Sen saydıgıvı say goy yana gör feleh ne sayır? : Sen geleceği öyle düşün, bak gör felek nasıl görür. (Şikari, s. 108).

İnsan dilleşe dilleşe, heyvan iyleşe iyleşe geder bir birin tapar. (Şikari, s. 320)

Kişinin dünyada kişiden nemesi artıg olar: Ehtiyâtı. (Şikari)

Oğul adamın öz belinnen, söz adamın öz dillinnen, iş adamın öz elinnen. (s. 359).

Dadaşım, o işi ki dilinen aşar, zor ile aşmaz, pul açanı da gılinc aşmaz. (s. 200).

3.3.2. Deyimler

Deyim bir kavramı belirtmek için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır. Âşıklar şiirlerinde günlük konuşma dilinde sık kullanılan deyimlerden yararlanırlar. Âşıklar deyimleri kullanarak bir anlatım zenginliğini sağlarlar. Aynı zamanda bağlı bulunduğu kültürün sözlü geleneğin bir yönünü de tanıtır (Artun: 2005: 152). Tebriz âşıkları da Azerbaycan Türkçesi deyimlerin yanı sıra Tebriz'e özgü deyimleri kullanmaktadırlar. (Örneğin Şikari destanında “yola düşdü, revane-yi rah oldu” deyimini Farsça ve Türkçe iki eş anlamda deyim olsa da âşık tarafından sıkça kullanılan deyimdir).

Tebriz âşıklarının kullandıkları deyimlerden örnekler:

Kişî namusu üstünde ölüme geder. (Şikari, s. 225).

Gara gorhu gelmek: Korkutmak (Şikari, s. 34).

Garişganın sayı var ammâ goşunun sayı yohdı: Karınca kadar sayısız asker var (Şikari, s. 86).

Can tapşırmaq: Ölmek. (Şikari, s. 135).

Bilirem ne kuşun yumurtasıdı: Nasıl olduğunu bilirim. (Şikari, s. 145).

Ot otun su suyun alsın. (Şikari, s.223, 232, 343).

Er girdi bunun üreyine; (ilham geldi).

Geceni yordular:(Gece bitmek üzere).

Günün yorğun çağı: (Güneşin battığı an).

İlan vuran adam yatıp bu yatmayıb. (Şikari, s.30, 245, 286)

Suya döndüler: (Baka durdular) (Şikari, s.333)

At minenindi, don giyenin. (s. 45).

Er de bir olar gör da. (s. 53)

İyit meydanda dilin bağlar elin açar.(s. 47)

Atalar diyibler insânın Allâh işin düzeldende düşmenin öz eliyen düzelder.

Deveni çömçeynen suvarmahla, deveye ganık vermez ki su (Şikari).

Dedin sözüvü sahla sazıvı. (s. 33)

Ağıllı çayı bulunca bir onda görersen deli vurdu geçdi o yana. (s. 217).

İnsanın üş dedesi olar. Bir öz dedesidi, bir geyin atasıdı, biride ustâdi.
(s.219).

Göz dolandırır. (s.17, 24, 72, 229, 405, 230).

Asta gaçana göy imâm genim olsun. (s. 272).

Getmeli gonağın getmesi galmasından yahşıdı. (s. 312).

Ok kemânnan çıhibdı. (s. 239).

Bizimki galıb gurdunan giyâmete (s.239).

Üz çevirdi (Yüzünü ona çevirdi): (s.310, 315).

Üz dolandırdı(Yüzünü ona çevirdi, dedi): (s. 311, 313, 315, 317, 319, 320, 324).

3.3.3. Alkış ve Kargış

Alkış ve kargış konuşmayı süsleyen, duyguları belirten, anlatımı güçlendiren dil öğeleridir. Alkış kişinin iyiliğini ve kargış kişinin kötülüğünü isteyen söz kalıplarıdır (Artun, 2005: 152). Tebriz âşıkları Türkçe sözcüklerin yanı sıra Farsça ve Arapça alkış ve kargış anlamı taşıyan sözcüklerden de yararlanmışlar. “Maşallah”, “aferin”, “barek Allah” gibi alkış sözcükleri çok kullanılmaktadır.

Örnekler:

Dilin kurusun. (Âşık Karadağlı).

İyid arkan yerle bir olsun. (Âşık Müslüm Askeri).

Evin yıkılmasın. (Şikari, s.74,159, 160, 169, 271, 287, 404, 74)

Başıva dolannam. (83)

Gadanı alam. (86)

Ey Serheng-i Şâmi tahtin tabût olsun. (238)

Yeherin gan ile dolsun. (238)

Asta kaçana göy imâm benim olsun.

Tebriz Âşıkları divan edebiyatı kalıplarında da şiirler söylemektedirler.

Örnek:

“Mehebbet bir belâ şeydir giriftâr olmayan bilmez.
Zimistan çekmeyen bülbül baharın gedrini bilmez.”
(Şikari, s. 284).

Fâilâtûn / Fâilâtûn / Fâilâtûn / Fâilûn

Yâ reb bu hansı hûridi bâzariden geçer?
O eşve û gemze û nâz bu dil-i zârî den geçer.
Götürüb külâhın eline nüsret ile gelir,
O nâz ile gelse eğer ömrüm yarıdan geçer.
(Şikari, s. 286)

Feilâtûn / Feilâtûn / Feilâtûn / Feilûn

Mesnevi örneği:

Çekib sef iki leşker-i nâmdâr,
Olub merkebe o şâh-zâde sevâr.

Gedem goydu meydane o nâmdâr,
Edibdir mübâriz teleb şeh-sevâr.

Dedi vardı bir kimse âyâ gele?
Men ile ede kâr-zârî bele?
Feûlûn/Feûlûn/Feûlûn/ Feûl

4.4. Âşıkların Şiirinde Yerel Sözcükler

Âşık şiiri halk diline yakın olduğu için anlaşılır bir yönü vardır ancak âşık edebiyatını geleneğini bilmeden âşık şiirini irdelemek mümkün değildir.

Âşıklar anlatmak istediklerini halkın anlayabileceği bir dilde verirler. Âşıklar duygularını hemen dile getirirler. Doğaçlama söyleyişte sözcük seçmek için zaman dardır. Bu durumda âşıklar tekrarlardan, hazır kalıplardan yardım alırlar (Artun 2005: 145). Âşık şiirinde kime sesleniyor? Dış dünya bakışı nasıl? Bunları şiirine aktarırken gelenek ne ölçüde etkili? Tespitlerdeki dikkati ve ayrıntılara eğilişi nasıl? Anlatımlardaki dil aşığın dil özellikleri mi yoksa bir başka aşığın üslubunu taklit mi ediyor? Sözcük seçiminde geleneğin payı nedir? Dillin hangi fonksiyonlarını kullanır? Bakış açısı nedir? Bu soruların cevapları bulunduğu anda aşığın üslubu, onu diğer âşıklardan ayıran dili, kullanışı anlatım özellikleri ortaya çıkacak. (Artun 2005: 145).

3.4.1. Tebriz âşıklarının Şiirlerinde Yerel Sözcükler

Âşık Yedullah:

Hercâyinin muhennesin nâ-kasın,
Doğru sözün düz ilgârin görmedim,
Çok çehdin dünyâde gedâler tekin,
Nâmısın geyretin ‘arın görmedim.

Merd oğula emek versen itirmez,
Nâ-merd âdâm dosluk başa yetirmez.
Gabak tağı terk şemâme yetirmez,
Söyüd ağacında alma heyva nar olmaz.

Deli göyül âteşlere talanma,
İnnen bele dünya sene dar olmaz,
Bir mert gazansa yüz nâ-mert doyuyar,
Yüz nâ-mert gazansa merde bir nahâr⁶⁸ olmaz.

(Şikari, s.67).

Âşık Yedullah Tebriz âşıklarındandır. Tebriz merkez kent olduğu için âşıkları daha çok Farsça kalıplar kullanmışlar. Âşık Yedullah da merkez âşıklarından olup ve şiirlerinde bolca Farsça ve Arapça tamlamalar kullanmıştır.

Âşık Yedullah’ın yukarıda verdiğimiz şiirinde merd, nâ-merd, hercayi, gedâ, nahar gibi Farsça ve Arapça sözcükler görülmektedir. Ayrıca Tebriz şivesine özgü olan “innen bele” (bundan sonra anlamında) ifadesi Tebriz ve Karadağ ağzında kullanılan sözcüktür.

Zer ‘âlemde dadaş, müşkil-güşâdi, her metleb istesen onnan revâdı. (Şikari, s. 94).

Burada Âşık Yedullah, Tebriz de kullanılan Farsça sözcükler kullandığını görmekteyiz.

Her aşığın üslubu, bağlı olduğu kültürün dil özelliklerine göre şekillenir. Âşıklar, bazen bazı kelimelerin halk ağzında bozulmuş şekillerini kullanırlar. Onlar yeni söyleyişler yaratarak çevresindeki insanların konuşma biçimine ait bazı özellikleri şiir diline taşırlar (Artun, 2005: 153). Tebriz âşıklarının büyük bir çoğunluğunu Karadağ âşıklarından oluşmaktadır. Bu yüzden Karadağ bölgesi yerel anlatım dilini Tebriz âşıklarında görmekteyiz. Bölgede araştırmada bulunan Ali Kafkasyalı Tebriz ve Karadağ âşıklarını aynı çatı altında gruplandırırsa da Karadağ ve Tebriz âşıklarının dil ve üslup yönden ayırt etmek mümkündür.

⁶⁸ . Nahâr: Öğle yemeği.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE TEBRİZLİ ÂŞIKLAR ve ESERLERİNDEN ÖRNEKLER

4.1. Âşık Hesên İSKENDERİ

I. Hayatı:

Tebriz'in en ünlü âşıklarından olan Âşık Hesên İskenderi, 1947 yılında Karadağ Bölgesinin Kalla köyünde dünyaya geldi. İlkokulu köyde bitirdikten sonra bölgedeki birçok Âşık yanında bulunmuş ve bu sanatı öğrenmiştir. Daha sonra Âşık İsa Deşni, Âşık Hac Ali İbadiyan, Âşık Hac Muhammed Bağır, Âşık Aziz Şehnazi, Âşık Ali Bahşi gibi büyük ustalarında bulunarak âşıklık konusunda eşi bulunmaz bir ustalığa ulaşmıştır. 1971 yılında Tebriz radyo ve Televizyon sanatçısı olarak işe başlamıştır. Üstat Ali Selimi ile birlikte Azerbaycan kültürünü yaymıştır. Âşık Hesên İskenderi birçok ödül almıştır. Tek saz yarışmalarında birinci olmuş ve 21 madalya almıştır.

Âşık Hesên İskenderi yalnız İran'da değil birçok Avrupa ülkesinde Âşıklık sanatını temsil etmiştir. Fransa, Belçika, Hollanda, Almanya, Japonya, Avusturya, Çin, İsveç, Macaristan, Hollanda İtalya, Danimarka, İngiltere, Azerbaycan, Nahcivan ve Türkiye de âşıklık sanatını temsilciliğini yapmıştır.

Âşık Hesên İskenderi aynı zamanda “Gözel Kopuz” adlı bir şirketin sorumlusu olmuş, bu şirkette 16 genç aşığın kasetinin yapım ve dağıtım işlerini yapmıştır. Ayrıca “Âşıklık Ocağı” adlı derneğinde genç âşıklar yetiştirmektedir.

Hesên deyir yaşa elim,
Bal kimidir ana dilim,
Simler üste âşık elim
Telli sazı çala gerek.

Sazınla gezirsen diyar be diyar,
Derin kemallısan, marifetin var.
Tükenmez edebin, coşgun bir pınar,
Hak sesin dünyaya sal Âşık Hesên.

Telli sazım müjde verir ellere,
Geçti zimistanım nevbahar gelir.
Al yeşil geyinen güzel çöllere,
Benövşe açılır taze bar gelir.

Gülzara dönür bizim bu eller,
Okuyur bülbüller, açılır güller,
Güneşin zövgunna açılır diller,
Âlemi bürüyen laleazar gelir.

Geldi bahar fesli könülçekme gem,
Âşık Hesên deyir şad olsun âlem,
Azerbaycan âşıkları destecem,
Meclis yaraşığı saz u tar gelir.

Semed Behrengi'ye
Çal aşığı sazıvı, azadlığı gelir,
Semed Behrengi'nin yolu bizimdir.
Ohuyur bülbüller, neğmeler güller,
Vetenin bağçası, gülü bizimdir.

Kendlere yol döyüb yatmayıb Semed,
Halgını unudub, atmayıb Semed,
Özünü zalime satmayıb Semed,
Güneş tek görünen nuru bizimdir,
Müellim Semed'in yolu bizimdir.

Tökdüler Araz'a o pak kanını,
Caladılar dolu gelemdanını,
Kırabilmediler pak imanını,
Azadlık söyleyen dili bizimdir,
Müellim Semed'in yolu bizimdir.

II. Usta cıracak ilişkisi:

Âşık Hesên İskenderi Âşık İsa Deşni, Âşık Hac Ali İbadiyan, Âşık Hac Muhammed Bağır, Âşık Aziz Şehnazi, Âşık Ali Bahşi gibi âşıkların yanında bulunmuş ve onlardan âşıklık geleneğini öğrenmiştir.

III. Mahlas:

Âşık "Hesên" mahlasını kullanmıştır.

4.2. Âşık Yedullah EYVEZPUR

1938 de Tebriz yakınlıklarında bulunan "İlhıcı"da doğmuştur. Âşıklık sanatını Âşık Hüseyin Namver, Âşık Mehmed Bağır, Âşık Kulu Terkedari ve Âşık Şehnazi gibi ustalardan almıştır.

Destancı aşklarından olan Âşık Yedullah birçok âşık destanını kaset şeklinde yaymıştır. Şikari destanı, Emir Erselan destan-ı Rumı destanları onun tarafından yayınlanmıştır.

“Şikari Destanı Âşıklık geleneğinin en uzun manzum ve mensur destanı olarak 1971 de 55 kasette yayınlamıştır. Âşık destanı üstadı Âşık Ali den öğrenmiş ve kasete aktarmıştır.

Âşık Yedullah keskin hafızası ile âşıklar arasında ün kazanmıştır. Destancı âşıklar arasında yer almasında da bu hususun önemli rolü vardır. Âşık Aziz Şehnazı gibi büyük âşık ile 22 kaset deyişmesi (atışması) bulunmaktadır.

Derd ü gemin erbabıyam,
Derdler menden ırak olmaz.
Günde yüz min hayal eyler,
Menim könlüm bir şad olmaz.

Göye çekse baş tayalar,
Felek onu tez payalar,
Her külüng çapmaz kayalar,
Her iyidden Ferhad olmaz.

Derviş olan bakmaz pusta,
Uslu olan olar usta,
Güvenme bivefa dostu,
Bivefadan imdad olmaz.

II. Usta Çırac İlişkisi:

Âşık Hüseyin Namver, Âşık Mehmed Bağır, Âşık Kulu Terkedari ve Âşık Şehnazı'nın yanında bulunmuştur.

III. Mahlas:

Âşık “Yedullah” mahlasını kullanmıştır

4.3. Âşık Muhtar KURBANPUR

Karadağ bölgesinde bulunan Eher kenti yakınlarında anadan olmuş, âşıklık sanatını üstadı Âşık Dürelî Ezganlı yanında öğrenmiştir. Beş sene boyunca üstadı yanında bu sanatın tün inceliklerin öğrendikten sonra Tebriz ve Eher kentlerinde toylarda ve toplantılarda saz ve söz üstadı olmuştur. Daha sonra birçok çırak yetiştirmeye başlamıştır. Âşık aynı zamanda Tebriz, Tahran ve Urmiye kentlerinde Radyo ve televizyon sanatçısı olarak görev yapmıştır. Özellikle Karadağ bölgesinde ün kazanmış âşıklardandır.

Âşık Kurbanpur Karadağ ve Tebriz âşıkları arasında bir köprü oluşturduğu yönden önemli âşıklardan sayılmaktadır.

Yaz açılıb gül olar,
Bulak kaynar göl olar,
Tahılımız bol olar,
Durnalar kayıdanda.

Akan Araz çağlayar,
Yaramızı bağlayar,
Düşmân gelbin dağlayar,
Durnalar gayıdanda.

II. Usta Çırak İlişkisi:

Ustası Âşık Dürelî Ezganlı yanında bulunmuş ve ondan aşıklık sanatını öğrenmiştir.

III. Mahlas:

Âşık “Muhtar” mahlasını kullanmıştır.

4.4. Âşık Sıdkalî BABAIAN

1944 yılında Karadağ bölgesinin Hızır kentinde anadan olmuş, âşıklık sanatını diğer ustaların yanında bulunarak ve diğer ustaların kasetini dinleyerek öğrenmiştir. Bölgenin düğünlerinde bulunarak ün kazanmıştır. Farsça eğitim almamıştır, bunun için şiirlerinde duru Türkçe kullanmaktadır. Şiirlerinde vatan ve aşk teması işlenmiştir.

Bağlanan gollarım, dartıb açaram,
Yurdum diye sene doğru kaçaram,
Oğlum desen kanadlanıb uçaram,
Çiçeklenib, bütün bezerem veten.

Ondaki ellerim çatmadı sene,
Üregim kanını katmadı sene,
O zaman ki dilim yatmadı sene,
Dilimi kökünden üzerem veten.

II. Usta Çırak İlişkisi:

Kendi çabalarıyla saz çalmayı öğrenmiştir.

III. Mahlas:

Âşık “Sıdkalî” mahlasını kullanmıştır.

4.5. Âşık Hüseyn HADİM

1948 yılında Tebriz yakınlarında bulunan Anahatun köyünde anadan olmuştur. İlk ve ortaokul Farsça eğitim almıştır. Bu yüzden şiirlerinde Farsçanın etkisini görmekteyiz. Âşık Zeynal ve Aşık Muhammed yanında âşıklığı öğrenmiştir. Ayrıca diğer âşıklar ve şairlerin şiir kitabından yararlanarak duygu ve düşünce dünyasını geliştirmiştir. Beş sene boyunca devlet dairelerinde ve resmi yerlerde bu sanatı sergilemiştir.

Kalem dolan bu ellerde hakikatden yaz şiir,
Dünya âlem mühtacıdır, muhabbetden yaz şiir.
Sen susunda karanlıklar tutur yeri semanı,
Al güneşe köprü vuran, tarikatdan yaz şiir.

Sen insanın silahısan, çirkinlikler üstüne,
Sen beşerin inkılabı, cehaletin kastine,
Sen şairin yoldaşısan her alanda destine,
İnsan için arzu olan saadetden yaz şiir.

Sen kılıçsan, defter kalkan, şiir döyüş cengidir,
Kızıl cöher kalbimizden, akan kanın rengidir.
İnsanoğlun darda koyma, nurla zülmet cengidir,
“Hadim” deyir bu meydanda, cesaretten yaz şiir.

II. Usta Çırak İlişkisi:

Âşık Zeynal ve Âşık Muhammed yanında âşıklığı öğrenmiştir.

III. Mahlas:

Âşık “Hüseyn” mahlasını kullanmıştır.

4.6. Âşık Rahman KARA MELİK

1950 yılında Tebriz’in Karmelik bölgesinde anadan olmuş, Âşık Mikayil Ağa Baba’nın yanında âşıklık sanatını öğrenmiş ve geliştirmiştir. Hayatı boyunca bu sanatın temsilciliğini yapmış Tebriz’in ünlü âşıkları arasında yer almıştır. Birçok genç âşık yetiştirmiştir. Bu sanatı gelecek nesillere aktarılması gerektiğinin düşüncesini bu sözlerle ifade etmektedir:

Menim de elimden bu gelir ancak,
Seni geçmişinle eyleyim tanış,
Baş uca yaşamak istersen eğer,
Bak gör babaların nece yaşamış?
Gönül ahtar öyle bir yar,
İşareden söz anlasın,

Pis gününde hemdem olsun,
Çörek bilsin duz anlasın.

Ürek açan sözü olsun,
Temiz nefsi, gözü olsun,
Sedaketden izi olsun,
Nağme bilsin saz anlasın.

II. Usta Çırak İlişkisi:

Ustası Âşık Mikayıl Ağa Baba'nın yanında bulunmuş ve ondan âşıklık sanatını öğrenmiştir.

III. Mahlas:

Âşık "Rahman" mahlasını kullanmıştır

4.7. Âşık Resul KURBANİ

1953 yılında Karadağ bölgesinde Abbas Abad köyünde anadan olmuştur. Âşık sanatını üstatları Âşık Hayrullah ve Âşık Kerem Hazreti yanında öğrenmiş ve üstatlık derecesine ulaşmıştır. Âşık Aziz Şehnazi'nin yanında bulunmuş ve tecrübelerin artırmıştır. İran da birçok büyük kentte sanatını göstermiştir. Ayrıca Âşık Resul Kurbanî dünya seviyesinde tanınan âşıklardandır. O Fransa, İngiltere, Çin, Macaristan, Almanya Azerbaycan Cumhuriyetinde ve Türkiye de programlara katılmış ve bu sanatı ifa etmiştir.

Âşık Resul Kurbanî bu gün Tebriz'de yaşamaktadır. O âşıklık sanatında bir ekol oluşturmuştur.

Şen tabiat güzel olur,
Ölkemize yaz gelende,
Cavan koca zevke gelir,
Ortalığa saz gelende.

Yasemenler pıçıldaşır,
Karanfiller aşır daşır,
Paslı gönül cavanlaşır,
Gamze, işve naz gelene.

Kaynayır coşur akır bulag,
"Resul" sesine ver gulag,
Gem evine gırgın salah,
Güle ürek, gaz gelende.

II. Usta Çırak İlişkisi:

Üstatları Âşık Hayrullah ve Âşık Kerem Hazreti yanında öğrenmiştir.

III. Mahlas:

Âşık “Resul” mahlasını kullanmıştır.

4.8. Âşık Mehmed MEHEMMEDİ

1963 yılında Karabulak köyünde anadan olmuş, ilkokulunu aynı yerde tamladıktan sonra ailesiyle birlikte Tebriz’e göç etmişler. Askerliğini bitirdikten sonra Kadir Puribad ile birlikte düğünlerde olmuş ve âşıklığı onun yanında öğrenmiştir. Âşık Karadağ ve Tebriz sanatçıları arasında köprü oluşturan âşıklarımızdan olmuş, şiirlerinde her iki yörenin dil özelliğini yansıtmaktadır.

Ustat âşıklardan yadıgar Gaşem⁶⁹,
Sen eli atmadın, el atmaz seni,
Doğma diyarına iftihar Gaşem,
Ey veten bülbülü, gül atmaz seni.

Azizinem yaradı,
Yar hesreti yaradı,
Üreyimden gan akar,
Çekilende yar adı.

Dedim bülbül ahin nedendi?
Dedi sinem üste goyub yare gül.
Azizi yare gül,
Armağan ver yare gül.
Lezzeti var o günün,
Yalvarasan yare, gül.

II. Usta Çırak İlişkisi:

Düğünlerde bulunarak âşıklık sanatını öğrenmiştir.

III. Mahlas:

Âşık “Memmed” mahlasını kullanmıştır.

4.9. Âşık Salman MEHEMMEDPUR

1947 yılında Karadağ bölgesinin Verzigian ilçesinde anadan olmuş, ilkokul eğitimini Farsça aldıktan sonra âşıklık sanatını öğrenmek için çeşitli âşıkların yanda bulunmuştur. Tebriz’e göç ettikten sonra üstat Ali Selimi’nin anında bulunmuş ve

⁶⁹ . Aşık Gaşem Azerbaycanın ünlü âşıklarındandır.

ondan dersler almıştır. Daha sonra Âşık Hesen İskenderi ve Resul Kurbanı gibi âşıkların yanında sanatını geliştirmiş ve öğrenci yetiştirmeye başlamıştır. Bir ara devlet sanatçısı olarak Tebriz radyo ve televizyonunda programlara katılmış. Âşık Selman aynı zamanda Azerbaycan, Türkiye, Kırgızistan ve Özbekistan’a davet edilerek uluslar arası sanatçı kimliğine sahip olan âşıklarımızdandır. Birçok yarışma ve programa katılmış ve ödüller kazanmıştır.

Yaşayabilmirem men senden ayrı,
Gül nece yaşasın çemenden ayrı,
Sen benim heyatım, kalbim, canımsan,
Sen benim ulduzlu asimanımsan.

Sen benim dilimde şirin sözümsen,
Sen benim gecemsen, hem gündüzümsen,
Nece yaşayım men senden ayrı?
Gül nece yaşasın çemenden ayrı?

II. Usta Çırak İlişkisi:

Çeşitli âşıklardan âşıklık sanatını öğrenmiştir.

III. Mahlas:

Âşık “Muhtar” mahlasını kullanmıştır.

4.10. Âşık Cengiz MEHDİPUR

1961 yılında Keleyber bölgesinde Şeyh Hesenli köyünde anadan olmuş ve eğitimini Farsça olarak tamamlamıştır. Amcası Âşık Aynullah Mehdipur’un yanında çıraklık yapmış ve saz çalmayı öğrenmiştir. Daha sonra Âşık Hesen Esedi yanında bu sanatın inceliklerini öğrenmiş. Tebriz de Âşık İsa İsmail zade yanında da çıraklık yapmıştır.

Âşık Cengiz okuryazar âşıklardan olmuş ve bu konuda çeşitli kitaplar yaymıştır. Saz çalmayı bu kitaplarla öğretmiştir. “Metode Amuzişi Mektebi Kopuz” ve “Âşık Havaları” kitaplarını yayınlamıştır.

Âşık Cengiz Tebriz’de saz çalmayı öğretmek için “Roşen Tebriz” adlı özel bir kurum açmıştır. Bu kurum sürekli olarak saz çalmayı öğrenmek isteyen şahıslara saz çalma öğretmektedir. Âşık Cengiz ayrıca Tebriz’de “Dalga” adlı bir saz grubunun kurucusu ve sorumluluğunu yürütmektedir. Âşık yalnız İran kentlerinde değil, dünyanın çeşitli ülkelerinde tek saz çalmasıyla ün kazanmıştır. Âşık bu saz çalmasıyla birçok yarışma ve gösteride birincilik ödülünü almıştır. Âşık Cengiz Kanada, İspanya, Fransa,

İngiltere, Çin, Macaristan, Almanya Azerbaycan Cumhuriyetinde, Türkiye ve diğer ülkelere davetli olarak bulunmuş ve sanatını başarıyla sergilemiştir.

Âşık Cengiz İran’da yapılan Türkçe “Saray” filminin müzik yapımını üstlenmiştir. Âşık yeni neslimiz

Dalga grubunda Âşık Ferruh Mehdipur,

Dünya bir meşedir, insan oduncu,
Çokları odun satıp, köz alıp geder.
Ne satan yorulur, ne alan doyur,
Ahırda beş arşın bez alıp geder.

Âşık olub dolaşmıram
Elde veten diye-diye
Telli sazla yanaşmıram
Telde veten diye-diye

Koy deyim ki ana veten
Olacaktı haray salan
Al kanımızdan açılan
Gül de veten diye-diye

Men el derdin öteceyim
Canı kurban vereceyim
Ölsem bele öleceyim
Dilde veten diye-diye

II. Usta Çırak İlişkisi:

Amcası Âşık Aynullah Mehdipur’un yanında çıraklık yapmış ve saz çalmayı öğrenmiştir.

III. Bade: Âşık Bade içtiğini söylemiştir.

IV. Mahlas: Âşık “Çengiz” mahlasını kullanmıştır.

4.11. Âşık Ali KARADAĞLI

Ali KARADAĞLI 1950 yılında Bostan Abad kentinde anadan olmuş, ilkokul altıncı sınıfa kadar Farsça eğitim aldıktan sonra halı dokuma işine başlamıştır. İş esnasında âşıkların kasetlerin dinlemiş ve âşıklık sanatına meyil göstermiştir. Daha sonra Âşık Hüseyin Azeri, Âşık Rehim Eyvezpur gibi büyük âşıkların yanında çıraklık yapmış ve üstatlık seviyesine ulaşmıştır. Âşık Ali birçok uluslar arası yarışma ve programlara katılmış ve katılım belgesi, takdir almıştır.

Yar yanında günahkaram,
Doğru sözüm yalan oldu.

Yeriş etdi kem leşkeri,
Könlüm şehri talan oldu.

Bak bu kaşa, bak bu göze,
Yandı bağrım, döndü köze,
Keçen sözü çekme üze,
Keçen keçdi, olan oldu.

Âşık Alı sene kurban,
Gel eyle derdime derman,
Uçdu getdi tülek terlan,
Sarda keklik alan oldu.

II. Usta Çırac İlişkisi:

Âşık Hüseyin Azeri, Âşık Rehim Eyvezipur yanında bulunmuş ve onlardan âşıklık sanatını öğrenmiştir.

III. Mahlas: Âşık “Alı” mahlasını kullanmıştır.

4.12. Âşık Hüseyin SAYI

1965 yılında Tebriz’in yakınlarında bulunan Nehend köyünde anadan olmuştur. Âşık Hacı İbadiyan ve Âşık Aziz Şehnazi gibi büyük âşıkların yanında bulunmuş ve âşıklık sanatı öğrenmiştir. Daha sonra düğün ve törenlerde saz çalıp okuyarak kendini geliştirmiştir. Âşık Hüseyin âşıklık sanatıyla ilgili on yedi cilt kitap basmıştır.

Kendi açtığı müzik marketinde şıkların kasetlerin ve kitapların satmaktadır. Âşık Hüseyin aynı zamanda mağazasının yanında bulunan âşık kahvehanesinde âşıklık sanatının gösterisini de yapmaktadır.

İçimde bir büyük veten hesreti,
Aye mi dönecek ile? Bilmirem.
Men öz vetenimde esirem-esir,
Esir nece düşdüm bile-bilmirem.

Talanıb dağılıb bak çokum azım,
Ne kışım bellidir nedeki yazım,
Men ki ötenmirem bu sınık sazım,
Beme mi çekilib zile? Bilmirem.
Ellerim didergin özüm dostakda,
Oğlum didergin, kızım dostakda,
El üçün ağlayan gözüm dostakda,
O ağlar gözümü sile bilmirem.

Bir cennet kimidir dünən bu veten,
Bu gün rezil olmuş neden bu veten?

Yanıb, yanıb küle dönen bu veten,
Tufana sovrulub, yele bilmirem.

Er oğullar, katın kızlar veteni,
Özbek'lerin, Kırgız'ların veteni,
Babek'lerin, Oğuzların veteni,
Elile mi kalıb şile? Bilmirem.

II. Usta Çırak İlişkisi:

Âşık Hacı İbadiyan ve Âşık Aziz Şehnazi'nin yanında bulunmuş ve onlardan âşıklık geleneğini öğrenmiştir.

III. Mahlas: Âşık "Sayı" mahlasını kullanmıştır.

4.13. Âşık Cebrayıl HALİLİ

Şiirlerinde Cebi ve Cebrayıl mahlasını kullanan âşık, Karadağın Üzümdül bölgesinde Seyferli köyünde anadan olmuştur. Sekiz yaşında Tebriz'e göçmüş ve orada yerleşmişle.

Atası Kuzey Azerbaycan'ın Şirvan bölgesinden Güney Azerbaycan'a göçmüştür. Ortaokulu Farsça bitirdikten sonra on altı yaşında saz çalmaya başlamıştır. Behlul Karger adlı ustasının yanında âşıklık geleneğini öğrenmiştir. Kuzey Azerbaycan âşıklarının film ve kasetlerin takip ederek kendini geliştirmiş ve ustalık derecesine ulaşmıştır. Ayrıca Âşık Hesên İskenderi, Âşık Abdülali Nuri gibi büyük âşıklardan etkilenmiştir.

Kuzey Azerbaycan âşıklarından olan âşık Adalet Nesibov Tebriz'de bulunduğu zaman ona bu şiiri söylemiştir:

Men svegini analardan,
Analardan, öğrenmişem.
Men ilhamı obalardan,
Obalardan öğrenmişem.

Dersim aldım ucalardan,
Seçdim ağı karalardan,
Düz ilkarı Sara'lardan,
Sara'lardan öğrenmişem.

Men keyreti atalardan,
Ölen vakte babalardan,
Dönmezliği kayalardan,
Kayalardan öğrenmişem.

İçim dolmuş kadalardan,
Sorsan meni haralardan,
Elde olan yaralardan,
Yaralardan öğrenmişem.

* * *

Sorsan neler? Yar geceli,
Heyalımdan ötüb geçer.
Öten şirin katireli,
Keyalımdan ötüb geçer.

Öten aylar, öten iller,
Dinlediyim şirin diller,
Ala gözler, kara teller,
Keyalımdan ötüb geçer.

Gâh görüşen anlarımız,
Gâh gülüşen anlarımız,
Bir ötüşen anlarımız,
Keyalımdan ötüb geçer.

Ayrılık baş veren zaman,
Könlümüze köçdü duman,
Gözyaşların sildiğim an,
Keyalımdan ötüb geçer.

* * *

Könlümün sevgisi vetendir yalnız,
Elin seaadetin her an isterem.
Kızın semalarda parlayan ulduz,
Oğlun güneşe konak isterem.

Başımız başlara karışmak için,
Dünya kervanı ile yarışmak için,
Ata ocağımız alışmak için,
Canımı odunda yanan isterem.

“Cebi” hak yol geden, şerrden kayıdan,
Zülmetde uykudan, kalkı ayıdan,
Veteni korumak için oğul büyüden,
Ele bir mehriban canan isterem.

* * *

Ezel mehebbet göz ile sene bakılır dünya,
Sonunda arzılar tamam, daşa çakılır dünya,
Heyat boyu insanları uyutmak için, darıtmak için,
Ezab adlı deyirmanı suyun akılır dünya.

Gahdan dolar, gâh boşalır, gâh uçar, gâh kurulur,
Fırtınalar koparır gâh, hey lillenir durulur,

Gahdan sakit bir umman tek, lebelenir burulur,
Gahdan şaddi, gâh perişan, yaman sıkılır dünya.

Birce neferin elinde milyonlar feryad edir
Asır, kesir, veran koyur, gâh tikir abad edir
Analar, oğlu vay deyib, aman edir dad edir
Şerr işlir ocubatından, yanıb yakılır dünya.

Bu gün daha talan-tarac size gelmesin çetin,
Çalın daşa çıkın başa, her ne var atın tutun,
Pozulmuş insan eklakı, ters düşmüş işler bütün,
Adam oğlunun elinde şişe takılır dünya.

Ay “Cebreil” esirlerdir, susuzdur çemen- çayır,
Gül çiçekler saralıbdır, tam tikandır çol-bayır,
Min illerdir bu zülmetden sabaha çıkanmayır,
Ele vurublar başından, durur yıkılır dünya.

II. Usta Çırak İlişkisi:

Ustası Âşık Düreli Ezganlı yanında bulunmuş ve ondan âşıklık sanatını öğrenmiştir.

III. Mahlas: Âşık iki tane mahlas kullanmaktadır: “Cebi” ve “Cebrayıl”. Nedenini sorduğumuzda hece ölçüsünü şiirlerinde tutturması için bazen Cebi ve bazen Cebrail mahlasını kullandığını açıklamıştır.

Âşık Cebreil Dede Korkut hikâyelerinden “Deli Dümrül” hikâyesini kasette aktarmıştır.

4.2. GÜNÜMÜZ TEBRİZ ÂŞIKLARI ESERLERİNDEN ŞİKÂRİ DESTANI

4.2.1. Şikâri Destanının Tanıtımı⁷⁰

Bu bölümde İran Türkleri Âşıklık geleneğinden “Şikari Destanı”nı sunmak istiyoruz. Âşıkların sineden sineye söyledikleri ve 1971 yılında 55 kasete aktarılmış olan bu destan aynı zamanda âşıklık geleneğinin manzum ve mensur karışık en uzun destanı özelliğini de taşımaktadır. Destan 450 sayfada yazıya aktarılmıştır. Destan, Şikâri ve oğulları Cehângir, Cehandâr ve Cehanbahş’ın Müslümanlığı yaymaları, kötü güçlerle savaşmalarını anlatmaktadır. Şikâri, karşılaştığı pehlivanları İslâm’a davet eder. Karşısındaki pehlivan ya kelmey-i şehâdet getirip Müslüman olur veya öldürülür. Bazen de pehlivanlar yenildikten sonra Müslümanlığı kabul ederler. Yemen diyarının padişahını İslâm’a davet eder ve şehirde bütün kiliseleri cami’ye çevirir, İslâm bayrağını her tarafta astırır.

⁷⁰ . Şikari Destanının tanıtımı 29.11.2007 tarihinde Ankara Gazi Üniversitesinde bildiri olarak sunulmuştur.

55 saatte söylenen destan bir üstat-nâme 225 koşma ve 65 bayatıdan oluşmaktadır. Destanda Yanık Kerem, Karadağ Şikestesı, Köroğlu Kaytarması, Zarı Keremi, Ceyranı Keremi gibi âşık havaları kullanılmıştır.

Âşık Yedullah destan anlatma geleneğinde olduğu gibi destanı, Mücrim Kerim'den bir Üstada-nâme ile başlar:

Dostum deyir sene selâm verenin
Neçe başdan kemâl u 'âri gerek
Anlı açık ola üreyi temiz,
Doğru sözüyle itibari gerek

Gemimde ağlaya toyumda güle,
Özü öz kadrini kıymetin bile,
Hâlımı soruşup kadrimi bile,
Doğru sözüyle düz ilgarı gerek.

Öyle allanmaya pula devlete,
Hile ile sokulmaya gayrete,
Dostunu salmaya heş hacaletе,
Nâmus u gayreti, 'âri gerek.

(6+5)

Âşık üstadname'den sonra destanı anlatmaya başlar: Eski zamanlar Rum diyarında Şâh-ı Dârâ adlı bir padişah varidi. Onun Erçe ve Şikâri adlı iki oğlu varidi. Şâh-ı Dârâ küçük oğlu Şikâri'yi kendinden sonra şah ilan eder. Erçe bunu kabullenemez ve Şikâri'yi bir gezide kuyuya atar. Şikâri'yi, Keyvan Sovdager adlı bir tacir kuyudan kurtarır. Şikâri iyileştikten sonra, âşık kılığında Keyvan Sovdager ile birlikte saraya döner. Kendini tanıtmadan, dünya makamını büyük kardeşi Erçe'ye bırakır ve Keyvan Sovdâger ile yola koyulur. Yemen diyarının padişahı Menzer Şah-ı Yemeni onu satın alır. Şikâri burada kendini Huda-perest adıyla tanıtır. Hocand Vezir'in kızı Pernaz Hanım ona âşık olur ve onunla evlenir. Şikâri'nin Pernaz Hanım'dan olan oğlu Cehângir, daha sonra babasını tılsımdan çıkmaya yardım eder. Şikâri Menzer Şâh-ı Yemeni'yi Müslümanlığa davet eder. Menzer Şah-ı Yemeni kelime-yi şehadet getirir ve Müslüman olur halkına da toplu şekilde Müslüman olmayı emreder ve ülkenin her tarafında İslam bayrağı asılır, kiliseler camiye dönüştürülür.

Şâm hükümdarı Serheng-i Şâmi, Menzer Şah-ı Yemeni'nin kızı Simizâr'ı isteyince aralarında anlaşmazlık çıkar. Şikari, Serheng-i Şami'nin pehlivanı Kuh-peyker'i öldürür. Böylelikle Simzâr'ın gönlünde taht kurar ve onunla evlenir. Şikari, yarı dev yarı adam şeklinde olan Serheng-i Şami ile savaşa girer. Serheng-i Şami sihir gücüyle Simizâr'ı kaçırap bir kuyuda hapseder. Şikâri onu kurtarmak için ot yandırmaz,

su boğmaz, kılıç kesmez, Ergevan Şah pehlivanı yener. Hurşid Banu, nikaplı bir savaşçı şeklinde ona yardım eder. Şikari ile güreş yapar ve ona yenilince, onu yenen kişi ile evleneceğini söyler. Şikâri'nin Hurşid Banu'dan, Cehandâr adlı oğlu olur. Cehândâr büyüdükten sonra babası Şikâri'yi hapisten çıkmasına yardım eder. Serheng-i Şami, Şikari'ye Müslümanlığı kabul ettiğini söyler ve yanına çağırır, şarabına ilaç koyup onu yakalar. On sekiz yıl hapiste kalan Şikâri'yi oğulları Cehangir, Cehândar ve Cehanbehş kurtarmaya gelirler.

Destan, Cehangir, Cehandâr ve Cehanbahş'in yolları üzerinde uğradıkları yerlerin halkını Müslüman yapma serüveniyle devam eder. Cehangir yolda Hilaliye kentinde Zühhak Padişahı, Müslümanlığa davet eder ve her tarafta İslam bayrağını asar. Gülbâr vilayetine vardığında, Kaf Dağ'ında yaşayan ve Gülbâr vilayeti'nin hakimi, Şâh-ı Şucâ'nın kızı Gonça Leb'e aşık olan, ve her ay ülkenin pehlivanların öldüren Ekvan Dev'i yener. Gonça Leb ona aşık olur ve onunla evlenir. Cehangir, Gonça Leb ile birlikte Şikâri'yi kurtarmak için yola devam ederler.

Diğer taraftan Cehandâr, anası Hurşid Banu'dan babası'nın Şikâri olduğunu öğrenince onu Serheng-i Şâmi'nin elinden kurtarmak için yola konulur. Cehândar da uğradığı yerlerde İslam bayrağını diker.

Şikâri, Serheng-i Şami'nin kızı Nazik-beden, Keyvan Sovdager ve onun yardımına gelen Cehangir'in çabalarıyla hapisneden kurtulur. Daha sonra Gülistan-i Eremi Müslümanlaştırması için askerlerini bir araya toplar. Serefraz Şah'ın yardımına gelen Şah-ı Gulan ile savaştığında Şâh-ı Gulan onu sihir gücüyle Tılsım-ı Heyhat'te atar.

Tavûs, Şemkur Eyyar ve Cehângir'in Şikâri'yi Tılsım-ı Heyhat'ten kurtarmak için kartal şekline dönerler, Şütür-ser Dev'in yardımıyla Şâh-ı Gulan'ı öldürüp ve Şikâri'yi tılsımdan çıkarırlar. Serefraz Şah, İfrit-i Büzürg'ü yardıma çağırır da, Şikâri tılsımdan kurtulup kartal şeklinde savaş meydanına iner ve İfrit-i Büzürg'ü öldürür. Cehângir ve Cehanbahş yardımıyla Gülistân-ı Erem'i ele geçirirler. İslam bayrağını orada da dikerler. Gülistân-i Eremi'nin saltanatını Keyvan Pehlivan'a bırakıp, ülkesi Dara vilayetine dönerler. Kendini tanıtmadan kardeşi Erçe'ye mektup yazıp yıllar önce yaptığını ona hatırlatır. Savaş meydanında onu yense de öldürmez ve affeder.

Fireng padişahları Gülistan-i Erem'in Şikâri'nin elinde olduğunu öğrenip olağanüstü güçler ile Gülistan-ı Erem'e saldırırlar. Ancak Şikari ve yandaşlarına Hızır Peygamber batil-i sihri öğretmiştir. Böylelikle bu girişimler sonuçsuz kalır. Bu savaşlarda Cehândâr, Zerdân'; Şirzâd-ı Tıg-zen'de Elâve Şâh'ı öldürür.

Şâhruh Şah'ın kızı Nur'ul-eyn'in Ekvân Dev'in anası tarafından kaçırılması ve Şikari'nin onu kurtarması için Ugar ile savaşa gitmesi destanın diğer olaylarından. Bu savaşta Şikâri tılsıma düşer ve Heft Kule-yi Kaf'e götürülür. Böylelikle, Cehângir, Cehânbahş ve Cehândâr'ın Şikari'yi kurtarma çabaları ve onu tılsımdan çıkarma maceraları başlar.

Destanın son bölümlerinde Şikâri Hindistan'a asker yürütür. Hindistan Padişahı Şikari'nin adını duyduğunda savaşmadan Müslümanlığı kabul eder ve halkı da onunla beraber Müslüman olur.

4.2.1.1. Şikâri Destanın İncelenmesi

Destanın genel konusu Şikâri'nin Müslümanlığı yaymasıdır. Şikari (destan tabiriyle) Hızır peygamberin kemer-bestesidi. Hızır peygamber kendi eliyle pehlivanlık kemerini onun beline bağlamıştır. Karşılaştığı zorluklarda abdest alıp, iki rekat namaz kılar. Hızır peygamber rüyasına gelip ona yardımcı olur. Şikari'ye sihirleri yenmek için “Batıl-ı Sihir”i öğretir

Şikari destanını incelediğimizde eski Türk inançları ve atalar kültünü birçok yerde görebiliriz.

Şah-ı Dârâ, Şikâri'yi ararken dağlardan taşlardan Şikari'yi bu sözlerle sorar:

Cemâli varıydı mâh-ı münevver,
Çiyninde eğlenmişdi şems'inen kemer,
Çekdiğim zehmetler getdiler heder,
Sındı Şâhın perr u bâli haray.
(6+5)

Menim adım Şâh-ı Dâre,
Felek salıb ah-ı zâre,
Çıhmışdı şirim şikâre,
Dağlar nece oldu Şikari.
(4+4)

Burada dağ kültürünün âşıklık geleneği vasıtasıyla günümüze gelip yetiştiği örneklerden birini görebiliriz.

Şikâri kuyudan kurtulduktan sonra âşık kılıfında saraya döner. Şikari'den bir şeyler okumasını ister. Sazı alıp böyle söyler.

Namerdin üzü gülmesin,
Gizli sözüm aşıkâr deyil.
Sırrımı heş kes bilmesin,
Gizli sözüm aşıkâr deyil.

Ne lâzimdi özümü öyem,

Sırrımı namerde diyem,
Şer oğluyam şer-beçeyem,
Kim âşık bilmir bilmesin.

Burada âşık kılıfında dönme motifini görüyoruz. Alpamış Destanında olduğu gibi kahraman âşık kılıfına girip yurduna geri döner.

Şikâri babasının mezarı başında şöyle dedi:

Dolanım başıva gül üzlü ata,
Ata can ne yatmısan mezârıda.
Özün getdin vallah râhet oldun,
Haberin yohdi meni zârıdan.

Eğer desem sözüm çohdu,
Düşmân sözü mene ohdu,
Bu yerin vefâi yohdu,
Ay dede can niye yatmısan?

Geçen günü yohlamadım,
Düşman bağrım ohlamadım,
Sene ‘ezâ sahlamadım,
Bilirem incimisen Şikâriden.

Şikâri babasının mezarını ziyaret ettikten sonra onun ruhuna ikramda bulunur, onun ruhundan yardım talep eder. Burada atalar kültünün bir örneğini görebiliriz. Şikari Keyvan Sovdager kafilesiyle Yemen’e gittiğinde kendini Huda-perest olarak tanıtır. Menzer Şah-ı Yemeni onu tanıyıp tutukladığında bunları der:

Hökm eyledin kollarımı bağlattın,
Kaldı vetnen sarı elim ne deyim,
Sinem üstü çalar sazı dağlattın,
Yadlarınan ne danışm ne deyim.

Men Mecnunu bu hâlde görmedim
Çok ağladım gözüm yaşın silmedin,
Tifiliken de şâd oluben gülmedim,
Bağlı kaldı benim kolum ne deyim.

Şikâri oldum işi hara yetirdim,
Gâfil oldum bir nâ-merde tutuldum,
Kul adına bu şehride satıldım,
Yolum düşdü bu berbâde ne deyim?

Hocand Vezir’ın kızı Pernaz Hanım Şikâri’ye âşık olur, Pernaz Hanım Şikari’ye der:

Ne yatmisan hâb-ı kende⁷¹?
 Hâb-ı ken[d]den ayıl oğlan.
 İki gözüm cemâline,
 Oldum sene mâyl oğlan.

Hoş gelmisen benim gülüm,
 Hem gülümsen hem bülbülüm,
 Ruhset verginen terini silim,
 Kol boynuva salım oğlan.

Başım üste vardı bir saz,
 Kış göylümü eyledin yaz,
 Vezir kızıyam adım Pernâz,
 Oldum sene mâyl oğlan.

Şikari, Menzer Şah-ı Yemeni'nin pehlivanı Pöhrüz pehlivan ile karşılaştığında der:

Canım Pohruz indi nedir merâmın?
 Alıram canıvı men Hudâ-peret.
 Keserem başıvı tökülsün kanın,
 Alaram canıvı men Huâ- perest.

Ger kanım töküle zemin u hâke,
 Kebul olar hek yolunda dergâhe,
 Eger gedesen heft eflâke,⁷²
 Keserem başıvı men Huâ- perest.

Şikâriyem kılış vurram adıva,
 Kiyametın gününde düşer yadıva,
 Çağırınan tarı yetsin daduva
 Alaram canıvı men Huâ- perest.

Şikâri Pöhrüz Pehlivanı savaştta yener, onu İslam dinine davet eder kabul etmeyince onu öldürür.

Şikâri yaralandığı zaman sevgilisi Simzâr bunları söyler:

Geden yohdu bu cevânın eline,
 Nâme yazam 'erzi hâli biline,
 Bülbülidi hesret kaldı gülüne,
 Kan ağlasın Şâh-ı Dârâ bu gece.

Duman gelsin bu dağları bürüsün,
 Didem yaşı Ceyhun olsun yerisin,
 Bu cevânı vuran kolun kurusun,

⁷¹ . Kend: Şeker.

⁷² . Heft eflak: Yedi gök.

Rast geleydin Zülfikâr'e bu gece.
 Şikâri'nin atının adı Merkeb-i Ejdhârdır. Şikâri onunla konuşur bazen de saziyla ona söz söyler. Şikari ona söylediği sözlerde onu dünyalarla değişmeyeceğini söyler:

Dostlarda refıkde görmedim vefâ,
 Dünyaya vermerem Ejdhâr seni
 Birde minsem dünyada sürrem sefâ,
 Dünyaya vermerem Ejdhâr seni.

Bu gemli günümde yoldaşsan mene,
 Her den⁷³ söhbet edirem sırdaşsan mene,
 Merkeb demek olmaz, kardaşsan mene,
 Dünyaya vermerem Ejdhâr seni.

Destan da kadın alp tipiyle birkaç yerde karşılaşılıyor. Hurşid Banu, Şikari ile güreş yapıp ona yenilince, onu yenen adam ile evleneceğini söyler. Daha sonra savaş meydanında ona yardım eder. Cehândâr'ın anası Hurşid Bânû oğlunun pehlivan olup olmadığını denemek için yüzüne nikap takarak onunla savaşır.

Şikari zor durumda kaldığında abdest alıp, iki rekât namaz kılar ve Allah'a yakarır:

Ehkem'il-hâkiminsen ey kân-ı kerem,
 Yetiş dâdime ey subhân benim,
 Üreyim bağılyıb derdinen verem,
 Yetiş harayıma lâ-mekân benim.

Kimim vardı kime gedim haraye,
 Tebib ola merhem sala yaraye
 Şâhlar şahı özün yetiş haraye,
 Verginen murâdim Şâh-ı merdân benim.

Terifin eylesem gelmez şumâre,
 Düşmanın elinde kaldım âvâre,
 Şikâriyem eyle çağır ram haraye,
 Yetiş hayıma ey subhân benim.

Bazen Hızır rüyasına gelip ona "İsm-i Azem"i ve "Bâtıl-i Sahr"i ona öğretir. Şikâri Tufân-ı Câdu ile savaşta "Bâtıl-i Sahr" ile büyüleri etkisizleştirip onları yener.

Şikâri, Menzer Şâh-ı Yemeni'nin yanında büyük saygı kazandıktan sonra onu bu sözlerle Müslümanlığa davet eder:

Vacibdi mene senin hürmetin,
 Yeri göyü helk eyleyib bir subhân,
 Serrâfam men özüm billem kimetin,

⁷³ . Her den: Arasıra.

Deginen kelmeni⁷⁴ gel ol Müselmân.

Destigir olarsan ey bi-çâre sen,
Kiyâmetde yanmıyasan nâre sen,
İmân getir o sâhib-i Zülfikâr'e sen,
Deginen kelmeni gel ol müselmân.

Şikâri'nin büyük oğlu Cehângir anası Pernaz Hanımdan, babasının kim olduğunu bu sözlerle sorar:

Başına döndüğüm gül üzlü ana,
Söyle görüm benim atam kimdi?
Südüvü emmişem men kana kana,
Söyle görüm benim atam kimdi?

Anası Cehangir'e cevap vermekten kaçınıncı Cehângir kendini öldüreceğiyle onu tehdit eder:

Dolandırıp peymânemi doldurram,
Saraldıban gül rengivi soldurram,
Oğulsuz galarsan özümü öldürrem,
Söyle görüm benim atam kimdi?
Cehangir'in anası Şikâri'nin verdiği kol bağını onun koluna bağlayıp yolcu eder.

Yolu üzerinde Hiliye kentinde Zehhak Padişahı ve halkını Müslüman yapar.

Cehangir dedesi Hocand Vezirden at istediğinde:

Sene kurban olum gül üzlü baba,
Verginen getirsin yahşı at mene,
Gece gündüz zikr eylersen kitâbe,
Verginen getirsin yahşı at mene.

Koy sürüden bir tek kuzu kapım men,
Sınıh göyüllere derman yapım men,
Ferhad olum, kayaları çapım men,
Gelip geden koy desin ferhad mene.

Cehânigrem, alam güylün, bitirim,
Üreyinnen gem kubârin götürüm,
Dedem Şikâri'ni gedim getirim,
Ver getirsinler yahşı at mene.

Cehangir, daha sonra Gülbar diyarında Ekvan devi öldürüp, padişahın kızı Gonça Leb'i alır. Gülbar vilayetinin padişahı Şâh-ı Şücâ ondan kim olduğunu ve ne için geldiğini sorar. Cehângir cevabında sazı alıp der:

Felek meni elden ayrı salıbdı,

⁷⁴ . Kelme-yi şehâdet.

Dört bir yanı gem leşkeri alıbdı,
Dedem intizârdı, gözü yolda kalıbdı,
Derdim gizlindi salammaram aşkare.

Rum vilâyetinin şehriyârıdı,
Harda olsa mezlum tereftarıdı,
Cehângirem dedem şer Şikâridi,
Hesretem ezelden men o ruhsâre.

Hızır Peygamber, Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarından olan Keyvan pehlivanın rüyasına girip onu Müslüman yapıp, Şikâri'nin yardımına gönderir. Keyvan pehlivan Şikâri'ye der:

Sene kurbân olum ay şer Şikâri,
Yuhuda görmüşem şahlar şahını.
Sen mene veresen bu iftihâri,
Yuhuda görmüşem şahlar şahını.

Gelmişem dostunan düşmen tanıyam,
Serheng-i Şâmi'nin pehlevâniyam,
Taze Müselmanam sine dağlıyam,
Yuhuda görmüşem şahlar şahını.

Görmüşem rüyada Şâh-ı Merdânı,
Mehşerde kuracak özü divânı,
Gafletten oyatdı⁷⁵ o kerem kânı,
Yuhuda görmüşem şahlar şahını.

Destanda olağan üstü güçler, devler, periler görülmektedir. Şikâri Gülistân-i Erem'i fethettikten sonra Demdeme Cadu Onu sihir gücüyle Tılsım-i Minâ'ye bağlar. Şikâri'nin oğulları Cehângir, Cehândâr ve Cehânbahş onu kurtarmak için tılsımları aşip büyük tehlikelerle karşılaşır. Şikâri'yi kurtarıp tekrar Gülistân-ı Erem'de mutlu bir hayata başlarlar.

“Şikâriyem çoh dolandım dünyanı,
Geriblik eyledi ömrümü fânı,
Deyiller adıma Süleyman Sâni,
Göyül istir veten sarı yerisin”

diyerek, Şikâri ülkesi Dara vilayetine dönüp kardeşi Erçe'yi savaşta yener ve tekrar Rum diyarında tahta oturur.

⁷⁵ . Oyatmaq: Uyandırmak

Âşık destanı anlatırken yeri geldiğinde dinleyicilere öğütlerde bulunur. Halkı iyi işlere, cömertliğe, mertliğe çağırır ve kötü amellerden uzak durmalarını ister:

Oturanda otur durgunan,
Zâtı sütü dürüst merdinen,
Gen dolanıb gen gezginen,
Hemmeşe nâ-merdinen.

Destanda kahramanın psikolojik durumuna bağlı şiirlerden sonra Bayatı (Mani) söylendiğini de görüyoruz.

Men âşık, Erz-i Ruma,
Bu yollar geder Erzurum'a,
Devesi ölmüş Arabım,
Dözerem her zuluma.

Şikâri destanının önemli özelliği uzun olmasıdır. Radyo ve televizyon gibi teknoloji araçlarının yaygınlaşmadığı zaman bu destan kaset şeklinde yayılmış, o dönemde çok ilgi görmüştür. Bu gün bile bu destanın kaset serisi az bulunmaktadır. Kasetler CD ve daha sonra DVD şekline dönüştürülmüştür.

4.2.1.2. Şikari Destanında Tespit Edilen Motifler

Destanda aşağıdaki motifleri görebiliriz:

1. Yardımcı At Motifi: Şikâri'nin Ejdeha har atı, Cehângir'in Kürre adlı atı her zaman onlara yardım etmektedir. Şikâri atı Ejdeha har ile konuşur ve onu kardeş hitap etmektedir. Bir kaç yerinden yaralanan Cehângir kan kaybederek bir çeşmenin başında atından yere düşür. At Cehângir'i suda boğulmaması için sudan çıkarır.

2. Yardımcı İhtiyar Motifi: Cehândâr'ın İskender Tılsımın kırmak için sihirli bağa gidip Pir-i Vakıf adlı bir yaşlıdan yardım almaktadır.

3. Devler, periler ile mucadile Motifi: Şikâri'nin yedi dev ile savaşıması, Ekvan Dev ve Periler şahının mücadelesi.

Şikâri Tılsım-i Heyhât'e Simizâr'i kurtarmak için gittiğinde yedinci tılsımda yedi dev ile karşılaşır. Altı devi öldürür, biri Müslüman olur ve kulağına bir at nalı takarak Şikâri'nin kulu olur.

4. Olağan üstü İnsanlar Motifi:

- Serefraz Şah yarı insan, yarı dev şeklindedir.
- Envüm Peri bir günde yer küresini gezebilen bir peridir.
- Elâve Şah ve oğlu Zerdân Kaf dağında yaşayan devlerdirler.
- Ergevan Şah: Ot yandırmaz, kılıç kesmez, su boğmazdır. Sihir bilir.

5. Rüya Motifi: Serheng-i Şâmi'nin pehlivanı rüyasında Hızır Peygamber ve Hz. Muhammedi görür. Ona behişt ve cehennem arasında bir seçim yapmasını isterler. Behişte gitmek için Müslüman olup, Şikari'ye yardım etmesini isterler.

6. Kadın Alp Motifi:

- Hurşid Banu yedi erkek kardeşiyle aynı anda güreşip ve onları bir birinin üstüne yığır. Şikâri ile güreş yapır, yenildikten sonra onunla evlenir.
- Keyvan Sovdagerin eşi, Cehangir'i hapisten kurtarmak için eşi ve oğlanları ile birlikte geyinip kuşanıp yola koyulurlar. (Aslanın erkek dişisi olmaz.) Onları şehirden çıkarmak için at hazırlar. (s.210).
- Cehândâr'ın anası Hurşid Bânû yüzüne nikap takarak oğlunun pehlivan olup olmadığını onunla güreş yaparak dener.

7. Baba Oğul Mucadelesi: Cehandâr, yüzünde nikap Şikâri ile karşılaşır.

Ejderha Motifi: Pir-i Vakıf'ın öğrettiği gibi, Cehândâr, Tavûs Tılsımında kuyunun dibindeki çeşmede bir ejderhayı bekledi. Kendini ejderhan ağzının içine atması gerekir.

8. Kutsal Ağaç Motifi: (Tek, büyük, yaprakları şifalı, uzun, başında kutsal kuşun yuvası, ucuna yetişmek için yedi gece gündüz uçmak gerekir).

Cezire-yi Minâde Dreht-ı Ecûze adlı ağaçta dünyada bulunan bütün neyvelerden o ağaçta var. Ağacın üzerinde Murg-i Humâyûn yaşamaktadır.

9. Hayvana Dönüşme: Serheng-i Şâmi'nin habercisi Encüm Peri güverçin şekline dönüşüp, haberleri getirir.

- Reyhâne, Cehangir'i İskender Tılsımına götürmesi için onu kartal şekline dönüştürür.
- Şikâri'yi Tılsım-ı Minâ'den kurtarmak için Cehângir kartal şekline dönüşür.

10. Müslümanlaştırma Motifi: Şikâri ve oğulları Cehangir, Cehandar ve Cehanbehş İslam dinini yaymakta ve başka dinde olanları Müslümanlığa davet ederler.

11. Sihir Tılsım Motifi: Şikari'nin düşmanları sihir ve efsundan yararlısalar da Şikâri Batil-i Sihri Hızır Peygamberden öğrenmiş ve onları sihirlerin etkisiz eder.

12. Kırk Motifi: Şikâri'nin kırk pehlivarı var. Şikâri kırk taşa dönmüş pehlivanı tılsımdan kurtarır.

Azerbaycan yöresinde Âşıklık geleneği hala canlı bir şekilde yaşamaktadır. Bu destan İran Azerbaycan'ında yaşayan Türklerinin Âşıklarının köklü destan söyleme geleneğine sahip olduklarının göstergesidir.

13. Kahramanın Âşık Kılıfında Vatana Dönmesi: Alpamış destanında olduğu gibi Şikari destanında da bu motif işlenmiştir. Şikari kardeşitarafından kuyuya atıldıktan sonra Keyvan Sovdager'in yardımıyla iyileşir ve eline saz alarak âşık kılıfında vatanına dönür.

4.2.1.3. Şikari Destanında Kişiler

Şikari destanında geniş bir kişi kadrosunu görmekteyiz. Destan da yüz kırk kişi tesbit edilmiştir.

1. **Şâh-ı Dârâ (Melik Şâh-ı Rûmî):** Rûm diyarı'nın padişahı. Şikâri ve Erçe'nin babası.
2. **Erçe:** Şâh-ı Dârâ'nın büyük oğlu, asıl adı Ahmet, ancak Erçe lakabıyla tanınmıştır. Onun yerine küçük kardeşi Şikâri saltanat tahtında oturunca onu kuyuya atar.
3. **Şikâri:** (Şâh-ı Dârâ oğlu Şikâri, Şâhzâde), babası onu kendinden sonra saltanata oturmasına emreder. Kardeşi onu kuyuya atsa da bir tacir onu çıkarıp, aşık kılıfında saraya döner. Kendisini aşık tanıtır. Erçe onu tanısa da o kendini tanıtmaz. Saltanatı kardeşine bırakıp Keyvân Sovdâger ile gider. Günde yedi tuluk şarap içerdi, şemşirinin adı Elmas-nigâr, atının adı Ejdehâhar idi. Düşman ülkesinde kendini Hudâ-perest, Derviş-beste tanıtır. Hak tarafından ona pehlivanlık kemeri bağlanmıştır. Müslümanlığı yaymak, hakkı savunmak, kâfirlere karşı koymak onun göreviydi.
4. **Keyvân sovdâger:** Diğer adı Sâheh-sovdâger, bir diğer adı Hacı Gani ve Hacı Eşref adıyla da tanınmaktadır. Şikâri'yi kuyudan kurtaran tacir. Şikari'nin oğlu Cehangir'i de Serheng-i Şâmi'nin elinden kurtarır. Daha sonra Şikâri'yi Serheng-i Şâmi elinden kurtarır. Şikâr'yi iki kere kurtardığı için Şikâri onu Şâm'ın vezirliğine koyar.
5. **Ahmed:** (Ahmed Kişi): Keyvân sovdâger'in kafilesinde olan şahıs. Gönüllü olarak Şikâri'yi kurtarmak için kuyuya iner.
6. **Menzer Şâh-ı Yemeni:** Yemen padişahı. Şikâri Yemen'de bulunduğu sırada onu ve askerlerin Müslümanlaştırır. Yemen şehrine İslam Bayrağı takarlar. Daha sonra Menzer Şâh-ı Yemeni, Şikari'ye Gülistân-i Erem'i fethetmek için yardım eder.

7. **Hocand Vezir:** (Hacand Vezir) Menzer şâh-ı Rûmî'nin vezirlerinden biri. Şikâri'ye zor günlerde destek olur. Şikâri onun kızı Pernâz Hanım ile evlenir. Cehangir adlı çocuğu olur. Cehângir daha sonra babası Şikâri'yi bulmak için yola konulur.
8. **Behmen Vezir:** Menzr Şâh-ı Yemeni'nin ikinci veziri.
9. **Simzâr:** Menzer Şâh-ı Yemeni'nin kızı. Şikâri'ye aşıktır. Onunla aynı oda da olduğu zaman Simzâr'ın emmioğlusu olan Kahraman eliyle yaralanır. Cehânbahş onun oğludur, Şikâri'yi bulmak için tılsımları kırar.
10. **Kahraman:** Simzâr'ın emmioğlusu. Dağlarda yaşayan birisidir. Simizâr'ı Şikâri'yle aynı yatakta görünce Şikâri'nin başına bir kılıç indirir.
11. **Şirzâd-ı Tig-zen:** Erçenin oğlu, emmisi Şikâri ile karşı karşıya gelirler. Şikâri onu tanıdığı için ona bir şey yapmaz. Şirzâd hızlı kılıç vurduğu için Tig-zen lakabıyla meşhur olmuştur.
12. **Pöhrüz Pehlivan:** Menzer Şâh-ı Yemeni'nin pehlivanı, Şikâri onu Müslüman olmaya davet eder, ancak kabul etmeyince onun eliyle öldürülür.
13. **Hurşid Bânû:** Araplar Pâdişahı'nın kızı. Yedi Arap kardeşin bacıları. Pehlivan kardeşlerinin hepsiyle aynı anda güreştiğinde onları bir birinin üzerine yığardı. Şikâri ile güreş yapar. Ona yenilince onu yenen erkek ile evleneceğini söyler ve Şikâri ile evlenir. Şikâri'den Cehândâr adlı oğlu olur. Cehândâr babası Şikâri ve kardeşi Cehângir'i bulmak için babasından Küre adlı atı alıp anasının verdiği bazubent ile Şikâri'yi aramaya gider.
14. **Cehângir:** Şikâri'nin Hocand Vezir'in kızı Pernâz Hanım dan olan oğlu. Anasından babasının kim olduğunu öğrenince ondan kalan bazubenti alıp Şikâri'yi kurtarmaya gider.
15. **Mâh-ı Zemin:** Simzâr'ın dadısı.
16. **Hoceste Bânû:** Simzâr'ın dadısı.
17. **Perizâd:** Simzâr'ın kenizi. Tufân-ı Câdu yanlışlıkla onu Simzâr'ın yerine kaçırır.
18. **Kays-i Remmah-ı Arap:** Kafir komutanlarından, günde bir deve şişe çekip şarap ile yerd. Şikâri ile karşılaştığında ona yenilir. On iki bin askeriyle birlikte Müslüman olur. Daha sonralar Şikâri'ye yardım edenlerden olur.
19. **Efser Bânû:** Behmen Vezir'in kızı. Yedikardeşlerden olan Yûsif Arap ona âşıktır. Şikâri pehlivanlarıyla birlikte onu kaçırır.
20. **Seyyâh Pehlivan:** Şikâri'nin pehlivanlarındandır.
21. **Şebrü Ayyar:** Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarından. Rüyasında Hızır peygamber onu Müslüman eder ve Şikâri'yi kurtarmak için Keyvân sovdâger'in yardımına gider.

22. **Firûz Ayyar:** Şikâri'nin pehlivanlarından.
23. **Şeberbg Ayyâr:** Şikâri'nin pehlivanlarından.
24. **Ferheng Ayyar:** Şikâri'nin pehlivanlarından. Bezenerek Nâzik Endâm'ın yerine Musruk'un yanına gider.
25. **Arablar Padişahı:** Yedi evladı ile birlikte hüküm sürmektedirler. Şikâri, onun kızı Hurşid Bânû ile evlenir.
26. **Serheng-i Şâmi:** Şâm'ın hakimi. Simzâr, Mâh-ı Zemin ve Hoceste Bânû'yu tutup saltanat tahtının altında bulunan bir zindanda hapseder.
27. **Kartâs-i Filsevâr:** Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarından. Şikâri onun kulağını kesip Serheng-i Şâmi'ye gönderir.
28. **Kûh-peyker-i Şâmi:** Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarından. Serheng-i Şâmi ona Şikâri'yi yakaladığı taktirde kızı Nâzik-beden ile evlendireceği sözünü vermiştir. Savaş meydanında Şikâri'nin karşısında yenilir ve öldürülür.
29. **Behmen-i Zincir-hâb:** (Behmen-i Zincir-ser): Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarından. Savaş meydanında Şikâri'nin karşısında yenilir ve öldürülür.
30. **Esger-i Şâmi:** Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarından. Savaş meydanında Şikâri'nin karşısında yenilir ve öldürülür.
31. **Keyvân Dilâver:** Serheng-i Şâmi'nin Seheng-âbâd da olan pehlivanlarından. Rüyasında Hızır peygamberi görür. Müslüman olup ve Şikâri'nin askerlerine katılır.
32. **Şeb-rû Ayyâr:** Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarından. Rüyasında Hızır Peygamberi görür. Rüyasında Müslüman olur Hızır Peygamber Şikâri'yi kurtarmak için onu görevlendirir.
33. **Oreng:** Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarından. Şikâri'nin karşısında yenilir.
34. **Koreng:** Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarından. Şikâri'nin karşısında yenilir.
35. **Râyiz-i Şâmi:** Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarından.
36. **Kâmil Vezir:** Serheng-i Şâmi'nin veziri. Serheng-i Şâmi'ye Şikâri'nin sevgilisi Simzâr'ı bırakma tavsiyesinde bulunur.
37. **Kerbâş:** Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarından. Savaş meydanında Şirzâd-ı Tig-zen eliyle öldürülür.
38. **Nâzik Beden:** Serheng-i Şâmi'nin kızı. Simzâr ve diğer tutuklulara yardım eder. Şikâri'nin yiğitliğini duyunca ona aşık olur.
39. **Nâzik Endâm:** Nâzik Bedenin anası.
40. **Tûfân-ı Câdû:** Büyük bir cadûgerdi. Altmış bin câdûger onun emri altındadır.
41. **Zühhâk Pâdişah:** Hilaliye şehrinin padişahı.

42. **Zühhâk Pâdişah'ın oğlu (?)**: Geceler Hilaliye kentinde halkın ırzına girer. Sâbit eliyle ölürölür.
43. **Sâbit**: İranlıdır. Zühhâk Padişahın oğlu karısına tecavüz etmek isteyince onu öldürmüştür. Bunun için Hilâliye kentinden kaçıp ve yolda Cehângir ile karşılaşır.
44. **Vezir-i Azem**: Zühhâk Pâdişah'ın veziri. Müslüman dır. Reml atıp sihir bilirdi.
45. **Muhtâr**: Cehângir Gülbâr kentine girdiğinde onu evine misafir eder.
46. **Şâh-ı Şücâ'**: Gülbâr şehrinin padişahı. Cehângir onu ve şehri Ekvân Devden kurtarır ve hepsi Müslüman olur.
47. **Gonça Leb**: Şâh-ı Şücâ'nın kızı. Ekvan Dev ona aşık olmuş her Cuma gelip onu isterdi. Kentin pehlivanları ona karşı geldiğinde onları öldürürdü.
48. **Ekvân Dev**: Kâf Dağında yaşayan bir dev. Her Cuma Gonça Lebi almak için Gülbâr kentine gelirdi.
49. **Hüştâm-ı Şâmi**: Serheng-i Şâmi'nin yeğeni ve pehlivanlarından. Şikâri Serheng-âbâd'ı fethettiği sırada savaşta başını kesip Serheng-i Şâmi'ye gönderirler.
50. **Lel-i Şâmi**: Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarından. Savaşta başı bedeninden ayrı Serheng-i Şâm'ye gönderilir.
51. **Keyvân Pehlevân**: Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarından. Rüyasında Hızır Peygamberi görüp Müslüman olur. Şikâri'nin yanında yer alır.
52. **Zelzele Zengi**: Erçe'nin pehlivanlarından.
53. **Müsrük ve Müzrüb**: Firengistan padişahlarından.
54. **Serefrâz Şâh**: Gülistân-ı Erem Padişahı, Hazret-i Süleyman'ın elçisiydi. Yarısı adam, yarısı devdir.
55. **Encüm Peri**: Serefrâz Şâh'ın habercisi. Yirmi dört saat içinde yer küresini gezen birisi.
56. **Reyhâne Peri**: Serefrâz Padişah'ın kızı. Devler padişahı oğluna istemiştir, ancak babası buna karşı gelince devler ve periler arasında savaş çıkmıştır. Babası Serefrâz Şâh bunu devlerden korumak için tılsım olmuş bir cezirede saklamıştır. Ayda bir kere tılsım ceziresine gelip kızını görürdü.
57. **Simin Peri**: Reyhâne Peri'nin hizmetçisi.
58. **Emir-i Cezire Firûz**: Hemîşe Bahâr'da hüküm süren padişah.
59. **Sarik Ayyar**: Firen Padişahı Müsrük ve Müzrüb'un buyrukçusu idi.
60. **Şütür-ser Dev**: Serefrâz Şâh'ın yedi tılsımının yedinci tılsımının yedinci devi. Başlı deveye benzediği için bu adı koymuşlar. Şikâri yedinci tılsımda bununla karşılaşır. Onu

yener ancak öldürmez ve serbest bırakır. Bu yüzden kulağına bir at nalı takıp Şikâri'ye kul olur. Bu dev daha sonra Şikâri'nin "Tılsım-ı Heyhât"ten çıkmasına yardımcı olur.

61. **Nene Câdû:** Serefrâz Şâh Şikâri'yi öldürmek için onu görevlendirir. Ayran satan yaşlı kadın kılıfına girer ve Şikâri'nin yolunda durar.

62. **Kamer Rûh:** Humâyûn Şâh'ın kızı. Şikâri'ye aşık olup onunla evlenir.

63. **Humâyûn Şâh:** Serendib Pâdişahı.

64. **Şehnâz:** Humâyûn Şâh'ın oğlu, Kamer Rûh'un kardeşi.

65. **Şehbâz:** Humâyûn Şâh'ın oğlu, Kamer Rûh'un kardeşi.

66. **Cehânbahş:** Şikâri'nin Kâmer Rûh'tan olan evladı. Şikâri'yi bulmak için çeşitli tehlikelerle karşılaşır.

67. **Ember Dâye:** Kamer Rûh'un dadısı. Firûz Ayyar ile evlenir ve Çâlâk adlı bir çocuğu olur.

68. **Çâlâk:** Ember Dâye'nin Firûz Ayyâr'dan olan oğlu. Cehânbahş'ın pehlivanlarından olur.

69. **Elâve Şâh:** Serefraz Şah'ın kardeşi, devlerin padişahı. Serefrâz Şâh perilerin padişahıdır.

70. **Zerdân:** Elâve Şâh'ın oğludur. Serefraz Şâh'ın kızını seviyor. Kaf Dağında yaşamaktadır.

71. **Câmâsib Hekim:** Serefraz Şah'ın hem veziri ve hem tabibi görevini yapmaktadır.

72. **Mançalûs Dev:** Devler Padişahı Elâve Şah'ın habercisi.

73. **Emir-i Cezire Firûz:** Periler Ceziresinde bulunan Hemişe Bahar vilayetinin padişahı.

74. **Pirâne Peri:** Hemişe Bahar'da Reyhâne Peri'nin arkadaşı.

75. **Gullar Padişahı:** Şikari ile karşılaştığında şikari'ye yenilir. Ancak Şikâri onu takip edince Kavasib adlı bir kaleye girer ve orda Şikâri'yi tılsıma bağlar.

76. **Ergavân Şâh:** Firengistan'da bir padişah. Rûyin ten, ot yandırmaz, su boğmaz, kılıç kesmez özelliğe sahiptir.

77. **Şebâheng Ayyar:** Ergavân Şah'ın pehlivanlarından.

78. **Vesvâs Câdû:** Meydanda Cehângir ile karşılaştığında yenileceğini anlayınca bir ahü şekline dönüşüp oradan uzaklaşır. Daha sonra güzel bir kız şekline dönüşüp, Cehângir'den onunla birlikte olmasını ister.

79. **Reyhâne Câdû:** Vesvâs Câdû'nun kızı. Reyhân Câdû adlı bir kalede hapsedilmiştir. Cehândâr ile kardeş olup, onu kaleden çıkarmak için Vesvâs Câdûger'i nasıl öldüreceğini Cehândâr'a öğretir.

80. İsfendiyâr han:

81. **Kubâd:** İsfendiyâr Han'ın oğlu. İskender-i Rastin'in kızını istemektedir. Kızı ona vermeyince savaş başlamıştır.

82. **İskender-i Râstin:** Kabil Padişahı.

83. **İskender-i Sâni:** İskender-i Râstin'in oğludur.

84. **Demdeme Câdû:** Reyhâne Câdû'nun halası. Reyhâne Câdû İskender Tılsımı'nın kapısın öğrenmek için onun yanına gider.

85. **Hemheme Câdû:** Demdeme Câdû'nun bacısıdır. Demdeme Câdû İskender Tılsımı'nın kapısın öğrenmek için onun yanına gider.

86. **Pir-i Vakîf:** İskender Tılsımında Altın Bağda büyük bir ağacın altında oturan yaşlı bir adam. İskender Tılsımı'nın Levhası onun elinde.

87. **Şâh-ı Murgân:** Künnâs Câdû eliyle yavrularıyla birlikte bir kafeste hapis olunan bir kuş. İskender Tılsımı'nın Levhasının sandığını yalnız o açabilir.

88. **Künnâs Câdû:** Açık gözüyle uyuyan devin anası. İskender Tılsımının Levhası'nın sandığının açarı onun elindedir.

89. **Tâvûs:** (Meleke-yi Sâhîran), Tâvûs adlı tılsımda, yetmiş iki farklı hayvan şeklinde Cehângir'in savaşına geliyor. En son yaşlı bir kurt şeklinde geldiğinde Cehângir onu yakalar. Tâvûs şekline dönüşür ve Müslüman olur. Çeşitli yerlerde Cehângir ve Şikâri'ye yardım eder.

90. **Rûhâni:** Rûhâni Tılsım'ında bulunmaktadır. Cehândâr'e mağlup olunca Müslüman olur.

91. **Şahâb:** Şahâb Tılsım'ında bulunmaktadır. Cehândâr onu yakalayıp, mağlup edince Müslüman olmayı kabul eder.

92. **Almâs:** Almâs Tılsımında Cehândâr'ı öldürmek istediğinde Murg-ı Dövlet onu öldürür.

93. **Zefrân Câdû:** Cehânbahş'ı kaçıran sahir. Daha sonra Müslüman olup Cehânbahş, Cehândâr, Cehângir ve Şikâri'ye yardım edenlerden olur.

94. **Üzzâr:** Gülistân-ı Erem düşmek durumunda olduğunda Serefrâz Şâh'ın yardımına gelip ve Gülistân-ı Erem'in düşmesini önüyor.

95. **Fitne Câdû:** Gülistân-ı Erem'de Serefrâz Şâh'ın yardımına gelen câdûger.

96. **Hehime Câdû:** Kaf Dağında yaşayan câdûger. Fitne Câdû'nun anası.

97. **İfrit-i Büzürg:** Serefrâz Şâh Gülistân-ı Erem'i savunmak için ondan yardım istemiştir.

98. **Şemkur Ayyar:** Cehângir'in adamlarından. Adını ve kıyafetini değişerek Hakikat-i Firengi ve Fitne Câdû'dan haber elde eder.
99. **Şâh-ı Gûlân:** Şütür-ser Devî görevlendiren Dev. Şikâri ile karşılaşır. Şikâri onu öldürmek için Tılsım-ı Heyhât'de bir ağaca bağlar.
100. **Zeh-i Acem:** Her kancasıyla iki fili tutabilen büyük bir kuş.
101. **Bedehşan Peri:** Reyhâne Peri'nin anası, Serefraz Şâh'ın eşi.
102. **Sehmân Dev:** Kırvan Dev'in oğlu. Senûber'ın kardeşi. Sehvân Dev Hemheme Câdû'ya âşıktır.
103. **Hezârdestan:** Zerdân'ın emmisi.
104. **Hekim-i Kaf:** Şebâheng Ayyar Şikâri'nin oğlanların Senûber Câdû'nun elinden kurtarmak için Hekim-i Kaf şekline dönüşür.
105. **Almâs-ı Gûlzâd:** Senûber Câdû'nun Zelzele Zengi'den olan oğlu.
106. **Mâh-ı Can:** Encüm Peri'nin bacısı. Şirzâd-ı Tigzen ile evleniyor.
107. **Asif ibni Balhiyân:** Câmâsib Hekim'in babası.
108. **Portakâl-ı Firengi:** Firengistan'da Ergavân Şâh'ın kızı Efser Bânû'ya âşıktır. Ancak babası Müslüman olduğu için onların evlenmesine karşıdır.
109. **Efser Bânû:** Ergavân Şah'ın kızı. Şebâheng onu Cehânbahş için kaçıır. Mecliste Cehânbahş'ın önünden geçerken dizleri titrer ve elin Cehânbahş'ın omzuna koyar ve onunla evlenmeye razı olur.
110. **Murg-i Humâyûn:** Cezire-yi Minâ'de Direht-ı Acûze'nin üstünde yaşayan bir kuş.
111. **Hezâr-dest:** Tılsım-ı Minâ'de bulunan kuyunun dibinde yaşayan bin eli ve ayağı olan bir hayvan.
112. **Hezâr Destan:** Devler Padişahı. Şikâri'yi Demdeme Câdû eliyle Tılsım-ı Minâ'ye salmıştır. Cehângir onu belinin ortasından vurarak öldürür ve tılsımdan çıkarlar.
113. **Efsâne Câdû:** Tılsım-ı Minâ'de bulunan bağın içindeki sarayda yaşayan kız. Ona Dilkeş'de derler. Helme Câdû'nun kızı.
114. **Ester-i Gültreng:** Ergavân Şâh'ın atı. Daha sonra damadı olan Cehânbahş'e verir.
115. **Eflâk Dev:** Heft Kule-yi Kaf'ta yaşayan dev. Encüm Peri Simizâr'ı kaçırdığında onun yanına götürür.
116. **Sindûrûs:** Serefraz Şâh'ın oğlu. Şikâri Serefraz Şâh'ı öldürdüğünde ondan oç almak için savaşa gider.
117. **Cemceme Câdû:** Cehânbahş'ı Eflâk Dev'in yanına götüren yaşlı kadın.
118. **İrec:** Cehândâr'ın oğlu.

119. **Turec:** Cehângir'in oğlu.
120. **Alburz:** Senûber'in oğlu.
121. **Rizvân:** Simizâr'in oğlu.
122. **Şir-efken:** Erçe'nin oğlu.
123. **Nur'ül-eyn:** Şâhruh Şahın kızı. Ugâr ona aşıktır ve onu kaçıır.
124. **Ugâr:** Yedikardeşler. Her birinin yüz bin askeri var.
125. **Belgiyâ:** Câmâsib Hekimin oğlu, Gülistân-ı Erem'de Şâhruh Şah'ın vezirdir. Nur-ül'eyni Ugarın elinden kurtarmak için yardım eder.
126. **Erçeng:** Ugâr'ın kardeşlerinden.
127. **Herçeng:** Ugâr'ın kardeşlerinden.
128. **Elgeme:** Ugâr'ın kardeşlerinden.
129. **Dilgeme:** Ugâr'ın kardeşlerinden.
130. **Râh-dâr:** Ugâr'ın kardeşlerinden.
131. **Feruhzâd-ı Arab:** Kays-ı Remmah-ı Areb'in kardeşi.
132. **Khkahaye Meşher Çeşm:** Ugâr'ın eski arkadaşlarından. Ugâr onu yardıma çağırır.
133. **Cemceme Câdû:** Sultân-ı Sâherân lakabı verilmiştir.
134. **Nûr-bahş:** Ugâr'ın kardeşlerinden. Ugâr Şâhruh'un kızı Nur'ül-eyni onun yanına kaçırmıştır.
135. **Portakâl-ı Firengi:** Efser Banû'nun nişanlısı.
136. **Huşeng:** Serheng-i Şâmi'nin oğlu.
137. **Peşeng:** Serheng-i Şâmi'nin oğlu.
138. **Kullâb-ı Ahen-hâr:** Şikâri'yi tılsımdan kurtarmasına yardım eden adam.
139. **Tâlib-i Mağribi:** Şikaiye yardım eden adam.
140. **İsfendiyâr Han:** Kabil'de hüküm süren padişah.

4.2.1.4. Şikari Destanında Yer Adları

Destanda geçen yer adlar şunlardır:

1. **Rûm Diyarı veya Dârâ Vilayeti:** Şâh-ı Dârâ'nın ülkesi.
2. **Yemen:** Menzer Şâh-ı Yemeni'nin ülkesi.
3. **Gülbağ:** Şikâri'nin bağının adı.
4. **Şâm:** Serheng-i Şâmi'nin ülkesinin başkenti.
5. **Seheng Abâd:** Serheng-i Şâmi'nin önemli kenti.
6. **Hilâliye veya Hilaliye Kenti:** Zühhâk Padişah'ın kenti

7. **Gülbâr Vilayeti:** Şâh-ı Şücâ'nın hüküm sürdüğü yer. Cehângir onu ve şehrin tümünü Müslümanlaştırır.
8. **Kâf Dağı:** Devlerin yaşadığı dağ.
9. **Firengistan:** Ergevân Şâh'ın hüküm sürdüğü yer.
10. **Meşe-yi Mehleke:** Tılsım olmuş bir yer. Kimse oraya giremez. Reyhân Peri devlerin elinden orada saklanmaktadır.
11. **Gülistân-ı Erem:** Serefraz Şâh'ın hüküm sürdüğü yer. Daha sonra Şikâri orayı fethedip Müslümanlaştırır.
12. **Serendib:** Gülistân-ı Ereme giden yolda bir yer. Hazret-i Ademin kademgahı (Kademgâh-ı Adem Sefil'ullah) ziyaret yeri orada bulunmaktadır. Şikâri burada rüyasında Gülistân-ı Erem'in fethetmesini görür.
13. **Serendib Deryası:** Serendib ülkesine gtmek için bu denizden geçilmesi gerek.
14. **Hedd-ı sedd-ı divzâd ve perizâd:** Devler ve perilerin ülkelerinin sınırı.
15. **Bâğ-ı Süleymânî:** Gülistân-ı Erem'de Serefraz Şâh'ın bağı.
16. **Kâh-ı Süleymânî:** Bağ-ı Süleymani'de bulunan saray.
17. **Hemişe Bahar:** Emir-i Cezire Firûz'un hüküm sürdüğü cezirenin adı.
18. **Kavâsib:** Devler Padişahı'nın Şikari'yi tılsma bağladı yer.
19. **Kâbil:** İsfendiyâr Han'ın hüküm sürdüğü yer. (Amül-Bâbü de söylenmiştir.)
20. **Tılsım-ı Reyhân:** Vesvâs Câdû'nun emriyle Cehângir'i bu kalede hapsederler.
21. **İskenderiyye:** Cehândâr'ın Tılsım-ı Reyhân'dan döndüğünde geçtiği yer. İsfendiyâr Han ile İskender-i Râstin'in savaştığı yer.
22. **Tılsım-ı Yâdigâr-i İskender:** İskender-i Sâni ve on iki bin askerinin taşa döndüğü yer. Cehândâr onları kurtarmak için Reyhâne'den yardım ister.
23. **Gülzâr:** Serefraz Şâh'ın başkenti. Çar-bağ-ı Süleymânî: Gülistân-ı Erem'de bir bağın adı.
24. **Zengibâr:** Zelzele Zengi'nin hüküm sürdüğü yer.
25. **Kasr-ı Bilkays:** Çar-bağ-ı Süleymânî de bulunan sarayın adı.
Küh-i Ahebrubâ: Demdeme Câdû Şikâri'yi Tılsım-ı Minâye götürdüğünden oradan geçer. Oradan geçen kuşlar bile üzerinde demir olsa dağa yapışırlar.
26. **Heft Kule-yi Kaf:** Kaf dağında bir yer. Devler'in yaşadığı bir mekân.
27. **Hedd-i Sedd-i Lal:**
28. **Yeddi Derbend:** Yedi tılsımdan biri.
29. **Derbend-i Ejdahar:** Tılsım yerlerinden.
30. **Cezire-yi Hindistan:** Zeferân Cadû'nun Cehanbehşi götürdüğü tılsım yer.

4.2.2. Şikari Destanının Türkiye Türkçesine Çevirisi

ŞİKARİ DESTANI

Söyleyen: Âşık Yedullah.

Âşık Yedullah Tebriz'in ünlü âşıklarındandır. Aşığın kendi ifadesine göre Şikâri destanını üstadı Âşık Hac Ali Ispenavlı'dan, oda üstadı Âşık Asker Gümüşkemmer ve oda üstadı Âşık Semed Çakırcı'dan öğrenmiştir. Destanın genel konusu Şikâri'nin kahramanlıklarının yanı sıra Müslümanlığın Rum diyarında yayılması olmuştur. Bu destan yaklaşık otuz yıl önce Tebriz'de "Ayva" kasetçilik tarafından elli beş bölüm olarak kayda alınmıştır.

Âşık kendini, balabancıyı⁷⁶ ve kavalcıyı⁷⁷ tanıtmaktan sonra destana Mücrim Kerim'den bir peşrev (üstat name) okuyarak başlamaktadır.

Dostum deyir sene selâm verenin,
Nice baştan kemâl u 'âri gerek,
Anlı açık ola yüreği temiz,
Doğru sözüyle itibarî gerek.

Gamımda ağlaya toyumda güle,
Özü öz kadrini kıymetin bile,
Hâlimi soruşup kadrimi bile,
Doğru sözüyle düz ılgarı gerek.

Öyle allanmaya pula devlete,
Hile ile sokulmaya gayrete,
Dostunu salmaya heç hacâlete,⁷⁸
Namus u gayreti 'arî gerek.

* * *

Bar ilahim zat-ı pâkın 'eşkine,
Heş merdi nâ-merde eyleme muhtaç.
Kamuya rezzâksan cümle-yi 'âlem,
Yüz tutupdu sana hem gani hem aç.

Kelâm-i fâzılsan otuz cüz-i Kur'ân,
Seni ber-hak bilen heç görmez yaman.
Çün dedin yarandı zemin u asuman,
Küll-i şey her ne var emrine revâç.

İns ü cinn ü melek temâm ne ki var,
Okurlar methini leyl u ven-n'ehâr.
Olupdu dilimde zikir u hem güftâr,

⁷⁶ . Balabancı: Zurna çalan.

⁷⁷ . Kavalcı: Def çalan.

⁷⁸ . Hacalet: Utanmak.

“İn-nelezzin-e âmenu ve zil min hat.”⁷⁹

Ehdsen samedsen ey kayyum ü kadir,
‘Âdilsen hekimsen semi’ ü besir.

İnsâni yarattın dört şeyden beşir,
Zahir oldu onda org u rûh ü nâz.

“Mucrim Kerim” sana tutubdur yüzün,
Ne ki üzün her ne ki varsa sözün.
‘Âlem dergâhına tutubdur yüzün,
Hem ‘âdil hem fâzil hem bi-ihitiyâç.

Eski zamanlarda Rûm diyarında Şah-ı Dâra adlı bir padişah varidi. Padişahın iki oğlu ve bir kızı varidi. Büyük oğlunun adı Ahmet ve küçük oğlunun adı Muhammed idi. Büyük oğlunun lakabı “Erçe” ve küçük oğlunun lakabı “Şikâri” idi. Bacılarının adı ise “Sünbüle Hanım” idi.

Şah-ı Dara çok yaşlanmış idi. Bir günün sarısıca ömrü kalmıştı.⁸⁰ Bir gün vezirlerini ve emirlerini bir araya toplar ve onlardan, oğlanlarının birinin padişahlık tacını giymesi için seçilmesini ister. Herkes başını öne eğip, bir şey söylemez. Padişahın büyük oğlu Erçe olsa da herkes Şikâri’nin adaletli ve ulussever birisi olduğu için padişah olmasını ister. Vezirler ve emirler seçimi padişaha bırakırlar. Şah-ı Dâra, Şikâri’nin elinden tutup, tahta oturttu. Herkes bu seçimden sevindi, ancak Erçe ile Şikâri arasında adavet (çekişme) başladı.

Bir zaman geçtikten sonra Erçe Şikâri’ye beraber ava gitmeyi önerdi. Şikâri, Şah-ı Dâra’dan izin almak için yanına gider. Şah-ı Dâra razı olmasa da Şikâri’nin ısrarı üzerine gitmesine izin verir, ancak dikkatli olmasını ister. Her ikisi koşun (asker) ve pehlivanları ile birlikte yola koyulurlar. Av yerine varıldığında Erçe ile Şikâri, atlarını kulaklandırırlar (yarıştırırlar). Bir az koşundan⁸¹ ayrıldıktan sonra Erçe susadığını söyler. Yakınlarda bir kuyunun bulunduğunu söyleyen Erçe, Şikâri’yi kuyunun başına getirir. Beline kendir bağlayarak su içmek için kuyuya inen Erçe suyun çok tatlı olduğunu ve onunda içmesini ister. Şikâri kardeşi Erçe’nin sözüyle kendisi beline bağlayıp kuyuya iner. Su içtikten sonra kardeşine, kendisini kuyudan çıkarmasını ister. Erçe, ipi kuyunun yarısına kadar çeker ve oradan bırakmak ister, ancak kendi kendine düşünür: Belki buradan bırakırsam sağ kalır. Bunun için kuyunun başına çıkana dek onu

⁷⁹ . ان الذين آمنوا و ذل من خط Kur’ân ayetlerindendir.

⁸⁰ . Az ömrü kalmıştı.

⁸¹ . Koşun: Asker

çeker, Şikâri kuyudan çıkmak istediğinde Erçe kılıcını çeker. Şikâri sorar: Kardeşim kılıcını niye çektin? Erçe der: Sana büyük kardeşin yerinde oturmanın cezasının ne olduğunu göstermek istiyorum.

Şikâri, saltanatı ona vereceğini söylese de, ne kadar yalvarsa da Erçe'nin kılıcının inmesini önleyemez. Kılıç, Şikâri'yi sıyrır ancak kendiri koparır. Şikâri kuyuya düşer. Erçe Şikâri'nin ölmesinden emin olmak için yakında ne kadar taş kessek varsa kuyuya atar. Pehlivanların yanına döndüğünde ağlayıp dizine vurarak Şikâri'yi aslanların parçaladığını söyler.

Öte yandan Sünbüle Hanım şehirde gezerken kara sancakların dikildiğini görür. Neden kara sancakların dikildiğini bir yaşlı adama sorar. Yaşlı adam Sünbüle Hanım'ı tanımıyordu, ona Şikâri'yi aslanların parçaladığı haberini söyledi. Sünbüle Hanım bunu duyunca dünya gözüne karardı ve yere yığıldı. Çevredeki insanlar yaşlı adamı danlayarak⁸² dediler: Sen Sünbüle Hanım'a kardeşinin vay haberin⁸³ vermişsin. Sünbüle Hanım kendine geldiğinde yüzünü yırtıp saçını yolup yere döktü. Babası Şâh-ı Dârâ'ya haberi şu sözlerle verir:

Dolanım başına gül üzlü ata,
Dolandı zamanem zimestân oldu,
Çok ağladım gözüm yaşım sedirime,
Karıştı deryaya, sel 'ummân oldu.

Gecem gece geçer gündüzüm kâre,
Ne deyim bu sınık gönlümle men be-çâre,
Dur hâzır eyle benim için bir kâre,
İşitenden bağrım biryân olupdu.

Bir bağ ekdim heş yemedim barını,
Çeker Sünbül onun ah-ı zârını,
Diyipler dağıdıp şer Şikârinı,
El kınası kızıl kana dönüpdü.

Şah-ı Dârâ hasta yatağında oğlu Erçe'yi yanına çağırıp, neler olduğunu sorar. Erçe bir cezirede⁸⁴ önlerine aslanlar çıktığını ve Şikâriyi parçaladığını söyler. Buna inanmayan Şah-ı Dârâ kendisi Şikâri'yi bulmak için yola çıkar. Destur verdi kalıskasını⁸⁵ hazırladılar. Hasta ve yatalak haliyle çöllerde oğlu Şikâriyi aramaya başlar, ancak Şikâri'den hiç bir iz bulamaz. Şah-ı Dârâ'nın gözü bir kuşa takılır. Kaleskesini durdurup oğlu Şikâri'nin haberini kuştan şu sözlerle sorar:

⁸² . Danlamak: Kınamak.

⁸³ . Vay haber: Kara haber.

⁸⁴ . Ada.

⁸⁵ . Kaleske: Eski zamanlarda büyük adamların kullandıkları atlı araba.

Geldim dolanam başına,
Mene bir haber ver bârî⁸⁶,
Nenem kurban selvi boylum,
Niye derdin men almadım,

Çok ağladım gözüm yaşı,
Sadım üste oldu cârî,
Nenem kurban selvi boylum,
Niye derdin men almadım.

Şâh-ı Dârâ Şikâri'nin özelliklerini şu sözlerle kuşa anlatır:

Cemâli varıydı mâh-ı münevver,
Çiyninde⁸⁷ eğlenmişti şems ilen kamer,
Çektiğim zahmetler gittiler heder,
Sındı Şâhın perr u bâlî⁸⁸ haray.

Şah-ı Dârâ gördü kuştan bir haber alamayacak yüzünü çevirdi dağlara sözünün mahlasını bu diller ile söyler:

Menim adım Şah-ı Dâre,
Felek salıp ah-ı zâre,
Çıkmıştı şirim⁸⁹ şikâre,
Dağlar nice oldu Şikâri?

Şâh-ı Dârâ aramaktan sonuç alamayınca saraya döner ve kırk gün yas tutar; ancak Şikâri'nin gamı bir yandan, hastalığı bir yandan onu elden ayaktan düşürür ve sonunda dünyasını değiştirir. Erçe rahatlıkla saltanat tahtında oturur.

Keyvân Sovdager adlı bir tacir kırk tüccar ile birlikte Şikâri'nin düştüğü kuyunun başına gelir. Kafile kuyudan su çektiğinde suyun renginin kırmızı olduğu görülür. Keyvân Sovdager, Ahmet adlı bir kişiyi ne olduğunu görmesi için kuyunun dibine gönderir. Ahmet kuyunun dibinde Şikâri'yi görür. Onun heybeti ve cemaline şaşırıp kalır. İpi Şikâri'nin beline bağlar kafilde olan erkeklerin yardımıyla onu kuyudan çıkarırlar. Keyvân Sovdager kafilde olan tabipten onu muayene etmesini ister. Tabip bir aynayı Şikâri'nin ağzına tutar ve aynanın buğulanmasıyla onun ölmediğini anlar, ancak tedavisi için kırk gün burada beklemek gerektiğini söyler. Keyvân Sovdager ne pahasına olursa olsun bu genci kurtaracağına karar vermişti. Kırk gün kırk gece kervan burada oturak eder⁹⁰ ve bu zaman içerisinde Şikâri hayata döner.

⁸⁶ . Aşğın dediğine göre Bari bir tür kuş ismidir.

⁸⁷ . Çiğın: Omuz.

⁸⁸ . Perr u bali: Kolu kanatı.

⁸⁹ . Şir: Aslan.

⁹⁰ . Oturak etmek: Kalmak.

Keyvân Sovdager, yanında yirmi gündür kalan Şikâri'ye kendisini kimin kuyuya attığını sorsa da Şikâri bir şey söylemez. Keyvân Sovdager Şikâri'ye şarap sofrası hazırlayıp, tekrar olayları öğrenmeye çalışır. Sonunda Şikâri bu sözlerle kendi başından geçenleri anlatır:

Sana kurbân olum Keyvân Sovdâger,
Elimden gülümden aralıyam men.
Sana kömeh⁹¹ olsun bir Perverdigâr,
Kohumdan⁹² kardaşdan yaralıyam men.

Evvelde şem yanar so[n]ra pervâne,
Hicr-i mihnetin den gelmişem câne,
Çok isterdi meni yâd-i bigâne,
Atamın kalbinin karâriyam men.

Mem âşîh⁹³ geşme⁹⁴ mennen,
Çay sennen çeşme mennen,
Bahma yâdlar sözüne,
Cavanam keşme mennen.

Felek verib mene bol ahi zâri,
Artırıp derdimi dindirme⁹⁵ bâri,
Şâh-ı Dâre oğluyam adım Şikâri,
Atamın kelbinin kerâriyam men.

Men âşık o güneyler,
O kuzeyler o güneyler,
İki hesret birbirin görende,
Ele bayramın o gün eyler.

Şikâri adını söyledikten sonra Keyvân Sovdager şöyle dedi: Ben senin adını sanını duymuştum, ancak yakından seni görememiştım. Sen Şâh-ı Dârâ'nın oğlu Şikâri'sin. Senin kafiide olman bize gurur vericidir. Şikâri başından geçen olayları anlatıp, Keyvân Sovdager ve diğer tacirlerle yola koyuldu. Kafiie şehre yaklaştığında Şikâri'nin gözü Güllü Bağ'a ilişti. Bu bağ daha önce Şikâri'nin bağı idi. Bir zaman bu bağda gül güle selam verirdi, sular Gülâb-ı Hızır gibi akardı. Şikâri oradan ayrıldıktan sonra gül bahçesi bir küllüğe⁹⁶ döndü. Şikâri bu manzarayı görünce duygulandı sazı eline alıp şu sözleri söyledi:

Bu dünyada herkim gülse,

⁹¹ . Kömeh, kömek: Yardım.

⁹² . Qohum: Akraba.

⁹³ . Âşîq sözcüğü araya âşîx biçiminde söylenmektedir.

⁹⁴ . Geşme: Geçme

⁹⁵ . Dindirmek: Konuşturmak

⁹⁶ . Küllük: Çöplük.

Onun yekîn ‘âri olmaz,
Bir bağın bağbanı ölse,
O bağın heş bari olmaz.

Bu görüken Güllü bağı,
Düşmanım ölmeyib sağdı,
Menim gönlüm uca dağı,
Yel esende kari olmaz.

Düşmenim göründü göze,
Köhne derdim oldu teze,
Koysam düşmâni sağ gede,
Şikâri şikâri olmaz.

Şikâri, Keyvân Sovdager’in kafillesiyle birlikte şehirdeki kervansarayda konakladı. Keyvân Sovdager her zamanki gibi tacirlerle birlikte Erçe’ye hediye götürdü. Erçe, Şikâri’ye benzer birinin tacirler ile birlikte şehre geldiğinin haberini alır. Bu yüzden Erçe, Keyvân Sovdager ile birlikte, tüm tacirleri bir ziyafete davet eder. Erçe tacirlerin içinde Şikâri’yi göremeyince Keyvân Sovdager’den başka tacirinin olup olmadığını sorar. Keyvân Sovdager de kafilende bir âşık olduğunu ve kayda değer biri olmadığını bunun için getirmediğini söyler. Erçe bu söze ikna olmaz ve onu getirmesini emreder. Şikâri’yi saraya getirirler. Perdedâr⁹⁷ perdeyi açıp içeri girdiğinde Erçe kardeşi Şikâri’yi tanır. Erçe ondan adını sorduğunda o, âşık olduğunu söyledi. Erçe ne kadar gerçek adını öğrenmek istese de o, âşık olduğunu ve bu adla tanındığını söyledi. Erçe şöyle dedi: Madem âşıksın oku bize bir şeyler. Şikâri sazını alarak şöyle söyledi:

Nâmerdin üzü gülmesin,
Gizli sözüm âşikâr deyil.
Sırrımı heş kes bilmesin,
Gizli sözüm âşikâr deyil.

Ne lâzimdi özümü öyem,
Sırrımı nâmerde diyem,
Şer oğluyam şer-beçeyem,
Kim aşih bilmir bilmesin

Nâr kimi soydun meni,
Saraltın soldurdun meni,
Ne kölgende sahladın,
Ne bir güne koydun meni.

Bu söz Erçe’yi çıldırttı. Hemen cellâdı çağırdı. Keyvân Sovdager araya girerek Şikâri’yi kurtarır; ancak Şikâri, sözünün mahlasını şu sözlerle söylesin:

⁹⁷ . Perdecî

Mecliste tanısın hamı,
 Şahlar şahı veribdi câmı,
 Şah da versin Şikâri veren en'âmi,
 Ömr-i dölet mâlı üzülmesin heç.

Men âşık güle nâz,
 Bülbül eyler güle nâz,
 Zemâne bele getse,
 Ağlıyan çoh gülen az.

Erçe neden Şikâri'nin adını kullandığını sorduğunda Şikâri şöyle dedi: Önceleri burada Şikâri adlı bir Şâhzâde vardı, o bana bahşış verirdi, şimdi sizin bahşış vermenizi istiyorum. Erçe Şikâri'ye bahşış verse de Keyvân Sovdager bahşışı geri iade eder ve onun aşığına hakaret edildiğini ileri sürer. Erçe onlardan hemen şehri terk etmelerini ister. Keyvân Sovdager kafilenin yükünü yükletip o gece şehirden ayrılır. Şehirden ayrılırken Şikâri mezarlıkta yüksek bir bina görür. Babasının mezarı olduğunu anlar, yürüyüp babasının mezarı başında şöyle söyler:

Dolanım başıva gül üzlü ata,
 Ata can ne yatmısan mezârıda.
 Özün getdin vallah râhet oldun,
 Heberin yohdi meni zârıdan.

Men âşık güle nâz,
 Bülbül eyler güle nâz,
 Zemâne bele getse,
 Ağlıyan çoh gülen az.

Bekçiler Şâh-ı Dârâ'nın oğlunun öldüğünü biliyorlardı. Şikâri'yi mezarın başında babasına hitap ederken görünce çok şaşkırdılar. Şikâri bir taraftan gözyaşı döküp bir taraftan sazıyla okuyor:

Eğer desem sözüm çohdu,
 Düşmân sözü mene ohdu,
 Bu yerin vefâı yohdu,
 Ay dede can niye yatmısan?

Dağlara kar düşübdü,
 Gör ne havâ düşübdü,
 Kebrivi yâdlar kazıb,
 Ehlietinden düşübdü.

Şikâri sözünün mahlasını şu sözlerle söylesin:

Geçen günü yohlaradım,
 Düşman bağrım ohlamadım,
 Sene 'ezâ sahlamadım,

Bilirem incimisen Şikâridan.

Hoy çimeni hoyçi meni,
Merendin hoy çimeni.
Melerem dalısıcan tapam,
Ya vurur ovçu meni.

Keyvân Sovdager'in kafilesi Yemen şehrine doğru hareket etti. Şikâri, Keyvan Sovdager'e dönerek şöyle dedi: Yemen padişahının adı Menzer Şâh-ı Yemeni'dir ve Müslüman değil, bizim eski düşmanlarımızdandır. Eğer beni tanırса öldürür. Bunun için bundan sonra beni Hudâperest⁹⁸ olarak tanıtın.

Gelip şehre ulaştılar. Haber Menzer Şâh-ı Yemeni'ye yetişti. Keyvân Sovdager de tacirleriyle şehre gelmiş. Her zamanki gibi Şah'a hediye götürdüğünde Menzer Şâh-ı Yemeni Şikâri'yi görüp onu almak istedi. Keyvân Sovdager karşı çıksa da Menzer Şâh-ı Yemeni Şikâri'nin ağırlığı kadar altın vererek onu aldı. Ona pahalı elbiseler giydirip, kılıç kuşağını bağlattı. Onu kendi sarayının pehlivanları arasına koydu.

Menzer Şâh-ı Yemeni'nin iki veziri vardı. Behmen Vezir ve Hacand-ı vezir. Hacand-ı vezir batinde Müslüman idi, ancak bunu belli etmezdi. Şikâri'nin saraya gelmesi Behmen Vezir tarafından hoş karşılanmadı. Özellikle bunun Şikâri'ye benzemesi, kuşkulanasına neden oldu. Bir gün Şikâri'nin resmini bulup, karşılaştığında bu kuşkusu iyice arttı. Konuyu Menzer Şâh-ı Yemeni'ye anlattı. Menzer Şâh-ı Yemeni ilk başta inanmasa da resmi gördükten sonra Hudâperest (Şikâri)i yanına çağırdı. Şikâriye resmi gösterdi. "Bu sen misin?" diye sordu. Şikâri inkâr etse de Menzer Şâh-ı Yemeni destur verdi. Şikâri'yi kısı kıvrak yakaladılar. Şikâri'nin kollarını arkadan bağladılar. Menzer Şâh-ı Yemeni onun Şikâri olup olmadığını bir daha sordu. Buna karşı Şikâri şu sözleri söyledi:

Hökm eyledin kollarımı bağlattın,
Kaldı veten sarı elim ne deyim,
Sinem üstü sazı çalar dağlattın,
Yadlarınan ne danışım ne deyim?

Men 'aşık bu dağınan,
El gezer bu dağınan,
Sene yahşı diyeller?
Men ölsem bu dağınan.

Menzer Şâh-ı Yemeni dedi: Eğer sen Şâh-ı Dârâ oğlu Şikâri'ysen, senle bir işim olmayacak. Şikâri şöyle dedi:

⁹⁸. Dindar

Men Mecnunu bu hâlîde görmedim
 Çoh ağladım gözüm yaşın silmedin,
 Tifil iken de şâd oluben gülmedim,
 Bağlı kaldı benim kolum ne deyim?

Men ‘âşık ebir eyle,
 Gözlerim ebir eyler.
 Yanasan benim üreyim
 Nece bu derde sebir eyler.

Hocand Vezir Şikâri’ye yardım etmek istese de ne yapacağını bilmez, ancak sözleriyle Şikâri’ye olan baskıları azaltır. Şikâri sözlerinin mahlasını şöyle söylesin:

Şikâri oldum işi hara yetirdim,
 Kâfil oldum bir nâ-merde tutuldum,
 Kul adına bu şehride satıldım,
 Yolum düştü bu derbâde ne deyim?

Yol kesenler ay yol keserler,
 Korhmaram yol kesenler.
 Gel bir kol boyun olah,
 Belke ayrıldım sennen.

Hacand-ı Vezir Şikâri’ye destek çıkarak, Menzer Şâh-ı Yemeni’ye yalnız bir benzeme yüzünden suçsuz bir insanı mağdur etmemesi gerektiğini söyledi. Behmen Vezir buna karşı gelse de sonunda Hacand-ı vezir Menzer Şâh-ı Yemeni’ye şöyle dedi: Sen bana üç gün zaman ver, ben bu üç gün içinde bunun Şikâri olup olmadığını size bildiririm. Daha sonra Şikâri’nin kolların açtırdı ve kendi evine götürdü.

Hacand-ı Vezir’in Pernâz adında güzel bir kızı vardı. Pernâz, Şikâri’yi görür görmez ona vurulur. Hacand-ı vezir Şikâri’yle birlikte geceyi yorarlar.⁹⁹ Eşi Şikâri’ye konuk odasında bir yatak hazırlar ve Şikâri orada yatmaya gider. Pernâz Hanım gecenin oğlan vaktinde¹⁰⁰ bezenmiş, süslenmiş bir şekilde Şikâri’nin odasına gider. Pernâz Hanım odaya girdiğinde Şikâri uyuyordu, onu uyandırmak için siyah zülûflerden bir deste tel ayırıp, bastı memelerinin üstüne. Görelim Şikâri’yi hangi sözlerle uyandırır?

Ne yatmisan hâb-ı kende¹⁰¹?
 Hâb-ı ken[d]den ayıl oğlan.
 İki gözüm cemâline,
 Oldum sene mâyl oğlan.

Hoş gelmisen benim gülüm,
 Hem gülümsen hem bülbülüm,

⁹⁹ . Geceyi yormak: Geceyi yarısına kadar uyumamak.

¹⁰⁰ . Genenin oğlan vakti: Gece yarısını geçtiği zaman.

¹⁰¹ . Gend: Şeker.

Ruhset verginen terini silim,
Kol boynuva salım oğlan.

Başın üste vardı bir saz,
Kış göylümü eyledin yaz,
Vezir kızıyam adım Pernâz,
Oldum sene mâylil oğlan.

Pernaz Hanım Şikâri'yle konuşa dursun, size Hacand-ı Vezir'in eşinden haber vereyim: Hacand-ı Vezir'in eşi bu seslere uyandı. Hacand-ı Vezir'i uykudan kaldırdı ve şöyle dedi: Bak nasıl misafir getirdin ki kızımıza göz koymuş. Hacand-ı Vezir şöyle dedi: Hanım misafir hakkında böyle düşünme. Benim getirdiğim misafir asil bir ailedendir. Ayrıca kızımız konuk odasında. O kızımızın odasında değil. Hacand-ı Vezir ve eşi kapıdan sesleri dinliyor, ancak odaya geçmiyorlardı.

Şikâri, Pernâz Hanım'a yüz vermeyince Pernâz Hanım Şikâri'ye yalvarmaya başlar:

Hoş gelmisen gözüm üste yerin var,
Çoh zehmet çekmisen bu hânûmâne.
Bir kuş gelib bir butağa¹⁰² çıha,
Butağ olan onu vermez terlane¹⁰³.

Men 'âşık sini sini,
Doldur ver sinisini,
Öz yarımı verseler,
Neylerem özgesini?

Şikâri Pernaz Hanım'a dedi: "Nazenin, dedin sözünü, sakla sazını." Benim de sana sözlerim var dinle:

Koy get güzel meni rûsvâ eyleme,
'Ağlımı vermerem hergiz nâdâne,
El götürgünen mennem ey mâh-ı likâ,
Seni kesem¹⁰⁴ vererem kâdir-i subhâne.

Merd oğlana emek versen itirmez
Nâmerd adam dosluğ başa yetirmez,
Gabah tağı ter şemame yetirmez,
Söyüd ağacında alma heyva nâr olmaz.

Şikâri ne kadar yalvarsa da Pernâz ondan el çekmez. Bu arada Hocand Vezir ve eşi kapıdan bunları dinliyorlar.

Pernâz Hanım Şikârinin sözlerine bu cevap verdi:

Derin derin deryâlere dalmasan,

¹⁰². Butağ: Budak.

¹⁰³. Terlan: Bir tür yırtıcı kuş.

¹⁰⁴. Gesem: And.

‘Eşk âteşi şirin cana salmasan,
İlgar¹⁰⁵ verib men gözeli almasan,
Erzimi eylerem sultâna hana.

Şikâri dedi:

Dolu dolu peymâneler doldurram,
Saraltuben gül rengini soldurram,
Yekîn bil ki durram seni öldürrem,
Gel meni batırma na-hah kana.

Pernâz Hanım dedi:

Pernâzam men buraye gelende,
Eziz Allah metlebleri verende,
Kiyâmet gününde tutam elinnen,
Şikâyet eylerem Şâh-ı Merdâne.

Pernâz hanım bu sözlerle Şikâri’den kıyamette ondan el götürmeyeceğini söyler.

Şikâri, Pernâz’ın cevabına görelim ne dedi?

Şikâri diyer indi bildim merâmın,
Yar’dan ötrü gelmir senin aramın,¹⁰⁶
Seher olsun açım hekkın kelâmın,¹⁰⁷
Meşveret eyleyim men’de Kur’âne.

Şikâri bu sözlerle onunla evlenmenin hayırlı olup olmayacağını Kur’andan istihâre eyledikten sonra belli olacağını söyledi.

Hacand-ı Vezir ve eşi olayları böyle görünce ve Şikârinin böyle asil davranışını görünce kızlarının Şikâri’yle evlenmesine razı olurlar. Şikâri üç gün Hacand-ı Vezir’in evinde kalır. Bu üç günde oğlu Cehângirin nûtfesi Pernâz Hanımın rahmine düştü. Şikâri’nin üç günlük zamanı dolunca, Hacand-ı Vezir onu kolundan tutup, söz verdiği gibi Menzer Şâh-ı Yemeni’nin yanına getirdi. Behmen Vezir dedi: Kurbân, bunun Şikâri olup olmadığını anlamak için bir yol daha var. Söylentilere göre Şikâri ne kadar şarab içse de sarhoş olmazmış. Menzer Şâh-ı Yemeni destur verdi. Mey meclisi kuruldu. Şikâri kadehlerle sarhoş olmayınca gizlice şarabın tuluğunu başına dikti. Bir tuluk şarap içen Şikâri yavaş yavaş ser hoş olmaya başladı, alıp sazını şöyle dedi:

İşmişem şerâbi mestem,
Saymara Rüstemi hanı,
Eger çekem eyri kılınıcı,
Dağıdaram bu cehâni.

Rüstem tekin kılış tovlaram,¹⁰⁸

¹⁰⁵ . İlgar: Söz vermek.

¹⁰⁶ . Aramın: Ârâmın, sakinliğin.

¹⁰⁷ . Hakkın kelâmı: Kur’ân.

¹⁰⁸ . Oynatarım.

Leşkerivin tibbin ovlaram,
Ne keder dilâverin olsa doğraram,
Tehtinnen salaram paşanı hâni.

Şikâri bu sözleri şarabın etkisiyle söyledi. Hocand Vezir de onu kurtarmak için Menzer Şâh-ı Yemeni'ye şöyle dedi: Kurban, bu Şikâri olsaydı iki kadeh şarap ile sarhoş olur muydu? Bu adam iki kadeh şarap ile kendini Rüstem sanıyor.

Şikâri sözünün mahlesin görelim nice söyledi?

Men hara Şikâri hara,
Üreyime vurdun yara,
Lehnet¹⁰⁹ gele büt-i büzürgvâra,
Söverem¹¹⁰ men Şâh-ı Merdânı.

Şikâri pehlivanları güreşirken gördü. Menzer Şâh-ı Yemeni'den güreş yapmak için izin istedi. Ancak ona türlü elbise getirdikleri halde vücuduna olmadı. Hangi kılıcı getirselers hepsini eğip kırdı. Sonunda Menzer Şâh-ı Yemeni'nin kızı Simizâr'da "Geym-i Süleymânî" adlı elbise ve Tig-ı Süleymânî" adlı bir kılıcın olduğunu söylediler. Bir mektup yazarak onları getirttirir. Şikâri'ye en iyi atlarını getirse de Şikâri'nin vücut ağırlığına dayanamayan atların belleri kırılır. Behmen Vezir Şikâriden kurtulmak için onu Merkeb-i Süleymânî veya Merkeb-ı Ejdâhâr adlı vahşi bir atın yanına göndermek istedi. Bu yüzden şöyle dedi: Bizim bir Merkeb-i Süleymânî adlı bir atımız var. Onu sana veriyoruz ancak bu at şehir dışında yüksek duvarlarla çevrilmiş bir yerdedir. Seni oraya götürecek kişiyle gidersin; onu görürsün. Ancak Şikâri vahşi ata boyun eğdirince binip şehire doğru geldi. Yolu Simizâr'ın evinin önünden geçtiğinde Simizâr balkonda oturuyordu. Simizâr Şikâri'yi gördü ancak Şikâri, Simizâr'dan habersizdi. Boyun bağını kıran Simizâr inci tanelerden birini Şikâriye attı. Şikâri dönüp baktığında Simizâr'ın güzelliğine hayran kaldı:

Selam ey serv-i kâmetin tûbâden gözel,
Çekilmiş gaşların bedr-i bedrâden gözel,
Senin o hîcâz leblerin içib mehmûri sâğerden,
Geyinmiş siyânın hüsn-i züleyhâden gözel.

Şikâri kılıcını saz yerine çevirdi sinesine. görek ne dedi:

Bir beri bah gözleri çağ
Hansı bağçanın gülüsen?
O bağa bağban men ollam,¹¹¹
Hansı bülbülün gülüsen?

¹⁰⁹ . l'anet.

¹¹⁰ . Severim.

¹¹¹ . Olaram

Minâ kemer inçe¹¹² belin,
 Cebinivi basıb telin,
 Mene nişân ver bir elin
 Sen kimin şirin dilisen?

Tanıyan yohdı burâda,
 Sırrımı demerem yâda,
 Menem Şikâri şah zâda,
 Sen mene bahıb gülüsen?

Şikâri bunları dedikten sonra yoluna devam etti. Behmen Vezir, uzaktan Şikâri'nin geldiğini gördü. Hemen Menzer Şâh-ı Yemeni'nin yanına gidip ona şöyle dedi: Kurban size demedim mi bu Şikâri'dir? Merkebi ram eyleyip, üstünde geliyor. Bunun üzerine Menzer Şâh-ı Yemeni, Şikâri'nin işini bitirmek için en güçlü pehlivanını görevlendirdi. Pohruz Pehlivan, Şikâri'ye şöyle dedi: Sen kimden izin aldın da bizim meydana ayakbastın? Eğer benim rikabımı öpersen, seni kendime kul ederim. Görelim Şikâri Pöhrüz Pehlivan'ın bu meydan okumasına nasıl cevap vermiş:

Canım Pohruz indi nedir merâmın?
 Alıram canıvı men Hudâ-peret.
 Keserem başıvı tökülsün kanın,
 Alaram canıvı men Huâ- perest.

Ger kanım töküle zemin ü hâke,
 Kebûl olar heh yolunda dergâhe,
 Eger gedesen heft eflâke,¹¹³
 Keserem başıvı men Huâ- perest.

Şikâriyem kılış vurram adıva,
 Kiyametın gününde düşer yadıva,
 Çağırırınan tarı yetsin daduva
 Alaram canıvı men Huâ- perest.

Şikâri'nin sözü bittince savaşa başladılar. Şikâri Pöhrüz Pehliva'nın kemerinden tutup havaya kaldırdı. Müslüman olacağı takdirde onu öldürmeyeceğini söylese de Pöhrüz Pehlivan İslamiyeti kabul etmedi. Şikâri onu Menzer Şâh-ı Yemeni'nin önünde yere vurdu. Menzer Şâh-ı Yemeni askerlere saldırı emrini verdi. Şikâri tek başına kendini asker deryasında buldu. Sağdan geleni sağdan, soldan geleni soldan vurdu. Savaş esnâsında bir fil-sevar Serheng-i Şâmi'den Menzer Şâh-ı Yemeni'ye mektup getirdi. Serheng-i Şâmi mektupta Menzer Şâh-ı Yemeni'nin kızı Simizâr'ı istemiştir. Aksi takdirde zorla alacağını yazmıştır. Bundan haberdar olan Şikâri, fil-sevarın

¹¹² . İnce.

¹¹³ . Yedi gök.

kulaklarını ve burnunu kılıçla sıyırıp verdi eline. Fil-sevar ülkesine dönmekte olsun, Şikâri kılıcını kılıfına koyup, Hacand-ı Vezir'in evine gitti.

Size söyleyeyim Simizâr'dan. Simizâr odasında bir oyana bir bu yana gider gelir. Dadısı Mâh-ı Zemîn şöyle dedi: Kızım sana ne oldu da böyle sabrın tükendi? Simizâr: Dadı bir derde düşmüşüm dermanı yoktur. Dadı: derdini bana söyle. Simizâr: Bir kağıt kalem al derdimi sana söyleyeyim:

Cânım dâye gözüm dâye,
Men ölürem aman dâye,
Rehmin gelsin gözyaşıma,
Yekîn öllem inan dâye.

Derdim dermânı burda,
Eşkim oynayır serde,
Meni salıptı min derde,
Ebruları kemân dâye.

Üreyimde bah yareye,
Rehmin gelsin men zâriye,
Bu nâmeni Şikâriye,
Yetir sâhib-i zâmân dâye.

Simizâr dadıya bir mektup yazdırıp, Şikâri'ye gönderdi. Dadı, Hacand-ı Vezir'in evine gidip, Pernâz Hanımla görüşüp, Şikâri'ye bir mektup getirdiğini söyledi. Şikâri mektubu okuyup, Simizâr'ın izniyle Pernâz Hanım'ın yanına gitmeye hazırlandı. Şikâri, Mâh-ı Zemîn dadıyla saraya vardılar. Pernâz Hanım sevincinden boyun bağını açıp dadıya verdi. Daha sonra Şikâri'ye bir bardak şarap sundu. Şikâri şöyle dedi: Şarabı elinden almadan sana diyeceklerim var. Sazını alarak bakalım Pernâz Hanıma ne dedi?

Seni gördüm hûş oynadı serimden,
Çeşm-i mestin mene olubdu yağı,
O tirme¹¹⁴ arahçın¹¹⁵ kec et kaş üstün,
Zülfün enib hûb basıbdı halı.

Ger Yūsifsen söyle adını bilim,
Züleyhasan götür nikâbin görüm,
Yâ leylasan, ya mecnunsan ya Şirinsen,
Hekki var Ferhâdın çapırmış dağı.

Zehr versen nâzenîn Şikâriye olar nûş,
Leyli Mecnuunna yekîn olar tuş,
İçmerem câm-ı mey men ollam medhûş,
Lebilen bir bûse ver mene sâki.

¹¹⁴ . Bir çeşit kumaş.

Simizâr ve Şikâri o gece yiyip, içtiler. Hoş vakit geçirdiler. Gece zaman epey geçtikten sonra Simizâr'ın otağına giderler. Simizâr'ın Kahraman adlı bir amca oğlu vardı. Kahraman, çölde dağda yaşarmış. O gece Simizâr'ı görmek için geldiğinde Şikâri'yi, Simizâr ile aynı yatakta görür. Kılıcıyla Şikâri'nin başına bir darbe indirir ve kaçar. Şikâri'nin bağırmasıyla uyanan Simizâr, Şikâri'yi kanlar içinde bulur. Simizâr'ın bağırıp çağırmasıyla Mâh-ı Zemîn dadı ve diğer kızlar da otağa gelirler. Simizâr ağlaya ağlaya dadıya şöyle dedi?

Mâh-ı Zemîn du[r] kıl başım çâresin,
 'Eceb oldum beht-i kâre bu gece,
 Kôkeb-i esed'de bürç-i kemer'de,
 Eceb ahdım şeb-i târe bu gece.

Geden yohdu bu cevânın eline,
 Nâme yazam 'erzi hâli biline,
 Bûlbûlidi hesret kaldı gülüne,
 Kan ağlasın Şâh-ı Dârâ bu gece.

Duman gelsin bu dağları bürüsün,
 Didem yaşı Ceyhûn olsun yerisin,
 Bu cevânı vuran senin kolun kurusun,
 Rast geleydin Zülfigâre bu gece.

O gece başı kanayan Şikâri'nin kanını durdurmak için ne yaptılarsa fayda vermedi. Kız Şikâri'nin başını memeleri arasına bassa da gene kanı durduramadılar.

Şikâri'nin kanaması durmayınca onun öldüğünü düşünen Mâh-ı Zemîn dadı şöyle dedi: Bu cesedi kimse görmeden buradan kaldırmalıyız, yoksa Menzer Şâh-ı Yemeni duyarsa bizi de öldürür. Simizâr onu gömmeye karşı çıkar. Yardım edebilecek biri onu bulur ümidiyle Şikâri, bir perdeye sarılarak, bağın duvarının yanına koyulur. Kazadan Firûz Eyyâr, arkadaşlarına yemek bulmak için giderken yolu o bağa düşer. Bağın duvarının yanındaki perdenin içine baktığında Şikâri'yi görür. Onu mağaraya diğer arkadaşlarının yanına götürmeye karar verir. Mağarada arkadaşların tavsiyesiyle onun yarasını iyileştirmek için bir hekim getirmeye karar verilir. Firûz Eyyâr hekim getirmek için şehre gider, ancak hekim gece olduğu için gelemeyeceğini söyler. Bunun üzerine Firûz Eyyâr hekime şöyle dedi:

Ümit bilip seni deyip gelmişem,
 Canım dohdür çoh derindi yarası,
 Ağlayuben gözüm yaşım silmişem,
 Bilmirem ölendi ya var çarâsi?

Yohdu bakın sultânıdan hanınan,
 Dersin vardı Eflâtûn loğmânıdan,

Tez getmesen çıhar can dodağınnan,
Onda gerek ona tutah yâsîn.

Firûz diyer zehmetivi çekerem,
Ağlaram gözümnen kan yaş tökerem,
Başınnan eyağē teh kızıl tökerem,
Gözü yolda ağlar galib anası.

Firûz Eyyâr sonunda hekimi gelmeye razı eder. Hekim Şikâri'nin ağzına ayna tutar. Yaşadığından emin olduktan sonra yarasına dikiş atıp, merhem sürer. Şikâri bir zaman sonra kendine gelir. Çevresine bakar ve bir nara atar. Nara attıkça başındaki dikişler kopar ve tekrar bayılır. Hekim diker Şikâri ayılıp bağırır dikişler tekrar kopar. Bu durum altı kez tekrarlanır. En sonunda Hekim Pehlivanlara der: Bir daha bağırır dikişleri koparsa, artık başı dikiş tutmaz ve kan kaybından ölür. Bu defa Şikâri'nin ağzını kapatırlar ve bağırmasına engel olurlar. Şikâri bir süre sonra kendine gelir. Pehlivanlar ona kim olduğunu ve kim tarafından yaralandığını sorarlar Şikâri şöyle cevap verir:

Dâd eylerem bu felegin elinnen,
Feleh gör ne çekir ketâre meni,
Neçe defe imtahânnan çılmışam,
İmtahân eyleyir dübâre meni.

Nâ-me[r]t felek vermedi mene bi[r] firset,
Bu beş günnüh¹¹⁶ ömrü vurmasın minnet,
Bu yâreni vurup mene bi nâ-met,
Korhuram öldüre bu yâre meni.

Felek verib mene bol âh-ı zâri,
Heber al ama derdimi dindirme bâri,
Şâh-ı Dâre oğluyam adım Şikâri,
Feleh salıb elden kenâre meni.

Bu pehlivanlar Şikâri'nin sarayında ve çevresinde bulunanlardı. Onlar Şikâri'nin ölüm haberini duyduktan sonra bir mağarada hayatlarını sürdürürdüler. Şikâri orada dinlenmekte, hekim de her gün onun yarasına bakmaktadır. Pelengi-püş Pehlivan, Seyyâh- ı Pehlevân, Şikâri'nin atını bulmak için yola koyulurlar. En sonunda bir yerde bir atın olduğunu gördüler. At kimseyi kendine yaklaştırmıyordu. Bunu gören pehlivanlar Şikâri'ye haber verirler. Şikâri atını almak için kendisi gider. Atın yanına vardığında at Şikâri'yi tanıdığı için ona yaklaşır. Şikâri atı Merkeb-ı Ejdâhâr görünce bu sözleri ona söyler:

¹¹⁶ . Günlük.

Dostlarda refihda görmedim vefâ,
 Dünyaya vermerem Ejdâhâr seni
 Birde minsem dünyada sürrem sefâ,
 Dünyaya vermerem Ejdâhâr seni.

Men cevânın yohdu burda anası,
 Başımda vardı nâ-merdin yarası,
 Ger ölseydim kimler tutardı yası,
 Dünyaya vermerem Ejdâhâr seni.

Bu kemli günümde yoldaşsan mene,
 Her den¹¹⁷ söhbet edirem sırdaşsan mene,
 Merkeb demek olmaz, kardaşsan mene,
 Dünyaya vermerem Ejdâhâr seni.

Şikâri merkebine binip, pehlivanlarla birlikte mağaraya döndü. Bir gün mağarada otururlarken, Araplar Padişahının oğulları Yüsif Erebe ve yedi kardeşi geldiler. Bu yedi kardeş, pehlivanların tacirlerden aldıkları eşyaları şehre götürüp, satıyorlardı. Yüsif Erebe bunların en büyüğü idi. Şikâriye dedi: Senden emir almamız için üç şartım var. Birincisi bizi güreşte yenmen gerekiyor. İkincisi Behmen Vezir'in kızı Efser Bânû'yu bana almalısın.

Şikâri bilek güreşinde onu yendikten sonra, şöyle dedi: Ben gidip Behmen Vezir'in kızı Efser Bânû'yu getiririm, ancak onun sende gönlü yoksa getirdiğim gibi de götürürüm. Şikâri Firûz Eyyâr ile birlikte Efser Bânû'yu getirirler.

Yüsif Erebe'in üçüncü şartı bacası Horşîd-ı Bânû ile evlenmektir. Horşîd-ı Bânû öyle güçlüydü ki yedi kardeşle aynı anda güreşirdi ve yedisini de yenerdi. Onu yenecek adamla evlenecekti, ama bu güne dek kimse onu yenememişti. Yüsif Erebe ve yedi kardeşler Şikâri'yle birlikte Araplar Padişahının yanına gitmek istediler. Yolda Yüsif Erebe ve kardeşleri Şikâriden geri kalınca, Şikâri peçeli bir şahısla karşılaştı. Peçeli şahıs Şikâriyi savaşa davet etti. Kılıç süngü, kalkandan sonuç alamayınca güreş tutmaya karar verdiler. Üç gün üç gece güreşeler de gene kimse üstün gelemedi. Sonunda kim diğerini yerden kaldırıabilirse savaşın galibi olacağına karar verdiler. Peçeli Şikâri'yi yerden kaldıramayınca sıra Şikâri'ye geldi. Şikâri peçelinin kemerinden tutup kaldırdığında kemer kopar ve Şikâri'nin elinde kalır. Peçeli yenildiğini kabul eder ve peçesini yüzünden kaldırır. Kendisinin Araplar Padişahının kızı Horşîd-ı Bânû olduğunu söyler ve şöyle der: Beni bugüne dek hiçbir pehlivan yenememişti. Ancak beni savaş meydanında yenecek olan kişi bana eş olmaya lâıktır.

¹¹⁷ . Her den: Arasıra.

Üç günden beri bacılarını arayan Yüsif Ereb ve kardeşleri onu Şikâri'nin yanında bulurlar. Şikâri onu Araplar Padişahından istemeye karar verir. Araplar Padişahı, kızı Horşîd-ı Bânû'nun Şikâriyle evlenmesine razı olur. Şikâri bir kaç gün orada kaldıktan sonra Araplar Padişahından elli bin asker alıp, tekrar mağaraya döndü. Bir gün Keys-i Remmâh- Ereb adlı bir pehlivan on iki bin askerle mağaranın yanına gelir. Şikâri'yle görüşüp, tacirlerinin soyulduğunu anlatır. Şikâri Keys-i Remmâh- Ereb ile savaşa berabere kalır ancak güreşte onu yenince Keys-i Remmâh- Ereb askerleriyle birlikte müslüman olup, Şikâri'nin askerlerine katılırlar. Şâm şehrinin şahı Serheng-i Şâmi' Yemen'e asker sevk edince Şikâri, Menzer Şâh-ı Yemeni'nin askerlerine yardım için meydana girer.

Bir gün Şikâri, başına hançerle kimin vurduğunu öğrenebilmek için Simizâr'ın yanına Yemen şehrine gitmeye karar verir. Simizâr'ın bağının kenarında Simizâr'ın ağladığını duyar. Dadısı Mâh-ı Zemîn ve diğer kızlara şöyle diyordu:

Başına döndüğüm yıgılan kızlar,
Yâde düşüb o cananım ağlaram,
Sümüğüm içinde iliğim sızlar,
Yâde düşüb o cananım ağlaram.

Felek mene yahcî¹¹⁸ sitem yetirdi,
Sedrim üste ermeğânlar bitirdi,
Kimler defn eyledi kimler götürdü,
Yâde düşüb o cananım ağlaram.

Bu sözleri gizlice duyan Şikâri başına vurulan darbenin Simizâr tarafından olmadığına kanısına vardı. Simizâr'n yanına uğramadan döndü. Kendi kendine dedi: Gidip bir de Hacand-ı Vezîr'in kızı Pernazdan bir haber alayım. Pernazın bağına vardığında onu ağlar şekilde şu sözleri söylerken buldu:

Sübhün zemâninde zülfüm eldedi,
Yâ benim sevgimi yâ sebir Allâh,
Bir yalgız cevândı gurbet eldedi
Yâ benim sevgimi yâ sebir Allâh.

Belâ geldi dö[r]t bir yanı bürüdi,
Üreyimdi kem kervânı yeridi,
İntizâr çehmhten cânım eridi,
Yâ benim sevgimi yâ sebir Allâh.

Bülbül kimin heç olmadı pervâzım,
Uçubdu gölümnen ördeyim kazım,
Pernâzam ezelden gülmedi üzüm,

¹¹⁸. Yahşı.

Yâ benim sevgimi yâ sebir Allâh.

Şikâri, Pernâz hanımın da vefalı olduğunu ve kendisinin onun tarafından yaralanmadığını anlayınca mağaraya dönüp, yarın yapılacak savaşa hazırlandı.

Ertesi gün Serheng-i Şâmi'nin askerleri Menzer Şâh-ı Yemeni'nin askerleriyle karşı karşıya geldi. Serheng-i Şâmi'nin Kûh-peyker adlı pehlivanı meydana girip, meydanına pehlivan istedi. Menzer Şâh-ı Yemeni tarafından giden pehlivanları öldürünce onun meydanına gidecek pehlivan kalmadı. Kûh-peyker bunu görünce Menzer Şâh-ı Yemeni'ye şöyle dedi: Eğer pehlivanların teker teker meydana gelmekten korkuyorlarsa, beş beş gelsinler. Kûh-peyker'in bu sözüne Menzer Şâh-ı Yemeni çok üzüldü, yüzünü çevirdi. Hacand-ı Vezire şöyle dedi: Ey Vezir, Serheng-i Şâmi ile savaşalım diyordun, şimdi meydana gidecek pehlivanımız yok. Hacand-ı Vezir (Şikâri'ye güvenerek) şöyle dedi: Kurban kible-yi 'âlem sağ olsun, meydanın sahibi var gelecek.

Kûh-peyker meydanı boş görünce Menzer Şâh-ı Yemeni'ye şöyle dedi: Eğer kızın Simizâr'ı benimle Serheng-i Şâmi'ye gönderirsen, belki seni bağışlar. Bu zaman içerisinde Şikâri, giyinip kuşanmış bir vaziyette Menzer Şâh-ı Yemeni'nin askerlerinin arkasında bekliyordu. Bunu duyan Şikâri yüzüne peçe çekip meydana girdi. Kûh-peyker Şikâri'nin boyunu posunu görünce ona Serheng-i Şâmi'nin yanında hizmet etmeyi teklif etti.

Kûh-peyker Şikâri'ye sordu: Sen kimsin? Neden yüzündeki peçeyi kaldırmıyorsun? Şikâri cevabında vererek şöyle dedi: Ben senin ölüm meleğimin. Dinle sana kim olduğumu söyleyim:

Bu cengiden bura bōyüh meydandı,
Bütün deryâlerin nehengiyem men,
Söylediğin yâre bu cân kûrbândı,
Bugün deryâlerin nehengiyem men.

Sene ki demirem meydânnan kaç,
Pehlevansan çek kılıncın meydân aç,
Büt-perestisen boynunda var hâc,
Bütün deryâlerin nehengiyem men.

Dolandırıp peymâneni doldurram,
Düşmeni ağlatıp dostu güldürrem,
Bugün bu meydânda seni öldürrem,
Bütün deryâlerin nehengiyem men.

Bu sözler Kûh-peyker'in hoşuna gitmedi. Kılıç, kalkan, amûtlar konuşmaya başladı. Şikâri savaşın sonunda Kûh-peyker'i neyzenin ucuna takıp, Serheng-i Şâmi'nin önünde yere vurdu. Serheng-i Şâmi diğer pehlivanını meydana gönderdi. Onun sonu da Kûh-peyker'in sonu gibi oldu. Şikâri meydana gelen bütün pehlivanları öldürdü. Meydana gidecek pehlivan kalmayınca Serheng-i Şâmi kendisi gitmeye hazırlandı. Eşger-i Şâmi adlı bir pehlivan Serheng-i Şâmi'nin kızı Nâzik-beden'e âşık idi. Nâzik-beden'i ona verdiği takdirde Şikâri'yi ölü veya diri ona getireceğini söyledi. Serheng-i Şâmi'de ona söz verdi ve onu Şikâri'nin meydanına gönderdi.

Eşger-i Şâmi Şikâri'nin meydanına ayak basar. Şikâri'nin heybetinden etkilenererek onu öldürmek istemediğini ve kendisini hediye olarak Serheng-i Şâmi'ye götüreceğini söyledi. Şikâri de şöyle cevap verdi: Pehlivan meydanda dilini bağlar kolunu açar. Şikâri, Eşger-i Şâmi savaşı uzun sürmedi. Şikâri onun başına alıp yere vurunca Serheng-i Şâmi askerlerine hucûm emri verdi.

Serheng-i Şâmi'nin askerleri Şikâri'nin üstüne hucûm ettiler. Şikâri sağdan geleni sağdan vurur, soldan geleni soldan. Şikâri'nin pehlivanları Şikâri'nin zor durumda olduğunu görürler. Ona yardım için gitmek isterler, ancak Firûz Eyyâr şöyle der: Şikâri'nin giderken şöyle söylemiş: Kimsenin bana yardım etmek için gelmeye hakkı yoktur. Ve yardıma gelecek adamı kendim öldüreceğim. Ancak bir peçeli, askerlerin arasına dalıp Şikâri'ye yardım etti. Şikâri mağaraya döndüğünde Firûz Eyyâr'a sordu: Ben giderken kimsenin meydana girmemesini sizden istemedim mi? Firûz Eyyâr ve diğer pehlivanlar meydana ayak basmadıklarını ve peçeli şahsın kim olduğunu bilmediklerini söylediler. Bunun üzerine Şikâri Firûz Eyyâr'ı nikaplı şahsı bulup getirmesini istedi.

Firûz Eyyâr arayıp araştırdıktan sonra nikaplı şahsın Horşîd-ı Bânû olduğunu öğrendi. Şikâri'nin yanına gelip, peçeli şahsın kim olduğunu bildiğini ve ona zarar vermeyeceği takdirde adını ona vereceğini söyledi. Şikâri, çok sevdiği Şirzâd-ı Tîgzen'in canına ant içti. Bunun üzerine Firûz Eyyâr, Şikâri'ye şöyle dedi:

Sene kûrbân şer Şikâri,
Getirmişem heber sene,
Bed-beht¹¹⁹ eyleme Sîmizârı,
Getirmişem heber sene.

Üreyimde sözüm çohdu,
Düşmân sözü mene ohdu,
And işmisen heter yohdu,

¹¹⁹ . Yazık.

Getirmişem heber sene.

Yol gözler intizârındı,
Kem gününde kem-hârindi
Kömeh gelen öz yarındı,
Getirmişem heber sene.

Şikâri bunu duyunca Horşîd-ı Bânû'nun yanına gitti. Geceyi beraber geçirdiler. Şikâri Horşîd-ı Bânû'dan artık savaş gelmeyeceğine söz aldı. Menzer Şâh-ı Yemeni'nin askerleri Serheng-i Şâmi'nin askerleriyle dört gün çarpıştılar. Şikâri peçe yüzünde kendini ele vermeden her gün Menzer Şâh-ı Yemeni askerleriyle omuz omuza savaşıyordu. Serheng-i Şâmi durumu böyle görünce Menzer Şâh-ı Yemeni'ye bir eman-nâme yazarak ondan on gün zaman istedi. Bu arada Menzer Şâh-ı Yemeni, her gün ona yardım eden pehlivanı yakından tanımak istedi. Hacand-ı Vezir ve Behmen Vezir ile birlikte Şikâri'nin olduğu mağaraya geldiler. Şikâri (Menzer Şâh-ı Yemeni onu Hudâ-perest olarak tanıyordu) onu ağırladı. Menzer Şâh-ı Yemeni şöyle dedi: Pehlivân benim sarayımda ne eksik vardı ki sen burada kalıyorsun?

Şikâri şöyle dedi: Sen burada benim misafirimsin, sana saygısızlık etmek istemem, ancak ben namert adamın ekmeğini yemek istemem. Menzer Şâh-ı Yemeni şöyle dedi: Benden ne namertlik görmüşsün? Şikâri şöyle dedi: Benim başıma kılıcı sen vurmadın mı? Beni uykuda sen öldürmek istemedin mi? Menzer Şâh-ı Yemeni ant içti ki ben böyle bir şey yapmadım. Bunun üzerine Şikâri bu sözlerle Menzer Şâh-ı Yemeni'yi Müslümanlığa davet etti:

Vacibdi mene senin hõrmetin,
Yeri göyü helk eyleyib bir subhân,
Serrâfam men özüm billem kîmetin,
Deginen kelmeni¹²⁰ gel ol müselmân.

Ele bildim mennen aranı kırdın,
Kafilden başıma yâre sen vurdın,
Nâ-me[r]t felek didergin¹²¹ salıb yurdum,
Gezirem dağda çöllerde pinhân.

Destigîr olarsan ey bî-çâre sen,
Kiyâmetde yanmıyasan nâre sen,
Îmân getir o sâhib-i Zülfikâre sen,
Deginen kelmeni gel ol müselmân.

¹²⁰ . Kelme-yi şehâdet.

¹²¹ . Perişan.

Şikâri'nin bu sözleri Menzer Şâh-ı Yemeni'nin yüreğini değiştirdi. Kelime-yi şahâdet getirip Müslüman oldu. Yanındaki Vezirler ve askerler de İslam dinini kabûl edip Müslüman oldular. Menzer Şâh-ı Yemeni'nin davetiyle Şikâri Yemen şehrine geldi. Yemen şehrinde her tarafa İslam bayrağı dikildi. Kiliseler yıkılıp yerine camiler yapıldı. Menzer Şâh-ı Yemeni'nin emriyle şehrin halkı İslâm dinini benimseyip Müslüman oldular.

Şikâri'nin saraya geliş haberi Mâh-ı Zemîn dadıya da ulaştı.. Kulaklarına inanamayan dadı gelip kendi gözleriyle her şeyi gördü. Haberi Simizâr'e yetiştirdi. Simizâr dadıdan Şikâri'yi takip etmesini istedi. Dadı, Şikâri'nin Hacand-ı Vezir'in evine gittiğini görünce Simizâr'e haber verdi. Simizâr bir mektup yazıp onu Şikâri'ye ulaştırılmasını Şu sözlerle söyledi:

Mâh-ı Zemîn dur eyağ kıl çâre,
İndi o cevâne yazıram kağaz,¹²²
Koy gelsin eylesin pâre pâre,
İndi o cevâne yazıram kağaz.

Dolanuban peymânesin doldurmaz,
Saruluban gül rengini soldurmaz,
Ayrı adam onun dilini bülmez,
İndi o cevâne yazıram kağaz.

Simizâr eşkiden olubdu merîz,¹²³
Sen mene hânım ol men sene keniz,¹²⁴
Hemmeşe hâtirin tutaram ezîz,
İskenderden kalıp yazıram kağaz.

Mâh-ı Zemîn, Simizâr'ın mektubunu alarak Hocand Vezir'in evine doğru gitti. Mektubu Şikâri'nin eline verdi. Şikâri, Mâh-ı Zemîn dadının hatırını çok isterdi. Onu ağırlayıp mektuba bir cevap yazdı. Ve onu Simizâr'e ulaştırılmasını istedi. Görelim Şikâri, Mâh-ı Zemîn dadıya ne söyledi:

Mâh-ı Zemîn sen 'ezîz mehmânımsan,
Menim dilimcen o yâre diyersen,
Men ohudum nazlı yarın nâmesin
Menim dilimcen o yâre diyersen,

El vermerem bi-befanın¹²⁵ destine,¹²⁶
Ne girmişdin men cāvânın kesdine,
Yâre eger gelse bu yâremin üstüne,

¹²² . Mektub.

¹²³ . Merîz: Hasta.

¹²⁴ . Keniz: Hizmetçi

¹²⁵ . Bi-vefa.

¹²⁶ . Dest: El.

Öldürer dübâre bu yâre diyersen.

Din yolunda gereh başımnan geçem,
Öz heletimi özüm boyuma biçem,
Tiyan¹²⁷ olam doyunca şerâb içem
Gelîb edem pâre pâre diyersen.

Mâh-ı Zemîn dadı mektubu Simizâr'e getirdi. Mektubu okuyup Şikâri'yle arasında yanlış anlaşılma olduğunu fark etti. Mâh-ı Zemîn dadıya şöyle dedi: Şikâri'ye anlatacak şeylerim var. Kağıt kalem getir tekrar mektup yazmam gerekiyor. Bakalım ne yazmış mektubunda:

Yengiden yazıram sene nâme,
Nâdânivam görmüşem bir nâdân işi.
Güzet eyle¹²⁸ bu tehsîri sen mene,
Nâdânivam görmüşem bir nâdân işi.

Şâne olub aslanmadım telive,
Şedde¹²⁹ olub sermeşmedim belive
Râzı olma özge bülbül konk gülüve,
Nâdânivam görmüşem bir nâdân işi.

Yar yarına nâme yazsa ohunı,
Yar sînesi derer yarın ohunı
Sînemde ki nişâne var ohunı,
Sîmizârin görüb nâdân işi.

Mektup Şikâri'ye ulaştırılır. Şikâri mektubun son kısmında yazılan “Sinemdeki nişâne var” cümlesini okuduğunda sanki kılıcın Simizâr'ın sinesine de değmiş olduğunu hisetti. Bunun için ona sordu: Mâh-ı Zemîn, yoksa kılıç Simizâr'ın da mı sinisini yaralamış? Mâh-ı Zemîn bundan haberi olmadığını, yalnız mektup getirdiğini söyledi.

Şikâri, Simizâr'ın durumunu merak edip, Mâh-ı Zemîn'e hemen geleceğini söyleyerek Simizâr'ın yanına gitti. Simizâr, o geceki olaydan haberi olmadığını söyledi. Onunla beraber aynı yatakta uyuduğunu ve bir anda onun sesiyle uyandığını anlattı. O gece, kanlı kanlı başını sinesine bastığını ve hala kanın izini temizleyemediğini, mektubun sonundaki sözü de bu yüzden yazdığını anlattı. Şikâri Simizâr'dan onun hakkında yanıldığı için özür diledi. Bunlar geceyi bağda geçirmekte olsun, size Behmen Vezir'den bahsedeyim. Behmen Vezir Kahramanı bulup Şikâri'yi öldürdüğü takdirde kızını ona vereceğini söyledi. Kahraman gelip Şikâri'yi bağda Simizâr ile birlikte bulur. Şikâri'yi uykuda öldürmek istese de bu defa Şikâri onu yakalar ve öldürür. Behmen

¹²⁷ . Tiyan: Büyük kazan.

¹²⁸ . Güzet elemek: Af etmek.

¹²⁹ .

Vezir bu işten sonuç alamayınca Menzer Şâh-ı Yemeni'nin yanına gidip Şikâri'nin, kızı Simizâr'ın yanında olduğunu söyler. Menzer Şâh-ı Yemeni, kızının odasına gittiğinde Mâh-ı Zemîn dadının uyanklığıyla bu harbe de sonuç vermez. Menzer Şâh-ı Yemeni, Behmen Vezir'i böyle bir yanılgıya düştüğü için tutuklar.

Şikâri, geceyi Simizâr'ın yanında geçirir. Ertesi sabah savaş elbiselerini giyerken Simizâr ağlamaya başlar ve onun savaşa gitmemesini ister. Şikâri şu sözlerle ona cevap verir:

Ağlayıp sızlayıp efgân eyleme,
Gedirem unutma du'âdan meni,
Bağrımın başını al kan eyleme,
Gedirem unutma du'âdan meni.

Eger gedem bu yolda ölüme,
Hesret elin dahı çatmaz elime,
Özge bülbül koyma kona gülüme,
Gedirem unutma du'âdan meni.

Şikâriyem düçâr oldum belâye,
Kimse yohdu indi gele herye
Sende benim kimi sığın hudâye
Belke Allâh sova belâden meni.

Şikâri, savaş giysisini giyip, meydana ayak basar. Serheng-i Şâmi'nin Behrâm-ı Zencîr-hâb, Behrâm-ı Zencîr-ser gibi büyük pehlivanlarını öldürür. Sonunda Serheng-i Şâmi, Kâmil Vezir'den bir çare bulmasını ister. Kâmil Vezir'in önerisiyle Erçe'ye bir mektup yazarak zor durumda olduğunu anlatıp, oğlu Şirzâd-ı Tîgzen'i ona yardım etmesi için göndermesini istedi. Erçe, Şikâri'yi kuyuya attığında beş yaşında Şirzâd adlı bir oğlu vardı. Şikâri, yeğeni Şirzâd'ı çok severdi. Şirzâd büyüdüğünde kılıç kullanmada öyle maharetlenmişti ki ona Şirzâd-ı Tîgzen lakabını vermişlerdi.

Mektup Erçe'ye yetişti. Erçe, oğlu Şirzâd-ı Tîgzen'i dört yüz bin askerle Serheng-i Şâmi'ye yardım gönderdi. Bu haber (yeğeni Şirzâd-ı Tîgzen'in Serheng-i Şâmi askerlerine kavuşması) Şikâri'yi çok üzdü. Firûz Eyyâr durumu öğrenince Keys-i Remmâh- Erebe, bir kaç pehlivanı yanına alıp, Şirzâd-ı Tîgzen'i yakalayıp yanındaki hazineyle beraber getirmek için yola çıkar.

Firûz Eyyâr ve Keys-i Remmâh- Erebe'nin Şirzâd-ı Tîgzen'i yakalamak için yola koyuldukları haberi Serheng-i Şâmi'ye yetişir. Serheng-i Şâmi elli bin askeri Firûz Eyyâr ve Keys-i Remmâh- Erebe'i öldürmek için görevlendirir.

Serheng-i Şâmi'nin elli bin askeri Firûz Eyyâr ve Keys-i Remmâh- Erebe'i öldürmek için görevlendirme haberi Şikâri'ye ulaşır. Şikâri on bin askerini Serheng-i

Şâmi'nin elli bin askerine karşı gönderir. Serheng-i Şâmi de bu haberi duyunca kalan askerlerini alıp, kendisi de ata binerek yola koyulur. Şikâri bu haberi duyunca yanında kalan on askerini alıp Serheng-i Şâmi'nin askerlerine karşı hareket eder. Bunlar yolda ilerleyedursun, haberi ilk başta giden Firûz Eyyâr ve Keys-i Remmâh- Ereb'den bildireyim: Firûz Eyyâr ve pehlivanları Şîrzâd-ı Tîgzen'in askerlerini izleyip gece sessizce Şîrzâd-ı Tîgzen'i bayıltıp, hazineyi deveye yükleyip yola çıkarlar. Yolda Serheng-i Şâmi'nin gönderdiği askerlere rastlarlar.

Yolda Serheng-i Şâmi'nin askerleriyle karşılaşırlar. Serheng-i Şâmi askerleri Şikâri'nin askerlerinden hazine ve sandığı geri almayı başarırlar ancak yolun devamında Şikâri on asker ile tekrar bunların karşısına çıkar. Şikâri'yi görür görmez hazineyi bırakıp kaçarlar. Hazine ve Şîrzâd-ı Tîgzen sandık içinde bir kaç kez el değişse de sonunda Şikâri'nin eline geçer. Şikâri, Serheng-i Şâmi askerlerini mağlup ettikten sonra çadırına döner ve sandığın içinden Şîrzâd-ı Tîgzen'i çıkarır. Şikâri tanınmamak için yüzüne bir peçe takar.

Şikâri, Şîrzâd'ın kollarını çözer. Ona şarap ikram eder ve onunla bahse girer. Güreşte eğer Şikâri'yi yenerse istediğini yapacak ancak yenilirse ömür boyu Şikâri'ye kul olacak. Şarap içme esnasında Şikâri [Şîrzâd-ı Tîgzen'in amcası] ondan bilgiler alır. Onun dedesinin Melik Şâh-ı Rûmi olduğunu ve Melik Şâh- Rûmi'nin Büyük İskender'in oğlu olduğunu hatırlatarak, kâfirlerin yardımına gelmesinin nedenini sorar. Şîrzâd-ı Tîgzen, babası Erçe'nin isteği üzerine Serheng-i Şâmi'ye yardıma geldiğini söyler. Daha sonra kendini tanıtmadan Şikâri hakkında bir şeyler sorar. Şîrzâd-ı Tîgzen Şikâri hakkında bir şey söylememesini istedi. Böyle olunca Şikâri Şîrzâd-ı Tîgzen'e şunu sordu:

Cânım Şîrzâd indi mehmnsan mene,
Ger hekimsen merhem eyle yaraye,
Söyle görüm nâm-ı nengi¹³⁰ varidi?
Adın niye getirmisen araye?

Şikâri bunu deyince Şîrzâd'ın cevabı şöyle oldu:

Sene kurbân olum men ey nikâbdâr,
O bir zemân getmiş idi şikâre,
Adın desem men olaram divâna,
Onu şer eleyibdi pâre pâre.

¹³⁰. Nâm-ı neng: Kötü ad.

Sohbet esnasında Şikari dayanamaz ve gözyaşı peçesinin altından damlayınca Şirzâd durumu fark eder ve Şikâri kendini tanıtmaya mecbur olur. Şikâri başından geçen olayları Şirzâd'a anlatır. Şirzâd Şikâri'nin Erçe tarafından kuyuya atıldığını duyunca Erçe'yi öldürmeye kalkışır, ancak Şikâri tarafından durdurulur.

Şikâri koşununun sıralarında yer alan Şirzâd, ertesi gün savaşında Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarından olan Kerbaşı öldürür.

Şikâri, Şirzâd'a neden amcasının adını söylemediğini şöyle sorar:

Söyle görüm 'âciz idi yaki cengiydi?
Hindiydi, Rûmiydi yâ ki Firengiydi?
Meger pis adı vardı nâm-ı nengiydi?
Söyle görüm harda geldi belâye?

Şirzâd cevabını şöyle verdi:

Segîridim çekerdim intizârî,
Bu yerde hecâlet eyleme bâri.
Adım Şirzâd hân emim Şikâri,
Diyeller şer edibdi pâre pâre.

Sohbet esnasında Şikari dayanamaz ve gözyaşı peçesinin altından damlayınca Şirzâd durumu fark eder ve sorar:

Başıva dolanım senin nikâb-dâr,
Görürem meclisivin menzeri var,
Ezelden bilirim bir mest cevânâ,
Korhuram danışam bugün olam hâr.

Şikâri şöyle dedi: Sen benim misafirimsin, kimse sana bir şey söyleyemez. Gözünün yaşın tutamasa da bildirmeye çalışıyordu. Şirzâd-ı Tîgzen'in dedi:

Ahar çayları bu sözün bulandırdı,
Şerâbın meni tutdu, hâlîm dolandırdı,
Hekk Allâhtan ilhâm oldu, meni kandırdı
Elebil senin sesivin emime benzeri var.

Şikâri bu sözlere bir cevap veremedi. Şirzâd-ı Tîgzen bu sözlerle tekrar Şikâri'den peçesini kaldırmasını ve kendini tanıtmasını istedi:

Şirzâd deyir kebûl eyle sözümi,
Kim ağlar koyub senin gözüvi?
Çek nikâbivi görüm senin üzüvi,
Elebil Şikârisen, han emime bezzerin var.

Şikâri nikabını kaldırıp kendini tanıtır. Şikâri başından geçen olayları Şirzâd'a anlattı. Şirzâd Şikârinin Erçe tarafından kuyuya atıldığını, makam ve saltanat için babası

Erçe tarafından öldürölmek istediğini yeğeni Şîrzâd-ı Tîgzen'e anlattı. Bunları duyunca Şîrzâd babası Erçeyi öldürmeye kalkışır, ancak Şîkârî tarafından durdurulur.

Şîkârî koşununun sıralarında yer alan Şîrzâd ertesi gün savaşında Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarından olan Kerbaşî öldürür. Şîkârî, Şîrzâd-ı Tîgzen ve Keys-i Remmâh- Arep birleşince Serheng-i Şâmi'nin koşununu tedirgin ederler. Buna göre Serheng-i Şâmi yeniden Erçeye mektup yazarak Şîrzâd'ın Şîkârî askerlerinin yanında olduğunun haberini verir.

Erçe bu defa Zelzele Zengi'ye mektup yazıp dört bin adam eti yiyen pehlivanından yardım istedi. Şîkârî, Keys-i Remmâh- Erebi Zelzele Zengi'nin karşısına çıkmakla görevlendirir. Keys-i Remmâh- Erebi her gün bir deve kesip, yemiş. Şîrzâd-ı Tîgzen, Keys-i Remmâh- Erebi'e erkek aslan eti yedireceğine söz verip, onu savaşa gönderir. Üç gün savaştan sonra Keys-i Remmâh- Arap beş Âl-ı Abâyı dile getirerek Zelzele Zengi'yi yere düşürüp, kollarını bağlar. Zelzele Zengi kendisini yenen adamın kulu olacağını bildirerek Müslüman olur ve diğer pehlivanları serbest bırakır. Serheng-i Şâmi bu defa Kâmil Vezir'in tavsiyesiyle Hun-hâr-ı Şâmi'nin yanına gedip ve durumu ona anlatır. Hun-hâr-ı Şâmi'nin vücudu tılsımlı (rûyin-ten) olup ve hiç bir şey ona tesir etmez, zarar veremezdi. Hun-hâr-ı Şâmi, Serheng-i Şâmi'yi padişahlığa tayin etmiştir. Buna karşılık Serheng-i Şâmi tüm savaşları kendisinin yapacağını ve onu rahatsız etmeyeceğine dair söz vermişti. Kâmil Vezir ve Serheng-i Şâmi, beraber Hun-hâr-ı Şâmi'nin yanına gittiler. Hun-hâr-ı Şâmi yi savaşa değil Şîkârî'nin savaşmasını yakından görmesi için onu ikna ederler.

Firûz Eyyâr bu haberi Şîkârî'ye bildirir ve çadırları toplayıp gitmeyi tavsiye eder. Şîkârî'nin pehlivanları da Hun-hâr-ı Şâmi'nin geldiğini duyunca çadırlarını yıkmaya başladılar. Firûz Eyyâr Şîkârî'ye niçin gitmeleri gerektiğini şöyle söyler:

Sene deyim ay şer Şîkârî,
Day bu yerde kalmak olmaz,
Elden alallar¹³¹ Sîmizârî,
Kol bynuna salmak olmaz.

Men söz dedim gelme keyze,¹³²
Dost dost ile yeter feyze,
Ne oh batar ne de neyze,
Day bu yerde kalmak olmaz.

Ver içah ayrılık câmı,
Firûz deyir söz temâmin,

¹³¹ . Alallar: Alarlar.

¹³² . Geyz: Gazap.

Gelibdi Hun-hâr-ı Şâmi,
Day bu yerde kalmağ olmaz.

Firûz Eyyâr, Hun-hâr-ı Şâmi'nin tılsımlı(rüyin ten) olduğunu, ateşin yakmadığını, suyun boğmadığını, ok ve neyzenin ona etkisi olmadığını söyleyince pehlivanlar çadırları yıkmaya ve oradan ayrılmaya başlarlar.

Şikâri pehlivanlar arasında bu tedirginliği görünce pehlivanlarına şöyle der:
Ben kendim Hun-hâr-ı Şâmi'nin karşısına çıkacağım. Eğer ben onu öldürürsem, siz benim delilerim ve ben sizin başcınız kalacağım. Eğer o beni öldürürse siz tekrar putperest olup onun egemenliğine girebilirsiniz.

Ertesi gün savaş meydanına giren Hun-hâr-ı Şâmi, Şikâri'nin savaş tarzını görmek için Şikâri'nin karşısına bir pehlivan gönderir. Şikâri pehlivanı kaldırıp Serheng-i Şâmi'nin askerlerinin önüne atar. Daha sonra Hun-hâr-ı Şâmi askerlerine Şikâri'nin üzerine saldırı emrini verse de Şikâri askerleri geri püskürtür. Böyle olunca savaşın devamı ertesi güne kalır. Akşam olduğunda Hun-hâr-ı Şâmi, Serheng-i Şâmi'ye Şikâri'yi öldüreceğini ve Sîmizâr'ı ona alacağını sözünü verir. Serheng-i Şâmi, Sîmizâr'ın gönlünü kırmamak için Şikâri'nin canlı tutulmasını ister.

Hun-hâr-ı Şâmi, Şikâri'yle karşı karşıya geldiğinde ondan ayağını öpmesini ve gidip Serheng-i Şâmi'den özür dilemesini ister ve ona makam mevki va'd eder.
Şikâri'de buna karşın onu şu sözlerle İslam'a davet eder:

Dayan deyim sene cengi dilâver,
Merdânelih ister bu gün bu meydân.
Başın üste gezer Şemsinen kemer,
Merdânelih ister bu gün bu meydân.

Hemmeşe men hidmetinde duraram,
Her ne desen men boynumu buraram,
Düşmenivi at döşünde yoraram,
Yeri göyü helk eyleyip bir subhân.

Yaradanın sene olsun dâd-res,
Bu gün sennen eyleyirem behs,
İstesen sen olasan İslam perest,
Diyesen "lâ ilâhe ille'llâh" olasan müselmân.

Hun-hâr-ı Şâmi Şikâri'nin Müslüman olma çağrısına çok kızdı, el atıp neyzesini çıkarıp, Şikâri'ye doğru atar. Şikâri'nin atı Merkeb-ı Ejdhâr, eğilerek neyzeyi redde vermeyi başarsada ağzından yaralanır. Şikâri'nin attığı neyze Hun-hâr-ı Şâmi'nin zirehin yırtsa da bedenine değdiğinde neyzenin ucu eğilir.

Daha sonra Hun-hâr-ı Şâmi, demir borkünü götürüp Şikâri'den kılıçla başına vurmasını ister. Şikâri bu işin namertlik olduğunu söylese de Hun-hâr-ı Şâmi vurmasını ister. Şikâri'nin kılıç ve amudası Hun-hâr-ı Şâmi'nin başında kırılır. Şikâri üç kılıç üç amuda onun başına indirir, ancak Hun-hâr-ı Şâmi'ye hiç bir şey olmaz. Kılıç kalkan fayda vermeyince güreşmeye başlarlar.

Hun-hâr-ı Şâmi ile Şikâri'nin savaşı dört gün dört gece sürer. Öyle ki geceleri meşale ışığında güreşlerine devam ederler. Dördüncü günün sonunda Hun-hâr-ı Şâmi güreşi sonlandırmak için Şikâri'ye bir öneride bulunur: Kemerlerimizden yapışalım. Kim kimi yerden kaldırabilirse yere yatırıp başını kessin. Şikâri bunu kabul eder ve yarın sabah buluşmaya karar verirler.

Şikâri meydandan ayrıldıktan sonra Sîmizâr'ın evine gider ve varır varmaz yorgunluktan bayılır. Ertesi sabah Sîmizâr'ın gözyaşının yüzüne damlamasıyla uyanır. Simizâr Şikâri'ye görelim ne demiş:

Ne yatmısan hâb içinde,
Oyan ay bi-heber seyyâd,
Bâ-hem gedeh olah pinhân,
Menem Şirin sen ol Ferhâd.

Duman gelib dağdan aşmaz,
Yar üreyin daşdı pişmez,
Dünya gelse gücü düşmez,
Gel biz gedah olah pinhân.

Destin¹³³ ver bu destime,
Bülbül konar gül üstüne,
Meni koy merkeb üstüne,
Gel biz gedah olah pünhân.

Şikâri Simizâr'ın kaçma teklifini kabul etmedi. Abdest alır. Namaz kılıp Allah'a yakarır. Sîmizâr, Şikâri'ye Hun-hâr-ı Şâmi'nin rüyin-ten olduğunu söyler. Kılıç kesmez, ateş yakmaz su boğmaz birisini yenmeyi mümkün olamayacağını söyler. Beraber uzaklara kaçıp canını kurtarmak için Şikâri'ye yalvarır. Şikâri, Simizâr'ın cevabına şöyle der:

Sene kurbân olum gül üzlü gözel,
Men cevânın yohdu burda anası,
Menim cânım sene olsun kurbân,
Ölmemişem bele tutmusan yası.

Dolandırıp peymânesn doldurram,

¹³³ . Dest: el.

Saralduben o hun-hâri soldurram,
Men Müselmanam o kâferi öldürrem,
Ölmemişem bele tutmusan yası.

Bir terlanam mem uçuram yuvadan,
Heh yolunda gel unutma du'adan,
Mene kömeh istesen o hudâden,
Tâze Müselmanın kebûl olar du'âsı.

Ancak Şikâri Hun-hâr-ı Şâmi ile savaşıma kararlı. Sabah her ikisi meydanda karşı karşıya durdular.

Çekib sef iki leşker-i nâmdâr,
Olub merkebe şâh-ı zâde sevâr,
Kedem koydu meydâne ol nâm-dâr,
Edibdir mubâriz teleb şeh-suvâr,
Dedi vardı bir kimse âyâ gele?
Men ile ede kârizârı bele?

Anlaşmaya göre kim kimi yerden kaldırsa, yere yatırıp başını kesecektir. Hun-hâr-ı Şâmi önce onun kaldırmasını istedi, ancak Şikâri önceliği ona verdi. Hun-hâr-ı Şâmi Şikâri'nin kemerin tutup var gücüyle kaldırmaya çalıştı. Kaldıramayınca Şikâri'e sordu: Büyü mü yaptın yoksa seni yere mi diktiler? İkinci ve üçüncü tutmasında da kaldıramaz ve aşırı zorlamaktan Hun-hâr-ı Şâmi'nin burnundan kan gelmeye başlar. Şikâri Hızır kemer-bestesiydi (Hızır tarafından ona pehlivanlık kemeri bağlanmıştı) bunun için Hun-hâr-ı Şâmi onu yerden kaldıramadı. Kaldırma sırası Şikâriye gelince der: "Üç kere kaldırma hakkım var birin Allaha birin peygambere bağışladım, bir kere kaldıracağım." Sonra meydanı dolanıp, dua eder. Şikâri Hun-hâr-ı Şâmi'yi kemerinden tutup önce dizine, sonra döşüne daha sonra başına kaldırıp, kafasını meydanın ortasında olan taşla vurur ve hemen hançeri çıkarır. Bunu gören Serheng-i Şâmi saldırı desturunu verir. Şikâri, Hun-hâr-ı Şâmi'nin başını bedeninden ayırır. Şikâri Keys-i Remmâh-Ereb, Yüsif Ereb, Zelzele Zengi, Şirzâd-ı Tîg-zen ve diğer pehlivanlarının yardımıyla Serheng-i Şâmi'nin koşununu geri püskürtür.

Serheng-i Şâmi, veziri Kâmil Vezir'den ne yapmaları gerektiğini sorar. Kâmil Vezir'in tavsiyesi üzerine on gün daha zaman alıp, bu defa Tûfân-ı Câdu'dan yardım isterler. Beraber onun yanına geldiğinde Hun-hâr-ı Şâmi onun sevgilisi olduğunu anlarlar. Serheng-i Şâmi onun Şikâri'nin karşısında yenik düştüğünü ve öldüğünü söyler. Tûfân-ı Câdu üç gün yas tuttuktan sonra altmış bin büyücüsü ile savaşa gelir. Savaşın ilk gününde Tûfân-ı Câdu büyücülerinden birini Şikâri'nin meydanına gönderir.

Büyücü Şikâri'nin dilâverliği ve cemali karşısında Şikâriye baka kalır ve büyüü unuttur.

Büyücü daha ağzını açmadan Şikâri başını bedeninden ayırır. Tûfân-ı Câdu tarafından gönderilen diğer büyücüler de aynı şekilde öldürülür. Bunu gören Tûfân-ı Câdu koşuna saldırı emrini verir. Altmış bin büyücü Şikâri'nin koşunu ile çarpışırlar. Tûfân-ı Câdu yükseklikten bir büyü okuyup üfürür ve Şikâri'nin koşunundan elli bin kişi öldürülür.

Bu yenilgiden sonra Şikâri akşam abdest alıp, namazda Allah'a bu sözlerle yalvarıp yakarır:

Ehkem'il-hâkiminsen ey kân-ı kerem,
Yetiş dâdime ey subhân benim,
Üreyim bağılyb derdinen verem,
Yetiş harayıma lâ-mekân benim.

Kimim vardı kime gedim haraye,
Tebîb ola merhem sala yaraye
Şâhlar şahı özün yetiş haraye,
Verginen murâdim Şâh-ı merdân benim.

Terifin eylesem gelmez şumâre,
Düşmanın elinde kaldım âvâre,
Şikâriyem eyle çağırırım haraye,
Yetişer hayıma ey subhân benim.

Bu esnada bayılır ve rüyasında Hızır peygamberi görür. Hızır peygamber Şikâriye İsim-i Azamı ve Bâtıl-ı Sihri öğretir ve ona büyücülerden korunması için özel bir giysi verir. Ertesi gün giysiyi geym-i çârâyne'nin altından giyip meydana ayakbasar. İsm-i Azamı ve Bâtıl-ı Sihri okuyup üfleyerek Tûfân-ı Câdu ve Serheng-i Şâmi'nin koşununa doğru gelip onları yok eder.

Tûfân-ı Câdu durumu böyle görünce büyük büyücülerini, Serheng-i Şâmi ve Kâmil Vezir'i büyü gücüyle kurtarır ve bir adaya götürür.

Adada Serheng-i Şâmi, Tûfân-ı Câdu'ya Sîmizâr'a âşık olduğunu ve onun için Şikâri'yle savaştığını anlatır. Bunu duyan Tûfân-ı Câdu Sîmizarı getirmek için onun evine gider, ancak Şikâri ve Sîmizâr İsm-i Azam ve Bâtıl-i Sehri bildikleri için onun gözüne görünmezler, Tûfân-ı Câdu yanlışlıkla Sîmizâr'ın kenizi, Perîzâdı getirir. Ertesi akşam gene denese de gene başka birisini görür ve onu getirir. Ancak bir gün Şikâri hamama gittiğinde Tûfân-ı Câdu Sîmizâr'ı bayıltıp perdeye sarar ve beline alır. Kapıdan çıkmak istediğinde Şikâri'yle karşı karşıya gelir. Şikâri Tûfân-ı Câdu'yu yakalar, ancak Tûfân-ı Câdu Şikâri'yi belindeki şelege ant ıtır ki onu öldürmeyecektir. Şikâri de ant

içer ancak şelege açtığında Sîmizârı görür. Tûfân-ı Câdu'yu ağaca bağlar. Sîmizar'ın ağzına benefşe damlatır ve nûş-dâru'nu burnuna tutarak baygınlıktan kurtarır. Sîmizâr kendine geldiğinde Şikâri'den Tûfân-ı Câdu'yu öldürmesini şu sözlerle ister:

Sene kurbân olum ay şer Şikâri,
Aman câvân ha öldür bu câdugeri,
Herâb eyler temâm bu rûzigâri,
Aman câvân öldür bu câdugeri.

Bu gelmişdi bu gün bura şikâra,
Men gesseydin sen olardin bî-çâra,
Ne revâdı bülbül yalvara hâra,
Aman câvân öldür bu câdugeri.

Dolduruban peymanasın doldurram,
Saraldunan bu ifriti soldurram,
Sîmizaram gücümü sene bildirrem,
Aman câvân ha öldür bu câdugeri.

Şikâri ant içtiği için onu öldüremeyeceğini söyler. Çünkü Şikâri, Tûfân-ı Câdu'nun belindeki şeye onu öldürmeyeceğine dair and içmişti ki, şelenin içinden Simizâr çıkmıştır. Durum böyle olunca Simizâr dedi: Sen ant içtiğin için öldüremezsen ben ki ant içmemişim. Sîmizâr el eyleyip Şikâri'nin kılıcına Tûfân-ı Câdu'yu bağlandığı ağaçla birlikte ikiye böler. Tûfân-ı Câdu'nun ölmesi şiddetli yel ve depremler yaratır, bunun üzerine Tûfân-ı Câdu'nun halifeleri harekete geçerler. Köpek şekline giren büyücülerin biri bağa girer ve Şikâri onu öldürür. Diğer büyücüler de Şikâri'nin pehlivanları eliyle öldürülür. Serheng-i Şâmi bu yoldan da sonuç alamayınca Kamil Vezirine döner ve ondan tedbir ister. Kâmil Vezir bu işin asker gücüyle değil harbe ile çözülebileceğini ortaya koyar. Serheng-i Şâmi'den Şikâri'ye bir mektup yazmasını, İslam dininin kabul edeceğini ve Müslüman olacağını belirtir. Şikâri mektuba olumlu cevap verince koşunuyla beraber Şikâri'nin yanına gelip, boynundaki putları çıkarıp ve Müslümanlığı kabul ettiğini gösterir. Bir kaç gün orda kaldıktan sonra sarayına dönüp, Şikâri ve pehlivanlarını ağırlamak için okuntu gönderir. Şikâri'nin pehlivanları okuntuya şüpheyile baksalar da Şikâri gitmeye karar verir. Bu yüzden pehlivanları darılıp ondan ayrılırlar. Firûz Eyyâr Şikâri'nin gitmesine karşı çıkıp bu sözlerle gitmemesini ister:

Korhuran leşker dağıla başınnan,
Her dağın başında yurd salmak olmaz,
Kerg olluh¹³⁴ deryaye biz göz yaşınnan,

¹³⁴ . Qerg olmax: Suda boğulmak.

Befâlî¹³⁵ dostu olanın üreyinde derd olmaz.

Piyâlevi meyinen doldurallar,
Heyva kimi rengivi soldurallar
Pis derdinen seni öldüreller
Nâmerd insan gelib vefâdâr olmaz.

Firûz deyir gel söz eşid Şikâri,
Götür üreyimnen bu kem kubârî,
Elinnen alallar o Sîmizârî,
Bir yara vurallar heş vaht sağalmaz.

Şikâri Firûz Eyyâr'ın sözlerine önem vermez ve gideceğini söyler. Keys-i Remmâh- Erebe, Zelzele Zengi, Yûsif Erebe yedi kardeşiyle Şikâri'nin gitmesine itiraz ederek onu terk ederler.

Menzer Şâh-ı Yemeni Şikâri'den önce yola düşer. Şikâri Sîmizâr'la vedalaşmak için evine gider. Sîmizâr Şikâri'nin gitmesine engel olmaz ancak Sîmizâr'ın dadısı Mâh-ı Zemîn Şikâri'nin gitmesini istemez. Mâh-ı Zemîn Şikâri'ye şöyle der:

Pervâne tek, koy dolanım başıva,
Yohdur heberin bu kezânın işinnen,
Rehmin gelsin gözden ahan yaşıma,
Dünyalar kerg olar bu gözyaşımdan.

Eger gessen seni orda tutallar,
Kollarıvı dar gerdende çatallar,
Hena yerine kanıvı ele yahallar,
Yohdur heberin bu kezânın işinnen,

Mâh-ı Zemîn bilir sensen şer Şikâri,
Heş kes bilmez felek sayan şumârî
Bir gün olar alallar elinnen Sîmizârî,
Yohdur heberin bu kezânın işinnen.

Şikâri, Mâh-ı Zemîn'in sözüne de aldırılmaz ve atına atlayıp, Serheng-i Şâmi'nin sarayına doğru yola düşer. Menzer Şâh-ı Yemeni ve Şirzâd-ı Tîgzen ondan önce saraya varırlar. Serheng-i Şâmi bunları büyük törenlerle karşılar onlara kurbanlar keserek ağırlar. Ancak üç günden sonra Serheng-i Şâmi bunların yemeklerine ve şaraplarına ilaç dökerek bunları bayıltıp ve tutuklar. Ancak Menzer Şâh-ı Yemeni, Şikâri'nin atı Merkeb-ı Ejdhâr'a binerek kaçmayı başarır. Şikâri, Şirzâd ve elli bin koşunu o gece bayıltılarak tutuklandılar.

Şirzâd-ı Tîgzen ilacın etkisiyle görelim emmisi Şikâri'ye ne dedi:

¹³⁵ . Befâlî: Vefalı.

Canım kurban olsun han emi,
Kerib yerde kezâ işin işledi,
Allah heç vermesin yamanı,
Kerib yerde kezâ işin işledi.

Merd iyidler hırhasına bürünür,
Gözellerin zülfü dalısıcan sürünür,
Dünya gözüme çoh karanlıh görünür,
Kerib yerde kezâ işin işledi.

Bir neçe erzim var eyleyim sene,
Şirzâdam keflenmah irâdı mene,
Yâre hesret kaldıh hem vetene
Kerib yerde kezâ işin işledi.

Miskin Elesger demiştir:

Oturanda otur durgunan,
Zâtı sütü dürüst merdinen,
Gen dolanıb gen gezginen,
Hemmeşe nâ-merdinen.

Serheng-i Şâmi, Sîmizâr'ı getirmek için askerlerini gönderir. Sîmizâr, Mâh-ı Zemîn dadısının öğüdü üzerine Serheng-i Şâmi'ye, Şikâr'nin sevgilisi değil kardeşi olduğunu söyler. Böylelikle Şikâr'i'nin öldürülmesine engel olur. Sîmizâr, Serheng-i Şâmi'yi kendine yaklaştırmaz. Tehditte bulunur: “Bana yaklaştığın an kendimi yüzüğümün kaşığında bulunan zehir ile öldüreceğim”der. Simizâr'ın dadısı Mâh-ı Zemîn, Serheng-i Şâmi'nin yanında bu konuyu dolaylı yolla Şikâr'i'ye şu sözlerle anlatır:

Başına dolanım gül üzlü cevân,
Bilirem derdivin yohdu dermanı,
Yazıh canım koy sene olsun kurbân,
Dedim ki keyitmez bunun fermanı.

Çaresiz dertlerin olmaz devası,
Koymusan başıva göherden tacı,
Bu ona kardaşdı Simizâr bacı,
Verirsen ketline bunun fermanı.

İyidlikde vardı bunda nişâne
Terifin eylesem, gelmez destâne,
Nâmeni gerek yazaydın bu cevâne,
Öldürürsen indi sen bu cevânı?

Mâh-ı Zemîn dadı bu sözlerle Serheng-i Şâmi'yi, Şikâr'i'nin Simzâr'ın kardeşi olduğuna ikna eder. Bu yüzden Serheng-i Şâmi, Şikâr'i'yi öldürmekten vazgeçer.

Serheng-i Şâmi, Şikâri, Şirzâd-ı Tîgzeni ve elli bin tutukluyu Şam kentine götürür. Şikâri ve Şirzâd-ı Tîgzen kolları bağlı ve gerilmiş bir şekilde her biri bir arabada götürülür. Serheng-i Şâmi, kızı Nâzik-beden'e bir mektup yazarak onları karşılamasını ve şehir halkının Şikâri ve Şirzâd-ı Tîgzen'e zarar vermemesi konusunda emirler verir. Nâzik beden'de şehirde car çektirir ve tutuklulara zarar verilmeyeceğini duyurur. Serheng-i Şâmi, Simizâr'ın gönlünü almak için Nâzik-beden'den yardım ister. Bir taraftan da Nâzik-beden gönlünü Şikâri'ye kaptırmıştır. Simizâr ve diğer kadınlar hareme yerleştirildikten sonra Nâzik-beden hizmetçi kılığında Simizar'a yaklaşır. Simizâr'ın Şikâri'nin sevgilisi olduğunu öğrenir. Nâzik-beden Şikâri'ye vurulduğunu Simizâr'a bildirir. Onun hayatını kurtarmak istiyorsa Şikâri'yi, onunla paylaşması koşuluyla kurtarabileceğini şu sözlerle bildirir:

Pervâne tek koy dolanım başıva,
Bir gün senin olsun bir gün benim,
Artık değer ver o göz yaşıva,
Bir gün senin olsun bir gün benim.

Koymaram kalasan burda âvâre,
Bağrımın başına düşübdü yâre,
Menim elimdedi her derde çâre,
Bir gün senin olsun bir gün benim.

Loğman menem eylerem derde çâre,
Nâzih beden derdi gelmez hesâbe,
Desen gel eyliyeh iki pâre,
Biri senin olsun biri benim.

Nâzik-beden Simizâr ile Şikâri konusunda anlaştılar. Bu yüzden bir plan kurarak sarayın tabibini çağırdı ve ona şöyle dedi: Simizar'ın hastalanması için ilaç vereceksin. Ertesi gün seni yanına götürdüğümüzde öldürücü bir hastalığa yakalandığını ve hiçbir erkeğin ona yaklaşamayacağını, aksi takdirde onun da bu hastalığa yakalanacağını söyleyeceksin. Bunu kabul etmeyen tabip, Nâzik-beden'in tehditleri üzerine onun isteğine boyun eğir. İlacı Simizâr'a içirir. Ertesi gün Nâzik-beden koşarak Serheng-i Şâmi'nin yanına gelip ve Simizârın korkunç bir hastalığa yakalandığını söyler. Tabibi çağırırlar. Tabip Simizar'ı gördükten sonra bulaşıcı bir hastalığa yakalandığını ve hiçbir erkeğin ona yaklaşmaması gerektiğini söyler. Bu hastalığın yalnız erkeklere bulaştığını ve kadınlara bu hastalığın bulaşmayacağını söyleyen tabip, tedavi süresinin kırk yıla kadar uzayabileceğini [Nâzik-beden'in öğrettiği gibi] belirtir. Serheng-i Şâmi hiç bir şeyden habersiz, tabibe ,gereken her şeyin yapılmasını emreder. Böylelikle Simizâr ve Mâh-ı Zemîn on sekiz yıl Serheng-i Şâmi'nin sarayında kalırlar.

Bu on sekiz yıl içinde kimseyle görüştürülmezler. Nâzik-beden ve Simizâr'ın gizli anlaşmasıyla Şikâri ve Şirzâd hapishanede çok zorluk çekmeden on sekiz yıl boyunca kalırlar.

Diğer taraftan Şikâri'nin, Hacand-ı Vezir'in kızı Pernâz Hanım'dan Cehângir adında bir erkek çocuğu olur. Cehângir on sekiz yaşına bastığında kimse onu güreşte yenemez olur. Bir gün bir davulcunun oğluyla güreş yaparken onu öyle yere vurur ki canı orda çıkar. Davulcu kızarak buna babası belirsiz çocuk dedi. Bu yüzden annesinin yanına giderek babasının kim olduğunu annesine şu sözlerle sorar:

Başına döndüğüm gül üzlü ana,
Söyle görüm benim atam kimdi?
Südüvü emmişem men kana kana,
Söyle görüm benim atam kimdi?

Dolandırıp peymânemi doldurram,
Saraldıban gül rengivi soldurram,
Oğulsuz galarsan özümü öldürrem,
Söyle görüm benim atam kimdi?

Cehângirem senin için bir buta,
Korhuram ki seni bu nâlem tuta,
Mende dede deyim sende ki ata,
Düz de görüm benim atam kimdi?

Anası Pernâz Hanım ona, babasının Hacand-ı Vezir olduğunu ne kadar söylese de Cehângir inanmaz. Pernâz Hanım dayanamaz ve gerçekleri Cehângir'e şu sözlerle anlatır:

Başıva dolanım gül üzlü bala,
Ezelden bu dünya virân olubdu,
Herkimse ki içib eşkin câmını,
Ölünce gözleri giryan galıbdı.

Baban İskenderdi sene nişâna,
Eşker¹³⁶ minib, şûriş salıb cihâna,
On yetti ildi deden düşüb zindâna,
Bilmirem zindedi ya ki ölüpdi.

Pernâz diyer dayım eylerem efgân,
Sen benim bağrımı kan eyledin kan,
Pünhan beslemişem sen teh cavan,
Şikâriden sen tek cevan kalıbdı.

Pernâz Hanım Cehângir'e babasının Şikâri, Hacand-ı Vezir'inde büyükbabası olduğunu aynı zamanda Şikâri'nin Serheng-i Şâmi ile yaptığı savaşları ve nasıl tutuklanıp zindanda tutulduğunu anlatır. Cehângir olayları öğrendikten sonra büyük babası Hacand-ı Vezir'den bir at ister.

Görelim Cehangir babasından nasıl at istedi?

Sene kurban olum gül üzlü baba,
Verginen getirsin yahşı at mene,
Gece gündüz zıkr eylersen kitâbe,
Verginen getirsin yahşı at mene.

Koy sürüden bir tek kuzu kapım men,
Sınıh göyüllere derman yapım men,
Ferhad olum, kayaları çapım men,
Gelib geden koy desin ferhad mene.

Cehânigrem, alam güylün, bitirim,
Üreyinnen kem kubârin götürüm,
Dedem Şikârini gedim getirim,
Ver getirsinler yahşı at mene.

Büyükbabası onun için Kürre adlı özel bir atı derya kenarında beslese de yaşı küçük olduğu için ona bu konudan bahsetmez ve kendisinin bir at bulmasını ister. Hocand Vezir şehirde bu konuyu Cehangir'e bildirmemesi için herkese tembih etse de günlerden bir gün Cehângir şehirde gezerken iki sarhoş adamdan konuyu öğrenir. Cehângir görelim onlara ne söyledi?

Gelin size söyleyim hâceler,
İstirem babam tek minem bir semende¹³⁷ men,
Çâresiz derd ola eyleye derman,
İstirem babam tek minem bir semende men.

Felek meni koy elden ayrı salsın,
Kem leşkeri gelib, döremi alsın,
Ne insaftı dedem gözü yolda kalsın,
İstirem babam tek minem bir semende men.

Cehângir söylesin size sözlerin,
Nergis-i şehîlâye benzer gözleri,
İntizâr kalıbdı anam gözleri,
İstirem babam tek minem bir semende men.

Sarhoşlar Kürre'den ona bahsederler. Cehângir iyi bir at bulmak için yola çıktığını ve onu Kürre'nin yanına götürmelerini ister. Sarhoşlar biraz gettikten sonra

yanlış yaptıklarının farkına varırlar, ancak Cehângir onlara biraz daha şarap içirir. Tekrar yola koyulurlar. Hacand-ı Vezir'in beslediği özel at Şikâri'nin atı olan Merkeb-ı Ejdhâr'ın bir deniz hayvanıyla döllemesi sonunda dünyaya gelmişti. Ve deniz kenarında özel bir şekilde yetiştirilmektedir. Bu at Hacand-ı Vezir'den başkasını kendine yaklaştırmazdı. Tanımadığı birisi yaklaştığında şeyhe çekip anasına haber verir anası da yabancıyı yerdı. Sarhoşlar biraz gittikten sonra bir tepeyi göstererek Kürre'nin o tepenin ardında deniz kıyısında olduğunu bildirirler ve orada beklerler. Cehângir denize doğru gittiğinde Kürre ona doğru gelir, ancak tanımadığı için şeyhe çekip anasını çağırır. Cehangir Kürre'nin anasını öldürür. Kürre ona saldırdığında Cehângir Allah'a yalvarır ve onun sevgisinin Kürre'nin kalbine düşmesini diler. Cehângir'in bu isteği Allah tarafından kabul edilir. Cehângir sazı eline alıp görelim Kürre'ye ne diyecek? Ben söyleyim dostlar şad olsun düşmanın ömrü az olsun:

Sen mene kardaş ol kurbet ellerde
Görürem sensen deryâlerin nehengi,
Dedem gözü kalıbdı yollarda,
Men sen ile eylemirem ki cengi.

Kılış vırram ıldırım kimi çaharam,
Düşmanın bağırını yandırıp yahar
Dedem intizârdı yollara bahar,
Can sene kurbandı deryânın nehengi.

Gızıl desem kızıl gülden arısan,
Cemi nehehlerin sen ummanisa,
Cehângir Şikârini, sen ejdâ-harın yadigarısan,
Can sene kurbandı deryânın nehengi.

Cehângir bu sözleri söyledikten sonra Kürre'ye binip eve gider. Evde atın önüne ne koysa yemez. Dedesi eve geldiğinde Kürreyi Cehangir'in yanında görürünce her şeyi anlar. Cehangir'e der: Oğlum bu at bu biçim yemek yemez. Özel bir yöntemle beslenir. Sonra gidip bir kovayı şarapla doldurup atın önüne koydu. At şarabı bitirdikten sonra yemeğini yemeğe başladı. Cehângir bu sözlerle dedesinden izin aldı:

Hem benim dedemsen hem atam,
İcâze ver çihim bir rübâb üste,
Dolanım dünyanı dedemi tapım,
İcâze ver çihim bir rübâb üste.

Kedem koyub, dos[t] bağına girrem men,
El uzadıb gonça gülün derrem men,
Ne kede kâfer olsa temâmını kırram men,
İcâze ver çihim bir rübâb üste.

Cehangirem men ağılaram ölünce,
 Ölüm yeydi bu dünyada kalınca,
 Gerehdi ki gedem atam dalınca,
 İcâze ver çıhım bir rübâb üste,

Hacand-ı Vezir, Cehangir'in ısrarını görünce Şâm kentinde bulunan bütün Müslümanların temsilcilerini evine davet ederek Şâm kentini ele geçirmek için bir plan hazırladılar. Plana göre on bin Müslüman savaşçı savaşa hazırlandı. Şehrin giriş ve çıkışları ele alınacaktı. Cehângir, Râyiz-i Şâmi'nin sarayına çağırılma amacıyla, belinde kılıç şehirde gezmeğe başladı. Bunu gören askerler ona şöyle dedi: Şâm'da kılıç bağlama yasağından haberin yok mu? Cehângir şöyle cevap verdi: Ben bundan sonra kılıçla gezeceğim. Kimse bana karışamaz. Haber Râyiz-i Şâmi'ye yetiştii. Râyiz-i Şâmi onu srayına çağırdı. Cehangir atıyla beraber sarayın önüne kadar gitti. Atını sarayın önünde bıraktı. Ve ona kimsenin saraya çıkmasına izin vermemesini söyledi.

Râyiz-i Şâmi Hacand-ı Vezir'i yanına çağırıp ve Cehangiri ona şikayeteledi. Hocand Vezir Râyiz-i Şâmi'ye böyle cevap verdi:

Sene erz eliyim Râyiz-i Şâmi,
 Menim gücüm düşmür o cevâne,
 Ahir sözlerimin budur temâmi,
 Menim gücüm düşmür o cevâne.

Gönderginen kolu bağı getirsinler,
 Menim bu sınıh göylümü bitirsinler,
 Ya öldürsünler ya yerine yetirsinler,
 Ya emr eyle salsınlar onu zindâne.

Hacand-ı Vezirem eylerem efgân,
 Derd elinnen bağrım olup bütün gan,
 Tenge getiribdi meni o cevân,
 Menim gücüm düşmür o cevâne.

Râyiz-i Şâmi bir kaç kişiyi Cehangir'i getirmek için görevlendirdi. Askerler Cehangir'in kapısını çalıp onu götürmeye geldiklerini söylerler. Anası oğlunu şu sözlerle uğurlar:

Bir terlansan uçurduram yuvadan,
 Get men seni unutmaram duadan,
 Sene kömeh olsun yeri göyü yaratan,
 Get men seni unutmaram duadan

Arı desem gızıl gülden arısan,
 Yengi bağçaların no-baharısan,
 Özün bilisen ki kimin yadigârısan,
 Get men seni unutmaram duadan.

Oğul dalısıcan kabul olar ana duasi,
Allah eyler her işlerin çarasın,
Heç oğul goymuyubdu ağlar anasın,
Get men seni unutmaram duadan.

Cehangir askerlerle saraya doğru yola düştü. Kürre'yi sarayın önünde bıraktı ve kulağına kimsenin dışarı çıkmasına izin verme diye fısıldadı.. Sarayın içinde emirler, serdarlar vardı. Cehangir içeri girdiğinde oturanları şöyle selamladı: Benim selamım o şahsa olsun ki Allah'ı bir bilir. Râyiz-i Şâmi onu küçük düşürmek için pehlivanlardan istedi ki ona yer vermesinler. Cehangir durumu böyle görünce Zelzele Şâmi adlı bir pehlivandan yerini ona vermesini istedi. Karşı çıkınca yumruğu ile onu öldürdü ve yüzünü Râyiz-i Şâmi'ye çevirerek şöyle dedi: Senin ki yerin yoktu beni ne için çağırdın? Râyizi Şâmi ondan neden kılıç bağladığını sorduğunda Cehângir şöyle cevap verdi:

Sene kim icâze verib oturasan İslâm tehtinde,
Ona göre men bu şemşiri bağlamışam.
Geceler ağlaram gün[d]üzler güllem,
Sinem üste çarı çapraz dağlamışam.

Feleh seni kurbet ele salıbdı,
Dört dörevi kem leşkeri alıbdı,
Bu teht Menzer Şâh-ı Yemeni'den kalıbdı,
Onun çün men bu şemşiri bağlamışam.

Kedem koyub dos[t] bğına girmemişem,
Deste tutmamışam gül dermemişem,
Cehângirem hele dedemi görmemişem,
Ona göre men bu şemşiri bağlamışam.

Cehangir bunu söylediğinde Râyiz-i Şâmi sordu: Senin baban kimdi ki görmemişin? Dedi Benim babam Melik Şâh-ı Rumi'nin oğlu Şikâri'dir. Râyiz-i Şâmi bunu duyunca elini kılıcına atsa da Cehangir ona fırsat vermedi ve onu ikiye ayırdı. Cehangir orda olan pehlivanları öldürdü. Behmen Vezir durumu böyle görünce kaçmak istedi, ancak o da Cehângir'in kılıcından kurtulamadı. Şehrin girişleri kapalı olduğu için kimse şehirden çıkamadı. Müslümanlar tüm kafirleri öldürür ve şehri ele geçirirler. Cehangir, dedesi Hacand-ı Vezir'i saltanat tahtına oturtup babası Şikâri'yi kurtarmak için yola düşer. Anası ve Cehângir şu sözlerle vedalaşırlar:

Başıva dolanım gül üzlü ana,
Ölenecen sene kul bendiyem men,
Südüvü emmişem men kana kana,
Atam cemâlin görmağa bir bendiyem men.

Anası böyle cevap verdi:

Başıva dolanım senin men oğul,
Onyeddi ildi deden düşüb zindana,
Yeditmişem sene kend¹³⁸ ile noğul,¹³⁹
Denen ki anamın bağı dönübdü kana.

Cehangir anasının sözlerine şu cevabı verdi:

Senin bu sınıh göylüvi bitirrem,
Gedib men özümü o Şâme yetirrem,
Yâ ölerem yâ dedemi getirrem,
Ne bile ki onun ferzendiyem men?

Cehangir anasına sorar: Ana, Şikari nereden bilecek benim onun oğlu olduğumu? Anası şu sözlerle ona cevap verdi:

Get seni men tapşırıram sübhâne,
Ayrılıhdı, bağırimi dönderme kane,
Atan veribdi mene bir nişâne,
Verirem gedirsən onu sene men.

Cehangir anasından babasının nişanesini şöyle sordu:

Cehângiri sayma ana her yana,
Az kalır Mecnun teh ola divâna,
Atam sene ne veribdi nişâna,
Onu indi senden almalıyam men.

Anası, Cehângir'e babasının nişanesini açıkladı:

Feleh veribdi mene neçe fendi,
Salıbdı boynuma ayrılızh kemendi,
Pernâzâm veribdi bir bazu-bendi,¹⁴⁰
Onu indiyecen sahlamışam men.

Cehângir, babasının verdiği kol bağını koluna bağlayıp, yola koyuldu. Günlerce yollarda at sürdü. Derelerden sel gibi, tepelerden yel gibi geçti gitti. Gün ortasında bir yerde abdest alıp, namaz kıldı ve Allah'a şu sözlerle yakardı:

Gerib yerde men ayrıldım anamnan,
Üz çeviirib gedim Allah hayana,
Bir balık tek ayrılmışam deryâdan,
Üz çeviirib gedim Allah hayana.

¹³⁸ . Qend: Şeker.

¹³⁹ . Noğul: Şekerden yapılmış bir tür Azerbaycan tatlısı.

¹⁴⁰ . Bâzu-bend: Kol bağı.

Feleh verib mene kemin bolunu,
Men yazığın soruşan yoh halını
Görseden yoh hekiketin yolunu,
Üz çeviirib gedim Allah hayana.

Kimse yanmaz Cehângirin ahine,
Şikâyetim vardır Şahlar şâhine,
Sâ'ilem gelmişem heh dergâhine,
Üz çevirib gedim Allah hayana.

Uzun bir yolculuktan sonra epey ileride bir şehir gördü. Şehir ile ilgili bilgi alabilmek için şehirden birinin çıkmasını bekler. Bu arada yabani hayvanlardan avlayarak karnını doyurdu. Bir müddet sonra bir atlının hızla ona doğru geldiğini görünce ondan bilgi almak istedi, ancak atlı durmadan bunun önünden hızla geçip gitti. Cehângir atına işaret eder ve at yolunu keser. Cehangir adamdan neden kaçtığını sorunca oda bu cevabı verir:

Sene kurban olum gül üzlü cevân,
Nâ-merdin gözünün piçağıyam men,
Yazıh canım koy olsun sene kurban,
Kâtilem bu vilâyet kaçağıyam men.

Dolandırıp peymâne doldurmuşam,
Anasın mâteminde ağlar goymuşam,
Ay dilâver men bir şahzâde öldürmüşem,
Kâtilem bu vilâyet kaçağıyam men.

Şahzâde öldürdüğünü söyleyince Cehangir hemen onu yere yatırıp, hançeri boğazına dayadı. Adam dedi: Dur anlatayım sonra beni öldür. Ve şöyle der:

Öldürsen de cevân özün tut yasimi,
Ay cevan gel kebul ele iltimasimi,
Alırdı elimnen öz nâmusimi,
Onunçün bu vilâyet kaçağıyam men

Cehangir, namus için öldürdüğünü duyunca oğlanı bıraktı. Oğlana dedi: Söyle bakalım kimsin? Kimlerdensin? Oğlan kendini şu sözlerle tanıtır:

Sâbit dyer men uzak mekanlıyam,
Ceng gününde gözlerimnen kanlıyam,
Heber alsan mekânım İranlıyam,
Geyret kânının kaçağıyam men.

Oğlan adının Sabit olduğunu, İranlı olduğunu ve Hilâliye kentinde bir kervansaray sahibi olduğunu söyler. Cehângir, Sâbit'in İranlı olduğunu duyduğunda ona daha da şevketli davranarak onu yemeğe davet eder. Biraz sonra Zühhâk padişahın orduları yetişir. Cehangir onlara aldırmadan yemeğine devam eder. Kumandan, Sâbit'i

ondan istediğinde şöyle der: Aranızda okuma yazma bilen var mı? Varsa Zühhâk'e bir mektup yazdırayım?

Bâkım¹⁴¹ yohdu, min bele ola leşker,
Bu gelibdi mene penâhendedi,
Durub boynuza salaram hencer,
Bu gelibdi mene penâhendedi.

Ona sığınan adama (Sâbit'e) yüz çevirerek:

Deme ki men göreni sen görmesen,
Men can vermeyince sen can vermesen,
Sâbit men ölmeyince sen cân vermesen,
Bu gelibdi mene penâhendedi.

Cehangir sözünün mahlesin kumandana şöyle söyledi:

Cehângirem gederem her diyâre,
Ger desem derdimi gelmez hesâbe,
Öldürrem seni eylerem pâre pâre,
Bu gelibdi mene penâhendedi.

Bu söz kumandanı kızdırdı. Elini attı kılıcına. Cehangir ona fırsat vermedi ve onu öldürdü. Daha sonra askerlere saldırıp onları da öldürdü. Ancak bir kaç yaralı asker canlarını kurtarmayı başardılar ve Hilâliye şehrine kaçtılar. Cehangir, Sâbit'i de yanına alıp kente geldi. Sabitin evini talan olmuş şekilde görünce pazara gidip onun evine eşyalar aldı.

Diğer taraftan yaralı askerler Zühhâk Padişah'a haber getirdiler ki Sâbit yolda bir pehlivana sığındı, kumandanımız onu istediğinde vermeyince savaş çıktı ve herkesi öldürdü. Zühhâk Padişah'ın Vezir-i Azem adlı bir veziri vardı. Batinde Müslüman olsa da bunu kimseye bildirmezdi. Vezir-i Azem, Zühhâk Padişah'ı sakinleştirerek şöyle dedi: "O pehlivan bizim Lât u Menat tanrılarımızın yarattığı bir pehlivandı. Onu tanrılar, katili yakalamak için yarattı. Ona üç gün zaman verelim. Eğer katili getiremezse o zaman onu yakalarız." Zühhâk bu sözü kabul etti; ancak uzaktan onların takibe alınmasını istedi. Cehângir'in üç günü dolunca kağıt kalem istedi ve Zehhâk Pâdişâh'a şöyle yazdı:

Mennen selâm olsun edâlet şâhım,
Fermân ver cem' olsun ehl-i hilâle,
Gelim eyle olsa sâbit günahım,
Bu bârede düşme özge hiyâle.

Müselmanın olar nâmus keyreti
 Çeker o sebebdan çohlu zilleti,
 Koy benim boynuma böyüh minneti,
 İçeh bir senin ile neçe piyâle

Cehângir, mektubunun sonuna şunu da ekledi ki haber versin yarın herkes dâr'il-
 imârenin önünde toplansın, ben katili getireceğim:

Cehângirem uzun sözün temâmı,
 Seninle içeydim mehebbet câmı,
 Allâh helk eliyib feğfûr câmı,
 Heber olsun bu gün ehl-i Hilâle.

Cehangir, mektubu birinin aracılığıyla saraya ulaştırdı. Zehhâk Pâdişâh içeriğinden bilgilendikten sonra destur verdi carcılar şehirde car saldılar yarın herkes meydanda toplansın. Yarın sabah meydan sulandı süpürüldü halk meydanı doldurdu. Bu taraftan Cehângir, Sâbit'e şöyle dedi: Dostluğumuz yerinde ancak ben verdiğim sözü tutmam gerek. Sâbit'in kollarını bağladı meydana getirdi. Zehhâk Pâdişâh'ın önünde eğildi ve şöyle dedi: Söz verdiğim gibi katili getirdim. Ancak bir isteğim var, benim sözlerimi dinlemenizi istiyorum:

Erzim budur eylerem gözel şâha,
 Şâhlarda gerehdir 'edâlet ola,
 İnşallah batmaram heş veht günâha,
 Şâhlarda gerehdir 'edâlet ola.

Zehhâk Pâdişâh şöyle dedi: Ben adaletli bir şahım. Kime zulm eyledim haberim yok? Cehângir şu cevabı verdi:

Demirem ki mende vardı reşâdet,
 Müselmânâ eyliyerem ibâdet,
 Bir isâfdı, sehâvetdi, edâlet,
 Şâhlarda gerehdir 'edâlet ola.

Zehhâk Pâdişâh şöyle dedi: Ben kimseye zulüm eylemedim. Varsa söylesinler. Cehângir şöyle dedi: Sen zulüm elememişsin ancak oğlun zulüm etmiş:

Mehfiyâne şehride gezmemişen,
 Mezlumların ehvâlın sormamışan,
 Oğlun zulm eyleyib sen bülmemişen,
 Şâhlarda gerehdir 'edâlet ola.

Cehângir, Zehhâk Pâdişâh'a oğlunun yaptıklarını söyledi ve meydandaki halk onun sözlerini onayladı. Sonra Sâbit'in kollarını açtırdı ve böyle namuslu olduğu için kendine oğul olarak aldı. Daha sonra Cehângir onu İslâm dinine davet etti. Zehhâk Pâdişâh ve yanındakiler müslüman olup, şehir halkı kiliselerin yerine mescit yapmaya

başladılar. Böylelikle Hilâliye şehrinin halkı da müslüman oldular. Cehângir bir kaç gün kaldıktan sonra gitmek istedi, Zehhâk Pâdişâh şöyle dedi: Padişahlık tacını sen koy buralardan gitme. Çok ısrar etse de Cehangir gitmesi gerektiğini, Zehhâk Pâdişâh'a şu sözleri anlattı:

Burda koyabilmerem başıma tâcı,
Gereh gedem burda kala bülmerem,
Şirin ağzımı gel eyleme acı
Gereh gedem burda kala bülmerem

..... ,
Feleh meni gurbet ele salıbdı,
Atamın çün gözü yolda kalıbdı,
Gereh gedem burda kala bülmerem.

Bu sözleri Zehhâk Pâdişâh duyunca şöyle dedi: Oğlum senin baban nerededir? Sen söyle ben getirttiririm. Ancak Cehangir şu cevabı verdi:

Cehângirem derdim gelmez hesâbe,
Baş almışam gedirem bir diyâre,
Derdim gizlidir salammaram aşkâre,
Gereh gedem burda kala bülmerem.

Zehhâk Pâdişâh dedi: Oğlum sen derdini niye gizli tutuyorsun? Senin atan kimdir? Ben ülkemin tüm imkânlarını seferber ederim. Sen söyle atanın adını. Ben onu getireyim. Cehangir Zehhâk Pâdişâh'ın ısrarını görünce şu sözlere kendini ve babasını tanıttı:

Cehângirem dünya olubdu yâgi,
Bir meclis isterem dolana sâgi,
Dedem Şikâridi olub kem dustagi,¹⁴²
Gereh gedem burda kala bülmerem.

Zehhâk Pâdişâh, Şikâri adını duyduğunda Cehângir'e: "Ben senin babanı iyi bilirim. Şâm'da Serheng-i Şâmi'nin zindanındadır. Baban dünyada kardeşler koymadı ki kardeşsiz kalsın. Analar koymadı ki oğulsuz kalsın. Senin babanın düşmanı çoktu." dedi. Zehhâk Pâdişâh bir idde koşun ile biraz Cehângir'i yolcu ettikten sonra yolu ona gösterdi. Yolunun üzerinde Gülbâr şehrinin güzelliklerini, Serheng-âbad şehrinin Serheng-i Şâmi için çok önemli olduğunu vurguladı. Cehangir bir kaç gün yol gittikten sonra uzaktan Gülbâr şehrini gördü. Şehrin güzelliğine hayran kalan Cehangir şehri şöyle tarif etti:

Şükr eylerem birliğive Hudâ ya,

¹⁴² . Dustag: Mahbes.

Bura ne mekândı? Misl-i behiştî,
Kâdir Allâh özün yetiş feryâda,
Bura ne mekândı? Misl-i behiştî.

Hemmeşe yoldaşam kemiyle âha
Korhuram danışam batam günaha,
Bağlaram ümüdümü kâdir Allaha,
Bura ne mekândı? Misl-i behiştî.

Cehângirem bu gün peymânem dola,
Korhuram sarala gül rengim sola,
Anam tapşırıp Allâha salıbdı yola,
Bura ne mekândı? Misl-i behiştî.

Cehangir şehre girdiğinde Muhtâr adlı bir Müslüman adamla tanışır. Cehangir
Muhtarla konuşmaya başlar:

Sene kurban olum ay geçen oğlan,
İsterem konakın olam bu gece,
Demirem varındı kes mene kurban,
İsterem konakın olam bu gece.

Muhtâr cevabında der:

Sene kurban olum men gelen oğlan,
Seni sahlaram men gözüm üste,
Men özüm olaram sene e kurbân,
Seni sahlaram men gözüm üste.

Cehangir der:

Gem libâsi geyib ‘eyş etmerem,
Ferâmûş¹⁴³ etmesem heç zad yemerem,
Gizlin derdim var bir kese demerem,
İsterem konakın olam bu gece.

Muhtâr der:

Pervâne tek gül dövründe dolannam,
Dolanıp başıva kurbanın ollam,
Derdin nedi? De men şerik ollam,
Seni sahlaram seni men gözüm üste.

Cehangir der:

Gulâm ollam sene vallah ölünce,
Dözesen bu derdi meni bilince,
Sen yeri men de gelerem dalınca,
İsterem konakın olam bu gece.

Muhtar mahlasın böyle der:

¹⁴³ . Ferâmûş: Unutmak.

Dehân açıb, neçe kelme söylerem,
 Oğlanlığım sene sâbit eylerem,
 Muhtâr öz adımdı sene söylerem,
 Seni sahlaram men gözüm üste.

Muhtâr, Cehangirle berâber eve gelir. Muhtârın eşi Cehangir'in soylu birisi olduğunu anlar. Onu kem gözlerden korumak için üzerlik yakar. Cehangir bir kaç gün orada kalır. Bir gün Cehângir Muhtâra şöyle dedi: Ben kaç günden beri senin evindeyim. Hiç kim olduğumu sormuyorsun. Muhtâr şöyle dedi: “Bunu sorarsam sanki seni kovmak gibi olur. Sen ne kadar istersen kalabilirsin; ancak ne için geldiğini bana söyle. Ben geçen gece rüyamda bir şeyler gördüm:

Yatmış idim yuhu gördüm rüyâde,
 Bülmürem ki ne murâde gelmisen?
 Men üzürdüm bir karanlıh deryâde
 Deryâden ayrılıb âbe gelmisen.

Menim ile sen duz çöreh yiyesen,
 Gizlin sözün olsa aşkar diyesen,
 Min diliyle danışasan gülesen,
 Görmüşdüm ki sen rüyâda gelmisen.

Gel incitme sen Muhtârî dilinnen,
 İyit olan ayrılmaz öz elinnen,
 İskender elinnensen, ya Rüstem elinnen,
 Tayın¹⁴⁴ yohdu bu dünyade gelmisen.

Gülbar diyarında Şâh-ı Şicâ'nin bir Müslüman veziri vardı. Muhtâr onun yanında çalışıp ailesine ekmek getirirdi. Muhtâr Cehangirle kan kardeşi olmak istedi. Bunun için Veziri getirdi ve vezir onları kan kardeşi yaptı. Vezir remmal olduğu için yakın gelecekte İskender sülalesinden bir kişinin o şehirde İslâm bayrağını dikeceğini biliyordu; ancak bu kişinin Cehângir olduğunu bilmiyordu. Cehângir ve Muhtâr kardeşliklerini kutlamak için şarap içerken Cehangir davul sesi duydu. Kardeşine ne olduğunu sorunca Muhtâr şöyle dedi: “Kardeşim bu şehrin padişahının “Gonça Leb” adlı güzel bir kızı var. Ekvân Dev bu kıza aşık. Ayda bir kez bu kızı istemeğe gelir. Padişah, kızını başka aşığı olmadığında ancak bu deve vereceğini söylemiş. Her ay kızın âşıkları bu devle savaşmak zorundaydılar; ancak kimsenin gücü bu deve yetmiyordu. Her ay geldiğinde, şehrin pehlivanların öldürüp gidiyordu. Sonunda şehirde onun karşısına çıkacak kimse kalmadı.

Cehangir şu sözleriyle Muhtar'dan kendisini devin yanına götürmesini istedi:

¹⁴⁴ . Tay: Eş

Başıva dolandığım istekli kardaş,
Dur bir apar temâşâyê sen meni.
Sene kurbân olsun bu göz ilen kaş,
Dur bir apar temâşâyê sen meni.

Ürek sözlerimi getirme dile,
Mecnun kimi üz koymuşam bu çöle,
Konak eylemisen meni bir güne,
Dur bir apar temâşâyê sen meni.

Cehângirem sene kurbândı serim,
İsterem bağınnan neçe gül derim,
Eger çoh gözeldi koy bir men görüm,
Dur bir apar temâşâyê sen meni.

Cehangir'in ısrarını gören Muhtâr onu meydana götürür. Ekvân Dev meydanda pehlivanları teker teker parçalayıp kanlarını içiyordu. Cehângir atı Kürre'nin kulağına fısıldadı: Beni götür Şâh-ı Şucâ'nın yanına. At meydanını dolduran halkın arasından şahın oturduğu özel yere ulaştı. Şâhın önünde baş eğerek, meydana gitmek için şöyle icâze aldı:

Şâhın hizmetine verirem selâm,
İcâze ver gedim bir meydâne men.
Danışmıyah bir neçe kelâm,
İcâze ver gedim bir meydâne men.

Bülbül tek ohuram men hoş avazi,
Konağam özünnen gel eyle râzi,
Hilâs eyle kemnen o Gonçe kızı,
İcâze ver gedim bir meydâne men.

Cehângirem men eylerem efgâni
Üreyimde bir sırrım var pünhâni,
Nâ-ümid eyleme sen men cevâni,
İcâze ver gedim bir meydâne men.

Cehangir, şaha: "İzin versen de gideceğim vermesen de." dedi. Atına atlayıp, meydana doğru gitti. Meydana giderken Gonca Leb onu gördü, onun dikkatini çekmek için elindeki çiçekleri ona attı. Cehangir, Gonca Leb'e sordu: "Niye benim başıma çiçek atıyorsun?" Gonca Leb dedi senin ölmeni istemiyorum. Cehangir şu sözlerle ona cevap verdi:

Sene kurbân olum hûri şemâyil,
İstemedim niye verdin gül mene.
Gördüm cemâlivî men oldum mâyl,
İstemedim niye verdin gül mene?

Rüstem teki eger girem meydâne,
Dönderrem meydana knnan ümmâne,
Sen diyen söz yaraşmaz men cevâne,
İstemedim niye verdin gül mene?

Ürekden şâd edip seni güldürrem,
Hünerimi bu meydânda bildirrem,
Cehângirem bu ifriti öldürrem,
Bele fermân verir o dodah gül mene?

Her câyini özüm özüme dost eyledim,
Özüm öz canıma çoh kesd eyledim.
Sövütten..... peyvest eylerim,
Almasın heyvasın narın görmedim. (Yedekleme)

Cehângir sözlerini bitirip, devin meydanına ayakbastı. Dev onu gördüğünde onun cemaline hayran kaldı. Ona şöyle dedi: “Benim rikabimden öpersen seni öldürmem ve seni Kaf Dağı’na götürürüm. Bana saki olursun. (kendi hizmetime alırım.) Cehangir dedi:

Bizim aramızda merdânelik var sizi bilmirem,
Bu meydânda tutah sen ile cengi,
Bu şehre gelüben şâd olup gülmürem,
Neçe hiyâlların geçir sinemnen.

Şâd eyleyip, bu milleti güldürrem,
Kudretimi bu gün sene bildirrem,
Seni pis derdinen burda öldürrem,
Kaçıb kurtarmasan elimnen.

Cehângirem hesret kalmışam ele,
Mecnûn tek baş koyub düşmüşem çöle,
Hâzirem senle verem el ele,
Bu meydânda tutanan küştü mennnen.

Bu sözleri işiten Ekvân Dev, Cehangir’in üzerine saldırdı. Kılıç, kalkan, amuda, kement hepsini kullandılar ama bir sonuç alamayınca güreşmeye karar verdiler. Meyden toz duman içinde kaldı. Şikâri’nin eski arkadaşı Firûz Eyyâr meydandaydı. Cehângir’e devlerin zayıf noktasının boynuzu olduğunu söyleyince, Cehangir devin boynuzundan tutup, Ekvân Dev’i acizleştirdi. Pençeleriyle devin ciğerini yerinden söküp, daha sonra başını kesti. Meydandaki toz duman dağıldıktan sonra Cehangir bir elinde kılıcı bir elinde Ekvân Dev’in başı meydanda zafer turu attı. Gülbâr kentinin halkı devden kurtuldukları için çok sevinmişlerdi. Tacirler ve vezirler Cehangir’in başına altınlar yağdırdılar. Cehângir, Ekvân devin başın getirip Şâh-ı Şucâ’nın ayağının önüne attı. Şâh-ı Şucâ’ Cehângirin ayağından öpmek istese de Cehângir buna izin vermedi. Daha

sonra onu sarayına davet etti. Cehângir şöyle dedi: “Ben bu şehirde Muhtâr adlı bir şahsın misafiriyim. Önce gidip ondan izin almam gerekir.” Cehangir kan kardeşi Muhtâr’ın evine gitti. Şâh-ı Şucâ’nın vezirlerinden biri Şah’a, kendisinin gidip Cehângir’i getirebileceğini önerdi. Şâh-ı Şucâ’ asker ve vezirleriyle birlikte gidip Cehângir’i davet ettiler; ancak Cehângir kan kardeşiyle birlikte gideceğini söyledi. Diğer taratan Şâh-ı Şucâ’nın kızı Gonca Leb, olayları annesine anlattıktan sonra annesinden Muhtar’ın hanımını getirmelerini istedi

Başına döndüğüm mehibân ana,
Dur biz gedek o hanımın dalınca,
Cehângir ceng etdi merd-i merdâna,
Keniz olam o Muhtâre ölünce.

Kulağ versen deyim neçe kelâmi,
Onun hizmetine vererek selâmi
Doyuncan bir içek mehebbet câmin,
Keniz olam o cânâne ölünce.

Gonça Lebem deyim hoş avâzınan,
Göylün alah onun şirin sözünen,
Getireh ana kırh ince kızınan,
Keniz olam o cânâne ölünce.

Gonca Leb, anası ve kırk ince kız Muhtâr’ın evine doğru yola koyulurlar. Muhtâr’ın hanımı elinden geldiği kadar bunları ağırladı. Daha sonra hep beraber celal u azametle Harem-hâneye gittiler. Şâh-ı Şucâ da sarayında Cehangir ve Muhtâr’ı ağırlamakla meşgûl olsun dasitani işitin Gonca Leb’den. Gonca Leb dadısına yüz dolandırdı: “Bu böyle olur mu? Benim babam söz vermişti kim devi öldürürse kızımı ona vereceğim. Şimdi oğlan orda yiyip, içip gülmekte, bense bura da bu haldeyim”. Gonca Leb dadısının önerisiyle babasına bir mektup yazıp verdiği sözünü hatırlattı. Şâh-ı Şucâ’ mektubu okuyup, cevabında sözünün üstünde olduğunu bildirerek, Cehangir’in yorgun olduğu için Harem-hânenin barçasında dinlenmeğe gittiğini yazdı. Gonca Leb bunu haber alınca dadısından onu Harem-hânenim bahçesine götürmesini şu sözlerle istedi:

Başıva dolanım gül üzlü dâye,
Dur eyağе yetir o yâre meni.
‘Ömrüm geder indi bâd-ı fenây,
Dur eyağе yetir o yâre meni.

Pervâne tek yâr başına dolannam,
Dolanıp başına kadasın allam,
Görmesem eşkiden divâne ollam,

Dur eyağē yetir o yâre meni.

Gonçe Leb ümidin kime bağıldı?
Yâr elinnen kere bağırım dağıldı,
Gedek soruşum görüm kimin oğludu?
Dur apar tez yetir o yâre meni.

Dadı ne kadar Gonca Leb'in bu işten vazgeçmesini istese de başaramadı. Gonca Leb boynundaki boyun bağıını açıp ona verdi ve bunun karşılığında onu oğlanın yanına götürmesini istedi:

Zer 'âlemde müşgöl-güşâdı,
Her ne istesen onnan revâdı,
Zer kılkr 'âlemde her derde devâ,
Zer olmasa 'âlemde sultân gedâdı.¹⁴⁵

Sonunda dadı onu götürmeye razı oldu. Beraber Harem-hâne'nin bağıında Cehângir'in uyuduğı otağı geldiler. Onlar otağı girdiğinde Cehangir üzerine malafa uyumuşdu. Kız ne kadar o yana bu yana geçse de oğlanı uyandıramadı. Kız siyah zülfünden bir deste tar ayırıp basıp memelerinin üstüne bele desin:

Yaradıb seni yaradan,
Bele serv-i kâmet olmaz,
Allah sahlasın belâ'dan,
Sanki bir kiyâmet olmaz.

Âşık olub eşke dolsam,
Saralıb heyva tek solsam,
Sen ilen kol boyun olsam,
Göresen kiyâmet olmaz.

Mūsâ tek gedir Sînâ'ye,
Ohuyur Sinâye,
Konça Lebinnen ver sinaye
Korhma ki kiyâmet kopmaz.

Cehângir gözlerin açıp kızın güzelliğine hayran olup cevabında bele desin:

Çekilip ol serv-i kâmetin serv-i Tübâdan gözel,
Çatılmış kaşların bedr-i bedrâdan gözel,
Senin o leblerin içib mehmûr-i sağıerden,
Geyinmiş siyabın küşn-i Züleyhâ'dan gözel.

Cehangir dedi: Senin buraya gelmene ve söylediğin sözlere bir kaç sözüm var kulak as onları deyim. Cehangir sazı bağıına basıp böyle cevap verdi:

Pervâne tek koy dolnım başıva,

Hoş gelmişen nazlı yar gözüm üste.
Kurban olum senin kelem kaşıva,
Hoş gelmişen nazlı yar gözüm üste.

Vefalısan yar bağına girerem,
El uzadıb gonça gülün dererem,
Senin yolunda ölmeye giderem,
Hoş gelmişen nazlı yar gözüm üste.

Cehângirin derdin niye çohatdın?
Ne bilib burdayam ahtarıp taptın?
Eşkin kemenin boynuma çatdın,
Ölünce sahlaram yar gözüm üste.

Cehangirin bu sorusu üzerine Gonca Leb dedi: Ben atama bir name yazdım ve onun verdiği sözü ona hatırlattım. Ben seni devin savaşına gittiğinde sevdim, bunun için onunla savaşa gitmeni ve onun elinde ölmeni istemiyordum. Bunun için çiçekleri sana attım, ancak sen devi öldürdün. Babam Şâh-ı Şucâ' beni devi öldüren adama vereceğine söz vermişti, eğer sen beni layık görürsen, ben seninle evlenmek istiyorum. Daha sonra kolların oğlanın boynuna salıp öpüştüler. Bunlar burada olsunlar, dasitani vezir ü vüzera'dan deyim. Şâhın yanında olan vezirler Cehângir ile konuşmak istediler. Şâh Muhtâr'ı görevlendirdi ki onu şahın sarayına davet elesin. Muhtâr gelip Cehangiri saraya götürdü. Şâh-ı Şucâ' ve vezirleri Cehângirle peyman kaldırıp, muhabbet camını içmek istediler, ancak Cehangir onların Müslüman olması şartıyla onlarla şarap içeceğini söyledi. Şâh-ı Şucâ' ve bütün vezirleri keleme-yi şahadet getirip Müslüman oldular. Gülbâr halkı hepsi Müslüman oldu. İslam'ın bayrağı her tarafta dalgalandı, kiliseler yıkılıp, yerine mescitler yapıldı.

Daha sonra Şâh-ı Şucâ' verdiği sözü tutarak kızla Cehângir'in nişanını yapmak istedi. Nişanda cehângir babasının adını söylemek istemedi. Şâh-ı Şucâ'nın ısrarı üzerine böyle dedi:

Sene kurnân olum kible-yi devrân,
Derdim gizlindi salammaram aşkare.
Cevân canım koy olsun kurban,
Gemim çohdu getiremmem izhâre.

Felek meni elden ayrı salıbdı,
Dört bir yanı gem leşkeri alıbdı,
Dedem intizârdı, gözü yolda kalıbdı,
Derdim gizlindi salammaram aşkare.

Şâh-ı Şucâ' dedi: Senin baban kimdi? Niye senin yolunu gözler? Bana söyle onu getirim. Cehângir şahın ısrarı üzerine babasını böyle tanıttı:

Rûm vilâyetinin şehriyârıdı,
Harda olsa mezlum tereftarıdı,
Cehângirem dedem şer Şikâridi,
Hesretem ezelden men o ruhsâre.

Şâh-ı Şucâ' Şikâri'nin adını duyunca bayıldı. Kendine geldiğinde Şikâriye dedi: Oğlum senin babanı iyi bilirim, Serheng-i Şâmi'nin on yeddi bin pehlivanının öldüren, atmış bin câdû-geri yok den ve rûyin-ten Hun-hâr-ı Şâmi'yi öldüren Şikâri'yi iyi bilirim. Serheng-i Şâmi bizi burada tikme olarak koymuş, eğer Müslüman olduğumuzu bilirse Gülbâr vilâyetin yeryüzünden siler.

Şâh-ı Şucâ' Cehângir'den sordu: Oğlum sen hansı yoldan geldin? Cehângir dedi: Ben Zehhâk Pâdişâh şehri olan Hilâliye kentinden geldim, o vilâyetin halkını ve padişahını Müslüman ettim. Şâh-ı Şucâ' dedi: Oğlum benim dört yüz bin askerim var, Zehhâk Pâdişâh'a bir nâme yazıp, onun da askerlerini alırız ve bu koşun ile Şikâri'yi Serheng-i Şâmi'nin zindanından kurtarırız. Bu öneriyi Cehângir kabul etmedi, dedi: Eğer Serheng-i Şâmi bilse askerlerle birlikte Şikâriyi kurtarmaya geliyoruz, onu öldürebilir. Ben tek başıma dilenci veya tacir kılıfında gitmem gerekir.

Gonca Leb Cehângirin gitmek istediğini duyunca babasına bir name yazıp, babasından izin istedi ki Cehângirle berâber gitsin. Şâh-ı Şucâ' nameyi alıp içeriğini bildikten sonra Cehangirin bu konuda düşüncesini sordu. Cehangir sazı ve sözüyle karısı olan Gonca Lebi götürmek istediğini böyle anlattı:

Çıhammaram cananımın sözünnen,
Dünyâda yarla gezmek hoş olar.
Nâz ilen öperem ala gözünnen,
Dünyâda yar ile gezmek hoş olar.

Gerekdir ki gedem kala bülmerem,
Cânanımı ayrı sala bilmerem,
Peymâne tek dahı dolabilmerem,
Dünyâda yar ile gezmek hoş olar.

Yadınnan çıhatma meni ölünce,
Cehângir çoh kair sence bilince,
Gedirem atamın indi dalıncan,
Dünyâda yar ile gezmek hoş olar.

Muhtâr'ın istegi üzere Cehângir onu da götürüp, yola koyuldular. Muhtâr, Cehângir ve Gonça Leb'i Şâh-ı Şucâ' ve askerleri bir kadar yolcu ettikten sonra ayrıldılar. Bir kaç gün yol gittikten sonra Muhtâr yolda bir kaplanın saldırısına uğrar.

Kaplanı öldüren Cehângir Muhtârın başına gelenlerden üzüldüğünü ve kendini sorumlu olduğunu bu sözlerle anlatır:

Elvân elvân kan tökülür serinnen,
Sen ölünce kadaş kaş men öleydim.
Kimse yohdu heber bile halınnan
Sen ölünce kadaş kaş men öleydim.

Anan yohdu kese başın üstünü,
Bacın yohdu vere sene destini,
Ağlar koyma men benâvâ dostunu,
Sen ölünce kadaş kaş men öleydim.

Cehângiri gel eyleme beçâre
Tebîb yodu merhem sala yaraye,
İkimizi koyalar bir mezâre,
Sen ölünce kadaş kaş men öleydim.

Bu arada Gonca Leb atını heyleyip, oraya yakın bir kasabadan hekim getirmeye gitti. Hekim olayı öğrenince eşyalarını alıp, Gonca Leb ile birlikte Muhtârın yanına vardılar. Hekim Muhtârın yarasına dikiş atıp merhem koyduktan sonra iyileşmesi için onu evine götürür. Cehângir ve Gonca Leb'de bir kaç gün onun yanında kalırlar. Cehângir sazını alıp hekime bu dillerle orada kalamayacağını ve gitmesi gerektiğini söyler:

Ayrılığa heş kimse dözabilmez,
Gereh gedem burda kalabülmerem.
Derd ü gemi heş münşi¹⁴⁶ yazabülmez,
Gereh gedem burda kalabülmerem.

Kezâ işi meni salıb çöllere,
Didem yaşı ahıb dönüb sellere,
Atam intizardı bahar yollara,
Gereh gedem burda kalabülmerem.

Cehângirem erzim yetdi temâme,
Yar koynunda besleyibdi şemâme,¹⁴⁷
Erse teng olubdu gedirem Şâme,
Gereh gedem burda kalabülmerem.

Cehângir Muhtâr'ı hekime emanet etti ve tüm masrafların karşılayarak hekimden ona iyi bakmasını, ve iyileştikten sonra onların ardından gelmesini istedi. Daha sonra Şam olunu hekimden sordu. Hekim sonraki şehri Serheng-âbâd olduğunu ve ondan sonra Şam'a varacağını söyledi. Cehângir ve Gonca Leb beraber yola koyuldular. Az

146

. Münşi: Katib.

147

. Şamama: ?

gittiler üz gittiler Serheng-âbâd kentinin yakınlığında bir kervansaraya vardılar. Cehangir kervansa sahibinden kervansarayı bir geceliğine tamamıyla kiraladı.

Bunlar kervansaray'da yiyip içmekte olsunlar size haber verim kimden? Serheng-i Şâmi'den. Serheng-i Şâmi sarayında emirleri vezirleriyle birlikte mey meclisinde eğlenceye meşgul idiler. Kâmil Vezir dedi: Böyle bir şey olur mu hiç, on sekiz yıldan beri bir kız getirmişsiniz hiç ona el sürmeden Harem hane'de tutuyorsunuz, bence kızınız Nâzik-beden size yalan söylemektedir. Simizâr Şikârının sevgilisidir, kardeşi değildir. Bu sözün üzerine Serheng-i Şâmi sarhoş bir biçimde Harem haneye girdi. Kızı Nâzik beden onu karşılasa da Serheng-i Şâmi Sîmizâr için geldiğini söyledi. Bunu duyan Sîmizâr odasında yüzüğünün kaşında bulunan zehri hazırlayıp içmek istedi. Nâzik-beden babası Serheng-i Şâmi'den on gün zaman istedi ve on günden sonra Sîmizâr'ı evlenmeye hazırlayacağına söz verdi.

Serheng-i Şâmi zaman geçirmek için askerleriyle birlikte şehir dışına çıkar. Pehlivanlarının birinin atı vahşileşip, Cehângir ve Gonça Leb'in kaldığı kervansaraya doğru gider. Cehângir ve Gonça Leb gölde yıkanırken atı takip eden pehlivan onları görür. Gonça Leb'i Serheng-i Şâmi'ye götürürse attan düşme ve atını kaybetme utancından kurtulacağını düşününce, Cehângir'den kızı istedi. Cehângir suyun içinde olduğu için pehlivana dedi:

Ey dilâver üzün dönder o yana,
Şikâr almak olmaz terlan¹⁴⁸ elinnen.
Bâis olmagınan bu çay kana boyana,
Şikâr almak olmaz terlân elinnen.

Men sennen eyliyem bir iltiması,
Elebil ölmüşem tutan yoh yası,
Sudan çıhah giyah libâsı,
Geçerem yolunda başınan candan.

Cehângir sözlerin diyer merdâna,
Senin bu sözlerin meni getirdi cana
Canın geder kanın olar efsana,
Şikâr almak olmaz aslan elinnen.

Cehângir pehlivanın tavırların görünce sudan çıkıp boynunu katlayıp büktü ve öylesi Serheng-i Şâmi'nin yanına gönderdi. Serheng-i Şâmi pehlivandan olayları işitince Kâmil Vezir'i Cehângirin yanına gönderip onu getirmesini istedi. Kâmil Vezir

Cehângirle görüşüp saygıyla onu padişahın huzuruna daveteledi. Cehangir daveti kabul edip, geleceğini söyledi.

Kâmil Vezir döndükten sonra Cehângir Gonça Leb'i atı Kürriye emanet edip ve Serheng-i Şâmi'nin yanına geldi. Serheng-i Şâmi'nin bakti uzaktan bir pehlivan gelir, otağına çağırıp oturttu. Oğlum de görüm benim pehlivanımı niye öldürdün? Diye sordu. Cehangir soğuk kanlılıkla cevap verdi: O benim namusuma göz koymuştu. Serheng-i Şâmi Kâmil Vezir'den bu pehlivanın nasıl biri olduğunu kendi konuştukları dille sordu. Kâmil Vezir padişahın cevabında bu sözleri dedi:

Sene bir söz deyim men bu cevânnan,
Kılış çehse yıhar dağınan daşı.
Geşmek olmaz şirin kannan,
Kılış çehse yıhar dağınan daşı.

Menim söz heç olmaz efsâne,
Bu cevânı görennen bağrım dönüb kane,
O şehsi ki salmısan zindana,
Ya oğludu yada onun kardaşı.

Kâmil diyer Cehângir canınan geçer,
Düşmen ilen dostun bağçağın seçer.
Kellevi kâse eyler onda mey içer,
Ya oğludu yada onun kardaşı.

Serheng-i Şâmi vezirin bu sözlerin önemsemedi. Gonça Leb'i elde etmek için bir planı varidi. Cehângire dedi: Oğul men seni sevdim, benim oğlum ve benden sonra yerimde oturanın yok seni bu ülkenin veli ahdi ve benden sonra padişah olmanı istiyorum, ancak yanında getirdiğin kızı on gün benim yanımda bırakasın, ben onunla eğlenmek istiyorum. Cehângir padişahın bu sözüne onu öldürmek istedi, ancak babasını kurtarmaya geldiğini hatırlayınca bu işin yanlış olduğunu anladı. Bu yüzden aklına bir fikir geldi. Serheng-i Şâmi'ye tamam deyip, vezirler defterdarlar senetleri imzaladılar, padişah da altına damgasını bastı. Hacerlerden ikisini görevlendirdi ki kızı getirsinler, ancak Chângirin atı Kürre birini öldürüp, diğerini kaçırttı. Cehângir Serheng-i Şâmi dedi: Kimse onu getiremez. Ben kendim gitmem gerek. Cehângir Gonça Leb'e olayı bu dillerle anlattı.

Sene kurban olum ay güzel bânû,
Cehângirin sene işi düşübdü.
Yolunda koyaram başınan canı,
Cehângirin sene işi düşübdü.

Yar yara vurmaz heş vede hile,
Yar yarın gerek göz yaşın sile.

Olursan dedeme burda vesile,
Cehângirin sene işi düşübdü.

Cehângirem sene sır sözüm deyim,
Verdiğim vededen men nece dönüm?
İstirem veliehd libâsın geyim,
Kezâ vurub işim bele düşübdü.

Gonça Leb onun yolnda her türlü özveriye hazır olduğunu söyledi, ve gerekirse bu yolda canını vermeğe hazır olduğunu bildirdi. Cehângir onun on gün Serheng-i Şâmi'nin Haremhanesinde kaldığı sürede babası Şikâri hakkında bilgi toplamasını istedi. Cehangir Serheng-i Şâmi'nin yanına gitti. Serheng-i Şâmi Cehângir'den kim olduğunu ve nasıl bura geldiğini sordu. Cehângirde saziyla sözüyle bir tacir oğlu olduğunu, denizde gemilerinin battığını ve babası Hoca Sait deryada öldüğünü bu dillerle anlattı:

Gel sene söyleyim edâlet şahım,
Menim atam gerk olubdu deryâde,
Kaldım men de tehte pâre üstünde,
Penâh getirmişem indi buraye.

Atamın bedenın balıhlar utdu,
Nâmert feleh meni gözünnen atdı.
İzzetim elimnen on ile getdi,
Rehm edesen indi men bi-nevâye.

Göy üstünnen karalar bağlıyam,
Öz derdimi özüm diyem ağlıyam,
Cehângirem, Hâce Seid oğluyam,
Tâcir idi gerk olubdu deryâye.

Diğer taraftan şehirde her yanda ilan edildi ki Cehângir Serheng-i Şâmi tarafından kendine veli ehd edilmiştir. Bir taraftanda Gonça Leb Serheng-i Şâmi'nin Haremhanesine geldi. Haremhane'de Şikârinin sevgilisi Simizâr, Simizâr'ın dadları Mâh-ı Zemîn ve Pernaz Hanım, Serheng-i Şâmi'nin müslüman olmuş kızı Nâzik-beden onu karşıladılar. Gonça Leb onlara Şikâri oğlu Cehângirin karısı olduğunu söylese de inanmadılar. Şikârinin Hacand-ı vezir'in kızından bir oğlu olduğunu bilmiyorlardı. Gonça Leb bu duruma dahada üzüldü göz yaşı tökerek bu sözleri dedi:

Size kurbân olum yığılan kızlar,
Üreyimde söz var bu diyâre gelmişem.
Gece gündüz kovr¹⁴⁹ eyler yaramsızlar,
Üreyimde söz var bu diyâre gelmişem.

Şeydâ bülbül mâyl olar bir güle,
Göyül bağlamışam bir irin dile,
Râzı olmayın elimi verem ayrı ele,
Metlebim var bu diyâre gelmişem.

Evvel eziz idim indi zelilem,
Çâresiz dertlere vallah delilem,
Şer Şikâriye erşed gelinem,
Bir kenizem Simizâr'e gelmişem.

Heyet bağçasında açan bir gülem,
Cehângire istekli sevgiliyim,
Şâh-ı Şucâ' kızıyam Gonça Lebem,
Metlebim var bu diyâre gelmişem.

Bunlar Haremhanede olsunlar, size haber verim kimden? Cehangirden. Cehângir gündüz yatır geceler Serheng-i Şâmi'nin zindanların gezir. Serheng-i Şâmi'nin on tane zindanı varidi ki elli bin tutulu esiri o zindanlara bölüştürmüştü. Şikâri ve Şirzâd-ı Tîgzen'i de aynı yerde tutuklamıştı. Her gece bir zindana gidip, dikkatle onlara bakardı. Dokuzuncu gece dokuzuncu zindanda bir pehlivan ondan sordu: Gözlerin kimi arar bizim atamızda? Cehângir onun cevabında böyle der:

Size deyim zindâniler,
Gece gündüz yatammıram.
Yuhu gelmir gözlerime,
Gece gündüz yatammıram.

Diyebülmerem sözümü,
Ağlar koyubdu gözümü,
Görebülmürem üzünü,
Ahtardığımı tapammıram.

Cehângirem eylerem feryâd,
Dağlar koynun çaptı Ferhâd.
Serzeniş eyler kohum yad,
Ahtardığımı tapammıram.

Cehângir zindanları bir bir gezdi ve en son en büyük zindana sıra geldi. Gece oraya gittiğinde gördü bu önceki zindan farklıdır. Bu zindanın korukçuları diğer zindanların on katıdır. Yanındaki adamdan sordu: Bu zindanda kaç kişi kalıyor? Dediler bu zindan iki kişiye aittir. Biri Şikâri ve diğeri yeğeni Şirzâd-ı Tîgzen. Cehangir zindanın kapısına vardığında kendini veli ehd olduğunu söyleyerek teftiş için geldiğini bildirdi. Ancak kapıcı zindanın kapısını açmadı. “Bu zindane Serheng-i Şâmi bile teftiş için giremez” dediler. Cehangir zindanın reisiyle konuşmak istediğini bildirdi. Reis-i zindan geldi ve Cehângire boşuna zamanını harcamaması tavsiyesinde bulundu, çünkü

bu zindane girmek için elli beş devletten izin alman gerekmektedir. Cehangir isteğinde ısrarcı olunca Reis-i zindanın emriyle askerler bunu halkaladılar. Cehangir bunu görünce şöyle dedi:

Gel sene söyleyim reis-i zindân,
Gerekdir gedem bu zindâne men.
Menim canım bu yold ola kurbân,
Gerekdir gedem bu zindâne men.

Deyin görüm ne durmusuz âmâde,
Şâhlar şahı özü yetişsin imdâde,
Berâberem bu leşkere davade,
Gerekdir gedem bu zindâne men.

Dolu dolu peymâneni doldurram,
Öz gücümü sene bildirrem,
Pis derdinen bil kiseni öldürrem,
Bu şehri dönderem kannan ümmâne.

Bu sözleri biter bitmez Reis-i zindan Cehângirin tutuklaması emrini verdi. Cehangir kılıcını çekip ilk önce Reis-i zindanı öldürdü, daha sonra askerlere saldırdı. Kendini zindanın kapısına yetirse de kapıyı açamadı. Serheng-i Şâmi haberleri duyunca tüm askerlerini zindana sevk etti. Cehangir savaş sırasında yaralanır ve atına binerek şehir dışına kaçmak zorunda kalır. Bir kaç yerinden yaralanan Cehângir kan kaybederek bir çeşmenin başında atından yere düşür. At Cehângiri suda boğulmaması için sudan çıkarır.

Diğer taraftan Serheng-i Şâmi Şikâri ve Şirzâd-ı Tîgzen'i öldürmek dara çekmek için meydana getirir. Serheng-i Şâmi'nin kızı Nâzik-beden hekime bir tabak altın göndererek onların idam edilmesini bir gün geciktirilmesini istedi. Hekim Şikâri ve Şirzâd-ı Tîgzen'i muayene ederek onların on sekiz yıldan beri taze hava solumadıkları için kanlarında bozukluk olduğunu ve bunun için bir gün açık havada kalmaları gerektiğini söyledi.

Keyvân sovdager bu şehirde yaşarmış, kazadan o gün şehre girmişti. Develerin kervansaraya verib kendisi de evine doğru yola koyuldu. Evde eşi ve oğlanlarını üzgün görünce eşinden neler olduğunu sordu. Keyvân sovdager'in eşi bu dillerle iki tutuklunun dar ağacında idam beklediğini anlattı:

Sövdâger nigerân gel kalma bizden,
Yahcı geldin bu diyâre deyiller,
Sene erz eliyim söz düşün sözden,
Derdim gelmez heç şümâre deyiller.

Her sözü her insâne demek olmaz,
 Yekin bilsen heş teâm yemek olmaz.
 Bu işe çâre eylemek olmaz,
 İki cevânı çekiller dâre deyiller.

Aslında ne Keyvân sovdager ve nede eşi bunların kim olduğunu bilmiyordular, ancak onların Müslüman olduklarını duymuşlar ve onlara yardım etmek istiyordular. Şikâri ne Şirzâd-ı Tîgzen on sekiz yıl banyosuz ve tıraşsız olunca tanınmaz bir hale gelmişler. Kadının bu sözleri Keyvân sovdager'i de cesaretlendirdi:

Kılıncı ver men belime bağlıyım,
 Gedim bir meydânı dolanım gelim.
 Yolu yohdu men senile ağlıyım,
 Gedim bir meydânı dolanım gelim.

Yahşılığı yamanlığı bu dünyada koyaram,
 El salıp düşmenin üreyini oyaram,
 Başı canı men bu yolda koyaram,
 Gedim doğrusun yalanın görüm gelim.

Heş kes geçmeyib dünyada namûs arından,
 Ağlıyıp sızlama ah û zarıman,
 Menim kimi sen geç bu oğlanlarından
 Bilim bu işin doğru yalanım gelim.

Keyvân sovdager, oğlanlarıyla, Şikâri ve Şirzâd-ı Tîgzen'in yanında duran pehlivanlara yemeklerine bayıltıcı ilaç koyarak onları bayıltıp ve öldürürler. Keyvân sovdager'in eşi de altı atı yeherleyip, şehirin çıkış kapısında oları bekliyordu. Keyvân sovdager oğlanlarıyla Şikâriyi dar ağacından açtılar, ancak bunu kaldırmağa güçleri yetmedi. Bunlar burda uğraşmakta olsun, size haber verim Şeb-rû Eyyâr'dan. Şeb-rû Eyyâr, Serheng-i Şâmi'nin en yakın adamlarındandır. O gece Hızır Peygambieri rüyasında görür. Hızır Peygamber bunu Müslüman ettikten sonra, İsm-i Azemi ona öğredip, Keyvân sovdager'e yardım etmesini ister.

Şeb-rû Eyyâr zaman kaybetmeden Keyvân sovdager ve oğlanlarının yardımına koşar. Şikâri ve Şirzâd-ı Tîgzen'i bir birine bağlayıp, İsm-i Azemi söyleyip yola koyulurlar. Şehir kapısında Keyvân sovdager'ın eşi atlarla onları bekliyordu. Şeb-rû Eyyâr Keyvân sovdager ve oğlanları, baygın Şikâriyi ve Şirzâd-ı Tîgzen'i bir dağın mağarasına götürürler.

Sabahın açılmasıyla haber Serheng-i Şâmi'ye yetişir. Sâhib-i kitap yazıyor: Serheng-i Şâmi yedi kez haberi duymaktan bayılı. Tüm askerlerini savaşa hazırlıyor.

Haber en kısa zamanda Harem haneye de ulaşır. Harem hanede Nâzik-beden sevincek gelince kızlar ne olduğunu sararlar. Nâzik-beden bakalım ne cevap verecek?

Ürek sırrım hem derd mûnislerim,
Bize bir de dedem el tapabilmez.
Bu gün size bir şad heber söyleyim,
Bize bir de dedem el tapabilmez.

Kelbim çiçek açıp gözel bir bağdı,
Düşman üreyinde büyük bir dağdı,
Şikâri ölmeyib helede sağdı,
Bize bir de dedem el tapabilmez.

Cehângire Allâh bir nezer salıb,
Gelib Şikârını dardan aparıb,
Nâzik-beden gemli könlü şad olub,
Bize bir de dedem el tapabilmez.

Herkes Şikâri ve Şirzâd-ı Tîgzen'i Cehangir kurtardığını sanıyordu.

Size kimden söyleyim: Cehandâr'dan. Cehândâr, Şikârinin Araplar Padişahının kızı Horşîd-ı Bânû'dan olan oğludur. Cehândâr meşeden kaplan tutup onlarla oynardı. Bir gün anası Horşîd-ı Bânû onu gülümseyerek izliyordu, daha sonra ağlamaya başladı. Bunu böyle gören Cehândâr anasından sordu? Ana can neden önce gülümsüyordun sonra ağladın? Dedi oğlum sen bana babanı ve dedeni hatırlattın. Cehândâr dedi: Meğer benim babam ve dedem kimleridi? Cehandârın isteği üzerine Horşîd-ı Bânû onun babası ve dedesinin kim olduğunu ve nerde olduğunu böyle dedi:

Sene kurban olum gül üzlü oğul,
Atan bağlayıbdı bereni bendi,
Neçe ildi gedib düşüb girdâbe,
Vurublar boynuna kezâ kemendi.

Beled olmamısan hele heyhâte,
Deden İskenderdi getdi zûlmâte,
Hesret kalıb o da Ab-ı heyâte,
Vurublar boynuna kezâ kemendi.

Horşîd-ı Bânû'nu yahşı tanısan,
Bebir oynatmahdan baş açammısan,
Cehândarsan Şikârinin oğlusan,
Serheng-i Şâmi'nin olubdu bendi.

Horşîd-ı Bânû oğlu Cehândâr'a Şikârinin oğlu olduğunu, Şikâri'de Melik Şâh-ı Rûmi Şâh-ı Dârâ olduğunu söyler. Daha sonra Serheng-i Şâmi' ile yaptığı savaşlarda hile ile tutuklanıp ve on sekiz yıldan beri onun hapishanesinde tutuklu olduğunu söyler. Onu kurtarmak için büyük kardeşi Cehangir (Şikâri'nin Hacand-ı vezir'in kızı Pernâz

Hanım'dan olan oğlu) Şam kentine gittiğini söylese'de o da babasını kurtarmaya gitmek istediğini bildirdi. Horşîd-ı Bânû bu şart ile ona izin vereceğini söyledi ki pehlivanlığın sabit elemek için cezirede bulunan nikablı adamı yakalayıp onun yanına getsin. Cehândâr ertesi gün nikanlı adamı yakalamak için cezireye gitti, ancak nikablı adam onu atından düşürdü. Yenilgiyle anasının yanına gelen Cehândâr ertesi günde nikablı şahsı tutmak için gitti. Nikablı şahıs tekrar bunu attan düşürdü. Bu defa yeniliğisinin verdiği utançtan eve gitmedi, bir yerde oturup ağladı. O kadar ağladı ki bayıldı. Rüyasına Haz. Ali gelip onun beline bir kemer bağladı ve onu kimse yenemeyeceğini söyledi. Rüyadan ayılan Cehândâr belinde bir kemer gördü. Anasının yanına gidip olayları ona anlattı. Ertesi gün nikablı şahsı attan düşürdü, ancak nikâbın kaldırdığında anası Horşîd-ı Bânû ile karşılaştı. Horşîd-ı Bânû dedi: Oğlum şimdi sabiteledin ki pehlivân olmuşsun. Cehândâr babası Şikâri'yi kurtarmak için kendine asker toplamaya başladı.

Size dasitani kimden söyleyim? Şikâriden. Şikâri ve Şirzâd-ı Tîgzen'i mağaraya götürüp, yiyecek, içecek getirdiler. Üzerini değiştirdiler, on sekiz yıldan sonra yıkayıp tıraş yaptırıldılar. Şikâri yavaş yavaş kendine geldi. Keyvân sovdager, oğulları ve Şeb-rû Eyyâr başı ucunda durmuşdular. Şikâri onların kim olduğunu ve neden yardım ettiklerini sordu. Keyvân sovdager kendini Sâleh sovdâger ve oğullarını ve Eyyârı tanıttırdı, ve onların Müslüman oldukları için dar ağacından kurtardıklarını söyledi. Keyvân sovdager Şikriden kim olduğunu ve nereli olduklarını sorduğunda Şikâri bu sözlerle kendini tanıttı:

Sene kurban olum men ey pîrmert,
Ne yerim bellidi ne de mekânım.
Görüm heş merdi yihmasın heş nâ-mert,
Ne yerim bellidi ne de mekânım.

Sene diyemmerem haralıyam mem,
Bir felek zede yaralıyam men,
Gemim çohdu, başı belâlıyam men,
Ne yerim bellidi ne de mekânım.

Bir siyâh tellinin men maralıyam,
Heber alsan Rûm'un Şehriyariyam,
Melik şâh-ı Rûm oğlu şer Şikâriyam,
Düşmân elinde kalıb Simzâr tek cananım.

Bu sözleri duyan Keyvân sovdager bayıldı. Kendine geldiğinde Şikâriye dedi: Oğlum ben elli beş devlet arasında tacirlik yaparım. Bir yerde beni Keyvân sovdager, bir yerde Sâleh sovdâger, bir başka yerde Hâce Eşref, diğer yerde de beni Hâce Gani

olarak tanirlar. Ben seni kuyudan kurtarip ve kul olarak Menzer Şâh-ı Yemeni'ye satan, Keyvân sovdagerim. Şikâri onun elinden ayağından öptü ve onu ikinci kez kurtardığı için teşekkür etti. Keyvân sovdager Şikâriden sordu: Pehlivan şimdi ne yapmak istiyorsun? Şikâri bunun cevabında alıp sazını dedi:

Sene kurbân olum atam sövdâger,
Ne başımda tacım ne leşkerim,
Sene kurbân benim canım her ne var,
Ne başımda tacım ne leşkerim.

Men râziyam başa gelen kezâye,
Ölsem Simizâr eyleşsin ezaye,
Koşunum yohdu düzem nizâme,
Ne başımda tacım ne leşkerim.

Şikâritam felek girib kesdime,
Derdim gelir bu derdlerin üstüne,
Bir de çıham Ejdhâ-hâr üstüne,
Ne başımda tacım ne leşkerim.

Keyvân sovdager Şikâriye umut vererek kendi servetini onun yolunda koyacağını söyler. Şeb-rû Eyyâr da yakındaki yerli halkı asker olarak Şikârinin hizmetine alır.

Şikâri yeğeni Şirzâd-ı Tîgzen'in tavsiyesiyle Serheng-i Şâmi'ye bir mektup yazıp, savaşmak istemediğini bildirip ve Simizâr'ı geri vermesini istedi. Şikâri mektubunda yazdı:

Mennen selâm olsun Serheng-i Şâm'e
Gönder gelsin benim Simizâr'ımı.
Bir de bâis olma gel nâ-hak kane,
Gönder gelsin benim Simizâr'ımı.

Merd oğlanı görüm âciz kalmasın,
Nâ-merd olan görüm başa varmasın,
Aramızda bir de ceng olmasın,
Gönder gelsin benim Simizâr'ımı.

Şikâriyem eslâ gülmedi üzüm,
İstemirem nâ-hek yere kan töküm.
Verginen nâmüsimi koyum gedim,
Göylüm çoh istiyir Simizârımı.

Şikâri mektubunu yerli halkların birinden Serheng-i Şâmi'ye ulaştırır. Serheng-i Şâmi'nin ceziri Kâmil Vezir bu mektuba olumlu cevap vermesini istese de Serheng-i Şâmi Simizâr'ı geri vermeyeceğini bildirdi ve mektubun cevabında savaş yazdı.

Bu taraftan Serheng-i Şâmi kalesi sayılan Serheng-âbâdı korumak için yeğeni Hüşşâm-ı Şâmi, Keyvân Pehlevânı ve l'al-i Şâmini görevlendirdi. Bu pehlivanlar Serheng-âbâde yetiştiğinde bunları karşılamak için davullar çalındı. Davulun sesi Şikârinin koşunu duyduğunda tedirgin oldular. Şikâri askerlerin aranda bu tedirginliği görüp sazı aldı eline görek ne dedi:

Kâdir Allah bu dur sennen dileyim,
Şâhlar şahı özün yetiş haraya.
Çârem nedir bularınan neyleyim?
Tebib ola merhem sala yaraya.

Mecnûn tek kalmışam leylam çölünde,
Gece gündüz virdim budur dilimde,
Her derde çâre var Allâh elinde,
Şâhlar şahı özün yetiş haraya.

Ürekden yaralı sine dağlıyam,
Öz derdimi özüm deyim ağlıyam,
Şikâriyem Şâh-ı zâde oğluyam,
Kâdir Allâh özün yetiş haraya.

Dâsitani kimden söyleyim? Serheng-i Şâmi'nin Pehlivanı Keyvân Dilâver'den. Keyvân Dilâver rüyasında Hızır peygambari görür. Hızır Peygamber behişt ve cehennemi ona gösterir. Serheng-i Şâmi tarafında kalırsa cehennem ve Müslüman olup Şikâriye yardım ederse behişte gideceğini söyler. Keyvân Dilâver kelme-yi şahadet getirip, Müslüman olur. Gece kimse fark etmeden Şikârinin askerlerine kavuşur. Şikârinin askerleri Şikârinin haberi olmadan gece karanlığından yararlanarak Serheng-âbâde girip orayı garet ederle. Sabah Şikâri uykudan uyandığında çadırında tanımadığı birini görür. Keyvân Pehlivan yeni Müslüman olduğunu, Hızır peygamberi rüyasında gördüğünü ve ona yardım etmesini istediğini böyle anlattı:

Sene kurbân olum ay şer Şikâri,
Yuhuda görmüşem şahlar şahını.
Sen mene veresen bu iftihârî,
Yuhuda görmüşem şahlar şahını.

Gelmişem dostunan düşmen tanıyam,
Serheng-i Şâmi'nin pehlevânıyam,
Taze Müselmanam sine dağlıyam,
Yuhuda görmüşem şahlar şahını.

Görmüşem rüyada Şâh-ı Merdânı,
Mehşerde kuracah özü divânı,

Gafletden oyatdı¹⁵⁰ o kerem kâni,
Yuhuda görmüşem şahlar şahını.

Şikâri Keyvân Dilâverin sözüne ne sadakatına inanır. Keyvân Dilâver Şikâriye Serheng-âbâd'ın çok önemli olduğunu belirterek hemen Serheng-âbâd'ı fethetmesi yönünde ona öneri verir. Serheng-âbâde vardıklarında şehrin Şikârinin askerleri tarafından fethedildiğini ve askerler tarafından garet edildiğini görürler. Savaş sırasında Serheng-i Şâmi'ni baş pehlivâni ve yeğeni Hüşşâm-ı Şâmi, ve Lel-i Şâmi öldürülür. Şikâri destur verdi onların başların bedeninden ayırıp, bir mektupla Serheng-i Şâmi'ye gönderdi. Şikâr mektubunda bunları yazdı:

Serheng-i Şâmi'ye yazıram nâme,
İstemirem aramızda ceng ola.
Ermeğandı gönderirem o Şâme,
İstemirem aramızda ceng ola.

Nâmerdin ferine bir yol uymuşam,
On sekkiz il zindanında kalmışam,
İndi de Serheng-âbâdı almışam,
İstemirem aramızda ceng ola.

Vermişidim sene ihtiyârımı,
Dağıtdın vezirim, hem vüzârımı,
Şikâriyem gönder Simizâr'ımı,
İstemirem aramızda ceng ola.

Hüşşâm-ı Şâmi ile Lel-i Şâmi pehlivanların kafaları bir mektupla birlikte Serheng-i Şâmi'nin yanına gönderilir. Serheng-i Şâmi Serheng-âbâdın Şikâri askerleri eliyle feth olduğunu bilmiyordu. Keyvân Dilâverin Şikâri askerlerine doğru gittiğini öğrenmişti. Keyvân Dilâverin Şikâri ve askerlerine diz çöktürüp ve ona hediye gönderdiğini sandı. Ancak Şikârinin askeri mektubu verip, pehlivanların kafaların yere koyduğunda olayları anladı. Şikârinin askeri Serheng-âbâdın feth olunmasını ve pehlivanların öldürülmesini Serheng-i Şâmi'ye nice söyledi:

Gel sene söyleyim Serheng-i Şâmi,
Bele hiyâl etme çölde kalmışık.
İçmişik biz hekiketin camını,
Erenler pirinnen bir pay almışık.

Allalın birliğin yekin bilmişik,
Hek yolunda neçe kurban cermişik.
Hüşşâmı desen biz öldürmüşük,
Geçen gece Serheng-âbâdı almışık.

Hiyâl etme sen dalı kalmışık,
Toprağıva büyük zehme salmışık,
Dünen gece Serheng-âbâdı almışık,
Bu gece de nezer Şâme salmışık.

Serheng-i Şâmi bu sözlerden sonra askerin tutuklama emrini verir. Asker büyük bir başarıyla ordan kaçmayı başarır.

Serheng-i Şâmi Şikâriye bir mektup yazıp, on gün ondan zaman istedi. Bu böyle kalsın, dastani size Şikâriden söyleyim: Şikâri bir gece Simizâr'ı rüyasında görür. Simizâr'ın aşkının odu bunun canına düştü. Simizâr'i görmek için gizlice Şâm'a gitmeye karar verir. Şâm şehrinin duvarına kement atıp, şehrin hisarından aşağı indi. Şikâri Şâma girse de Şehri bilmediği için nereye gideceğine şaşırıldı. Allaha yüz tutup bu sözleri dedi:

Şükür eylerem birliğive dübâre,
Koyma kalam men âvâre bu gece.
Geribem kurbetde kaldım âvâre,
Koyma kalam men âvâre bu gece.

Ohudum Enveri yettim Yâsine,
Gemi tek gerk oldum gem deryâsine,
Sürsem bu sinemi yâr sinesine,
Yetir meni Simizâr'e bu gece.

Şikâriyem geribem bu diyârda,
Yârın hesreti var cism ile canda,
..... kalıb kaferistânda,
Yetir meni Simizâr'e bu gece.

Bu esnada şehirde gezinirken yüksek bir duvar gördü. Harem hane duvarı olduğunu umarak kemendini duvarın başına attı. Duvarın ardında büyük bir bağ varidi, Şikâri bağın içindeki saraya doğru gitti. Harem hane muhafızlar tarafından çevrilse de Şikâri bir yolunu bulup, Haremhaneye girdi. Haremhanede kızların konuşmasını duydu. Kızların arsında gözü Simizâr'e değdiğinde bayılıp düştü. Kızlar başına toplandı. Simizâr Şâh-ı Dârâ oğlu Şikâriyi tanıdı. Simizâr Serheng-i Şâmi'nın kızı Nâzik-beden'i gösterdi ve onun yardımıyla orada kimse dokunmadan yaşadıklarını söyledi. Ancak Simizâr Şikâriyi Nâzik-beden'le paylaşacaklarına söz verdiğini unutmadı. Şikâri bir kolun Simizâr'ın boynuna, bir kolun Nâzik-beden'in boynuna saldı. Mâh-ı Zemîn ve Perizâd da orada idiler. Şikâri kenarda ağlayan bir kızı görünce onun kim olduğunu sordu. Nâzik-beden onun Gülbâr vilayetinin şahı Şâh-ı Şucâ'nın kızı olduğunu ve senin

Cehânir adlı oğlunun eşi olduğunu iddia ettiğini söyledi. Şikâri on sekiz yıl hapiste kalınca bunu unutmuşdu. Şikâri onun yanına geldi ve dedi:

Şikâriyem day çıhmışam zindândan,
Sarı siyâh telli balam ağlama.
Geçerem yolunda baş ile cannan,
Sarı siyâh telli balam ağlama.

Kulah ver sene var bir neçe sözüüm,
Sürme mest eyleyibdi ala gözün,
Sen benim gelinimsen ya ki kızım,
Sarı siyâh telli balam ağlama.

Şikâriyem ahır gözden gem yaşım,
Belâden kurtarmır belâlî başım,
Cehângir oğlumda ya da kardaşım,
Sarı siyâh telli balam ağlama.

Şikâri bu sözlerle onu avuttu ve gelip onuda ordan kurtaracağına söz verdi ve ordan ayrıldı.

Gece İslam koşununa dönd. Sabah geç uyanınca Şeb-rû Eyyâr Şikâri'den dün gece nereye gittiğini sordu. Şikâri ilk başta bir yere gitmediğini söylese de daha sonra olayları ona anlattı. Şikâri bundan sonra gece tek başına dışarı çıkmayacağına söz verdi. Başka taraftan Serheng-i Şâmi aldığı on gün zanam içinde elli beş devletten yardım toplayarak Şikâri'nin savaşına hazırlandı.

Bir gün Serheng-i Şâmı askerleri tarafından savaş davulu vuruldu. Şikâri askerlerini savaşa hazır olmasını emr etti. Şirzâd-ı Tîgzen emisinin yanına gelip ve ilk başta meydana gitmek istediğini bildirdi. Şikâri buna izin vermeyice Şirzâd-ı Tîgzen amcası Şikâriye bu sözlerle onun savaşa gitmesine izin vermesini istedi.

Başıva dolanım senin han emi,
Ver tebli döysünler benim adıma.
Allah vermesin sene kusseynen gemi,
Ver tebli döysünler benim adıma.

Tebib isterem merhem sala yaraya,
Şâhlar şahı özün yetiş haraya,
Sığınmışam mende bu gün hudâya,
Ver tebli döysünler benim adıma.

Atadan babadan gerek merkeb oynadam,
Sene can ciğerem ne inki yara,
Tig-zen diyeller mene Şirzâdam,
Ver tebli döysünler benim adıma.

Şikâri Şirzâd-ı Tîgzen'in ısrarını görünce onun meydana çıkmasına izin verdi. Serheng-i Şâmi tüm askerlerine hucum emri verdi. Şikâri tarafından da Keyvân sovdager oğullarıyla, Keyvân Pehlivan ve Şeb-rû Eyyâr ve askerler düşmana saldırdılar. Savaş akşama kadar sürdü. Akşam her iki taraf askerlerini geri çekti ve savaşın devamı ertesi güne kaldı. Ertesi gün savan esnâsında uzaktan bir duman görüldü. Şikâri Şeb-rû Eyyâr onların kim olduğunu haberin getirmek için görevlendirdi. Şeb-rû Eyyâr askerlere yaklaştığında Menzer Şâh-ı Yemeni ve Firûz Eyyâr'ı on iki bin askerle beraber geldiğini gördü. Menzer Şâh-ı Yemeni Firûz Eyyâr ve on bir eyyâr on iki bin askerle ile birlikte geldiler. Şikâri geri dönüş davulun vurdurdu ve onları karşılamaya gittiler. Şikârinin askerlerinin gücüne güc kattılar. Şikâri Firûz Eyyâr, Menzer Şâh-ı Yemeni ve diğer pehlivanlarıyla görüşüp hasret giderdiler. Şikâri Menzer Şâh-ı Yemeni'den atı Merkeb-ı Ejdâhâr'ı sordu. Menzer Şâh-ı Yemeni Merkeb-ı Ejdâhâr'ın vasitesiyle canını kurtardığını ve Serheng-i Şâmi'nin askerlerinden kaçtığını anlatıp, onu Merkeb-ı Ejdâhâr'ın yanına götürdü. Şikâri Merkeb-ı Ejdâhâr'ın okşuyup öptü. Ertesi gün Serheng-i Şâmi'ye bir mektup göndererek Simizâr ona geri vermesini istedi. Şikâri mektubunda böyle yazdı:

Allah verdi elime ihtiyârimi,
Gene çıhıram Ejdâhâr üstüne,
Menim sennen ayrı sözüm yohdu,
Elim çatsa nazlı yârin destine.

Ağlaram gözümnen kan yaş tökerem,
Mezlumlar üstünde zehmet çekerem,
Toprağıvı deryâlere tökerem,
Gene çıhıram Ejdahahâr üstüne.

Ayrılık hesteti day besdi mene,
Müselmânam bu iftihâr besdi mene,
Dededen babadan mene,
Gene çıhıram Ejdahahâr üstüne.

Mektûbun ayağın imzalayıp, Serheng-i Şâmi'ye gönderdi. Serheng-i Şâmi mektubu okuyup Merkeb-ı Ejdâhâr'ın tekrar Şikâride olduğundan haberi oldu. Mektubun cevabını savaş yazdı. Gene iki tarafın askerleri savaş meydanında buluştular. Bir kaç gün savaştan sonra Kâmil Vezir Serheng-i Şâmi'ye Serheng-âbâdı tekrar ele geçirmek için planlar hazırladı. Buna göre Serheng-i Şâmi askerlerinin çok olmasından yararlanıp savaşa daha çok asker gönderip böylelikle Şikâriyi zor durumda koymayı başardı.

Bunlar burda savaşta olsunlar size kimden haber vereyim? Cehângir'den. Cehângir'in yaraları sağalıp, Muhtârla birlikte yola konulmuştular. Az gittiler çok gittiler, Cehângir uzaktan bir toz duman gördü. Muhtâr'ı haber getirmeğe gönderdi. Gülbâr vilayeti'nin şahı şâh-ı şucâ' ve Hilâl padişahı Zühhâk Padişah, her biri dört yüz bin askeri ile geldiğini öğrendi. Cehângir geldiğinde bu kentleri Müslüman yapmıştır. Bunlar Cehangir'in zor durumda olduğunu öğrenince ona yardım etmeğe gelmişlerdi. Cehângir kayın atası şâh-ı şucâ' ile görüşüp öpüştükten sonra babası şikâri'yi kurtarmaya gittiğini söyledi. şâh-ı şucâ' ve Zühhâk Padişah'ın askerleriyle toplam sekiz yüz bin askerle yola devam ettiler.

Az gidip, uz gittiler, bir ovada gök bulutlarının yere idiğini gördüler. Yakına gittiklerinde bulutların sanaş meydanın yükselen toz duman olduğunu anladılar. Menzer şâh-ı Yemeni, Zühhâk Padişah ve Cehângir büyük bir savaşın olduğunu görüp, askerlerini yakın bir yerde getirdiler. O taraftan şikâri ve askerleri uzaktan büyük bir asker yığınağının geldiğini görünce savaş kuralına uyarak geri çekilme davulunu vurdular. Ancak Serheng-i şâmi askerlerini geri çekmedi ve savaş devam etti. Cehângir daha fazla dayanamadı cesur pehlivanlarını alıp bu sözlerle savaş meydanına gireceğini şâh-ı şucâ'ya bildirdi:

Gel sene söyleyim ey şâh-ı şucâ,
Elebil ki bu gün kiyâmet olub,
Ne gündüz bellidi ne de gece,
Yohsa kiyâmetden elâmet olub.

Lokmân ister vere bir dermân mene,
Bu ses ne sedâdı yetişir mene,
İsterem icâze ver fermân mene,
Bilmirem ne gündü kiyâmet olub.

Cehângir'de geldi, koy düşmen bilsin,
Ecel heletini eynimne geysin,
Kimde hüner vardı meydâne gelsin,
Elebil görürem kiyâmet olub.

Sözlerin bitirdikten sonra pehlivanlarıyla birlikte savaşa girdiler. İslam askerleri yardıma gelenleri görünce daha da cesaretli savaştılar ve Serheng-i şâmi'nin askerlerini geri püskürttüler. şikâri savaş esnasında Cehângir'in cesaretine hayran kalı. Savaş meydanından ayrılıp, abdest alıp namaz kıldı. Allahtan İslam ordusuna yardım etmesini diledi. İbadeti bitikten sonra Keyvân sovdager yanına çağırıp, o pehlivanın kim olduğunu öğrenmesini bu sözlerle istedi:

Dolanım başıva dedem Sövdâger,
O cevanan getir bir heber mene.
Sene kömek olsun o perverdigâr,
Tez getir sen onnan mene bir heber.

Malım cânım Keyvân sene kurbandı,
Ferâmerzidi yâ da Teymûr- şâh Kemandı,
Özü mennan artık o pehlevândı,
Get getir sen onnan bir heber.

Şikâri'nin üreyini gerdisen,
Şâd olub ürekten daimen gülesen,
Gedisen selâmet görüm gelesen,
Tez getir sen onnan mene bir heber.

Bu sözden sonra Keyvân sovdager Şikârinin gösterdiği pehlivanın kim olduğunu bilmek için savaş meydanına girdi. Keyvân sovdager Cehangirin savaş tarzından etkilendi. O na yaklaşmayı denese de daha fazla duramadı. Cehângir düşman askerlerini son baharda ağaçların yaprakları yerde dökülürcesine yere döküyordu. Bu manzarayı gören Keyvân sovdager Şikârinin yanına geri döndü. Şikâri Keyvân sovdager'den sordu: De görüm o pehlivandan bir haber getirdin mi? Keyvân sovdager sazını alıp gördüklerini Şikâriye böyle anlattı:

Sene kurbân olum men ey dilâver,
Koşundu ki katılıb üstüne,
İndice koşunu târ ū mâr eyler,
Kol kışdı ki tökür temâm daş üste.

Berk kimi kılış vurub geçiri,
Düşmanlar elinnen aman çekiri,
Koşunun bağrını yarur sökürü,
Bedendi ki tökülür baş üstüne.

Belâdan kurtardı belâlî başım,
Tökme gözlerinnen kanlı yaşım,
Yâ oğlundu senin ya kardaşın,
Bedendi ki tökülür baş üstüne.

Savaş meydanında Cehângir Serheng-i Şâmi'nin olduğu yeri amaçlayarak askerleri yara yara ona doğru gitti. Serheng-i Şâmi dört filin üzerinde bir teht-ı revan kurmuş ordan savaşı izliyordu. Cehângir taht-ı revânın bir tarafın çökertmeyi başardı. Büyük bayrak yere düştü. Cehângir Serheng-i Şâmi'nin kemerini tutup havaya kaldırırsa da Serheng-i Şâmi kemerin kesip, onun elinden kurtulur. Serheng-i Şâmi geri dönüş davulunu çaldırdı. Serheng-i Şâmi'nin askerleri geri çekilince Şikârinin askerleri'de geri çekildi. Cehangir kendi çadırına gitti ve Şikâriyi çadırına çağırdı. Yemek araya

geldiğinde Şikâri dedi: Benim askerlerim açken ben burda bir şey yemem. Cehangir Şikâri'nin askerlerine de yemek gönderdi. Yemekten sonra Cehângir Şikâriden sordu: Sen bu kadar az askerle neden Serheng-i Şâmi'nin karşına çıktın? Savaşın nedeni nedir? Şikâri dedi: Ben başımdan geçenleri anlatırsan bitmez önce sen söyle. Cehangir bu sözlerle başından geçen olayları ve kim olduğunu tanıttı:

Soruşma halımı sen ey dilâver,
Vardı üreyimde nisgilim benim.
Kara bağrım şan şan olub eriye,
Vardı üreyimde nisgilim benim.

Derdim çohdu salammaram âşkâra,
Vardı üreyimde bir neçe yâra,
Nece desen men olmuşam biçâra,
Vardı üreyimde nisgilim benim.

Felek meni elden ayrı salıbdı,
Dört dövremi gem leşkери alıbdı,
Anam beçara gözü yolda kalıbdı,
Vardı üreyimde nisgilim benim.

İzzet ü şövketi gedib hârıdı,
Her bir yerde mezlüm perestârıdı,
Adım Cehângirdi, dedem Şer Şikâri,
Vardı üreyimde nisgilim benim.

Şikâri bu sözleri eşidende daha fazla dayanamaz bayılıp yere düşür. Bunu baygınlıktan çıkarttılar. Cehangir sordu: Ne oldu sana bayıldın? Dedi sen demedin mi Şer Şikârinin oğluyam? İşte bu sözün beni bayılttı. Şikâri sordu: Söylediğini nasıl ispstlarsın? Cehângir anasının koluna bağladığı bazu bendi gösterdi ve dedi: Ben Yemen şehri'nde Hacand-ı vezir'in kızı Pernâz'ın oğluyam. Babam Serheng-i Şâmi'nin tutuklusu olduğu için onu hiç görmedim. Bu bazu bent Şikârinin anama verdiği galargıdı. Şikâri bazu bendi görünce kendini tanıttı. Bunlar kol boyun oldular her ikisi de bayıldı.

Size kimden söyleyim? Serheng-i Şâmi'den. Serheng-i Şâmi askerlerini tekrar toplayıp, Şikâriye bir mektup yazıp ve on gün daha zamanistedi. Bu arada Firengistan ve Rüm'a mektup yazıp onlardan yardım istedi.

Şikâri oğlu Cehângirle Simizârı ve ordaki kızları görmek için geceleyin Şama gitmeye karar verdiler. Yola koyulup, yolda atlarını geri gönderdiler ve yaya devam ettiler. Şâm kentinin hesarını kement atarak aştılar, anvak her tarafta bekçi ve keravul gördüler. Şikâri durumu böyle görünce oğluna dedi:

Başıva dolanım gül üzlü oğul,
 Bir iltifât iste hudâden bize.
 Anan yedirdibdi kendinen noğul,
 Bir iltifât iste hudâden bize.

Senilen üz koyub geldim buraya,
 Tebîb ola merhem sala yaraya,
 Belke başım karışmıya gûgâya,
 Necât vere Allah gûgâden bize.

Hara getsem sen gel benim dalımca,
 Anan hesret kalıb indi dalınca,
 Şikâri de sene bahsın doyunca,
 Bir iltifât iste hudâden bize.

Yola koyuldular, şehrin meydanında Serheng-i Şâmi'nin sakerlerine yakalandılar. Cehangir kılıcını çekmek istedi, ancak Şikâri izin vermedi. Şikâri askerlere yalvarıp yakardı ve onları bir hileyle su ambarına çekti. Serheng-i Şâmi'nin askerleri kırk pehlivana haber saldı. Pehlivanlar teker teker su ambarına girdiler. Şikâri Cehângiri pehlivanların elindeki maşaleleri söndürmekle görevlendirdi. Pehlivanlar maşalelerinin havasızlıktan söndüğünü düşünerek teker teker ambara girdiler. Şikâri Cehangirle birlikte pehlivanların hepsini öldürdü. Daha sonra yollarına devam edip, haremhanenin bağına girdiler. Haremhane sarayının kapısını bulup içeri girmek istediler. Kapıdan kızların konuşmalarını duydular. Gonça Leb kızlara dedi:

Size kurbân olum eyleşen kızlar,
 Yığışın döreme barı bu gece.
 Bir yaram var dâyim kan verer sızlar,
 Yığışın döreme barı bu gece.

Zelil olub eceb düşdüm ayağa,
 Bülbül kimi sığınmışam budağa,
 Merhemet eliye gele otağa,
 Dest-hoş deyib yârı görem bu gece.

Sözlerimi yetirdim day temâme,
 Sâki haramdı mey tökme câme,
 Gonça Leb'in ömrü yetdi temâme,
 Yığışın dövreme barı bu gece.

Gonça Leb'in bu sözlerin duyan Şikâri daha fazla dayanamadı, kapıyı açıp içeri girdi. Simizâr Mâh-ı Zemîn dadı, Gonça Leb, Nâzik-beden Şikâriyi görmekten sevindiler. Şikâri Gonça Leb'e Cehângir'in de geldiğini söyledi ve Cehângir içeri girdi. İki sevgili kol boyun oldular. Şikâri'de Nâzik-beden ve Simizâr'ı yanına alıp, yediler, içtiler hoş vakit geçirdile. Şikâri ve Cehangir bir kaç gün gizli şekilde orda kaldılar.

Ancak bir gün sarayın aşçısı tarafından ihbar edildiler. Cehangir sarayın kadın aşçısının onunla beraber olma teklifini redd edince onların Haremhanede olma haberini Serheng-i Şâmi'ye ulaştırmıştı. Serheng-i Şâmi'nin dört bin pehlivanını Haremhane bağını halkaladılar. Cehangir neler olup bittiğinden habersiz babası Şikârinin yanına geldi. Şikâri durumu oğluna bu sözlerle bildirdi:

Heberin yoh bu heberden ay bala,
Alıb dövremizi çohlu pehlevân.
Sen ile ikimiz verrek dal dala,
Alıb dövremizi çohlu pehlevân.

Nâ-mert kimseynen teâm yeme sen,
Meğrûr olub heç vaht menem deme sen.
Mezlumlar kelbine heç vaht deyme sen,
Alıb dövremizi çohlu pehlevân.

Şikâriyem eceb düşdüm belâya,
Tebîb ola merhem sala yaraya,
Şâhlar şahın çağır gelsin haraya,
Alıb dövremizi çohlu pehlevân.

Şikâri sözlerin bitirdikten sonra kızlardan helâlîk alıp, Cehângirle berâber dışarı çıktılar. Kement atıp bağın duvarından aşıp ve Serheng-i Şâmi'nin pehlivanlarıyla karşı karşıya geldiler. Omuz omuza pehlivanlarla savaşa başladılar. Sağdan geleni sağdan, soldan geleni soldan vurdular. Savaşa savaşa şehirden çıkmayı başardılar. Haberciler Menzer Şâh-ı Yemeni'ye haber verdiler. Menzer Şâh-ı Yemeni Şikâri ve Cehângirin atların onlara gönderdi. Kendisi de askerleri hazırlayıp, yardım için yola koyuldu.

Serheng-i Şâmi Şikâri ve Cehângirin Şehirden çıkmaların görünce askerlerini meydana sevk etti. İslam ve küfr askerleri gene savaşa başladı.

Bunlar burda savaşa olsunlar, size haber verim kimden? Simzâr ve Nâzik-beden den. Nâzik-beden kızlara dedi: Babam Serheng-i Şâmi savaş biter bitmez buraya gelecek, benim Müslüman olduğumu anlamış, beni öldürür ve sizleri ele geçirir. En iyisi biz burdan kaçalım belki kendimizi İslam askerlerine (Şikâri'nin askerlerine) yetiririz ve canımızı kurtarırız. Simizâr, Nâzik-beden, Gonça Leb, Mâh-ı Zemîn ve Perizâd dedi gece karanlığında gizlice yola koyuldular. Gece karanlığında yollarını kaybadip, Meşe-yi Mehlekeye girdiler. Kızlar uzaktan bir ışık görünce Şikârinin askerleri olması umuduna oraya doğru gittiler. Simizâr Mâh-ı Zemîn ve Perizâd ışığının kaynağına doğru gönderdi. Yakınlaştığında ışıkların periler evinden olduğunu anlarlar. Durumu Nâzik-beden'e söyleyince Nâzik-beden saçını başını yolmaya başladı ve dedi:

Esir olduh bunan bele,

Yardan düşdük kenâre biz.
Didâr kaldı kiyâmete,
Göremmerih dübârebiz.

Perizâd deyil bes kimdi?
Bu cezire tilisimdi,
Necât yohdu day ölümdü,
Yardan düşdük kenâre biz.

Nâzik-beden'ni sözünü,
Sürme mest edib gözünü,
Göremmerem yar üzünü,
Hasret kaldıh canane biz.

Bu yer tılsım olmuş bir ceziredir. Serefrâz Şâh kızı Reyhân Peri'yi Devler Pâdişahından korumak için perizâdlarla bu cezirede bırakmış ve cezire tılsım olduğu için kimse oraya giremiyor. Reyhân Peri bunları getirmek için perileri görevlendirdi. Reyhân Peri perilerle yaşadığı için bunları gördüğünde çok sevindi. Onları ağırlayıp orda kalmalarını istedi. Reyhân Peri her ilmden bilen birisiydi. Periler her haberi anında ona yetirirdiler. Simizâr ve Nâzik-beden Serheng-i Şâmi'nin haremhanesinden kaçtıklarını söyleyip kendilerini tanıtmak istediğinde Reyhâne Peri onları tanıdığını ve olaylardan haberi olduğunu söyledi. Nâzik-beden yalvarıp yakardı ve onları bırakmasını bu sözlerle anlattı:

Her elme beletsen periler şâhı,
Tanırsan Allahı yetir o yâre bizi.
On sekkiz il düşmen elinde çehmişem âhı
Seversen Allahı yetir o yâre bizi.

Koyma hecâlet çekek bizi şeh-zâde,
Mezemmet yohdu Şirin ile Ferhâde
Gözellikte yohdu tayın dünyâde,
Tanırsan Allahı yetir o yâre bizi.

Üreyimin bu hekiki sözüdü
İntizâr kalan bu kızların gözüdü,
Adım Simizâr Yemen şahının kızıdı,
Tanırsan Allahı yetir o yâre bizi.

Reyhâne Peri onların üç gün orda kalmalarını istedi. Reyhân Peri bunları en iyi şekilde ağırladı. O taraftan Şikâri Serheng-i Şâmi'ye bir mektub yazarak kızlara zarar vermemesini istedi. Serheng-i Şâmi kızların Haremhânedan kaçtığını ve Meşe-yi Mehleke'de Tilism-i Heyhâte girdiklerini mektubun cevabında bildirdip ve kendi gidip ordan alabilirse almasını söyledi.

Şikâri mektubu alıp, olayları öğrenince hanceri alıp kendini öldürmek istedi. Etrafındaki pehlivanlar onu sakinleştirseler de Şikâri onlara böyle dedi:

Canım leşker el götürün siz mennen,
Felek hesret koydu o yâre meni.
Tâze tâze kurtulurdum govgâden,
Felek hesret koydu o yâre meni.

Yaman vehte eceb düşdüm hünerden,
Gileyliyem zemânedен felekten,
Kızların beşi de gedibdi elden,
Felek hesret koydu o yâre meni.

İskenderden vardı mende nişâne,
Bu yer gerek kannan döne ümmâne,
Çoh iltimâs ettim men o sübhâne,
Felek hesret koydu o yâre meni.

Bunlar burda olsunlar size haber verim Şikârinin ikinci oğlu Cehândâr'dan. Cehândâr dayıları Yüsif Ereb ve yedi kardeş ile beraber Şikâriye yardım için yola konulurlar. Savaş meydanına yakın bir yerde çadır kurdular. Serheng-i Şâmi bunların kim olduklarını bilmek için haberci yolladı. Haberci İslâm bayrağını çadırın başında dikili görünce geri döndü. O taraftan Şikâri elçi gönderdi. Cehândâr kendini elçiye tanıtmadan

Şikâri ve oğluyla birebir güreşmek istediği bildirdi. Ancak Şikâri Cehângiri savaşa göndermedi ve kendi gitti. Cehândâr sabahtan akşama kadar Şikâri ile güreşti. Ertesi gün Cehângir meydana ayak bastı. İki kardeş üç gün gece gündüz güreş yapsalar da kimsenin beli yere değmedi. Şikâri bu pehlivanın kim olduğunu bilmek için Firüz Eyyâr'ı gece karanlığında onların çadırlarından haber getirmeğe gönderdi. Firüz Eyyâr o pehlivanın Şikârinin Araplar Padişahının kızı Horşîd-ı Bânû'dan olan Cehândâr olduğunu Şikâriye bildirdi. Şikâri oğlu Cehângir ile birlikte diğer oğlu Cehândâr ile kol boyun oldular. Cehândâr anası Horşîd-ı Bânû'dan onların pehlivan olduğunu öğrenmiş ve onlara pehlivan olduğunu ıspatlamak için onlarla güreştiğini söyledi. Şikâri onların hakisi büyük kardeş olmasını belirlemek için bir çınar ağacını gösterdi ve dedi: Kim bu çınar ağacını kökünden çıkarabilse o büyük kardeş olacak. Çınar ağacını Cehângir kökünden çıkardı ve büyük kardeş olduğunu ıspatladı.

Diğer taraftan Gülistân-ı Erem padişahı Serefrâz Şâh kızı Reyhân Peri'yi görmek için Meşe-yi Mehleke'ye gelir. Reyhân Peri Simizâr ne diğer kızları bir tarafta gizler. Serefrâz Şâh yarı dev yarı insan olduğu için insan kokusunu anlar ve omları bulur. Kızı Reyhân Peri Simizar gili gizlediği için babası Serefrâz Şâh tarafından gazebe

uğrar. Reyhân Peri babasının onu öldürmesini istediğini görünce bu sözlerle babasına yalvarır:

Hökm eyleme üstüme gele cellâd,
Men cavanan ata öldürme meni.
Şirin yolun gözlür dâyim Ferhâd,
Men cavanan ata öldürme meni.

Bilirsen niye bu kannan geçmişem?
Doldurub ecel câmını işmişem?
Bular konahdılar mehmân etmişem,
Peşimân olarsan öldürme meni.

Kızın Reyhâniye meşe benderdi,
Senin nâmerdliğin halim dönderdi,
Buların sâhibi evlâd-ı İskenderdi,
Peşimân olarsan öldürme meni.

Reyhân Peri babası Serefrâz Şâh'a onların Şikârinin eşi olduğunu ve İskender evladından olduğunu anlatsa da Serefrâz Şâh onların tılsım olduğu yere nasıl girdiklerini ve ne için orda olduklarını sordu. Daha sonra Simizâr'dan ıan şerâb koymasını istedi. Simizâr onun isteğini geri çevirerek onun eşi Şikâri olduğunu ve ona sahip olması için Şikâriyi yenmesi gerektiğini söyledi. Serefrâz Şâh Şikâriyi savaşa çağırmak için Simizar'dan bir mektup yazmasını istedi. Kalem kağıt getirdikten sonra Simizâr bu özleri Şikâriye yazdı:

Sene kurbân olum Şer Şikâri,
Nâmzedin düşüb düşmen eline.
İstiyiller incitsinler Simizâr,
Simizârın düşüb düşmen eline.

Düşmen isteyir gire benim kesdime,
El vermerem nâmerdlerin destine,
Ecel köyneyin geyib eynine,
Simizârın düşüb düşmen eline.

Simizâr yolunu gözler öluncen,
Ölüm yeydi yardan ayrı kalıncan,
Cehângiri hemrâh ele yanıncan,
Simizârın düşüb düşmen eline.

Serefrâz Şâh mektubu imzalayıp mühür vurup, Encüm Periye verdi. Encüm Perin bir günün içinde yer küresin dolanıp gelebilirdi. Mektubu ona verip Şânda Şikâriye yetirmesini istedi.

Serheng-i Şâmi Müzrûk, Müşrüb padişahın eyyarlarından olan Sârik Eyyâr Şikâri ve Cehângirin kafalarını getirmek için on tabak altın verdi. Sârik Eyyâr Şikârinin askerlerinin kaldığı yere girdi ve Şikârinin çadırın aramaya başladı. Diğer taraftan Encüm Peri bir güverçin şeklinde uçup Şikârinin askerleri üzerinden uçmaya başladı. Havada Sârik Eyyârî askerlerin içinde gezdiğini görünce onu takip etmeye başladı. Şikârinin çadırını bulup içerri girdi ve bayıltıcı ilacı Şikârinin burnuna tuttu. Encüm Peri Şikâriyi görür görmez ona âşık olur. Sârik Eyyâr Şikârinin başın kesmek istediğinde bir sihr okuyup hancer elinden düştü. Daha sonra bir kartal şekline girip Sârik Eyyâr'ı kancasına takıp havalandı. Encüm Peri Serendib Deryâsına yakın bir yerde Sârik Eyyâr yere koydu. Daha sonra saçının teliyle onu ağaca bağladı. Encüm Peri Şikârinin yanına döndü. İlacın etkisinde baygın olan Şikâriyi bu sözlerle uyandırdı:

Ne yaymısan hâb içinde,
Getirmişem heber sene.
Bülbülül ayrılıb gülünen,
Getirmişem heber sene.

Sebâ deyer tel örpeni,
Bahanda göz hîreleni,
Ürekten sevirem seni,
Getirmişem heber sene.

Sözlerm yetdi temâme,
Koynumda var cüt şemâme,
Encüm getiribbi nâme,
Getirmişem heber sene.

Şikâri uyandıktan sonra Encüm Peri Simizâr'ın mektubu ona verdi ve onların Meşe-yi Mehleke, Tilism-i Heyhâte düştüklerini ve Serefrâz Şâh'ın elinde tutuklu olduklarını anlattı. Şikâri Şâh-ı Şücâ'yı ilk başta Meşe-yi Mehleke gönderdi daha sonra Menzer Şâh-ı Yemeni, Keyvân sovdager, Şirzâd-ı Tîgzen, Cehangir ve Cehandarı çağırıp onlara olup bitenleri haber verdip gitmesini bildirdi. Ancak gitmesini düşman bilmesin diye uyarıp, Firûz Eyyâr ile birlikte yola koyuldular.

Serefrâz Şâh Şikâriye yedi tilisime bağlamıştı ve kendi kendine böyle hesaplamıştı ki Şikâri her tılsımla on yıl uğraşırsa yetmiş yıldan sonra buraya gelebilecekti. Şikâri birinci tılsımda kurtlar ve canavarlarla karşılaştı. Encüm Peri kuş şeklinde sıhırları bozmakla yardım eder ve Şikâri birinci tılsımdan geçer. İkinci tılsım'da aslan, üçüncü tılsımda kaplan, dördüncü tılsımda leopar, beşinci tılsımda acayip heyvanlarla savaştı ve Encüm Peri'nin yardımıyla altıncı tılsıma geldi. Altıncı tılsım'da geldi yetirdi kanlı bir denize. Encüm Peri bir kuş şeklinde Şikârinin başı üstünde uçarak der: Ben bu

denizin tılsımını bilmiyorum, sen kendin bunu aşmak zorundasın. Şikâri abdest alıp, anlığını yere koydu ve bu dillerle Allaha yakardı:

Kâdir Allah budur sennen dileyim,
Özün düzelt bu işleri düzelden.
Sâkit ola belke benim üreyim,
Özün düzelt bu işleri düzelden.

Bir bağbanan elim üzülob bağdan,
Ne yazdan gül derdim ne de bahardan,
Nece el götürüm men Simizâr'dan,
Özün düzelt bu işleri düzelten.

Kâdir Allâh özün eyle çâranı,
Kim sağaldar sevgi vuran yaranı?
Şikâriyem gedim gezim haranı?
Özün düzelt bu işleri düzelden.

Şikâri bu sözlerden sonra bayılır ve rüyasında Hızır Peygamberi görür. Hızır Peygamber Bâtıl-ı Sıhrı ona hatırlatıp, bir elbise giydirdi, beline kemer bağladı ve gözden kayıp oldu. Şikâri kendine geldiğinde elbise geyinmiş ve kemer belinde kanlı denize doğru yürüdü. Bâtıl-ı Sıhrı pkuyup kanlı deniz kurudu, öyle ki Şikâri atıyla ordan geçmek istediğinde atının yürümesiyle yerden toz kalkıyordu.

Şikâri biraz gittikten sonra susadı. Serefrâz Şâh'ın yedinci tılsımı Nene Câdü'yu yaşlı kadın şeklinde Şikârinin yolu üzerine koymuştu. Şikâri yolda ayran satan yaşlı bir kadın görür. Şikâri yaşlı kadından bir tas ayran ister, ancak Firûz Eyyâr Şikârinin ayranın içmesine engel olur. Firûz Eyyâr ayranın yaşlı kadın kendisi içmesini istediğinde ayran tası kadının elinden yere düştü. Şikâri bunun tılsım olduğunu anladı ve Firûz Eyyâr Nene Câdü'yu öldürdü. Nene Câdü'nun ölmesiyle yedi dev mağaradan Şikâri ve Firûz Eyyâr'ın üzerine geldiler. Şikâri Firûz Eyyâr'ın yardımıyla devlerin altısını öldürdü. Yedinci devin başın kesmek istediğinde dev Şikâriye bu sözlerle yalvarıp yakardı:

Beni-âdemden men özüm eşidmişem,
İyid gerek bastığını kesmeye.
Serefrâz dan ötür candan geçmişem,
İyid gerek bastığını kesmeye.

Evvel sözüm budur sene ey cevân,
Nece geşdin deryânı tutmuşdu kan?
Diyerem kelmeni ollam Müselmân,
İyid gerek bastığını kesmeye.

..... ilen nân ü nemek yiyeller,
..... libâsı hırka-püşî giyeller,
Menim adıma Şütür-ser'de diyeller,

İyid gerek bastığını kesmeye.

Bu devin başı deve başına benzediği için ona Şütür-ser Dev denilirdi. Şikâri neden onları öldürmek istediğini sorduğunda Şütür-ser Dev dedi: Biz Serefrâz Şâh'ın yedinci tılısmıydık. Sen burda geçerken seni öldürmekle görevliydik. Şikâri Şütür-ser Dev'ın Müslüman olma şartıyla öldürmeyeceğini söyledi. Şütür-ser Dev'de Müslüman oldu ve Şikâri'ye kul olmağını göstermek için kulağına bir nal taktı ve dedi: Ne zaman bir isteğin olursa bana bildir. Şikâri onu serbest bıraktı ve Meşe-yi Mehleke'ye ayakbastı.

Dieğr tarftan Encüm Peri Serefrâz Şâh'n yanına gelip, Şikâri'nin Meşe-yi Mehleke'yi geçtiğini ve oraya doğru geldiğinin haberin verdi. Serefrâz Şâh buna inanmasa da Şikârinin atının şeyhasının sesini duyduğunda haberin gerçek olduğunu anlar. Hemen bir sihir yapıp çadır gözlerden kayboldu. Serefrâz Şâh kızları Reyhân Peri'ye emanet edip, kendisi Şikâriyi karşıladı. Reyhâne Peri Şikâriyi görür görmez aşık olur. Reyhân Peri bir bacadan oları izlemektedir. Şikâri Serefrâz Şâh ile oturup biraz konuştuktan sora Serefrâz Şâh kızların birinin karşılığında kendi kızı Reyhâne Peri'yi ona verdi. Şikâri Reyhâne Peri'nin nişanı kesildi. Serefrâz Şâh bir sihir yapıp kızları oraya getirdi. Daha sonra Simizâr'ın kolundan tutup onu istediğini bildirdi. Bu zaman Şikâri bu sözlerle onun kendi eşi olduğunu ve on sekiz yıldan beri ondanm ayrı kaldığını anlattı:

Gel sene söyleyim periler şahı,
O benim üregim bu cismime candı.
On sekkiz il gkalıb düşmen elinde,
O benim canımda rûh ü revândı.

Serefrâz Şâh Simizâr'ın kolunu bırakıp, Nâzik-beden'in kolunu tuttu. Şikâri dedi:

Seni numâyende eyledi Süleymân,
Meğrib'den Meşrike eyledi fermân,
O kız mennen ötür olub Müselmân,
O din-i İslâm'a perçem vurandı.

Serefrâz Şâh bundan da sonuç alamayınca bu defa yapışdı Gonça Leb'in elinden. Şikâri Gonça Leb'in oğlu Cehângir'in eşi ve kendi gelini olduğunu bu dillerile anlattı:

Yengi yengi bağçaların barıdı,
Almasıdı, heyvasıdı, narıdı.
Şikâri diyer o Cehângir yârıdı,
O erşeddi özü büyük aslandı.

Serefrâz Şâh b defa kenizlerden birini istedi. Şikâri dedi: Kenizler benim fermanımda değiller, onlar Simizâr'ın kenizleridi. Bu anda Simizâr dedi: Ben kenizlerimden ayrılamam ve hiç birini veremem. Serefrâz Şâh durumu böyle görünce dedi: O zaman ben de kızımı sana veremem. Şikâri dedi: Reyhâne benim nişanım ve benim eşim sayılır. Bu anda ortalık karıştı, Şikâri şemşirine el edende Serefrâz Şâh bir sihir okuyup, herşeyi gözlerden kaybetti. Şikâri bir an çevresine baktığında Firûz Eyyâr'dan başkasını görmedi. Şâh-ı Şücâ' ye Simin Peri bir dana peri peş-keş elemişti.o da göverçin olup uşdu getdi. Şikâri ona vesiyetini tekrarlayıp, bir birinden ayrıldılar. Şikâri ve Firûz Eyyâr Gülistân-ı Ereime gitmek için Serendib adlı bir yerden geçmeleri gerekirdi. Burada Hazret-i Âdemin ayak yerini ziyaret edip yollarına devam edeceklerdi. Üç gün üç gece yol gittikten sonra bir yerde gecelediler. Gece yarısı Şikâri bir sızıltı sesiyle yuandı. Bu ses Sârik Eyyâr'ın inilti sesiydi ki Encüm Peri onu saçının teliyle ağaca bağlamıştı. Şikâri teli kırmak istedi ancak kıramadı. Kılıcıyla kesmek stediğinde Firûz Eyyâr önledi. Firûz Eyyâr onun kim olduğunu ve ne için orada bağlandığını sordu. Sârik Eyyâr Serheng-i Şâmi tarafından Şikâri ve oğlu Cehangiri öldürmekle görevli olduğunu ve Encüm Peri tarafından saçının bir teli vasıtasıyla tılsımlı oraya bağlandığını söyleyince Şikâri kılıcıyla onu ağaçla birlikte ikiye ayırdı. Şikâri ve Firûz Eyyâr yollarının devamında Serendib Deryasına vardılar. Bir gemiye binip denizi geçmeye karar verdiler. Tacirleri taşıyan bir gemi onları da götürdü. Deniz de üç gün yolculuk yaptıktan sonra bir balina gemini çevirmeye çalıştı. Şikâri yüzünü Allaha sarı tutup bu dillerie yakardı:

Keştimiz gerk olur deryâde,
Nûhe necât veren yetiş hayaye.
Sen özün rehm ele biz Müselmâne,
Nûhe necât veren yetiş hayaye.

Felek mene sitem etdi doyunca,
Ölüm yeydi bu dünyâde kalınca,
Men gedirem nazlı yarın dalınca,
Nûhe necât veren yetiş hayaye.

Hamı feryâd çekir edir el-emân,
Şikâri derdine gel eyle dermân.
Şieler ağası o Şâh-ı Merdân,
Nûhe necât veren yetiş hayaye.

Şikâri okunu kemane koyup ve balınayı beyninden vurarak öldürdü. Tacirler onun yanına geldiler ve her biri bir tas altın Şikâriye verdiler. Şikâri kabul etmese de Firûz Eyyâr altınları aldı. Gemi karaya bastığında Şikâri ve Firûz Eyyâr karada yollarına

devam ettiler. Serendib'e yakın bir bağ varidi. Bu bağ Humâyûn Şâh'ın idi. Humâyûn Şâh'ın Kemer Rûh adlı bir kızı var idi. Şikâri ve Firûz Eyyâr bağı gördüklerinde orda gecelemeğe istediler. Bağın kapısını çalıp, bağbana dediler: Biz Allah misafiriyiz, bu gece'yi burda kalmak isterdik. Bağban dedi: Allah'a da misafirine de kurban olurum, ancak ben burda işçiyim. Bu akşam Şahın kızı bura gelecek bunun için sizi alamam. Şikâri ve Firûz Eyyâr bağın duvarının yanında yattılar. Firûz Eyyâr gecenin bir yarısında muzik sesiyle ayılır. Muziğin bağdan geldiğini duyar ve elbiselerini değişip bir dilençi şeklinde bağın duvarından aşar. Bağın içinde Humâyûn Şâh'ın kızı Kemer Rûh dadısı Ember Dâye ve kızlarla okuyup oynayırdılar. Firûz Eyyâr yanındaki neyi çıkarıp çalmaya başlar. Kemer Rûh neyin sesini duyup, bağda başka birisinin olduğunu anlar ve kimin izinsiz bağa girdiğini Ember Dâye'den sorar. Ember Dâye sesin geldiği yönde Firûz Eyyâr'ı havuzun başında ney çalarak görür. Onu Kemer Rûh'un yanına gelmesini istese de Firûz Kemer Rûh oraya gelmesini ister. Bunu hanımına yetirende hanım sinirlenip neden gelmediğini sorar. Ember Dâye Firûz'un ayağının kırıldığını ve hareket edemediği için gelmediğini anlatır. En sonunda Ember Dâye onu beline alıp ve hanımın yanına götürür. Kemer Rûh kim olduğunu sorar. Firûz kendini ney çalan olarak tanıtır ve bir tılsım kuşun kancasından düştüğünü söyler. Firûz Eyyâr'ın ney çalmasından etkilenen kızlar çalmasını istediler. Firûz Eyyâr dedi: Benim bir oğlum var o da kuşun kancasından düştü, eğer onu getirirseniz çalarım. Kemer Rûh bir kaç kişini bağın çevresini aramakla görevlendirdi. Şikâriyi bağa getirdiler. Şikâri Firûz Eyyâr orda görünce her şeyi anlar. Kemer Rûh Şikâri'yi görür görmez aşık olur. Şikâriyi ourduktan sonra sorar: Siz kimsiniz ve nerye gidiyorsunuz? Şikâri bu sözlerle kim olduğunu ve nereye gideceklerini söyler:

Güzeşt eyle meni sen ey şah-zâde,
Bilmirem ki ne mekâna gedirem?
Seni gördüm sevgim¹⁵¹ düştü yadıma,
Bilmirem ki ne mekâna gedirem?

Ay gözel çoh olar deryâda mâhı,
Cemâlını gören heş çekmez ahı,
Götürüb aparıb Periler Şâhı,
Bilmirem ki ne mekâna gedirem?

Şikâri'nin yoh kimseden herâsi,
Geyibdir eynine ceng libâsi,
İndi mennen ötür tutubdu yâsi
Bilmirem ki ne mekâna gedirem?

Kemer Rûh Şikâri'den sordu? Kim senin sengilin kimdi ve şimdi nerede? Şikâri cevap verdi: Periler Pâdişahı Serefrâz Şâh beş güzeli sihirle elimden alıp, iki eşim bir gelinim ve onların iki dadısın. Ben onları arıyorum. Kemer Rûh'da kendini tanıttı der: Ben Humâyûn Şâh'ın kızı Kemer Rûh'um. Sen benimle aynı sofrada oturdun ve benimle yemek yedin, dünyada bütün güzeller senin sevgilin olsa bile bende seni seviyorum. Beni de alman gerek. O taraftan Firûz Eyyâr kalktı: Durun bakalım, neler oluyor burda?

Firûz Eyyâr Ember Dâye'yi ney çalması ve oynamasıyla hayrete düşürür ve onunla evlenmeyi kabul eder. Bunlar bu söhbetlerde bir anda bağın kapısı çalınır. Bağban kapıyı açtığında Kemer Rûh'un erkek kardeşleri Şehnâz ve Şehbâz görür. Kemer Rûh telaşa kapılı ve der: Kardeşlerim birer pehlivan, seni burda görürlese öldürürler. Şikâri onu sakinleştirdi ve dedi: Telaşlanmaya gerek yok kardeşlerinle ben konuşurum. Şehnâz ve Şehbâz içeri girip Şikâriyi görünce kılıçlarını sıyırdılar. Şikâri her ikisinin kolundan tutup o kadar sıktı ki kılıçları ellerinden yere düştü. Daha sonra onların kemerinden tutup yere oturttu ve dedi: Şimdi söyleyin bakım ne diyorsunuz? Şehnâz ve Şehbâz kardeşleri dediler: Senin bu bağda bizim bacımızın yanında ne işin var? Senin burda olman yanlış. Şikâri onların cevabını saziyla sözüyle böyle söyledi:

Merd oğlana hilâf u şer yaraşmaz,
Varıdı başında bir göherden tacı,
Her bağa bağçıya yaraşmaz,
Bu şirin ağzımım etmeyin acı.

Şikârçıyam nâmerd toru kurmarım,
Mezlumların heç vaht boynun burmaram,
Na-kesle nân u nemek yemerem,
Bu şirin ağzımım etmeyin acı.

Şehnâz ve Şehbâz bu sözleri duyduktan sora dediler: Sen ki özünü merd tanıtırısın, senin adın nedir? Kimlerdensin? Şikâri cevabında dedi:

İskender babamnan vardı nişâne,
Bac alıbdı perçem vurub Ummâne,
Gerek heyânet olmasın İslâme,
Şikâri düşmene vermiyib bacı.

Şehnâz dedi: Eğer sen İskender evladındansın, burda ne işin var? Şikâri dedi: Periler şahı Serefrâz Şâh beş güzeli sihriyle benim elimden aldı. Ben onları bulmak için Serendibe gidiyorum. Şehnâz ve Şehbâz bacıları Kemer Rûh'u ancak şehirde babalarının yanına gelip ve ondan isteme şartıyla kabul ettiler... Şehnâz ve Şehbâz

bacıları Kemer Rûh' ile birlikte babaları Humâyûn Şâh'ın yanına gittiler. Şikâr ve Firûz Eyyâr'da daha sonra Humâyûn Şâh'ın sarayına doğru hareket ettiler. Şehnâz ve Şehbâz babaları Humâyûn Şâh'a İskender evladından olan Şâh-ı Dârâ oğlu Şikârinin Kemer Rûh'u istemek için yanına geleceklerini söylediler. Humâyûn Şâh bu haberdan sevinip büyük bir asker kitlesiyle onu karşılamasının fermanını verdi. Şikâri ve Firûz Eyyâr'ı askerler ihtişamla karşıladılar. Bu durum Şikâriyi duygulandırdı ve Firûz Eyyâr'a dedi:

Şükr eylerem birliyiye ey Hudâ,
Bu busâtı Süleymâne vermedin.
Senin celâlîye deyim merhebâ,
Bu busâtı Süleymâne vermedin.

Leylâ hesretinnen Mecnûn saraldı,
Züleyhâ meylini Yûsife saldı,
Ferhâd külüng ilen başını yardı,
Bu busâtı heç insâne vermedin.

Babam İskender tek bağladım bendi,
Her yana gedende mindi semendi,
Felek Şikâriye verdi firsendi,
Bu celâlî heç insâne vermedin.

Şikâri ve Firûz Eyyâr büyük bir karşılamayla şehire girdiler. Humâyûn Şâh onları Dârül-İmâre'de ağırladı. Daha sonra Şikâri kadem-gâh-ı Hazret-i Âdemi ziyaret etmek için oraya gitti. Kadem-gâh-ı Hazret-i Adem'iziyâret edip orada uydu. Rûrasında Şikâriye Gülistân-ı Erem'in kırk yıllık padişahlığının vad ettiler.

Humâyûn Şâh Şikârinin pehlivanlığın görmek istedi. Bunun için ona dedi: Oğlum bizim denizde çok iyi atlar var bunların birini tutabilirsen yolda senin işne yarar. Bundan sonra yolda sen devier ve perilerle karşılaşacaksın. Şikâri kendini denize atıp ve bir at yakaladı. Bu atın adı Ügâb-ı Devzâd idi. Şikâri Merkeb-ı Ejdhâr'ı burda burakır ve yoluna Ügâb-ı Devzâd ile devam eder. Şikârinin düğününü Kemer Rûh ile ve Firûz Eyyâr'ın düğünü Ember Dâye ile yapılır. Bir zaman kaldıktan sonra Şikâri ordan ayrılmak için hazırlanır. Vedalaşırken eşi Kemer Rûh'a bu sözleri der:

Başına döndüğüm Kemer Rûh yarım,
Kulah ver sen indi neçe kelâme.
Oğlanlarım eger gelip soruşsa,
Diyersen ki gelmişdi bu mekâne.

Zamane dolanıb bir zaman olsa,
Felek aramıza ayrılık salsa,
Allah verse senden bir oğlum olsa,
Bu bazû-bendi verersen nişâna.

Şikâri eşi Kemer Rûh'a bir bâzu-bend verip, eğer oğlumuz olursa bunu koluna bağlasın der. Kemer Rûh'da oğlu olurdsa adını ne koymasını sorunca Şikâri der:

Şikâri deryâda eyler şikâr,
Mennen bu sözleri sahla yâdigâr,
Cehângir Cehândâr, Cahânbehş olar,
İndi getmeliyem men Gülistâne.

Şikâri bu sözleri söyledikten sonra dedi: Eğer oğlumuz olursa adı Cehânbehş olsun ve bu kol bağını koluna takıp gelsin beni bulsun. Eğer kız olursa bu kol bağı onun cehizi olsun. Firûz Eyyâr da eşine bir tilkikuyruğu verdi ve dedi: Bu tilkikuyruğunu oğlumuzun olduğu yerde asarsan ona hiçbir zarar gelmez.

Şikâri ve Firûz Eyyâr eşlerinden ayrılıp, yola koyuldular. Az gittiler çok gittiler Hedd-ı Sedd-ı Perizâd ve Divzâde ulaştılar. Bura devler ve perilerin sınırıydı. Devler ülkesinin padişahı Elâve Şâh idi. Elâve Şâh Serefrâz Şâhın kerdeşiydi. Elâve Şâh devlerin ve Serefrâz Şâh perilerin padişahıydı. Elâve Şâh'ın Zerdân adlı bir oğlu var idi. Elâve Şâh Serefrâz Şâh'ın kızı Reyhâne Peri'yi oğlu Zerdân'a istese de Serefrâz Şâh bunu kabul etmeyip ve defalarca aralarında savaşlar olmuş. Elâve Şâh binlerce dev. Kâf dağından toplayıp Serefrâz Şâhın ülkesi Gülistân-ı Erem'e defalarca akın etse de başarılı olamamış ve her defasında Kâf dağına geri çekilmek mecburiyetinde kalmış. Serefrâz Şâh ise kızı Reyhâne Peri'yi devlerden korumak için Meşe-yi Mehleke'de tutmaktadır. Bu yer periler tarafından tılsım olduğu için kimse oraya ayak basamaz. Simizâr ve diğer güzeller ise yollarını şaşıp oraya girmişler ve Serefrâz Şâh tarafından kaçırılmışlar.

Şikâri ve Firûz Eyyâr fark etmeden devler ülkesine girmişler. Devler padişahı Elâve Şâh Şikâri ve Firûz Eyyâr'ın kokularını fark etti. Beni-âdem kokusunu alan Elâve Şâh iki dev gönderdi ki onları yanına getirsinler. Şikâri gil bir yerde çadır kurup, av avlayıp, onun derisini soyup etini oda tutup yemekle meşgulidiler. Bir anda Şikâri'nin atı Ügâb-ı Devzâd kişnemeye başladı. Firûz Eyyâr bir ağac üstüne çıktığında uzaktan iki devin onlara doğru geldiğini gördü. Devler Şikâri gilin çadırına varıp, Şikâriye seslendiler: Devler Padişahı Elâve Şâh sizin kokunuzu alıp sizi yanına davet etti. Şikâri çadırdan çıktığında onları devler şahı Elâve Şâh misafiri olmalarını istediğini söylediler. Şikâri gil çadırı söküp devlerle Elâve Şâh'ın sarayına doğru yola koyuldular. Elâve Şâh onları saygıyla karşıladı. (Elâve Şâh beni-âdemleri çok severdi ve onları ağırlamaktan haz duyardı.) Onları yiyip içirttikten sonra onların şerefine yığva yığıp, çalgıcılarını getirtti. Çalgıcılar çalmaya başladığında dağlar titremeye başladı. Firûz Eyyâr Şikâri

seslerden az kalsın kulakları patlayacaktı. Firüz Eyyâr Elâve Şâh' üz dolandırdı: İzin verirseniz biraz da ben ney çalıyım. Şikâri devlerle içki içmeye Firüz Eyyâr'da ney çalmaya meşgul oldular. Şikârinin yüreği derde geldi sazını alıp böyle söyledi:

Mey verdiler işdim oldum mestâne,
Bilmirem ki nâzlı yarım hardadı?
Ölsem de halaldı minnet yoh canana,
Bilmirem ki o cananım hardadı?

Elâve Şâh bunu duyduğunda dedi: Oğlum sana ne oldu? Yoksa sen âşık mısın?

Şikâri dedi: Yüreğim yaralıdı, dinle beni:

Ölenecen yar yolunda ağlaram,
Sinem üstün çarlı çapraz dağlaram,
Üregimi hekikete bağlaram,
Bilmirem ki nazlı yarım hardadı?

O güneyler,
O guzeyler, o gün eyler,
Hesret hesretin görende,
Bayramın o gün eyler.

Dedi oğlum sen sevgilinin nerde olduğunu bilmiyormusun? Şikâri dedi biliyorum:

Şikâriyem işdim elinnen bâde,
Ezelden gülmüyüb üzüm dünyade,
Ağlaram Simizâr düşübdü yade,
Bilmirem sevgimin gözü yoldadı.

Birde men,
Doldur içim birde men,
Ömr azaldı gün geşdi,
Cavan olmam birde men.

Şikâri dedi: Benim sevgilimi Serefrâz Şâh sihir gücüyle elimden alıp Gülistân-ı Erem'e götürüp. Elâve Şâh dedi: Serefrâz Şâh'dan bende az çekmemişim. Benim kardeşim olsa da onunla savaşırmaktayız. Kızı Reyhâne Peri'yi oğlum Zerdan istiyor ancak vermiyor. Onu Meşe-yi Mehleke adlı bir sihirli yerde bırakmış biz bu tılsımı açamıyoruz ve ora bizim gözümüze görünmüyor. Bu anda Şikâri düşünceye daldı, çünkü Reyhâne Peri artık onun eşi olmuştu. Elâve Şâh onu dalgın görünce sordu: Oğlum çok düşünceli görünüyorsun, ne düşünüyorsun? Şikâri sazın alıp bu diller ile Reyhâne Peri'yi gördüğünü söyledi:

Sene deyim devler şahı,
Reyhâneni men görmüşem.
Her zemân çekerem âhı,
Reyhâneni men görmüşem.

Devler bunu duyunca çoh şaşırdılar. Sen nasıl Reyhâne Peri'yi görebildin? Şikâri dedi:
 Şaşmasın devler hiyâlî,
 Arı bağlar şanda balı,
 Aya benzer gül cemâlî,
 Reyhâneni men görmüşem.

Devler Şahı Elâve Şâh sordu: Reyhâne Peri'yi sen nerede gördün? Şikâri cevap verdi:

Şikâriyam mende sevdim,
 Soruşdum derdivi bildim,
 Tilism-i Heyhâtta gördüm,
 Reyhâneni men görmüşem.

Şikâri Reyhâne Peri'yi Meşe-yi Mehleke, Tilism-i Heyhât'ta gördüğünü soyledi. Devler bu işe şaşırıp kaldılar. Elâve Şâh dedi: Biz bütün tılsımları biliriz yalnız Tilism-i Heyhât'ı bilmediğimiz için Meşe-yi Mehleke'ye gidemiyoruz. O zaman beraber gidip sen Simizâr'ı Tilism-i Heyhât'tan alırsın, bende Zerdân'a sevdiği kız Reyhâne Peri'i alırım.

Elâve Şâh Şikârinin Tilism-i Heyhâte sihrini bildiği için çok sevindi. Destur verdi devler davuları çaldılar. Daha sonra yüz bin savaşı dev toplayıp, Gülistân-ı Erem'e hücum etmek için hazırlıklığa başladılar. Yüz bin devin hazırlıkları bitikten sonra Elâve Şâh bir sihir okuyup, Şikâri, Firûz Eyyâr ve yüz bin dev havalanarak Gülistân-ı Erem'e doğru gittiler.

Gülistân-ı Erem'de Serefrâz Şâh'ın Câmâsib Hekim adlı bir veziri varidi. Câmâsib Hekim hem vezirdi hem sarayın hekimiydi ve hem reml bilirdi. Bir gün Serefrâz Şâh dedi: Bir reml at bakalım geleceğimiz nasıl olacak. Câmâsib Hekim remleri atıp baktıktan sonra dedi: Şâhâ, remler Şikârinin sevgilisinin bırakılmasını ve onunla düşmanlık etmemenizi aksi takdirde kötü şeyler olabileceğinin haberin veriyor. Serefrâz Şâh vezirin bu sözüne kızar. Câmâsib Hekim remlde gördüğü şeyleri söylese de Serefrâz Şâh ona der: Başka birisi bu sözleri söyleseydi öldürürdüm, ancak seni bildiğim için suçunu affettim. Serefrâz Şâh vezirinin sözün dinlemedi.

Başka taraftan Elâve Şâh yüz bin dev ile birlikte Gülistân-ı Erem'e yakın bir yerde yere kondular. Askerler çadırları diktiler. Elâve Şâh Serefrâz Şâh'a son uyarısını vermek için ona bir nektup yazarak kan dökülmeden onunla anlaşmak istediğini bildirdi. Mektubu habercisi Mancalus Dev'den göndermek istedi. Şikâri'de Mancalus Dev ile Gülistân-ı Erem'e gitti. Şikâri Mancalus Dev ile birlikte periler şehrine kadem koydular. Bâğ-ı Süleymânî'nin kapısını çalıp içeri girdiler. Periler onlara yoldan

geldikleri için yemek ve içecek verdiler. Daha sonra Mancalus Dev Şikariyi bir ağacın dibinde koyup mektubu vermek için içeri girdi. Şikâri bağıın güzelliğine hayran kaldı, orda gezerken Encüm Peri'yi gördü. Şikâri Encüm Peri'ye onun ve oğlunun canını kurtardığı için teşekkür etti ve ondan ne isterse yerine getireceğini söyledi. Encüm Peri Şikâriye dedi: Ben seni istiyorum ve böylece aşkını bildirdi Şikâri ve Encüm Peri Bâğ-ı Süleymânî'de sevişip birleştiler.

Encüm Peri daha sonra Şikâriyi kızların olduğu yere götürür. Encüm Peri Şikâriyi dışarıda koyup kendisi kızlardan muştuluk¹⁵² almak için bu sözlerle Şikârinin orda olma haberini söyler:

Heberiz yoh bu heberden,
Bir şâd heber verim size.
Sövgi sevib sevenlerden,
Bir şâd heber verim size.

Müselmânı Allah yıhmaz,
Gözüm nâ-mehreme bahmaz,
Nece dedin gelib çıhmaz,
Bir şâd heber verim size.

Siz deyin Encüm Peri'den
Geçibdi ömrüm yarıdan,
Dârâ oğlu Şikâridan,
Getirmişem heber size.

Şikâri içeri girip ve onlarla görüştü. Reyhâne Peri, Simizâr, Nâzik-beden, Gonça Leb, Mâh-ı Zemîn ve Perizâd hepisi orada idiler. Serefrâz Şâh kızları Reyhâne Peri'ye emanet etmişti. Aynen Serheng-i Şâmi'nin kızları Nâzik-beden'e emânet ettiği gibi. Reyhâne Peri'de Nâzik-beden'in yaptığı gibi kızları babasından koruyordu. Şikâri orda biraz kaldıktan sonra Reyhâne Peri Şikâriyle baş başa kalmak istedi. Perilere destur verdi hep beraber Kâh-ı Süleymânîye¹⁵³ götürsünler. Periler iki aylık yolu iki saatiçinde kat edip onları Kâh-ı Süleymânide yere koyarlar. Burada duvarlar altın'dan ve her taraf bezenmişti cevahirden. Yerlere ipek halılar serilmişti. Reyhâne Peri kızların şaraplarına bayıltıcı ilaç koyarak onları uyutur ve Şikâriyle sevişmeye başlar. Üç gün üç gece burda kalırlar.

Başka taraftan Mancalus Dev mektubu Serefrâz Şâh'a teslim eder. Serefrâz Şâh mektubun cevabında Benim sana verecek kızım yok yazar ve orduyu savaşa hazırlar.

152

. Muştuluk: Bir hoş haberi bildiren kişiye verilen en'âm.

153

Mancalus Dev şikâriyi bıraktığı yerde bulamaz. Elâve Şâh'ın yanına döner ve Şikârinin bağda kaybolduğunu söyler.

Elâve Şâh Serefrâz Şâh'dan olumsuz yanıt alınca askerlerine saldırı emrin verir. Devler ve periler arasında korkunç bir savaş başlar. Diğer taraftan Elâve Şâh'ın oğlu Zerdân babasının savaş meydanında olduğunu duyunca iki yüz devle savaş meydanına ayak basar. Savaşın birinci gününde geri dönüş şeypuru çalınanda her iki taraf yerlerine dönerler. Zerdân babası Elâve Şâh'a yüz çevirip der: Ata can ben kendim gidip amcamla konuşmak istiyorum, bu iş ancak konuşmakla hall olabilir. Elâve Şâh oğlunu bu işten vaz geçmesini istese de Zerdân tek başına Serefrâz Şâh'ın sarayına gider. Konuşma esnasında Serefrâz Şâh kızı Reyhâne Peri'yi ona vermek istemediğini tekrarlayınca Zerdân kılıcı Satur ile Serefrâz Şâh'ı yaralamaya başlar. Zerdân savaşa savaşa saraydan çıksa da dışarıda askerler tarafından yakalanır. Serefrâz Şâh onu öldürmek ister, ancak Câmâsib Hekim şahı bu karardan vazgeçirip, onu Çâh-ı Süleymânilerin birinde Şikâri olan yerin yakınlığında habseder. Kuyunun başına da bin asker korukçu koyar.

Serefrâz Şâh'ın veziri Câmâsib Hekim önerisiyle Zerdânın savaşta öldüğü haber her tarafa yayıldı. Elâve Şâh bu haberi duyunca oğluna üç gün yas tuttu ve Serefrâz Şâh'dan intikam alacağına and içti.

Diğer taraftan Şikâri Reyhâne Peri'nin yanında üç gün kaldıktan sonra Çâh-ı Süleymânî den ayrılmak ister, ancak Reyhâne Peri ona der: Bura giren bir daha çıkamaz. Sonsuza dek burda kalacaksın. Şikâri ona karşı çıkarak savaşta ona ihtiyacı olduklarını ve gitmesi gerektiğini söyler. Bunu gören Reyhâne Peri kızları eziyet etmeğe başlar. Şikâri bu sözleri dedi:

Ağlatma sen bu kırh ince kızları,
Gerek gecem burda kalabilmerem.
Üreyimde kalsın yarın sözleri,
Gerek gecem burda kalabilmerem.

Reyhâne Peri dedi: Sen burdan çıkamazsın, kıyamete kadar burada kalacaksın. Şikâri gördü Reyhâne Peri yumuşak dilden anlamıyor ifadesin sertleştirdi:

Dolandırıp peymâneni doldurram,
Oğlanlığımı burda sene bildirrem,
Eger hûri-yi kılman olsan öldürrem,
Gerek gecem burda kalabilmerem.

Reyhâne Peri dedi senin benim yanımda o kadar gücün yok. Şikâri devam etti:

İstemirem gözünne yaş tökesen,
 Şikârinin zehmetini çekesen,
 Yâ gerek dözesen ya mennen el çekesen,
 Gerek gedem burda kalabilmerem.

Şikari çok der Reyhâne Peri az eşider, Reyhâne Peri çok der Şikâri az eşider. Sonunda Şikâri el atar kılıcına. Bu anda Reyhâne Peri hizmetçisi Simin Periye emir verir onu Kuyudan çıkarsın. Şikâri kuyudan çıktığında etrafına baktı her taraf çöl. Şikâri yola koyuldu bir müddetten sonra uzakta bir dev topluluğu gördü. Bu devler Serefrâz Şâh'ın Zerdân'ın habsettiği yerde korukçu olarak koyduğu bin dev idi. Şikâri onların gözüne görünmemesi için gizlense de Devler Şikârinin kokusunu aldılar. Şikâri kılıcını sıyıyıp onlarla savaştı. Dokuz yüz doksan dokuz devi öldürür. Son devi ayağının altına alıp ondan sorar: Siz kimsiniz ve burda ne işiniz var? Dev Serefrâz Şâh'ın emrinde kuyuda olan Zerdana korukçu olduğunu söyler. Onun savaş tarzından etkilenen dev Şikâri'den sorar: Sen kimsin? Ben daha önce hiç böyle savaştan birisini görmemiştim. Eğer beni öldürmezsen ömür boyu sana kul olurum. Şikâri kendini Şâh-ı Dârâ oğlu Şikâri olarak tanıtır ve devi serbest bırakır. Daha sonra kuyunun üstündeki olan değirmen taşını bir tarafa atıp, kuyuya bir kendir salladı. Zerdân tut kendiri dedi. Zerdan dedi eğer kollarım çarmıhta gerilmeseydi bende o Kaf dağıda önümde olsaydı kaldırırdım. Şikâri kendiri bir tarafa bağlayıp, kendisi kuyuya iner. Zerdan'ın kolların açıp kim olduğunu sorunca Reyhâne Peri isteyen Elâve Şâhın oğlu olduğunu anlar. Şikâri kendini tanıtırsa da Reyhâne Peri'nin onun eşi olduğunu söylemez. Daha sonra Zerdânın sıhrı gücüyle kuyudan çıkarlar. Zerdân Şikâriye der: Burdan Gülistân-ı Erem'e kadar iki aylık yol var, seni belime alıp sihirle uçacağız. Zerdân Şikâriyi beline alıp iki aylık yolu iki saate kat eder. Gülistân-ı Erem'in yakınlığında yere konarlar. Onlar vardığında Elâve Şâh Zerdânın üçüncü yas günündeydi. Oğlunun geri geldiğini duyan Elâve Şâh çok sevindi. Destur verdi şenlik davulu çalındı. Cephenin diğer tarafında Serefrâz Şâh savaş davulunu şalmasına emr etti. Serefrâz Şâh Câmâsib Hekim'den karşı taraftan gelen şenlik davulunun ne anlama geldiğini sordu, ancak Câmâsib Hekim'in Zerdânın kuyudan kurtulduğunu bilmediği için buna bir anlam veremedi. Zerdân Serefrâz Şâh'n askerleri tarafından tutulduğunu ve bir kuyuda hapsedildiğini ve daha sonra Şikârinin yardımıyla kuyudan çıktığını babasına anlattı. Babası Elâve Şâh Şikâriden teşekkür etti ve bundan sonrasını onlara bırakmasını istese de Şikâri bunu kabul etmedi ve dedi: Benim namusum onların elinde ban durup uzaktan bakamam. Şikâri savaş davulunu onun için çalınmasını bu sözlerle istedi:

Elâve Şâh sene kelâm söyleyim,
 Tebl döydür sabah meydân benimdi.
 Hünerimi gerek beyân eyliyim,
 Tebl döydür sabah meydân benimdi.

Nâmusuma göre geldim bu diyâre,
 Mecnun tek çöllerde kaldım âvâre,
 Yâ ölem yâ bu derde edem çâre,
 Tebl döydür sabah meydân benimdi.

Şikâriyem adım bilmiyen bilsin,
 Nâmert felek koymur üzüm gülsün,
 Her kim gelir meydânıma koy gelsin,
 Tebl döydür sabah meydân benimdi.

Ertesi sabah Şikâri'nin atı Ügâb-ı Devzâd'ı yeherlediler. Şikâri savaş geymini geyip meydana girdi. Serefrâz Şâh Şikâriyi neydanda görünce Câmâsib Hekim'den sordu. At üzerinde meydanın ortasına gelen kimdir? Sanki bir insandır. Onun karşısına bir savaşçı gönderdi. Savaşçı Şikâriden sordu: Senin adın nedir? Şikâri dedi: Benim adım mızrabımda yazılıdır.

Perizâd bu sözden hoşlanmadı ve mızrağın Şikâriye taraf fırlattı. Şikâri mızrağı havada yakalayıp ve Perizâz'a attı. Neyze perizâd'ın yüreğine sancılıp, onu yere düşürdü. Bir başka perizâd meydana girdi. O da Şikârinin önünde dayanamadı ve yere serildi. Serefrâz Şâh olayları böyle görünce koşuna saldırı emrini verdi. Şikâri Serefrâz Şâh'ın askerlerin perişan etti. Koşun Gülistân-ı Erem'e geri çekilmek zorunda kaldı. Serefrâz Şâh durumu böyle görünce Câmâsib Hekim'e dedi: Benim koşunumu perişan eden bu pehlivan kimdir? Câmâsib Hekim cevap verdi. Şikâriden başka kim olabilir ki? Serefrâz Şâh'a dedi:

Seni nümâyende edip Süleymân,
 Her ne desem gel incime mennem.
 Kebûl et sözümü olma perişân,
 Korhura şâhlığın gede elden.

Bu dağda maralım var,
 Oh deyi yaralım var.
 Ne gece yuhum geler,
 Ne gece kararım var.

Câmâsib Hekim remlde Şikârinin Hızır tarafından kahramanlık kemeri verildiğini biliyordubunun için Serefrâz Şâh'a Şikâri ile savaşmamasını ve taavsiye etmişti.

Gel sülh edek daha ceng kurtarsın,
 Revâ deyil gül üstünü hâr alsın,

Şikâriye ver yarını aparsın
Korhuram şâhlığın gede elden.

Men âşık kazan ağlar,
Ot yanar kazan ağlar,
Gurbet yerde ölenin
kebrini kazan ağlar.

Serefrâz Şâh bu sözlerden hoşlanmadı. Câmâsib Hekim sözünün mahlasını bu dillerle dedi:

Câmâsib Hekim'in olma kesdinde,
Elin olmaz Simizâr'ın destinde,
Kızın Reyhâne gede üstünde,
Korhuram şâhlığın gede elden.

Men âşık kan eyler,
Divân eyler kan eyler,
Dost meni bu halda görse,
Yâ öler ya kanıma kan eyler.

Câmâsib Hekim'in sözleri Serefrâz Şâh'a eseri olmadı. Simizârî Şikâriye teslim etmeyeceğinden vaz geçmedi. Daha sonra Reyhâne Peri ve kızları görmek için gitse de onları bulamadı. Serefrâz Şâh Câmâsib Hekim'den onların bulmasını istedi. Câmâsib Hekim reml atıp onların Çâh-ı Süleynânî'de olduklarını anladı. Serefrâz Şâh sehr okuyup iki saatte oraya vardı. Kızı Reyhâne Peri babasının gelmesiyle tedirgin oldu. Babası sordu: Kızım burda ne işiniz var? Reyhâne Peri cevaap verdi: Kızları gezdirmeğe getirdim. Serefrâz Şâh Reyhâne'nin yanakların solgun görünce durumdan şüphelenip ve kimin ona el sürdüğünü sordu. Reyhâne Peri kimsenin oraya gelme cesareti olmadığını söylese de Serefrâz Şâh Şikârinin orda olduğunu anlar ve Reyhâne'yi öldürmekle tehdit eder. Reyhâne Peri babasına der: Beni öldürmeden bir kaç sözü var onları demem gerek:

Başıva dolanım mihribân ata,
Sen özün vermisen o pehlevâne meni.
Mennen sora şâhlığın geder bada,
Sen özün vermisen o pehlevâne meni.

Reyhâne Peri bu sözlerle Şikâri'nin onun eşi olduğunu ve kendi eliyle ona verdiğini söyler.

Gezeb hâletinde meni dindirme,
Şikeste kelbimi sen de sındırma,
Eşk bâzarıdı meni öldürme,
Sen özün vermisen o pehlevâne meni.

Reyhâne Peri dedi eğer beni öldürmeye kararlıysan beni denize atın.

Kesem verrem o rûh-ı Süleymâne,
İltimâs eyleyir kızın Reyhâne,
Gel öldürme ver atsınlar ümmâne,
Acel garg eylesin o ümmânde meni.

Serefrâz Şâh destur verdi onu bir sandığın içine koyup, denize bıraktılar. Kızları da saçlarından birbirine bağlayıp bir kafeste kendi oturduğu tahtın altında olan bir ambara habsetti.

Size kimden söyleyim? Emir-i Cezire Firûz'dan. Emir-i Cezire Firûz Hemîşe Bahar adlı ülkenin padişahiidi. Kendisi insan olsa da perilere hükm ederdi. Gülistân-ı Erem'de Serefrâz Şâh Şikârinin eşin tuttuğunu duyunca Şikâriye yardım etmek için yola koyulur. Denizin üzerinde sandığı görünce perilere sandığı getirmesine emr eder. Periler sandığı getirip içine baktığında hayatında gördüğü en güzel kızı görür. Emir-i Cezire perilere padişahı olmasına rağmen o güne dek evlenmemişti. Sandıkta olan kızı görür görmez onunla evlenmeğe karar verir. Kızı bayınlıktan çıkarttıktan sonra kendini tanıtip ve Şikârinin yardımına gittiğini söyler ve hemen ona evlenme teklifinde bulunur. Kız durumu böyle bilince ağlamaya başlar. Emir-i Cezire onun ağlamasının nedenini sorunca bu cevabı verir:

Söyleyim zebân halım incime mennen,
Harda merd olsa onun kurbâniyam.
Periler şahısan ey beni-âdem,
Eşkide bir cevânın giriftâriyam.
Yâr kana,
Yar sözün yâr kana,
Lâcın vurmuş sonayam,
Sihilmişam yâr kana.

Emir-i Cezire kendi kendine dedi: Olmaya o bir cavan benim? Allahım ne oleydi âşık olduğu cavan ben olsaydım? Belki beni rüyada görmüşsün? Kız sözünü devam etti:

Bi vefâ insana dost dememişem,
Hele bu dünyâda gün görmemişem,
Seni rüyada men görmemişem.
Dediğin cavânın men cananıyam.
O yan dağlar,
Kanlara boyan dağlar.
Bu yan zülmethânadı,
Necedi o yan dağlar?

Emir-i Cezire bunu eşidince onun Şikâri'nin sevgilisi olduğunu anladı. Ondan kim olduğunu ve niye denize atıldığını sorar. Reyhâne Peri cevabın bu sözlerle verdi:

Bir ohudum felek koydu kemâne,

Dedem gerk etmişdi meni deryâde,
 Serefrâz Şâh kızıyam adım Reyhâne.
 Heman Şikârinin men dildârıyam.
 Kan eyler divân eyler,
 Dost meni bu halda görse,
 Ya öler ya kanıma kan eyler.

Emir-i Cezire bunu öğrenince Reyhâne Peri'den özür diledi ve dedi:

Pervâne tek koy dolanım başıva,
 Ey güzel bilmedim bağışla meni.
 Kurbân olum gözden gelen yaşıva,
 Ey güzel bilmedim bağışla meni.

Eşk elinnen gece gündüz hesteyem,
 Allah terefinden kemer besteyem,
 Şikârinin men istekli dostuyam,
 Ey güzel bilmedim bağışla meni.

Her işlere Allah eyler elâcı,
 Şirin ağzım oldu zehirden acı,
 Men sene kardaşam sen mene bacı,
 Ey güzel bilmedim bağışla meni.

Sözlerin bitirdikten sonra Hemişe Bahar'a döndüler. Hemişe Bahar'da Pirâne Peri bnları karşılar. Pirâne Peri Reyhâne Peri ile sütkardeş idiler. Bunlar Hemişe Bahar'da kalmakta olsun size Şikâriden haber verim.

Şikâri kızlar aramak için dışarıya çıkmıştı. Bir yerde çadır kurup, ottrak eyledi. Kazadan o yerler Kullar Padişahının yeriymiş. Kullar padişahı Şikâriyi görünce onu yemek istedi. Ancak Şikâri kılıcını sıyırıp onunla savaşmaya başladı. Kullar Padişahı gördü Şikâri'ye batamayacak kaçmaya başladı. Kullar Padişahı Şikâri'ye onun ardında gelmemesini söylese de Şikâri onu kovaldı. Sonunda Kevâsib adlı bir kaleye yetiştiler. Kullar padişahı kaleye girdi. Şikâri onu yakalamak için kaleye girse de tılsma düştüğünü fark etti. Kullar Padişahi dedi: Ben sana gelmemeni söyledim ancak sen beni dinlemedin. Şimdi yeddi yıl tılsımda kalmalısın. Tılsımı oğlun Cehangirin adına bağladım, o gelmezse kıyamete kadar burda kalmalısın. Şikâri burda tılsımda kalmakta olsun size Reyhâne Peri'den haber verim. Reyhâne Peri bilir biri olduğu için bu olaydan haberdar oldu. Bu olayı Emir-i Cezire ve Pirâne Peri'ye dedi.

Diğer taraftan Üzzâr Pehlivân Serefrâz Şâh'a yardım etmek için yola koyuldu. Savaş başladı. Tüm devler öldürüldü, yalnız Elâve Şâh ve Zerdân ve Şikârin Firûz Eyyâr'ı kaldı. Bu üç kişi kendilerini kurtarıp Kaf dağında gizlendiler.

Şâm'da Cehângir, Cehândâr ve Şîrzâd-ı Tîgzen savaşıta idiler. Cehângir Cehândâr'a dedi: kardeşim Serheng-i Şâmi ölmeyene dek bu savaş biten değil, yarın savaş meydanından sonuç almayana kadar dönmeyeceğiz. Cehâgir Serheng-i Şâmi'yi öldürmeyi boynuna aldı. Cehândâr ise Müsrûk'ü öldürmekle görevlendirildi. Şîrzâd-ı Tîgzen ise Müsrûk'ü öldüreceğine söz verdi. Bu haber casuslar vasıtasıyla Serheng-i Şâmi'ye yetirildi. Serheng-i Şâmi kendinin öldüğünden sonra Müsrûk'un yerine oturmasını istedi. Müsrûk ise onun ölümünden sonra Müsrûk'dan onun görevini yapmasını istedi. Müsrûk da onun ölümünden sonra seçilecek pehlivanlardan birinin komutayı ele alınmasını istedi.

Ertesi gün savaş başladı. Cehâgir Serheng-i Şâmi'nin etrafındaki askerleri öldürerek onun bindiği file yaklaşmayı başardı. Serheng-i Şâmi'yi filin üzerinde keceden indirip ve öldürdü. Cehândâr ise nceden planlandığı gibi kendini Müsrûk'a yetirdi. Onu başına alıp yere vurmak istedi ancak Müsrûk Cehândâr'dan onu öldürmemesi karşılığında Müslümân olacağını söyledi. Cehândâr bunu eşidince onu öldürmekten vaz geçer.

Müsrûk durumu böyle görünce askerlerin komutasını ele alıp askerleri Şâm kalesine geri çekip, kalelin kapıların bağlar. Daha sonra Serheng-i Şâmi'nin yerinde oturup, eşi Nâzik Endâm'ı ona getirmesini emr eder. Nâzik Endâm Serheng-i Şâmi'nin eşi ve Nâzik Bedenin anası idi. Bu haberi ona verdiğinde çok üzüldü. Yanındaki hizmetçilerden birinin tavsiyesiyle Cehângir'e bir mektup yazıp ondan yardım diledi. Nâzik Endâm mektubunu böyle yazdı:

Yazıram baheber sen ol halımnan,
Gel meni al bu nâ-merdin elinnen.
Deyirem kelmeni ollam Müselmân,
Gel meni al bu nâ-merdin elinnen.

Bilirem ki öz dininde doğrusan,
Anannan ayrılıb sine dağlısan,
Şikârinin bir vefâlî oğlusan,
Gel meni al bu nâ-merdin elinnen.

Nâzik Endâm el götürüb duâye,
Felek meni eceb saldı belâye,
Cehângir sözümü koy sen icrâye,
Gel meni al bu nâ-merdin elinnen.

Sözlerin bitirdikten sonra özel bir habercisine mektubu verdi ve onu İslâm koşununda Cehângir'e yetirmesini istedi. Mektup Cehângirin eline yetişti. Cehângir diğer silah arkadaşlarıyla Nâzik Endâm'ı kurtarmaya karar verdiler. Bunun için bir plan

hazırlayarak Ferheng Eyyâr'ı öz içlerinden seçerek onu kadın şekline salıp Nâzik Endâm'a haber planı bildirip ve onun yerine Musrûk'un yanına göndermek istediklerini bildirdiler. Nâzik Endâm plandan haberdar olup Musrûk'e haber gönderdi ki bu akşam falan saatte yanına geleceğim. Şebreng Eyyâr'ın Nesim Eyyâr buna yenge muşata oldu. Diğer taraftan Cehângir, Cahândâr Kadın şeklinde geyinip ve yola koyuldular. Ferheng Eyyâr gelin kılıfında otağa girdi. Müsrûk buna yaklaşmak istediğinde olayı anlayıp ancak Cehângir ve Cehândâr otağa girip Müsrûk'u yakaladılar. Cehângir onu öldürmek istedi ancak o Müslümân olup ve canını kurtardı. Cehângir komutayı ele alıp şehirin kapılarını İslâm koşunu'na açtı. Şikâri ve Şirzâd-ı Tîgzen ve onlarla birlikte tutuklanan ve hapiste olanları hapishaneden çıkardı.

Bu haber Firengistanda Ergevân Şâh'a yetişir. Ergevân Şâh'ın bedeni kılıç kesmez ot yandırmaz ve su boğmaz idi. Ayrıca sihir de bilirdi. Ergevân Şâh Müsrûk ve Müzrûk'un Serheng-i Şâmi'ye yardım için gittiğini biliyordu. Serheng-i Şâmi'nin askerlerinin yenilmesi ve kendisinin Cehângir eliyle ölmesi haberi onu çok kızdırdı. Müsrûk ve Müzrûk'un da Müslüman olması ve İslâm koşununa girmesine dayanamayıp, yüz bin askerle Şam'e doğru harekete geçti. Ergevân Şâh'ın askerleri Şam kentine yakın bir yerde çadır vurdular. Cehângir'in çevresindeki pehlivanlar bu haberi dyduklarında dizlerine vurdular ki daha biz bir şey yapamayacağız. Cehângir onlardan sebebei sorunca onlar Ergevân Şâh'ın bedeninin kılıç kesmez, su boğmaz ve ot yandırmaz olduğunu söylediler. Cehângir onlara sakinleştirdi. Ergevân Şâh Cehângir'e bir mektup yazarak Müsrûk ve Müzrûk'u ona teslim etmesini istedi. Cehângir mektubun cevabında böyle yazdı:

Abes yere gelmisen bu diyâre,
Korhura düşesen burda tora sen,
Vırram keynağuma eylerem pâre,
Bilmirem düşmüşen sen ne hiyâle.
Men âşık kazan ağlar,
Ot yanar kazan ağlar,
Bir iyit kurbetde ölse,
Kebrini kazan ağlar.

Yetiştî bizede yazdığın fermân,
Yara vursam olmaz derdive dermân,
Necât kapsıdı gel ol Müselmân,
Ürekte kâil ol bir hudâye sen.
Mezelendi,
Mey içer mezelendi,
Vefâlı dosları gördüm,
Üreyim tezelendi.

Bahar olcah süsen sünbül bitişi,
İki sultân bir biriynen tutuşı,
Vay heberin geder Firengistâne yetişi
Cehângir deyir olarsan beht-i kare sen.

Ergevân Şâh mektubun cevabını alınca harekete geçti. Cehângir Şam kentinin kapıların bağliyp, şehri savunma haletine geçti. Ergevân Şâh destur verdi mancanıkları hazırladılar ve şehre taş yağdırmaya başladılar. Şehirdeki kadın ve çocuklar tedirgin olunca Cehângir Cehândâr ve yeğenleri Şîrzâd-ı Tîgzen Ergevân Şâh ile yüzleşmek için şehirden çıkmaya karar verirler. Şehirin kapısı açılıp Şîrzâd-ı Tîgzen Ergevân Şâh'ın askerlerine saldırdı. Birçok asker öldürüp kendini Ergevân Şâh'a yetirdi. Ergevân Şâh'a bir neçe kılıç vursa da ona bir etki bırakmadı. Ergevân Şâh'ın bir kılıcı varidi Belârik adında. Bu kılıç Efrâsiyabın kılıcıydı. Ergevân Şâh Belârik'i indirdiğinde Şîrzâd-ı Tîgzen'i yaralar. Pehlivanlar Şîrzâd-ı Tîgzen'i meydandan çıkarırlar. Cehândâr meydana girdi. Ergevân Şâh onu da yaraladı. Cehândâr meydanı Cehângir'e verdi. Ergevân Şâh Cehâniri de yaraladı. Ferheng Eyyâr durumu böyle görünce dedi: Ergevân Şâh yalnız gözlerinden yenile bilir. Bunun için süpengine bir ahang koyup, Ergevân Şâh'ın anlından vurdu. Ahang açılıp Ergevân Şâh'ın gözlerin yaktı.

Ertesi sabah Cehândâr yarasın bağliyp meydana ayak koydu. Akşama dek savaşıp kşam orduya döndüğünde bir nikabli süvariyle karşılaştı. Süvari bunu savaşa davet etti. Gece sabaha dek bunlar birbiriyle döyüşdüler. Sabah gün ağardığında sanaşçı bir ahuya şekline girdi. Cehândâr onu tutmak istediğinde ahu bir bağa kaçtı. Cehândâr ahu'nun peşinde bağa girdi ancak her tarafa baktı ahu'yu bulamadı. Bağdan çıkmak istedi bu defa kapıyı bulamadı. Bir ağaa çıkıp duvardan aşmak istedi ancak ne kadar ağaca çıksa da duvar o kadar yükseldi. Bu zamanda kulağına müzik sesi geldi. Ağaçtan inin sesin kaynağına taraf gitti. Sesler bir imaretin içinden geliyordu. Yaklaştığında yedi kız gördü. Biri ortada diğerleri çevresinde çalıp oynayırdılar. Ortada oturan kız Cehândâr'ı yanlarına çağırdı.

Bu kız Vasvâs Câdüger idi ki onunla dün gece savaşıyordu ve daha sonra ahu şeklinde onu peşinden bağa çekmeyi başarmıştı. Vasvâs Câdüger yaşlı olsa da sihirle kendini on dört yaşında bir kız şekline çevirmiş idi. Kızlar onun önüne şerap koydular. Vasvâs Câdüger ona o kadar muhabeteledi ki Cehândâr ona âşık oldu. Vasvâs Câdüger ondan sordu: De görüm sen burada ne işin var? Cehândâr bir şikâr yüzünden oraya geldiğini böyle dedi:

Gel sene söyleyim ey nazlı dilber,
Menim bir şikârim gelib bu bağa.
Bülbül gülden ötrü çoh efgân eyler,
Menim bir şikârim gelib bu bağa.

Canım kurbân ola merdin yolunda,
Leşkerim kalıbdı düşmân elinde,
Kova kova bu Şâmatın çölünde,
Menim bir şikârim gelib bu bağa.

Vasvâs Câdüger dedi: Senin adın Cehândâr degil mi? Senin şikârın bu bağdadı. Daha sonra yakasındaki düğmeleri çekip kopardı ve dedi: Senin şikârın bunlardır, sen doğru gelmişsin. Senin şikârın benim. Cehagir onun adının bilmesine şaşırıp sordu:

Dediğim sözleri indi kanısan,
O geçen günleri bir bir sanısan.
Cehândârı meni hardan tanısan?
Vrginen şikârım gelib bu bağa.

Vasvâs Câdüger Cehândârı yoldan çıkarmayı başardı. Ona o kadar muhabet elledi ki savaşı, kardeşin, babasını bile unuttu.

Mhebbet bir belâ şeydir giriftâr olmayan bilmez.
Zimistan çekmeyen bülbül baharın kedrini bilmez.

Gecenn bir yarısına kadar yiyip içtiler hoş vakit geçirdiler. Gece yarından geçmişti kenizleri odadan çıkardılar ve baş başa kaldılar. Kız Cehândârı yatağına götürdü ve soyunup ikisi de yatağa girdiler. Yatakla kol boyun olduklarında kızın ağzının kokusu Cehândârı rahatsız etti. Cehândâr sırtını ona çevirdi ancak kız ona dedi: Neden yüzünü benden çeviriyorsun? Cehândâr kızın cevabında dedi:

Demirem çirkinsen eybin var güzel,
Babam vesiyeti yâdıma düşdü.
Şirin şirin söhbetin var ay güzel
Babam vesiyeti yâdıma düşdü.

Kız dedi: Babanın vesiyeti ne idi? Cehândâr dedi:

Nâ belet yerlerde gedib kalmayın,
Gördüğüz emelden peşmân olmayın,
Ağzınnan iy gelen kızı almayın,
Babam vesiyeti yâdıma düşdü.

Cehândârım mütezirdi kardaşım,
Ne sövdaya düşüb belâlî başım.
Mene tene vurar yarım yoldaşım,
Babam vesiyeti yâdıma düşdü.

Kız Cehândâr'ın ilgisizliğini görünce aşkının ateşi dada da alevlendi, ancak Cehândâr onu kabul etmedi. Cehândâr kızın ısrarından kurtulamadı, sonunda kızın

yüzüne bir sille vurdu. Kız dunu görünce gazeblendi. Hizmetnde olan altı kızı dev şekline soktu ve Cehândâr'ın yakalamasını emr etti. Cehândâr kılıcın çekti ancak Vasvâs Câdüger bir sihir üfledi ve kılıç Cehândârın elinden yere düştü. Altı dev bunu yakalayıp Vasvâs Câdüger'in emriyle onu Tilism-i Reyhâne götürdüler. Tilism-i Reyhân bir kale şeklinde idi. Cehândâr gözün açtığında kendini bir kalede buldu. Yakınındaki ağacın üzerinde binlerce kuş varidi. Cehândâr ağacın kölgesine gitmek istediğinde kuşla bunun üzerine hucum ettiler ve onu yemek istediler. Cehândâr geri oturdu kuşlar da geri çekildiler.

Cehândâr kendi durumunu bu sözlerle dile getirdi:

Her yerden çarem kesildi,
Aceb düştüb kokaye.
Cevân keddin tez büküldü,
Penâh gettim hudâye men.

Sınıh göylüm kim bitirsin?
Aparıb Şâme yetirsin,
Üreyimin derdin bilsin,
Aceb düşdüm belâye men.

Ayrı düşdüm men elimden,
Bülbül tek gonça gülümnen
Cehândâram derd elinden,
Sığınmışam hudâye men.

Sözleri biter bitmez gözü bir kıza sataşır. Cehândâr ömründe öyle bir güzel kız görmemişti.

Yâ reb bu hansı hüridi bâzariden geçer?
O eşve û kemze û nâz bu dil-i zârî den geçer.
Götürüb külâhın eline nüsret ile gelir,
O nâz ile gelse eger ömrüm yarıdan geçer.

Cehândâr hayranlıkla kıza bakar. Kız gelip ona yaklaştığında selam verir ve onun kim olduğunu ve neden ora geldiğini sorar. Cehândâr başından geçen olayları böyle anlatır: Biz Şâm'da Serheng-i Şâmi ile savaşıyorduk, savaştın döndüğümde birisi beni meydana davet eledi. Sabaha dek onunla savaştım. Sabah güneş çıkınca bir ahu'ye döndü ve kaçtı. Onun takibinde bir bağa girdim. Altı kız bir kızın çevresinde oturup mahnı okurdular. Beni de davet ettiler. Ortada oturan kız bana evlilik teklif etti. Ağzı kokuduğu için teklifini kabul etmedim. Beni buraya getirdi. Kız dedi: Şâm'dan dediğin bağa kadar üç aylık yol var sihirle yol kısaltılmış. Bağdan buraya kadar da üç ay daha yol var, toplam altı aylık Şâm'dan uzaklaşmışsın. Benim adım Reyhânedir. Savaşmışın dam da ahu şekline dönüp sonra bağda on dört yaşında bir kız şeklinde senin gözüne

görünen ve seni buraya sürgün eden benim anam Vasvâs Câdüger dir. Buranın adı da Tilism-i Reyhân dir. Seni burada tilisme bağlayıp artık burdan çıkamazsın.

Cehândâr kıza dedi:

Sahlasan bu gece sene mehmânan,
Hekiketi gel biz koyah meydana.
Ölene cen yanında kalanam,
Hekiketi gel biz koyah meydana.

Gel mennen ikimiz olah biz sırdaş,
Ahıtma gözümünden çohlu kanlı yaş,
Sen mene bacı ol men kardaş,
Hekiketi gel biz koyah meydana.

Cehândâr bu sözlerle ondan istedi ki onunla bacı kardaş olsun.

Nâmerd felek mene verib ah ü zâr,
Dost düşmân içinde etme meni hâr.
Şikâri oğluyam adım Cehândâr,
Hekiketi gel biz koyah meydana.

Cehândâr kızın Müslüman olacağı takdirde onunla bacı kardaş olacağını söyledi. Kız Cehândârın bu teklifini kabul etti. Serçe parmakların bir birine verip bacı kardaş oldular. Bacı kardaş olduktan sonra Cehândâr ordan nasıl kurtulabileceğini sordu. Kız cevap verdi: Burdan çıkmak çok zordur, senin bu tılsımdan çıkman için Vasvâs Câdüger'in ölmesi gerek yoksa sen kıyamete kadar burda kalacaksın. Cehândâr dedi: Vasvâs Câdüger'i nasıl öldürebiliriz?

Reyhân Câdü bunu beline alıp bir sihir okudu havalandılar. Bir dağın eteğinde yere indiler. Kız dedi: Bu dağda bir çeşme var. O çeşmenin yanındaki havuzda üçü kırmızı biri siyah dört balık var. Siyah balığın karnında bir şişe var. Vasvâs Câdüger'in canı o şişenin içindedir. Şişeyi Vasvâs Câdüger'in iki kaşının arasına koyabilsek Vasvâs Câdüger'in canı çıkar. Eger o balığı avlayıp getirebildin Vasvâs Câdüger'i öldürüp seni bu tılsımdan kurtarırız, eğer balığı avlayamadın kıyamete kadar burda kalmalısın. Kız Cehândâr'a balığın çok ayık bir hayvan olduğunu hatırlattı.

Cehândâr onun söylediği çeşmeyi bulup, yanındaki havuz'da kızın söylediği dört balığı gördü. Okunu kemanına koydu ve tüm dikkatiyle siyah balığı hedef aldı. Cehândâr balığı avlayıp ve kızın yanına getirdi. Kız balığın karnını yarıp ve şişeyi çıkardı. Daha sonra Cehândârı beline alıp bir sihir okuyup, kaleye döndüler. Reyhân Câdü Cehândâr'ı bir otağa bırakıp, Vasvâs Câdüger'i çağırmak için bir levheyi odun

üzerine tuttu. Vasvâs Câdüger hemen orda hazır oldu. Ağlaya ağlaya görek nenesi Vasvâs Câdüger'e ne dedi:

Sene kurbân olum gül üzlü ana,
Bir cavanın eşki ağladır meni.
Üreyimin başın dönderdi kana,
Bir cavanın eşki ağladır meni.

Vasvâs Câdüger dedi: Bu cevan kimdir? Niye seni böyle perişan eylemiş?

Reyhâne Câdüger dedi:

Ne kedr yalvardım kol boynuma salmadı,
Dindiriben gemli göylüm almadı,
İzhâr eyledim meni al almadı,
O cavanın eşki ağladır meni.

Dedi kızım niye almadı? Dedi çünkü sevgilisi varmış. Vasvâs Câdüger sordu:

Sevgilisi kimimiş? Adı nedir? Reyhân Câdüger cevap verdi:

Şikeste bülbülem gonça gülüm var,
Dünya da gem gusse böyle zülüm var.
Reyhâneym dedi ki sevgilim var,
O cavanın eşki ağladır meni.

Reyhane Câdü Cehândâr'ın adını söyledi ve Cehândâr'ın onu sevdiğini, onu terslediği için pişman olduğunu ve onunla beraber olmak istediğini söyledi. Böylelikle Vasvâs Câdüger'i öldürmek için Cehândârın yanına götürdü. Reyhâne Câdü Vasvâs Câdüger'i öldürme yolunun balığın karnından çıkan şişenin onun iki kaşının arasında koymak olduğunu ona söylemiştir ancak bunu yapmak için onunla sevişme haline girmek olduğunu da ona söyledi ve Cehândâr onunla sevişme esnasında bu ii yapabileceğini anlamıştı. Bunun için onunla bir araya geldiğinde ona yaptıklarından pişman olduğunu söyledi. Vasvâs Câdüger gene kendini ondört yaşında kız şekline salmış ve onun yanına girdi. Cehângir dedi: Bizim adetlerimizde gelin ve damadın bir resmi vardır, onu yerine getirmek gerekir. Vasvâs Câdüger dedi: O nedir? Cehângir dedi:

Sen erüssan men de dâmad,
Bu işlerin hesabı var.
Sen Şirinsen men'de Ferhâd,
Ürekde eşkin dağı var.
Eşkin oduna yanarsan,
Ürekten ilhâm alarsan,
Bu gece erüs olarsan,
Arûsluğun hesabı var.

Cehândârı getirdin dile,
 Senile verir el ele,
 Bedenimi oğ dincele,
 Arûsluğun hesabı var.

Cehândâr dedi bizim resmimize göre gelin damat evlilik gecesinde bir birinin bedenini ovması gerekir. Vasvâs Câdüger bunu kabul eyledi ve Cehârın bdenin ovdu. Cehândâr onun bedenini ovmak istediğinde ondan gözünün yummasını istedi. Bu zamanda şişeni onun iki kaşı arasına koyup ve öldürdü.

[kasetin bu bölümünde kopukluk var.]

[Reyhâne Câdu destûr verdi devlere bunu Şâm kentine götürsünler.] Yollarının üzerinde İskender-i Rastin ve İsfendiyâr Han'ın askerlerini İskenderiye de karşı karşıya geldiklerini gören Cehândâr onu orada indirmelerini istedi. Devler ilk başta buna karşı geldilerse Cehândârın ısrarı üzerine onu orda bıraktılar. Cehândâr kendini İsfendiyâr Han'ın askerlerine yetirdi ve onlardan savaşın nedenini sordu. İsfendiyâr Han dedi: Ben Kâbil'in padişahıyam, oğlum Kubâd İskender-i Rastin'in kızını istiyor ancak İskender-i Râstin bu evliliğe karşıdır. Bunun için savaş meydanında bu işin çözülmesine karar verdik. Ben güçlü olsam kızı alacağım.

Cehândâr bunu eşidince savaşı önlemek için araya girdi. İsfendiyâr Han'a dedi: Savaş gerekmez kız isterse ben onu size getiririm, sen ordunu geri çek:

Sene vardı benim bir neçe sözüm,
 Götür leşkerin get kalma bu yerde.
 Yoh desen sen ilen ceng edem özüm,
 Götür leşkerin get kalma bu yerde.

Bir nehengem deryâleri yararam,
 Rüstem tek özümü cenge vuraram,
 Ne keder dilâver varsa kıraram,
 Götür leşkerin get kalma bu yerde.

Cahândârâm sözümü aşkar diyerem,
 Ahtarıb taparam seni görerem,
 Kızın göylü olsa özüm vererem,
 Götür leşkerin get kalma bu yerde.

İsfendiyâr Han Cehândârın sözüyle ordusunu geri çekti.

Bu taraftan Cehândâr İskender-i Râst'ın ordusuna doğru yola düştü. Cehândâr orduya yaklaştığında herkes onun heybetine baka kalmıştı. Onu İskender-i Râst'ın yanına götürdüler. Cehândâr savaşın nedenini bir defa da onun ağzından işitti. İskender-i Rast oğlu İskender-i Sâninin oniki min askerle dedesi İskender'in tılısına gittiğini ve

ondan bir haber olmadığını, Oğlu İskender-i Sâni gelmeyene kadar kızına düğün yapmak istemediğini bu sözlerle anlattı:

Bu ayrılığa daha men döze bilmerem
İndi gördüm senin kimi cevânı.
Kudretim yoh meydan gezebilmerem,
İndi gördüm senin kimi cevânı.

Burda deyil gemli gönlüm dindirsin,
Hünerimi nâ-mertlere bildirsin,
Gedib babasının tilisini sındırsın.
Elimde deyil o İskender-i Sâni.

Şâhe verib gonça gülün butası,
El uzadıb dameninen tutası,
İskender-i Sâni oğlumdu men atası,
Düşüb tilisme İskender-i Sâni.

Cehândâr durumu anladıktan sonra İsfendiyâr Han'ın yanına döndü. İsfendiyâr Han'a İskender-i Rast'ın neden kızını vermediğini açıkladı. Daha sonra ona söz verdi ki kendisi İskender-i Sani'yi bulmak için yola koyulacak ve kendi İsfendiyâr Han'ın kızını isteyip onlara getireceğine söz verdi.

Akşam yemekten sonra oradan buradan söz açıldığında İsfendiyâr Han dedi: Biz İskender evlatlarındanız. Diyâr-ı Rûm'da bizim saltanatımız varidi, ancak onlardan birini aslanlar öldürdü diğeri ise Serheng-i Şâmi'ye tabe oldu ve pût'e tapamaya başladı. Cehândâr bu sözleri duyanda onun Şikâri ve Erçe'den bahs ettiğini anladı. Babasını hatırlayıp ağlamaya başladı. İsfendiyâr Han onun ağlamasının nedenini sorunca dedi:

Neçe kelâm eşid benim dillimnen,
O dediğin cavan ölmüyüb sağdı.
Felek ayrı salıb onu elinnen,
O dediğin cavan ölmüyüb sağdı.

Dolandım dünyayı dağları daşı,
Üreyimde vardı onun sırdaşı,
Böyük zülm eliyibdi ona kardaşı,
O dediğin cavan ölmüyüb sağdı.

Dedem nenem yâda düşüb ağlaram,
Felek elinnen sine dağlıyam,
Cehândârâm Şikârinin oğluyam,
O dediğin cavan ölmeyib sağdı.

Cehândâr oalyarın hepsini anlattıktan sonra İskender-i Sâni ve on iki bin askerin tılısımdan kurtarması için hazırlandı. Orada oturanlar hepsi bu işe karşı geldiler ve

dediler: Bu güne dek tılsım gedenlerin hiçbirı dönmemiş. İskender-i Sâni'nin anası da saçını başını yoldu ki oğlum gel sen bu işden vazgeç. Cehândâr'a dedi:

Nece el götürüm indi men sennen,
Dünya bir terefe sen'de bir yana.
Koymara gedesen incime mennen,
Dünya bir terefe sen'de bir yana.

Bir yaram var heç sağlamaz ölünce,
Ağlaram sızlaram dünya boyunca,
Getsen gözüm kalar senin dalınca,
Dünya bir terefe sen'de bir yana.

Felek sizi elden ayrı salıbdı,
Dört bir yanın gem leşkeri alıbdı,
Anan gözü intizarda kalıbdı,
Dünya bir terefe sen'de bir yana.

Ertesi gün Cehândâr tılsımı kırmak için yola koyuldu. İsfendiyâr Han ve askerleri onu yolcu ettiler. Bir dağın eteğine vardığında Cehândâr'a dediler: Dağın eteğindeki gördüğün çimenler ayak bastığında tılsım olacaksın. Cehândâr onlardan vedlaştı ve çimenliğe ayakbastı. Cehândârın karşısına büyük bir ağaç göründü. Ağaçların üzerinde binlerce kuş varidi. Cehândâr ağaca yaklaştığında kuşlar seslendiler: Ey deli kanlı yaklaşma yanarsın. Cehândâr ağacın tılsım kapısı olduğunu anladı. Cehândâr çaresiz kaldı aldı sazını eline:

Kâdir Allah sennen budur dileyim,
Darda koyma men kimi cevânı.
Nezer eyle sâkit olsun üreyim.
Darda koyma men kimi cevânı.

Süsen sünbül ter benovşe bitmesin,
Şeydâ bülbül gül üstünnen ötmesin,
İstirem babamın adı itmesin,
Derde koyma sen özün men cevânı.

Başıma koyyam gevherden tacı,
Bu şirin ağzımı eyleme acı
Cehândârın kesilibdi elâcı,
Darda koyma men kimi cevânı.

Bu dağda maralım var,
Oh deyim yaralım var,
Ne gece yuhum geler,
Ne günüz kararım var.

Cehândâr bir kaç defa ağaca yaklaşmayı denedi ama her defasında kuşlardan ses geldi ki ey delikanlı yaklaşma yanarsan, bize de yem olarsan. Cehândâr bir şey yapamayınca bacısı Reyhâne'nin sözünü hatırladı. Reyhâne saçından bir tel ona vermişti. Darda kaldığında saç otun üzerine tuarsan ben hemen orda olurum demişti. Cehândâr ot yandırdı ve saç onun üstüne tuttu. Reyhâne hemen hazırlandı ve dedi: Ne için beni çağırdın? Cehândâr olan bitenleri ona anlattı ve tılsımı kırmak istediğini söyledi. Reyhâne olayları işidenden sonra Cehândâr'dan bu işten vaz geçmesini istedi. Cehândâr direnince Reyhâne dedi:

Sene kurbân olum, istekli karaş,
Bu tilismin çetin olar elâcı.
Gel ahıtma sen didemnen kanlı yaş,
Bu tilismin çetin olar elâcı.

Hemişe çektiğim âh ü zârıdı,
Bu göylümü tutan gem gubârıdı.
İskenderden kalan yâdigarıdı
Bu tilismin çetin olar elâcı.

Reyhâneym el götürrem duâye,
Eceb saldın sen özüvü belâye,
Çağır Şâh-ı Merdân yetsin harâye,
Bu tilismin çetin olar elâcı.

Reyhâne tılsımın yolunu bilmediğini ve bunu bilse yalnız teyzesi Demdeme Câdü'nun bileceğini söyledi ve Demdeme Câdü'yu görmek için yola koyuldu. Durumu Teyzesi Demdeme Câdüger'e anlattı. Demdeme Câdüger dedi: Ben de bu tılsımın yolunu bilmiyorum. Bunu bilse bilse büyük kardeşim Hemheme Câdüger bilir. Daha sonra tılsımın yolunu sormak için Hemheme Câdügerin yanına gitti. Hemheme Câdüger dedi: Sen Tılsım-ı İskender'in yolunu niye soruyorsun? Orda on iki bin asker taş dönmüş, yedi hazine ve kırk in suvarinin silahları orda, sen ne işin var onlarla? Demdeme olup bitenleri ona anlattı. Hemheme Câdüger Tılsım-ı İskenderin yolunu ordaki büyük ağacın altında olduğunu ancak bu ağacı kazma kürek kullanmadan kökünden çekip çıkartabileceğini söyledi. Demdeme Câdü Hemheme Câdü'dan öğrendiklerini aynen Reyhâniye söyledi. Reyhâne hemen kendini Cehândâr'a yetirib ve Tılsım-ı İskenderin yolu ordaki büyük ağaç olduğunu söyledi. Ancak ağacı kazma kürek kullanmadan söküp çıkarttığında Tılsım-ı İskenderin yolunu göreceğini söyledi.

Daha sonra Cehândâr iki rekat namaz kıldı, secdede ağlamaya başladı. Bayılıp rüyasında bir mürşüi gördü. Mürşid Cehândâr'ın eline bir kendir verdi ve bu tılsımı onun adına açılacağını ona söyledi. Cehândâr kendine geldiğinde eline verilen kendirle

büyük ağacı kökünden söktü. Ağaç kökünden söküldüğünde şiddetli bir tufan başladı. Cehândâr bir an kendini kanlı denizin kıyısında buldu. Deniz’de çeşitli vahşi hayvanlar buna doğru saldırdılar. Gökyüzünden de büyük bir kuş Cehândârı kancasına taktı ve havaya kaldırdı. Reyhâne Cehândâr’a kuşun kafasını kesmeyi söyledi. Cehândâr kuşun başını koltuğunun altına alıp ve kesti. Kuşun başı bedeninden kopunca yere düştü. Ayıldığında başını Reyhâne’nin dizlerinde buldu. Reyhâne onun Tılsım-ı İskendere girdiğini söyledi. Daha sonra yolu ona böyle trif eyledi:

Bu yolu doğru gidersen bir bağa yetişirsin. Bağın duvarları ve ağaçları altındandır. Bağın kenarında kırk handek kazılmış handeklerin her biri on sekiz arşın eni var. Bu handekleri onlara düşmeden atlamam gerekir. Bağa vardığında duvarının üstünde bir dev göreceksin. O dev bağın koruyucusudur. Elinde bir kürek var. Onu yalnız o kürekle öldürebilirsin. Onu öldürdükten sonra bağın içine girebilirsin. Yaşlı bir adam ağaçların birinin altında göreceksin. O adamın adı Pir-i Vakif’dir. Ondan İskender Tılsımının Levhasın isteyeceksin. İlk başta onda olmadığını söyleyecek ve seni sınayacak. Senden nasıl bura geldiğini soracak. Ağacı kökünden kendirle çıkardığını kanlı denizde büyük kuşun öldürdüğünü ve bağın korukçusu devi altın kürekle öldürdüğünü ona söylersen o seni sınava alacak. Ancak unutma bağın korukçusu olan dev yalnız elinde olan altın kürek ile öldürebilirsin. Bu küreği Pir-i Vakif’a götürmen gerekir. Ben de bir kuş şeklinde seni izleyeceğim.

Cehândâr bunları duyduktan sonra yola koyuldu. Reyhâne de bir kuşa dönüşüp, havalandı. Cehândâr uzaktan bağı gördü. Yaklaştığında handekler yolu üzerine çıktı. Cehândâr handekleri teker teker atladıktan sonra bağın duvarına yetişti. Duvarın üstünde bir dev oturmuştu. Dev onu görünce saldırdı. Cehândâr devin elindeki küreği alıp ve onu öldürür. Reyhâne’nin dediği gibi bağın içinde ağacın altında oturan yaşlı adamı buldu. Ona selam verip, İskender Tılsımının Levhasın almak için geldiğini söyledi. Pir-i Vakif levhanın onda olmadığını söyledi. Cehândâr dedi:

Sene kurbân olum ey pirmerd,
Loh-i Tilismi sennen isteyirem.
.....
Loh-i Tilismi sennen isteyirem.

Pir-i Vakif cevabında dedi:

Başına döndüğüm gül üzlü cevân,
Gel el götürgünen sen bu sevdâ den.
Dolanım başıva men olum kurbân,
Gel el götürgünen sen bu sevdâ den.

Cehândâr dedi:

Hidmet eylerem yanında kallam,
Eşkin mehebbetin bu cane sallam,
Metlebim var dalısıcan dolannam,
Loh-i Tilismi sennen isteyirem.

Pir-i Vakif dedi: Senin gibi çoklu cavanlar bu levhayı istemişler ve elde etmeden ölmüşler. Sen de canını seversen bu işten vaz geç:

Rehmin gelsin men kocanın halına,
Felek kesd eyleyib şirin canına
Korhuram ki düşesen daş donuna,
Gel el götürgünen sen bu sevdâ den.

Cehândâr kendini tanıtmak için dedi:

Her ne heber alsan düzgün söyleyem,
Arif olsan sırrım beyân eylerem.
Cehândâram, evlâd-ı İskenderdenem,
Loh-i Tilismi sennen isteyirem.

Pir-i Vakif dedi:

Pir-i Vakif danışır bir canan inan,
Hele işin çohdu o sübhân inan,
Men tanıyım seni ne nişaninan?
Gel el götürgünen sen bu sevdâden.

Pir-i Vakif Cehândardan nasıl ora geldiğini sordu? Cehândâr Reyhâne'nin öğrettiği gibi Tılsım-ı İskender'e nasıl gittiğini, ağacı nasıl kopardığını, kanlı denizde neler gördüğünü, bağa nasıl girdiğini ve devi nasıl öldürdüğünü anlattı.

Pir-i Vakif son kez olarak Cehândardan sınava girmek istediğinden emin olup olmadığını sordu ve dedi: Bu güne dek çok delikanlı bu yolda canın koydu eğer sınavdan geçemezsen sende taş döneceksen. Cehândâr sınava girmek istediğinden emin olduğunu söyledi.

Pir-i Vakif dedi: Öğleye yakın bu bağa bir kuş gelecek. Sana üç ok ve bir keman vereceğim. Birinci okun boşa giderse ayakların dizlerine kadar taş dönecek, ikinci okun boşa gitmesiyle sineye kadar taş döneceksin, üçüncü okun boşa giderse tamamıyla taş dönüp burda kalacaksın. Yalnız kuşun gözü veya sinesinin ağından vurduğu takdirde kuş ölecektir.

Öğleye yakın büyük bir kuş görüldü. Kuş ağaçta oturup, Pir-i Vakif'tan sordu: Bu gün için av varmı? Pir-i Vakif dedi: Ever var ve Cehândâr'a üç ok bir keman verip dedi: Başlayabilirsin. Cehândâr birinci okun kemane koydu. Birinci ok kemandan

fırladığında kuş yerinden kıpıyıp ok boşa gitti. Bu zaman Cehândârın ayağı dize kadar taşa döndü. Cehândâr ayaklarına baktı ve dedi: Bundan sonra başmak almaya gerek kalmadı. İkinci oku kuş sıyırdığında Cehândâr sinesine kadar taşa döndü. Cehândâr üçüncü oku kemanine yerleştirdiğinde yüzünü Allahâ çevirip dedi:

Yeri köyü erşi yohdan helk eden,
Kezâ yayındırma benim ohumu.
Halıma kan ağlar her gelip geden,
Kezâ yayındırma benim ohumu.

Etibâr yoh bu dünyada beş güne,
Günâhkaram günâhımnan geçginen,
Dâmâd-ı peygamber Ali eşkine,
Kezâ yayındırma benim ohumu.

Cahandârâm meni eyime zamane,
Cavan üreyimi dönderme kane,
Gözü yaşlı kalıb bacım Reyhâne,
Kezâ yayındırma benim ohumu.

Cehândâr üçüncü ve son okunu attı ve kuşun sinisinin ağından vurdu. Kuş ağaçtan düştüğünde bir tufan koptu. Cehândâr bayılıp yere düştü. On iki bin pehlivan taş donundan çıktılar. Pehlivanlar Pir-i Vakif'in yanına gelip, onları kim taş donundan kurtardıklarını sordu. Pir-i Vakif Cehândârı gösterdi. Pehlivanlar Cehandâr'ın elini öptüler. Cehândâr pehlivanların arasında bir delikanlıya dözü düştü. Ona kanı kaynayıp İskender-i Sâni olacağını tahmin etti ve sordu: Sen İskender-i Sâni değil misin? Delikanlı İskender-i Sani olduğunu söyleyince kol boyun ona sarıldı ve dedi: Ben seni kurtarmak için buraya geldin. Senin anan ve baban yolunu gözlemektedir.

Pir-i Vakif Cehândâr'a dedi: Bu kuşun karnında küçük bir sandık var, İskender Tılsımının Levhası o sandığın içindedir. Burdan çıkmanız için levha elinizde olması gerekir yoksa bu tılsımdan çıkamazsınız. Cehândâr kuşun karnını yarıp sandığı çıkardı. Sandığı açamayınca amüduyla ona vurdu. Pehlivanlar yorulana dek o sandığa amüda vurdular. Sonunda Pir-i Vakif dedi: Oğlum bu sandık tılsım olmuştur ve böyle bunu açamazsınız. Bunu açmak için İskender Tılsımının levhasının sandığının açarını Şâh-ı Murgân'dan almanız gerekir.

Şâh-ı Murgân ve yavruları Künâs Câdü tarafından yakalanıp ve bir kafeste tutulmaktadırlar. Onu bulmak için üç gün yol gideceksin. Üç günden sonra bir bağa varacaksın, bağın içinde yüksek bir imâret göreceksin. İmârete girdiğinde Şâh-ı Murgân ve yavruların ayrı ayrı bir kafeste bulacaksın en büyük ve yere yakın asılı kafes Şâh-ı

Murgânın kafesidir, atlayıp onu kafesten çıkaracaksın. Onun yanına vardığında benim adımı verip selamımı söylemezsen seninle konuşmaz.

Cehândâr yola koyulduğunda pehlivanlar da onunla gelmek istediler. Pir-i Vakif dedi: Açarı almak için Cehândâr yalnız gitmesi gerekir. Cehândâr pehlivanlardan vedalaşıp, yola düştü. Pir-i Vakif'in dediği gibi üç gün yol gittikten sonra bağı gördü. Bağda imaretin yerini bulup içeri girdi. Kuşları kafesinden asılı olarak gördü. Yere en yakın kafes Şâh-ı Murgân olduğunu biliyordu, ona yüz çevirip dedi:

Dolana dolana geldim yanıva,
Mennen selâm olsun ey Şâh-ı Murgân.
Rehmin gelsin gözden ahan yaşıma,
Mennen selâm olsun ey Şâh-ı Murgân.

Şâh-ı Murgân selamın almayınca Cehândâr dedi:

Yanaram halıva bele her zaman,
Görürem teng olub bu zindân,
Gelmişem canımı eyliyem kurbân,
Mennen selâm olsun ey Şâh-ı Murgân.

Cehândâr Pir-i Vakif'in söylediği söz aklına geldi, bu defa Pir-i Vakif'in adını vererek dedi:

Gamın kervanım boynuma götürdüm,
Cehândâram bu diyâre getirdim,
Pir-i Vakif'den sene selam getirdim,
Mennen selâm olsun ey Şâh-ı Murgân.

Şâh-ı Murgân Pir-i Vakif'in adını duyduğunda Cehândâr'ın selamını aldı ve dedi: Benden ne istiyorsun? Cehângir İslender Tılsımının levhasının sandığının açarını almak için geldiğini söyledi. Şâh-ı Murgân onun kim olduğunu, ne için açarı istediğini sordu. Cehândâr başından geçen olayları on iki min pehlivanın kurtardığını ancak tılsımdan çıkmak için açarı bulması gerektiğini ve bunun için Pir-i Vakif ona gönderdiğini söyledi.

Şâh-ı Murgân dedi: Önce beni bu kafesten kurtarman gerekir. Cehândâr tüm gücünü toplayıp, kafesi tutmak için havaya atladı. Kafesi tutsa da kafesin zencirini kıramadı. Şâh-ı Murgân dedi: Kafesin zencirini kırarsan kan deryasında boğuluruz. Kafesi aralamaya çalış. Cehândâr aşağıya baktığında kendini kan deryası üzerinde buldu. Tüm gücüyle kafesin demirlerin Şâh-ı Murgânın çıkabileceği kadar eğdi. Ancak eli boşa gidince kafesten düştü. Şâh-ı Murgân hemen uçup ve onu göyde yakaladı. Cehândâr'ın kemerinden tuttu. Yakındaki bulağın havuzundaki balıklar gösterdi ve dedi: Kızıl balığı vurman gerekir. Cehândâr okunu kemanına koyup kızıl balığı vurdu.

Balığı götürüp bir dağın eteğine gittiler. Cehândâr Şâh-ı Murgân'ın sözüyle balığın karnını söktü ve onun içinden iki tane hanceri çıkardı. Şâh-ı Murgân dedi: Bu hancerlerin sapı kıymetli taştandır ve sana karanlıklarda ışıık saçııp yol gösterecektir. Daha sonra bir kuyunu gösterip dedi: Benim sözlerimi iyi dinle. Ağzından duman çıkan bu kuyunun dibine ineceksen, kuyudaki sıcaklığı tahammül etmen gerekir. Kuyunun karanlığına indiğinde hancerlerin sapını ışıık kaynağı olarak kullanabilirsin. Kuyunun sonunda bir bağa varacaksın. Bağa ilelediğinde bir imaret göreceksin, orda bir dev var. Devın gözü kapalı olursa uyumadığını ve her tarafı gördüğünü bil. Devın gözleri açık ve ağardığında demek ki dev uykudadır, ona yaklaşılabirsin. Bu iki hanceri devın iki gözüne sokman gerekir. Bu dev yalnız gözlerinden darbe alıp ölecek başka bir yerinden vurarsan o ölmez. Dev öldüğünde devın neyesi Künâd Câdü gelecek. Bu zaman ben kendim orda olacağım ve onunla savaşıcağım.

Cehândâr Şâh-ı Murgânın dediği gibi kuyuya girip, kuyunun dibinde bağa imareti bulup, devı gördü. Devın gözleri kapalı olduğu için bir tarafta bekledi ve ona yaklaşımadı. Bir az geçtikten sonra devın gözleri ağardı ve horlamaya başladı. Cehândâr kendini ona yetirip hancerleri iki gözüne soktu. Dev ölünce neyesi Künâs Câdü görüldü. Başka taraftan Şâh-ı Murgân meydana girdi. Şâh-ı Murgân onu ve çocuklarını ömür boyu fafeste bıraktığı için ondan intikam alacağını söyledi. Şâh-ı Murgân Künâs Câdü ile sanaşıta onun gözlerini çıkardı. Cehândâr böyle görünce onu arkadan yakaladı ve Şâh-ı Murgânın dediği gibi onu kendi saçıyla bağladı. Daha sonra İskender Tılsımının levhasının sandığının açarını istedi. Açar onun karnında bir şişede olduğunu öğrendiler ve onu öldürüp şişeyi karnından çıkardılar.

Cehândâr aşarı şişeden çıkarmak için çok uğraşıtı ancak başaramadı. Şâh-ı Murgân dedi: Bu şişe tılsım olduğu için kırılmaz onu Pir-i Vakıf'ın yanına götürmemisz gerekir. Şâh-ı Murgân Cehândâr'ı pencesine alıp ve Pir-i Vakıf'ın yanına götürdü. Pir-i Vakıf açarı şişeden yalnız Gülistân-ı Erem'de Câmâsib Hekim çıkarabileceğini söyledi ve Şâh-ı Murgândan onu Câmâsib Hekim'e götürmesini istedi. Şâh-ı Murgân onun orda çok düşmanı olduğunu söyledi ve şişeyi başkasının götürmesini istedi.

Pir-i Vakıf dedi:

Şah-ı Murgân gerek özün gedesen,
Bu koca vahtımda halımı katma.
Bu çaresiz derde çâre edersen,
Bu yanmış kelmimi kana boyatma

O güneyler, o kuzeyler,
 O güneyler
 Hesret hesretin görende,
 Bayramın o gün eyler.

Her ne söz deyirem onu bilesen,
 Şâd oluban bir ürekte gülesen,
 Gülistân-ı Erem'e özün gedesen,
 Câhândâr'ı ayrı kimsiye satma.

Men âşık oyan gül,
 O yan bülbül o yan gül,
 Bülbül fegân eyler,
 Ne yatmısan oyan gül.

İstekli bacı olubdu Reyhâne,
 Korhürüm üreyi tez döne kane,
 Pir-i Vakıf yalvarır Şâh-ı Murgâne,
 Gaflet yhusunda bu bele yatma.

Men âşık divan eyler,
 Kan eyler divân eyler,
 Yâr meni bu halda görse,
 Yâ öler ya kanıma kan eyler.

Şâh-ı Murgân Pir-i Vakıf'ın sözüyle şişeyi tek başına Gülistân-ı Erem'de Câmâsib Hekim'in yanına götürdü. Olayları hepsini ona anlattı, İskender Tılsımının levhasının sandığının açarı şeşede olduğunu ve şişenin sihrini kırmak için Pir- ona gönderdiğini ona söyledi. Câmâsib Hekim bir sihir okuyup şişe buhar oldu ve açar yerde kaldı.

Açarı Şâh-ı Murgân'e verip ve dedi: Benim selamımı Pir-i Vakıf'e söylersin. Cehândâr'a bir mektup yazarak tılsımların onun adına yazıldığını ve o yalnız onun açabileceğini yazdı ancak bu yolda Pir-i Vakıf ve Reyhâne'nin sözünün dinlemesini istedi. Şâh-ı Murgân açarı ve yazıyı alıp Pir-i Vakıf'ın yanına kondu. Pir-i Vakıf açarı alıp sandığı açıp içindeki küçük defteri Cehândâr'a verdi ve dedi: Bundan sonraki Tâvüs Tılsımı, Rûhâni Tılsımı, Şahâb Tılsım ve Almâs Tılsımı ve diğer tılsımların açarı bu defterdedir.

Cehândâr defteri götürüp Şâh-ı Murgân ile birlikte İskender Hazinesine yetişmek için Tâvüs Tılsımını açmak için yola koyulurlar. Bir kuyunun başında Şâh-ı Murgân ona der: Bu kuyunun dibinde bir çeşme var oraya bir ejderha gelecek tumarı yere atarsın, ejderha onu almak için gelecek, ejderha onu ağzına almak istediğinde sen tumarı görürsün böylelikle ejderha seni ağsına alır. Ejderha tılsım etkisiyle yok olacak sen kendini bir ovada bulacaksın, o ovada Tâvüs Tılsımı yetmiş iki şekilde sana yaklaşacak.

Önce bir deve şeklinde sana yaklaşacak. Kılıcını çekersen senden uzaklaşıp gider. Daha sonra farklı hayvanlar sana yaklaşacak onları da kılıcınla uzaklaştırırsın. En sonunda yaşlı bir kurt sana yaklaşacak onu canlı yakalaman gerekir. Kurdu Hazret-i Süleymân'ın ruhuna and içtirirsin, o da senden and içttirecek böylelikle onunla arkadaş olursuz ve o sana birçok yerde yardımcı olacak.

Cehândâr Şâh-ı Murgân kuşunun dediği gibi kemendi atıp yaşlı kutdu tutup ve onu Hazret-i Süleymânın ruhuna and içtirerek serbest bırakır. Kurt Tavûs şekline dönüşüp, Müslümân olur ve oda onu Hazret-i Süleymânın ruhuna ant verdirdi. Daha sonra Cehândâr ve Şâh-ı Murgân Tılsım-ı Rûhâniye gittiler. Aynı şekilde Tılsım-ı Rûhâniyi, Tılsım-ı Şahâbı, kırdılar. Son tılsım Tılsım-ı Almâsı kırıp İskender hazinesine yetişmek istediklerinde. Almâs bunları öldürmek istedi. Bu zaman Morg-ı Devlet gelip ve Alması öldürdü.

Almâs öldükten sonra Tılsım-ı Almâs da kendi kendine açılır. Cehândâr İskender hazinesine girer. Hazine yedi farklı hazine ve her biri bir renkten oluşan muccevherlerden oluşmuştu. Ayrıca on iki bin askerin silahları ve kırk bin suvarinin savaş eşyaları hazinenin bir bölümünü oluşturmuştur.

Cehândâr İskender hazinesi'de İskender kılıcını beline bağladı ve hazineyle birlikte İskenderiye'ye doğru yola koyuldu. İskender-i Râst tarafından karşılandı. Bir kaç gün dinlendikten sonra İsfendiyâr Han'a verdiği sözü hatırladı. Emisi kızın kecâveye koyup Kubâd Şâh'a söz verdiği gibi onun yanına Amul Bâbüle götürdü.

Orada Kubâd Şâh'ın ve emmsi kızının düğünü başladı. Düğün yedi gün yedi gece devam etti. Düğünün dördüncü gününde düğünlerde gelenek olarak yapılan güreşler başladı. Cehândâr pehlivanları böyle meydana çağırdı:

Şerâb içib mest olanlar eşitsin,
Bugün burda meydân benimdi.
Geyinsin silâhın merdâne gelsin,
Bugün burda meydân benimdi.

Allah heç oğlanı eylemesin hâr,
Feth ede meydanda ola aşikâr,
Çıhsınlar aşkare dalda duranlar,
Bugün burda meydân benimdi.

Deyirem sözümü koy hamı bilsin,
Yahşı yaman bu gün burda seçilsin,
Cehândâr'a berâber kimdi gelsin,
Bugün burda meydân benimdi.

Güreşten sonra at oynatmak ve at üstünde güreş başladı. Cehândâr Kubâd Şâh'ı meydana çağırdı. Birbirleriyle yarışıp güreştiler.

Kubâd Şâh gelinden söz aldı ki emmioğlusu Cehândâr Şâm'a gittiğinde onu da Şâm kentine götürsün. Kubâd Şâh oradan da Gülistân-ı Erem'e gitmek istiyordu. Gelin ertesi gün el görme geleneğine gittiğinde Cehândâr'a Kubâd'ın isteğini ilette. Cehândâr böyle görünce gelinden sordu: Ne çabuk siz bir birinizden soyudunuz daha sonra geline dedi:

Gel sene söyleyim öz emim kızı,
Hansı bülbül tez ayrılar gülünnen?
Bele aşikâre demezler sözü,
Hansı bülbül tez ayrılar gülünnen?

Şeydâ bülbül güle intizâr olar,
Eger geflet etse üstün hâr alar,
Kubâdı aparsam sene zülm olar,
Meger bu söz çıhib dâmâd dillinnen?

Cehândârın derdin yetirdin yüze,
Yandırdın kelbimi dönderdin köze,
Ürek nece fitvâ versin bu söze?
Hansı bülbül tez ayrılar gülünnen?

Cehândâr ilk başta inanmasa da Kubâd Şâh'ın kendisinden bu konunun doğru olup olmadığını sordu. Olayı kendi ağzından duyunca onu Şâm'a götürmeye razı oldu. Cehândâr, İsfendiyâr Han, İskender-i Râst, İskener-i Sâni ve onların koşunu, ayrıca on iki bin taş donundan kurtulan koşun, İskender hazinelerin hep beraber Şâm'a taraf yollandılar. Cehândâr Şâm'dan ayrıldıktan sonra Ergevân Şâh ve İslâm koşunu savaşmaktaydılar. Ergevân Şâh'ın gözler artık görmeye başlamıştı. Cehângir ve Şirzâd-ı Tîgzen'in de yaraları sağalmıştı.

Cehândâr yaklaşık iki yüz bin askerle Şâm'a yaklaştığında savaş devam etmekteydi. Cehândâr iki yüz bin yeni askerle savaşa girdiğinde büyük bir zafer kazandılar. Cehândâr pehlivanlarıyla Ergevân Şâh'ın askerlerini bozguna uğrattılar. Cehândâr bir anda kendini Ergevân Şâh ile karşı karşıda buldu. Onu atının üstünden kaldırıp yere vurdu. Pehlivanlar hemen onun elini arkadan bağladılar.

Cehândâr Ergevân Şâh'ı yakaladıktan sonra Şâme girer ve Menzer Şâh-ı Yemeni tarafından karşılanır. Akşam Menzer Şâh-ı Yemeni sarayda Ergevân Şâh'ı önüne çağırır. Ergevân Şâh Menzer Şâh-ı Yemeni'nin sorularına yanıt vermez ve yalnız onu attan yıkan delikanlıyla konuşacağını söyler.

Cehândâr'ı Menzer Şâh-ı Yemeni'ye gösterdiler ve dediler: Seni attan düşüren bu genştir. Menzer Şâh-ı Yemeni dedi: Beni savaştan yenen adamın kulu olacağına ahd etmiştim. Şimdi ömür boyu senin kulluğunda olacağım. Cehândâr onuun Müslümân olacağı takdirde serbest bırakacağını söyledi. Menzer Şâh-ı Yemeni ve diğer askerleri hep beraber Müslümân oldular ve İslâm koşunu na katıldılar. Şahın yakınlarından biri kendinin ve Menzer Şâh-ı Yemeni'nin Müslümân olmasına karşı çıktı, ancak bu konuyu belli etmedi ve Müslümân olmuş gibi yaptı.

Bir gün Cehângir kardeşi Cehândâr'a dedi: Dadaş, atamız Şikâri bize Keyvân Dilâveri Şâm kentine padişah ve Keyvân sovdager'i ona vezir edeceğimiz konusunda bize söylediklerini hatırlıyormusun? Cehângir askerleri bir araya toplayıp Keyvân Dilâver'in şahlığını ve Keyvân sovdager'in vezirliğini böyle ilân etti:

Hamı kadem koysun bu gün meydana,
Leşker kabağında sultân yerisin,
İslâm perçemini vursun her yana,
Atamın verdiği fermân yerisin.

Size hekiketten açaram söhbet,
Din yolunda gerek eyliyem hidmet,
Atam eyliyibdi mene vesiyet,
Atamın verdiği fermân yrisin.

Cehângir sözün desin merdana,
Herkes muhalifti çıhsın meydana,
Şâmın hükümetin verim Keyvân'a,
Atamın verdiği fermân yerisin.

Böylelikle Cehângir ve Cehândâr, Keyvân dilâver'i Şâm kentine tikme koydular ve babaları Şikâri'yi Gülistân-ı Erem'den kurtarmak için askerleriyle birlikte yola koyuldular. On iki bin pehlivan, İsfendiyâr Han ve onun asrleri, Kubâd Şâh ve askerleri Cehângir ve Cehândâr ile birlikte yola koyuldular. Az gittiler çok gittiler Serendib Deryâsına yetiştiler.

Serendin Deryâsından geçmek için gemilere bindiler. Ancak gemici onları götürmeği kabul etmedi. Cehângir gemicilere onlar denizden geçirdikleri taktirde istedikleri kadar altın ve para vereceğini bu sözlerle dedi:

Seni geni eylerem dünya malınnan,
Geçirt bu deryâdan nahudâ bizi.
Heberin yoh bir geribin halından,
Geçirt bu deryâdan nahudâ bizi.

Evvelinden gönül gözümüz tohdu,
Ürekte nisgilim möhnetin çohdu,

Bizim bir kesinen işimiz yohdu,
Geçirt bu deryâdan nahudâ bizi.

Gemici onları ancak Serendibin padişahı Humâyûn Şâh'ın emri olursa geçireceğini söyledi. Cehângir Humâyûn Şâh' a bir mektup yazdı ve onların geçirmesine emir vermesini bu sözlerle istedi:

İki kardaş biz gedirik bu râhe,
Sennen üz dönderen batâr günâhe,
Erzim yeten kimi edâlet şaha,
Emr eyle geçirtsin nâhudâ bizi.

Mektubu yazıp ancak altını imzalanad imza yerine isim vermeyerek iki kardaş yazıp Humâyûn Şâh'a gönderdi. Humâyûn Şâh sarayda Cehânbahş ile birlikte oturmuştu. Cehânbahş Şikâri ve Kemer Rûh'un evliliği sonucu dünyaya gelmişti. Şikâri Gülistân-ı Erem'e gittiği zaman yolu Serndib diyarından geçip ve Kemer Rûh ile evlenmişti. Şikâri Kemer Rûh'dan ayrılırken oğlu olduğu taktirde adını Cehânbahş koymasını istemiştir. Cehânbahş dünyaya geldikten sonra Humâyûn Şâh'ı yanında büyüyüp onu kendine baba biliyordu. Cehânbahş on iki yaşına girmişti ancak anası Kemer Rûh onun babasının Şikâri olduğunu ona söylememişti.

Mektup Humâyûn Şâh'a yetiştğinde Cehânbahş de yanındaydı. Humâyûn Şâh onların geçmeleri için ferman verdi. Onların kim olduğunu öğrenmek için Cehânbahş askerleriyle yola çıktı.

Cehângir ve Cehândâr'ın koşunu Cehânbahş ile karşı karşıya geldiğinde Cehânbahş ileri gidip onların kim olduklarını ve ne için geldiklerini bu sözlerle sordu:

Deyin görüm ne merâme gelmisiz?
Gelmişem nerm edem sizinnen pence.
Konak olsaz gözüm üste yeriz var.
Eger düşmen olsaz hazine cenge.

Temâm pehlevanlar olsun âmâde,
Çağırım kömeyizi gelsin imdâde,
Tek tenhâ berâberem bu leşkere devâde,
Bâc vermerem temm Rûm ü Firenge.

Cehângir Cehândâr bir birlerine şaşkın şaşkın baktılar. On iki yaşında bir çocuğun onlarla öyle cesaretle konuşmasına şaşmışlardı. Cehângir dedi: Biz düşman değiliz ve savaşmak için gelmemişiz, yolumuz burdan geçiyor. Ama sen kimsin? Kimin oğlusun? Cehânbahş dedi:

Göy geyiben karalar bağlayam,
Sinem üstün çari çapraz dağlıyam,

Cehânbahşem Humâyûn Şâh'ın oğluyam,
Eger düşman olsaz hazirem cenge.

Cehângir ve Cehândâr kendilerin tanıttıktan sonra babaları Şikâriyi kurtarmak için Gülistân-ı Erem'e gittiklerini, izin verilerse orda bir kaç gün onların konağı olacaklarını söyleyince Cehânbahş onları saraylarına getirip ve onlara kullukeledi.

Cehângir ve Cehândâr babalarının Kemer Rûh ile evlendiğini ve Cehânbahş adlı bir kardeşleri olduğunu bilmiyordular. Babaları Şikâriyi Gülistân-ı Erem'den Serefrâz Şâh'ın elinden kurtarmak için oraya gittiklerini Cehânbahş'e söylediler ancak Cehânbahş kendisi de Şikârinin oğlu olduğunu bilmiyordu.

Üç günden sonra Cehângir Cehândâr askerleriyle oradan ayrıldılar. Onlar ordan gittikten sonra Cehânbahş'in anası Kemer Rûh dedi: Oğlum hiç konakların kimler olduğunu bildin mi? Cehânbahş bilemeyince anası ağladı ve dedi:

Heberin yoh bu feleyin işinnen,
Gece gündüz olar çeker el emân,
Eğer inciseler senin dilinnen,
Olacahsan oğul sora peşimân.

Belâye salmısan belâlî başın,
Özge gelib olmaz senin sırdaşın,
Cehângir Cehândâr senin kardaşın,
Bu sevdadan olacahsan peşimân.

Anası Cehângir ve Cehândârın onun kardeşi olduğunu söyleyince Cehânbahş dedi: Nâsıl olur bu güne dek hiç görmediğim adamlar benim kardeşim olur? Bnim atam Humâyûn Şâh değil mi? Anası dedi:

Kemer Rûh di sen cevânın anası,
Lâzimdi o ola heyir duâsı,
Şikâridi sen cevânın atası,
Olar getdi sen kal perişân.

Anası olayların hepsini ona anlattı ve onun gerçek babası Humâyûn Şâh değil, Şikâri olduğunu söyledi.

Cehânbahş gerçekleri öğrenince dedesi Humâyûn Şâh'ın yanına gitti. Cehânbahş Humâyûn Şâh'dan kardeşlerinin ardından gitmesi için asker istedi.

Cehânbahş Humâyûn Şâh'dan aldığı askerlerle kardeşleri Cehângir ve Cehândâr'ı bulmak için yola koyuldu. Bir kaç gün yol gittikten sonra bir ovaya vardılar. Aniden bir duman gelip ve her taraf karardı. Cehânbahş ve askerleri tılısma girdiklerini anladılar. Kara bulut içinden bir el uzanıp Cehânbahş'in kemerinden tutup, onu havaya çekti. Askerler bağırıp çağırmaya başlayınca gökten bir ses duyduklar: Ben Zefrân Câdü

Cehânbahş'ı kendime kul olarak alıyorum. Askerler bu olaydan sonra Humâyûn Şâh'ın yanına döndüler ve olan herşeyi ona anlattılar. Humâyûn Şâh ve Kemer Rûh bu olaydan sonra yas tuttular ve Cehânbahş için ağladılar.

Başka taraftan Cehângir ile Cehândâr askerleriyle birlikte periler ve devler diyarının sınırına vardılar. Askerler orada çadırını kurdular. Ferheng Eyyâr çevreyi gezdikten sonra Cehângirin yanına gelip ve dedi: Çevremizdeki dağlar devlerle dolu. Cehângir dedi: Buradan sonra devler diyarına girmiş oluruz.

Bu bölgede devler padişahı Elâve Şâh, oğlu Zerdân ve Firûz Eyyâr bulunmaktaydı. Elâve Şâh diğer devlere mektup yazarak onları kardeşi Serefrâz Şâh'a karşı savaşa davet etmektedir. Elâve Şâh ve Serefrâz Şâh'ın savaş nedeni Serefrâz Şâh kızını Reyhâneyi Elâve Şâh'ın oğlu Zerdân'a vermemesi olmuştur. Serefrâz Şâh Şikârinin eşini ve kızları saltanat tahtının altında tutuğu için Cehângir ve Cehândâr onları kurtarmak isteyince Elâve Şâh ile aynı cepheye yer almışlar.

Bu anda bir dev onlara doğru geldi. Elindeki mektubu Cehângir'e verdi ve dedi: Devler padişahı Elâve Şâh sizi istemiş. Cehângir mektubu aldı ve cevabını kendisi getireceğini söyledi. Cehângir Elâve Şâh'ın yanına gittiğinde Cehândârı kendi yerinde komuta koyup dedi: Eger olumsuz bir şey olursa ve savaş olursa siz yardıma gelirsiniz. Cehângir tek başına Elâve Şâh'ın yanına gitti. Elâve Şâh onu Şikâriye benzetti. Ona dedi:

Canım kurbân senin kimi cevâne,
Sende vardı bir cevânın nişânı.
Hoş gelmişen oğlan bizim mekâne,
Sende vardı bir cevânın nişânı.

Özüm öz işimde olmuşam nâşı,
Ahıtma didemnen bu kanlı yaşı,
Yâ oğlusan onun ya da kardaşı,
Sende vardı bir cevânın nişânı.

Dediğim oğlanın var etibârı,
Gece gündüz eylerem âh u zârı,
Evlâd-ı İskender adı Şikâri,
Sende vardı o cevânın nişânı.

Cehângir babası Şikârinin adını duyunca onu nerden tanıdığını sordu. Elâve Şâh dedi: Şikâri yedi yıldan beri tılısmdadır. Onu kurtarmak için Firûz Eyyâr ile birlikte asker topluyoruz. Cehângir Firûz Eyyâr görünce onu tanıdı. Lol boyun olup hasret giderdikten sonra Elâve Şâh destur verdidavulları çaldılar. O taraftan Cehândâr davulların sesini duyunca savaşın başladığını zannetti. Bu zaman Firûz Eyyâr kendini

askerlere yetirip ve onların düşman olmadığını tersine onların dostu olduğunu anlattı. İki tarafın askerleri bir birine karışıp sevinmeye başladılar.

Üç gün orda kaldıktan sonra Cehângir dedi: Gitmeli konağın getmedi yeydir. Gülistân-ı Erem'e gitmek için hazırlandılar. Elâve Şâh Cehângire dedi: Ben her taraftan asker gelmesi için mektup yazmışım, onları bekleyelim geldikten sonra hep beraber Gülistân-ı Erem'e gideriz. Cehângir Elâve Şâh'ın sözüne bu cevabı verdi:

Sene kurbân Elâve Şâh,
Bize söhbet herâmıdı,
Kömeysun kâdir Allâh,
Bize eyş herâmıdı.

Kılıncım sovludu elde,
Dilâverler sağ ve soda,
Dedem gözü kalıb yolda,
Bize eyşi herâmıdı.

Dost düşmân vurur minnet,
Nâ-mert felek vermir fûrset,
Cehângire olmur kismet,
Bize eyşi herâmıdı.

Cehângir bu sözlerle Şikârinin orda o durumda olunca bizim burada eğlenmemizin yanlış olduğunu söylemek istedi. Elâve Şâh bunu görünce daha fazla irar etmedi. Hep beraber atlanıp Gülistân-ı Erem'e doğru yola koyuldular.

Üç gün üç gece yol geldikten sonra Gülzâr kentine yetiştiler. Serefrâz Şâh Gülzâr kentini kendine başkent seçmişti.

Askerler Gülzâr kentinin yakınlarında oturak ettiler. Elâve Şâh kardeşi Serefrâz Şâh'a bir mektup yazarak kızı Reyhâneyi oğluna istedi. Şikârinin eşi ve kızları da serbest bırakmasını, aksi takdirde Şikârinin oğlanları Cehângir ve Cehândâr onları ne pahasına olursa olsun kurtaracaklarını hatırlattı. Serefrâz Şâh'ın veziri Câmâsib Hekim durumuböyle görünce tekrar Serefrâz Şâh'dan istedi ki tutukluları serbest bıraksın. Ancak Serefrâz Şâh mektubun cevabını savaş yazıp gönderdi.

Cehângir Serefrâz Şâh'a üç gün askerlerin toplaması için zaman tanıdı. Bir gece Cehangir geyinib kuşanıp kılıcını taktıktan sonra dışarı çıktı. Biraz yürükükten sonra ardından biri geldiğini anladı. Elâve Şâh'ın oğlu Zerdân bunu takip ediyordu. Zerdân Cehângire tek başına yürümemesi konusunda uyarıda bulundu. Ancak Cehângir onu dinlemeyip, yoluna devam etti. Birçok yol gittikten sonra bir bağa yetiştiler. Zerdân ve Cehângir bağa girdiler. Uzaktan ağlayan bir kedinin sesini duydular. Cehângir Zerdânın

orada beklemesini istedi. Cehângir sesin geldiği yere doğru yürüdü. Bir çadırın ışığı altında bir kadın sızlayarak diyordu:

Kâdir Allah budur sennen dileyim,
Ne Cehângir ne cehândâr gelmedi.
İntizar kalıb gözüm neyleyim?
Ne Cehângir ne cehândâr gelmedi.

Cehângir kendi ve kardeşi Cehândârın adını duyunca daha da meraklandı. Kadının sesini daha iyi duyması için kulağını beretti:

Kime deyim cevap versin sözüme,
Yeddi ildi yuhu geçmir gözüme,
Az kalıram kesd eyliyem özüme,
Ne Cehângir ne cehândâr gelmedi.

Reyhâneni koydun yana yana,
Bağrımın başının dönderdin kana,
Gâh tilisme düşdün gâh zindana,
Ne Cehângir ne cehândâr gelmedi.

Bu kadın Serefrâz Şâh'ın kızı Reyhâne Peri'idi. Serefrâz Şâh Reyhâne Peri'yi Şikârinin nikâhlısı olmuştu. Serefrâz Şâh Reyhâne Peri'yi orada terk etmişti.

Cehângir ileri yürüyüp ve kendini tanıttı. Reyhâne Peri onun Şikârinin olduğunu duyunca onu bağrına basdı ve ağladı ona olanların hepsini anlatt. Zerdân Cehangirin gecikmesini görünce çadıra yaklaştı. O anda Reyhâne Peri'yi gördü. Zerdân Reyhâne Perinin emmi oğlu olup ona âşık idi ve senelerce onun hasretini çekmişti. Cehângire Reyhâne Peri'ye âşık olduğunu ve bunun için savaş başladığını anlattı. Cehângir durumu fark etti ve Zerdâna gerçekleri bildirmeden dedi: Savaş bittiği zaman sizin düğünüz yapılır.

Cehângir ve Zerdân Reyhâne Peri ile birlikte askerlerin yanına döndüler. Cehângir Reyhâne Peri'ye özel bir çadır kurdurdu ve ona özel karavul yasavul kondurdu.

Üç günden sonra savaş davulları çalındı. Kanlı savaşlardan sonra İslâm koşunu Gülistân-ı Erem'e girmek istediler, ancak bir anda hava karardı ve gökten Üzzâr pehlivan indi. Üzzâr pehlivan Gülistân-ı Erem'in düşmesini önledi. Cehângir geri dönüş davulun çaldırdı ve İslâm koşunu geri çekildi.

Ertesi gün Üzzâr Pehlivan meydana girip karşısına pehlivan istedi. Cehândâr meydana girdi. Kılıçlar çalındı, sonuç alamayınca bir birinin kemerinden tuttular. Üzzâr bir sihr okuyup göy'e kalktı. Cehândâr bunun yok olduğunu sandı ve düşman askerlerine saldırdı. Bir anda göyden bir el gelip ve onu atıyla birlikte havaya kaldırdı.

Üzzâr Cehândâr'e dedi: Benim meydanıma gelmekte büyük yanlış yaptın. Şimdi söyle bakalım seni denize mi atım yoksa dağa mı atım?

Cehândâr deseydi denize at onu dağa atacaktı, deseydi dağa at onu denize atacaktı. Cehângir dedi beni dağa at. Üzzâr onu denize atmak için götürdü.

Bu anda Reyhâne Câdu ve Tâvûs Câdu Cehândâr'a yardım etmek için geliyorlardı. Havada bir at ve bir insanoğlu görünce onları yakalayıp yere indiler. Cehândâr gözün açtığında başını Reyhâne Câdu'nun dizinde buldu ona dedi:

Dâd eylerem bu feleyin elinnen,
Kerib yerde kezâ işin işledi.
Bülbülidim uzak düşdüm gülümnen,
Kerib yerde kezâ işin işledi.

Meydanda salmışdım büyük helhele,
Çetindi o bir de beriye gele,
Sizde gelin gedek benimle bele.
Kerib yerde kezâ işin işledi.

Merkebimi Cehândârı götürün,
Götürüben leşker-gâha yetirin,
Ya da gedin mene heber getirin,
Kerib yerde kezâ işin işledi.

Cehândâr Üzzâr ile savaştığını ve onu sihir ile havaya kaldırıp ve denize atmak istediğini söyledi. Onlardan onu askerlerine yetirmelerini istedi.

Rerhâne Câdu ve Tâvûs Câdu Cehândârı ve merkebini götürüp göye kalktılar. Savaş meudanına vardıklarında İslâm koşunu nun Serefrâz Şâh askerlerine galip gelmelerini gördüler. Az daha Gülistân-ı Erem düşecekti ki bu anda Hemheme Câdu ve Demdeme Câdu Serefrâz Şâh'a yardıma geldiler. Hemheme Câdu ve Demdeme Câdu bir sihirle İslâm koşunu na ot yağdırmaya başladılar. Reyhâne Câdu ve Tâvûs Câdu'da boş oturmayıp bir sihir okudular. Onların tarafından gelen otları onlara geri çevirdiler. Serefrâz Şâh bu manzarayı gördüğünde çok şaşırıldı. Çünkü karşı askerlerin sihir bilmediklerini biliyordu.

Sonuç alamayınca geri dönüş davulları her iki taraftan çalındı. Ertesi gün gene Üzzâr meydana girdi ve karşısına pehlivan istedi. Cehândâr gene meydana gitmek istedi ancak Cehângir bu işe karşı geldi ve dedi: Dün sen meydana gitmiştin, bu gün ise benim gitmem gerekir. Cehângir geyinip kuşandı meydana ayakbastı. Üzzâr onu gördüğünde boyuna posuna hayran kaldı ve dedi: Dün meydanıma senin gibi bir bahadır geldi ama ne yazık ki onu denizlere attım. Onu tanıyormuydun? Cehândâr dedi: Evet o benim kardeşimidi. Üzzâr dedi: O benim karşımda bir şey yapamadı, sen ne yapabilirsin?

Cehângir dedi meydanda pehlivan dilin bağlar elin açar. Meydan okumalardan sonra savaş başladı. Kılıç kalkan neyze amud işe yaramayınca bir birlerinin kemerlerini tuttular.

Üzzâr Cehângirin Cehândâr'dan daha güçlü olduğunu anlayınca onu da sihir ile ortadan kaldırmayı düşündü. Sihir okuyup göye kalktı, Cehângiri havaya kaldırmak istediğinde Cehângir atı Kürrenin altına girdi. Üzzâr yalkışıp onu ve atını kaldırmak istediğinde atının altından çıkıp kılıcıyla onu ikiye ayırdı. Üzzâr cehenneme vasil oldu. İslâm koşunu bunu görünce Serefrâz Şâh'ın askerlerine saldırdılar. Başka taraftan Zerdân askerlerin meşgul olduğunu görünce Reyhâne nin çadırına girdi. Reyhâne onu orda görünce Zerdânın niyetini anladı. Zerdân Reyhâneye dedi: Senelerdir senin hasretinden yanıyorum, ne olur dudağından bana bir öpücük versen? Reyhâne gördü onun elinden kolay kolay kurtaramayacak bir al eyledi. Zerdân'a dedi: Eğer Hz. Süleymanın ruhuna and içersen ki aramızda olan şeyleri Cehângir'e söylemezsen istediğini yaparım. Zerdân sevinerek and içti. Daha sonra Reyhâne soyunması için onun arkasını çevirmesini istedi. İşte bu zamanda Reyhâne bir kuşa dönüşüp uçtu gitti. Zerdân Reyhânenin hile yaptığını görünce Cehângirin korkusundan ortaldan kayp oldu.

Cehângir savaştan sonra Reyhânenin çadırına geldi. Onu orda bulamayınca Zerdânı yanına istedi. Zerdân da bulunmayınca Elâve Şâh'ın yanına gidip ve oğlunun nerde olduğunu sordu. Elâve Şâh destur verdi her tarafı arasınlar.

Elâve Şâh bütün devlere destur verdi Zerdânı bulup getirsinler. Bir çok yeri aradıktan sonra Zerdân'ı gizlendiği yerden bulup getirdiler. Cehângir Zerdân'ın kollarını arkadan bağlatıp herkesin huzuna çıkardı. Ondan Reyhâne'nin nerde olduğunu sordu. Zerdân neden onun kollarını bağladığını sorunca Cehângir dedi:

Günahın var kollarıvı bağlıram,
Söyle görüm Reyhâneni neynedin?
Üreyimi eşk oduynan dağlıram.
Söyle görüm Reyhâneni neynedin?
Men âşık dağda ne var?
El gezer dağda ne var?
Mecnun heyallı gönlüm,
Leylisiz dalda ne var?

Zerdân Hz. Süleymanın ruhuna and içti ki Reyhânenin yerini bilmiyor. Cehângir dedi:

Dal gerdende kollarıvı bağlaram,
Sinen üstü çar-i çapraz dağlaram,
Düz demesen rize rize doğraram,

Söyle görüm Reyhânene neynedin?

Men âşık bu dağın,
El gezer bu dağın,
Sene yahşı demezler,
Men ölsem bu dağın.

Zerdân ne hkdar and içse de Cehângir inanmdı. Dedi:

Cehângirem danış mennen merdâna,
Kılç çeksem gogâ sallam cehâna,
O gözeli harda saldın zindâna,
Söyle görüm Reyhânene neynedin?

Men âşık hal mekânı,
Üzünde hal mekânı.
Alçaklan uca dağlar,
Görsensin yar mekânı.

Zerdân dedi: Ben Hz. Süleymanın ruhuna and içirem ki Reyhâne'nin nereye gittiinden haberim yok. Ancak gerçeği istersen siz savaştayken ben Reyhâne'nin otağına gittim. Onunla bereber olmak istediğimi söyledim ancak o bana al eyledi. Yüzümü çevirdiğimde bir kuş olup havalandı. Bana dedi ben gittim, eğer boynunun ardını görersen beni de görürsün. Daha sonra nereye gittiğinden haberim yok. Ben de senin gazebinin korkusundan bir yerde saklanmıştım. Biz devler yalan konuşmayız inanmazsan bizi düşmanlarımızdan sorabilirsin. Cehângir askerlerin birini düşman ordusuna gönderir, onlar da "Zerdân dev yalan söylemez" deyince, Zerdân'a inandı ve onu bıraktı.

O yan taraftan Serefrâz Şâh savaşta yenileceğini anlayınca İfrit-i Büzürg'e bir mektup yazıp, ondan yardım istedi. Ertesi gün savaş başladı. Cehângir'in askerleri Gülistân-ı Erem'e girmek üzereydiler. Bir anda İfrit-i Büzürg askerleriyle birlikte Serefrâz Şâh'ın yardımına geldiler. Cehângir savaş üstnlüklerini kaybettiklerini anladı. Serefrâz Şâh büyük törenle İfrit-i Büzürg'ü karşıladı. Bu yandan İslâm koşunu bunu görünce geriye dönüş davulunu çaldılar ve iki taraf yerlerine çekildi.

İfrit-i Büzürg'ün Serefrâz Şâhın yardımına gelmesi İslâm koşununda tedirginliğe neden oldu. Akşam bir araya toplandılar. Reyhâne dedi: Siz bu İfrit-i Büzürg ile baş edemezsiniz, bu hem yerde hemde göyde savaşabilir ve büyük sihirler gücüne sahiptir. İslâm koşunu on gün zaman istedi. Bu on günde Cehângir boş durmayıp Şikârinin haremelerini araştırmaya başladı. Şemkür Eyyâr Cehângir tarafından bu görevi üslendi. Yola koyuldu. Bir dağın eteğinde bir imâret gördü. Yakına gittiğinde Fitne Cdü'yu orda gördü. Şemkür Eyyâr Fitne Câdü'nun Serefrâz Şâh'ın yakınlarından olduğunu

biliyordu. Onu aldatıp bir şeyler öğrenmek için bir hile kurdu. Kendini Hekiket-i Firengi tanıtip dedi: Beni Elâve Şâh ömür boyu sürgüne gönderip dedi:

Elâve Şâh edib meni destigir,
Gezem gerek çölleri ölünce.
Neçe illeridi edib meni destigir,
Gezem gerek çölleri ölünce.

Kimse yohdu men derdimi söylüyem,
Hencer alıb bu kere bağrım teyliyem.
Feleyin elinnen çoh gileyliyem.
Ölüm yeydi bu dünyada kalınca.

Atam anam adımı koyub Hekiket,
Dübâre eyliyib neçe nesihet,
Elimde kalmayıb servet u dövlet
Ölüm yeydi bu dünyada kalınca.

Daha sonra onu aldatmak için böyle dedi: Ben zengin bir adamıdim. Anam bana böyle vasiyette bulundu ki sen Kâf Dağının başında Hekime Câdü'nun kızı Fitne Câdü ile seni beşik kertmesi nişanlı yapmışım. Sen nu bulana kadar gün göremeyeceksin. Yalnız onunla evlendiğin zaman rahatlığa kavuşabilirsin. Fitne Câdü bunu duyduğunda gülmeye başladı ve dedi: Hekime Câdü'nun kızı Fitne Câdü benim. Senin beşik kertme nişanlin da benim.

Fitne Câdü bununla kol boyun olduktan sonra İslâm koşunu'nda kimlerin lduğunu sordu. Şemkür Eyyâr orada Tâvûs ve Reyhâne'nin olduğunu söyleyince onlara yapılan sihirlerin neden geri geldiğini anladı. Şemkür Eyyâr ondan Şikârinin haremlerinin nerde olduğu konusunda bilgisini yokladı. Haberi olmayınca onu Serefrâz Şâh'ın yanına haber toplamak için gönderdi. Fitne Câdü Serefrâz Şâh'ın yanına gidip ve onların yerin öğrendi. Hemen Şemkür Eyyâr'ın yanına döndü ve onların Saltanat tahtının altında olan hapishane kafeslerin içinde tutulduklarını ona haber verdi. Şemkür Eyyâr bunu öğrendikten sonra cebindeki şekerleri çıkarıp ve birine byıltıcı ilaç sürüp ona yedirdi. Fitne Câdü bayıldıktan sonra onu Cehângirin yanına götürdü.

Cehângir, Tâvûs ve Reyhâne Fitne Câdü'nun Şemkür Eyyâr eliyle tutulmasına inanamadılar. Şemkür Eyyâr Şikârinin haremalarının yerini de öğrendiğini söyleyince Tâvûs ve Reyhâne onu alkışladılar. Fitne Câdü'yu Çâh-ı Süleynânî'de ağaca bağladılar. Tâvûs ve Reyhâne haremaların yerin öğrendikten sonra onları getirmeye gittiler. Bir sihir okuyup kartal şekline dönuşdüler ve hemen Bârgâh-i Süleymâniye kondular. Bekçileri ve askerleri bayıldıktan sonra Serefrâz Şâh'ın odasına girdiler. Serefrâz Şâh'ı da bayıltıp tahtının altındaki zindandan kızları kurtardılar ve onları Cehângirin yanına götürdüler.

Sevinip yığva yaptılar. Daha sonra İfrit-i Büzürg ile nasıl karşılaşacaklarını konuştular. Aldıkları on gün zaman dolunca on gün daha da zaman almaya karar verdiler. Cehângir İfrit-i Büzürg ile karşılaşmak için babası Şikâri'yi kurtarması gerektiğini bu sözlerle anlattı:

Size kurbân olum eyleşen canlar,
Gedirem dedemin men sorağına.
İfrit-i Büzürg gelibdi Gülzâr'a,
Neri ötüreller ner kabağına.

Yar yarman eleşib diz duşaye,
Baş eymerik beylere biz paşaye,
Serefrâz Şâh duracah temâşaye,
Neri ötüreller ner kabağına.

Hek söz çıhdı Cehângirin dilinnen,
Bir bülbülem ayrılmışam gülümnen,
Ecel kemendini sallam belinen,
Neri ötüreller ner kabağına.

Tâvûs ve Şemkûr Eyyâr Cehângir ile birlikte Şikâriyi Tilism-i Heyhât'tan kurtarmak için bir sihir okuup kartal şekline dönüşüp havalandılar. Tâvûs yollarının üzerinde Şütür-ser Dev'in yanına uğrayıp ondan yardım almak istedi. Şütür-ser Dev Şâh-ı Gülân'ın tikmesiydi. Şütür-ser Dev Şikârinin önüne çıkan yedi devden biriydi ki Şikâri onu öldürmedi ve serbest bıraktı. O da kulluğunu ispatlamak için Müslümân olup ve bir at nalın taktı kulağına ve bçöylelikle Şikârinin ömür boyu kulu oldu. Şütür-ser Dev Tâvusun geldiğine çok sevindi, onların ayaklarının önünde kurban kesti. Daha sonra konuşmaya başladılar. Söhbet esnasında Cehângir kendini tanıtip ve babası Şikâriyi Tilism-i Heyhât'tan çıkarmak için yola düşüklerini söyledi. Şütür-ser Dev şikârinin adını duyunca dedi:

Gel sene söyleyim ala göz oğlan,
Onun vardı mende bir nişânesi.
Kebûl ettim dinin oldum Müselmân,
Onun vardı mende bir nişânesi.

Müselmânsan öz dilinde doğrusan,
Ürekte yaralı sine dağlısan,
İndi bildim Şikâri'nın oğlusan,
Onun vardı mende bir nişânesi.

Mehleke de rast gelmişdi o mene,
Kulak versen düzün söylerem sene,
Çoh yalvardım kulam oldum men ona,
Onun vardı mende bir nişânesi.

Şütür-ser Dev kendi hayatını Şikâriye borçlu olduğunu söyledi. Daha sonra kulağındaki at nalın gösterip dedi: Benim bu kulağımdaki halka Şikâriye olduğum kulluk halkasıdır. Şikâriden nişanem bu kölelik halkasıdır. Daha sonra Şikâriyle geçirdiği bütün maceraları anlattı. Cehângir Şütür-ser Dev'e dedi: Biz nasıl oraya gidebiliriz bize yardım edebilmisin? Şütür-ser Dev dedi:

Gedim Tilism-i Heyhâte,
Getirem hoş heber size.
İskender tek o zülmâte
Getirem hoş heber size.

Peymâne tek mende dolam,
Saruluben gül kimin solam,
Gedirem bir heber bilem,
Getirem hoş heber size.

Şütür-serem ona kurbân,
Eyleşin siz eziz mehmân,
Yolunda verrem baş u cân,
Getirem hoş heber size.

Şütür-ser Dev Şikâri'yi kurtarmak için yardım edeceğine söz verdi. Daha sonradan haber getirmek için Gullar Padişâhı'nın yanına gitti. Gullar Padişâhının hal hatırın sorduktan sonra ona dedi: Duyduğuma göre sen bir insan yakalayıp tılisma atmışsın, ben hayatımda hiç insan görmedim, onu bana gösterebilir misin? Gullar Padişâhı bir sihir okudu ve Şikâri gözlerinin önüne geldi. Gullar Padişâhı onu bir czirede tilisemele bağlamıştı ve oradan çıkamıyordu. Şütür-ser Dev Şikârinin hayatta olduğunu öğrendikten sonra oradan ayrıldı ve Gullar Padişâhı'nı kendi ülkesine davet etti. Gullar Padişâhı üç gün den sonra bin dev ile geleceğini söyledi.

Şütür-ser Dev Şikârinin hayatta olduğunu ve bir cezirede tutulduğunu Cehângir, Reyhâne ve Tâvûs'a dedi. Üç günden sonra Gullar Padişâhı bin devle birlikte geldiler. Yedi gün orda kaldılar. Şütür-ser Dev onları en iyi şekilde ağırladı. Yedi gün sonra Şütür-ser Dev Şikâri'yi neden tutukladığını ve ne zamana dek onu tutacağını sordu. Gullar Padişâhı Şikâriyi tutma olayını böyle anlattı: Bir gün çölde Şikâriyle karşılaştım. Onu yemek istediğimde onun Şikâri olduğunu anladım. Böyle olunca kaçmaya karar verdim ama Şikâri benim peşimi bırakmadı. Ne kadar ona yalvardımsa beni dinlemedi. Sonunda onu Tilism-i Heyhâte getirdim ve o tilismi kendi adıma bağladım. Artık ben yaşadığım müddet ordan çıkmaz. Eger oğlanları gelip beni öldürürlerse her damla kanımdan bin dev türüyecek ve onlarla savaşmak zorunda kalacaklar. Ancak eğer beni

diri diri kuylasalar kalede kuylasalar üç günden sonra canım çıkar ve ben öldükten sonra ancak bu tılsım kırılabilir.

Şütür-ser Dev bunları Cehângir, Tâvûs ve Şemkûr Eyyâr'a dediğinde Şemkûr Eyyâr bu işi üstelendi ve dedi siz beni o kaleye götürün:

Sene kurban olum Meleke-yi Sahirân,
Yetirin siz feket kelâye meni.
Dost yolunda kurban bu başınan can,
Yetirin siz feket kelâye meni.

Men âşık donu gözler,
Dağ başı donu gözler.
Sendeki naz ürek,
Mendeki dolu gözler.

Felek özü salıb meni bu güne,
Neçe dil beledem, neçe cür dona,
Ayrılıh az kalır üreyim yona,
Yetirin siz feket kelâye meni.

Nezer bağı,
Dost geler gezer bağı,
Dodağın gül gunçası,
Açılsa bezer bağı.

Şemkûr deyir Şikâriye nökerem,
Ecel bâdesini doldurub içerem,
Ükâb olup kanat çalıp uçaram,
Felek salıb gene belâye meni.

Aşığam geder kalmaz,
Ahar su geder kalmaz.
Vefalıya can kurban,
Bi-vefâ geder kalmaz.

Şemkûr Eyyâr dedi: Eğer beni Şütür-ser Dev şekline salarsanız ben Gullar Padişâhı'nı kalede kuyluyabilirim. Tâvûs onu Şütür-ser Dev şekline saldı ve hep beraber kartal şeklinde kaleye uçtular. Yolda acayip hayvanlar gördüler. Her budağı yarım ağaç uzunluğunda olan bir büyük ağacın üstünde büyük bir yuva gördüler. Cehângir bu yuvanın hansı kuşa ait olduğunu sorunca Tâvûs dedi: Bu yuva Zeh-i Azemin yuvasıdır. O anda büyük bir kuş güneşin önünü tuttu ve hava karardı. Zeh-i Azem her kancasına iki gil takmış ve yuvasına getiriyordu. Biraz daha gittiler on iki başlı ve her başında on iki göz olan bir hayvan gördüler. Bu hayvan dağ gibi tek ayağı varidi ve her atlamasında bin araş yol katediyordu. Dört gün yoldan sonra kaleye vardılar.

Şemkür Eyyâr Şütür-ser Dev şeklinde Gullar Padişâhı'nın yanına geldi. Ondan izin aldı ve Şikârinin yanına gitti. Şikâri'ye onu kurtarmak için geldiklerini söyleyince Şikâri haremelerin sordu veda sonra dedi: Rüyamda Hızır Peygamber burdan kurtaracağımı söylemişti.

Şemkür Eyyâr Şikârinin yanından ayrılıp ve Gullar Padişâhı'nın yanına döndü. Onun yemeğine bayıltıcı ilaç sürüp ve ona yedirdi. Gullar Padişâhı bayılınca onu toprağa gömdü ve büyük bir kayanı onun üstüne koydu. Üç günden sonra bunun canı çıkınca büyük bir deprem ve tufan oldu. Tufan deprem yatıştıktan sonra Şikâri kalede zahir oldu. Bir anda bunların başına ot yağmaya başladı. Süsen Câdü ve Vasvâs Câdüger Şikârinin Tilism-i Heyhâten çıkmasını haber alınca onlara ot yağdırmaya başladılar. Tâvûs tilismle onları ot yağmurundan korudu. Susen Câdüger ve Vasvâs Câdüger onların elinde esir oldular. Bu defa devler onlara saldırdı. Şikâri Cehângir ve Şemkür Eyyâr onları yendiler ve hep beraber İslâm koşunu'na döndüler. Yolda İslâm koşunu İfrit-i Büzürg'ün karşısında çaresiz kaldığını Şikâri'ye söylediler. Süsen Câdüger İfrit-i Büzürg'ün can şişesinin onun elinde olduğunu söyledi.

Şikâri ve arkadaşları ora yetiştiklerinde İfrit-i Büzürg meydanda tek başına at oynadı ve meydana çıkacak er istiyordu. Şikâri hemen meydana indi ve dedi:

Câdü İfrit bele tufân eyleme,
Gerek bayrak vuram bu meydâne men.
Nere çekip bele figân eyleme,
Gerek bayrak vuram bu meydâne men.

İskender babamdı getdi zülmâte,
Özünü yetirdi ab- heyâte,
Sennen kömey olmaz bu perizâde,
Gerek bayrak vuram bu meydâne men.

Şikâriyem men davadn doymaram,
Bu kisâsı yerde kala gymaram,
Kırram perizâdı tamam doğraram,
Gerek bayrak vuram bu meydâne men.

İfrit-i Büzürg Şikâriyi karşısında görünce dedi: Sen de bir insansın benim ile baş edemezsin. Senin kılıcın amudan bana işlemez. Benim bedenim kılıç kesmez ot yandırmaz su boğmazdı, İstersen bana vurabilirsin. Şikâri dedi: Bu iyitliğe sığmaz ben sana vurarsam namertlik olur. İfrit-i Büzürg askerlere karşı dedi: Ben Şikâriye izin veriyorum tüm gücüyle bana vursun. Şikâri kılıcını sıyrıp İfrit-i Büzürg'e indirdi, ancak kılıç geri döndü ve ona bir şey olmadı, amudasını ona indirdi gene bir şey olmadı. İfrit-i Büzürg atağa geçtiğinde Şikâri onun kemerin tuttu. Bir birinin kemerin tutup yerden

kaldırmaya çalıştılar. Bir birlerin yere vurmaya çalışsalar da hiç biri öbürüne üstün gelemedi. Şikâri onun boynuzundan tuttuğunda boynuzunun kırılğan olduğunu anladı. Onun boynuzunu kırmak istediğinde İfrit-i Büzürg yalvarmaya başladı ve dedi: Eğer benim boynuzumu kırarsan onurum kırılmış olur ve ben kimsenin karşısına çıkamam. Eğer boynuzumu kırmazsan söz veririm meydana sana bırakıp giderim. Şikâri onun sözünü yere salmadı onu bıraktı ve o da Serefrâz Şâh'ın yanına gidip dedi: Artık senin için savaşmam.

İslâm koşunu Şikârinin zaferiyle yeni moralle düşmana saldırdı. Perilere büyük bozgunluğa uğrattılar. Serefrâz Şâh bunu görünce askerlerin geriçekip ve eman istedi. Daha sonra veziri Câmâsib Hekim'den yardım istedi. Câmâsib Hekim her zaman İslâm koşunu ile karşı karşıya gelmemeyi önermişti. Ancak Serefrâz Şâh onu dinlememişti. Serefrâz Şâh'a dedi: Gec olmadan bu savaşa son vermek gerekir. Bunun için kendisi İslâm koşunu'na doğru Şikâriyle görüşmek için yola koyuldu. Şikâri ilk başta Serefrâz Şâh'dan gelecek hiç kimseyi kabul etmiyeceğini söyleyince Tâvûs dedi: Câmâsib Hekim Kaf dağında sözü geçcen bir kişidir. Onu Serefrâz Şâh tarafından değil kendisi tarafından kabul etmeliyiz. Şikâri buna razı oldu. Câmâsib Hekim'i içeri aldılar ve onu ağırladılar. Câmâsib Hekim dedi:

Serefrâz Şâh kalıb indi avare,
Kebûl eylesen gelmişem iltimâse.
Ger lâ desen get eyle pâre pâre,
Bir defe eyleşim men burda yâse.

Ey dilâver getir öpüm üzünnen,
İyidlik nişânı getmir üzünnen,
Şâhlar çılmıyıblar benim sözümnen,
Kebûl eylesen gelmişem iltimâse.

Hoş gelmisen göz üste bu mekâne,
Başvın kezâsı heş gelmez sane,
Câmâsibem be hâtir-i Reyhâne,
Kebûl eylesen gelmişem iltimâse.

Câmâsib Hekim Reyhâne Peri'ye hatır olsa da Serefrâz Şâh ile barışmasını önerdi. Şikâri Serefrâz Şâh ile barışmak için kızı Reyhâne Peri'yi Meşe-yi Mehleke den bulup ona vermesi şartını loydu. Câmâsib Hekim Şikârinin barışma şartını Serheng-i Şâmi'ye yetirdi. Serheng-i Şâmi ilk başta bunu kabul etmedi, ancak vezirinin ısrarı ile buna boyun eğdi. Câmâsib Hekim Serheng-i Şâmi'ye dedi:

Sene kurbân olum kible-yi devrân,
Bu govgâ salmağın ne elâmetdi?

Bâis olma tökülmesin nâ-hâk kân.
Tâc ü tehtin geder ne kiyâmetdi?

Ne söz çıhsa kebül eyle bu dilden,
Bülbülde kaydadı ayrılmaz gülden,
Korhuram ki şahlığın gede elden,
Yekin bil ki Reyhâne selâmetdi.

Câmâsib deyir şâd oluben gülmürem,
Bu gemli göylümün pasın silmirem,
Çoh telâş eylirem yerin bilmirem,
Yekin bil ki Reyhâne selâmetdi.

Câmâsib Hekim'in önerisiyle Serheng-i Şâmi ve Şikâri barışmak için bir araya geldiler. Şikâriye bir okuntu göndererek Bargâh-i Süleymânîye davet ettiler. Şikâri en iyi şekilde karşılandı. Serheng-i Şâmi'de kızı Reyhâne Peri'yi bulmak için on iki bin periyi görevlendirdi.

Size haber verim kimden? Reyhâne Peri'den. Reyhâne Peri denizden Emir-i Cezire tarafından kurtulduktan sonra orada Pirâne Peri'nin yanında yaşamaktaydı. Bir gün Pirâne Peri Reyhâne Peri nin Şikâri için gizlice ağlanığını anladı. Onun yanına gidip ona teskinlik verdi ve ağlamasının nedenini sordu. Reyhâne Peri dedi:

Eyleş bacı deyim sene derdimi,
Gene yârın eşki ağladır meni.
Didergin salıbdı felek yurdumu,
Gene yârın eşki ağladır meni.
Dağlara kar düşübdü,
Gör ne hamar düşübdü,
Kebrimi yadlar kazıbdı,
Lehletim dar düşübdü.

Nâmert felek benim evim yıhıbdı,
Bağlayıb kelbimi möhkem sıhıbdı.
Bilirem Şikâri tilismden çıhıbdı,
Gene yârın eşki ağladır meni.
Bu dağda maralım var,
Oh deyib yaralım var,
Ne gece yuhum geler,
Ne günüz kerârım var.

Reyhâneyem gâm-hâr olar kim mene?
Korhuram edeler ser-zeniş mene,
Gönder getirsinletr bir heber mene,
Gene yârın eşki ağladır meni.
Erzuruma,
Bu yollar geder Erzuruma,
Devesi ölmüş erebem,
Dözerem her zülüma.

Pirâne Peri kızı böyle üzgün görünce perilerden birini Şikâriden bir haber getirmesi için görevlendirdi. Peri havalandı ve göyde Serefrâz Şâh'ın gönderdiği Encüm Peri ile karşılaştı. Bir birinden nereye gittiğini sorunca Encüm Peri dedi: Ben Reyhâne Peri'den haber almaya gelmişim, Şikâriden haberim var, sense Şikâriden haber almaya gidiyorsun benim ondan haberim var. Daha sonra bunlar beraber Reyhâne Peri'nin yanına giderler. Reyhâne Peri önce Şikâriden haber sorar. Encüm Peri Şikârinin tılısmadan çıktığını ve Serheng-i Şâmi ile savaştığını ve barışmak için Serheng-i Şâmi senin bulup senden özür dilemesini şartını koyduğunu söyledi. Reyhâne Peri babası tarafından sandıktea denize atıldığını anlatıp ve onun buraya gelip özür dilemesini söyledi. Daha sonra biri Şikâriye ve diğeri babası Serheng-i Şâmi'ye hitap iki name yazıp Encüm Peri'den onları ulaştırmasını istedi. Encüm Peri nameleri alıp sahiplerine ulaştırdı.

Şikâri Elâve Şâh'a Reyhâne Peri'nin bulunduğu haberin gizli tutmasını istedi. Daha sonra ona bir mektup yazarak savaşın bittiği için orada kalmanın anlamı olmadığını ve askerleriyle gidebileceğini söyledi.

Serefrâz Şâh Reyhâne Peri'nin Hemîşe Bahar'da olduğunu öğrenince eşi Bedehşân Peri ve bir neçe periyle birlikte Emir-i Cezire'nin yanına gittiler. Hemîşe Bahar'ın şahı Emir-i Cezire onları karşıladı. Bedehşân Peri kızı Reyhâne Peri'yi bağrına basıp ağladı. Serefrâz Şâh kızı hakkında yaptıklarından pişman olduğunu bildirdi. Daha sonra onu alıp Güلزâr'a döndüler. Şikâriye bir mektup gönderip, Reyhâne'nin getirdiğini haber verdi. Şikâri gelip Reyhâne Peri'nin elini Şikâriye verdi. Şikâri kayın babasına saygınlığını göstermek için onun elinden öptü.

Şikâri'ye bârgâh-ı Süleymânide toy tutmak için hazırlıklar yapıldı. Şikâri her tarafa okuntular gönderdi. Serendib, Gülbâr vilayeti, Yemen ve Şam'a okuntular gönderildi. Serendib padişahı Humâyûn Şâh ve kızı Kemer Rûh ki Cehânbahş'in anıydı da davetlilerin içindeydi. Şikâri onları karşıladı. Kemer Rûh kendini tutamayıp ğladı. Humâyûn Şâh Şikâriyi Serendibde olduğu zaman damatlığa kabul etmiş ve Kemer Rûh'la evlenmesine razı olmuştu. Şikâri ordan ayrıldıktan sonra Kemer Rûh'dan Cehânbahş adlı bir oğlu olduğunu bilmiyordu. Humâyûn Şâh olup bitenleri ona anlattı. Şikâri oğlunun nerde olduğunu sorunca anası Kemer Rûh ağlamaya başladı. Kemer Rûh Cehânbahş'in kardeşleri Cehângir ve Cehândar ardından onu tılısmadan kurtarmak için geldiğinde Zefrân Câdü tarafından kaçırıldığını ve şimdi ondan hiçbir haber olmadığını söyledi. Şikâri Tâvûs'u yanına çağırıp dedi:

Sen mene istekli bacı,

Düşdü bu göylüm teşvişe.
Şirin ağzım oldu acı,
Düşdü bu göylüm teşvişe.

Başımın çohdu belâsı,
Gözyaşı tökür anası,
Menden isteyir balasın,
Düşdü bu göylüm teşvişe.

Şikârinin rengi solub,
Cehânbahş'im harda kalıb,
Zeferân Câdû aparıb,
Düşdü bu göylüm teşvişe.

Şikâri Tâvûs'tan oğlu Cehânbahş'in Zefrân Câdû eliyle tutulduğunu söyledi ve onu bulması için yardım istedi. Tâvûs Reyhâne Peri'yi istedi ve ondan yardım istedi. Reyhâne Peri dedi: Zefrân Câdû Hindistan'dadır. Onun yerin ben bilirim ve hemen yola koyuldu. Hindistân'da Zefrân Câdû'nun kalesini buldu. Onun yanına gidip hoş beşten sonra dedi: İşittiğime göre sen bir insanoğlu yakalamışsın? Zefrân Câdû Cehânbahş'i gösterip ve dedi: Bu oğlanı beğenip getirmişim ancak benimle beraber olmak istemediği için onu ömür boyu habsetmişim. Reyhâne Peri onun için geldiğini ve onu götürmek istediğini söyledi. Zefrân câdû ilk başta razı olmasa da Reyhâne Peri'nin tehdidini görünce Cehânbahş'den vaz geçmek zorunda kaldı. Reyhâne Peri ona söyledi: İstersen Şikâri'den af dile o seni bağışlasın. Zefrân Câdû Şikâri'den özür dilemek için Reyhâne Peri ile birlikte Gülzâr'e geldiler. Kemer Rûh oğlu Cehânbahş'i görünce kol boyun olup ana bala ağlaştılar. Daha sonra ona babası Şikâriyle tanıştırdı. Şikâri oğlu Cehânbahş'i ilk defa gördü. Onu bağrına basıp cesaretini övdü.

Size haber verim nreden? Şâm'dan. Şâm'da Ergevân Şâh'ın adamlarından Şebâheng Eyyâr ilk baştan Ergevân Şâh ve ordunun İslâm koşunu'na katılmasına tepki göstermese de bu işe razı olmak mecburiyetinde kalmıştı. Bir gün el altı Elâve Şâh'a bir mektup gönderdi ki sen orda oturmusun Şikâri Gülistân-ı Erem'de Reyhâne Peri'yi oğluyla evlendirir. Bu haber Elâve Şâh'a yettiğinde Zerdân hasta yatağındaydı. Bu haberi öğrenince kalkıp Hezârdestân'ın yanına gitti. Durumu ona böyle anlattı ki: Emmi nice olur bir insanoğlu gelip benim âşık olduğum Reyhâne Peri'yi alır ve Gülistân-ı Erem'de toy elesin ve biz burda bakakalalım?

Hezârdestân olayı anladıktan sonra dedi: Gidelim Hemheme ve Demdeme'nin yanına. Olayları ona anlattılar. Hemheme ve Demdeme de konuyu Sehman Dev'e götürmeye karar verdi. Olup bitenleri ona anlattılar. Sehman Dev dedi: Sizaskerlerinizle

birlikte Gülistân-ı Erem'e doğru gide durun, ben kardeşim Senüber Câdü ya haber verim. Anca o bu işe çözüm bulur. Hezârdestân askerlerini hazırladı, Hemheme Câdü ve Demdeme Câdü on iki bin sihirbazla atlandılar Gülistân-ı Erem'e doğru hareket ettiler. Sehman Dev'de askerleriyle birlikte kardeşi Senüber Câdü'nun yanına geldi. Senüber Câdü askerleri görünce şaşırdı ve sordu: Bu askerlerle nereye savaş açıyorsun? Sehman Dev dedi:

Sene kurbân olum istekli bacı,
Gerek gedek Diyâr-i Gülzâr'a biz.
Koyaram başıva gövherden tâcı,
Gerek gedek Diyâr-i Gülzâr'a biz.

Görürsen dolanıb peymânem dolub,
Sâralıb gül rengim heyvâ tek solub,
Deyiller orada kiyâmet olub,
Gerek gedek Diyâr-i Gülzâr'a biz.

Yeni yengi bağçaların barıdı,
Sehman Dev kimin tereftarıdı?
Evlâd-i İskender şer Şikâridi,
Gerek gedek Diyâr-i Gülzâr'a biz.

Senüber Câdü Şikârnin Gülistân-ı Erem'i ele geçirdiğini ve orda oğluna toyu elediğini öğrenince dedi: Ben remlde Şikârinin Gülistân-ı Erem de kırk yıl höküm süreceğini görmüştüm. Bunun için kardeşine Şikâriden uzak durmasını istedi. Ancak Sehman Dev bunu kabul etmedi. Senüber Câdü kardeşinin ısrarına dayanamayıp dört sihirbazıyla birlikte Gülistân-ı Erem'e doğru kanatlandılar, kardeşine Gülistân-ı Erem'de buluşacağını söyleyerek ondan ayrıldı. Sehman Dev de kendi askerleriyle hareket ettiler. Senüber Câdü Gülistân-ı Erem'e yakın bir dağın eteğinde yere kondular. Öbürü taraftan Şikârinin adamlarından olan Şebrü, Şebrenge ve Ferheng şehir çevresinde gezmekteydiler. Senüber Câdü ve adamlarını görünce onlara yakınlaştılar. Senüber Câdü hemen onların tutulmasını istedi. Onları kıs kıvrak yakalayıp eli kolu bağlı Senüber Câdü'nun yanına getirdiler. Senüber Câdü onların Şikâri'nin adamlarından olduğunu öğrendi ve onları yemek istedi. Ot yakıp hazırlık yaptılar. Senüber Câdü kılıcını sıyırıp onların üzernie gitti. Şebrenge, Ferheng ve Şebrü çaresiz kalınca ölü numarası yaptılar. Senüber Câdü gülerek dedi: Şikârinin adamları benim kılıcımın sıyırmasından korkudan öldüler böylelikle kendilerini ölmekten kurtardılar. Senüber Câdü dereye atılmasını istedi. Ferheng, Şebrü ve Şebrenge kendilerini Şikâriye yetirip ve Senüber Câdü'nun oraya geldiğini ve onları yakalayıp bışireceğini ve kendilerini zor kurtardıklarını ona söylediler.

Şikâri Câmâsib Hekim'i yanına istedi ve Senüber Câdü hakkında ondan bilgi istedi. Câmâsib Hekim dedi:

Gel sene söyleyim şer Şikâri,
İhzâr eyle gelsin Reyhâne Peri.
Elinnen alallar o Simizâr'i,
İhzâr eyle gelsin Reyhâne Peri.

Menim sözümnün bir söz kanarsan,
Düz demesem ot tutarsan yanarsan,
Tâvûs dese bu söze inanarsan,
İhzâr eyle gelsin Reyhâne Peri.

Câmâsib Hekim sözlerin heş söze katmaz,
Eşk ehli geceni sübhecen yatmaz,
Senüber'e heş hesin gücü çatmaz,
İhzâr eyle gelsin Reyhâne Peri.

Câmâsib Hekim Senüber Câdü'ya kimsenin gücü yetmiyeceğini ve yalnız Reyhâne Peri onun karşısında dayanabileceğini söyledi. Şikâri destur verdi kurul toplandı. Başta Reyhâne Peri, Tâvûs, Zeferân Câdü ve diğer büyükler toplandı. Demdeme Câdü ve Hemheme Câdü Senüber Câdü ile onlara doğru geldiğini söylediler. Reyhâne Peri Demdeme ve Hemhemenin onun bir dudak kıpırdaması karşısında dayanamayacağını ancak Senüber Câdü çok güçlü olduğunu söyledi. Bu arada Cehângir Senüber Câdü'yu yakalamak için şehirden çıktı. Ancak Senüber Câdü onu yakalayıp kolların arkadan bağladı. Zelzele Zengi Cehângirin ardından gidince o da yakalandı. Onun ardından Cehândâr gidip yakalandı. Senüber Câdü Cehândâr, Cehângiri hediye olarak kardeşi Sehman Dev'e göndermek istedi. Onları adamlarının birine verip Sehman Dev'e teslim etmesini istedi.

Sehman Dev hediyeleri gördüğünde çok sevindi. Bunları kebab yapıp yemek istedi, ancak askerlerinin çok olduğu için ve onlara etlerden yetismeyeceğini düşünerek bundan vaz geçti.

Senüber Câdü Zelzele Zengi'yi kendi yanında tıtmıştı. Ona âşık olmuştu ancak Zelzele Zengi ona yüz vermediği için onu hapse atıp onu işkence ediyordu. Haberleri Şebrû- Eyyâr Şikâriye yetirdi. Şikâri bunları duyduğunda sanki Kaf Dağı başına çöktü. Şemkür Eyyâr'ı yanına istedi. Ona dedi: Sen Kullar Padişahını diri diri yere gömmüş birisin, Fitne Câdü'yu diri diri yakalayıp getirdin ve hapste dara çektik, şimdi bu işi sana bırakıyorum. Şemkür Eyyâr dedi: Bu işi yapsa yapsa Şebâheng Eyyâr görür.

Gidip Şebâheng Eyyâr'ı buldu. Şebâheng Eyyâr yetmiş iki şekile dönebilen birisiydi. Ergevân Şâh'ın eyyârlarından olmuş ancak Ergevân Şâh'ın Müslümanlığı

kabul ettiği için onu terk etmişti. Onu bulup Şikârinin yanına getirdi. Şikâri ondan Müslümân olup olmadığını sorduğunda eski dininde olduğunu söyledi. Şikâri bunu İslâm dinine daveteledi. Daha sonra ona yüz tabak altın verip oğlanlarını kurtarmasında yardım etmesini istedi. Şebâheng Eyyâr kelmey-i şehâdet deyip Müslümân oldu. Şikârinin oğlanlarını kurtarmasına söz verdi.

Daha sonra Şemkür Eyyâr ve Ferheng Eyyâr'ı yanına alıp yola koyuldu. Yolda bir sihir okuyup Hekim-i Kâf suretine dönüştü. Yanındakiler de onun mülazimleri oldu. Gelip Senüber Câdü'nun çadırına yetişti. Kendini Hekim-i Kaf olarak tanıttı ve Erâyış Câdü'nun yanından geldiğinde söyleyince Senüber Câdü onu ağırladı.

Senüber Câdü'dan Cehângir ve Cehândârı Erâyış Câdü'nun yanına götürmek için geldiğini söyledi. Senüber Câdü kardeşi Sehman Dev'den onları geri alıp ona verdi. Hekim-i Kâf [Şebâheng Eyyâr] onları alıp Şikârinin yanına gönderdi.

Zelzele Zenginin hapisteki sızıltısını duyan Şebâheng Eyyâr onu görmek için Senüber Câdü'dan izin aldı. Onu hapisshanede gördü ve onu kurtarmak için geldiğini ona söyledi. Şebâheng Eyyâr bir hile kurarak ona dedi:

Gel sene söyleyim meleke-yi Kâf,
Zelzele Zengi öler sehere kalmaz.
Men sene demerem kezafinen lâf.
Zelzele Zengi öler sehere kalmaz.
Mem âşık koydun meni,
Nar kimi soyun meni.
Ne kçlgende sahladın,
Ne güne koydun meni.

Mertlerde kaydadı basdığın kesmez,
Sebr ile iş görer heş vaht telesmez.
Aşık meşukesine yekin dağ basmaz.
Zelzele Zengi öler sehere kalmaz.
Kan eyler divan eyler,
Dos meni bu halde görse
Ya öler ya kanıma kan eyler.

Hekim-i Kaf diyer her dil ohuram,
Hele dayanmışam mezlüm bahıram,
İblisten hökmüm var sige ohuram,
Zelzele Zengi öler sehere kalmaz.
Oyan gül,
Oyan bülbül oyan gül.
Bülbül fegân eyilir,
Ne yatmısan oyan gül.

Hekim-i Kâf bu sözlerle onları evlendirebileceğini söyledi. Senüber Câdü bu söze çok sevindi ve Zelzele Zengiye onunla evlenmeye razı edebilirse ona istediği verceğini söyledi. Hekim-i Kâf hapishaneye gidip ve Zelzele Zengiy planını anlattı. Sonunda Zelzele Zengi ve Senüber Câdü’yuevlendirip el ele verdirir.

Bu yandan Şikâri askerlerini bir araya tıplayıp, savaşa hazırladı. Cehângir, Şîrzâd-ı Tîgzen’i koşunlarıyla Elâve Şâh ve Zerdân askerlerine karşı görevlendirdi. Cehândâr ve askerleri Hezârdestân ile savaşa gittiler. Tâvûs, Reyhâne Peri ve Zeferân Câdü da Hemheme ve Demdeme Câdü karşısında görevlendirildiler.

Ertesi sabah akerler atlanıp koşun bir birinin önünde durdu. Cehândâr meydanına Zerdânı istedi. Elâve Şâh’ın koşunu yarılıp Zerdân meydana geldi. Cehândâr savaşı bırakmalarını istedi ve dedi: Biz sizin gibilerle çok karşılaştık, önümüzde diz çökerseniz sizi bağışlarım. Zerdân dedi: Senin baban Şikâri sözünü tutmadı ve biz Gülistân-ı Erem’i sizden temiliyeceğiz. O dedi bu az işitti, bu dedi o az işitti, sonunda eller kılıncı kavradı. Çok savaştan sonra Cehândâr Zerdânın başın bedeninden atırdı.

Diğer taraftan Şîrzâd-ı Tîgzen Elâve Şâh’ı öldürür. Cehândâr da Hezârdestân’ın askerlerini darmadağın eder ve Hezârdestân canını alıp meydandan kaçar. Tâvûs, Reyhâne Peri ve Zeferân Câdü askerleriyle birlikte Hemheme ve Demdeme ve onun koşunları karşısında üstünlük sağlar. Hemheme ve Demdeme de savaştan kaçıp canlarını kurtarırlar.

Şikâri ve askerleri Sehman Dev’in askerleri ile karşılaşır. Haberciler haberi Senüber Câdü’ya yetirirler kieğer geç davransan kardeşin Şikârinin eliyle ölebilir. Senüber Câdü hemen özünü savaş meydanına yetirib, savaşa girdi. Senüber Câdü meydana girdiğinde İslâm koşunu bozguna uğradı. Savaşa Şikâri ile Senüber Câdü bir birini tanımadan karşı karşıya geldiler. Şikâri Senüber Câdü’nun başına öyle bir amudayla darbe indirdi ki dağa vursaydı dağ batardı ancak ona bir şey olmadı. Senüber Câdü Şikâriyi öldürmeden yakalamak istedi. Onu atın üzerinden kaldırıp yere vurdu, daha sonra onun elin kolun bağlayıp kendiyile apardı. İslâm koşunu bunu görünce daha çok bozguna uğradı. Geri dönüş dvulu çalındı askerler yerlerine döndü. Hekim-i Kâf gene devreye girdi. Senüber Câdü dan izin alıp yakaladığı insanı görmek istediğini söyledi. Senüber Câdü yakaladığı insanın Şikâri olduğunu bilmiyordu. Şikâri Hekim-i Kâf’ı yardımıyla oradan çıkmayı başardı.

Şikâri’nin dönmesiyle İslâm koşunu yeniden canlanır. Sevinç davulları çalındı. Öbürü taraftan Hemheme, Demdeme ve Hezârdestân bir araya toplanıp neler yapabileceklerini düşündüler. Hemheme Câdü İslâm koşunu nu yakından izlemek için

bir sihir okuyup, yılan şekline dönüştü. Sürüne sürüne İslâm koşunu'nun çadırlarına yaklaştı. Hemheme Câdü orda olanların hepsini tılsım saldı ve tılsımın aşarını sevgilisi Sehman Dev'e bağladı. Böylelikle Sehman Dev ölmeyene dek İslâm koşunu tılsımdan çıkamaz.

Bunu gören Câmâsib Hekim reml attı. Remlde İslâm koşunu nun tılsıma bağlandığını gördü. Serefrâz Şâh ve Şikâriye gördüklerini anlattı. Şemkür Eyyâr, Ferheng ve Şebrenğ [Hekim-i Kâf şeklinde] Senüber Câdü'nun yanına giderler. Sehman Dev'i nasıl öldürebileceklerini araştırıp ve Ferheng'den bilgi gönderdi. Ferheng aldığı bilgileri Tâvuse böyle aktardı: Sehman Dev savaşa geldiğinde bir dev şekline dönüşmen gerekir. Deve derisinden yapılan bir tulum yapıp içine ecûze (yanıcı madde) doldurursun. Savaşta onu ateşliyip Sehman Dev'in üstüne atarsın. Sehman Dev ancak yanarak ölür. Tâvûs Ferheng'in dediklerini yerine yetirir. Savaş meydanında Sehman Dev'i öldürür. Sehman Dev'in ölüm haberi Senüber Câdü'ya yetişti. Hemen savaş meydanına gitti ve İslâm koşunu'nu bozguna uğrattı. Hekim-i Kâf bunu böyle görünce Zelzele Zengiye kullanarak onun savaşmasına engel olur. Savaiş meydanından çıkar ve yerine döner. Hekim-i Kâf onu Zelzele Zengiyle evlenmeye ve Şikâriyle barışmaya ikna eder. Şikâriye haber gönderir ve onu Gülistân-ı Erem'e götürür.

Gülistân-ı Erem'de toyları yapıldı, Câmâsib Hekim reml atıp ve onların Elmâs-i Gülzâd adlı bir erkek çocukları olacağını söyledi. Şikâri Çâr bâğ-i Süleymanide düğünler için farklı yerlere okuntular gönderdi. Hemîşe Bahar'dan Emir-i Cezire ve Pirâne Peri, Şâm'dan Keyvân Pehlivan ve diğer yerlerden konaklar geldi. Şikâri sevgilileri Simizâr, Nâzik Beden, Reyhâne Perinin yanında, Cehângir sevgilisi Gonça Leb'in yanında. Cehândâr Pirâne Peri ile evlendi, Reyhâne Câdü da Emir-i Cezire ile evlendirildi. Şirzâd-ı Tîgzen'de Encüm Peri'nin kardeşi Mâh-cân ile evlendi. Herkes sevgilisinin yanında. Şebâheng Cehânbahş'i yalnız olduğunu görünce Şikâriye dedi:

Yakûb çoh isterdi oğlu Yûsifi,
Kardaşları saldı çah-i zindâna.
Eyş ü nûş eyleyib deyib gülüsen,
Menim rehmin gelir bir cavana.
Oyan dağlar,
Al kana boyan dağlar,
Bu yan zülmethanadı,
Necedi oyan dağlar?

Kılışdan keskin bilirem kövlundu,
Cehângir Cehândâr senin oğlundu,
Câmâsib Serefrâz sağın solundu,
Menim rehmin gelir bir cevâva.

Şebâhengem mehebet var kanımda,
Fikri kalıb Cehânbahş'ın yanında,
Her aşık öz meşûkesinin yanında,
Menim rehmim gelir bir cevana.

Sebaheng orda oturan Ergevân Şâh'dan kızı Efser-Bânu'yu Cehânbahş'e istedi. O da kızı razı olursa razı olduğunu bildirdi. Şebaheng hemen yola koyulup, Firengistan'dan Efser-Bânu'yu getirdi. Cehânbahş'ın olduğu bir mecliste kızla içeri girdi. Şikâri ondan neler olduğunu ve bu kızın kim olduğunu sorduğunda böyle dedi:

Sene kurban Sâhib- Kırân,
Söz Şebâhengin sözüdü.
Bu mecliste açıb dövrân,
Söz Şebâhengin sözüdü.

Yadında var yazdın nâme,
Mey doldurdun bülür câme,
Gönderdin Firengistâne,
Söz Şebâhengin sözüdü.

Şebâhengem tez yetirdim,
Cehânbahş'e yâr ytirdim,
Sınıh gönlünü bitirdim,
Senin söz hemin sözdü.

Şebaheng onun yüzüne bir tülbent taktı ve dedi: Bu mecliste hankı cavandan hoşlanırsan elini onun omuzuna koy. Efser-Bânu Cehânbahş'ın önünden geçerken dizleri titredi ve elin onun omuzuna koydu. Efser-Bânu'yu Cehânbahş'i evlendirdiler. Kırk gün kırk ngece toy oldu. Gülistân-ı Erem'de herkes mutlu bir şekilde yaşamaya devam ettiler.

Size kimden haber verim? Demdeme Câdu'dan. Demdeme Câdu, Hemheme Câdu ve Hezar-destan oturmuştlar. Demdeme Câdu dedi: Ben bu derdi mezara götüremem,

Şikâri Gülistân-ı Erem'de hüküm sürsün biz de burda. Kalkıp Gülistân-ı Erem'e geldi, Şikâriyi sarayda bulup gece karanlığında onu bayıltıp sihir gücüyle Kûh-i Ahenrübâ'de Tılısm-ı Minâye saldı.

Sabah Şikariden haber olmayınca Câmâsib Hekim'e haber verdiler. Câmâsib Hekim reml atıp, kitaba bakıp ve onu Demdede Câdu gece kaçırdığını ve Tılısm-ı Minâye attığını bu sözlerle dedi:

Meşveret eyledim hek kelâmine,
Menim sözlerimni bilenler bilir.
Âlim tek söylerim arifler kana,
Menim sözlerimni bilenler bilir.

Menim kitabımın yalanı yohdu,
 Üreyimnen deyen peykâni ohdu.
 Cezire-yi Minâ zehmeti çohdu,
 Onun yollarını görenler biler.

Asiften kalıbdı bir emânetdi,
 Yazılıb timârda bir elâmetdi,
 Yekin bilin Şikâri selâmetdi,
 Câmâsibin sözün bilenler biler.

Câmâsib Hekim babasından kalan kitaba bakıp, bir tumar'da yazıldığını ve bu tumarı okumak için üçgün zaman gerektiğini söyledi. Daha sonra üç gün bir kenara çekilip kitabı okumaya başladı. Üç günden sonra Şikariyi kurtarma yolunu böyle anlattı: Cezire-yi Minâ adlı bir yerde Direht-i Ecuze adlı bir ağacın başında Morg-ı Humayun adlı bir kuş yaşamaktadır. Şikariyi kurtarma yolunu onunun yuvasındaki tumarda yazılıdır. Câmâsib Hekim gereken bilgileri verdikten sonra Tavus, Cehangir ve Şebaheng' bir sihir okuyup onları kartal şekline havalandılar. Tavusun yol göstermesiyle bir kaç günün içinde Cezire-yi Minâ'ye vardılar. Orada adı verilen ağacın yanında yere oturdular. Murg-i Humâyun'e selam verdiler. Murg-i Humâyun bunların selamını alıp neden oraya geldiklerini sordu. Onlar da Câmâsib Hekim'in anlattığı gibi olaurları ona anlattılar ve ondan yardım istediler. Murg-i Humâyun onları dinledikten sonra dedi: Eğer bu ağacın başındaki yuvama çıkarsanız size tumarı vereceğim. Bunlar tekrar kartal şeklinde havalandılar, ancak ağaç sihirli olduğu için ağacın ucuna yetişmek çok zor idi. Bunlar havalandıkça ağaç uzuyordu. Yedi gece gündüz uçtuktan sonra ağacın ucundaki yuvaya yetiştiler. Murg-i Humâyun onlara bir levhe verdi ve dedi: Bu levhede yazanları bir bir uygularsanız Şikârinin olduğu yere ulaşabilirsiniz. Onlar levhya baktıklarında bir şey anlayamadılar. Levhayı yalnız Câmâsib Hekim okuyabilir dediler. Murg-i Humâyun sihirli ağacın yapraklarından onlara bir macun yaptı. İçtikten sonra bayıldılar. Kendilerine geldiklerinde Gülistân-ı Erem'de Câmâsib Hekim'in yanındaydılar. Levhayı Câmâsib Hekim okuduktan sonra dedi:

Bir neçe söz vardı deyim evelde,
 Meni saldı eceb büyük zehmete.
 Bu işleri belke Allah düzelde
 Meni saldı eceb büyük zehmete.

Feleyin elinnen çekirem ahi,
 Nece sebr eyleyim bu zülme dahı?
 Möhlet verin mene ohuyum lohi,
 Meni saldı eceb büyük zehmete.

Üreklerden gem gubârin götürrem,
Gönüllerde metlebizi bittirrem,
Câmâsibem size heber getirrem,
Meni saldı eceb büyük zehmete.

Câmâsib Hekim levhanın yazdığı gibi bin büyük balık, bin dağ öküzünü bişirip, bin perizad ile Cezire-yi Minâ'ye yola koyuldular. Cezire-yi Minâ'de Direht-i Ecuzenin yanında yere indiler. Murg-i Humâyun'u görüp ve ondan bu yolda yardım istediler. Murg-i Humâyun yavrularının beslenmeye ihtiyacı olduğu için onlarla gelemeyeceğini söyledi, ancak onların ısrarı üzerine yavruların Serefrâz Şâh'a bu sözlerle emanet etti:

Seni nâyib eliyibdi Süleymân
Cân sizindi cân balam emanet.
Erzimi eyleyim sene doyunca,
Cân sizindi cân balam emanet.

Murg-i Humâyun bu yolun uzun bir yol olduğunu ve yedi denizden geçilmesi gerektiğini böyle söyledi:

Yeddi deryâ yeddi günde geçerem,
Yeddi tuluh âb-ı revân içerem.
Dost yolunda can u başdan geçerem,
Cân sizindi cân balam emanet.

Murg-i Humâyun bu yedi dümde yedi tuluk su ve yedi parça et kendileriyle götürmelerini istedi.

Ne keder ki ruh vardı bu canda,
Gözüm vardı o kâdir-i subhanda.
Şöhretim ucalar benim cehânda,
Morg-i Humâyuna yohdu minneti.

Murg-i Humâyun gereken sözleri dedi. Yedi denizden geçmeleri gerekirdi bunların biri de Deryâ-yi Ahenrübâ idi. Bunun için yanlarında hiç bir kılıç şemşir veya metal bir şey bulundurmamaları gerekirdi. Cehângir Murg-i Humâyun'un belinde havalandılar. Yedi denizlerin üzerinden geçmeleri gerekirdi. Cehangir Murg-i Humâyun et istediğinde et ve susadığında su verirdi. Her gün bir denizi geçtiler. Yedinci gün yedinci denizi geçerken Murg-i Humâyun denize düşme tehlikesiyle karşılaştı. Cehangir ve Şebaheng'den yanlarında metal bulunup bulunmadığını sordu. Şebaheng ynında bir kame varidi. Denize düşmemek için onu denize atmak zorunda kaldı.

Yedinci denizi geçtikten sonra bir dağın eteğinde bulak başında yere indiler. Murg-i Humâyun yolun devamını kendileri levhanın söylediği gibi gitmelerini söyledi ve onlardan ayrıldı. Cehangir ve Şebaheng yolda bir devle karşılaştılar. Den bunlara

saldırıldığında Şebaheng onu öldürdü. Levhaya baktığında bu devin kardeşini de öldürmeleri gerektiğini yazıldığını gördüler. Devin kardeşi bir ağacı yere atıp dedi: Sen benim kardeşimi öldürdün, şimdi bu ağacı eline alabilme cesaretin olması gerek. Cehângir levhaya baktı ve ağaca dokundukları zaman tılisma düşeceklerini anladı. Ağacı levhanın yazdığı gibi eline almadı. Levhayla ağaca vurduğunda ağaç ikiye bölündü. O ağaç ile dev öldürdü.

Câmâsib Hekim karşılaştığı her tehlikede levhade onun nasıl aşacağıнын yazıldığını söylemişti. Yollarının devamında güzel bir kız karşılarına çıktı. Kızın bir elinde şarap bir elinde meyve onlara doğru geldi. Kız yakınlaştığında Cehangirin sevgilisi Gonça Leb'i karşılarında gördüler. Cehangir dona kaldı. Nasıl ne zaman ora geldiğini sordu. Kız dedi:

Cehangirim gel bir kol boyun olah,
Yârin menem bu şerbeti nuş eyle.
Sennen kabah getiribdiler konah,
Yârin menem bu şerbeti nuş eyle.

Bir gün gördüm meni câdu götürdü,
Getiriben bu mekâne yetirdi,
Seni gördü kaşdı, meni ötürdi,
Yârin menem bu şerbeti nuş eyle.

Cehangir ona inanmadı ondan emin olmak için onu nerde ve nasıl sevdüğünü sordu. Kız dedi:

Ekvân Devi Gülbâr'da sen öldürdün,
Se reng perçem o diyare vurdurdun,
Gonça Leb'in peymânesin doldurdun,
Yârin menem bu şerbeti nuş eyle.

Cehangir levhaya baktığında bu kızın bir caduger olduğunu anladı. Ondan kurtulmak için şarabı alıp onun üzerine atması gerekirdi. Cehangir şarabı üzerine attığında kız alevlendi. Büyük bir fırtına oldu bunlar bayıldılar. Kendilerine geldiğinde bir yanar dağın eteğinde buldular. Levhaya baktılar. Alevleri söndürmek için levhayı yere atmaları gerekirdi. Levhayı yere atsınlar otlar söndü bunlar baygın yere düdüler. Gözlerin açtıklarında kendilerini deniz kıyısında buldular. Bir nekkare ağzız açmış onları bekliyordu. Levhaya bakıp kendilerin nekkarenin ağzına atıldılar ve bayıldılar. Kendilerine geldiklerinde bir çölde kuyunun ağzında idiler. Levhaya baktılar: Kuyunun dibinde Hezar-dest adlı bir hayvanı öldürmeleri gerekirdi. Bu hayvanın bin tane eli varidi. Cehangir levhaya baktığında bu hayvanın ancak elindeki Ateş-pare adlı kılıçla belinin ortasından vurmakla öleceğini bildi. Hezar-desti de böyle öldürdü. Bunu öldürüp

gene bayıldılar. Gözlerin açıp kendilerin bir bağda buldular. Bağın içindeki sarayda Efsâne Cadu adlı bir kız yaşıyordu. Ona Dilkeş diyerdiler. Kızın yanına geldiklerinde Efsâne Câdu Cehangir'e aşık olur onlardan kim olduğunu ve ne için orda olduklarını sordu.

Cehangir bu sözlerle cevabını verdi:

Metlebim var üreyimde,
Men bu diyâre gelmişem.
Şâh-ı Merdân kömeğimde,
Men bu diyâre gelmişem.

Nece sağaldım dağını,
Çekirem intizârını,
Aparmağa Şikârini,
Men bu diyâre gelmişem.

Cehângirdi benim adım,
Dağılmaz kurk u busatım.
Babam İskender nejadım,
Men bu diyâre gelmişem.

Efsâne Câdu (Dilkeş) onun Cehangir olduğunu öğrendüğünde Dedi: Yaşlı adamların dediğine göre bir gün İskender evladından olan Cehangir Murg-i Humâyun ile buralara geleceği ve onun yanında sihirli ağacın yaprakları olduğu, ağacın yaprakları benim anamın derdine derman olacağı söylenmişti. Cehangir yanındaki sihirli ağacın yaprakların gösterip ve dedi: Beni Murg-i Humâyun buraya getirdi, Ynımda da sihirli ağacın tyaprakları bulunmaktadır. Onlar ağacın yaprakların suya salıp o suyu anasına içirdiler. Anası suyu içtikten sonra hapşurup ve başını kaldırdı. Bu kadın Hemle Câdu, Efsâne Câdu'nun anasıydı. Kaç seneden beri hasta yatağında idi.

Hemle Câdu'nun iyileşmesiyle sarayda eğlence başladı. Hemle Câdu iyice kendine geldiğinde Cehangir'e dedi:

Câmasibin emriylen gelmisen,
Kedem koydun bu diyâre mübârek.
Ahenrûbâ Dağın eyledin mekân,
Kedem koydun bu diyâre mübârek.

Yeddi deryâ vardı yeddi biyabân,
Sene kurbân ola bu başınan can.
Düşmen çıhsın üze olmasın pünhân,
Kedem koydun bu diyâre mübârek.

Koyaram başıva burada tâcı,
Mende vardı cem derdivin ilâcı.
Tâvûs mene hem anadı hem bacı,

Kedem koydun bu diyâre mübârek.

Cehangir, Tavus'un bulağ başında onları beklediğini söyledi. Hemle Câdu Cehangirden neden oraya geldiğini sordu. Cehangir babası Şikâri'nin Tılsım-ı Minâ'den kurtarmak için oraya geldiğini söyledi. Hemle Câdu, Cehângir, Şebâheng ve Efsâne Câdu Şikâri'yi tılsım'dan kurtarmak için yola çıktılar. Kûh-i Ahen-rübâ'ye vardılar. O dağın demir çekme özelliği olduğu için demir olan her şeyi kendine çekiyordu. Hemle Câdu dağa yapışan bir zinciri gösterip dedi: Bu zincir yalnız senin Ateş-pare kılıcınla kırılır. Cehângir belinden âteş-pâre'yi çekip zinciri kırdı.

Oradan ayrılıp yollarına devam ettiler. Büyük bir ağacın altına geldiler. Hemle Câdu Cehângir'e dedi: Bu ağacı kökünden çıkarmalısın. Cehângir belindeki kemendi atıp ağacı kökünden çıkardı. Orada bir kutu gördü. Kutunu açtıklarında içinde bir kafes gördüler. Kafesin içinde bir kuş varidi. Kuş'u kafesten çıkardıklarında yaşlı bir kadına dönüştü. Yaşlı kadın Cehângir'in elindeki levhayı almaya çalıştı. Cehangir levhaya baktığında bu kadının bir cadı olduğunu ve levhayı aldığı takdirde onlar da tılsım'a düşeceğini öğrendi. Cehângir yaşlı cadı kadını öldürdü. Yaşlı kadın öldüğünde tılsım bozuldu. Tavus ve Humâyûn Şâh orada göründüler.

Efsâne kendini Şikâri'ye ulaştırdı ve ona dedi:

Sene kurbân şer Şikâri,
Müjde getirmişem sene,
Dolanmısan her diyârı,
Senin lütfün nedir mene?

Hidmetinde men kalınca,
Kulluk eylerem ölünce.
Cehângir gelib dalıncan,
İndi lütfün nedir mene?

Dilkeş sâdıhdır koluva,
Müş tâk oldum cemâliva,
Meni keniz et oğluva,
Lütf eyle bir en'âm mene.

Efsâne Câdu bu sözlerle Cehângir'i beğendiğini ve onunla evlenmek istediğini Şikâri'ye bildirdi. Şikâri de Cehângir'in beğendiği takdirde onu kendine gelin edeceğine söz verdi. Efsâne Câdu Cehangirin tılsımı kırdığını ve artık oradan çıkabileceğini söyledi. Cehângir Şikâri ile hasret giderdiler. Daha sonra hep beraber Gülistân-ı Erem'e doğru yollandılar.

Gülistân-ı Erem'de Bârgâh-i Süleymânî'de Şikâri için büyük bir tören yaptılar. Her tarafta eğlence ve kutlamalar başladı.

Diğer taraftan Demdeme Cadu Şikâri'nin tılsımdan çıktığını öğrendiğinde hemen İfrit-i Büzürg'ün yanına varıp olayları ona anlattı. İfrit-i Büzürg ilk başta Şikâri ile savaşmaktan yüz çevirdi. Ona dedi:

Gel sene söyleyim Demdeme Câdü,
Beni-âdem in heş günâhı yohdu.
Men yazığam gel adımı batırma,
Sâhib Kırândı onun herifi yohdu.

Buynuzum şikesti başım hestedi,
Amma ehtirâmın gözüm üstedi.
Şikâri dediğin kemer bestedi,
Yeddi kulle-yi Kâfde herifi yohdu.

İfrit-i Büzürg'em heş yohdu tayım,
Neçe il ömr elemişem bir be bir sayım.
Bu canımı kimin yolunda koyum?
O merd oğlandı onun herifi yohdu.

Ancak Hemmeme Câdu'nun ısrarı ile savaşmaya hazırlandı. Hemheme Câdu İfrit-i Büzürg'ün savaşmaya karar vermesine çok sevindi. Yedi yerden askerleri atlandırdı.

Bu haber Şikâri'ye yetişti. Şikâri de askerlerini yedi bölgeye gönderdi ve her bir bölgeye bir başçı koydu. Cehânbahş'i Şikâri başçı koymayınca babasına dedi: Benim diğerlerinden neyim eksik var? Şikâri ona da bir bölük verdi. Cehânbahş Şebaheng den hansı atı seçmesini sordu Şebaheng ona dedi:

Sene kurbân olum gül üzlü cevân,
Görseydim şah olmusan küll-i Firenge.
Menim canım senede olsun kurbân,
Sen sevâr olacahsan Ester-i Gültreng.

Ester-i Gültreng Cehânbahş'in kayın babası tarafından ona verilen atın adı idi. Cehânbahş Şebaheng den sordu: hansı kılıcı bağlayayım? Şebaheng dedi:

Göyde symak olmaz heç sitâreni,
Senüber belinde ol ketâreni,
Bağlasan beline o Âhen-pâreni,
Amâde olgunan bular tek cenge.

Men aşıkem yar kana,
Yâr sözünü yar kana
Laçın vurmuş sonayam,
Sihılmışam yar kana

Cehânbahş Şebahenge dedi: Bana başka diyeceğin var mı? Şebaheng dedi:

Belariki alan kimi destine,
Baban kimi çih bir ester üstüne,
Şebâheng deyir gir bu leşkerin keşine,
Şîr bebr kimi vurgunan pence.

Cehânbahş Ergevân Şâh'ın kılıcı Belareki beline bağlayıp, Ester-i Gültreng'e bimip savaşa katıldı.

Şikari İfrit-i Büzürg ile kendisi karşılaşmak için hazırlık yapıyordu. Senuber onun yanına gelip ve İfrit-i Büzürg'ün karşısına çıkmak istedi. Şikari ilk başta izin vermese de daha sonra onun ısrarına dayanamayıp onun savaşa gitmesine razı oldu. Senuber, İfrit-i Büzürg'ün meydanına çıktı. Onlar sihir gücüyle hem yerde ve hem gökte savaştılar. Ancak hiç biri üstün gelemeyince yorgunluktan her iki taraf savaş'a üç gün ara vermek kararı alıp, askerlerine döndüler.

Şikari, Senuber'i karşıladı. İfrit-i Büzürg üç gün savaşı bırakma anlaşmasını bozarak Senuberin askerlerine akın etti. Bin'e yakın askeri öldürüp yerine döndü. Senuber bu haberi duyunca o da anlaşmayı bozup karşı tarafa akın etti. Askerlerinin öcün almak için dört bin askeri öldürdü.

Bu haber İfrit-i Büzürg'e yetirdiğinde savaş davullarını çaldırdı. Senuber gene İfrit-i Büzürg'ün karşısına çıktı. Yerde gökte savaş başladı, ancak murad alan olmadı. Ertesi gün Demdeme Cadu, Senuberi ve askerlerini tılsım bağladı ve tılsımı Hemhemenin vücuduna bağladı. Bunu böyle gören Zeferân Câdu'da İfrit-i Büzürg ve askerlerini tılsım salıp, bir ağaca bağladı.

Senuber tılsımda olduğunu anladı. Bir mektup yazıp felahun ile tılsımdan dışarı attı. Mektuba Şikariye yazdı:

Mennen selâm olsun Sâhib Kırâne,
Hamı bilir Güلزâddı benim nejdâm.
Mensûr kimi salıblar meni dâre,
Koymasın tarihinden silinsin adım.

Belâden ayrılmır belâlî başım,
Ahır rûhsârime kan tek gözyaşım,
Men senin bacıvam sen de kardaşım,
Koymasın tarihinden silinsin adım.

Senüberem men bu kannan geçmişem,
Ecel camın dolduruban işmişem,
Müselmânâm bu sövdâye düşmüşem,
Şebâheng'e deyin alsın kısasım.

Mektubu Tavus görüp, Şikari'ye yetirdi. Şikâri mektubun mührünü açıp okudu. Mektupta Şebahengin adı geçtiği için Şikâri Şebâhengi yanına çağırdı ve onu bu işle görevlendirdi. Şebahenh ilk başta çekimser davransa da sonunda Senuber ve askerlerini tılsımdan kurtarmayı üslendi. Tılsımın kırılması için Hemheme ve Demdeme Cadu ölmesi gerekirdi. Şebaheng Şeytan kılıfına girip Çeşme-yi Nuşin'de Hemheme'nin yanına gitti.

Şeytan suretine gitren Şebaheng, onla bir şeyler öğretmek behanesiyle Demdemni getirmesini istedi. Hemheme, Demdemenin yanına giştiğinde onu ağlar gördü. Ondan neden ağladığını sordu. Demdeme dedi:

Başına döndüğüm gül üzlü bacı,
Gerek ehvâlime özüm ağlıyam.
Şirin ağzım rüyade oldu acı,
Ürekten yaralı sine dağlıyam.
Geder kalmaz,
Ahar su geder kalmaz.
Vefâlîya can kurbân,
Bi-vefâ geder kalmaz.

Senin gelmeyinnen men usanıram,
Dediğin sözleri bir bir kanıram.
Ateşinnen ot tutuban yanıram,
Gerek ehvâlime özüm ağlıyam.
Men âşık oyan dağlar,
Al kana boyan dağlar,
Bu yan zülmethânadı,
Necedi o yan dağlar?

Korhu düşüb Hemenenin canına,
İlgiynen sümüğünün kanına,
Gel meni aparma İblis yanına,
Gerek ehvâlime özüm ağlıyam.
Dolu gözler,
Dağ başın dolu gözler.
Sendeki naz u işve,
Mendeki dolu gözler.

Hemheme gece rüyasında yandığını görmüş ve bunun için ağlıyordu. Demdeme rüyalar yan vurur dedi ve onu kendiyle Sebâhengin yanına götürdü. Şebâheng önce bunları ayırdı. Daha sonra onları bayıltıp ve öldürdü. Bundan sonra tılsım kırılıp Senuber ve askerleri tılsımdan çıktılar.

Şikari Senuberi karşıladı ve hasret giderdiler. Câmâsib Hekim Şikariye dedi:

Size kurban olum eyleşen canlar,
 Ağamın elinnen bâde işmişem.
 Heber verecağam her bir dövrannan,
 Ağamın elinnen bâde işmişem.

Ovçu tek yataram ov beresinde,
 Tutaram bağlaram tez vedesinde,
 Düşmanı öldürürm öz vedesinde,
 Ağamın elinnen bâde işmişem.

Eşkin bâdesini içip hesteyem,
 Şeydâ bülbül kimi bir gül üsteyem,
 Şikâriyem mende kemer-besteyem,
 Ağamın ellinnen bâde işmişem.

Bu olaylardan sonra Şikari Zeferân Câdu'dan İfrit-i Büzürg'ü tılsımdan bırakmasını istedi. Zererân Câdu tılsımı bir ağacın adına bağladığı için o ağacı kökünden çıkarması gerekirdi. Cehandar ile birlikte tılsımın bağladığı ağacın yanına. Cehândâr'e rüyasında verilen kendiri ağaca bağlayıp onu kökünden çıkardı. İfrit-i Büzürg tılsımdan çıktı. Onu kim tılsımdan çıkardığını sorunca, Şikari'nin emriyle Cehandar'ın çıkardığını söylediler. İfrit-i Büzürg ölene kadar Şikari'nin kulu olacağını söyledi.

Zeferân Şikari'nin tavsiyesiyle Keys-i Remmâh- Ereb ile evlendi. Tekrar Gülistân-ı Erem'de eğlence büsatı kuruldu. Şikari halkın mutluluğunu görünce sazı alıp şöyle dedi:

Şükr eylerem mende kâdir Allah'a,
 Bu sövketi Süleymâne vermeyib.
 Nâyib-i Süleymân Serefrâz Şâh'a,
 Bu sövketi Süleymâne vermedi.
 Men âşık kere keye,
 Doludur kere keye.
 Miskin kapıva gelib,
 Daşlara deye deye.

Göy üzünde şekk'ül kemer bitişir,
 İki sultan bir biriynen tutuşir,
 Üreyime hehden ilhâm yetişir,
 Bu sövketi Süleymâne vermedi.
 Men âşık maralım var,
 Bu dağda yaralım var.
 Ne gece yuhum geler,
 Ne günüz kerârım var.

Şikâriyem kurbet besdi day mene,
 Hesret kalıb tamam kohum el mene,

Köyül istir bir de gede vetene,
 Bu sövketi Süleymâne vermedi.
 Dağlara kar düşübdü,
 Gör ne hamayıl düşübdü,
 Kebrimi yâdlar kazıb,
 Lehletim dar düşübdü.

Şikari bu sözlerle vatanı Rum eline gitmek istediğini bildirdi. Bu sözleri Serefrâz Şâh işitti. Şikari'nin eşi Simizâr'ı kaçırmaya aklına geldi.

Serefrâz Şâh Simizâr'ı kaçırmak için bir plan hazırladı. Encüm Peri'yi yanına çağırıp ve Simizâr'ı kaçırmayı için ona emir verdi. Encüm Peri ilk başta karşı çıksa da Serefrâz Şâh'ı tahdidi ile karşılaştı. Encüm Peri Serefrâz Şâh'ın ısrarını görünce aldı sazını dedi:

Gel sene söyleyi Periler Şâhı,
 Sen hesab algınan bu göz yaşımnan.
 Dübâreden olmagınan mükessir,
 Çıhartgınan bu sevdanı başınnan.
 Men âşık balam ağlar,
 Arı şan bala bağlar,
 Bir ata yara alsa,
 Yarasın bala bağlar.

Öldürgünen meni keniz yerine,
 Hesret koyma bülbülü öz gülüne.
 Korhuran ki dünya deye bir birine,
 Çıhartgınan bu sevdanı başınnan.
 Yoh Ezizin balabanı,
 Yasda çal balabanı,
 Hamının balası geldi,
 Bes benim balam hanı?

Encüm Peri deyir meni öldürme,
 Âlemleri gel özüve güldürme,
 Rusvâ olarsan bu sirri bildirme,
 Çıhartgınan bu sevdanı başınnan.
 Men âşık kara közler,
 Sürmeli kra közler.
 Meni feley eymezi,
 Sen eydin kara gözler.

Encüm Peri bu öyütlerle de Serefrâz Şâh'ı niyetinden vazgeçiremedi. Sonunda onun isteğine boyun eğdi. Serefrâz Şâh'ın dediği gibi Simizâr'ı bayıltıp ve onu Heft Kulley-i Kaf'ta Eflâk Dev'in yanına götürdü. Onu ona emanet etti ve döndü.

Ertesi gün sabah Simizâr görünmeyince herkes onu merak etti. Odasında bulamadılar. Câmâsib Hekim'in yanına gittiler. Câmâsib Hekim reml attı kiytap açtı, Simizâr'ı Encüm Peri

Kaçırdığını anladı, ancak yalnız onun Heft Kulley-i Kaf'ta olduğunu söyledi. Zeferân Câdu, Reyhâne Peri ve Tavus onu geri getirmek için havalandılar. Yolda Encüm Peri ile karşılaştılar. Ondan kuşkulayıp ve sorguladılar. Ondan itiraf aldılar ve Şikari'nin yanına götürdüler. Şikâri'nin oğlu Cehandâr anası Serefrâz Şâh eliyle kaçırdığını duydu. Kılıcını çekip ve onun başını gövdesinden ayırdı. Şikâri bu olayı duyunca onu serzeniş etti. Cehândâr dedi:

Başına dömdüğüm gül üzlü ata,
Nâ-mert gerek sâlim başa varmasın.
Ezelden salıbdı bizi kovkaya,
Öldürdüm ki dert bu canda kalmasın

Seni çoh isterem iki gözümnen,
Öldürmüşem men dönmerem sözümnen.
İcâze almışam burda özümnen,
Dedim kısas kiyâmete kalmasın.

Cahândar'i bu barede kınama,
Dert meni eyleyip deli divâna,
Hedden artık zûlm eyleyip anama,
Aldım kısas kiyâmete kalmasın.

Cehândar'ın sözleri bitsin. Şikari onun bu işinden rahatsız olsa da bir şey söylemedi. Reyhne de babasının bu cezayı hak ettiğini söyleyerek Cehândar'aa destek verdi. Câmâsib Hekim'de bu olayın olacağını Asafettin Belhiyani'den duyduğunu ve Serefrâz Şâh'ın Cehândâr eliyle öleceğinin kitabda yazıldığını söyledi.

Bu olaydan sonra Senüber Şikarinin moralini düzeltmek için onu kendi diyarı Gülzâd'a davet ett. Cehânbağ, Tâvûs ve Şebâheng'de Simizâr'ı getirmek için yola koyuldular. Serefrâz Şahın kızı Reyhâne Peri babasının ölmesine kayıtsız kalması.

Serefrâz Şâh'ın Heft Kulley-i Kaf'de Sindurûs adında bir oğlu varidi. Bu haber ona yetişsin, hemen intikam almak için askerlerini hazırlayıp yola düştü. Sindurûs Şikarinin Gülistân-ı Erem'de olmadığını fırsat sanarak Gülistân-ı Erem'e yaklaştı. Câmâsib Hekim herkesi şehire toplayarak şehir kapıların bağlatıp, halkın dışarıya çıkmasını engelledi. Şikari'ye bir mektupta olayları anlatıp, Encüm Peri vasıtasıyla ona ulaştırdı. Cehândâr şehirden çıkmama yasasını kendine ydiremeyip şehirden dışarı çıktı. Yolu üzerinde Sindurûs'a rastladı. Onun Şikarinin oğlu olduğunu anlayınca ona saldırdı. Sindurûs hem pehlivan ve hem caduger olduğu için Cehândâr buna üstünlük

sağlayamadı. Savaş esnasında Senüber onları gördü. Senuber Cehândâr'ı baygın gördü. Onu bir mağaraya götürdü ve kendisi Sindurüs'un karşısına çıktı. Bir kaç gün onunla savaştı, ancak Sindurüs'un karşısında üstünlük sağlayamadı. Gülistân-ı Erem'de sevgilisi onu beklediği için savaşı bir kaç gün ertelemesi için Sindurüs'a dedi:

Sindurüs gel sene desin Senüber,
Gelmeyeydin gerek sen buraya,
Bu yerde kim olar mene berâber,
Sennen benim cengim kalsın soraye.

Geşmişem elimde ihtiyarımnan,
Dost yolunda geşmişem bu canımnan.
Korhuram ki ayrı düşem yarımnan,
Sennen benim cengim kalsın soraye.

Müselmân olmuşam bir danadı İlâhi,
Men Senüberin yohdu günâhi,
Menim yarımdı Zengiler padişahi,
Sennen benim cengim kalsın soraye.

Sindurüs onun isteğin kabul etti ve geri çekildiler. Senuber Gülistân-ı Erem'e döndü. Şikari de oraya dönmüştü. Şikari oğlu Cehândâr'ı göremeyince onu sordu. Senuber onu Sindurüs ile savaşırken kurtardığını ve bir mağarada sakladığını söyledi. Cehândâr'ı mağaradan getirib iyileştirdiler.

Ertesi gün Şikari Sindurüs ile karşılaşmaya hazırlandığında Senuber onların savaşının yarı kaldığını söyledi. Şikari ne kadar onu savaşa göndermemekte kararlı olsa da Senuber o kadar savaşa gitmeye kararlı idi. Sonunda geyinip kuşandı ve meydana girdi. Senuber, Sindurüs savaşı bir kaç gün sürdü. Sindurüs sonunda yüzünü Şikari'ye doğru tuttu ve bağırarak neden savaşa gelmediğini ve bir kadını onun savaşına gönderdiğini haykırdı. Bu olay üzerine Şikari geyinip kuşandı meydana ayak bastı.

Çekib sef iki leşker-i nâmdâr,
Olub merkebe o şâh-zâde sevâr.

Kedem koydu meydana o nâmdâr,
Edibdir mübâriz teleb şeh-sevâr.

Dedi vardı bir kimse âyâ gele?
Men ile ede kâr-zâri bele?

Senuber Şikari'yi karşısında görünce ona meydan okumaya başladı. Şikari onun meydan okumasına bu cevabı verdi:

Gel bu keder lâf-ı kezzâb eyleme,
Bu meydanda hazır ol men ile cenge,

Bu yanmış kelbimi pare eyleme,
Gelmişem nerm edem sen ile pence.

Tutaram emûdun elden alaram,
İndi leşkerive talan salaram
Cesetivi al kanına boyaram,
Dilin olmaz day men dil-itenge.

Şikâri hesrettdi kohum kardaşa,
Düşmanlar elinnen çekiller hâşâ,
Görürem ecelin yetibdi başa,
Gelmişem nerm edem sen ile pence.

Şikari, Sindurûs savaşı başladı. Şikari savaşta Allah'a yalvarıp yakardı. Ona Sindurûs'un karşısında güç vermesini istedi. Kılıç kalkan aletlerinden sonuç alamayınca bir birinin kemerin tuttular. Şikari onu atın üzerinden yere salıp, başının üstüne kaldırdı. Daha sonra meydanın ortasında yere yatırıp, dizin Sindurûs'un göğsüne çöktürdü. Hancerin çekip başın kesmek istedi. Sindurûs ondan zaman istedi. Şikari Sindurûs kolların arkasından bağladı ve hapse bıraktı. Sindurûs askerleri de böyle görünce savaşı bıraktılar. Sindurûs hapiste bir zaman kaldı. Gülistân-ı Erem'de halk kutlamalar yaptılar, her tarafta şenlik oldu.

Sindurûs bir müddet sonra Şikari'ye hapishaneden bir mektup yazdı. Mektupta onun babasının katilinden intikam almak için oraya geldiğini yazıp, babasının katili ile karşılaşmak istediğini bildirdi. Cehândâr bu mektubun içeriğinden haberdar olunca babasından onun meydanına çıkmak için izin istedi. Şikari kabul etti. Meydan sulandı süpürüldü. Sindurûs'u hapishaneden getirip kolların açtılar. Sindurûs Cehândâr'e dedi:

Gafilden bir sedâ yetdi gûşime,
İgit olan gerek eslin danmasın.
Atam ölüp, kül olubdu başıma,
İgit olan gerek eslin danmasın.

Nâ-mert yatar heç yuhudan oyanmaz,
Merd oğlanlar iki renge boyanmaz.
Şer kolunda helke zencir dayanmaz,
Bu arzular üreyimde kalmasın.

Sindurûs sözünü desin merdana,
İncimesin mennen bacım Reyhâna,
Dedemin ölümü pehş olubdu cihânda,
Bu kısâs da gerek yerde kalmasın.

Sindurûs'un sözü bitti, savaş başladı. Reyhâne Peri Sindurûs'un bacısı ve Serefrâz Şâh'ın kızı Şikari'nin yanında savaşı izliyordu. Sindurûs meydanın yanındaki

çınar ağacını kökünden söküp Cehândâr'a saldırdı. Cehândâr kılıcıyla çınar oğacını ikiye ayırdı. Sindurüs bilek gücüyle onu yenemeyince sihir gücüyle Cehândâr'ı yenmek istedi. Reyhâne Peri sihir okuyup ve Sindurüs'un sihrini etkisizleştirdi. Sonunda da Sindurüs Cehândâr eliyle öldürülür. Serefrâz Şâh'ın kızı Reyhâne Peri Cehândâr'a kardeşi Sindurüs ile karşılaştığında ona yardım ett. Gülistân-ı Erem'de sevinç ve kutlamalar yapıldı.

Bunlar burada kutlamalarda olsun size haber verim kimden? Cehânbahş'ten. Cehânbahş, Tâvüs, Şebâheng ve Zeferân, Simizâr'ı kurtarmak için Heft Kulley-i Kaf'ta Tılsım-ı Belgîyâ'ya gidiyordular. Ellerindeki tumar onlara yol gösterecekti. Tumarı açıp neler yapmaları gerektiğine baktılar. Tumarın yazdığı gibi İsm-i Ezem'i okudular. Karşılarında bir bağ göründü. Bağı içindeki saraya doğru gittiler. Gene tumar'a baktılar. Sarayda hasta yatağında bir kız var. Cehânbahş İsm-i Ezem'i yedi kez de onun kulağına söyledi. Daha sonra sarayın yanındaki ağacın altında bekledi. Kız kendine geldiğinde onu kim iyileştirdi diye bağırdı. Cehânbahş yanına gidip ve onunla konuştu. Kız'ın adı Efsâne idi. Onun Evlâd-i İskender olduğunu öğrenince ona anası Simizâr'e yetişmek için yardım edeceğine söz verir. Bir ormanda bir kaç ahu varidi. Tek boynuzlu olanı vurup onun karnındalı açarı çıkartıp sihirli sandığı açılar. Sandığın içindeki levhayı alıp yola koyuldular. Bundan sonra o levhanın yazdıklarını uygulamaları gerekirdi. Levhada bulundukları çeşmeye bir ejderhanın geleceği ve onun beline binmeleri gerektiği yazılmıştı. Ancak ejderha havalandığında gözlerin kapalı olması gerekmekte ve bir aslan naresi duyduklarında gözlerini açabilecekleri yazılmıştı. Aslan sesin duyduklarında kendilerini başka bir ülkede buldular. Azgın bir devenin onların üzerine geldiğini gördüler. Cehânbahş devenin başından bir yumuruk vurdu. Onun kuyruğundan tutup sizi denize sürükleyecek.

Denize girdiklerinde yeraltı şekline döndü. Orada bir kız elinde bir piyale onları bekliyordu. Kitapta yazdığına göre kız suyu Cehânbahş'e uzattığında onu alıp üzerine atması gerekirdi. Böyle yaptı, kendilerini Efsâne'nin yanında buldular. Efsâne başarıyla olayları arda koydukları için onları kutladı. Ancak bundan sonra Kevân Devî esir alıp ve onun dediklerini uygulamalıydılar. Dev onlara bir imareti gösterip orada bulunan iki aslanın arasından bir sandığın içinde yeşil bir şişeyi alıp aslanlardan sıhrın açarının yerin öğrenmelisin. Aslanlar yaşlı kadın şekline dönüşürler, onların canları elindeki yeşil şişededir. Yaşlı kadınlardan biri olan Cemceme Câdu sizi Eflâk Dev'in yanına götürecektir. O sizi Simizâr'ın yanına götürecektir.

Cehânbahş tumarda yazılanları teker teker uygulayıp Simizâr'ın yanına geldi. Cehânbahş anası Simizâr ile kol boyun oldular. Cehânbahş anası Simizâr götürmek istediğinde anası dedi:

Dedem meni edibdi behti kare,
İltimâsım budur aparma meni.
Gelmiyeydin gerek sen bu diyâre,
İltimâsım budur aparma meni.

Kulah ver men be-çâre sözüne,
Sürme mest eyleyib ala gözüne,
Az kalıram kesd eyliyem özüme,
İltimâsım budur aparma meni.

Simizâr derdini bir kes bilmesin,
Ağlaram didem yaşın silmesin,
Nâ-mertlerin görüm üzü gülmesin,
Serefrâz ölmese aparma meni.

Simizâr Serefrâz Şâh'ın ölmediği takdirde oraya dönmeyeceğini söyledi. Cehânbahş, Serefrâz'ın ölüm haberini verince beraber Gülistân-ı Erem'e döndüler. Orada büyük kutlamalar yapıldı.

Şikari bir müddet sonra Gülistân-ı Erem'e kendi yerine bir hâkim koyarak, Dârâ Vilayetine dönmek istedi. Menzer Şâh-ı Yemeni'ye haremelerini Yemen'e götürmesini istedi. Câmâsib Hekim böyle görünce Şikari'den neden orayı terk etmek istediğini sordu. Şikari, Câmâsib Hekim'e dedi:

Sene kurbân olum Câmâsib Hekim,
Göyül istir veten sarı yerisin.
Elimnen gülümnen nece el çekim?
Göyül istir veten sarı yerisin.
Men âşık oyan dağlar,
Al kana boryan dağlar,
Bu yan zülmethânadı,
Necedi o yan dağlar.

Heberin yoh bu şikeste dilimnen,
Yetmiş ildi ayrılmışam elimnen.
Bele kalmak yeydi mene ölümnen,
Göyül istir veten sarı yerisin.
Men âşık Erzurûma,
Bu yol geder Erzûrum'a,
Devesi ölmüş Ereben,
Dözerem her zuluma.

Şikâriyem çoh dolandım dünyanı,
Keriblik eyledi ömrümü fânı,

Deyiller adıma Süleyman Sâni,
 Göyül istir veten sarı yerisin.
 Kan eyler,
 Divân eyler,
 Dost meni bu halda görse,
 Yâ öler ya kanıma kan eyler.

Şikari bundan sonra adını Süleymân Sâni koydu. Gülistân-ı Erem'de Cehândâr'ın ve Cehângir'in her birinin bir erkk çocuğu olur. Cehândâr'ın oğlunun adın İrec, Cehângir'in oğlunun adını Turec koyarlar. Senüber'in de ir oğlan çocuğu doğurur Albaz adında. Simizâr'ın çocuğuna da Rizva adını koyarlar.

Behmen Vezir'in kızı Efser Bânu'da Ferruh-srvar adlı bir erkek çocuğu doğurur. Şikari Dârâ Vilayetine hareket etmeden önce Şirzâd-ı Tığzen'in Erçe'den intikam almasını önlemek için onu tutuklayıp kırk günlüğüne hapse atar. Şikari büyük bir asker topluluğu ile Dârâ Vilayetine doğru hareket eder. Erçe bu haberi duyar ve Ferzâne Vezir'i bir mektupla Şikarinin yanına gönderdi. Ferzâne Vezir Şikarinin sarayda öğretmeniydi. Şikari onu tanımamasın diye yüzüne bir nikap çekti. Şikari'de mektubun cevabını yazıp Cehânbahş'den gönderdi. Mektupta Şikari yazdı:

Mennen sene yazıram selâm olsun,
 Büt-hâne eylemisen bu mekânı.
 Pühânî sözlerim âşikâr olsun,
 İnsân olan sennnen sürmez dövrân.

Baban İskenderdi şöhet salıb cehâne,
 Mağrib'den Meşrik'e bayrak vurub her yane,
 Deyiller zülm eylemisen bir Müselmâne,
 Senden edem gerek o mezlumun divânın.

Müselmânam hâliyam bu günâhdan
 İnsâna necât vardı doğru râhdan,
 Memûrem men hökm olubdu Allâh'dan,
 İntikâm alacah Süleymân Sâni.

Şikari, Cehânbahş'e mektubu götürdüğü zaman hiç kimsyle savaşmayacağı hakkında uyardı ve onun yalnız mektubu götürüp cevabını almakla görevli olduğunu ona hatırlattı. Cehânbahş Ferheng Eyyâr altı yüz askerile Şikarinin mektubunu Erçe'ye götürdüler. Erçe Cehânbahş'i görür görmez ona kanı kaydadı. Erçe bu sözlerle Cehânbahş'e hoş geldin dedi:

Hoş gelmisen bura kadem be kadem,
 Kadem koydum ey cevân buraye sen.
 Mehebbetim çohaldı dem be bem,

Tebib sen merheh sal bu yaraya sen.

Kızıl gül tek yâr elinde desteyem,
Eller vurğunuyam bir hevesdeyem.
Ürek coşa gelir seni istirem,
Hoş gelmisen ey cavan buraya sen.

Men görürem öz dininde doğrusan,
Ot vurusan yaralarım korusan,
Erçe deyir söyle kimin oğlusan?
Hoş gelmisen ey cavan buraya sen.

Cehânbahş mektubu verdi. Şikari mektupta onun bir müselman'a zülm ettiğini ve onun intikamın almak için geldiğini yazmıştı. Mektubunun sonunda kardeşi Şikari'yi saltanat için kuyuya attığını ve bu işin hesabını vereceğini yazmıştı. Erçe mektubu okuduktan sonra gazeblendi. Dedi: Benim kardeşimle olan olaylardan size ne? Şikari'nin kanın almak size mi kaldı, ve onlara küfür etti. Cehânbahş bu sırada kendini tutamadı. Ayağa kalkıp kılıcına eleledi. Babası Süleymân Sâni hakkında öyle konuşmaya hakkı olmadığını ve eğer izni olsaydı onu tahtıyla beraber ikiye ayıracağını söyledi. Bu anda Erçe'nin oğlu Şir-efken de kılıcını çekti. Ferzâne Vezir ortamı sakinleştirmeye çalıştı. Cehânbahş'i bir tarafa ve Şir-efken'i de bir tarafa oturttu. Erçe mektubun cevabında savaş yazıp Cehânbahş'i yollandırdı. Cehânbahş saraydan ayrıldıktan sonra Şir-efkeb babasının musadesiyle on iki bin asker ile onları yolda öldürmek için Cehânbahş'in atından yola koyuldu.

Ferheng Eyyar arkalarından büyük bir asker topluluğunun geldiğini gördü. Cehânbahş'e dedi:

Mehmûr göster merkebe versin rikâb,
Dalımızcan atlanıb leşker gelir.
Ceng etmeye üreyimde yohdu tâb,
Dalımızcan atlanıb leşker gelir.

Menim sözlerimi sen yere vurdun,
Mehebbet zencirin çekiben kırdın,
Getmedin sen denen niye durdun?
Dalımızcan atlanıb leşker gelir.

Sinem nişânadı bir hedeng olar,
Ferheng Eyyâr'a da dünyâ teng ola,
Getmesen burda böyük ceng olar,
Dalımızcan atlanıb leşker gelir.

Şikari, Cehânbahş'i savaşmama konusunda uyarmıştı, ancak Şir-efken babası Erçe hakkında Cehânbahş'in söylediklerini kendine yediremedi ve yolda onu yakalayıp

savaşa mecbur etti. Cehânbahş ve Şir-efken bir birlerine meydan okudular. Daha sonra savaşı başladı. Kılıç kalkandan sonuç almayınca güreşe başladılar. Cehânbahş, Şir-efkeni başına alıp yere vurmak istedi. Ferhen Eyyar babasının sözünü hatırlattı ve onu öldürmekten vaz geçti. Onu bir kenara attı. Yoluna devam etmek istedi ancak Şir-efken'in askerleri ona saldırdılar. Üç yüz askeri öldürdü. Şir-efken'in de kaburgalarından ikisi kırılmıştı. Geri çekilme davulu çaldı ve jher kes kendi yerine gitti. Sünbüle Hanım Şir-efken'in yaralanmasını ağlayıp sızladı.

O taraftan Şikari Cehânbahş'ın savaşa girdiğini duyunca onu cezalandırmak istedi, ancak kendini korumak amacıyla savaştığını öğrenince bundan vaz geçti. Erçe büyük bir asker yığınağıyla Süleymân Sâni'nin ordusunun karşısına çıktı. Süleymân Sâni meydana çıkmak için hazırlandı, ancak Cehângir, Cehânbahş meydana gitmeleri için ısrar ettiler.

Cehândâr avlanmak için dışarı çıktığında Husrov-i Keledâr ile tanışır ve bir ara onun yanında kaldığı için savaşa gelememişti. Cehânbahş meydana çıkıyor.

Cehânbahş meydana çıkar. Şikari düşmanı Erçe'yi öldürmeyip, diri yakalaması için ona emir verdi. Cehânbahş ile Erçe'nin savaşı öğleye dek sürer. Bir an gökte bir bulut görüldü. Bulut yere yaklaştığında bir el uzanıp, Cehânbahş'ın kemerinden tutup havaya çekti. Şikari kemanına ok koydu. Ancak bulutun içinden “oku attığın taktirde Cehânbahş'i önüne vereceğim” diye bir ses geldi. Şikari çok üzüldü. Ertesi gün Cehângir meydana ayakbastı. Gene bir bulut ve içinden uzanan bir el gelip Cehângir'i götürdü. Şikari gene okun kemane koyduğunda bulutun içinden bir ses geldi. “Ben Ekvân Dev'in anasıyım. Cehângir benim oğlumu Gülbâr Vilayetinde öldürdü, onun öcüne oğullarını köle olarak alıyorum.”

Cehângir babası Şikari'yi kurtarmak için yolu Gülbâr Vilâyetine düştüğünde halkı Ekvân Dev'in elinden kurtarıp ve Gonça Leb'i almıştı. Ekvân Dev'in anası oğlunun öcünü almak için Şikarinin iki oğlunu Heft Kulley-i Kaf'e götürdü.

Ertesi gün Erçe'nin meydanına Şikari kendisi geldi. Şikari, Erçe ile savaşa başlamadan önce ona dedi:

Şeypur çalah ses bürsün her yanı,
Mennen ceng eliyah merd-i merdâna.
Sennen ceng eyliye Süleymân Sâni,
Mennen ceng eliyah merd-i merdâna.

Men ile bir yerde şerâb içesen,
Bu meydânda baş u candan geçesen,
Hicrânın defterin bu gün açasan,

Mennen ceng eliyah merd-i merdâna.

Süleymân Sâni'ye düşman gülmesin,
Menim sözüm sene ağır gelmesin,
İstirem meydanda kan tökülmesin,
Mennen ceng eliyah merd-i merdâna.

Şikari Erçe ile böyle anlaştılar: Kılıç ve savaş aletleri kullanmadan güreş yapalım, kim üstün gelirse askerlerini ve bütün mal devletini ele alsın. Erçe kabul etti ve güreşe başladılar. Sabahtan akşama güreşte üstün gelen olmadı. Sonunda Şikari, Erçe'nin belin yere vurdu. Onun kolların bağladı ve tüm askerleri kendine tabi kıldı. Şikari saraya girdi ve eski günlerini hatırladı. Yüzünde nikap olduğu için bacısı Sünbüle onu tanımadı. Sünbüle baştan auyağa siyah geiyinmişti. Sünbüle Şikarinin ayaklarına kapandı. Kardeşi Erçe'yi öldürmemek için ona yalvardı. Şikari onun kim olduğunu ve neden kara geydiğini sorunca, Sünbüle dedi:

Gel sene söyleyim Süleymân Sâni,
Geydiğim bir cevânın karasıdır.
Üreyimnen kara kanlar ahıtma,
Geydiğim bir cevânın karasıdır.
Men aşıkam gelmedi,
Köçüm getdi gelmedi.
Felek mennen bed etdi,
Ağlar üzüm gülmedi.

Gelmişem kapıva mende çaraye,
Tebibsen getir merhem sal yaraye,
Getirebülmerem adın araye,
Geydiğim bir cevânın karasıdır.
Men aşıkam aşmadı,
Berk bağladı aşmadı.
Hezân oldu töküldü,
Konçe gülüm aşmadı.

Sünbülem gözüm intizârdı,
Bu göylümü alan gem gubârıdı.
Nece deyim adın Şer Şikârıdı.
Geydiğim o cevânın karasıdır.
Sinem üstün dağlaram,
Düğünere dağlaram,
Kardaş kardaş diyerem,
Ölenecan ağlaram.

Şikari bunu işitip bayılıp yere düştü. Nikabı yüzünden düştüğünde Ferzâne Vezir onu tanıdı. Şikari kendine geldiğinde Sünbüle ile kol boyun oldu. Şirzâd-ı Tîgzen'i getirince Sünbüle Hanım daha çok sevindi. Sünbüle Erçe'yi af etmesini istedi. Şikari

Erçe'ye dedi: Ben ilk başta da sana söylemişim eğer padişahlık istiyorsan saltanatı sana veririm. Daha sonra Erçe'nin kolundan tutup tahta oturttu. Dara Vilayetinin her tarafında kutlamalar yapıldı.

Diğer taraftan Cehândâr Hisrov-i Keledâr'ın yanında kalmaktaydı. Bir gün Hisrov-i Keledâr, Cehândâr'ı durgun görüp onun nedenini sordu. Cehândâr ona dedi:

Cânım Hirsrov Kel'e-dâr,
Gel olgunan kardaş mene.
Bu can senindi her ne var,
Bu çölde ol sırdaş mene.

Gezmeginen mennenden helvet,
Darıhıram eyle söhbet.
Gel ikimiz içah şerbet,
Ürekten ol mene kardaş.

İskender'e var nejdâm,
Pozulmaz heş ilgarım,
Cehândârdı benim adım,
Gel olgunan kardaş mene.

Hisrov-i Keledâr her zaman onun yanında olacağına söz verdi. “Beni öz kardeşin gibi gör, benden canımı istesen bile sana veririm” dedi. Cehândâr babası Şikari'nin onu unuttuğundan çok darıldı. Hisrov-i Keledâr'dan askerlerini istedi. Hisrov-i Keledâr on iki bin askerini ona verdi ve dedi: Beni de kendi yanına al. Daha sonra Dârâ Vilayetine doğru yollandılar. Dârâ Vilayetinin yakınlarında bir yere çadırlarını diktiler. Cehândâr Şikari'ye bu mazmunda bir mektup yazdı: “Benin neslim İskender'dendir. Dârâ Vilayetinin hâkimiyeti benim elimde olmalıdır. Eğer öz isteğinizle vererseniz canızı bağışlarım. Ancak savaş ile verirsiniz yarın meydan da buluşalım”. Mektubu Hisrov-i Keledâr ile birlikte saraya getirdi. Cehândâr'ın yüzünde nikap olduğu için kimse onu tanıyamadı. Kendi adın Hisrov-i Keledâr ve Hisrov-i Keledâr'ın adın Hiftân-i Bebr-puş olarak değişmişti. Cehândâr sarayda çevresine baktığında kardeşleri Cehânbahş ve Cehângiri görmedi. Onun bakışlarını fark eden Şikari ondan çevrede kimi aradığını sordu. Cehândâr dedi:

Ona göre meclisive bahıram,
Men gören cavanlar hanı görüm men?
Geyze gelib bir sel kimi ahıram,
Men gören cavanlar hanı görüm men?

Deyirem derdimi sene bir be bir,
Dolanmısan dünyanı sen yer be yer.
Bir Cehânbahş biri Cehângir.

O iki cavanlar hanı görüm men?

Şikari dedi: Neden yüzünü açmıyorsun? Yoksa sen kadın mısın? Cehândâr dedi:

Arvad danışanda biraz hellener,
Nikâb atdan gül cemâlî bellener.
Kişi sabah meydânda bellener,
Men gören vavanlar hanı görüm men?

Cehândâr, erkek kim olduğu yarın meydanda belli olur dedi ve çıktı. Ertesi gün şehrin dışında iki koşun sefe durdu. Şîrzâd-ı Tîgzen Şikari'den meydana girmek için izin istedi. Cehândâr karşısında Şîrzâd-ı Tîgzen'i gördü. Şîrzâd-ı Tîgzen ona bir mızrak fırlattı. Cehândâr onu boşa verip onunla güreşe başladı. Cehândâr Şîrzâd-ı Tîgzen'in belini yere vurmakta zorlanmadı. Onu yere yatırıp kolların bağladı ve askerlerine götürdü. Şikari bu olaydan çok üzüldü. Ertesi gün Keys-i Remmâh- Erebi'i meydana çıkarttı. Cehândâr Keys-i Remmâh- Erebi ile akşama kadar savaştı. Kılıç kalkanı bir yana bırakıp onunla güreşmeye başladı. Keys-i Remmâh- Erebi günde bir deve'yi şarap ile yiyen pehlevan idi. Cehândâr onun karşısında zorlandı. Sonunda kendini ona tanıtıp ve onun yere düşmesini istedi. Keys-i Remmâh- Erebi, Cehândâr'ı tanıdı ve neden böyle yaptığını sordu. Daha sonra yere düşüp yenilmiş gibi yaptı. Cehândâr onun da kolların bağlayıp askerlerine götürdü. Şikari Keys-i Remmâh- Erebi'in yenilmesine çok şaştı. Ertesi gün Erçe kendisi meydana çıktı. Cehândâr Erçe'yi de mağlub etti.

Şikari ertesi gün kendi savaşa gitmeye kararını verdi Ferzâne Vezir buna karşı çıktı. Şikari dedi:

Dolanım başıva Ferrzâne Vezir,
Derd elinnen geldi tenge men,
Ver tebili vursunlar benim adıma,
Sabahları gedim özüm cenge men.

Feleyin elinnen gelmişem cân,
Şikâyet eylerem kâdir subhâne,
İsteyirem kadem koyam meydâne,
Sabahları özüm gedim cenge men.

Şâh-ı Merdân özü yeter dadıma,
Kâdir Allah yetişsin feryâdıma,
Şikâriyem beledsen bünyadime,
Sabahları özüm gecem cenge men.

Ertesi gün Şikari kendisi meydana ayakbastı. Şikari'nin Ukâb-ı Divser Cehândâr'ı tanıdı. Şeyha çekip ayakların yerden kaldırdı. Şikari atından inip Cehândâr ile karşı karşıya geldi. Birinci gün kimse üstün gelmedi. Savaş ikinci güne kaldı. İkinci

gün aynaen üçüncü güne kald. Üçüncü gün güreşte Cehândâr'ın nikabi yüzünden düütü. Şikari Cehândâr'ı görünce neden böyle yaptığını sordu. Cehângir neden onu aramadığını ve bu yüzden ona darıldığını söyledi. Şikari kardeşleri Cehânbahş ve Cehângir'in Ekvân Dev'in anası tarafından kaçırıldığını ve onunla uğraştığını söyledi. Şikari'nin askerleri Cehândâr'ı görmekten sevindiler. Sünbüle Hanım Şirzâd-ı Tîgzen ve Keys-i Remmâh- Erebi tekrar saraya getirdi. Sarayda kutlamalar yapıldı. Bu arada Gülistân-ı Erem'den Şâhruh Şah tarafından misafirleri geldi.

Misafirlerden biri Şâhruh Şah'ın veziri ve Câmâsib Hekim'in oğlu Belgîyâ ve iki kişide asker komutanlarından idi. Gülistân-ı Erem'de Şâhruh Şah'ın kızı Nur'ul-eyn, Ugâr kardeşleri tarafından kaçırılmıştı. Şâhruh Şah Şikari den onu kurtarmak için yardım istiyordu. Şikari elçileri gönderdikten sonra bir toplantı yaptı. Nur'ul-eyni nasıl kurtarabileceklerini konuşular.

Şikari Reyhane den yardım istedi. Reyhâne, Tavûs'tan sorun dedi. Tâvûs'u getirdiler, Zeferân ancak bu işi bilir dedi. Zeferân'ı getirdiler olayları olanları söylediler ve ondan yardım istediler. Zeferân bu işin imkansız olduğunu, Ugâr Kardeşlerinin yedi yerde yetmiş bin ordusu olduğunu, ayrıca Ugârın kendisi câduger olup ve ona kimsenin gücü çatmayacağını bildirdi ve dedi:

Çaresiz sevdâyı çihart başınan,
Ölünce dönmerem senin sözünnen,
Senin mehebbetin bizi öldürer,
İcâze ver öpüm ala gözünnen.
Men âşık güller ayrısı,
Bülbül gülden güller ayrısı,
Bir saat ayrılığa dözmüyen canım,
Gene oldu iller ayrısı.

Yeddi kardaş derbendi var yolunda,
Yeddi yüz min leşker sağ u solunda,
Oğlanlarımın gözü kalıb yolunda,
Bu sefer ser-hesâb ol özünnen.
O güneyler,
O kuzeyler, o gün eyler,
Hesret hesretin görende,
Bayramın o gün eyler.

Zaferân, Şikari'yi bu işden vaz geçmesdi. Şikari onları birinci bender'e götürmesini istedi. Zeferân, Şikariden bir az zaman almak ister ve der:

Zeferânam sennen isterem möhlet,
Bir sözüm var sene diyerem helvet.
Keys-i Remmâh- Erebinen bir için şerbet,
Men doymadım onun eşve nazınan.

O yan dağlar,
Al kana boyan dağlar,
Bu yan zülmethânadı,
Necedi oyan dağlar?

Zaferân, Şikari'yi ikna edemedi. Şikari kendi oğlanların da kurtarmak için zaten Gülistân-ı Erem'e gitmesi gerektiğini söyledi. Daha sonra Şikari, üç kişiyi görevlendirdi ve gidecek yerlerinden bilgi toplamayı istedi. Tâvûs, Reyhâne ve Zeferân Ugâr kardeşlerinin olduğu yerlerin incelemeye gittiler. Döndüklerinde Zeferân dedi: Söylediğim gibi Ugâr kerdeşleri yedi bender'de dirler. Ugâr'ın yanına gitmek için bu benderleri geçmeniz gerekmektedir. Her benderde on bin koşun var. Şikari kendi savaşçılarından on iki bahadırı seçti. Keys-i Remmâh- Ereb, Cahândâr, Şebâheng Eyyâr, Ferheng Eyyâr, Ferruhzad, Ferruhbeht, Feruhdâd, Yûsif Ereb, Şirzâd-ı Tîgzen. Erçe onun seçilmediğini görünce Şikari'den onu da götürmesini istedi. Erçe, Şikari'ye dedi:

Bu ayrılıhlara döze bilmerem,
Koşa gedek mende gelim yanınca,
Günahkâram yere salma sözümü,
Yekin öllem sen keyidib gelince.
Kazan ağlar,
Ot yanar kazan ağlar.
Bir iyit gurbetde ölse,
Kebrini kazan ağlar.

İcâze ver koy yanında gelim men,
Dost bağınnan bir neçe gül derim men.
Ehd etmişem rikâbında ölüm men,
Hammı görsün men de gelim yanınca.
Bu dağda maralım var,
Oh deyib yaralım var.
Ne gece yuhum geler,
Ne günüz kerârım var.

Erçe geçmişte Şikari hakkında yaptığı hataları düzeltmek için onu da yanında götürüp ve onun yanında savaşmak istediğini söyledi:

Erçe deyir kimi çağırım haraye?
Şâhlar şahı merhem sala yaraya
Dost düşmân durallar temâşaye,
Kardaş deyip meni apar yanınca.

Erzurum'a, hay Erzurum'a,
Bu yollar geder Erzuruma.
Devesi ölmüş Erebem.
Dözerem her zülüma.

Şikari Erçe'nin yerine oğlu Şir-Efken'i koydu ve onu da kendisiyle götürdü. Şikari on iki kişiyle Hedd-i Sedd-i Lel'e gitmeye hazırlandılar. Zeferân bunları bir tahta üzerine bindirip, sihr ile havalandırdı. Hedd-i Sedd-i Lel'de birinci dernedin yanında bir yerde bunlar indiler. Şikari, Şebâheng Eyyâr ve Ferheng Eyyâr'ı çevreden bilgi toplamak için görevlendirdi. Şikari ve yanındakiler de dinlenmek için fırsat buldular. Bu zamanda Râh-dâr'ın denlerinden bir grup onları farkedip onlara doğru geldiler. Onlar yakalamak istedi, ancak Şikari ve oğlu onların bir çoğunu öldürdü. Yedi dev bu savaştan canını kurtarıp kaçtı. Bu yedi dev yolda Şebâheng Eyyâr ve Ferheng Eyyâr ile karşılaşır ve onları yakalamayı başarırlar. Yedi dev Râh-dâr'n yanına döndüler ve olup bitenleri ona anlattılar. Râh-dâr onları bişirip yemek istedi, ancak Şebâheng Eyyâr'ın akıllılığı ile ölümden kurtulup, Şikarinin yanına döndüler. Râh-dâr ertesi gün Şikari ile karşı karşıya geldi. Şikari ilk başta konuşup kavgasız ordan geçmek istedi. Râh-dâr'a dedi:

Canım râh-dâr mennen olmasın işin,
Men gedirem oğlanlarımın dalınca.
Câdû gelib iki oğlum aparıb,
Men gedirem oğlanlarımın dalınca.

İskender babamdı vardı şöreti,
Bürüyübdü dünyanı edâleti,
Yetişer mezlumların bize keyreti
Be-keyrete ölüm yeydi kalınca.

Bahar olsa süsen sünbül bitişer,
Şikâriye yahşı yaman ötüşer,
Müselmân tesibi Müselman'a yetişer,
Din yolunda kılış vurram ölünce.

Şikari, Râh-dâr'ı savaşta yener. Levheni yakıp, Reyhâne Peri'yi yanına çağırır. Onları hemen Gülzâr Vilayetine götürmelerini istedi. Râh-dâr'ın ölüm haberi Ugâr'e yetişdi. Erçeng ile Herçeng kardeşlerini çağırıp ve Şikari'yi öldürmek için onlara talimat verdi. Şikari Gülzâr Vilayetine yetişir yetişmez bacısı Zeferan dan Senuber'e bir mektup gönderdi. Mektupta görelim ne yadzi:

Bad-i saba mennen selâm apar sen,
Kömeğime bacım Senüber gelsin.
Gene geldin bu gülzâre diyersen,
Kömeğime bacım Senüber gelsin.

Elinde ketâre gire meydana,
Yeddi Kaf bir yana o da bir yana,

Tarihe yazmışam adın merdana,
Kömeğime bacım Senüber gelsin.

Yanımca gelibdi edâlet şahım,
Kardaşı Erçedi öz kible-gâhım,
Şikâriyem budur benim selâhım,
Bütün bu leşkere berâber gelisin.

Senuber mektubu alıp okudu. Oğlu Elmâs-i Gülzâd'ı yanına çağırıp ve Şikari'nin yardım istediğini ona da bildirdi.

Elmâs hemen beş bin kişi ile atlandı. Senuber, oğlu Elmas'ı yola salıp ve kendisi hemen geleceğini söyledi. Elmâs ve beş bin askerine bir sihir okudular. Ordu havalanıp Şikari'nin ordusunun önünde yere kondu. Elmas hemen Şikari'nin yanına gedip ve düşmanlarının kim olduğunu sordu. Şikari Elmasın tek başına savaşa gitmesine razı olmadı. Ancak Elmas ordusu ile birlikte şehrin dışına çıktılar. O taraftan Ugâr kardeşleri Erçeng ile Herçeng'i Gülzâr'e ve Elgeme ile Dilgeme'yi her birinin yüz bin askeri ile Gülistân-ı Erem'e gönderdi. Elgeme ile Dilgeme askerleriyle birlikte şehir dışında Elmas'ın koşunu ile karşılaştı. Elmâs kanlı bir mücadelede onları öldürüp, askerlerini dağıtmayı başardı. Onların kafasını kesip Şikari'ye gönderdi. Erçeng ile Herçeng'in kafaları Şikari'ye yetişmeden bu haber Ugâr'e yetişti. Ugâr koşunuyla harekete geçti. Diğer taraftan Senuber, askerleriyle birlikte Şikari'nin yanına yetiştiler. Şikari'i ona dedi:

Sene kurbân olumbacı Senüber,
Almas gedib benim halım dolandı.
Erş-i zemin kökmündedi serâser,
Müselmana kömek Şâh-ı Merdândı.

Süsen sünbül ter benovşe bitişe(r),
Sübhün deminde gül üstüne şeh düşe(r),
Şâhrûh müntezirdi kömek yetişe,
Senüberde bu yerde kehremândı.

Şikâriyem yekin bele söylerem,
Bu canımı dostâ kurbân eylerem,
Bacım geder ya da özüm gederem,
Şirin canım Müselmân'a kurbandı.

Şikari Senuber ve askerlerini Gülistân-ı Erem'de Şâhrûh Şah'ın askerlerine destek gönderdi. Senuber Gülistân-ı Erem'in yakınlarında Ugâr'ın gönderdiği Elgeme ile Dilgeme askerleriyle karşılaştı. Onlar da orda savaşta olsunlar size haber verim Ververe Câdu'dan.

Ververe Câdu, Şikari ve Ugâr'ın karşılaştığı savaşta on iki bin cadugeri ile Şikari'nin askerlerine ot yağdırmaya başladı. Şikari bunu gördüğünde Reyhâne Peri'nin verdiği levhi yakıp onları ihzareledi. Tâvûs, Zeferân ve Reyhâne Peri sihir ile yağın otları önlediler ve Şikari'nin askerlerini kurtardılar. Daha sonra bir sihr okuyup on iki bin ot yağdıran cadugeri yaktılar. Ververe Câdu böyle görünce Elması sihir okuyup aradan çıkardı. Şikari buna çok üzüldü. Senuber bunu gördü. Şikari'ye bir şarap piyalesi uzatıp, dedi:

Al elimnen bu şerâbı nûş eyle,
Oğlun gedib hidmetinde varam men.
De gül danış üreyimi hoş eyle,
Ölmemişem hidmetinde sağam men.
Ordubada ay Ordubâda,
Bu yollar geder Ordubâda,
Koşuna se-kerde gerek,
Vermesin ordu bâda.

Ceng meydânında men bir aslanam,
Nere çekem bu meydanda dolanam.
Oğlumunan özüm sene kurbânâam,
Gece günüz hidmetinde varam.
Merd atası,
Doldur ver merde tası,
Nâ-mert gelib merd olmaz,
Olmasa merd atası.

Başıva koyaram gövherden tacı,
Gel şirin ağzıvı eyleme acı,
Sen mene krdaşsan men bacı,
Senüberm hidmetnde varam men.
Bu dağda maralım var,
Oh deyib yaralım var.
Ne gece yuhum geler,
Ne gündüz kerârım.

Dastani eşid Ververe Câdu'dan Ververe Câdu, Ugâr'ın yanında oturmuşdu. Ugâr bütün bu uğursuzlukları Ververe Câdu'ya yüklüyordu. Bir anda gördüler Ekvân Dev'in anası geldi. Ona yer gösterdiler ve yukarı başta oturtular. Ververe Câdu, Şikari'nin oğlanları Cehângir ile Cehânbahş'in onun yanında tutuklu olduğunu biliyordu, bunun için onları Ugâr'e ithaf etmesini istedi. Ekvân Dev'in anası Cehângir'e aşık olduğu için onu vermedi ancak onun yerine İslâm koşunundan bir kişiyi yakalayıp onlara götürmek istedi. Bu kişi de kazarak, Keys-i Remmâh- Erebin kardeşi Ferruhzâdidi. Ekvân Dev'in anası ondan da hoşlanıp kendi sarayına götürdü.

Ugâr, Kehkeheyi Mehşer Çeşm adlı bir arkadaşından yardım istedi. O da yüz bin askerle ona yardıma geldi. Ertesi gün savaşta Erçe Ugâr'ın pehlivanların teker teker öldürünce sinirlenip, kendisi meydana ayak bastı. Akşama kadar savaştilar, sonunda Erçe onun boynuzundan tutup kolların zincirledi. Ververe Câdu altmış bin cadugeri İslâm koşunu üzerine ot yağdırmakla görevlendirdi, ancak Reyhâne Peri ve Tâvûs bir seh okudu otlr geri dönüp onları yaktı. Ververe Câdu daha sonra Ugâr'i hapisten kurtardı. Daha sonra da Şikari'yi sihir gücüyle kaçırıp, Almas'ın yanına getirdi.

Ertesi gün Cehândâr meydana girdi. Düşmanın tek tek değil hep beraber ona saldırdığını görünce dedi:

Hökm eyledim tebl-i cengi döyülsün,
Sel yerine meydanda kan yerisin,
Merd iyiddi her kes meydâne gelsin,
Versim merkebine dövrân yerisin.

Bu gün menem deryâlerin nehengi,
Meşelerin şeri bebrî pelengi,
Nerem yıhar köhlü kayanı sengi,
Sel yerine meydanda kan yerisin.

Leşker durub her terefte âmâde,
Berâberem bu leşkere devâde,
Cehândâr ağam görüb röyâde,
Kömeyime Şâh-ı Merdân yerisin.

Akşama kadar iki tarafın koşunları bir biriyle çarpışdı. Akşam geri dönüş davulu vuruldu, askerler kendi yerlerine döndüler. Akşam saraya toplandıklarında Şebâheng Eyyâr tutukluları kurtarmak için bir plan hazırladığını bildirip ve tavûs'un onu götürdüğü takdirde Cehângir inen Cehânbaş'ı ve Ferruhzad'ı kurtarabileceğini ve Ekvân Dev'i nasıl öldüreceğini bilirim:

Kâdir Allâh budur sennen dileyim,
Bilen yohdu bu cavanlar hardadı?
Bilmirem derdim kime söyleyim?
Bilen yohdu kehremanlar hardadı?
Kan eyler,
Divân eyler, kan eyler.
Dost meni bu halda görse,
Ya öler ya kanıma kan eyler.

Yahşı olar terlân kuşun elâsı,
Şikâr üste ciddi geder balası,
Ferrûh'u aparıb Ekvân anası,
Bilen yohdu nov-cevânlar hardadı.
Meze kanlı,

Mey kanlı meze kanlı,
Korhura düşem ölem,
Yurdumda geze kanlı.

Şebâhengem ikimiz başdan geçah,
Tâvûs ilen ecelin câmin içah,
Ükâb kimi kabnat bağlâyıp uçah,
Gedah görâh bu cavanlar hardadı?

Şebâheng Eyyâr Tavus'tan istedi onu Ekvân Dev'in anasının kaldığı kaleye götürsün Tâvûs onu bir tılsım okuyub kuş şekline çevirdi ve Ekvân Dev'in kaldığı yere götürdü. Şebâheng Eyyâr bir rahip kılıfına bürünüp, kaleye girdi. Ekvân Dev'in anasının yanına gidip ve İblis tarafından geldiğini söyledi. Ekvân Dev'in anası ou ağrılayıp, neden geldiğini sordu. Şebâheng Eyyâr, İblis tarafından hapiste tutuğu gençleri görmek istediğini söyledi. Onun Ferruhzâd'a aşık olduğunu öğrenip, onların evlenmesi için yardımcı olacağını söyledi. Daha sonra Cehângir, Cehânbahş ve Ferruhzâd'ın tutuklu olduğu yere gitti. Kendini onlara tanıtip ve onları kurtarmak için geldiğini söyledi. Ferruhzâd'ı kendiyile Ekvân Dev'in anası yanına getirip ve onları evlendirme bahanesiyle ilaç verip bayılttı. Hemen onu diri diri kuyladılar ve tılsım açıldı. Cehângir Şebâheng Eyyâr'dan durumu sorduğunda görelim Şebâheng Eyyâr ne dedi:

Heber alma ehvâlimi Cehângir,
Dövremizi düşman alıp her yannan,
Neçe cavanlardan olub destigir,
O da yaman derd olubdu bir yannan.

Üreyimin derdin artırma bari,
Göylümü tutubdu gemin gubârî,
Tutulubdu Almas inan Şikârî,
Çâremiz kesilib gene her yannan.

Bülbül kimi hesret kaldım gülüme,
Şebâhengem kimse gelmez behsime,
Velvele Câdü salıbdı tilisme,
Düşmen el tapıbdı bize her yandan.

Tavûs bunları kuş şekline çevirdi, hep beraber İslâm koşunu'na taraf hareket ettiler.

Başka tarafta Ververe Câdu, Ugâr'e yüzünü çevirip dedi: Neden bu fırsatı değerlendirmiyelim. Şikari ve diğer pehlivanlar yokken bunların işin bitirelim. Ugâr ertesi gün askerlerine saldırı emrini verdi. Savaş davulları çalındı ve İslâm koşunu'na her taratan saldırdılar. Ugâr ve Ververe Câdu'nun askerleri üstün geldikleri anda bir

anda Şebâheng Eyyâr ve Cehângir inen Cehânbaş savaşı meydanına indiler. Bunların gelmesiyle işler tersine döndü ve Ververe Câdu'nun askerleri geri çekilmek zorunda kaldılar. Ververe Câdu bu defa gece karanlığından yararlanarak İslam askerlerine yaklaşp ve bir sihir okuyarak hepsini hayvan suretine çevirdi. Bu tılsım Senûber, Cehândâr, Şebâheng Eyyâr, Tâvûs, Reyhâne Peri, Zeferân, Erçe'ye etki etmemişti.

Bunlar durumu böyle görünce kurtuluş yolunu Şikari'yi kurtarmakta gördüler. Bunun için yola Heft Kulley-i Kaf'da Şikari ve Alması kurtarmaya gittiler. Yolda bir yaşlı kadın ile karşılaştılar. Karının elinde bir tılsımlı şeypur var idi. Onu çaldığında orda olan her kes bayılırdı. Reyhâne Peri bu kadının caduger olduğunu anladı. Şeypuru elinden alıp çaldığında her kes bayılıp yere düştü. Reyhâne Peri kadının kolların bağladı. Kendine geldiğinde onun gerçek yüzünü göstermesini istedi. Kadın aslında genç bir kız idi. Almas'ı Ververe Câdu götürdüğünde Almas'ı görüp ve ona aşık olmuştu. Bunların Alması kurtarmak için gideceklerini öğrenince sırrını onlara söyledi ve Almas'ı ona verecekleri takdirde onların Şikari'yi kurtarmakta yardım edeceğini bildirdi. Onlara dedi:

Siziylen biz ehd u peymân eylerem,
Belke men de bahça bâre yetişem.
Sizin elizdedi benim metlelim,
Râzı olmayın âh ü zâre yetişem.

Ölenecan size eylerem hidmet,
Bu gece siz ile bir içem şerbet.
Şikârini çıhardaram hel helbet,
Almas kimin men de yâre yetişem.

Cemcme düşdü gem deryâsine,
Gerek sinem sürtem yar sinesine,
Gelin gedem Almasın anasına,
Belke Almas kimi yâre yetişem.

Hep beraber yola koyuldular. Yedi derbendin birinci dernendine yetiştiler. Bu derbedden geçmek için yedi aşamadan geçmeleri gerekiyordu. Her aşamada bir dev ve her devin yüz bin askeri varidi. Birinci aşamada Kırvân Dev varidi. Kırvân Dev onların yolunu kesti. Bunların arasında büyük bir savaş başladı. Bier kaç gün savaştan sonra Kırvân Dev'i öldürüp, ikinci aşamaya geçtiler. Orada Kırvân Devin kardeşi onların karşısına çıktı. Ona Sultân-ı Sâhîran tarafından görevli olduklarını ve oradan geçmeleri gerektiğini söylediler. Dev Sultân-ı Sâhîrân adını işidince onların yolundan çekildi. Altı derbendi de aynı böyle geçip gittiler. Derbentlerin sonunda Cemceme Câdu, Şebâheng Eyyâr, Zeferân, Tâvûs, Erçe, Sultân-ı Sâhîrân hepsı orada onlar bekliyordular. Sırada,

derbentlerin sonunu bekleyeb Ejderha'nın karnında bulunan şah-möhreleri çıkartmak varidi. Şebâheng Eyyâr, Ejderha'nın karnından şah-möhreleri çıkarma görevini üslendi. Üç gün üç gece onun yuvasının önünde onu izledi. Ejderha her gün denizden balık avlayıp, bulaktan su içerdi. Şebâheng Eyyâr bulağın suyuna bayıltıcı ilaç koydu ve onu öldürdü. Karnından şah-möhreleri çıkarıp getirdi.

Ververe Câdu'dan tılsımın levhasını getirmesini istediler. Ververe Câdu bunları yarı yolda bıraktı. Bunlar kaleye yaklaştığında Erçe Allah'tan yardım istedi:

Bir nezer kıl bu keleni alım men,
Kâdir Allah koyma olum hecâlet.
Üz tutmuşam dergahıva gelmişem,
Kerem sâhibisen eyle edâlet.
Ordubada, ordu bada,
Bu yollar geder Ordubada,
Koşuna ser-kerde gerek,
Getmesin ordu bâde.

Men gelmişem kardaşımın dalınca,
Ölüm yeydi bu dünyada kalınca,
Göz tiktım yoluna iller boyunca,
Kâdir Allâh koyma olum hecâlet.

Erçe tehte eyleşemmez arınnan,
El götürmez vezir u vuzerâsınnan,
Hecâlet çekirem oğlanlarınnan,
Kâdir Allah özün eyle himâyet.
Men âşık Erzurum'a,
Bu yollar geder Erzuruma,
Devesi ölmüş Ereben,
Dözerem her zülüma.

Erçe uyudu. Rüyasında Hazret-i Süleymânî gördü. Hezret-i Süleyman olma bir keman, bir loh ve bir yüzük verdi. Karşıdaki dağın eteğinde bir bulak olduğunu, o bulakta üç balığın olduğunu ve bu balıkların karnında hancer, ok ve levha'nın olduğunu söyleyip gözünden kayboldu. Erçe kendine geldiğinde dağdaki bulağı bulup, balıkları avlayıp ve karnındakileri aldı. Bundan sonra bu levha onlara yol gösterecek, Yüzük ve oklar da karştıkları tehlikelere kulanacaklardı.

Şebâheng Eyyâr ve Erçe yola koyuldular. Yolarının üzerindeki bir kalenin üstündeki tavus kuşunu okların biriyle vurdu. Kuşun bedeninden çıkan kan her tarafa ot saçıyordu. Levhaya baktılar ve yüzüğü ota doğru tutular. Ot söndü. Büyük bir kapı açılıp fil üstünde bir dev onlara doğru geldi. Erçe Devi ve fili yanındaki hancer ile öldürdü. Bu defa her taraftan vahşi hayvanlar onların üzerine saldırdı. Levhaya bakıp,

yüzüğü vahşi hayvanlara gösterdiler. Bütün hayvanlar geri çekildi. Ancak iki aslan geri çekilmedi. Bu aslanlar yolun devamını onlara gösterdiler. Aslanlar bunları bir dağın eteğinde büyük bir bağa götürdüler. Bağda bir saray varidi. Saraya girip orada bir yaşlı kadını gördüler. Yaşlı kadın neden orada bulunduklarını sordu. Erçe de olayları ona anlatıp, kardeşi Şikari ve Alması kurtarmak için geldiklerini söyledi. Yaşlı kadın onlara dedi:

Hoş gelmisen bu mekâne Erçe,
Bunnan bele her fermânın mendedi.
Allah'dan almısan gene pay Erçe,
Heste üçün her dermânın mendedi.
Kan eyler divan eyler,
Divân eyler kan eyler,
Dost meni bu halde görse,
Ya öler ya kanıma kan eyler.

Bu dünyada yahşı yaman bilini,
Şeydâ bülbül ara tapar gülünü,
Sene verrem Şikârinin elini,
Almas kimi pehlevanın mendedi.
Bu dağda maralım var,
Oh deyim yaralım var,
Ne gece yuhum geler,
Ne günüz kararım var.

Dedi ne cur olub olar senin elindedi? Dedi kulağ as deyim:

Pir-zenem yalan yohdu dilimde,
Bülbül kimi ceh ceh vurram gülümde,
Tilismın sınmağı benim elimde,
Bir hekimem her dermanın mendedi
Dağlara kar düşübdü,
Gör ne hamar düşübdü,
Kebrimi yadlar kazın,
Lahletim dar düşübdü.

Yaşlı kadın onlara yardım etti. Bağdaki büyük ağacı gösterip ve dedi: Bu ağacın başında büyük bir kuşun yuvası var. O kuşun yuvasına çıkmanız gerekmektedir. Kuşun bacaklarından tutup sizi uzak bir yere götürecektir. Sizi yere indirip öldürmek istediğinde ben sizin yanınızda olacağam. Erçe ve Şebâheng Eyyâr ağaca tırmanıp, kuşun yuvasına ulaştılar. Yaşlı kadının dediği gibi bacaklarından tutup, kuş ile birlikte havalandılar. Kuş onları uzak bir yerde indirdi. İstediler onları öldürsün, yaşlı kadın yetiştirdi. Erçe hemen kuşun başını kesti. Bu anda her tarafı ot bürüdü. Levhaya baktılar ve kuşun başını otun içine attılar.

Kuşun başın otun içine attığında ot södü. Yollarına devam ettiler. Büyük bir ağacın yanına vardılar. Yaşlı kadın Erçe'den ağacı kökünden çıkarmasını istedi. Erçe ağacı kökünden çıkardı, oradan bir yol göründü. Yaşlı kadın dedi bu yolun sonunda bir kale var. Kaleye vardıklarında, kapısında büyük bir kilit gördüler. Levhayı kilite vurdular, kilit açıldı. Kalenin içerisine girdiler. Kullâb-ı Ahenhar, Cemceme Câdu, Reyhâne Peri, Tâvûs, Zeferan hepsi ordaydı. Bu anda tılsım sındı ve Şikari Almas orada göründüler. Kullâb-ı Ahenhar, Cemceme Câdu, Reyhâne Peri, Tâvûs, Zeferan birlikte İslâm koşunu'na doğru havalandılar.

Ververe Câdu bu haberi hemen Ugâr'e yetirdi. Ugâr, Şikari'nin tılsımdan çıkmasını duyunca onun yetişmemesinden önce İslâm koşunu yok etmek için saldırı emri verdi. Ferheng Eyyâr askerlerin durumunu ağır görünce Allah'a yakardı:

Şükr eylerem birliğive her zaman,
Nezer eyle bize bize kâdir ilâhi.
Sennen suvay yohdu bir kese gümanı,
Nezer eyle bize bize kâdir ilâhi.
O Güneyler o kuzeyler,
O kuzeyler o güneyle,
Hesret hesretin görende,
Bayramın o gün eyler.

Eceb yerde başım düşdü belâye,
Tebib yohdu merhem sala yaraye,
Nûh'e necât veren yetiş heyaye,
Nezer eyle bize bize kâdir ilâhi.
O yan dağlar,
Al kana boyn dağlar,
Bu yan zülmethanadı,
Necedi o yan dağlar?

Ferheng Eyyâr bu gün olub bi-çâre,
Gem üz verib her tereften bu zâre,
Düşmanın elinde bele kldıh avâre,
Nezer eyle bize bize kâdir ilâhi.
Mezelendi,
Mey içer mezelendi,
Vefâlî dosları gördüm,
Üreyim tezelendi.

Tam bu zamanda Şikari ve Almas yere indiler. Almas ve Şikari savaş meydanında İslâm koşunu'nun durumunu ağır görünce meydana girdiler. Savaş meydanında Almas ile Mehşer-çeşm karşı karşıya geldiler. Almas Mehşer-çeşm'in kılıcını elniden alıp ve onu kendi kılıcıyla ikiye ayırdı. Şikari de meydanda Ugâr'i öldürdü. Ugâr'in askerleri onun öldüğünü görüp meydandan kaçtılar. Kalanlar öldü,

kaçanlar canın kurtardı. Gülistân-ı Erem'in padişahı Şâh-ruh'un kızı Nur'ul-eyni kurtarıp ve ona geri verdiler.

Akşam Şikari sarayda kutlamlarda gözü Cehângir ile Cehânbağş'i aradı. Onları bulamayınca nerde olduklarını sordu. Şikari'ye Cehângir inen Cehânbağş ve Feruh-zâd'ın tılsımda olduğunu söylediler. Diğer taraftan Cemceme Câdu, Almas'ın sözünü erdiklerini Şikariye hatırlattı. Ancak önce tılsımdakiler kurtarmak için Ververe Câdu'yu ihzar eledi. Ververe Câdu onların tılsımdan kurtarmalarının imkânsız olduğunu söyledi. Ververe Câdu bu tılsımı Cemceme Câdu'nun canına bağlandığını ve onun ölmediği zamana dek onların tılsımdan kurtulamayacaklarını söyledi. Cemceme Câdu onların tılsımdan kurtarmak için ölmeye hazır olduğunu bildirdi. Ancak Şebâheng Eyyâr onun yalan söylediğini ve tılsımı kendi adına yazdığını bu sözlerle ifade etti:

Size kurban olum eyleşen canlar,
Menim bu bağrımın başı talandı,
Şikâyetim çohdu bele dövrânnan,
Bu levendin vallah sözü yalandı.

İnanmayın her ne dese sözüne,
Sürme mest eyleyib ala gözüne,
Tilismi bağlayıb yekin özüne,
Men bilirem vallah sözü yalkandı.

Şebâheng 'ârifdi sözü tez kanar,
Müminler her zaman ömrünü sanar,
Yağ vurram vücûdi ot tutar yanar,
Bu levendin vallah sözü yalandı.

Şebâheng Eyyâr'ın yanında bir yağ varidi. Onu Ververe Câdu'ya sürüp onu ateşledi. Bu öldükten sonra İslâm koşunu tılsımdan çıkıp önceki hallerine döndüler. Her tarafta kutlamalar yapıldı ve Almas ile Cemceme Câdu'nun düğününe hazırlık yapıldı. Her tarafa Almas ile Cemceme Câdu'nun düğün okuntuları gönderildi.

Size haber verim Firengistandan. Firengistanda Efser-Bânu'nun eski nişanlısı Portakal-ı Firengi askerlerini Şâm'a kadar getirdi. Şâm'da Şikarinin koyduğu Keyvân Dilaver'i öldürüp ve oranın halkının dinini çevirip kafer ettiler. Daha sonra askerleri ikiye ayırdılar. Huşeng inen Peşeng Yemen' e doğru ve Portakâl-i Firengi'de Dârâ Vilayetin'e (Rum Diyarın'a) doğru hareket ettiler. Huşeng ve Peşeng askerleriyle Yemen'in yanında yerleşdiler. Menzer Şâh-ı Yemeni'ye bir mektup gönderdiler. Teslim olmayı kabul etmedi ve ertesi gün savaş meydanında hazır oldular. Menzer Şâh-ı Yemeni'nin pehlivanı Numân Huşeng ile Peşeng'i yense de onlara yardım gelen

Zühhâk Padişahı askerleri yanında yenilgiye uğradılar. Cehândâr'ın anası Hurşid Bânu bunu görünce yüzüne nikap taktı ve savaşa girdi.

Tâlib-i Mağribi de Dârâ Vilayetinde (Rum'da) Şir-Efken ile savaşımaktadır. Size haber verim Gülistân-ı Erem'de olan Şikari den. Şikari gece rüyasında Yemen kentinin yandığını görür. Sabah bunu başkalarına bu sözlerle dedi:

Yatmışdım bir yuhu gördüm rüyâde,
Nâzlı yarım düştü hiyâle gene.
Mülk-i Yemen gene kalıb gogâye,
Nâzlı yarım düştü hiyâle gene.

Tâvûs peri Reyhâneni götürsün,
Selâmımı nazlı yâre yetirsin,
Bi-hûş edib özü ilen getirsin,
Nâzlı yarım versim piyâle gene.

Yâre deyin ölmeyibdi Şikâri,
Mennen ötrü yar çekir intizârı,
Durun gedin getirin Simizârı,
Şimizârım düşüb hiyâle gene.

Şikari, Tâvûs ve Reyhâniye Simizâr'ı Yemenden getirmek için görevlendirdi. Tâvûs ve Reyhâne Şikari'nin dediği gibi hemen sihir gücü ile Simizâr'ı uykuda Yemenden alıp, Gülistân-ı Erem'e getirdiler. Simizâr uykudan uyandığında nerde olduğunu anlayamadı. Kendini Şikari'nin yanında gördü. Şikari onun üzgün halini gördü ve neden üzüntülü olduğunu sordu. Simzâr bu sözlerle Serheng-i Şâmi'nin oğlanları Huşeng ve Peşeng'in Yemen'e saldırdığını ve İslâm koşunu nun iyi durumda olmadığını söyledi:

Her tereften leşker çekib gelibler,
Mülk-i Yemen kalıb leşker elinde.
İndi el tapıplar kisâs alıllar,
Mülk-i Yemen kalıb leşker elinde.

Bir madde şir geyib ceng libâsi,
Bir ele leşkerden yohdu harası,
Ehsân kızı Cahândâr'ın anası,
Düşmen aciz kalır onun elinde.

Adıvı koymusan Süleymân Sâni,
Gelen deyir o şer Şikari hanı?
Sene kurbân olsun Simizâr canı,
Mülk-i Yemen kalıb leşker elinde.

Simizâr Şikari'ye düşmanın Yemen ve Dâra şehrine saldırdığını, orada durumun ağır olduğunu ve Hurşid Bânu ve Menzer Şâh-ı Yemeni bile savaş meydanına girdiğini

bu sözlerle andırdı. Şikari ertesi gün askerlerini hazırlayıp ve savaş bölgelerine sevettirdi. Cehândâr, Cehânbahş, Keys-i Remmâh- Erebbelli bin askerle Rum'a Şir-Efken'e yardım için gönderdi. Şirzâd-ı Tîgzen'i, Yûsif Erebb, Ferruhzâd, Ferruhbehş'i de elli bin ordu ile Şâm'a gönderdi. Cehândâr ve Almas ise elli bin askerle Yemen şehrinde Menzer Şâh-ı Yemeni'nin yardımına gittiler.

Şirzâd-ı Tîgzen ve askerleri Şâm'ı düşman elinden geri alıp, İslâm bayrağını tekrar oraya diktiler. Cehângir ve Almas elli bin askerle Yemen'e yetiştiklerinde İslâm koşunu yenilgiden kurtuldu. Cehândâr Huşeng ile Peşeng'i yakaladı. Onları İslâm dinine davet etti. Onlar Müslümân olmağı kabul etmediler ve öldürüldüler. Hep beraber Dârâ Vilayetine (Rum'a) döndüler.

Bu defa Şikari askerlerini Hindustan'a sürdü. Hindustan padişahına bir mektup yazıp ve onu Müslümanlığa davet etti. Hindustan Padişahı, Şikari'nin adını duyunca teslim oldu ve İslâm bayrağı Hindustan'da da dalgalandı. Daha sonra Şikari ve Erçe, Rum Diyarına döndüler. Yaşlandıkları için ülkenin işlerinden çekilip ve ibadete meşgul oldular ve Şirzâd-ı Tîgzen'i padişahlığa seçtiler.

Allah her zaman sizi şad etsin, yamanlığı sizden uzak ve yahşılığı size versin. Allah Şikarinin yardımcısı oldu ve İslâm dini için savaştı ve İslâm düşmanlarına galip oldu. Allah sizin ne muradiniz varsa versin. Şikari'nin muradına yettiği gibi siz de muradinize yetişesiniz. Allah bütün gençlere toy nasip etsin.

Dağdan düze yenmişem,
Al elvân geyinmişerm,
El bey tayfa arası,
Oğlanı beyenmişem.

Ay âşık terifle bizim gelini,
Keynine deyin bağlasın belin,
El oba desin bey toyun mubarek,
Bey sevindirsin obasını elini.

Başlayıb toy ahşamı,
Gelin yandırın şemi,
Geline bezek verin,
Gelir oğlan adamı.

SONUÇ

Türk kültürünün önemli kolunu oluşturan âşıklar, Dede Korkut geleneğinin devamcısı olarak bugün de Türk yurtlarında bu geleneği sürdürmektedirler. Eski Türk yurdu olan Azerbaycan, Türk folkloru yönünden en zengin geleneğe sahip olan bölgelerdendir. Bu nedenle âşıklık geleneğine daha yoğun bir şekilde rastlayabiliriz. Buna örnek olarak Tebriz’de âşık kahvehanelerinin gündüz ve akşam işlemesi, toylarda âşıkların çağırılması ve âşıklara halk tarafından büyük saygı gösterilmesini sayabiliriz. Âşıkların destan söyleme geleneği de bu bölgede daha canlı görülmektedir. Bu destanlardan biri olan “Şikari Destanı” Âşık “Yedullah” tarafından 55 kaset şeklinde çıkarılmıştır.

Ozan- Baskı geleneği olan âşıklık geleneği Oğuz Türkleri arasında iki farklı kolda gelişmesini sürdürmüştür. Osmanlı sahası âşıklık geleneği ve İran-Azerbaycan sahası âşık geleneği. İki saha aynı kültür kaynaklarından beslenmiş ve çok benzerlik görülmektedir. Azerbaycan sahasında gelenekte gördüğümüz zenginlik Türkiye sahasında zayıfladığı görülmektedir. Azerbaycan sahasında görülen destan söyleme geleneği yalnız Erzurum, Kars illerinde canlılığını korumaktadır. Ayrıca Azerbaycan sahasında görülen yaygın âşık geleneği Türkiye’de birkaç ilde görülmektedir. Azerbaycan sahasında Şah İsmayıl ile birlikte geleneğin güçlendiğini ve âşıkların İran sarayında bulunduğunu görmekteyiz.

Âşık edebiyatı Anadolu’da olduğu gibi Azerbaycan’da da devamlılığını sürdürmüştür. İran’da yaşayan Türklerin engin bir şifahi halk edebiyatına sahip olmalarına rağmen bu bölgede ciddi bir kültürel çalışması yapılmamıştır. Ancak dil halkın duygularının sesi olarak kendi inkişafını seyretmiş bazen “Haydar Baba’ya Selam” gibi dünya çapında bir ürün vermiştir. İran’da yaşayan Türk nüfusunun büyüklüğü halk edebiyatı ürünlerinin çeşitliği ve zenginliğine neden olsa da bu sahada geniş ve derin çalışmalar yapılmamıştır. Bazı yapılan çalışmalar yeterli destek olmadığı için şahsi özverilerle yapılmıştır.

Bu çalışmamızda İran’da yaşayan Azerbaycan Türklerinin Âşıklık geleneğine ilgili genel bir bilgi vermeğe çalışılmıştır. Gelecekteki çalışmalarımızda bölgenin kültürel zenginliği üzerinde durarak konu daha ayrıntılı ele almayı düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

- ABBASOV, İsrafil (1983), *Azerbaycan Aşıqları ve El Şairleri*, I-V, C.5, Bakü.
- ABBASI, Kazim- MELİKZADE, Tohid Deylemegani, (2002), “‘Âşık Kul Hartun’”, *وارلیق*, Varlık Dergisi, yıl:24, S.126, ss.22-27, Tahran.
- ABDULLAYEV, Bülbül (1993), *Esirlerden Gelen Sesler*, Bakü: Yazıçı Yayınları.
- _____ (1992), *Âşık Ali*, Bakü: Yazıçı Yayınları.
- ABDULLAYEVA, Tarana, (2005), “Güney Azerbaycan’da hiciv ustası M. A. Möcüz Şebusteri ve Molla Nasrettin geleneği”, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, İzmir: Kanıyalmaz Matbası.
- ABDULLAYEVA, Sadet (2002), *Azərbaycan Xalq Çalqı Aletləri*, Bakü: Adiloğlu Neşriyat,
- ABDULLAYEVA, Sadet - ALESKEROV, Süleyman (1977), *Azerbaycan Halk Çalgı Aletleri Orkestrası İçin Orkestralaştırma*, Bakü: Azerbaycan Neft ve Kimya Enstitüsü Matbaası.
- ACAROĞLU, Türker (1972), *Türk Halk Bilgisi ve Halk Edebiyatı Üzerine Seçme Yayınlar*, Ankara.
- ACHMED, Hanspeter Schmiede (2000), *Kitab-ı Dedem Korkut Destanlarının Dersden Nushası*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Yayın Numara:300, Fikir Eserleri Seris:20.
- AHUNDOV, Ehliman (1967), *Azerbaycan Destanları I-V*, Bakü: Azerbaycan Elmler Akademiyası Neşriyatı.
- _____ (1983), *Azerbaycan Aşıqları ve El Şairleri*, Bakü.
- _____ (1964), *Telli Saz Ustaları*, Bakü.
- AHUNDOV, Ehliman- FERZELİYEV, Tahmasib- ABBASOV, İsmail, (1983), *Azerbaycan Aşıqları ve El Şairleri I-II*, Bakü: Elm Neşriyatı.
- _____ (1999), *Âşık Şemşir, Sarı Âşık Hakkında Bir Neçe Söz*, Çeviren: Seferi, Tebriz: Behruz Yayınları.
- AĞAOĞLU, Elnur (2005), “Azerbaycan’ın demografik ve etnik yapısı”, *Türkler*, Editörler: H.C. Güzel, K.Çiçek, S. Koca, C. 19, XIX, ss.217–228, Ankara.
- AĞCAKÖYLÜ, Abdullah (1962), “Tebrizli Ali den seçme şiirler”, *Türk Kültürü*, S.2, ss.29–32. Ankara.
- AKAY, Aydın Sefa (2006), “Somut olmayan kültürel mirasın tarih araştırmalarında kaynak olma özelliği”, *Milli Folklor*, Yıl:18, S.70, ss.38–58.
- AKDEVELİOĞLU, Atay (2001), *Türk Dış Politikası*, C. I, İstanbul: İletişim Yayınları.

AKPINAR, Yavuz (1991), “Azeri edebiyatında Yunus Emre”, “*Uluslar arası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*”, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları S.69, Kongre ve Sempozyum Bildirileri Dizisi:2, ss.285–299.

_____ (1997), “*Türkçülük ve Azerbaycancılık Kavramları Hakkında Bazı Düşünceler*”, Kardaş Edebiyatı, S.39. ss.34-39.

_____ (1998), “Güney Azerbaycan’ın büyük kaybı Tebrizli Ali” , *Kardaş Edebiyatı*, S.42, ss.22–27, Erzurum.

_____ (1982), “Şehriyar, Türkün dili”, *Kardaş Edebiyatı*, S.3, ss.26–32, Erzurum.

_____ (1998), “ Mehmet Emin Resulzade’nin arşivi ve el yazmaları”, *Azerbaycan Birinci Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları:291.

AKSOY, Ömer Asım (1993), *Atasözler ve Deyimler Sözlüğü I - II*, İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın.

ALİZADE, Himmet (1935), *Âşıklar*, Bakü.

ALLAHYARİ, Ebu Talib (2001), منیم یایم , *Mənim Yayım*, Tebriz: Fecr Yayınları.

ALLAAMBERGENOV, Embergen (1997), “Traditional family holidays and ritual folklore of Karakalpak pepel”, *Milli Folklor*, C.5, Yıl:9, S.35, ss.15-17.

ALKIN, Selçuk, (1998), “Azerbaycan coğrafyasının önemi”, *Azerbaycan Birinci Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları:291.

ALPTEKİN, Ali Berat (2002), *Halk Hikâyeleri*, Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

_____ (1985), “Bir Azerbaycan halk hikâyesi: Van’lı göyçek” *Türk Folklor Araştırmalar*, c.2, S.30, ss.680-681.

_____ (1999), “Azerbaycan ve Türkiye’de tanınan ortak âşıklar”, “*Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*”, S.7, ss.33–42.

_____ (2000), “Bamsi Beyrek hikâyesinin motif yapısı”, *Uluslararası Dedekorkut Bilgi Şöleni Bildirileri*” Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları:209, Kongre ve Sempozyumlar dizisi:18, ss.35-48.

- _____ (2002), “Türkiye, Azerbaycan ve Kazakistan âşık şiirinde atışma”, *Uluslar Arası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*”, Kültür Bakanlığı Yayınları:2955, Halk Kültürü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:335, Seminer- Kongre Bildirileri Dizisi:72, ss.57–64.
- _____ (2006), *Kirmanşah Hikâyesi*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- _____ (2006), *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- ALTAYLI, Seyfettin (2005), *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Prestij Matbassı.
- ALKAN, Naim (1973), *Türk Halk Edebiyatı*, Ankara.
- AMANOĞLU, Ebülfez (2008), *Azerbaycan Düğün Mahnıları*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları:34.
- AnaBritannica Ansiklopedisi, “İran”, “Azerbaycan”, “Batı Azerbaycan”, “Tebriz”, “Tebriz Halısı”, ve “Tebriz Minyatür Okulu” maddeleri.
- ANDREWS, Alford Peter (1985), “Tent furnishings and rugs the Shahsevan of Azerbaijan,” *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.36, İstanbul.
- ARAN, M. Sadık (1963), “Azerbaycan,” *Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü*, Yıl.1 S.8, ss.34–39.
- ARAS, Enver (1988), “Azerbaycan âşık havaları”, *Milli Folklor Dergisi*, C.5, Yıl:10, S.40.
- _____ (2001), “Anadolu ve Azerbaycan âşık şiirlerinde tür ve şekil meselesi”, Kayseri: *I. Kayseri Kültür Sempozyumu Bildirisi*.
- ARASLI, Hamid (1957), *Âşıklar*, Birleş Neşriyatı, Bakü: Birleş Neşriyatı.
- _____ (1960), *Âşık Yaratıcılığı*, Bakü: Birleş Neşriyatı.
- _____ (1962), *Kitabı Dede Qorqud*, Bakü: Birleş Neşriyatı.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1986), *Eski Türk Şiiri*, Ankara.
- ARİF, M.- İBRAHİMOV, M. (1988), *Âşık Poziyasında Realizm*, Bakü: Gençlik Yayınları.
- ARI, Bülent (1988), “Adana’da geçmişten günümüze âşıklık geleneği (Karacaoğlan-1966)”, *Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- ARISOY, M. Sunullah (1985), *Türk Halk Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- ARSLAN, Fesih (2005), “Güney Azerbaycan Türk edebiyatında jargonarafi”, *XI. Uluslararası Edebiyat Şöleni (23-28 Ekim 2005) Bildirileri*, Lefkoşya K.K.T.C. Yakın Doğu Üniversitesi.
- ARTUN, Erman (1995), *Ozandan Aşığa Halk Şiiri Geleneğinin Kültürel Kaynakları*, İçel Kültürü, İçel.
- _____ (1996), “Günümüzde Adana Âşıklık Geleneği (1966–1996) ve Âşık Feymani”, Adana: Adana Valililiği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Hakan Ofisi,
- _____ (1997), “Günümüz Adana âşıklık geleneği ve âşık fasılları”, 5. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri* Ankara.
- _____ (1998), “Günümüzde yeniden yapılanma âşıklık geleneğinin sosyo-kültürel boyutu”, *Emlek Yöresi ve Çevresi Halk Ozanları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Kuloğlu Matbaacılık.
- _____ (1999), “Âşık tarzı Türk halk edebiyatında üslup”, *Edebiyat-Toplum Sempozyum Bildirileri*, Gaziantep.
- _____ (1999), “Günümüz Adana âşıklık geleneğinde mizah”, *Folklor-Edebiyat*, S.17. ss.29-38.
- _____ (2000), “Günümüzde Adana âşıklık geleneği âşıklarından Kederi’nin Alevi-Bektaşî edebiyatındaki yeri”, 1. *Uluslar arası Hacı Bektaşî Veli Sempozyumu Bildirileri*, 27–29 Nisan 2000, Ankara.
- _____ (2001), *Âşık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2002), “Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı terimleri üzerine bir deneme”, *Uluslar Arası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 2955, Halk Kültürü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 335, Seminer- Kongre Bildirileri Dizisi: 72, ss. 65–83,
- _____ (2005), *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- _____ (2005), “Âşıklık geleneği ve âşık edebiyatı”, *Türkler*, Editörler: H.C. Güzel, K.Çiçek, S. Koca, C. 19, XIX, ss.217–228, Ankara.

- _____ (2006), “Alevi-Bektaşî edebiyatına genel bir bakış”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.
- _____ (2006) “19. yüzyıl âşıklık geleneğinde âşık Erzurumlu Emrah’ın yeri”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.
- _____ (2006), “ 19.Yüzyıl Osmanlı dönemi Ortadoğu’nun sosyal tarihine kaynak: Âşık Esrari’nin Vehhabi destanı”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.
- _____ (2006), “Kıbrıslı âşık Kenzi’nin destanları”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.
- _____ (2006), “Âşık tarzı Türk halk edebiyatında üslup”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.
- _____ (2006), “Âşıkların destanlarının sosyal tarihe kaynaklık etmeleri”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.
- _____ (2006), “Balkanlarda destan söyleme geleneği ve Prizrenli âşık Frtki’nin destanları”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.
- _____ (2006), “Çukurova âşıklık geleneğinde Âşık Halil”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.
- _____ (2006), “Çukurova kona-göçer Türkmenlerinin halk kültüründe eski Türk inançlarının izleri”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.
- _____ (2006), “İletişim çağında âşıklık geleneğinin geleceği”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.
- _____ (2006), “Ortak Türk-Nahcivan halk kültürünün geleceğe taşınması”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.
- _____ (2006), “Osmaniye ve Çukurova’da Âşıklık Geleneği”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.
- _____ (2006), “Tarih Boyunca Türk-Ermeni Kültür İlişkileri”. <http://turkoloji.cu.edu.tr>
- _____ (2006), “Türk Halk Kültüründe Mani Söyleme Geleneği, Manilerin İletişim Boyutu ve İşlevselliği”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.

- _____ (2006), “Dadaloğlu Üzerine Bir Kaç Söz”, Çukurova Üniversitesi Türkoloji sitesi.
- ASLAN, Haver (1982), “Halk edebiyatının çağımız Azerbaycan şiirine etkileri”, *II. Milletlerarası Türk Folkloru Kongresi Bildirileri*, C. II, Halk Edebiyatı, ss. 25–33, Ankara: Başbakanlık Basımevi,
- ATILGAN, Halil (1998), “Âşık Dertli Kazım Hayatı- Şiirleri”, İstanbul: Fersa Matbaacılık,
- AYŞETELEB, Semira (2001), *Ў аҲ Ёқ а а а Ў Ўқ а ў. “Dede Korut Destanları ve onların Tarihi”, Yüksek Lisans Tezi*, Yayınlanmamış bitirme tezi, Tahran: Allâme Tebâtebâyi Üniversitesi,
- AYRUMİ, Cemal (1998), “Azerbaycan’ın diğer bölgelerinde âşık çevresi”, *Azerbaycan Birinci Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları:291.
- AZMUN, Yusuf (1965), “İran’da yaşayan Türkmenler hakkında küçük not,” *Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü*, Yıl:3, S.28, ss.245–246.
- AZERBAJYCAN ELMER AKADEMYASI (1974), “تاریخ آذربایجان II”, “Azerbaycan Tarihi II”, Çeviren: N. FELSEFİ, Tebriz: Erk Yayınları.
- АЗЕРБАЙҶАН ШИҶАҲИ ХАЛГ ЭДӨБҶАААТЫ (1970), Bakü: Maarif Neşriyatı.
- АЗЕРБАЙҶАН АШЫГ ВӘ ШАИР ГАДИНЛАРЫ (1974), Bakü: Gençlik Neşriyatı.
- BEHZADİ, Behzad (2002), *دم قورقود Dədəm Qurqud*, Tahran: Nohostin Yayınları,
- BABACAN, İsrail, “İran Türkleri arasında yaygın bir inanç: Ehl-i Hak ve kutsal kitapları Bayrak Kuşcuoğlu’nun kelimeleri”, Türkoloji sitesi.
- BABAYEV, Elhan (1994), Çeviren; Süleyman ŞENEL, “Azerbaycan milli musiki aletleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, ss.201–207.
- BABAZADE, Sadık (1932), “Azerbaycan sanat mektepleri”, *“Azerbaycan Yurt Bilgisi”*, S. 4–5, İstanbul.
- BABEK, Hüseyin (1981), “خواستگاه عاشقها قام و شامانها” (Farsça), “Âşıkların menşeyi Kam ve Şamanlar”, *Dede Korkut Dergisi*, Yıl:1, S.5, ss.12–16, Tebriz.
- BALBAY, Mustafa (2006), “İran Raporu”, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

- Balayan, B. N (2005), Çeviren Çelik Muhittin, “Kaşkay Türkleri”, *Türkler*, Editörler: H.C. Güzel, K. Çlik, S. Koca, C.20, s.658.
- BAŞGÖZ, İlhan (1952), “Âşıkların hayatıyla ilgili halk hikâyeleri”, “*Journal Of America, Folklor*”, 65, 1952, No:238.
- _____ (1970), “İran Azerbaycan’ında hikâye anlatma geleneği”, “*Journal Of America, Folklor*”, c.83, S.330, ss.391– 405.
- _____ (1977), “Karacaoğlan mı, Pir Sultan mı halkın dilinden konuşuyor, halk mı onların dilinden konuşuyor?”, *Milliyet Sanat Dergisi*. S.216.
- _____ (1998) “Wolfram Eberhard ve Güneydoğu âşık hikâyeleri,” *Milli Folklor*, c.5, S.33, ss.9–18.
- _____ (1967), “Drem motif in Turkish folk stories and Shamanistic initiation” *Asian Folklore*, C. 26-1, s. 1-8. Tokyo
- _____ (1952), “ Turkish Folk Stories About The Lives or Mirels” *Journal of American Folklore*, C. 65 Ekim-Kasım No:258, s. 331-333.
- BAYAT, Fuzuli (2006), *Köroğlu, Şamandan Âşık’a, Alp’ten Erene*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- BAYAT, Seyid Heyder (2003), “ *Hekim Telim han*”, *Göy Dergisi*, Yıl:1, S.2, ss.15–22 Kum- İran.
- _____ (2004), “*Şahseven âşıklarından âşık Ramazani ile musahibe*”, *Göy Dergisi*, yıl:2, S.4, ss.23–26, Kum.
- BARUTÇU,- ÖZÖNDER (2002), “*İran ve Türkler*”, KÖK Araştırmalar, c.IV, s.2.
- BEHRENGİ, Semed (?), “*قوشماجالار تاپماجالار فولکلور آذربایجان*”, *Koşmacalar-Tspmacalar ve Azerbaycan Folklorü Tahran: Elburz Yayınları*.
- BEHRENGİ, Semed- DEHGANI, Behruz (1974), “*افسانه های آذربایجان*”, “*Efsanehay Azerbaycan*, Tebriz.
- BERELYANI, Ali (1999), “*نغمه های آذربایجانی با نوت های موسیقی*”, (Farsça), “*Neğmehaye Azerbaycan ba Nothaye Musigi*”. Tebriz.
- BERTOLD, Spuer (1957), “İran Moğolları”, Çev. Köprülü, Cemal, TTK. yayınları, Seri IV, No:4.

BORATAV, Pertev Naili (1942), “Halk Edebiyatı Dersleri”, Ankara.

_____ (1943), *İzahlı Halk Şiir Antolojisi*, Maarif Vekâleti Neşriyatı, Türk Edebiyatı Antolojileri 4, Ankara: Maarif Matbaası.

_____ (1946), *Halk Edebiyatı ve Halk Hikâyeleri*, Ankara.

_____ (1988), *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Adam Ankara: Yayınları.

BOZORGEMİN, Ekber (2000), ”ياز ا عاشقم”, *Yaza Aşığam*, Urmiye.

BLAGA, Rafeal (1997), *İran Halkları El Kitabı*, Ankara

BİRDOĞAN, Nejat (1973), “Azerbaycan destanları”, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, Yıl:24, C.14, S.287.

_____ (1972), “Azerbaycan destanları: Kerem ile Aslı”, *Türk Folkloru ve Araştırmaları*, Yıl:23, C.14, S.271.

_____ (1973), “Kurbanı”, *Türk Folklor Araştırmaları*, Yıl:24, S.287, C.14.

CAFEROĞLU, Ahmet (1932), “XVI. asır Azeri saz şairlerinden Tufarganlı Abbas”, “*Azerbaycan Yurt Bilgisi*” Yıl.1, S.3, ss.97–104, İstanbul: Burhanettin Matbaası.

_____ (1940), *Azerbaycan*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

_____ (1966), “İran Türkleri”, *Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü*, Yıl:5, S.50, ss.125–133.

_____ (1967), “Azerbaycan Türkleri”, *Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü*, Yıl:5, S.54, ss.412–420.

_____ (1976), “Güney Azerbaycan ve İran’daki Türkler”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara.

_____ (1983), “İran Türkleri”, *Türk Kavimleri, Türk Kültür Araştırma Enstitüsü* yayınları; 52, Seri III, S.13.

_____ (1988), *Türk Kavimleri*, İstanbul: Enderun Kitapevi.

_____ (2002), “Cihan Edebiyatında Türk Kobuzu”, *Türkler*, Editörler: H.C. Güzel, K.Çiçek, S. Koca, C.4, ss.144-156.

CAFEROĞLU, Ahmet- AKPINAR, Yavuz, *Türk Dünyası El Kitabı I-IV*, Azerbaycan Türkleri Edebiyatı.

- CAFEROV, Muharrem (1981), *Osman Sarıvelli ve Âşık Yaradıcılığı*, Bakü.
- CAFERZADE, Azize (1974), *Azerbaycan Âşık ve Kadın Şairleri*, Bakü: Gençlik Yayınları.
- CAVAN, Hüseyin (1950), *Aşığın Arzuları*, Bakü: Azərneşr Yayınları.
- _____ (1956), *Sedefli Sazım*, Bakü: Azərneşr Yayınları.
- _____ (1966), *Danış Sazım*, Bakü: Azərneşr Yayınları.
- _____ (1973), *El Aşığı*, Bakü: Azərneşr Yayınları.
- CEMİLOĞLU, Mustafa (1997), “Azerbaycan ve Anadolu’da halk hikâyelerinde kahramanların âşık olması ile ilgili motifler ve bunların yapısı”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.3, ss.62–91.
- CEFERLİ, Mehmed (2000), *Azerbaycan Mehebbet Destanlarının Poetikası*, Bakü
- Cenubi Azerbaycan Edebiyatı Antologiyası (1982), Redaktör Mirze İbrahimov, C.2, Bakü.
- CHRİSTİANE, Bulut (2002), “Bayadistan (İran)daki Türk Kavimleri”, Çeviren Çağlar Enelli, *Türkler*, Editörler: H.C. Güzel, K.Çiçek, S. Koca, C. 20, s.s 679-686.
- ÇAY, Abdulhaluk (1992), *Türk Dünyası El Kitabı II, Ak Koyunlular*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- ÇELİK, Muhittin (2002), “Kaşkay Türkleri”, *Türkler*, Editörler: H.C. Güzel, K.Çiçek, S. Koca, C.20.
- ÇELEBİ, Evliya (2001), *Evliya Çelebi Seyahetnamesi IV*, (Hazırlayan Y. Dağlı, S. A. Kahraman), İstanbul: Y.K.Y. Yayınları.
- ÇETİNKAYA, N. (2004), *Kızılbaş Türkler*, İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- ÇINAR, Ali Abbas- KAZIMOĞLU, Samir (1995), “Azerbaycan’da folklor faaliyetleri”, *Milli Folklor*, Yıl:7, C.4, S.25, ss.34–39.
- ÇINAR, Ali Abbas (1998), “Türk dünyasında âşıklık geleneğinin karşılaştırılması”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.5, ss.59–66.
- ÇELİK, Muhittin (1998), “İran’da Kaşkay Türkleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.5, ss. 204–213.

ÇOBANOĞLU, Özkul (1999), “Elektronik kültür ortamında âşık tarzı şiir geleneği bölgemizde Çukurova âşıklar üzerine tespitler”, *III. Çukurova Uluslar Arası Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirisi*, Adana: Adana Ofset.

_____ (2006), *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*, Ankara: Akçağ Yayınevi.

_____ (2006), *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara: Akçağ Yayınevi.

DAMIRLİ, Mehman A. (2005), “Azerbaycan halk cumhuriyeti 1918–1920”, *Türkler*, Editörler: H.C. Güzel, K.Çiçek, S. Koca, C. 19, ss 423-434.

DANIŞVER, Babek (2002), “Azerbaycan halk edebiyatında tarihi hadiseler”. *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 2955. Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 335. Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi: 72.

DİLÇİN, Cem (1983), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: T.D.K. yayınları.

DERZİNEVESİ, Habip (2005), “Sümerler – Azerbaycan ve ozanlık geleneği”, “*XI. Uluslar arası Edebiyat Şöleni Bildirileri*”, Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Basımevi, KKTC.

DORFER, Gerhard (1987), “İran Türkleri”, *Türk Dili*, TDK yayınları, S.431, ss.242–251.

_____ (1982), “Orta İran’da derlenen Türkçe bir türkü”, *II. Milletlerarası Türk Folkloru Kongresi Bildirileri C.II*, Halk Edebiyatı, ss.145–147, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

_____ (1996), “İran’daki Türk dili ve lehçeleri ile bunların hayatta kalma şansı”, *III. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı*, ss.303–310, Ankara.

_____ (1969), “İran’daki Türk dilleri”, *TDAY- Belleten*, Ankara.

EFENDİYEV, Osman (1983), *Âşık Poeziyasının Estetik Problemleri*, Bakü: Azərneşr Yayınları.

EFENDİYEV, Paşa (1981), *Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı*, Bakü: Maarif Neşriyatı.

ELÇİN, Şükrü (1968), “Türk Dilinde Destan Kelimesi ve Mefhumu”, *Türk Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*, S.63.

_____ (1988), *Halk Edebiyatı Araştırmaları I-II*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınevi.

- EMENOVA, Aynur (2005), "Tebriz hanlığı", *Türkler*, Editörler: H.C. Güzel, K.Çiçek, S. Koca, C.7, ss.113-117.
- ERCİLESUN, Ahmet Bican (1993), *İran'da Sekiz Gün, Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Ankara.
- ERDOĞRU, M. Akif (2002), "Kâtip Çelebi'nin Cihannümasında Azerbaycan", *"Azerbaycan Birinci Uluslararası Sempozyumu Bildirileri"*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1965), "Haydar Baba şiirinin yankıları," *Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü*, Yıl:3, S.31, ss.279-280.
- _____ (2005), "Üniversiteler İçin Türk Dili", İstanbul: Bayrak Basımevi.
- ERGUN, Metin (2002), *Kopuz Sarını Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Akın ve Cıravlar*, Ankara: Kültür Bakanlığı: 2860, Türk Dünyası:76.
- ERGUN, Sadettin Nuzhat, (1927), *Halk Şairleri I*, İstanbul.
- EKİCİ, Metin (1995), "Dede Korkut hikayeleri tesiri ile teşekkül eden halk hikayeleri", Ankara.
- _____ (2000), "Dede Korkut kitabı'nda kadın tipleri", *Uluslararası Dedekorkut Bilgi Şöleni Bildirileri* Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları:209, Kongre ve Sempozyumlar dizisi:18, ss.123-138.
- EREN, Hasan (1942), *Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar*, Ankara: TTK Basımevi.
- ERENDİL, Muzaffer (1976), *Tarihte Türk-İran İlişkileri*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- FASİHİ, Arsalan (2005), "Güney Azerbaycan Türk edebiyatında jargonarafi", *XI. Uluslararası Edebiyat Şöleni* (23-28 Ekim 2005) Bildirileri, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa K.K.T.C
- FINDIKOĞLU, Fahri (1927), *Erzurum Şairleri*, İstanbul.
- FELLAH, Rıza (1998), "Ozanlar", *Azerbaycan Birinci Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları: 291.
- FERZANE, Muhammed Ali (1978), "Mebaniye Destur Zebane Azerbaycani", (Farsça), Tebriz.

- _____ (1979), “ کتاب دده قورقود ”, *Kitabe Dede Korkut*, Tahran: Ferzane Yayınları.
- _____ (1984), “باياتيلار”, Tahran: Ferzane Yayınları.
- FERZULLAHZADE, Beşir (2002), *بیژه نه بایرام Bizə Nə Bayram* Tahran: Endişe Nov Yayınevi.
- FEYZULLAHİ, Hüseyin (1990), *Elli Âşık, Elli Nağme*, Tebriz: Mehran Yayınevi.
- _____ (1990), “ *آش* ”, *Bayatılar*, Tebriz: Tələş Yayınları,
- _____ (1990) “Azerbaycan Muasir Âşıkları”, Yaran Yayınevi, Tebriz.
- _____ (2002), *Âşık Mikayıl Azaflının Kamil Divanı*, Tebriz: Derviş Yayınları.
- GASIMLI, Meherrem, (1993), *El Düzgüleri, Elat Söylemleri*, Bakü: Azərbaycan Devlet Neşriyatı.
- _____ (1996), “АШИГ СӨHӨTИ”, Bakü: Ozan Neşriyatı.
- _____ (2004), “Dastanlar”, Azərbaycan Edebiyat Tarixi, Bakü: Elm Yayınları.
- _____ (2004), “Historical- semantics of ashig art”, *Folklore And Ethnograph*, Bakü.
- _____ (2006), “Azərbaycan aşığıların repertuarı”, *Folklor və Etnoqrafiya*, Bakü.
- _____ (2007), “Göyçə aşığı mühiti”, *Folklor və Etnoqrafiya*, Bakü.
- _____ (2007), *Ozan- Aşığı Sənəti*, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Nizami Adına Edebiyat İnstitutu, Bakü: Uğur Matbaası.
- _____ (?), *Azerbaycan Edebiyatı Tarixi*.
- GOLDEN, Peter B. (2002), *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Ankara.
- GÜNAY, Umay (1988), *Âşık Tarzı Edebiyat Hakkında Düşünceler*, Ankara.
- _____ (1992), *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güler Ali, Akgül, Suat, Şimşek Atilla (2001), *Türklük Bilgisi*, Ankara: Tamga Yayınları.

- GÖKDAĞ, A. Bilgehan (2006), *Salmas Ağzı Güney Azerbaycan Türkçesi Üzerine Bir İnceleme*, Çorum: Karam Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki (1992), *Alevi Bektaşî Nefesleri*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- GÖRKEM, İsmail (2006), *Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- GÜLDİKEN, Kadir (1998), “İran’da yaşayan 33 milyon Türkü düşününüz”, *Azerbaycan*, S.322, ss.47–48.
- GÜZEL, Abdurrahman- TORUN, Ali (2006), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- GROLIER, International American, (1993), “Azerbaycan”, C.II, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- HAUSSİG, Hans Wilhelm (1996), “İran hudutl bölgelerinde İndocermen ve Altaylı göçebe kavimler”, Çeviren: ÖZBİLEN, Bengi Eşref, *Türk Dünyası Araştırmalar*, S.103. ss.107–118.
- HACİBEYOV, Üzeyir (1962), *Azerbaycan Halk Musikisinin Esasları*, Bakü.
- HACİYEVA, Maarife (2002), “Üstadname ve Türk halk şiirinde karşılığı”, *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 2955. Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 335. Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi: 72. ss.375–382,
- _____ (1997), “Âşık Ali’nin edebi mirası”, *Milli Folklor*, Yıl:9, C.5, S.35, ss.23–27.
- _____ (2004), *Türk Âşıkları*, Elm Neşriyatı, Bakü.
- HAZRÎ, Nebi (1982), “Dede Gorgut destanlarıyla elagedar Azerbaycan’da araştırmalar”, II. Milletlerarası Türk Folkloru Kongresi Bildirileri, C.II, Halk Edebiyatı, ss.241–247, Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- HEKİMOV, Mürsel (1982), “Azerbaycan Klasik Âşık Yaradıcılığı”, Bakü: Adpu Yayınları,
- _____ (1983), *Azerbaycan Âşık Edebiyatı*, Bakü: Yazıcı Yayınları.
- _____ (1987), *Âşık Şirinin Növleri*, Bakü: Yazıcı Yayınları.

HEYET, Cevat (1979), “تاریخچه تورکی آذری”, “Tarihçeye Torki-ye Azeri”, (Farsça), Tahran: Varlık Yayınları.

_____ (1979), *Azerbaycan Edebiyat Tarihine Bir Bakış I*, Tahran.

_____ (1985), “20inci asırda Güney Azerbaycan edebiyatı”, *Türk Kültürü*, Türk Kültürü Araştırmalar Enstitüsü, Yıl:22, S.272, ss489–499.

_____ (1990), “ایران و زبان قومی”, (Farsça) “*İran ve zebane govmi*”, *Varlık*, S.78. ss.21–31, Tahran.

_____ (1996), *Türklerin Tarihinde Renklerin Yeri- Nevruz ve Renkler*, (Haz S. Tural, E.Kılıç, Ankara.

_____ (2002), “Sungur Türkleri”, *Türkler*, Editörler: H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, C.20, ss.675–678, Ankara.

_____ (1985), “20. asırda Güney Azerbaycan edebiyatı”, *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, İstanbul.

_____ (1998), “İran’da Türk kültürünün durumu”, *Varlık*, S.133, ss.11–20. Tahran.

HINZ, Walther- BIYIKOĞLU, Tevfik, (1948), “Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd”, Ankara: TTK Yayınları, IV. Seri, Numara:5.

HİMMETCU, Perviz (1999), قوشلار اوینایر, “Kuşlar Oynayır”, Tebriz: Şanlı Yayınevi.

Horasan Erenleri (2006), İstanbul: Türkiye Gazetesi Yayınları, İhlâs Gazetecilik,

İBRAYEV, Şakir (2000), “Şaman Korkut”, *Uluslararası Dedekorkut Bilgi Şöleni Bildirileri*” Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları:209, Kongre ve Sempozyumlar dizisi: 18, ss.215-219.

İMAMVERDİYEYEV, İlqar, (2006), “Güney Azerbaycan Aşıq Sazlarının Pərdə Düzümü”, “Folklor və Etnoqrafiya”, Azərbaycan Aşıqları’nın Repertuarı”, Bakü.

İSLAM ANSKLOPEDİSİ (1979), “Azerbaycan” ve “Tebriz” maddeleri, c. II, VI. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

KAFKASLI, Halide Kuliyeve (1991), “Yunus Emre ve Azerbaycan şair ve âşıkları”, “*Uluslar arası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*”, Atatürk Kültür Merkezi

Yayınları S. 69, ss. 277-284, Kongre ve Sempozyum Bildirileri Dizisi: 2, Ankara.

KAFKASYALI, Ali (1996), *Mikayıl Azaflı Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Eser Ofset, Erzurum.

_____ (1998), “Çağdaş Azerbaycan Kadın Sanatkârları”, Güvebmat Yayınları.

_____ (2002), *İran Türk Edebiyatı Antolojisi I-VI*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi yayınları: 920, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları:122, Araştırma Serisi:47

_____ (2005), “İran Türkleri âşık muhitleri”, “*Milli Folklor*” Dergisi uluslar arası Halkbilim Dergisi”, C. 9, Yıl 17, S. 68, ss. 120–125.

_____ (2006), *İran Türkleri Âşık Muhitleri*, “Erzurum: Eser Ofset” Yayınları.

_____ (2007), *İran Türk Âşıkları ve Milli Kimlik*, Erzurum: Eser Ofset.

_____ (2007), “Urmiye âlim, şair Dede Kâtip ve İran Türk âşıklık geleneğinde yeri”, *Uluslar arası Türklük Bilgisi Sempozyumu*. Erzurum.

KARACA, Ahmet (2002), “Azerbaycan’da bağımsızlık hareketleri”, *Azerbaycan Birinci Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

KARTARI, Hasan (1977), *Doğu Anadolu’da Âşık Edebiyatının Esasları*, Ankara: Demet Yayınları.

KALAFAT, Yaşar (1998), “Anadolu ve İran’da karşılaştırmalı Türk halk inançları”, “*Azerbaycan Birinci Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri*”, Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları:291.

_____ (1997), “ Vatan-İran-Turan hattı ve Caferi Türklerinde halk inançları”, “*Türk Dünyası Araştırmaları*”, S.108, ss.41–68.

_____ (2002), “Karşılaştırmalı Güney Azerbaycan Türk halk inançları”, 2023, S.14, ss.64–69.

_____ (2005), *İran Türklüğü, Jeokültürel Boyut*, İstanbul: Yeditepe Yayınları,

- _____ (2005), “Anadolu ve İran da karşılaştırmalı Türk halk inançları”, Ç.Ü. Türkoloji araştırmalar internet sitesi.
- KAYA, Doğan (1999), *Anonim Halk Şiiri*, Ankara: Akçağ Yayınları:249, Kaynak Eserler:77.
- _____ (2000), *Âşık Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- KAZIMOV, Gazanfer (2003), *هشتمین آواز آهسته آهسته*, Âşık Kurbanî'nin Hayatına Bir Bakış Çeviren: Ahmedi, Nasir, Tahran: Vefa Yayınevi.
- KERİMOVA, Zekiye Abbaselikızı (2002), *Muasır Âşık Şiirinin Dil-Üslup Hususiyetler*, Bakü: Un-ti Neşriyatı,.
- KEMALİ, Ali – ZEHTABİ, Mehmed Taki, (2002), “تلم خان حیاتی و یار ادیبلیغی”, Telim Han, Hayatı ve Yaradıcılığı, Dr. Zehtabi Eserlerinin Tahran: Neşr Evi.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin (1964), “Kars ilinde halk saz ve oyun havalarının adları”, “*Türk Kültürü*”, C.22.
- KOBOTARIAN, Nabi (2008), “Âşık Yedullah ve Şikari destanı”, Tahran: “وارلیق”, *Varlık*.
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir (1963), *Saz Şairleri Antolojisi Başlangıçtan Bugüne Kadar*, Ankara.
- KOCATÜRK, Saadet (1986), “Türk-İran ve Yugoslav destanlarında kadın”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* C.II Halk Edebiyatı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları:78, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi:21, ss.183–201.
- KOLCU, Ali İhsan (2004), “Türk Dünyası Edebiyatı”, Ankara: Devran Matbaacılık, Salkımsöğüt Yayınları, Türk Dünyası Dizisi:1.
- KONUR, Himmet (2005), “Ak Koyunlular”, *Türkler*, Editörler: H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, C.7, ss 535-539.
- KÖKTÜRK, Şahin (2005), “Türk âşıkları”, *Milli Folklor*, Yıl:17, C.9, S.85, ss.162–163.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat, (1932) “Dede Korkut kitabına ait notlar III.” “*Azerbaycan Yurt Bilgisi*” Yıl:1. S.3, ss.133–140, İstanbul: Burhanettin Matbaası.
- _____ (1940), “XVIII. Asır Saz Şairleri”, İstanbul.

- _____ (1976), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- _____ (1967), “Azerbaycan medeniyet tarihi nasıl yazılabilir?”, *“Türk Kültürü”*, Türk Kültür Araştırma Enstitüsü, Yıl:5, S.56.
- _____ (1989), “Edebiyat Araştırmaları I, II”, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- _____ (2005), *Türkiye Tarihi, Anadolu İstilasına Kadar Türkler*, Ankara: Akçağ yayınları:742, Kaynak eserler:205.
- _____ (2006), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- KÖSEMENLİZADE, Mehmet Ragıp (1932), “Azerbaycan’ın son musiki hareketleri” *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, Yıl:1, S.2, ss92–96, İstanbul: Burhanettin Matbaası.
- _____ (1932), “Azerbaycan musikisi I ve II”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, Yıl:1, S.10, İstanbul: Burhanettin Matbaası.
- KUBADİYANİ, Nasir Husrov (2003), “Sefername”, Tahran: Kaknus Yayınevi.
- KULİYEV, Asker (2002) *Türk Dünyası Edebiyatı I-II*, Ankara: Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı.
- KULİYEV, Fehreddin (2005), “Âşık Hüseyin Boz Alqanlı”, *وارلیق Varlık Dergisi*, yıl:24, S.126, Tahran.
- LÜTFİ, Semih, (1933), *Halk Edebiyatı, Şiir ve Dil Örnekleri*, İstanbul.
- LOURİS, Ligeti (1998), *Bilinmeyen İç Asya*, Macarcadan çeviren: Sadrettin Karatay, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları:527,
- MACİT, Muhsin (2002), “Kara Koyunlu ve Ak Koyunlu Türkmenlerinin edebi faaliyetleri”, *Türkler*, Editörler: H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, C.7, ss.696-702.
- Makas, Zeynelabidin (1982), “Azerbaycan âşık havaları”, *Kardeş Edebiyatlar*, Erzurum.
- _____ (2000), *Çağdaş Azerbaycan Âşık Biçimleri, Anadolu Âşık Şiirinde Bulunmayan Biçimler*, İstanbul: Bayrak Matbaası.
- MEDEDİ, Eynullh, (1998), “İran tarihinde Azerbaycan ve Azerbaycanlılar”, *Azerbaycan Birinci Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları:291.

- MEHEMMEDZADE, Hüseyin Sıddık (1969), رالشاع, *Âşıklar*, Tahran: Azer Kitap Yayınları.
- _____ (1979), “سایالار”, (Farsça), Tebriz: Sadi Yayınevi.
- Meydan Larusse Büyük lügat ve Ansiklopedi, Azerbaycan, Tebriz, Âşık maddeleri.
- MOHAMMED HANİ, Hüseyin (1999), “Dede Korkut Kitabı”, Tahran.
- _____ (2002), *Dede Korkut Kitabında Sözler-Adlar*, Tahran.
- MÜMTAZ, Salman (1927), *Azerbaycan Edebiyatı- El Şairleri*, Bakü.
- MUHAMMED SANİ, İsmail (2001), دورنالار قایداندا *Durnalar Qayidanda*, Tebriz.
- _____ (2001), اسکی کونول بیر آرزو, *Eski Könül, Bir Arzu*, Tebriz.
- NAMAZOV, Kara (1980), *Aşığın Sazı ve Sözü*, Bakü.
- _____ (1984), *Azerbaycan Aşığı Seneti*, Bakü: Yazıcı Neşriyatı.
- _____ (2004), *Aşıqlar*, Bakü.
- NASRETTİNOĞLU, İrfan (1981), “Halk ozanlarında vatan sevgisi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2, C.2, S.12.
- NEBİYEV, Bekir (2000), *Halk Maneviyatının Gözgüsü*, Bakü.
- NEFİSİ, Said, (1965), *Ù ù ə ə ù ù Ā Û Ā Û Ķ ù Ĥ Û* (Farsça), *Tarih-i İctimai ve Siyasiye İran Der Devrane Muaser*, C.I, Tahran.
- NİYAYİŞ, Rıza (1999), “ازقوشان تا اوزان” “Koşandan Ozana”, Tahran.
- NEMETPUR, Kiyâs(2002), *â Û*, *Aşk Şiirleri*, Tahran: Endişe-yi Nov, Yayınevi.
- NESİBZADE, Nesib (1997), *İran’da Azerbaycan Meselesi*, Bakü.
- OCAK, Ahmet Yaşar (1996), *Babailer İsyanı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- OĞUZ, Burhan (1980), *Türkiye Halkının Kültürü I - II*, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- OĞUZ, M. Öcal (1992), “Azerbaycanlı âşık Hüseyin Şemkirli”, *Milli Folklor*, S.13, ss.17–21.
- _____ (1993), “Azerbaycan âşıklık geleneği ve Dirili Kurbanı”, *Milli Folklor*, S.20, ss.35–39.

- _____ (1996), “Azerbaycan ve Türkiye sahasında aşık edebiyatı XVII. yüzyılı”, *V. Uluslar arası Folklor Kongresi*, Halk Edebiyatı Bildirileri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınevi.
- _____ (1997), “Azerbaycan ve Türkiye sahalarında âşık edebiyatı XVIII. Yüzyılı”, *Milli Folklor*, Yıl:9, C.5, S.35, ss.2–8.
- _____ (1994), “Azerbaycan âşık edebiyatında tür ve şekil”, *Milli Folklor*, C.3, Yıl:6, S.21, ss.25–31.
- _____ (1998), “Azerbaycan ve Türkiye sahasında âşık edebiyatının XIX. Yüzyılı”, Pertev Naili Boratav’a Armağan, Ayrı Basım, Kültür Bakanlığı Ankara: HAGEM Yayınları,
- _____ (2001), *Halk Şiirinde Tür Şekil ve Makam*, Ankara: Akçağ Yayınları: 359, Kaynak Eserler:102.
- _____ (2007), *2006 Yılında Çorum’da Yaşayan Âşık Sanatı*, Ankara: Çorum Belediye Yayınları.
- ONK, Nizamettin (1971), “Aras boyu ozanlarımızdan”, *Türk Kültürü*, Türk Kültürü Araştırmalar Enstitüsü, Yıl:24, S.299, ss.164–172.
- _____ (1989), “Mehmmmed Hüseyin Şehriyar”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Yıl:10, S.59, ss.135–141.
- ORHUNLU, Cengiz (1967), “Kaşkaylar,” *Türk Kültürü*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Yıl:5, S.54, ss.421–426.
- OZANOĞLU, İhsan (1940), “Âşık Edebiyatı”, Kastamonu: Kastamonu Halkevi Yayınları, S.7.
- ÖGEL, Bahaeddin, (1978), *Türk Kültür Tarihine Giriş I-IX*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____ (2002), *Türk Mitolojisi C. II*, Ankara.
- ÖREN, Mehmet Metin, *İran Türkleri Hürriyet Hareketleri*, Yayına Hazırlayan, Seçuk Alkan, Mars Matbaası, tarihsiz.
- ÖZARSLAN, Metin (2006), *Erzurum Âşıklık Geleneği*, İstanbul: Akçağ Yayınları.
- ÖZGÜDENLİ, O (2006), *Ortaçağ Türk-İran Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Kaktüs Yayınları.
- ÖZDER, M. Adil (1965), *Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşması*, Bursa: Emek Basımevi.

- ÖZKAN, Nevzat (2003), “Türk Dilinin Yurtları”, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖZTÜRK, Ali Osman (1994), “Azerbaycan halk Türküleri”, *Milli Folklor*, Yıl:6, C.3, S.24, ss.57–58.
- ÖZTÜRK, Necdet - SATAN, Ali (2007), “Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık: 241, Araştırma- İnceleme Dizisi:199.
- PAŞAYEV, Sendik (1981), “*Azerbaycan Halq Yaranıcılığının İnkişafı*”. Bakü.
- _____ (1989), “*Azerbaycan Folkloru ve Âşık Yaradıcılığı*”, Baku.
- _____ (2002), “*Ozan- Aşıq Yaradıcılığına Dair Araştırmalar*”, Bakü: Pirsultan Neşriyatı.
- PAYEGUZAR, Nesir (2004), “*آواز آواز Ballı Bayatılar*”, Tebriz: Furug-ı Azadi Yayınları.
- _____ (2004), “*آواز آواز İpek Hayallar*”, Tebriz: Furug-ı Azadi Yayınları.
- RIZVAN, Nazım (1996), Aktaran: GEDİKLİ, Yusuf, “20. asır evvellerinde Güney Azerbaycan dramsında Türkçülük meseleleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.104, ss.85–92.
- RAYMAN, Hayrettin (1998), *Avdançlu Âşık Efkari*, Erzincan.
- RAYMAN, Hayrettin (2005), “Azerbaycan Kartalı Koca Azaplı’nın Poetikası”, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, İzmir: Kanıyalmaz Matbaası.
- RAYMOND, Furon, (1943), *İran*, İstanbul: Hilmi Kitabevi.
- RASONYİ, Laszlo (1993), *Tarihte Türklük*, Ankara.
- RECHEL, Karl (2002), “Türk Boylarının Destanları”, Çeviren Metin Ekici, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksel Kurumu, Ankara: TDK Yayınları:85.
- REHNEMUN, Şehram (1998), “Azerbaycan coğrafyasının önemi”, *Azerbaycan Birinci Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Yüksek Kurumu, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları:291.
- REFİK, Ahmet (1930), “Anadolu’da Türk Aşiretleri”, İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası.
- RESULZADE, Mehmed Emin (1993), *İran Türkleri*, Hazırlayan: Yavuz Akpınar, İrfan Murat, İstanbul.

- ROUX, Jean-Paul (2007), “Türklerin Tarihi Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl”, Çevirenler: Aykut Kazancıoğlu, Lale Arslan-Özcan, Yabancı Yayınevi: 291, İnceleme Dizisi: 50, İstanbul.
- _____ (2006), “Orta Asya”, Çev. Arslan, Lale, İstanbul: Kabakçı Yayınevi:171, İnceleme dizisi:31.
- RÜSTEMHANLI, Sabir (2004), *Hatayi Yurdu*, İstanbul: Hasret Matbaası.
- RÜSTEMZADE, R. (1988), *Âşık Revayetleri*, Bakü: Gençlik Neşriyatı.
- Sâ’i, Hüseyin (2001), *ŪāŪ ā ū Ürek Sözleri*, Tebriz: Fahri Azer Yayınları.
- _____ (2002), *Ū Ā Ū ŪāŪ ŪāŪ Ū, Âşık Destanları*, Tufarganlı Abbas, Tebriz: Zer Kalem Yayınevi.
- _____ (2002), *Ū ā ŪāŪ Ū, Âşık Destanları: Yusif ve Zuleyha*, Tebriz: Zer Kalem Yayınevi.
- _____ (2003), *Ā ŪŪ Kaçak Nebi*, Tebriz: Zer Kalem Yayınevi.
- _____ (2004), “عاشق دستانلاری امیر ارسلان رومی”, Zer Kalem Yayınevi, Tebriz.
- SAKAOĞLU, Saim (1989), “Türk saz şiiri”, *“Türk Dili”*, Türk Şiiri Özel Sayısı-III- Halk Şiiri, C. 57, ss. 445–450.
- SAKAOĞLU, Saim, ALPTEKİN, Ali Berat, ŞİMŞEK, Esmâ (1986), *Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri I-II*, İstanbul: Halk Kültürü Yayınları:10, Âşık Edebiyatı Dizisi:2.
- SAKAOĞLU, Saim- ALPTEKİN, Ali Berat- ŞİMŞEK Esmâ (2000), *“Azerbaycan Âşıkları ve Halk Şairleri Antolojisi, C.II*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- SAN’AN, M. Sadık (1932), “Azerbaycan saz şairleri”, *“Azerbaycan Yurt Bilgisi”*, Yıl:1, S.2, ss55–59, İstanbul: Burhanettin Matbaası.
- SARAR, Mehmet (1999), *Türk-İran İlişkileri*, “Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- SAVAŞ, Saim (2002), “Osmanlı-Sefevi mücadelesinin toplumsal sorunları”, *Türkler*, Editörler: H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, C.2, ss.675–678.
- SCHMİDE, H. Achmed (1969), “Büyük Azeri şairi Molla Penah Vakıf’ın dili”, *Türk Kültürü*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Yıl:7, S.79, ss.494–498.
- _____ (2000), *Kitab-ı Dedem Korkut Destanlarının Dersden Nüshası*, Türkiye diyanet vakfı yayınları:300, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayını.

SERRAFİ, Ali Rıza (2004), “Çağdaş İran’da inançlar ve Şiiilerin inanç merkezi Meşhed”, “*Uluslar arası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongre Bildirileri*”, 23-27 Eylül 2002, Ankara: Türksev Yayınları,

_____ (2000), “İran Türklerinin dili ve Türk folklorunun araştırılmasındaki sorunlar”, “*Uluslar Arası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*”, İçel.

_____ (2002), “İran Türklerinin etnografyası ve Türk folklorunun araştırılmasındaki sorunlar”, *Uluslar Arası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 2955, Halk Kültürü Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:335, Seminer- Kongre Bildirileri Dizisi:72, ss.641–650.

SEVENGİL, Refik Ahmet (1964), *Eski Şiirimizin Ustaları*, İstanbul.

SEYİDOV, Mirali (1978), *Azerbaycan Mifik Tefekkürünün Kaynakları*, Bakü.

_____ (1976), *Azerbaycan ve Ermeni Edebiyatı Elaqeleri*, Bakü.

SÜMER, Faruk (1965), *Oğuzlar*, Ana Yayınları, 3. baskı. Ankara.

_____ (1972), “İran’da yaşayan Türk oymaklar I”, *Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırmalar Enstitüsü*, Yıl:10, S.120, ss.1238–1241.

_____ (1972), “İran’da yaşayan Türk oymakları II Kaşkaylar”, *Türk Kültürü, Türk Kültürü Araştırmalar Enstitüsü*, Yıl:11, S.122, ss102–103.

_____ (1999), *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, 2.Baskı, Ankara: TTK Yayınları, S.128.

SÖNMEZ, Işık (2005), “Profesör Gerahrd Dourfer hakkında” *Varlık Dergisi*, yıl:24, S.126, Tahran.

SERDARİNİYA, Semed (2002), تبریز شهر اولینها “Tebriz Şehr-i Evvelinha,” (Farsça) Tebriz: Azerbaycan Senet ve Kültür yayını.

SHAFFER Brenda (2006), “مرزها و برادری هویت آذربایجانی”, “Merzha ve Berâderi, Hoviyete Azerbaycani”, Farsçaya Çeviren: Yaşar Sadakiyani Azer, Tahran: Ulus Yayınevi.

_____ (2001), “İran’da Azerbaycanlı ortak kimliğin oluşumu”, (Çeciren: Yalçın Sarıkaya), *Azerbaycan*, S. 339.

- _____ (2002), "Borders and Brethren: Iran and the Challenge of Azerbaijani Identity" (Cambridge, Mass, MIT Press, 2002).
- SPULER, Bertold (1957), "İran Moğolları", Çev. Köprülü, Cemal. Ankara: TTK. Yayınları.
- SÜSLÜ, Azmi, (1998), "Milli mücadele dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında Türk-İran ilişkileri", *Azerbaycan Birinci Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları:291.
- ŞAH MUHAMMEDİ, Veli (2003), *قارتال قایناغی Qartal Qaynağı*, Tahran.
- ŞAHİN, Salih (1983), *Ozanlık Gelenekleri ve Doğulu Saz Şairleri*, Ankara: Yorum Matbaası.
- ŞİRZAD, Atmaca (2005), "Kalsık Tebriz minyatürleri", *Türkler*, Editörler: H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, C.8, ss.192- 199.
- TAN, Nâil (2006), *Âşık Kemali Baba*, Ankara,
- _____ (2007), "Derlemeler Makaleler 1-6", Ankara: BRC Basım.
- TEHMASİB, Mehmed Hüseyin (1972), *Azerbaycan Halg Destanları*, Bakü.
- _____ (1976), *Azerbaycan Dilinde Yazıp yaradan Ermeni Âşıklar*, Bakü: Elm Neşriyatı.
- _____ (1977), *Azerbaycan Folkloru*, Bakü: Elm Neşriyatı.
- _____ (2000), "Köroğlu", (Arap Alfabesine Çeviren: Mehmed Kerimi), Tahran: Endişeye Nov Yayınevi.
- TEZCAN, Semih- BOESCHOTEN, Hendrik (2000), *Dede Korkut Oğuznameleri*, İstanbul: YKY:144, Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar Dizisi:39.
- TİMURTAŞ, Faruk (1999), *Tarih İçinde Türk Edebiyatı*, İstanbul: Boğaziçi yayınları.
- TOGAN, Zeki Velidi (1932), "Azerbaycan tarihi coğrafyası", *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, C.1, S.1-2-3, İstanbul.
- _____ "Umme Türk Tarihine Giriş", İstanbul: Enderun Kitabevi.
- _____ (1981), *Bugünkü Türk İli ve Türkistan ve Yakın Tarihi*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

- TOZLU, Selahettin (2005), “Trabzon- Erzurum- Tebriz yolu”, *“Türkler*, Editörler: H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, C.14, ss.481-489.
- TULU, Sultan (2005), *Bocnurd’dan Folklor Derlemeleri*, Ankara.
- _____ (2005), *Horasandan Masallar ve Halk Hikâyeleri*, Ankara.
- _____ (2006), “Gerhard Doerfer- Wolfram Hesch. Türkische folklore texte aus Chorasana, Turcologica 38, Harrassowitz verlag, Winesbaden”, *“Çukurova Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi, Journal of art and sciences”*, S.5,
- TUNA, Osman Nedim (1984), “Ebi Verdi İran’da bir Türk diyalekti”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleteni*, TDK Yayını, ss.245–246.
- TURGUT, Osman (1995), “Adana’da âşıklık geleneği ve yaşayan âşıklar”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- “Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi” C.5, Azerbaycan Türk Edebiyatı, (1997), Kültür Bakanlığı Yayınları \ 1891, Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi \ 32.
- UZUN, Envar (2002), “İran Avşarları”, *Türkler*, Editörler: H.C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca, C.20, s.652–657.
- VELİYEV, Vagif (1984), “Azerbaycan Folkloru”, Bakü.
- VAHABZADE, Bahtiyar (1982), “İki Zirve: Yunus, Emre, Âşık Veysel”, Bakü: Yazıcı Yayınları.
- V. Minorsky (1950), “Halaç Türk diyalekti”, *Türk Dil ve Edebiyatı Dergisi*, C.IV, S.1-2. İstanbul.
- VEZİFE, Sedi-yâr (2002), قوشمالار, *Koşmalar*, Tahran: Nohostin Yayınevi.
- YAKICI, Ali (2002), “Âşık edebiyatında divan söyleme geleneği ve Tuluat divan”. *“Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri”*, Kültür Bakanlığı Yayınları:2955. Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları:335. Seminer-Kongre Bildirileri Dizisi:72..
- YAMAN, Ertuğrul (1998), *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, Yayın Nu:255, Sanat Edebiyat Eserleri:8.
- YALGIN, Ali Rıza (1993), *Cenup’ta Türkmen Oymakları I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- YARDIMCI, Mehmet (1998), *Başlangıçtan Günümüze Halk Şiiri, Âşık Şiiri, Tekke Şiiri*, Ankara: Ürün Yayınları.
- YEŞİLBURSA, Behçet Kemal (1988), “Kaşkaylar”, *Türk Kültürü*, Türk Kültürü Araştırmalar Enstitüsü, Yıl:24, S.299, ss.164–172.
- YILDIZ, Yusuf (1981), “Azerbaycan saz şairleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Yıl:2, C.2, S.10.
- YUVALI, Abdülkadir, (1998), “Altın Ordu- İlhanlılar mücadelesi sırasında Tebriz şehri”, *Azerbaycan Birinci Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri*, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları:291.
- ZEHTABİ, Mehmed Taki (2002), *İslam’a Kadar İran Türklerinin Dil ve Edebiyatı*, Tebriz: Ahter Yayınevi.
- _____ (2003), *İran Türklerinin Eski Tarihi I-II*, Tebriz: Ahter yayınevi.
- ZELYURT, Rıza (2007), *Yabancı Kaynaklara Göre Türk Kimliği*, Ankara: Fark Yayınları, Araştırma İnceleme Serisi:13, Genel Yayın Nu:23.

İNTRENET KAYNAK SİTELERİ

- <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF8C37C091247A04E64607E66A6C64180A> erişim tarihi: (27.06.2007)
- <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFB0ED0AA5232E402F7E588974FB372C6B> erişim tarihi: (27.06.2007)
- http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/erman_artun_osmaniye_cukurova_asi_klik_gelenegi.pdf erişim tarihi: (07.04.2007)
- http://www.hbektas.gazi.edu.tr/dergi/31_35_yazilar/sayi_33/14babacan.htm erişim tarihi: (27.02.2008)
- <http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/doerfer.pdf> erişim tarihi: (27.09.2007)
- <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/1.php> erişim tarihi: (27.02.2007)
- <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/3.php> erişim tarihi: (27.02.2007)
- <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/7.php> erişim tarihi: (27.02.2007)
- <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/11.php> erişim tarihi: (27.02.2007)
- <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/39.php> erişim tarihi: (27.02.2007)
- http://turkoloji.cu.edu.tr/HALK%20EDEBIYATI/erman_artun_asik_kederi.pdf erişim tarihi: (21.12.2007)

http://www.turkfolkloru.com/index.php?option=com_content&task=view&id=73&Itemid=2 erişim tarihi: (7.12.2007)

http://www.turkfolkloru.com/index.php?option=com_content&task=view&id=6&Itemid=2 erişim tarihi: (27.02.2008)

<http://www.geocities.com/turkologlar/> erişim tarihi: (07.12.2006)

<http://turkologlar.net> erişim tarihi: (20.02.2007)

<http://www.tde.etu.edu.tr/> erişim tarihi: (07.12.2006)

<http://turkoloji.uzerine.com/> erişim tarihi: (07.12.2006)

http://www.yesevi.edu.tr/index.php?action=bilig_article_index erişim tarihi: (13.12.2006)

<http://www.turan.org/2007/default.php> erişim tarihi: (12.01.2007)

<http://www.turkiye.net/sota/sota.html> erişim tarihi: (12.01.2007)

<http://www.turkdirlik.com/Bilgimece/Turkoloji/Turkoloji0000.htm> erişim tarihi: (27.02.2008)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Turanc%C4%B1%C4%B1k> erişim tarihi: (27.02.2008)

<http://jas.cankaya.edu.tr/jas5/12-sultan.pdf> erişim tarihi: (27.02.2007)

<http://web.uni-frankfurt.de/fb09/turkologie/publications.html> erişim tarihi: (27.02.2007)

<http://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20DILI/sertkaya.pdf> erişim tarihi: (21.06.2007)

<http://www.ksef.gazi.edu.tr/dergi/pdf/Cilt11-No1-2003Mart/eakman.pdf> erişim tarihi: (23.02.2007)

<http://www.folkloredebiyat.org/> erişim tarihi: (20.02.2008)

http://turkoloji-iran.blogspot.com/2007/12/blog-post_622.html erişim tarihi: (27.02.2007)

<http://dbase.irandoc.ac.ir/00049/00049761.htm> erişim tarihi: (27.02.2008)

<http://xelec-turk.blogspot.com/> erişim tarihi: (27.06.2007)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Tebriz> erişim tarihi: (27.02.2008)

www.millifolklor.com erişim tarihi: (22.01.2008)

<http://www.kitablar.com>

<http://www.kitablar.org>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Ad, Soyadı: Nabi KOBOTARIAN

Doğum Yeri ve Doğum Tarihi: Tebriz- 1973

Medeni hali: Bekar

Uyruğu: İran

Tel: 0538 225 19 22

EĞİTİM DURUMU

2005- 2008 Yüksek Lisans: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Anabilimdalı.

2000- 2004 Lisans: Çukurova Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

1991-1995 Lise: Tebriz- Dehhada Lisesi

Yabancı Dil: Farsça- Arapça- İngilizce